

10703

T. C.
ANKARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE KADIN , EĞİTİM VE SİYASET
"YÜKSEK ÖĞRENİM KURUMLARINDA KADININ DURUMU
ÜZERİNE BİR İNCELEME"

Doktora Tezi
Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
Anabilim Dalı

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Eser DANYAL KÖKER

Ankara - 1988

İ Ç İ N D E K İ L E R

TABLO VE GRAFİK LİSTESİ	VI
KISALTMALAR	XII
G İ R İ Ő	1
I. ÇALIŞMANIN KONUSU	1
II. ÇALIŞMANIN PLANI VE YÖNTEM	12

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN BİR TOPLUMDA ÜNİVERSİTELİ KADIN-FEDERAL ALMANYA ÖRNEĞİ

I. FEDERAL ALMANYA'DA KADINLARIN BİLİMSSEL ÇALIŞMA VE YÜKSEK ÖĞRENİM GÖRME HAKKINI KAZANMALARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	15
A. 19.Yüzyılın Sonundan Weimar Cumhuriyeti'nin Sonuna Kadar	15
B. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm Döneminde Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadınların Durumu	24
C. Bonn Cumhuriyeti'nin Kurulmasından 1960'lı Yılların Sonuna Kadar Yüksek Öğrenim Kurumla- rında Kadınların Durumu	27
II. FEDERAL ALMANYA'DA BUGÜNKÜ DURUM	33
A. Kız Öğrenciler	33
B. Kadın Öğretim Elemanları	36
III. FEDERAL ALMANYA'DA KADINLARIN ÜNİVERSİTELERDE AZINLIK KONUMUNDA BULUNMALARININ NEDENLERİ	38

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET-OSMANLI DÖNEMİ

I. TANZİMAT'TAN II.MEŞRUTİYET'E	50
II. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ	57
III.KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET-TEK PARTİLİ
CUMHURİYET DÖNEMİ

I. DEVRİMLERDEN ÖNCE	73
II. MUSTAFA KEMAL'İN TÜRK KADININA KOYDUĞU HEDEFLER VE LAİK BİR TOPLUM DÜZENİ	76
III. KADINLARA SİYASAL HAKLARIN TANINMASI	84
IV. HÜKÜMET VE PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU	93
V. YASAMA ORGANINDA TÜRK KADINI	100
VI. FİKİR TARTIŞMALARINDA KADIN SORUNU	102
VII. CUMHURİYET KADINI ÜNİVERSİTE'DE	114
A. Kız Öğrenciler	115
B. Kadın Öğretim Elemanları	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET-
1945-1960 DÖNEMİ

132	
I. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU	137
II. PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU	139
A. Cumhuriyet Halk Partisi Programları	139
B. Demokrat Parti Programları	143
III. T.B.M.M.'NE KADINLAR VE KADINA YÖNELİK SİYASALAR	148
IV. DEMOKRASİ TARTIŞMALARINDA KADIN SORUNU	152
A. Forum Dergisi	154
B. Akis Dergisi	159
V. 1945-1960 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTEDE KADINLAR	167
A. 1945-1960 Döneminde Üniversite	167
B. 1945-1960 Döneminde Üniversitede Kadınlar	171
1. Kız öğrenciler	171
2. Kadın Öğretim Elemanları	186

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET-
1960-1980 DÖNEMİ

I. 1961 ANAYASASI'NA GİDİŞ	196
II. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU	205
III. PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU	210

A. Cumhuriyet Halk Partisi Programları	210
B. Adalet Partisi Programları	217
C. Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı ve Demokratik Parti Programı	221
D. Millî Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi Programları	222
E. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi Programları	225
F. Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Birlik Partisi ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programları	229
IV. KALKINMA PLANLARINDA KADIN SORUNU	232
V. T.B.M.M.'nde KADINLAR VE KADINA YÖNELİK SİYASALAR ..	236
VI. KALKINMA TARTIŞMALARI İÇİNDE KADIN SORUNU: YÖN DERGİSİ	244
VII. 1960-1980 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELİ KADINLAR	256
A. 1960-1980 Döneminde Üniversiteler	256
B. 1960-1980 Döneminde Üniversiteli Kadınlar.	263
1. Kız Öğrenciler	263
a- Kız öğrencilerin sayısal dağılımı	263
b- Kız öğrencilerin bilim dallarına göre dağılımı	267
c- Kız öğrencilerin bölgelere göre dağılımı ..	273
d- 1928-81 Arasında kız öğrenci oranının genel gelişimi	276
e- Kız öğrencileri konu alan araştırmalar	280
2. Kadın Akademisyenler	287
a- Kadın akademisyenlerin sayısal dağılımı	287
b- Kadın akademisyenlerin uzmanlık alanlarına göre dağılımı	290
c- Kadın akademisyenlerin bölgelere göre dağılımı	294
d- Kadın akademisyenlerin statülerine göre dağılımı	296
e- 1935-1981 Yılları arasında kadın akade- misyen oranının genel gelişimi	300

ALTINCI BÖLÜM
KADIN AKADEMİSYENLERİN ZİHNİYET ÖZELLİKLERİNE
İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMAÇLARI VE SINIRLILIKLARI . . .	304
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	308
III. TİPOLOJİ	311
A. Bilim	312
1- Yaygın Tip	313
a- Bilimin Tanımı	313
b- İlerlemenin Tanımı	314
c- Aydınlanın Niteliği	314
2. Eleştirel Tip	315
a- Bilimin Tanımı	315
b- İlerlemenin Tanımı	316
c- Aydınlanın Niteliği	316
B. Siyaset	317
1. Yaygın Tip	317
a- Siyasetin Temel Amacı Nedir ?	317
b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlginin	
Nitelikleri	317
c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri	318
2. Eleştirel Tip	318
a- Siyasetin Temel Amacı Nedir ?	318
b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlginin	
Nitelikleri	319
c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri	319
C. Cinsiyet Kimliği (Genel Identity)	320
1. Yaygın Tip	320
a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması	320
b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan	
Sorunlara Karşı Tavrı	321
2. Eleştirel Tip	321
a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması	321
b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan	
Sorunlara Karşı Tavrı	322

IV. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	323
A. Yaş ve Medeni Durum	323
B. Toplumsal Köken	326
C. Eğitim	328
D. Meslek	332
1. Meslek Seçimi	332
2. Mesleği Sürdürme Biçimleri	334
3. Meslek ve Cinsiyet Kimliği	337
E. Gündelik Yaşamın Sürdürülmesi	343
1. Ev işi ve çocuk bakımına Ayrılan Zaman.	343
2. Sosyal Etkinlikler	346
a- Okuma Alışkanlıkları	346
b- Sanat Etkinliklerine katılma	347
c- Spor ve Yaz Tatili	347
d- Aile Ziyaretleri	348
F. Ekonomik Durum	348
G. İki Kamı Sorusu	349
H. Zihniyet Özellikleri.	350
1. Bilim	350
a- Bilimin Tanımı	350
b- İlerleminin Tanımı	351
c- Aydınlanın Niteliği	352
2. Siyaset	354
a- Siyasetin Temel Amacı	354
b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlgi	355
c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri	356
3. Cinsiyet Kimliği	358
a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması	358
b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan Sorunlara Karşı Tavır	359
4. Değerlendirme	361
İ. Türk Kadın Akademisyeninin Zihniyet Özelliklerine İlişkin Bir Portre Denemesi	365
S O N U Ç	367
KAYNAKÇA	373
ZUSAMMEN FASSUNG	394
EK: KADIN AKADEMİSYENLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERDE YÖNELTİLEN SORULAR	

T A B L O L A R

1. 1913-1914 Öğretim Yılında Kız Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı (F.Almanya). 19
2. Almanya'da Teknik Yüksek Okullardaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı 20
3. 1914-1932 Yılları Arasında Almanya'da Hukuk ve İdari Bilimler Alanındaki Kız öğrencilerin Sayısı ve Oranı (%) 21
4. 1933-41 Yılları Arasında Yüksek Öğrenimdeki Kız Öğrencilerin Oranı (%) (F.Almanya). 26
5. 1950-1970 Yılları Arasında Yüksek Öğrenimdeki Kız Öğrenci Oranı 28
6. Federal Almanya'da Yüksek Öğrenimdeki Kız Öğrencilerin Bilim Dallarına Göre Dağılımı (1960-1970). 30
7. 1970-1980 Arasında Almanya'da Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı 33
8. Liseyi Bitiren Öğrencilerin Yüksek Öğrenim Arzusu (F.Almanya). 34
9. 1973-1980 Arasında Almanya'da Doktora Yapan Öğrenci Sayısı ve Oranı 35
10. 1978 Yılında Yüksek Öğrenime Başlayan Öğrencilerin Baba Mesleklerine Göre Dağılımı (%) (F.Almanya) . . . 36
11. 1980-81 Öğretim Yılında Kadın Öğretim Elemanlarının Bilim Dallarına Göre Dağılımı (%) (F.Almanya). 37
12. 1935-1946 Arasında Parlamentoda Kadınlar 101
13. Fakülte ve Yüksek Okullardaki Öğrenci Sayısı (1927-1946). 116
14. Seçilmiş Bazı Fakülte ve Yüksek Okullarda Kız Öğrencilerin Oranı (%) (1932-1933;1937-1938). 118

15. Fakülte ve Yüksek Okullardaki Öğretim Elemanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı (1932-1945). 124
16. Seçilmiş Bazı Fakülte ve Yüksek Okullarda Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (1937-1938; 1940-1941) 125
17. Seçilmiş Bazı Öğretim Yıllarında Öğretim Elemanlarının Akademik Ünvanlarına Göre Dağılımı (1932-34; 1942-43) 128
18. 1946-1960 Arasında Parlamentoda Kadınlar 149
19. 1946-1960 Arasında Fakülte ve Yüksekokullarda Öğrenci Sayısı 172
20. Her Öğrenim Düzeyinde Kızların Toplam Öğrenciler İçindeki Payı ve Toplam Öğrenci Sayısı (Endeks: 1950-1 = 100).(1930-31 ile 1960-61 Arası).. 174
21. Seçilmiş Bazı Eğitim Alanlarında Kız Öğrenci Oranları (1948-1949; 1952-1953; 1955-1956 ; 1959-1960). 175
22. Ziraat, Veteriner ve Orman Fakültelerinde Kız Öğrenci Oranı (1948-1949, 1952-1953, 1955-56; 1959-1960). 177
23. ODTÜ Mimarlık ve Mühendislik Fakültelerinde Öğrenci Sayısı (1956-1957 ve 1958-1959). 179
24. ASÜBF Öğrencilerinin Baba Meslekleri (1946-1961). . 181
25. Robert Kolej Edebiyat Fen ve Mühendis Kısımları Öğrencilerinin Baba Meslekleri (1958-1961) 182
26. 1959 Yılında Fakültelerin Üçüncü ve Dördüncü Sınıflarında Öğrenim Gören Öğrencilerden Seçilmiş Bir Grubun Babalarının Mesleki Durumu (AÜ, SBF, AÜHF ,ODTÜ-İ.İ.F.). 183
27. Fakülte ve Yüksek Okullarda Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı(1946-1960). 187

28. Seçilmiş bazı Fakültelerde Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerine göre Dağılımı (1946-47; 1952-53; 1955-56; 1959-60) 188
29. Kadın Öğretim Elemanlarının Akademik Statüye Göre Dağılımı (1946-1947, 1955-1956, 1959-60). 190
30. 1961-1977 Döneminde Parlamentoda Kadınlar 236
31. Her Öğrenim Düzeyinde Kızların Toplam Öğrenciler İçindeki Payı (%) (1960-61; 1973-74 Arası). 264
32. 1960-1983 Arasında Fakülte ve Yüksek Okullarda Öğrenci Sayısı. 265
33. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Kız Öğrencilerin Oranları (1960-1961, 1970-71, 1980-81) 268
34. Tıp Bilimlerinde Kız Öğrenci Oranı (1975-1976, 1980-81) 269
35. Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinde Kız Öğrenci Oranı (1975-76; 1980-81). 270
36. Ziraat, Orman, Veteriner Fakültelerinde Kız Öğrenci Oranı (1975-76; 1980-81). 270
37. SBF, ODTÜ ve BÜ İdari Bilimler Fakültelerinde Kız Öğrenci Oranı (1960-61; 1965-66; 1970-71; 1975-76, 1980-81). 272
38. Din Bilimleri Alanında Kız Öğrenci Oranı (1975-1976, 1980-81). 273
39. Çeşitli Bölgelerdeki Üniversitelerde Kız Öğrenci Oranı (1975-76; 1980-81). 274
40. Yüksek Öğrenime Yeni Kayıt Olan ve Diploma Alan Kız Öğrenci Oranı (1974-78; 1980-81). 276
41. 1960-1983 Yılları Arasında Fakülte ve Yüksek okullarda Öğretim Elemanı Sayısı 288
42. Lisansüstü Sınavını Kazananların Cinsiyeti göre dağılımı (1973-74). 289

43. Doktora Sınavını Kazanan Kız Öğrencilerin
Oranı (1965-66; 1970-71; 1975-76; 1980-81). 289
44. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Kadın Öğretim
Elemanlarının Oranları 291
45. Tıbbi Bilimlerde Kadın Akademisyen Oranı
(1975-76; 1980-81). 293
46. Mimarlık ve Mühendislik Fakültelerinde Görevli
Kadın Öğretim Elemanlarının Oranı (1980-81). 294
47. Çeşitli Bölgelerdeki Üniversitelerde Kadın Öğretim
Elemanlarının Oranı (1975-76; 1980-81). 295
48. Fakülte ve Yüksek Okullarda Kadın Öğretim
Elemanlarının Statülerine göre Dağılımı
(1965-66; 1975-76; 1980-81). 296

GRAFİKLER

1. Fakülte ve Yüksek Okullarda Öğrenci Sayısı (1927-1946).	116
2. Fakülte ve Yüksek Okullardaki Öğretim Elemanlarının Cinsiyete Göre Dağılımı (1932 - 1946)	124
3. Fakülte ve Yüksekokullarda Öğretim Elemanları- nın Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (1946-1960). . .	172
4. Seçilmiş Bazı Eğitim Alanlarında Kız Öğrencilerin Dağılımı (%). . . . . (1948-1949, 1952-53; 1955-56; 1959-1960).	175
5. Fakülte ve Yüksekokullarda Öğretim Elemanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı (1946-1960). . . .	187
6. Kadın Öğretim Elemanlarının Akademik Statüle- rine göre Dağılımı (1946-1960).	190
7. 1960-83 Yılları Arasında Fakülte ve Yüksek Okullardaki Kız Öğrenci Oranları	265
8. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Yüksek Öğrenim Kız Öğrencilerin Dağılımı (1960-61, 1970-71, 1980-81)	268
9. 1928-1980 Yılları Arasında Fakülte ve Yüksekokul- lardaki Kız Öğrencilerin Oranları	277
10. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Kız öğrenci Oranı -I (1932-1981)	278
11. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Kız Öğrenci Oranı-II (1932-1982).	279
12. 1960-1983 Yılları Arasında Fakülte ve Yüksek Okullarda Kadın Öğretim Elemanlarının Oranı . .	288
13. Seçilmiş Bazı Bilim Dallarında Kadın öğretim Eleman- larının Dağılım Oranları (1965-1966; 1975-76; 1981-82)	291

14. 1932-1980 Yılları Arasında Fakülte ve Yüksek-
okullarda Kadın Öğretim Elemanlarının Oranı 300
15. Çeşitli Bilim Dallarına Göre Kadın Akademisyen-
lerin Oranı - I(1935-1981). 301
16. Çeşitli Bilim Dallarında Kadın Akademisyen
Oranı -II(1935-1981) 302
17. Statülerine Göre Kadın Akademisyenlerin Oranı
(1945-1981). 303

K I S A L T M A L A R

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: adı geçen makale
A.k.	: Aynı kaynak
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
A.Ü.E.F.	: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi
A.Ü.H.F.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
A.Ü.S.B.F.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	: Basımevi
B.İ.T.İ.A.	: Bursa İktisadî ve Ticari İlimler Akademisi
B.M.T.D.	: Birleşmiş Milletler Türk Derneği
B.Ü.	: Boğaziçi Üniversitesi
C.D.T.A.	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
C.S.T.D.	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
D.	: Dergi(sı)
Der.	: Derleyen
Haz.	: Hazırlayan
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İ.Ü.A.D.A.E.	: İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü
İ.Ü.M.S.M.	: İstanbul Üniversitesi Mediko Sosyal Merkezi
İ.Ü.S.B.F.	: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi
K.S.H.T.K.	: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu
M.	: Matbaa(sı)
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.E.T.U.	: Middle East Technical University
O.D.T.Ü.	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.İ.T.D.	: Siyasal İlimler Türk Derneği
T.B.M.M.T.D.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
T.C.B.D.P.T.	: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı
T.D.T.E.	: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü
T.İ.T.E.	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

T.O.D.A.İ.E. : Türkiye ve Orta Doğu Anne İdaresi Enstitüsü
T.S.İ.D. : Türk Siyasal İlimler Derneği
T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
t.y. : Tarih yok
ve diğ . : ve diğerleri
yay. : yayın(lar)ı , yayınevi, yayıncılık
y.y. : yer yok.

G İ R İ Ő

I. ÇALIŞMANIN KONUSU

Kadının toplumsal statüsü, bu statüden kaynaklanan hak ve sorumlulukları ile aile içi ilişkilerden mesleki ilişkilere dek uzanan toplumsal ilişkiler dokusunda karşılaştığı sorunlar, özellikle 1960'lardan bu yana giderek artan ve çeşitlenen sosyal bilim araştırmalarına konu olmaktadır. Genel olarak bakıldığında, kadının toplumsal statüsü ile bu statüden kaynaklanan kadına özgü sorunların araştırılması, kadının aile içi yaşamdan çıkarak toplum yaşamında aktif bir rol oynamasının yaygınlaşmasına paralel bir gelişme göstermiştir denilebilir. Bu çerçevede, "kadınlık durumu"nun ayrı bir konu olarak ortaya çıkışı, Batı dünyasında sanayileşme sürecine koşut olarak gelişen demokratik talepler içinde "kadınlık durumu"nun ayrı bir konu olarak ortaya çıkışı, Batı dünyasında sanayileşme sürecine koşut olarak gelişen demokratik talepler içinde "kadın hakları"nın da gündeme getirildiği 19.yüzyıl hareketlerinin bir uzantısı niteliğinde görölmek gerekir.

İnsanların sadece "insan" olmaları nedeniyle sahip olduklarına inanılan temel hak ve özgürlükleri koruyucu, bu hak ve özgürlükler içinde insanın kendi maddi ve manevi bütünlüğünü gerçekleştirici anayasal rejimlerin kurulup yerleşmeye başladığı Batı dünyası açısından 19.yüzyıl sonrasının tarihi, bir bakıma, bu demokratikleşme içinde kadınların da kendi yerlerini almalarının tarihidir. Bir diğer deyişle, Batı dünyasındaki demokratikleşme sürecinin bu başlangı evresinde "kadın hakları" olarak ifadelendirilmiş olan talepler, özünde "insan hakları"nın cinsiyet temelinde yapılan bir ayrıma (ve bu ayrımı meşrulaştırıcı bir ideoloji olarak "ayrımcılığa") dayandırılmasına karşı çıkan ve kadının toplumsal ve siyasal yaşamın her alanında hak sahibi bir "özgür birey" olmasını hedefleyen talepler olarak görölmüş-

tür (1).

Böyle bakıldığında, 19.yüzyılla birlikte daha çok seçme ve seçilme haklarına yönelik "siyasal hak" niteliğinde talepler olarak görülen "kadın hakları", özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak daha "sosyal" içerikli hak taleplerine dönüşmüştür denebilir. Batı'da sanayileşme sürecinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz bu dönüşümler, bir yandan görece nesnel bir tarihsel-toplumsal gelişimin, diğer yandan da "özgürlük" kavramı üzerindeki zihniyet değişikliğinin ifadeleri olarak değerlendirilmek gerekir. Bir diğer deyişle, sanayileşme sürecinin Batı toplumlarında gündeme getirdiği iktisadî ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik bir gelişme olarak beliren "refah devleti" anlayışı klasik insan hak ve özgürlüklerine yeni bir içerik kazandırırken, aynı zamanda insanın "Özgür birey" olarak daha çok negatif bir biçimde tanımlanmış bulunan hak alanının da daha değişik bir biçimde kavranmasına yol açmıştır. Artık "insan" denilince, yalnızca dokunulmazlığı, vazgeçilmezliği hukuk kurallarınca tescil edilmiş bulunan bir takım haklara ve bu hakların çizdiği sınırlar içindeki özel faaliyet alanına diğer insanların ve siyasal otoritenin müdahale etmemesini isteyebilme iradesine sahip bir varlık anlaşılacaktır. Hukuk metinlerinde yazılı olarak güvence altına alınmış bu hakları toplumsal yaşamın tüm alanlarında bütünüyle gerçekleştirebilme olanaklarının da sağlanması gerektiği ve insanın bu yönde taleplerde de bulunabilmesi benimsenmiştir (2).

Özet olarak değinmeye çalıştığımız bu gelişmelerin, Batı dünyası bakımından kadınlarla ilgili olarak iki yönlü bir etki yaptığı söylenebilir. Öncelikle, "hukuki eşitlik" temelinde or-

-
- (1) Bkz. Andrée Michel, Feminizm (çev.Şirin Tekeli), (İstanbul: Kadın Çevresi yay., 1984); Juliet Mitchell, Frauenbewegung-Frauenbefreiung (Frankfurt am Main:Ullstein,1981);Jutta Menschik (der.),Grundlagentexte zur Emanzipation der Frau (Köln:Pahl-Rugenstein, 1977)
- (2) Jörg Kammler, "Das sozialstaatliche Model öffentlicher Herrschaft", Wolfgang Abendroth, Kurt Leng (der.), Einführung in die Politische Wissenschaft (München:Fracke Verlag,1973), s.86 vd.

taya atılan siyasal hak taleplerinden kadının da bir birey olarak kendi varlığını geliştirme hakkından gereğince yararlanabilmesini sağlamaya yönelik toplumsal yönü güçlü taleplere geçildiği görülmektedir. Kadının yalnızca kadın oluşu nedeniyle üstlenmiş olduğu, daha çok özel yaşam alanıyla sınırlı yükümlülükler, giderek kamusal yaşama daha aktif olarak katılma ile birleştiğinde, özgür bir birey olarak kendi varlığını geliştirme hedefinin gerçekleşmesi bakımından bazı sorunlar doğurmaktadır. Dolayısıyla kadının "cinsiyet kimliği" ile "özgür birey kimliği" arasında, yalnızca kadın olmaktan gelen özgül bir durumunun bulunduğu ve bu iki kimlik arasındaki çatışmanın giderilmesi için klasik haklara ek olarak, çalışma yaşamına ilişkin yeni düzenlemelerin gündeme getirilmesi ve kadının aile içi yaşamını düzenleyen kuralların da gözden geçirilmesi yolunda talepler gündeme gelmiştir (3).

Batı dünyasındaki sanayileşme sürecinin kadınlarla ilgili etkisinin ikinci yönü ise, yukarıda değindiğimiz kadının hukuksal statüsü ve özgür birey kimliği ile cinsiyet kimliği arasındaki çatışmanın sosyolojik yönleriyle incelenmesi gerektiği yolunda güçlü bir eğilim yaratmış olmasıdır. Özellikle 1960'lardan sonra yoğunlaşan araştırmalar, günümüz sosyal bilimleri içinde, kadının aile içi, meslek, kültür ve siyaset alanlarında karşılaştığı özgül sorunları ele alan "kadın araştırmaları"nın ("Frauenforschungen" ya da "women's studies") kurumsallaşması sonucunu doğurmuştur (4).

Kadın araştırmalarının bu gelişimi, 20.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak gelişen ve çeşitlenen bir diğer sosyal bilim yönelişiyle eş-zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Bir diğer deyişle, sosyal bilim araştırmalarında "kadın sorunu"nun ayrı

-
- (3) Bu talepler ve sonraki gelişmeler daha çok hukuki düzenlemelerle kadının toplumsal durumundan kaynaklanan sorunların çözümüne yöneliktir. Bkz. The Equal Status Council(Norveç), Towards Equality between Men and Women (June,1980), National Committee n Equality (İsveç), Step by Step, (Stockholm,1979).
- (4) Bkz. Ulla Bock, A.Braszeit,C.Schmerl,Frauen an den Universitaeten; zur Situation von Studentinnen und Hochschullehrerinnen in der Maennlichen Wissenschaftshierarchie(Frankfurt am Main/New York:Campus Verlag,1983);Memorandum II,des Arbeitskreises der Wissenschaftlerinnen von NRW 1984,Privilegiert- und doch diskriminiert (Dortmund, 1984).

bir alan olarak kabul edilmesi ile Batı dünyası'nın dışında kalmış "geleneksel", "az gelişmiş", "gelişmekte olan" vb. toplumların, klasik antropolojinin 20.yüzyıl başlarında yaptığından farklı bir biçimde incelenmesine yönelen yeni araştırmaların ortaya çıkışı zamansal olarak çakışmıştır (5). Bu çakışmanın önemli bir sonucu olarak da, Batı dünyası dışındaki toplumlarda "kadın araştırmaları"nın gerçekleştirilmesi gündeme gelmiştir (6). Böylelikle de, sosyal bilim araştırmaları içinde kurumsallaşan bir alt-alan olarak "kadın araştırmaları", (a) Batı toplumlarında kadın sorununu ve (b) batılı olmayan, gelişmekte olan ülkelerde kadının durumunu incelemeye yönelik iki ana doğrultunun kesiştiği bir noktada yerini almıştır.

Gerek Batı toplumlarında, gerekse gelişmekte olan toplumlarda kadın sorununu inceleyen sosyal bilim araştırmalarında, yöneltilen çeşitli eleştirilere karşın egemenliğini sürdüren "bir "paradigma"nın (7) varolduğunu söylememiz mümkündür. Kısaca, Batı toplumları sözkonusu olduğunda, bu toplumlarda varolan siyasal-toplumsal kurumlarla bu kurumların meşruluk zeminini oluşturan "demokratik değerler" in bütünlüğünü ifade eden "modern toplum"u veri alan; Batılı olmayan, gelişme yolundaki toplumları ise bu "modern toplum" standardına göre değerlendirilen bu paradigmaya "modernleşme" adı verilmektedir (8).

-
- (5) Bkz. Samuel Huntington ve Jorge I. Dominguez, Siyasal Gelişme (Çev. Ergun Özbudun), (Ankara: T.S.İ.D.yay., 1986).
- (6) Örnek olarak bkz. Heleieth I.B. Saffiotti, Women in Class Society (New York: Monthly Review, 1978); Nadia H. Youssef, "Social Structure and the Female Labor Force: The Case of Women Workers in Muslim Middle Eastern Countries", Demography, Cilt VIII, Sayı 4, (1971), s. 427-439.
- (7) "Paradigma" kavramı için bkz. Thomas S. Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı (Çev. Nilüfer Kuyuş), (İstanbul: Alan yay., 1982).
- (8) Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği (Ankara: Bilgi yay., 1979), s. 24-300; S.N. Eisenstadt, Tradition, Wandel und Modernität (Frankfurt am Main: Suhrka p Verlag, 1979).

Kadın sorunu bakımından "modernleşme kuramı"nın, veri kabul ettiği batılı "modern toplum" için geçerli saydığı temel önermeler şöyle sıralanabilir (9) :

- (1) Kadının bağımsız bir birey olarak, kendi varlığını geliştirme haklarına sahip kılınarak özgürleştirilmesi (emancipation) modern toplumun temelini oluşturan demokratik değerlerin vazgeçilmez bir parçasıdır.
- (2) Kadının bağımsız bir birey olarak özgürleşmesi, herşeyden önce kadını cinsiyet kimliği temelinde belirlenen rolü çerçevesinde varolan tâbi statüsünü değiştirecek toplumsal gelişimin gerçekleşmesine bağlıdır. Kadın, ev-içi özel yaşam alanından çıkıp, kamu yaşamına daha aktif olarak katılmakla özgürleşme yolunda önemli bir aşama gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu da, kadının her düzeyde çalışma yaşamına aktif olarak katılımıyla sağlanmıştır.
- (3) Kadının özgürleşmesinin ilk evresi, onun çalışma yaşamına atılarak kendi bireysel yeteneklerini geliştirme imkânına kavuşması olmakla birlikte, bu durum yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. Ev-içi özel yaşam ile kamu yaşamını birlikte, ve geleneksel cinsiyet rolü bakımından çok da radikal dönüşümler olmaksızın yürütmeye çalışan kadın, hem ev dışında çalışmak ve hem de ev-içi işleri yerine getirmek durumunda kalmaktadır. Bu durumun yaratacağı sorunlar, varolan siyasal-toplumsal kurumların oluşturduğu çerçeve ile bu çerçevenin meşruluk zeminini oluşturan demokratik değerler içinde gerekli düzeltimler yapılarak çözüme kavuşturulabilir.

---

(9) Bu temel önermeler ve eleştirileri için bkz. Carol C.Gould, M.W.Wartofsky (der.) Women and Philosophy, Toward a Theory of Liberation (New York. Perigee Books, 1980); özellikle "Analysis and Critique of the Present and of Contemporary Philosophy" başlıklı III.Bölüm . s.128-270.

Batı toplumları açısından kadın sorununu böyle öncüllerle re bağı olarak inceleyen modernleşme kuramı, gelişmekte olan toplumlarda kadının durumuna ilişkin olarak da şu temel önermelerden hareket etmektedir (10):

- (1) Gelişmekte olan toplumlarda "kadının özgürleşmesi" geleneksellikten modernliğe doğru ilerleme sürecinde nerede bulunduğuyla bağlıdır. Bu anlamda, sanayileşme olarak kavranan ekonomik kalkınma sürecinin niteliği ile kadını tâbi bir statüde gören geleneksel değerlerdeki değişmelerin gerçekleşip gerçekleşmediği önemlidir.
- (2) Batı toplumlarının oldukça uzun bir zaman dilimini kapsayan (Rönesans'tan 20.yüzyıla dek süren) modernleşmeleri, bu toplumların kendi iç dinamiklerinin bir ürünüdür. Oysa, Batı'nın temsil ettiği "modern toplum"a ulaşma idealini benimsemiş bulunan geleneksel toplumlar bu süreci çok daha kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Gelişmekte olan toplumlardaki modernleşme süreci, hem bu toplumların "modern toplum"la karşı karşıya gelmelerinden kaynaklanan dış etkilerin yönlendirdiği bir süreç olarak görünmekte ve hem de bu modernleşme sürecinin gerçekleşmesinde siyasal iktidarın toplumsal değişmeyi hızlandırıcı eylemlerine gereksinim duyulmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak bu toplumlarda gerçekleşen modernleşme yönündeki hemen tüm değişimler "siyasal elit"in (intelligentsianın) yukarıdan aşağıya doğru yönelttiği bir reformizmin ürünleridir. Kadın hakları da, bu reform hareketleri içinde ve Batı toplumlarından farklı bir biçimde, "kadınlar"ın herhangi bir örgütlü talebinin zorlayıcılığından yoksun olarak gündeme gelmiştir.
- (3) Dolayısıyla, yukarıdan aşağıya doğru reformlar yoluyla modernleşmeyi gerçekleştirmek durumunda kalan

---

(10) Bkz. Susan E.Marshall, "Politics and Female Status in North Africa: A Reconsideration of Development Theory", Economic

gelişmekte olan toplumlarda "kadının özgürleşmesi", ekonomik kalkınma düzeyine ve geleneğin dönüştürülme tarzına bağlı olduğu kadar, bu süreç içinde tanınan "kadın hakları"nın bu toplumlardaki kadınlarca ne ölçüde içselleştirildiğine ve ne ölçüde yaşama geçirildiğine de bağlı bulunmaktadır. Bu sonuncu konu açısından, modern kültür öğelerinin benimsettirilmesine yönelik en temel faaliyet alanı "eğitim" olmaktadır. Eğitim yoluyla modern değerlerin benimsenmesi, bir yönüyle gelenekselliğin dönüştürülmesinde önemli bir adım, diğer yönüyle de kadın hakları bakımından gerçekleşmesi gereken bilinçlenmenin sağlanması için kaçınılmazdır.

Modernleşme kuramının bu temel önermeleri çerçevesinde soruna bakıldığında, "kadının özgürleşmesi"nin temel koşulları şöyle özetlenebilir :

- (1) Birinci koşul, ekonomik kalkınmanın (sanayileşmenin) gerçekleşmesiyle birlikte kadının ev-içi yaşamdan çıkarak kamu yaşamına aktif olarak katılması ve böylelikle kendi bireysel özerkliğini kazanmasıdır.
- (2) İkinci koşul, "insan hakları"nın kadınların da yararlanmasına olanak tanıyıcı bir bütün olarak anlaşılması; kadına erkeklerle eşit düzeyde hakların tanınmasıdır.
- (3) Üçüncü koşul ise, gerek ekonomik kalkınma sonucu kazanılma yoluna giren "bireysel özerkliğinin", gerekse bu bireysel özerkliğinin bir bütünleyicisi olarak "kadın hakları"nın, kadınlarca zihniyet düzeyinde içselleştirilip pratiğe aktarılabilmesidir.

Bu çalışma, esas olarak, sözünü ettiğimiz bu üç koşuldan son ikisi üzerine yoğunlaşan ve Türk kadın akademisyenleri üzerinde odaklaşarak modernleşme kuramının belirttiğimiz temel önermelerinin geçerliliğini sorgulayan bir inceleme niteliğindedir.

Development and Cultural Change, Cilt XIV (1983), Nadia H. Youssef, "Women in the Muslim World", Lynne B. Iglitzin, R. Ross (der.), Women in the World: A Comparative Study (Oxford, Clio Books, 1976), s. 203-217.).

Kadının özgürleşmesi bakımından, modernleşme kuramınının temel önermelerinin bir ürünü olarak görünen üç koşuldan son ikisi, ekonomik kalkınma süreciyle ilgili birinci koşuldan farklı olarak, birbirleriyle yakından ilişkili bir biçimde ele alınabilecek özellikler göstermektedir. Özellikle Türkiye gibi, kadının toplumsal durumunu iyileştirilmesine yönelik düşünce ve uygulamaların siyasal seçkinler katında oluşturulduğu bir toplumda bu son iki koşul çerçevesinde, siyaset ve eğitim ilişkisi içinde bir inceleme yapmak, şu bakımlardan önemli ve anlamlı görünmektedir:

- (1) Modernleşme kuramının geliştirmiş olduğu temel önermelere uygun olarak, Türkiye'de de kadın haklarının gelişimi, özellikle Cumhuriyet'ten sonra merkezi siyasal iktidarın yukarıdan aşağıya gerçekleştirdiği reformlar zinciri içinde yer almıştır. Bu yargıya göre, Türk toplumunda kadınların bu hakları elde etmek için bilinçli bir çaba içinde olmadıkları da belirtilmiştir. Kadın haklarını Cumhuriyet reformlarının bir parçası haline getirmenin fikri temeli ise, hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğuna inanılan ekonomik ve toplumsal kalkınmada "kadın"ın da yerini almasını sağlamak biçiminde ifade edilebilir.

Bu bağlamda, çalışmamızda cevaplandırmak istediğimiz birinci soru, Türk kadınlarının gerçekten de, bu yargıya uygun olarak, Cumhuriyet reformları sonucunda elde ettiği haklara ulaşma çabası içinde olup olmadığıdır. Bu nedenle, özellikle Tanzimat döneminden başlayarak gelişen ekonomik ve toplumsal değişmeler içinde, özellikle eğitim düzeyi yüksek kadınların düşünce ve eylemlerinin tarihsel bir analizini yapmak gerekli olmuştur. Tüm reformlar gibi, kadının toplumsal durumunu iyileştirmeye yönelik fikir ve eylemlerin de merkezi siyasal iktidarda bulunan veya bu iktidar çevrelerine yakın olan seçkinler katında oluşturulduğu gözönüne alınırken, seçkin olma niteliklerini aile bağlarının dışında ve ayrıca gördükleri eğitimin niteliği ile de elde etmiş ve güçlendirmiş kadınların siyasal ve toplumsal reformların gelişimi üzerindeki düşünce ve etkinliklerine göz atmanın önemi açıkça ortaya çıkar.

- (2) Türk toplumunda kadınların kendi durumlarını iyileştirici olanaklara (bu olanakları sağlayıcı haklara) sahip olma yönünde bilinçli bir mücadele vermemiş oldukları yargısına sorgulamaya yönelik bu tarihsel analizimiz, Tanzimat'tan bugüne dek geçen uzun bir dönem boyunca eğitim düzeyi yüksek Türk kadınının siyasal iktidar karşısındaki konumunun bir panoramasını verecektir. Bu panorama, bir yandan Türk kadınının kendi haklarını elde etmekteki çabasını ortaya koymaya çalışırken, diğer yandan da özellikle Cumhuriyet sonrasında artık hak sahibi bireyler olma yolunda önemli bir evreyi geride bırakmış bulunan Türk kadınının özellikle gelişmesi süren eğitim kurumlarından erkeklerle eşit bir biçimde yararlanma olanaklarına ne ölçüde sahip olduğunu da göstermeye yönelmiştir. Böylece, hem kadın haklarının toplumumuzdaki gelişimi hem de eğitim kurumlarındaki yenileşme sürecinin yarattığı olanaklardan Türk kadınının kendisine tanınmış haklar doğrultusunda ne ölçüde yararlanma olanağı bulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.
- (3) Çalışmamızın önemli bir parçası niteliğinde olan bu tarihsel analizimiz, aynı zamanda bir başka soruyu daha cevaplandırmaya yönelik bir girişimdir: Modernleşme kuramı doğrultusunda varılan bir yargı, eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte kazanılacak olan rasyonel modern değerleri içeren bir dünya görüşünün ve yine eğitimle kazanılacak belli bir uzmanlaşmanın, kadının toplumsal yaşama daha aktif olarak katılımını dolayısıyla da kadının özgürleşmesini sağlayıcı olduğunu düşünmektedir. Türk toplumunda özellikle Cumhuriyet'ten sonra, kadının toplumsal durumunu iyileştirmeye, kadını ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecine entegre etmeye yönelik gelişimlerin altında yatan siyasal-toplumsal felsefenin gerçekten kadına böyle bakıp bakmadığı; ayrıca kadın haklarının tanınması, toplumsal yaşama daha aktif katılım olanaklarının sağlanması, eğitim kurumlarındaki gelişimlerle bu olanaklarının genişlemesi sonucunda

Türk kadınının kendisinde böyle bir "özgürleşme" bilincinin oluşup oluşmadığı sorusu cevaplandırılmak istenmiştir.

- (4) Bu soruları cevaplandırmaya yönelik tarihsel analizimizin, günümüz Türkiye'sinde kadının ulaşmış olduğu düzeyi saptamak amacıyla hem eğitim düzeyinin yüksekliği, hem eğitimle siyasetin kesiştiği bir düzlemde uzman bir mesleğin icrası durumunda bulunan Türk akademisyen kadının dünyaya bakış tarzının (ya da zihniyetinin) özelliklerini ortaya koymaya yönelik ampirik bir araştırma ile bütünlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Bir diğer deyişle, yukarıdaki sorular temelinde gerçekleştirilmeye çalıştığımız, eğitim-siyaset ilişkilerini ana eksen kabul eden bir anlamda "diyakronik" analizimizi bütünleyecek olan "senkronik" bir araştırma gerçekleştirilmiştir.
- (5) Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar, çalışmamızın esas olarak Türk kadınına, Türk kadın yüksek bir kesimine yönelik bir inceleme olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu inceleme içinde belirli bir kuramsal çerçevenin de incelenen konuyla sınırlı olarak ele alındığı izlenimini uyandırabilir. Gerçekten de, çalışmamızda modernleşme kuramının temel öncüllerinden hareketle geliştirilmiş, yukarıda belirttiğimiz değerlendirmelerin geçerlilik derecesini sorgulamaya yönelik bir boyut bulunmaktadır. Bu durum, zorunlu olarak, modernleşme kuramının ve özellikle de bu kuramın temelini oluşturan "modern toplum" kavramı açısından kadın sorununa bakış biçiminin ortaya çıkardığı bazı sorunları da dikkate almamızı gerektirmiştir.

Çalışmamız boyunca modernleşme kuramının çizmiş olduğu genel çerçeve açısından ortaya çıkan en temel sorun, bu kuramın temel öncüllerinin üzerine kurulu olduğu "modern toplum" kavramına yönelik olarak, Batı dünyasında gelişen eleştirilerden kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyişle, Türkiye gibi gelişmekte olan bir toplumda kadın sorunununun bir yönüne ilişkin bir inceleme niteliğindedir. Çalışmamızda, kuramsal olarak modern toplumun bir karşı-

laştırma çerçevesi olarak kabul edilip edilemeyeceği, kabul edildiği takdirde, bu karşılaştırma çerçevesini belirleyen ögelerin niteliklerinin neler olduğu sorunu varlığını duyurmaktadır.

Modernleşme kuramı, toplumsal değişme sürecini geleneksel-likten modernliğe doğru ilerleyen bir evrim biçiminde görürken, bu görüşün dayanağı olarak Batı dünyasında varolan bir toplumsal örgütleniş tarzını topyekün, tüm dünya toplumlarının ulaşmaları istenen bir ideal durum olarak kavramaktadır. Buna karşılık, modern toplum kavramının eleştirisinden yola çıkan ve bugün için oturmuş bir alternatif paradigma oluşturduğu söylenemeyecek olan farklı yaklaşımların gündeme geldiği görülmektedir.

Modernleşme kuramının temelini oluşturan modern topluma yönelik bu farklı eleştirel yaklaşımların ortak paydasını ise, "bireysel özgürlük" kavramında bulmak mümkün görünmektedir. Buna göre, modern toplum, bireysel özgürlüğü temel değer olarak benimsemiş bir etik meşruluk zeminine ve bu zemin üzerinde yükselmiş bulunan, bireysel özgürlüğü gerçekleştirici kurumsallaşmalardan meydana gelmektedir. Batı toplumlarının bugün içinde buldukları toplumsal gelişmişlik düzeyi açısından, bu eleştirel yaklaşımlara göre, sözünü ettiğimiz bireysel özgürlük etiği ile varolan kurumlar arasında bir çelişki bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, modern toplumun kurumsal yapısı ile bu kurumsal yapının meşruluk zeminini oluşturan değerler arasında bir kayma söz konusudur.

Kadın sorunu açısından konuya bakıldığında, modern toplumun varolan kurumsal yapısı içinde kalınarak gerçekleştirilecek reformlar yoluyla kadının toplumsal konumunu "iyileştirmek" ve bu kurumsal yapı içinde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelmek, özünde kadının da bağımsız bir birey olarak kendi varlığını gerçekleştirme özgürlüğünün sağlanması bakımından, sözünü ettiğimiz kayma nedeniyle, sonuçsuz kalacak girişimler olarak görünmektedir. Dikkat edilecek olursa burada vurgu artık, kadının toplumsal konumunun "iyileştirilmesi" üzerinde olmaktan çok, kadının "özgürleşmesi" (ya da kurtuluşu-emancipation) üzerindedir.

Modern topluma yönelik bu eleştirinin çalışmamızın konusuy- la ilgili olarak ortaya çıkardığı sorun, eğitim yoluyla belli bir uzmanlaşma düzeyine ulaşmış ve bu nedenle de toplumsal yaşama daha

aktif olarak katılma olanaklarına sahip kılınmış kadının, özgür bir birey olma niteliğini kazanacağı varsayımının geçerliliğine ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, Türk toplumunda akademisyen kadının eğitim-siyaset ilişkisi çerçevesinde yukarıda belirttiğimiz bağlamda incelenmesine yönelik olan çalışmamızda, belirttiğimiz bu eleştirileri de dikkate alan bir karşılaştırma çerçevesi oluşturmak kaçınılmaz olmuştur.

Bu nedenle de, çalışmamızın ilk bölümünde Federal Almanya'da üniversiteli kadının durumunu anahatlarıyla veren bir inceleme yer almaktadır. Bir karşılaştırma çerçevesi olarak Federal Almanya'nın seçilmiş olması araştırmacının Almanca biliyor olması ve burslu olarak bu ülkede konuyla ilgili araştırma yapmış bulunması gibi öznel etkenlerin yanında, yukarıda belirtilen modern toplum eleştirilerinin bir yönüyle kökleri Alman felsefe geleneğine uzanan diğer yönüyle de kadının toplumsal durumunun iyileştirilmesi (ya da kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, -Gleichberechtigung) ile kadının özgürleşmesi (Emanzipation) arasındaki kuramsal ayrımın da bu ülke fikir çevrelerince de benimsenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

II. ÇALIŞMANIN PLANI ve YÖNTEM

Çalışmamız, yukarıda belirtmeğe çalıştığımız konuyu altı bölümde ele almaktadır. Birinci bölüm, Türk toplumunda üniversiteli kadının ve özel olarak da kadın akademisyenlerin incelenmesinde bir karşılaştırma çerçevesi olarak tasarlanan "Federal Almanya'da kadınların yüksek öğrenim gör ve bilimsel çalışma yapma hakkını kazanmalarını tarihsel bir perspektif içinde irdelemektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (özellikle de Tanzimat dönemi sonrasında itibaren) genel toplumsal değişme süreci içinde eğitim kurumlarının gelişimini de dikkate alan ve bu çerçevede kadının siyasal iktidar ve eğitim kurumları karşısındaki konumunun geçirdiği evrimleri anahatlarıyla ortaya koyan bir inceleme yer almaktadır. Bu bölümde, özellikle II.Meşrutiyet'ten sonra zenginleşen ve çeşitlenen siyasal örgütlenmelerle fikir hareketleri içinde kadın sorununa nasıl ba-

kıldığı da ortaya konulmak istenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'de kadın haklarının tanındığı, kadınların ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecine aktif olarak katılmalarının sağlanmaya çalışıldığı köklü reformların gündeme geldiği bir dönem olarak tek-partili Cumhuriyet döneminde kadına bakışın temel özellikleri, siyasal iktidarların kadın sorununa yaklaşım tarzları ve uygulamaları, düşünce düzeyinde özellikle Kadro ve Ülke dergileri çevresinde kadın sorununun nasıl ele alındığı ve eğitim düzeyleri yüksek kadınların düşünce ve eylemleri incelenmiştir.

Dördüncü bölüm, çok partili siyasal yaşama geçişten 1960 ihtilâline kadar ki tarih kesiti içinde, siyasal iktidarların, siyasal partilerin, Forum ve Akis dergileri çevresinde etkin olan demokrasi tartışmalarının kadın sorununa yaklaşımlarını; eğitim (özellikle yüksek eğitim) kurumlarındaki gelişmelere ve üniversitenin "popülasyonu"na bağlı olarak sayıları hızla artan üniversiteli kadınların düşünce ve eylemlerini ele almaktadır.

Tarihsel bir analiz olmaktan çok, geçmişi bugünle birleştiren bir köprü niteliğinde görülmesi daha doğru olan beşinci bölüm, 1960-1980 döneminde yine siyasal iktidarların, partilerin, özellikle 1960'lardaki kalkınma tartışmalarına damgasını vurmuş olan Yön dergisi çevresindeki fikir hareketlerinin, planlı kalkınma fikri doğrultusunda hazırlanmış dört "Kalkınma Planı"nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş kadın parlamenterlerin, yüksek eğitimdeki gelişmelere bağlı olarak sayı ve etkinlikleri artmaya devam etmiş olan kadın akademisyenlerin kadın sorunu karşısındaki tutumlarını ve eylemlerini konu almaktadır.

Nihayet, altıncı ve son bölümde ise, kadın hakları ve kadının toplumsal durumunu iyileştirici olanaklar bakımından en bilinçli ve en gelişkin bir konumu temsil ettiği düşünülen kadın akademisyenlerin dünyaya bakış tarzlarının özelliklerini araştırmaya çalışan bir inceleme bulunmaktadır. Doğa ve toplum bilimleri arasındaki ayrıma uygun olarak, çeşitli üniversitelerde görev yapan hemen her düzeydeki kadın akademisyenler arasından seçilen yirmibir kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgu

ların sunulması ve değerlendirilmesi bu bölümde yer almaktadır.

Çalışmamızın tarihsel analiz niteliğini taşıyan bölümlerinde, konuyu ele alış tarzımıza uygun olarak, önemli belgeler, genel kaynak eserler, hükümet ve parti programları, meclis tutanakları, süreli yayınlar, anılar, kalkınma planlarının metinleri incelenmiştir. Bu incelemelerde, teknik ayrıntıları geliştirilmiş bir içerik analizi yönteminden çok, bu tarihsel metinlerde kadın sorununa eğitim - siyaset ilişkileri bakımından nasıl yaklaşıldığını ortaya koyacak bir yol izlenmiştir. Çalışmamızın son bölümünde yer alan empirik araştırmaların yöntemsel çerçevesi ise, o bölümün kendi iç mantığı çerçevesinde açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MODERN BİR TOPLUMDA ÜNİVERSİTELİ KADIN-
FEDERAL ALMANYA ÖRNEĞİ

I. FEDERAL ALMANYA'DA KADINLARIN BİLİMSEL ÇALIŞMA VE
YÜKSEK ÖĞRENİM GÖRME HAKKINI KAZANMALARININ
TARİHSEL GELİŞİMİ

A. 19.Yüzyılın Sonundan Weimar Cumhuriyeti'nin Sonuna
Kadar

Almanya'da kadınların eğitim kurumlarından yararlanabilme-
bilmelerinin geçmişi 17.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda
sadece kadınların eğitim gördükleri çok az sayıda okul varken,
18.yüzyılda kadın eğitimi bir sorun olarak tartışılmaya başlan-
mıştır. Genç kadını daha iyi bir eş, daha iyi bir ev kadını ve
daha iyi bir anne yapabilmek amacıyla eğitimin gerekli olduğu
görüşü savunulmuştur (1). 1377'de Bologna Üniversitesi'nce ya-
yınlanan bildirinin etkinliği Almanya'da da sürmektedir :

"Kadınlar günahın kaynağı, şeytanın oyuncuğu, insan-
ların cennetten kovulmasının nedeni, eski adet ve
kanunlarının başlıca sorumluları oldukları için kadın-
larla her çeşit tartışmadan kaçınmak gerekir. Bir kadın
ne denli saygıya layık olursa olsun kolejlere kabul
edilmemelidir. Buna karşı gelen üniversite yöneticile-
ri şiddetli cezalar alacaklardır." (2).

Ancak özellikle aristokrat kadınlar kolejlere ve üniversitelere
devam etme kararlılığında idiler ve üniversite yönetimlerini
zorlamaya başladılar. 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu
bireysel çabalar sonuç vermeye başlamıştır; 1754 yılında Dorothea
Exleben, Halle Üniversitesi Tıp fakültesinden mezun oldu, 1787'

(1) Florencé Herve, Studentinnen in der BDR, (Köln: Pahl-Rugens-
tein Verlag, 1973), s. 9.

(2) August Beber, Kadın ve Sosyalizm, (Ankara:Toplum yay.1975)
s. 127-28.

de Dorothea von Schlözer, Göttingen Üniversitesi'nden felsefe doktoru ünvanını aldı (3).

1848 Fransız Şubat Devrimi kısa sürede Almanya'da da etkisini gösterdi. Gerek ağırlaşan ekonomik şartlara ve gerekse büyük toplumsal çalkantılara rağmen Almanya'da Fransa'da olduğu gibi alt sınıfların gerçekleştirdiği bir devrim söz konusu olmadı. Almanya'da 1848 yılının Mart ayında kadınların da etkin bir biçimde katıldığı devrim alman birliğinin sağlanması amacıyla yönelmişti. Giderek güçlenen alman burjuvazisi ile proleteryanın talepleri arasındaki farklılık devrim sırasında tartışılan kadın eğitimi sorununda da ortaya çıkmıştır. Burjuvazi çalışabilecek durumda olan genç kız ve kadınları, işçilerin savaşımından ve yüksek öğrenim kurumlarından uzak tutmaya çalışırken, "aşağı sınıflara mensup kadınlara yüksek öğrenim gerekli değildir" savından hareket etmekteydi. Endüstrileşme ile birlikte ailenin bir üretim birimi olmaktan çıkıp, bir tüketim birimi haline dönüşmesi sonucu alt sınıflara mensup kadınlar endüstride vasıfsız işçi olarak düşük ücretle istihdam edilmeye başlandılar. Üst ve orta gelir düzeyine sahip ailelerin kızları maddi güvence sağlayabilmek (4) ve daha vasıflı işlerde çalışabilmek için yüksek öğrenim hakkını elde edebilmek amacıyla mücadeleye giriştiler. Böylelikle, Almanya'da kadın hareketinin iki yönü belirmişti: Burjuva kadın hareketi "meslek sahibi olma hakkı" talep ederken işçi kadınlar "yıpratıcı işe karşı korunma ve eşit işe eşit ücret" istiyorlardı (5).

- (3) Kristine von Soden, "Zur Geschichte des Frauenstudium", Kristine von Soden ve Gaby Zipfel der.) 70 Jahre Frauenstudium in der Wissenschaft, (Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1979) s. 9-10.
- (4) Üst sınıflardan gelen kadınların maddi güvence sağlayabilmek amacıyla yüksek öğrenim hakkını talep etmeleri ilk bakışta çelişkili gibi görünmektedir. Ancak Almanya'nın uzun süren savaşlarda erkek nüfusunun kadın nüfusa oranla hayli azalması-ki Prusya'da 1867'de 3 508 900 erkeğe karşılık 3 904 500 kadın yaşamaktaydı-kadınların evlilik şansını azaltmıştı. Berlin'de yaşayan 1000 kadından 533'ü evli, 322 si bekar, 148'i de duldu. Kadınlar için gelecek için en güvenilir tercih olarak benimsetilen evliliğinin tehlikeye düşmesi onların yüksek öğrenim taleplerinin artmasına neden olmuştur. Soden, a.g.m., s.11.
- (5) Jutte Menschik, Gleichberechtigung oder Emanzipation ?; Die Frau im Erwerbsleben der Bundesrepublik, (Frankfurt am Main:

Kadınların yüksek öğrenim görme hakkını elde edebilmek yolunda yapılan ilk deneme, 1850'de Hamburg'da "Alman Kadınlarının Genel Eğitim Birliği"nin kurulması ile sonuçlandı (6).1848 Devrimine aktif olarak katılan ve Almanya'nın "kadınlığın yüksek çıkarlarını savunmak için bir organ" olarak nitelediği ilk kadın gazetesini çıkaran Luise Otto-Peters, 1865'te kadın konferansına da başkanlık yaptı (7). Otto-Peters, kadınların sadece siyasal haklar talep etmelerinin yeterli olmadığını ve eşit eğitim hakkı tanınmasının zorunluğunu dile getirdi (8).

1867'de Kadın Eğitim Birliği, "kuzey Almanya yüksek okullarına kadınların katılması ve özellikle de tıp eğitimi görmelerini sağlaması için" resmen başvuruda bulunmaları yolunda bir karar aldı (9). Kadınlar tıp eğitiminden yararlanabilmek için bu ülkede uzun ve zorlu mücadeleler vermişlerdir. Tıp mesleğinin getirdiği yüksek statü ve gelir mesleğin çekiciliğini artırırken özellikle meslek odaları ve üniversiteye egemen olan düşünüş biçimi tıp mesleğinin kadınlara kapalı tutulmasında büyük bir direnç göstermişlerdir. 1866'da kadınların tıp eğitimi veren fakültelere kabulü için sürdürülen çalışmalara katılan Louise Otto-Peters, gelenekleri şu biçimde eleştirmektedir :

"Eğer bir genç kız anatomi derslerini dinlerse ahlak elden gidiyor da bir klinikte hamile ve doğum yapan kadınlar öğrenim görmekte olan genç erkekler tarafından muayene edilir ve gözetim altında tutulursa ahlak elden gitmiyor. Ve bunun adı gelenek oluyor" (10).

Fischer Verlag, 1972), s.41. Almanya'da 19.yüzyılda kadın hareketinin gelişimi için ayrıca bkz. Renate Mührmann(der). Frauenemanzipation im deutschen Vormärz. (Stuttgart: Philipp Reclam Verlag, 1980) ve Sabine Richebächer, Uns fehlt nur eine Kleinigkeit, Deutsche proletarische Frauenbewegung 1890-1914(Frankfurt am Main:Fischer Verlag 1982).

(6) Soden, a.g.m., s. 14.

(7) Gisela Brinker-Gabler, "Die Frauenbewegung im Deutschen Kaiserreich: Die Revolution entlässt ihre Kinder", Ingeborg Drewitz (der.), Die Deutsche Frauenbewegung, die soziale Rolle der Frau im 19.Jahrhundert und die Emanzipationsbewegung in Deutschland (Bonn: Hohwacht v.,1983), s.64.

(8) Menschik, a.g.e., s. 53.

(9) Soden, a.g.m., s.13.

(10) Louise Otto-Peters, Das Recht der Frauen auf Erwerb..' den akt.Elke Frederiksen (der.), Die Frauenfrage in Deutschland 1865-1915, (Stuttgart:Philipp Reclam Verlag), 1981, s.200.

İtalya'da 1876'da, İngiltere'de 1874'de, Fransa'da 1863'te, Rusya ve İsveç'te 1870'li yıllarda kadınlar üniversitelere kabul edildiler. Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınlar 1845'ten beri yüksek öğrenim görebiliyorlardı(11). Almanya ise batı avrupa ülkeleri içinde kadınların üniversite kurumlarından yararlanmasına izin veren en son ülkedir. 1891'de kadınların yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilmeleri sorunu ilk kez Alman parlamentosunun (Reichstag) gündemine geldi. Parlamentodaki siyasi partilerden sadece sosyal demokratlar, açıkça ve olumlu biçimde burjuva kadın hareketinin isteklerini içeren bildiriye desteklediklerini açıkladılar. Kadınlar bu yöndeki mücadelelerini sürdürürken siyasi iktidarlar da cinsiyetçi ayrımlara dayalı politikalarını ısrarla savunmaktaydılar. Nitekim 1902'de Prusya eğitim bakanı, mecliste yaptığı bir konuşmada yüksek öğrenimde kızların ihmal edilmesi gerektiğini söylemiş ve gerekçe olarak da tabiatın kadınlara erkeğe verdiği ve uygarlığın geliştirdiği ayrımı yüksek okul ve üniversitelerin ortadan kaldıracağından korktuğunu ve Alman kadınının ev işlerine dönmesinin arzulandığını sözlerine ilave etmiştir (12).

Bir yandan tutucu siyasetçilerin ve günün yaygın düşünüş biçiminin kadınların yüksek öğrenim görme hakkını engellemeye çalışmalarına rağmen sosyal demokrat ve sosyalist düşüncelerinin yaygınlık kazanması ve kadınların ısrarlı mücadeleleri, onlara yüksek okul ve üniversite kapılarının aralanmasını sağladı. 1900'

(11) Herve, a.g.e., s. 25. Kadınların yüksek öğrenim kurumlarından diğer batılı ülkelere nazaran daha erken tarihlerde başladıkları A.B.D.'inde kadınların yüksek öğrenim kurumlarına kabul için verdikleri mücadele için bkz.: Barbara Miller Solomon, In the Company of Educated Women. A History of Women and Higher Education in America, (New Haven ve Londra :Yale University Press, 1985). Batı toplumlarında kadınların yüksek eğitim kurumlarına kabulde karşılaştıkları ayrımcı uygulamaların ne zaman sona erdiği ve Batı'nın belli başlı üniversitelerine kadınların ne zaman alınmaya başlandığını gösteren şu verilerin ilgi çekici olduğunu sanıyoruz: 1284'te kurulan Cambridge üniversitesine 1873'te, 1167'de kurulan Oxford'a 1878'de, 1636'da kurulan Harvard'a 1894'te, 1701'de kurulan Yale'a 1969'da; 1821'de kurulan Heidelberg'e 1884'te kadınlar kabul edilmeye başlanmıştır:Joni Seager, A.Olsun, Der Frauenatlas (Frankfurt am Main:Fischer, Verlag 1936), Tablo 23.

(12) Bebel, a.g.e., s. 128.

de Baden Eyaleti kadınların yüksek öğrenim kurumlarına kabul edilmesini kararlaştırdı . Bunu 1904'te Feiburg eyaleti izledi, 1909'da Mecklenburg eyaletinin aynı kararı almasıyla ülke genelinde kadınlar yüksek öğrenim görme hakkını elde ettiler. 1908'de Prusya eyaleti kadınlara yüksek öğrenim hakkını ancak bir sınırlama ile onaylayacaktı: "Özel nedenlerden bakanlığın kararıyla kadınlar bazı derslerden muaf tutulabilirlerdi."(13).

Alman imparatorluğunda 1900'de öğrenim gören kadınların sayısı beş iken, bu sayı 1908'de 375'e çıkabilmiştir. 1908'de kız öğrencilerin toplam öğrencilere oranı yüzde 2.3 iken bu oran 1911'de yüzde 4.9'a 1914'te yüzde 6.3'e ulaşmıştır. Bu öğrencilerin sosyal kökenlerine bakıldığında, sadece üst toplumsal katmanlardan gelen kadınların yüksek öğrenim hakkından istifade edebildikleri görülmektedir : 1913-1914 öğretim yılında yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin babalarının mesleklerine göre dağılımı şu şekildedir. Babaları uzman meslek sahibi olan kız öğrencilerin oranı yüzde 44.9 iken babaları müteşebbis olanların oranı yüzde 20.6, babaları esnaf olanların oranı 10.9, subay olanların oranı ise yüzde 5.3'tü. Aynı öğretim yılında işçi ailelerden gelen yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin oranı ise sadece binde ikidir.

1913-1914 Öğretim yılında yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımı

Baba Mesleği	Kız öğrenci oranı (%)
Uzman meslek sahibi	44.9
Müteşebbis	20.6
Esnaf	10.9
Subay	5.3
İşçi	0,02

TABLO : 1

Kaynak: F.Herve, Studentinnen in der BDR, Köln, 1973, s.14'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

(13) Döneme ilişkin tarihsel ve istatistikî bilgiler, aksi belirtilmedikçe, Soden ve Herve'nin yukarıda belirtilen çalışmalarından alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Almanya'da yeni bir Cumhuriyet kuruldu. 31 Temmuz 1919'da Weimar'da toplanan ulusal meclis bu cumhuriyetin anayasasını hazırladı. İlerici bir karaktere sahip Weimar anayasası'nın 109.maddesinde, bütün yurttaşların kanun önünde eşit olduğu ve kadınların da erkeklerle birlikte aynı eşit haklara sahip buldukları belirtilmekteydi.

Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik sıkıntılar kadınların yüksek öğrenim görme olanaklarını bir ölçüde daralttı. Ailelerin eğitim harcamaları için ayırdıkları para tercihen erkek evlât için kullanıldı. 1918-1919 öğretim yılında kız sömestrisinde öğrenim gören 11612 erkeğe karşılık sadece 877 kız öğrenci aynı olanaktan yararlanabilmekteydi. Ayrıca savaş sonrası gerekli iş gücü talebi düşük ücretli kadın iş gücü kullanılmasını istendi. 1924'ten itibaren savaş sonrası durumunun görece düzenlenmesinden sonra yüksek öğrenimdeki kız öğrenci oranında ki artışta belirli bir düzenlilik görülmektedir: Yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin toplam öğrenci oranı içindeki payı; 1919'da yüzde 9.4, 1924'te yüzde 10.9, 1926'da yüzde 16.1, 1932'de yüzde 18.5 tur.

Yüksek öğrenim hakkından yararlanabilen kız öğrenci oranında belirli bir artıştan söz edilebilirse de kız öğrencilerin ancak belirli meslekleri kazanabilecekleri bilim dallarında öğrenim gördükleri ve bazı alanların kız öğrencilere neredeyse kapalı olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin teknik yüksek okullarda öğrenim gören kız öğrenci sayısı son derece düşüktür.

Almanya'da teknik yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı

ÖĞRETİM YILI	1920	1924	1928	1932
Erkek öğrenciler	20.505	21.460	19.579	19.531
Kız öğrenciler	238	357	466	944

TABLO : 2

KAYNAK : K.v.Soden ve G.Zipfel, 70 Jahre Frauenstudium, Frauen in der Wissenschaft, Köln, 1979, s.20'den aktarılmıştır.

19.yüzyıl boyunca verdikleri mücadeleler sonucunda kabul edildikleri tıp fakülteleri kız öğrencilerin öğrenim görmeyi tercih ettikleri fakültelerin başında gelmektedir. 1919 yaz sömestresinde bütün yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin yüzde 27.2'si ve bütün yüksek öğrenim gören erkek öğrencilerin yüzde 24.9'u bu fakültelerde öğrenim görmektedirler. Buna karşılık din ve idari bilimler ile hukuk dallarında pek az kız öğrenci bulunmaktaydı. Katolik din öğretisi kadınların din adamı olmasına izin vermediği için kadınların bu alanda meslek sahibi olmaları mümkün olamayacağı için kız öğrenciler bu eğitimi veren fakülte ve yüksek okullarda öğrenim görme olanaklarını bulamamışlardır.

Hukuk ve idari bilimler alanlarında öğrenim gören kız öğrencilerin oranı ancak 1932'de yüzde 6.1'e ulaşabilmiştir. Bu alanlarda öğrenim gören kız öğrencilerin 1914 ile 1932 yılları arasındaki sayıları ve oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

1914-1932 Yılları arasında Almanya'da hukuk ve idari bilimler alanında yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısı ve oranı (% olarak)

Öğretim yılı	Toplam öğrenci sayısı	Kız öğrenci sayısı	Kız öğrenci oranı (%)
1914	9674	57	9.5
1920	17644	510	2.8
1924	19338	617	3.1
1928	22892	782	3.4
1932	18364	1137	6.1

TABLO : 3

KAYNAK: K.v.Soden ve Zipfel, 70 Jahre Frauenstudium, Frauen in der W, Köln, 1972 , s. 42.

Hukuk ve idari bilimler alanında kız öğrenci sayısının düşük olması, kadınların bu meslekleri sürdürememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu mesleğe sahip olma tekelinin erkeklere ait olduğu bir geçmiş içinde kadınların bu çalışma alanlarına katılımı büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Özellikle hukuk alanı için geçerli olmak üzere meslek odaları kadın üyeleri kabul

etmekte direnmişlerdir . Nitekim 1925 yılında 14.000 hukuk eğitimi görmüş kadın varken sadece 54 kadın avukat olarak çalışabilmekteydi . Ayrıca yüksek öğrenim görmüş olsa bile kadını özel yaşam alanındaki görevleri ile tanımlayan egemen zihniyet yapısı, onların idari görevleri yüklenmesini 'Alman ahlâkına' aykırı bulmakta idi.

1929 dünya ekonomik bunalımı savaş yaralarını henüz saramamış Almanya'da kendini büyük ölçüde hissettirdi. İşsiz sayısı 6.3 milyona ulaştı. Savaş sonrasında özellikle endüstride istihdam edilen kadınlar tekrar evlerine dönmek zorunda bırakıldılar. Yüksek öğrenim görmüş ve nitelikli işlerde çalışan kadınlarda 'yedek iş gücü ordusu'nun bir neferi olmak durumunda kaldılar. 30 Mayıs 1932'de yürürlüğe giren bir kanun ile kamu kesiminde görevli kadın memurların sayısı azaltıldı. Oysa Weimar Anayasası'nın 128.maddesinde kadın memurlara bir istisna getirilmemişti. Yine 1930'da tıp öğrenimi gören öğrenciler içinde kadınların oranı yüzde 18.8 iken hekimlik mesleğini sürdüren 47 208 hekimden sadece 2011'i kadındı.

1554- 1555'te Heidelberg Üniversitesi'nde görevli ilk kadın akademisyen Olympia Gundler'den yaklaşık dörtyüz yıl sonra Alman Üniversitelerine kadınlar bilim adamı olarak kabul edilme-ye başladılar. Birinci Dünya savaşı sonunda 1918'de resmi olarak kadınların doçent olarak çalışabilecekleri kabul edildi. Ancak 1923 yılında kadınlara profesörlük ünvanı verilebildi.(1908 ile 1933 tarihleri arasında 10595 kadın doktora yapmasına karşılık bunların yalnızca 54'ü doçent ve onların yalnızca 24'ü profesör ünvanını alabildi. 1925'te bütün alman üniversitelerinde çalışan kadın akademisyen sayısı 25 iken bu sayı 1933'te ancak 36'ya yükselebildi.

Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında ekonomik ve toplumsal sistemin geçirdiği bunalım, geleneksel kadınlık ideolojisinin yeniden popüler olmasına ve buna bağlı olarak meslek sahibi kadınlara karşı duyulan tepkinin artmasına yol açtı. Bu durum üniversitelerde de kendini gösterdi : Yeniden kadınların bilimsel çalışma yapma ve pedagojik yeterliliği tartışılmaya başlandı.Ka-

mu oyunda kadınların yüksek öğrenim görme olanağından yararlanmaları ile halkın refahının tehlikeye düşmesi arasında bağlantı kurulmaya çalışarak, kadınların fizik ve psikolojik farklılarının bilim yapma faaliyetlerine katılmalarına olanak tanımadığı üniversite çevrelerince ileri sürüldü. Kadınlara akademik kariyerin kapalı tutulmasından yana olanlar, "kadınların daha duygusal olduğu, rasyonel düşünme yeteneklerinin sınırlı olduğu, erkekler gibi üretken analizlere değil, yaratıcı olmayan sentezlerle bilim yapmaya eğilimli oldukları" görüşündeydiler (14).

1917'de Marianne Weber, "Yüksek Öğrenim gören Kadınlarda Tip Değişimleri" adlı çalışmasında, Almanya'nın ilk yüksek öğrenim gören kuşağını "kahramanlar" olarak nitelendirmektedir. Bu kuşağın öğrenim hayatının kendilerini kabul etmekte isteksiz doçentleri yavaş yavaş fikirlerinden vazgeçirmeye çalışmakla ve seminerlere ve sınavlara girebilmek için verdikleri savaşıla geçtiğini belirtmekte; "kahramanların" bu engelleri aşmak için gerekli enerji ve hırsla dolu olduklarını ve başarının getirdiği mutluluk duygusunun onların yaşamlarında önemli yer tuttuğunu vurgulamaktadır. Weber, ilk yüksek öğrenim gören kadın kuşağının eğitim ve meslek sahibi olmayı evliliğe önceliklediklerini ve mesleklerini sürdürme kararlılıklarının bir sonucu olarak eş ve ane olmayı düşünmediklerini ve hatta kadınlıkların "unutmak" eğiliminde olmalarının onların temel yönelimi olduğunun altını çizmektedir. Weber, bu ilk kuşak kadının dış görünüş ile ilgili özelliklerini şu biçimde aktarmaktadır :

"Onlar, erkek elbiselerine benzer, göze batmayan kıyafetler, düz pabuçlar içinde mümkün olduğunca silik kalmaya gayret göstererek koridorlarda dolaşırlardı" (15).

(14) Soden, a.g.m., s. 25-26.

(15) Marianne Weber, "Wom Typenwandel des Studierenden Frau; den aktaran, Adolphs Lotte, Die Beteiligung der Frau an der Wissenschaft, (Duisburg: Walter Braun Verlag, 1981) s. 18-20 ve 81-83.

Weber'in yüksek öğrenim gören kadınların ikinci kuşağını "klâsikler" olarak adlandırmakta, tipik özelliklerinden hareketle onları, kendilerine sağlanan eğitim olanağı için minnet duygularıyla dolu, aile bütçelerinde aslında erkek çocuk için ayrılan parayı kullandıkları için suçluluk duygusu duyan, mesleğini ilk kuşak kadını gibi önemli gören ve artık uzmanlaşma eğilimi içinde olan, ve artık kendine güveni yerine gelmiş ve buna bağlı olarak da eteklerinin üzerine renkli bluzlar giymeye cesareti olan kadınlar olarak betimlemektedir. Weber üçüncü ve son tiplerine "Romantikler" adını vermekte ve onları, kendilerini yeni ama hazırlanmış bir düzen içinde bulan, akademik yaşamı mesleklerine hazırlanma süreci olarak kabul eden, kendilerinin seçilmiş küçük bir azınlık oldukları görüşünü taşımayan, üniversite kentlerinde eş arayan, zevkli elbiseleri ile anfilerde dolaşan kadınlar olarak betimlemektedir (16).

Weber'in ifadelendirmesiyle Romantikler'in zevkli elbiseleri ile anfileri süslemesine 1933'ten sonra izin verilmedi.

B. Almanya'da Nasyonel Sosyalizm Döneminde Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadınların Durumu

1929 dünya ekonomik bunalımı alman ekonomisinin büyük bir sarsıntı geçirmesine yol açtı. Sanayi üretimi ve ulusal gelir hızla azalırken, işsizlik ve enflasyon o zamana dek görülmemiş boyutlara ulaştı. Nasyonel sosyalizm, ekonomik bunalımın yol açtığı işsizlikle sarsılmış yığınların şaşkınlığından yararlanarak, Almanya'da mevcut siyasal sistemin güçsüzlüğünün yarattığı bıkınlıkta ilk siyasal temelini buldu (17). Weimar Cumhuriyeti'nin son cumhurbaşkanı Hindenburg, 28 Ocak 1933'te Hitler'i Şansöyle (Başbakanlık) makamına getirdi. Nazi rejimi süresince uygulanan numerus clausen (sayısal tahdit) yolu ile yüksek öğ-

(16) A. Lotte, a.g.e., s. 22-25.

(17) Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarındaki ekonomik durum için bk. Charles Bettelheim, Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi, (Ankara: Savaş yay., 1983), s. 20-25.

renim gören kız öğrenci sayısında yüzde 60'ı aşan bir azalma kaydedildi. 1933'te ilk sınırlama, öğrenime başvurmuş olanların kabulünde sınırlanmış sayının tesbit edilmesi ile getirildi: Yüksek okul ve Üniversitelerde öğrenci sayısının artmasına karşı kanun adlı yasanın hükümlerine göre, kız öğrencilerin oranı toplam öğrenci sayısının yüzde onunu aşamayacaktı. 1934 yılında liseyi bitiren on bin kadından sadece 1500'ü üniversiteye kaydını yaptırabildi. Bu kanunu takiben 1932'de 18 375 olan yüksek öğrenimdeki kız öğrenci sayısı, 1933'de 16 375'e, 1934'te 12 066'ya, ve 1939'da 5815'e düştü.

Bu arada Nazi rejiminin amaçlarına uygun nitelikli kadınlar yetiştirilebilmesini sağlamak üzere yeni düzenlemelere gidildi. 1934 yılında yüksek öğrenimdeki bütün kız öğrencilerin zorunlu olarak ev ekonomisi dersi görmeleri kararlaştırıldı. 1935'te yüksek öğrenim gören kadınların "Anavatan için, gelecekteki ulusal görevleri için" gönüllü hizmetlerde çalışmalarını istendi. 1937'de yüksek öğrenim görmek isteyen her kadının ev işleri bilgileri üzerine bir sınava girmeleri zorunlu kılındı(18).

Nazi yüksek okul politikasından en çok etkilenen alt toplumsal sınıflar oldu. İşçi ailelerine mensup yüksek öğrenim gören kız öğrenci oranı 1932'de yüzde 1.3 iken, bu oran 1941 yılında binde yediye düştü. Yüksek öğrenim görme olanağı kendisine tanınmayan işçi kadınlar, düşük ücretle sanayi sektöründe istihdam edilmeye başlandılar: 1933 te endüstride çalışan kadın işçi sayısı 1 250 000 iken bu sayı 1934'te 1 408 000'e, 1935'te 1 463 000'e yükseldi.

---

(18) Soden, a.g.m., s. 26-33. Nazi döneminde kadınların durumu konu alan , bkz. Florence Herve "Die Frauen im deutschen Faschismus", Das Argument, Sayı 24, Yıl 1968, s. 21-26.

1933 - 1941 Yılları arasında yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin oranı

Öğretim Yılı	Kız öğrenci oranı (%)
1933	18.2
1934	16.5
1935	16.9
1936	15.5.
1937	15.6
1938	14.4
1939	14.1
1940	25.6
1941	32.0

TABLO : 4

KAYNAK: F. Herve, s. 18'den aktarılmıştır.

Hitler yönetimi 1936 yılında kabul ettiği bir planla, kadınların üniversitelerdeki sayılarının artması yönünde çaba gösterilmesi doğrultusunda karar aldı. Zaten bu arada yönetim, yüksek okul ve üniversitelerdeki kız öğrencileri örgütlemek üzere "Nasyonel Sosyalist Kız Öğrenciler Çalışma Topluluğu"nu kurmuştu. Nazi olmayan bilim adamlarının uzaklaştırılması ile eksikliği duyulan öğretim elemanı açığı nazi ideolojisini benimsemiş kadın akademisyenlerle kapatılmak yoluna gidildi. Ayrıca savaş dolayısıyla özellikle tıp ve eğitim alanında çalışabilecek uzmanlara duyulan gereksinim, kadınların tekrar meslek sahibi kılınması kararının alınmasını birlikte getirdi. Yani erkekler cepheye gitmeseydi, alman kadınının birincil görevi belirlenmişti: Führer'e bir çocuk armağan etmek. Nazi dönemi boyunca kadınlara yönelik politikanın hedefleri de bu doğrultuda saptanmıştı. Cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümünde kadına düşen roller bütünü içinde bir kadın tanımlanmasına gidilmişti: O, kamu yaşamına katılma arzusunu içinde duymayan, mutfağında (Birinci K.: Küche -mutfak) sevgili eşine hizmet veren, güvenilir yuvasında mutlu çocuklarıyla (İkinci K.: Kinder-çocu klar) dininin emrettiği yolda (Üçüncü K.: Kirsche:Kilise) Führerine daha iyi hizmet edebilirdi. Nazi rejiminin 3 K üzerine kurulu kadına yönelik politikası içinde kadınların bilimsel çalışma faaliyetinin yeri olamayacağı da açıktır. Nitekim 1930 ile 1939 yılları arasında sadece 14, 1940-1949 arasında 41 kadın doçent-

lik tezlerini hazırlayabilmişlerdir. İrrasyonalliteye dayalı düşünüş biçimi entellektüel karşıtlığı ile de beslenen nazizm, iktidarı boyunca şiddete dayalı politikası ile üniversitelerin karşısında olmuştur (19) ve bu durum aralarında çok sayıda kadının bulunduğu bilim adamlarının ülkeyi terk etmesine yol açmıştır. Almanya'daki çeşitli üniversitelerde görev yapan 54 kadın doçentten 16'sı nazi döneminde yurt dışına göçmek zorunda kalmıştır. 1938'de alman üniversitelerinde sadece 27 kadın doçent kalmıştır.

C. Bonn Cumhuriyeti'nin Kurulmasından 1960'lı Yılların Sonuna Kadar Yüksek Öğrenim Kurumlarında Kadınların Durumu

Savaş sonrasında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte demokrasinin yeniden inşasına gidildi. Tüm toplumsal örgütleniş tarzının demokratik esaslara göre düzenlenmesi çalışmaları eğitimin üzerinde önemle durularak, yeni esaslar belirlendi. Eğitimin ilk hedefinin, "nazi ve askeri öğretileri tamamen yok ederek, demokrasi düşüncesinin geliştirilmesi" olduğu açıklanmıştır.

1950 yılından sonra yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısında düzenli bir artış göze çarpmaktadır:

1950'li ve 1960'lı yıllarda yüksek öğrenim kurumlarında görevli kadın akademisyenlerin sayısında artış görülmektedir. 1952 yılında alman üniversite ve yüksek öğretim kurumlarında görevli kadın akademisyenlerin oranı yüzde 3.2 iken, bu oran 1960'da hemen hemen iki katına ulaşmış (yüzde 6.0) ve 1966 yılında kadın öğretim elemanı oranı yüzde 7.6'ya yükselmiştir (20)

(19) Nazi döneminde Üniversitelerin durumunu inceleyen bir çalışma için bkz.: Alan D. Beyerchen, Nazi Döneminde Bilim 3. Reich'da Üniversite, (çev.: Haluk Tosun) (İstanbul: Alan yay, 1985).

(20) Ulla Bock Anne Braszeit, Christiane Schmerl, Frauen im Wissen-Schaftsbetrieb. Dokumentation und Untersuchung der Situation von Studentinnen und Dozentinnen unter besonderer Berücksichtigung der Hochschulen von Nordrhein Westfalen, (Weinheim: Belfz Verlag, 1983), s. 17-19.

1950-1970 yılları arasında Federal Almanya'da Yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin oranı (%)

Öğretim Yılı	Toplam öğrenci sayısı	Kız öğrenci sayısı	Kız öğrenci yüzdesi
1950	100339	16719	16,7
1951	100570	16719	16.2
1952	103280	16579	16.1
1953	105693	17148	16.2
1954	110859	18404	16.6
1955	117172	20401	17.3
1956	125045	22557	18.0
1957	151568	31009	20.1
1958	172794	34385	19.9
1959	190718	40198	21.1
1960	215430	48375	22.5
1961	232198	63534	23.1
1962	250173	58700	23.5
1963	264291	62677	23.8
1964	274392	65391	23.8
1965	279345	65639	23.5
1966	280857	66446	23.7
1966/67	290276	69811	24.1
1967/68	295104	73599	24.9
1968/64	313693	77924	24.8
1969/70	333573	83131	24.9

TABLO : 5

KAYNAK: U.Bock, A. Braszeit, Schmerl, Frauen im Wissenschafts-betrieb, Weinheim, 1983, s. 35.

Bonn Anayasası'nın kabulü ile başlayan yeni dönemde tüm toplumsal örgütlenme içinde demokratik esasların yerleştirilmesi temel amaç olarak görülmüştür. Ancak 1970'li yılların başına kadar demokratik kurumların yerleştirilmesinde sağlanan başarının, demokratik refah devletinin gerektirdiği bütün yurttaşlara eşit fırsatlar tanınması yolunda sağlanabildiğini söylemek kolay değildir. Oysa modern demokratik toplumların eşitlik anlayışı fırsat eşitliği ilkesi üzerine kuruludur(21). İtalyan siyaset bilimci Sartori, fırsat eşitliği ilkesinin sistemin demokratikliği için 20.yüzyılda vazgeçilemez önemini ve bu yöndeki tartışmaları belirttikten sonra, liberal demokrasi tartışmaları bağlamında, mo-

(21) Fırsat eşitliğinin niteliği üzerine John Plemenatz'ın tesbiti modern demokrasilerini fırsat eşitliğinin nasıl yorumlanabileceğini aydınlatıcıdır.

"Bu dünyada önemli olan eşitlik özgürlük eşitliğidir. Bütün öteki eşitlikler buna araç olduğu ölçüde önemlidir. Her-

dern toplumların gündeminde kalan son eşitlik ilkelerinden birinin fırsat eşitliği olduğunu ve onun liberal demokrasinin eşitlik anlayışının üzerine kurulu olduğu diğer iki ögesine-genel ve eşit oy ve toplumsal statü eşitliği- oranla önemli görüldüğünü belirtmektedir(22). Ancak 20.yüzyılın son 30 yılına kadar modern demokratik toplumlarda fırsat eşitliği ilkesine geçerlik kazandırıldığını söylemek mümkün değildir. Eşit fırsatlar yaratılması veya sağlanmasında herne kadar anayasalarda "hiç kimse cinsiyetinden, toplumsal kökeninden, ırkından, dilinden, geçmişinden, inancından, dininden ya da politik görüşünden ötürü mağdur edilemez" denilmekteyse de (23) kadınların erkeklerle eşit fırsatlara sahip kılındığını ve farklı toplumsal sınırlara mensup olan kadınların aynı fırsatlardan yararlanabildiklerini söylemek neredeyse imkansızlaşmaktadır. 1961 yılında işçi ailelerinden gelen yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin yüksek öğrenim gören tüm kız öğrenciler içindeki payı sadece yüzde 2.5'tir. 10 yıllık bir zaman dilimine göz atıldığında ortaya çıkan tablo daha da umut kırıcıdır: 1953-1963 yılları arasında işçi ailelerinden gelen yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin sayılarında sadece 1235 kişilik bir artış sağlanmıştır (24).

1950 sonrasında gerek yüksek öğrenim gören ve gerekse akademik kariyerdeki kadın sayısında belirli bir artış kaydedilmişse de kadınların meslek tercihlerinde cinsiyet rollerinin etkili olduğu ve üniversitelerin mevcut hiyerarşik yapısı içinde cinsiyetçi uygulamalara maruz kaldıkları ve mesleklerinde ilerlemelerinin engellendiği görülmektedir.

---

hangi bir kimse, istediği hayatı sürmek için başka biri kadar iyi bir şansa sahipse orada fırsat eşitliği vardır..(...). Bizim eşitliğimizin kökü özgürlüktedir, ondan ayrı anlaşılabilir. Statü eşitliği değil, fırsat eşitliğidir, fırsatta "kendi olmak" tır." John Plamenatz, "Equality of Opportunity, Aspects of Human Equality", s.84'den akt. Giovanni Sartori, Demokrasi Kuramı, (Çev. Deniz Baykal) (Ankara, S.İ.T.D. yay, 4.y), s.213.

(22) Sartori, a.g.e., s. 213-214.

(23) Federal Alman Anayasası'nın üçüncü maddesinin üçüncü fıkrası bu ifadeyi taşımaktadır.

(24) Helge Pross, Über die Bildungschancen von Mädchen in der Bundesrepublik, (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1972), s. 56-58.

1960-1970 arasında kız öğrencilerin ağırlıklı olarak beşeri bilimler alanında öğrenim veren fakültelerde öğrenimlerini sürdürdükleri ve başta mühendislik fakülteleri olmak üzere cinsiyete dayalı meslek ayrımlarında kadına uygun olarak tanımlanmayan meslekleri kazandıran fakültelerde kız öğrenci oranının hayli düşük olduğu görülmektedir. 1960'da beşeri bilimler alanında öğrenim gören öğrenciler içinde kız öğrencilerin payı yüzde 45.5 iken, Mühendislik fakültelerinde okuyan kız öğrenci oranı sadece yüzde 1.8'dir. Benzer bir biçimde kadına uygun olarak tanımlanmayan meslekler arasında yer alan ekonomi ve siyaset bilimi alanlarında okuyan kız öğrenci oranı ise yine 1960'da yüzde 14.5 tur. Daha üst toplumsal katmanlardan gelen öğrencilere açık olan tıp fakültelerinde kız öğrenci oranının görece yüksek oluşu (1960'da yüzde 34.6) bu katmanlardan gelen kız öğrencilerin toplumsal statü ve geliri yüksek bu mesleği tercih etmeleri, mevcut toplumsal sınıf yapısının yüksek öğrenim ile pekiştirildiğini göstermektedir (25).

Federal Almanya'da fakültele yüksek okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin bilim dallarına göre dağılımı (Sayı ve yüzde olarak, 1960-1970)

Bilim Dalı	Yılı	Toplam öğrenci sayı.	Kız öğrenci sayısı	Kız öğrenci oranı (%)
Beşeri Bilimler	1960	49381	22225	45,5
	1966	71111	33793	47,5
	1969/70	142016	87395	61,5
Tıp	1960	35371	12239	34,6
	1966	46535	13761	29,6
	1969/70	45284	11564	25,5
Ekonomi, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi	1960	25433	3689	14,5
	1966	41708	5155	12,4
	1969/70	42582	5054	11,9
Mühendislik Bilimleri	1960	36142	656	1.8
	1966	36968	876	2.4
	1969/70	37773	968	2.6

TABLO : 6

KAYNAK: U.Bock, A.Braszeit, C.Schmerl, Frauen im Wissenschaftsbetrieb, Weinheim 1983, s. 62.

(25) 1950 sonrası gelişmeler aşağıda belirtilen kaynaklardan yararlanarak hazırlanmıştır.
Ulla Bock, a.g.e., s.17-19, Elisabeth Blochmann, "Gedanken

1960 yılında bütün Alman üniversitelerinde görevli kadın öğretim elemanı oranı sadece yüzde altıdır. Kadın akademisyenler alt akademik statülerde görece olarak daha yüksek oranlarda çalışırken-kadın asistanların oranı yüzde 8- üst akademik statülerde görev yapan kadın akademisyen oranı çok düşüktür. 1960 yılında kadın profesörlerin oranı yalnızca 1.8 iken kadın doçentlerin oranı yüzde 4'tür.

1968'de öğrenciler aracılığıyla başlayan toplumsal muhalefet, kısa zamanda düşünsel temellerini de yaratarak diğer toplumsal kesimlerin mevcut siyasal sistemler dışında yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi arama çabalarına yol açtı. Bu arada diğer Batı Avrupa ülkelerinde ve ABD'nde olduğu üzere Federal Almanya'da da kadın hareketinin gelişimi yeni bir boyut kazanmaya başladı. Batı dünyasında 1960'lı yıllarda siyahlar, öğrenciler ve gençlik grupları tarafından başlatılan muhalefet kapitalist sistemin bireyi her alanda manipüle ettiği görüşünden hareketle, geç kapitalizmin ürünü olan tüketim toplumu normlarına uygun bir yaşam sürdüren orta sınıfın "tek-boyutlu-insan" zihniyetine eleştiri getirmekteydiler. Bu eleştiri, kapitalist toplumu ve bu toplum tarzında egemen hale gelmiş olan orta sınıf değerlerini eleştiren sosyalizm gibi ideolojilerden daha farklı bir temele oturacak olan yeni bir radikal feminizm ideolojisinin doğuşunu sağladı. Bu yeni ideoloji "kadın"ı öncelikle fizyolojik özelliklerinden başlayarak yeniden tanımlamaya ve bu tanımlama esasında cinsiyet rollerinin, bu roller üzerine kurulu bulunan --başta çalışma alanları gelmek üzere--bir dizi toplumsal ilişki alanlarında köklü dönüşümleri gerçekleştirecek bir eylem programını oluşturmaya yöneldi. Kadın ile erkek arasında cinsiyetçi imgelere dayalı bir ayrımcılığın yeniden tanımlanan bir kadın imgesi doğrultusunda köklü olarak değiştirilmesi gerektiği yolunda bir "baskı grubu" gibi gelişen "Kadınların Kurtuluşu Hareketi", bir yönüyle "eşit işe eşit ücret" uygulamasının yaygınlık kazanmasını sağlarken, diğer yönüyle de üniversitelerde ka-

über die Situation der Studentin an unseren Universitäten", Neue Sammlung, Sayı 5, Yıl 1965, s.214-220, Autorenkollektiv des Arbeitskreises Emanzipation (AKE-Bonn), "Zur Lage der Studentinnen in der BRD", Blätter für deutsche und internationale Politik, Sayı 4, Yıl 1970, s.377-398.

dın araştırmalarının kurumsallaşmasına yol açtı. Bu sonuncu ge-
lişme yalnızca daha çok sayıda kadın akademisyenin üniversiteye
girmesini gerçekteştirmekle kalmadı, aynı zamanda, bu sayısal
artışın --üniversiteye giren kadınların bu yeni cinsiyet kim-
liği doğrultusunda bir zihniyeti benimsemiş oluşları nedeni-
le--niteliksel bir dönüşümle birleşmesini de beraberinde ge-
tirdi (26).

Federal Almanya'da özellikle 1975 sonrasında radikal
feminist örgütlenmelerin artmasına paralel olarak hem bilim-
sel çalışma alanında cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı (27)
ve hem de bilimin genelgeçer tanımlanmasını sorgulayan (28)
kadınlar üniversitelerde daha çok sayıda kadının yer alması
için aktif bir politika izlemeye başladılar(29).

- (26) Michel, a.g.e., s.138 ve Mitchell, a.g.e., s.13-17. Radikal
feminizmle ilgili ayrıca bkz. Kate Millett, Cinsel Politika,
(İstanbul: Payel yay, 1973) ve Shulamith Firestone Cinsel-
liğin Diyalektiği (İstanbul: Payel yay, 1979) Gülnur Savran,
"Feminizm'ler", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi, Sayı
9, Yıl 1985, s.5-23.
- (27) Kadın akademisyenlerin mühendislik bilim dallarında en az
sayıda temsil edildiğine yukarıda değinilmifiti. Mühendis-
lik ve diğer teknik dallarda kadınların katılımının sağ-
lanması yolunda yoğun bir akademik ilginin F.Almanya'da
oluştuğu görülmektedir. Bu konuda bkz, Cynthia Cockburn,
"Weibliche Anelgnung der Technik", Das Argument Sayı 144,
Yıl 1984, s.199-209, Ayrıca kadın akedemisyenlerin cinsi-
yete dayalı ayrımcılığa yoğu n biçimde maruz kalmaları
hakkında bkz. Marielouise Janassen-Jurreit(Der), Frauenprog-
ramm gegen Diskiminierung, (Hamburg: Rowohlt Verlag, 1979),
s.96-100 ve Inge Baxmann, Edith Laudowicz, Annette Menzel,
Texte, Taten, Träume: Wie weite mit der Frauenbewegung,
(Köln: Pahl-Rugenstein Verlag, 1984), s.232-233.
- (28) Bilimsel düşünüşün özellikle "değerlerden bağımsız" ve
"tarafsız" olma özelliklerinin bütün bireyleri açıklamakta
ve anlamakta yetersizliğinden hareketle, bilimsel düşünme
biçiminin yeniden tanımlanması çabaları için bkz, I.Baxman
ve diğerleri, a.g.e., s. 236-252; Hannelore Schröder, "Femi-
nistische gesellschafts-theorie", Luise F.Pusch (der),
Feminismus, Ins pektion der Herrenkultur, (Frankfurt am
Main: Suhrkaropf Verlak, 1983), s.444--477,
- (29) Bu amaçlı çalışmalara üniversitelerde kadın (proje)çevrele-
rinin (Frauenprojektbereich) kurulması örnek verilebilir.
Kadın çevreleri, kadın eğitimi ve kadın çalışmaları, bilim-
de özne ve nesne olarak kadın, kız öğrencilerin sosyal du-
rumu meslek sahibi olma ve üniversiteli kadın işsizliği
ana temalarında çalışmalarda bulunmaktadır. Ayrıca üni-
versitelerde kadın grupları ve kadın danışma büroları
(Frauenreferate) açılmıştır. Bu çalışmaların ayrıntılı de-
đerlendirimi için bkz. Gaby Zipfel "Zur Entwicklung der

II. FEDERAL ALMANYA'DA BUGÜNKÜ DURUM

A. Kız Öğrenciler

1970 sonrasında Federal Almanya'da yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısında hızlı bir artış görülmektedir.

1970-1980 yılları arasında Alman öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı (Sayı ve yüzde olarak)

Öğretim Yılı	Toplam öğrenci sayısı	Kız Öğ. Sayısı	Erkek Öğ. Sayısı	Kız öğren-ci oranı (%)
1970-71	387075	124628	272447	31
1975-76	788704	269151	519553	34
1978-79	916798	333705	583053	36
1980-81	986290	365911	620379	37

TABLO : 7

KAYNAK: Bock, s.35;

1960-1961 ile 1970-1971 yılları arasında yaklaşık yirmi yıllık bir süre içinde bu ülkede yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin sayısında artış beş misli iken, aynı süre içinde erkek öğrencilerin sayısı ancak 3.5 kat artmıştır (30). Ancak yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısında belirli bir artış söz konusu olmasına rağmen, 1972-1980 yılları arasında yüksek öğrenim görme arzusu nda bulunanların sayısında düşüş görülmektedir.

Frauenbewegung an den Hochschulen", Lottemi Doorman, (Der) Kleiner Schiebt uns weg, Zwischenbilanz der Frauenbewegung in der Bundesrepublik, (Weinheim-Basel: Belt Verlag 1979), s.73-80. Gaby Zipfel ve Kristine von Soden, "Frauen als Subjekt un Objekt der Wissenschaft", Blätter für deutsche und internationale Politik, Sayı 7, Yıl 1978.

- (30) F. Almanya'da 1970 sonrasında yüksek öğrenim gören ve akademik kariyerdeki kadınlar hakkında tüm sayısal veriler ve değerlendirmeler için bkz. Ulla Bock, a.g.e., s. 30-52.

Lise bitiren öğrencilerin yüksek öğrenim arzusu
(1972-1981)

Öğretim Yılı	Toplam öğrenci sayısı	Bunlar içinde lise bitirenlerden Yüksek öğrenim görme arzusunda bulunanların sayısı	Oranı	Yüksek öğrenim görme arzusunda kız öğrenci oranı
1972	44631	39537	86.6	31.2
1974	61632	50668	82.2	31.0
1976	74531	52454	70.4	26.8
1978	86876	56236	64.7	27.5
1980	87694	55209	63.0	27.5
1981	105481	66530	63.0	28.4

TABLO : 8

KAYNAK : Bock, s. 39.

1976 yılında belirgin bir hale gelen yüksek öğrenim görme arzusundaki düşme, ekonomik bunalımın etkisiyle Üniversite bitirenlerin işsizlik oranındaki artış ile yakından ilgilidir. 1981 yılında işsiz Üniversite mezunlarının sayısı 40 807 dir. 1980-1981 arasında işsiz kadın üniversite mezunları sayısında yüzde elli oranında bir artış kaydedilmiş olması işsizlikten en çok etkilenen kesimin kadınlar olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

1980-1981 kış döneminde bütün Üniversite ve yüksek okullarda eğitim gören kadınların üçte biri, dil ve kültür bilimleri alanında okumaktadırlar. Aynı dallarda öğrenim gören erkeklerin oranı ise sadece 15.2'dir. Kadınların en çok sayıda öğrenim gördükleri ikinci alan ise sosyal bilimlerdir. Öğrenim gören bütün kız öğrencilerin yüzde 26.sı bu alanda eğitim veren fakültelerde öğrenimlerini sürdürmektedirler. Buna karşılık tüm kız öğrencilerin sadece yüzde 14.3 ü matematik ve doğa bilimleri alanında öğrenim görmektedirler. Yine bazı bilim dallarının kadınlarca daha yoğun olarak tercih edildiği ortaya çıkmaktadır : Biyoloji bilim dalında öğrenim gören kız öğrencilerin oranı yüzde 53.1 iken fizik bilim dalında öğrenim gören kız öğrencilerin oranı sadece 14.3'tür. Mühendislik fakülteleri 1970'li yıllarda da kadınlara kapalılığını sürdürmektedir. Mühendislik bilim dalında öğrenim gören bütün öğrencilerin sadece yüzde 9.6'sı kadındır. Kadınların bazı bilim dallarında yoğunlaşmalarında cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümünün

etkisi olduğu açıktır. Modern toplumda kadınların eşit haklara sahip olması gerçekleşmiş gözükmekteyse de hakların kullanılış biçiminde geleneksel düşünüş tarzından kaynaklanan sınırlamaların etkisini sürdürdüğü görülmektedir.

Yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin uzmanlaşma eğilimlerinde belirli bir artıştan söz edilebilirse de bu eğilim erkek öğrencilerle kıyaslandığında son derece düşük kalmaktadır.

1973-1980 yılları arasında F. Almanya'da
Üniversitelerde doktora yapanların sayısı
ve oranı (%)

Öğretim yılı	Toplam öğrenci sayısı	Kız öğrenci sayısı	Kız öğrenci yüzdesi
1973	9342	1555	16.6
1974	9884	1465	14.8
1975	10497	1677	16.0
1976	10634	1676	15.8
1977	10521	1664	15.8
1978	10805	1765	15.8
1979	11033	2064	16.4
1980	11341	2245	19.5

TABLO : 9

KAYNAK: Bock, s. 54

Yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin toplumsal kökenine bakıldığında geçmiş dönemlerden çok büyük bir farklılaşmanın ortaya çıkmadığını görülmektedir. Alt toplumsal katmanlardan gelen kız öğrencilerin yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilme olanakları son derece sınırlıdır. Alman eğitim sisteminin seçkin yapıları, işçi ailelerinden gelen kız öğrencilerin daha orta öğrenimde meslek seçimine yönelmelerini kolaylaştırmaktadır(31).

(31) Alman eğitim sisteminin seçkin yapıları ve işçi ailelerinden gelen kızların bu yapı içinde yüksek öğrenim kurumlarına ulaşamamalarının analizi için bkz. Helge Pross, a.g.e. s. 56-66.

Aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere yüksek öğrenime başlayan kız öğrenciler arasında baba mesleği işçi olanların oranı sadece yüzde dördttür.

1978 yılın Yüksek öğrenime başlayan öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımı: (%) olarak

Baba Meslekleri	Erkek Öğrenciler	Kız Öğrenciler
Uzman serbest meslekler	20.4	23.4
Memur	18.4	21.5
Ücretli	35.6	36.9
İşçi	5.0	4.0
Belli olmayan	5.0	4.0

TABLO : 10

KAYNAK : Bock, Braszeit, Schmerl, a.g.e., s. 62

B. Kadın Öğretim Elemanları

1970 yılı öncesinde devlet istatistik kurumu tarafından yayınlanan sayısal verileri içeren bültenlerde, üniversitelerde çalışan akademik personelin cinsiyetlerine göre dağılımı yapılmadığı için 1950 ile 1975 yılları arasında kadın akademisyenlerin sayısal durumları hakkında sağlıklı bilgilere ulaşılmamıştır.

1979-1980 öğretim yılında Federal Alman üniversite ve yüksek okullarında görevli kadın akademisyenlerin oranı yüzde 10'dur. Bu oranın düşüklüğü alman üniversiter ortamında kadınların azınlık konumunda bulduklarını göstermektedir. Bilimsel faaliyeti çalışma alanı olarak seçen kadınların akademik statülerine bakıldığında, kadınların alt akademik statülerde daha yüksek oranla çalışabildiklerini ancak üst akademik statülerde kadın bilim adamı oranının düşüklüğünden hareketle kadınların meslekle-

rinde ilerlemelerinin zorlaştırıldığını söylemek mümkündür. 1979-1980 öğretim yılında kadın profesörlerin oranı sadece yüzde 3, doçentlerin oranı yüzde 13, asistanların oranı yüzde 15, sözleşmeli öğretim görevlilerinin oranı yüzde 14'tür.

Ayrıca cinsiyete dayalı ayrımların kadınların uzmanlık alanını etkilediği ve bu saptamanın bilim alanında geçerliliğini koruduğu aşağıdaki tablo yardımıyla izlenebilir.

1980-81 öğretim yılında kadın öğretim elemanının çeşitli bilim dallarına göre dağılımı
(Sayı ve oranı (% yüzde olarak))

Bilim dalları	Toplam öğretim elemanı sayısı	Kadın öğretim elemanı sayısı	Kadın öğretim elemanı oranı %
Dil ve Kültür Bilimleri	222812	129745	58.2
Sosyal Bilimler	255774	88757	34.7
Matematik ve Doğa bilimleri	151706	51520	34.0
Tıp Bilimleri	73429	25424	34.6
Ziraat ve Gıda Teknoloji	26959	12424	46.1
Mühendislik Bilimleri	169102	16284	9.6
Güzel Sanatlar	48552	26510	54.6

TABLO : 11

KAYNAK: Federal Alman 1982 İstatistik yıllığından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kadın akademisyenlerin daha çok sosyal bilim, dil bilimleri, tıp bilimleri alanlarında daha çok sayıda çalışabildikleri görülmektedir. 1980'de mühendislik bilimleri alanında çalışan kadın akademisyen oranının sadece yüzde 9.6 oluşu cinsiyetçi tutumların bilim alanında geçerli olduğunu göstermektedir(32).

(32) Kız öğrencilerin ve akademisyenlerin cinsiyete dayalı işbölümünde kadına uygun addedilen mesleklere yönelmeleri ve

II. FEDERAL ALMANYA'DA KADINLARIN ÜNİVERSİTELERDE AZINLIK KONUMUNDA BULUNMALARININ NEDENLERİ

Federal Almanya'da üniversitelerde kadın öğretim elemanlarının erkek meslektaşlarına kıyasla azınlıkta kalmaları ve bazı bilim dallarında tecrit edilmişlikleri, diğer batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bir azınlık grubu oluşturdukları şeklinde ifadelendirilebilir. Kadınların uzman mesleklerde azınlıkta kalma nedenleri daha çok psikolojik açıklamalarla izah edilmektedir.

1971 yılında ilk defa Amerikalı psikolog Martina Horner tarafından kavramsallaştırılan "başarı korkusu" bu açıklamalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde kız çocuğuna kendini ifade etme ve bağımsız kişilik kazanması öğretilmemekte ve ona bağımlı olması yolunda doğrudan mesajlar verilmektedir. Bu türlü bir toplumsallaşma sürecini yaşayan kadınların bağımsız olma durumunda kalınca iç çelişkileri yoğunlaşmakta ve kadınlıklarını yitirecekleri korkusuyla bağımsız ve başarılı olmaktan vazgeçmekte ve geleneksel kadın rolüne sığınmayı geçerli çözüm yolu olarak gördükleri belirtilmektedir (33).Başarı

---

uzmanlık alanı olarak seçmeleri hemen hemen bütün batı dünyasında görülmektedir. A.B.D.de teknik bilim dallarında görevli kadın akademisyen oranı yalnızca yüzde dokuz iken, eğitim bilimleri ve sosyal hizmetler dalında görev yapan kadın akademisyenlerin oranı yüzde 74 ve 81'dir . Sosyal bilim dalında çalışan kadın akademisyen oranı yüzde 44, tıp bilimlerinde kadın akademisyen oranı yüzde 23'tür. Frauenatlas , Tablo 23.

- (33) Matina S.Horner, "Toward An Understanding of Achievement-Related Conflicts in Women", Journal of Social Issues, Sayı 2, Yıl 1972, s. 157. 175. Ayrıca bkz. Colette Dowling, Dişilik Kompleksi, (İstanbul: Kelebek yay., 1983) s.59-60, Deniz Kandiyoti, "Kadınlarda Psiko - Sosyal Değişim: Kuşaklar Arasında Bir Karşılaştırma," Nermin Abadan- Unat, Türk Toplumunda Kadın, (der.) (Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği yay., 1982), s. 324-325.

korkusunun kadınların mesleklerinde ilerlemeleri yolunda bir engel oluşturduğu görüşü tartışmalı ise (34) toplumsallaşma sürecinde kız çocuklarına benimsetilen davranış kalıplarının ileri yaşlarda kadının her türlü seçiminde belirleyici bir rol oynadığı da kabul edilmektedir. Bu davranış kalıplarını ve onlarla ilgili cinsiyete dayalı kalıp yargıları burada kısaca belirtmek anlamlı olabilir :

Kadınlar, diğer şahıslarca getirilen düzenlemelere daha kolay uyum sağlarlar, kadınlar güvenlik içinde olabilmek için daha yoğun bir çaba harcarlar ve risk altına girmekten kaçınırlar, kadınlar güçlü moral ilkelere sahiptirler. Kadınlar daha az saldırganlardır. Bu davranış tarzına sahip olan kadın , erkek özellikleriyle kendini ifade eden bir sistem içinde; yenilikçi, rekabetçi, amaca ulaşmak için her yol meşrudur ve saldırgan zihniyetine sahip olmadığı için pazar içinde değerini yitirmekte ve meslek kadını olmak yolu tıkanmaktadır (35).

Kadının meslek sahibi olma ve mesleğinde ilerlemesi çoğu kez bu toplumsal kavranış biçimi içinde kendi iradesine bağlı olarak belirlenmez. Kadının meslek sahibi olması için alışılmadık iç ve dış şartlar gereklidir. Alışılmadık dış şartların en tipik örneğini savaşlar verilebilir : Savaşlar boyu erkeğin yerine ikame edilen kadın savaş sonrasında mesleğinden vazgeçmek ve evine dönmek zorunda bırakılır. Savaş gibi toplumsal etkenlerin yanında kadınların bireysel konumları onların meslek sahibi olmaları ve mesleklerinde ilerleme olanağı bulmalarında önemli rol oynamaktadır. Bireysel farklılığı, 'alışılmamış' olmak durumundaysa, yani ; "eğer evlilik şansı hiç kalmamışsa veya evliliği boşanma ile sonuçlanmışsa veya baba/erkek kardeş/koca ağır has-

---

(34) Başarı korkusunun evrenselliği, geçerliliği tartışmaları için bakz. Kandiyoti, a.g.m., s. 325.

(35) Erika Bock-Rosenthal, Christa Haase, Sylvia Streeck, Wenn Frauen Karrieremachen, (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1978), s. 9.

talanmış ve ölmüşse, ya da istediği halde çocuk sahibi olamamışsa" mesleğinde ilerleme şansı kuvvetlidir. Kadının çalışma azmi, amacına ulaşma kararlılığı ve bilinçliliği yine onun alışılmadık iç eğilimidir (36). Batı ülkelerinde kadının meslek sahibi olma ve mesleğinde ilerleme kararlılığında olmasının karşısına çıkan engelin geleneksel düşünce tarzı olduğu görülmektedir. Modern olarak addedilen bu toplumlarda nüfusun yarısının geleneksel yaşam tarzını sürdürme zorunluluğunda bırakılmaları toplumsal örgütleniş biçiminin modern olarak kabul edilmesini güçleştirmiştir, Erkek üstünlüğüne dayalı kurumlaşmış yapının kapitalizm ile eklenmesi kadının kendini geliştirme ve birey olma hakkını kullanmasında içsel ve dışsal sınırlamalar getirdiği görülmektedir.

Kadınların meslek sahibi olma kararlılığını etkileyen başlıca faktörün evlilik ve çocuk sahibi olmak olduğu çeşitli araştırmalar sonucu ortaya konulmuştur. Bock-Rosenthal ve çalışma grubunca 149 uzman meslek sahibi ile yürütülen araştırmada, evlenmemiş kadınların oranı yüzde 54 iken evli olan kadınların oranı yüzde 39'dur.

Uzman meslek sahibi kadınların büyük çoğunluğu evliliğin ve ana olmanın , meslek sahibi olmayı engellediği görüşünü ileri sürerek eş ve ana rolünü birarada yüklenmeleri durumunda mesleklerinde ilerleme şanslarının azaldığını belirtmişlerdir (37). Bu araştırmada, araştırmaya katılan kadınların hemen hemen yarısının ailenin ilk çocuğu olarak doğan kadınlar oldukları tesbit edilmiştir. Ailenin özel çabalarla başarısı yönünde desteklediği kadınların mesleklerinde başarılı olması, kadınlara toplumsallaşma sürecinde kazandırılan rolün önemine işaret etmektedir. Ayrıca yukarıda sözü edilen araştırmada, mesleklerinde başarılı olan kadınların o meslekteki öncü kadınlar olduğu da saptanmıştır.

(36) Elisabeth Beck-Gernsheim, Das halbierte Leben, (Frankfurt am Main: Aspekte Verlag, 1980), s. 146-160.

(37) E. Beck - Rosenthal, a.g.e., s. 13-18 ve 67-76.

Araştırmaya katılan kadınların yüzde 64'ü mesleklerinde ilk kadınlardır. Kadının mesleğinde öncü durumunda olması başarıyı etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (38).

Kadınların özellikle batılı ülkelerde azınlık konumunda kalma nedenleri sistemin erkek üstünlüğüne dayalı düşünce tarzından ve buna bağlı olarak kadın kişiliğinin en azından özel yaşam ve kamu yaşamı sınırları içinde ikiye bölündüğü ve çoğunlukla bu iki alanda yüklenilen roller birbiriyle çatıştığı için kadınların bu yoğun iç çatışmalardan kurtulabilmek amacıyla geleneksel kadın rolüne sığınmalarından kaynaklandığı görülmektedir.

Batılı ülkelerde akademik kariyerde de kadınların azınlık konumunda kalma nedenlerinin başında cinsiyete dayalı rol dağılımında kadına düşen rolün bilimsel çalışma yapma uğraşısı ile bağdaşmaması düşüncesinin genel kabul görmesi gelmektedir. Nitekim Hans Anger'in 1960 yılında yaptığı bir araştırmada, üniversitelerdeki erkek öğretim elemanlarının, kadın öğrenciler ve meslekdaşları hakkında cinsiyete dayalı bütün kalıp yargıları benimsedikleri ortaya çıkmıştır (39).

"Kadının asıl görevi, kadın olmak ve anneliktir. Diğer çabaların hepsi yetersizdir ve kadının varlığına yabancılaşmasıdır."

"Yüksek okul hocalığı tamamiyle erkeğin yeteneğinde olduğu için, kadın, profesörlüğe ulaşan uzun yolda kadınlık vasıflarını yitirecek ve fizik olarak yıpranacaktır. Akıllı bir kadın bu tehlikeyi göze almaz"

"Kadın duygusallık üzerine yaşamını kurmuştur . Duygusallığın bilimde yeri yoktur. Bundan dolayı üniversitede kadına yer yoktur "

Bu araştırmada, kendisine soru yöneltilen profesörlerin üçte ikisi, kadınların yüksek öğrenim görmesine karşı oldukları-

---

(38) A.k., s. 130-148.

(39) Hans Anger, Das Problem der deutschen Universitaet, (Tübingen, 1960), s. 480-481.

nı belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların yüzde 79'u kadınları akademik kariyer yapmasına karşı çıkmaktadır. Anger'in araştırmasında kadın akademisyenler ve kız öğrenciler için erkek öğretim elemanları tarafından olumlu ve olumsuz bağlamda kullanılan ifadelerinin sayısal dökümü yapılarak kadınlara atfedilen basma kalıp yargıların üniversitelerde de kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmada kadınların, "çalışkan, öğrenme ve öğretme çabası içinde, itinalı, dikkatli ve özenli" olduğu genel kabul görünürken, kadınların "düşünceli, zeki, bağımsız karar alma yeteneğine sahip ve güçlü" olmaları denekler tarafından az benimsenmiştir (40).

H.Vetter tarafından 1961 yılında yapılan alman üniversitelerinde kadının yerinin konu edinildiği bir başka araştırmada ise, üniversitelerde kadınlar hakkında basma kalıp yargıların azımsanmayacak yoğunlukta olduğu ve bu yargıların kız öğrenciler tarafından da paylaşıldığı saptanmıştır (41). Kız öğrenciler de, erkek öğrenciler gibi bağımsız ve mantıklı düşünme, örgütlenme becerisi, liderlik vasfı, düşünsel üretkenlik gibi özelliklerin tipik erkek özellikleri olduğunu kabul etmektedirler. Erkek ve kız öğrenciler hemen hemen aynı oranlarda tipik kadın özelliklerinin, sezgi yeteneği, disiplin altında çalışma, duygusal düşünme, çalışkanlık ezbercilik, rutin işleri sevme, güzelliklere duyulan ilgi olduğunda birleşmişlerdir.

1977'de Hans Reinard tarafından yapılan bir başka araştırmada Vetter'in yukarıda sözünü ettiğimiz araştırmasından yola çıkarak, kadınların yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilmeleri hakkındaki basma kalıp yargılar gözden geçirilmiştir. Vetter'in araştırmasının sonuçlarına göre, erkek öğrencilerin yüzde 69'u ve kız öğrencilerin yüzde 68'i kadınların yüksek öğrenim kurumlarından yararlanamama nedenini, kadının biyolojik farklılığına bağlı olarak açıklamaktadır. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin sadece yüzde sekizi ve kız öğrencilerin

---

(40) A.k., s. 476.

(41) H.Vetter, "Zur Lage der Frau an den West-deutschen Hochschulen, Ergebnisse einer Befragung von Mannheimer und Heidelberger Studierenden" Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, Sayı 4, yıl 1961, s.

yüzde dokuzu kız öğrencilerin yüksek öğrenim kurumlarından yeterince yararlanamamasının nedenini toplumsallaşma sürecinde kazandırılan farklı roller ve çevre koşullarına dayandırmaktadır. 1977'de Reinard tarafından yapılan araştırmada ise her iki cinsten sadece yüzde 5.8 oranında öğrenci biyolojik farklılığı öne sürmekte ve yüzde 85 oranında erkek öğrenci ve yüzde 80 oranında kız öğrenci toplumsallaşma sürecindeki farklılıktan ötürü kız öğrencilerin yüksek öğrenimden yeterince yararlanmadıkları düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdir (42).

F.Almanya'da izlenen bu olumlu gelişmeye rağmen yüksek öğrenimde kadınların eşit fırsatlara sahip olabilmesi için basmakalıp yargılarla beslenen geleneksel zihniyetin üniversite kurumu içinde kabul görmemesi gerekmektedir.

Özet olarak görülüyor ki kadınların üniversitelerde azınlık konumunda bulunmaları toplumsal örgütlenme içinde kadın ve erkek düşünüş ve davranış biçimlerinin kesin çizgilerle ayrılması ve bunun sonucu kadına ait olduğu belirtilen düşünce tarzının kadının birey olarak varolması hakkını engellemektedir. Cheryl Benard ve Edith Schlaffer, kadınların azınlık konumunda kalma nedenlerini şu biçimde sıralamaktadırlar :

1. Tarihsel neden : Gramer ve dil başta olmak üzere bütün anlatım biçimlerinin erkeklere ait olduğu üniversitelerde, kadınlar ancak bu yüzyılın başından itibaren var olmaya başladılar. Bu anlamda kadınlar üniversitelerde yabancı, istenmeyen ve tarihsizdirler.

2. Kuşaklar nedeni : Kadın öğretim elemanı sayısında artma ancak son on yılın olayıdır ve bu kuşağın olgusudur. Cins dayanışmasının oluşması ancak yeni yeni söz konusu olmaktadır. Bu nedenle kadınlar, üniversitelerde erkeklerin kuşaklar boyu sürdürdükleri bilgi aktarımının dışındadırlar.

---

(42) Hans Reinard'ın araştırmasından aktaran Ulla Bock, a.g.e., s. 76.

3. Universite yapısı: Bu yapı içinde kadınların yeri en alttadır. Mevcut hiyerarşi içinde temizlik işleri, yardımcı hizmetler ve sekreteryaya kadınlara aittir, bilim ise erkeklerin tekelindedir. Bilimle uğraşan kadının ayrıklığı dikkat çekicidir. Başta sekreterler olmak üzere akademik olmayan kadın personel de kadın akademisyeni asf olarak görür ve onlarla işbirliği yapmaya pek de istekli değildirler (43).

Federal Almanya'da üniversitelerde kadınların durumunu incelemeye çalıştığımız bu bölümü, Ulla Bock ve arkadaşlarınınca gerçekleştirilmiş olan, kadın akademisyenleri konu edinen bir araştırmanın bulgularına yer vererek bitirmek istiyoruz.

Bock ve diğerlerince, çeşitli bilim dallarında görevli 13 akademisyen kadın ile derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak yapılan bu araştırmada, kadınların meslek rolleri ile cinsiyet rolleri çatışmasını yaşadıkları ve üniversitelerde cinsiyetçi ayrımlara maruz kaldıkları saptanmıştır (44). Yaşları 28 ile 55 arasında olan kadın akademisyenlerin 5'i evli, 6'sı bekar, 2'si de boşanmıştı. Bu araştırmada, araştırma evreni küçük tutulduğu için evli kadınlarla bekar kadınlar arasında bir fark görülmemektedir. Ancak, kadın akademisyenleri konu alan diğer araştırma evreni geniş tutulan araştırmalarda bu mesleği yürüten kadınların evli olmadıkları ve evlilik ile meslek arasındaki seçimlerini meslek lehine yaptıkları belirlenmiştir (45).

(43) C. Benard ve Schlaeffer, "Frauenkarrieren an der Universität Oder gibt es doch weiblichen Masochismus", Luise F. Push (der.) a.g.e., s. 408-412.

(44) Christiane Schmerl, Ulla Bock, Anne Braszeit, "Innenansichten vom Herrenhaus: Frauen im Gebäude der Wissenschaft" Ulla Bock, A. Braszeit, C. Schmerl (der.), Frauen an den Universitäten, Zur situation von Studentinnen und Hochschullehrerinnen in der männlichen Wissenschaftshierarchie, (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1983), s. 170-206.

(45) Bu araştırmalara bir örnek olarak bkz. Brigitte Bimmer, "Zum Selbst- und fremdbild von Wissenschaftlerinnen", Ulla Bock (der.), a.g.e., s. 153-169.

13 kadın akademisyenden 8'i mesleklerini bilinçli kararları sonucunda tercih ettiklerini ve bu mesleğin zorluklarını bildiklerini ifade etmişlerdir. Erkek meslekdaşlarının kendilerini kabullenmediklerini ve mesleklerinde ilerleme aşamalarında erkek meslekdaşlarıyla yoğun rekabet koşulları içinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Bu süreç içinde erkek meslekdaşlarının otoritelerini kendilerine sürekli hatırlattıkları ve akademik başarılarını "özel çaba, çok fazla enerji, sebatkârlıkları ve çalışkanlıklarıyla" açıkladıkları, tesadüf ve şansın meslek yaşamlarında yeri olmadığını söyledikleri görülmüştür. Ortalama bir iş gününde 10-12 saat çalışmaya zaman ayırdıkları, meslekleriyle ilgili beklentilerinin çalışma (araştırma) yapmayı sürdürmek ve daha çok sayıda yayın yapmak olduğunu açıklamışlardır.

Evli ve çocuklu olmanın çalışmalarını engellediğini ve bunun meslek sahibi kadınlar için büyük bir dezavantaj olduğunu, rekabet - yoğun bir çalışma ortamında ev işlerini örgütleme sorumluluğunun kadınlar üzerine yüklenmiş bulunmasından ötürü zaman problemlerinin sürekli var olduğunu dile getirmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET OSMANLI DÖNEMİ

Modern ve geleneksel toplumlar arasındaki farklılıklar açısından eğitim sorununa yaklaşıldığında, modern eğitimin en temel özelliklerinden birinin, eğitim kurumlarının popülasyonu olduğu göze çarpmaktadır. Birikmiş bilginin aktarılması sürecine toplumun her kesiminin katılma olanaklarına sahip kılınması bu anlamda bir "modernleşme" belirtisidir. Ayrıca bilginin sistemli biçimde insanın dünya üzerindeki yaşamını iyileştirici bir araç olarak yaratıcı bir faaliyet ürünü biçiminde anlaşılması da modernliğin göstergeleri arasında yer alan önemli öğelerdendir. Bu açıdan, geleneksel toplumların dar ve kendi içinde kapalı bir zümre için teşkil edilen eğitim kurumlarının, bilginin bu yaratıcı-iyileştirici işlevini yerine getirmekten çok birikmiş bilgiyi kuşaktan kuşağa aktarma işlevini yerine getiren "literati"den "intelligentsia"ya geçiş eğitimde modernleşmenin anahtarını vermektedir diyebiliriz (1). Bu bölümde Osmanlı toplum düzeninin bu süreci yaşamaya nasıl başladığı ve söz konusu sürecin Cumhuriyet'e kadar nasıl geliştiği incelenmeye çalışılacaktır.

Diğer geleneksel toplumlar gibi Osmanlı toplumunda da eğitim, seçkin bir anlayış ile, kendisinden önceki otoritelerce konulan kuralları en iyi şekilde uygulamak ve aktarmak üzere eğitilen insan anlayışı üzerinde temellendirilmiştir. Osmanlı devletinin klâsik döneminde "her sınıf halk ve her dini grup (için) tamamıyla dini eğitim" uygulanıyordu (2). Bununla birlikte bir yüksek öğretim kurumu olan medreselerde din bilimlerinin yanı sıra felsefe ve edebiyat dersleri de verilmek-

---

(1) Şerif Mardin, "'Aydınlar' Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi", Toplum ve Bilim, Sayı 24(Kış 1984), s.9-15.

(2) İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, (İstanbul, Hil Yay., 1983), s.134.

teydi. Ayrıca Kanuni döneminde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere tıp eğitiminin verildiği bir tıp medresesi ile matematik bilimlerinin okutulduğu "darülhendese" de mevcuttu(3).

Osmanlı devletinin laik olmamasından (4) kaynaklanan kadının toplum hayatına katılmasına getirilen kısıtlama ve kadınların erkeklerden ayrı ve farklı uygulanan hukuk kuralları, geleneksel doğu toplumlarında erkekleri yaşama hazırlayan selamlık kurumunun varlığı ile birleşince Osmanlı devlet ve toplum düzeni içinde kadınlar kamusal yaşamın dışına itilmiş, haremlikte varolmaları sağlanmıştır (5).

Osmanlı devletinde, özellikle başkentte ve diğer büyük kentlerde kadınların toplumsal yaşama katılımları yolunda giriştikleri hemen her girişimin nasıl engellendiğini padişah fermanlarında bulmak mümkündür. Padişah fermanlarında, kadınların giyim kuşamlarından, hangi gün sokağa çıkacaklarına, hangi işleri yapamayacaklarına dair düzenlemelere sıkça rastlan-

(3) Hasan Ali Koçer, Eğitim Sorunlarımız Üzerine Düşünceler, (Ankara: Şafak M., 1975), s.94.

(4) Osmanlı devleti laik bir toplumsal düzene ve örgütlenmeye sahip değildi. Dini hoşgörünün yaygın olmasına ve din dışı kaynaklardan esinlenen ve bu kaynaklara dayalı bir hukuk mevzuatının uygulanmasına rağmen, eğer bir "toplumda, her dini cemaat aynı yasalarla yönetilmiyorsa, kadın ve erkek için dini inanca dayalı farklı düzenlemeler ve normlar varsa(mirasta eşitsizlik, toplum hayatına katılmada kısıtlama ve farklılık gibi) hatta sadece belirli bir sınıf için örneğin ruhban için imtiyazlar tanınmış ve yönetici elitin imtiyazlarının meşruiyeti tanrısal bir kaynağa dayandırılarak açıklanıyorsa, orada laiklikten söz edilemez."(Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s.124). Ayrıca İ.Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Lâiklik Hareketleri Üzerine", Prof.Dr.Ümit Doğanayın Anısına Armağan, Cilt I, (İstanbul İ.Ü.S.B.F. Yay.,1982), s.495-509; B.Dâver, Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik (Ankara: A.Ü.S.B.F., yay.,1955); Ö.Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay.,1981); Niyazi Berkes, Teokrazi ve Laiklik (İstanbul: Adam yay.,1984).

(5) Osmanlı toplum düzeninin, devletin kuruluş aşamasında şer'i hukukun varlığına rağmen, kadını kamusal yaşamın dışında tutmadığı, ancak İstanbul'un alınışıyla birlikte Bizans devlet ve toplum düzeninin etkisi ile "harem" in bir Bizans mirası olarak Osmanlı sarayına girdiği savunulmaktadır. Tezer Taşkiran, Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973), s.19; A.Afet İnan, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kaza-

maktadır (6).

Padişahların iradî kısıtlamalarının yanında İslam hukukunun ilkelerine göre kadınlar daha genel sınırlamalara tabidirler (7). Bu sınırlamalar, toplumsal örgütlenme içinde kadının sadece ev içi yaşamını sürdürmesine zemin teşkil etmiştir. Ka-

nılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri (İstanbul: M.E.B., 1982), s.59).

- (6) Kadınların toplumsal hayata katılmalarına kısıtlamalar getiren Padişah Fermanları'ndan Hamide Topçuoğlu, Muhaddere Taşçioğlu ve Refik Ahmet Sevengil'in yapıtlarında sözedilmektedir. Bu "Emr-i Şerif"lerin bir kısmı, kentli kadınlara bohçacılık, çamaşırcılık, terziilik, çocuk bakıcılığı, hizmetçilik gibi meslekler bakımından getirilen kısıtlamaları açıkça göstermektedir. İlginç bir örnek olarak 1538 yılında çıkarılmış olan bir fermanla kadınların esir ticareti yapmalarının engellenmesini verebiliriz (H.Topçuoğlu, Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü (Ankara: KSHTK yay., 1957), s.21). Kadınlarca yapılması yasaklanan esir ticareti daha sonra, 17. yüzyılda kurulmuş olan "Emanet-i Esirhane" adını taşıyan bir kurumla devlet tarafından yapılan bir iş olacaktı (Leyla Saz, Haremin İç Yüzü (İstanbul: Milliyet yay., 1968), s.75). Fermanların diğer bir kısmı ise kadınların giyim kuşamını; hangi gün sokağa çıkabilip çıkamayacaklarını konu alıyordu (kadınların kaymakçı dükkanlarına girmemelerine dair, kadınların mesire yerlerine gitmelerine, ince kumaştan ferace giyilmesine dair, vb. fermanlarda olduğu gibi: Topçuoğlu, a.g.e., s.XXI). Ayrıca bkz. Nora Şeni, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi, Sayı 9 (Şubat-Mart, 1985), s.67-71.

Lâle Devri'nde yaşanmış birtakım olaylar da, Osmanlı toplumunda her yenileşme hareketine karşı çıkanlara verilen ilk ödünlerin kadının toplumsal yaşamına getirilen yeni kısıtlamalar olduğunu ortaya koyması bakımından ilginçtir. Lâle Devri'nin getirdiği yalancı özgürlük havası içinde kadınlar da Sadabad eğlencelerinde yerlerini aldılar. Vücut hatlarını ortaya koyan giysiler, ince tül yaşmaklar, gösterişli mücevherler dikkatleri kadınların giyim kuşamları üzerinde yoğunlaştırdı. Devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa, başkentte sergilenen yenilikler, din(=namus) elden gidiyor endişesiyle karşılayanlara yaranmak amacıyla bir buyruk çıkararak kadınların kapalı giyinmeleri için Şeriat Dairesi'nce bir fetva verilmesini sağladı. Feraceler yasaklandı, kadınların vücut çizgilerini belli etmeyen bol giysiler giymeleri zorunlu kılındı. "Giyim kuşamdaki serbestlikle birlikte kadınların yaşam ve davranışlarındaki özgürlükleri de sınırlandırıldı". (Refik Ahmet Sevengil, İstanbul Nasıl Eğleniyordu, (İstanbul: İletişim yay., 1985), s.123).

- (7) İslam hukukunun temel kaynağı olan Kuran'da erkeğin ayrıcalıklı yanı açıkça belirtilmiştir: "Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da onlar

dınların eğitimi de bir "ev içine dair bilgi aktarımı" şeklinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Osmanlı klasik döneminde kadınların düzenli bir eğitimden yararlanmaları söz konusu değildi. Temel eğitim veren sübyan mekteplerinde kız çocukları fiziksel gelişmelerinin izin verdiği ölçüde, genellikle dokuz ve on yaşlarına kadar, eğitimden yararlanabilmekte ve Kuran ile sınırlı bir okuma öğrenimi görmekteydiler. Osmanlı devletinde de saray ve saray çevresine mensup ailelerin kız çocukları özel bir eğitimden yararlanmaktaydılar. Topkapı sarayında bulunan "Şehzadegân" mektebinde kız ve erkek çocukları birlikte eğitilmekteydiler (8). Ayrıca hanedana mensup kızların gönül-

---

üzerinde hakları vardır. Yalnız erkekler onlar üzerinde daha üstün bir dereceye maliktirler".(El-Bakara Suresi). "Erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. O sebeple ki Allah onlardan kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler mallarından onların nafakalarını temin ederler." (El-Nisa Suresi).

İslam hukukuna göre kadınlar erkeklerden daha az bir oranda mirastan pay alırlar. Miras ile ilgili düzenlemelere Nisâ suresi kaynaklık etmektedir: "Bir kimse ölünce, ilk önce borcu ödenir, vasiyeti varsa yerine getirilir. Daha sonra ana babanın hisseleri ayrılır, gerisi evlatlara bölünür. Erkek evlada kız evladın iki hissesi verilir."

Yine İslâm hukukuna göre iki kadının tanıklığı bir erkeğin tanıklığına eşdeğerdir. İslâm'a göre, mezhepler arasında farklı yorumlamalar olsa da, kadınların devlet başkanı olamayacakları görüşü egemendir. Bu görüşe Hz. Muhammed'in hadisleri kaynaklık etmektedir. Hz. Muhammed, İran kirasının kızının devlet başkanlığına getirileceğini duyunca, "işlerini kadına tevdi eden bir millet asla felah bulamaz" demiştir (Bekir Topaloğlu, İslâm'da Kadın, İstanbul: Yağmur yay., 1980, s.275). Bunun yanısıra gerek Hz. Muhammed'in hadislerinden ve gerekse Kuran'ın yorumlanmasından kadınların parlamento üyesi olamayacakları, ancak seçme hakkına sahip olabilecekleri benimsenmiştir (a.k., s.273, 281). Daha geniş bilgi için Ahmet Ağaoğlu, İslâmiyette Kadın (Ankara: Birey ve Toplum yay.1985); Perihan Onay, Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü (Ankara: Türkiye İş Bankası, Kültür yay., t.y.), s.41-68.

(8) Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt III, (İstanbul: y.y., 1941), s.2.

lû kulluğu en iyi şekilde yerine getirebilmek üzere yabancı dil edebiyat, felsefe, müzik bilgileriyle donatıldıkları, nakış, dikiş, müzik aleti çalmak gibi becerileri kazanabilmek için eğitim aldıkları bilinmektedir (9). İstanbul'da hanedana mensup ya da diğer kentlerde devlet hizmetlisi durumundaki ailelere mensup bu eğitim gören kadınlar İslam dinince de uygun görülen toplumsal uğraşlara katılmışlar, adlarını taşıyan vakıflar kurmuşlar, imarethaneler, kütüphaneler, okullar yaptırmışlar. Sadece kurucuları kadın olan medreselerin sayısı oniki civarındadır (10).

I. TANZİMAT'TAN II.MEŞRUTİYETE

Osmanlı devleti, 19.yüzyılın başlarına gelindiğinde, sanayi devrimini başlatmış ve teknolojik gelişiminin en hızlı evresini yaşayan Batı Avrupalı devletler karşısında ilk önceleri toprak kazanımı durmuş ve toprak kaybetmeye başlamış ve ayrıca Batı Avrupalı devletler için bir ticari pazar haline gelerek mali sıkıntılar dönemi başlamıştı. Batı Avrupalı devletlerin hemen hemen bir yüzyıllık bir dönemde gösterdikleri yaşam biçimi farklılaşması ve açık teknolojik üstünlük, Osmanlı devletinin en azından bu devletler ile aynı seviyeye gelebilmesinin sağlanması yolunda bir dizi reformun gündeme gelmesine neden olmuştur.

İlkin savaş teknolojisi alanında başlayan bu reformlar, Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanı ile yeni hukuk sisteminin Osmanlı ülkesi içinde kabul görmesiyle devam edecekti. Bu nedenle Tanzimat Fermanı'nın ilanını takiben Fransız Ticaret Kanununun uyarlanması şeklinde gerçekleştirilen Kanunname-i Ticaret'i (1850), 1863 yılında Ticaret-i Bahriyye Kanunnamesi

(9) Leyla Saz, Haremin İç Yüzü.

(10) Afet İnan, Türk Kadınının Hak ve Görevleri, s.80-82. Ayrıca Taşkıran da kadınlara ait vakıflar üzerinde durmakta; Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kadınlar adına kayıtlı 1533 vakif bulunduğunu belirtmektedir, Taşkıran, a.g.e., s.32.

izlemiştir. Ticaret Kanununa göre faiz kaldırılıyordu. 1858 yılında ise kadınların hukuksal statüsü ile ilgili bir değişikliği de içeren Arazi Kanunnamesi çıkarılmıştır; Kanunname'de "kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi vesayet hakkına sahip olmaları" hakkı tanınmaktadır. 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye" 'de aile hukuku ve şahsın hukukuna ait konuların düzenlenmediği görülmektedir. Ortaylı, bu konuların düzenlenmeyişi, kanunu hazırlayan Ahmet Cevdet Paşa gibi muhafazakâr görüş sahibi olanların modern dünya koşulları karşısındaki çaresizliklerini kabul ettiklerinin açık belirtisi olarak yorumlamaktadır (11). Osmanlı devletinin Batı karşısındaki konumu, ülke toprakları içinde, biri geleneksel İslâmi değer sistemini savunan, diğeri batılı bir değer sistemi yaratmaya çalışan iki farklı dünya görüşünün yaşamasını beraberinde getirecekti. Ancak her iki dünya görüşünün temel kayguları, "devlet nasıl eski gücüne erişebilir" sorusu üzerinde yoğunlaşmaktaydı.

Tanzimat döneminde devletin güçlenmesini ve batılı yaşam biçiminin benimsenmesini isteyen, Batı'ya görmüş ilk kuşak aydınları, kadınların, Batı Avrupa'da olduğu üzere toplumsal hayatta temsil edilmeleri ve bunu sağlayacak yeni yaşam biçiminin kurulabilmesinde en etkin yol olarak düşündükleri eğitim, kadınların eğitilmesi konuları üzerinde durmuşlardır. Bu arada Osmanlı yönetimi de kadınların sübyan mekteplerinin dışında okul eğitimi almalarını sağlamak üzere 1842'de ebe mektebinin, 1858'de kız rüşdiyelerinin, 1870'de Darülmuallimatın yine 1870'de kız sanayi mekteplerinin açılmasına karar verdi.

1826'da açılan Tıphane'de cerrahi derslerinde ebelik de gösterilmiş ve yalnız erkek ebeler yetiştirilmeye başlanmıştır. Kadınların ebe olarak eğitilmelerine ise 1842 yılından itibaren izin verilmişti. 1845'te Tıp Mektebinde yapılan bir

---

(11) Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, s.130.

sınavla on islam, 26 hristiyan ebeye diplomaları verilmiştir. Ebelik eğitimi alanlarda uzun müddet ilkeğitim diploması bile aranmamış ancak 1908'den sonra ebe okuluna kayıt için ilkokul diploması şart koşulmuştur (12).

Maarif Bakanlığı, Sadarete yazdığı bir tezkere ile, 1858 yılında, mahalle mekteplerinde kız ve erkek çocukların birlikte bulunmalarından sakınca görüldüğü gerekçesiyle kız rüşdiyelerinin açılmasına karar verildiğini bildirmekteydi. Hükümet kız rüşdiyelerinin açıldığını ve kız çocuklarının bu okullarda okutulmasını sağlamak amacıyla 26 Zilhicce 1278(1861) tarihli gazetelere şu ilanı vermiştir:(13)

"Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup, geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleri ile ve istemediklerini yapmaktan sakınmaları ile ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmaları ile mümkün olacaktır."

Kadınların eğitim hakkından yararlandırılmalarının erkeğin rahatı ile gerekçelendirmesi Osmanlı yönetiminin bütün ülke insanlarını cinsiyet ayrımı gözetmeksizin iki cinse de eşit olarak eğitim olanakları sunulması anlayışından ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

1869 yılında Fransız eğitim sistemi gözönüne alınarak devrin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesini amaçlıyordu. Nizamname ile ilkokul eğitimi tüm çocuklar için mecburi kılınıyor, Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) yanı sıra Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açılmasına karar veriliyordu.

---

(12) Ergin, a.g.e., Cilt II, s.449-452.

(13) Aktaran Ergin, a.g.e., C.II, s.387.

Kız rüşdiyelerinin açılmasından sonra bu okullara öğretmen temininde karşılaşılan zorluğu gidermek üzere kız öğretmen okullarının kurulması yoluna gidilmiş, Nizamnamenin yayınlanmasından birbuçuk yıl sonra Şubat 1870'de 32 kız sınava tabi tutularak öğretmen adayı olarak tesbit edildikten sonra, 26 Nisan 1870'de okul açılmıştır. 1874 yılında Darülmuallimat'da okuyan kız öğrenci sayısı 46'dan, 1859'da 350'ye yükselmiştir (14).

Bu dönemde açılan başka bir okulda kız sanayi mektepleridir. Tuna vilayeti valisi olan Mithat Paşa, Rumeli'de ordunun elbise ihtiyacını karşılamak üzere Rusçuk'ta bir fabrika kurmuş, bu fabrikada çalıştırılmak üzere öksüz kızları toplatıp 1865'te aynı yerde bir kız sanayi mektebi açtırmıştı. Mithat Paşa, İstanbul'a gelip Şurayı Devlet başkanlığına atanmıştı, 1869'da elli kızın kaydedildiği bir kız sanayi mektebini de açtırmıştı (15).

Kız öğretmen okulları, "öğretmen yetiştirme okulları olmaktan çok, din etkisi alanındaki ilköğretim ile yararlı bilim alanlarında kalan yüksek öğrenim arasında bir köprü hizmetini göremeyen araokullar olarak kalmışlardır. Bunun yanı sıra kız sanayi mekteplerinin de kadınlara meslek kazandırma girişimi, kadınların kamu yaşamına katılımlarına olanak tanımayan değer sisteminin yaygınlığı ve kadınların meslek sahibi olmalarına gereksinim duymayan ekonomik yapı nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (16). Ayrıca bütün bu okulların Osmanlı ülkesi sınırları içinde yalnız İstanbul ve büyük bir kaç vilayette açıldığı gözönünde tutulursa, eğitimde yapılan bu hamlenin güçsüzlüğü de ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte "kız öğrencilerin orta öğretimden yararlandırılmaya başlatılması Tanzimat'ın belki de en büyük başarısı" (17) olmuştur.

(14) Ergin, a.g.e.,C.II, s.560 ve Stanford J.Shaw ve Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İkinci Cilt (İstanbul: E yay.,1983), s.141-150.

(15) A.k., s.573.

(16) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma (İstanbul: Doğu-Batı yay., t.y., 1978), s.226.

(17) A.k.

Ancak kızlara yönelik eğitim kurumlarının sayılarının artması, eğitimin daha kaliteli hale getirilmesi II. Abdülhamit dönemi ve bu dönemi izleyen İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleşmektedir.

1. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte 1876 Anayasası (Kanunî Esası)'nın kabul edilmesiyle birlikte kız ve erkek çocuklarının eşit şekilde ilköğretimden yararlandırılması bir zorunluluk haline getirilmiş, anayasanın teminatı altına alınmıştır.

1876'dan ikinci meşrutiyet'e kadar esas olarak ilköğretiminin düzeltilmesi ve yaygınlaştırılması konusu üzerinde durulmuştur. Yine bu arada kızların orta öğretimden yararlandırılmasını sağlamak üzere rüşdiyelerin açılmasına devam edilmiştir. Bu dönemde okul sayısındaki artışa rağmen, eğitimin düzenlenmesi ve düzeltilmesi için alınması planlanan tedbirler, mali imkansızlıklar, öğretmen yokluğu, halkın tutumu gibi nedenlerle uygulamaya sokulamamıştır (18).

Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesiyle başlayan yenileşme (tirme) hareketleri toplumsal yaşamda, özellikle İstanbul, Selânik ve İzmir gibi büyük kentlerde etkisini göstermiş, Kadın'a bakışta değişimi de beraberinde getirmiştir. (19) Dönemin aydınları kadın sorununu gündeme getirerek, kadınların eğitimi konusu üzerinde durmuşlardır. Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesinden 25 yıl sonra Terakki Dergisi, kadın ve aile sorunları konusunda oluşan yeni düşünceleri yayma işlevini üstlenmiştir. Dergide yayınlanan bir yazıdan aktarılan aşağıdaki satırlar, kadına bakışta değişimi göstermesi açısından ilginçtir.

"Bu alemde bekayı nesli adem için erkeklerin lüzumu ne derecede ise kadınların lüzumu dahi aynıyle ol derecedir. Kuş bir kanatla nasıl uçamazsa bekayı nesil dahi yalnız erkekler, yahut yalnız kadınlar ile mümkün olamaz... Akıl cihetine gelince kadınlara (saçı uzun aklı kısa) denilmesi taifei ricalden her kim ol-

(18) Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi (İstanbul: Ötüken yay., 1980), s.145.

(19) Ziya-el-din Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İctimai Hayat", Tanzimat I, Yüçüncü Yıl Münasebetiyle (İstanbul: y.y., 1940), s.648-649.

sun bir erkek, taifei nisadan her hangi kadına nisbet olunursa olunsun elbette akıllıdır demek değildir... Erkeklerin kadınlara nisbetle daha akıllı olması umuru muazzamada istihdam olundukları cihetle tecrübelerinin kesretinden ve kadınların akılca erkeklerden aşağı kalması vücutlerine elvermediği cihetle her işe girişemeyerek tecrübelerinin kılletinden neşet eylemiştir"(20).

Kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin nedenlerini dini kaynaklara dayandırmaksızın, toplumsal yaşama katılmadaki kısıtlılık, toplumsal iş bölümündeki farklılık ile açıklamak, Osmanlı düşünce geleneğinde o ana dek rastlanmamış bir yeniliktir. Büyük kentlerde kadınlar tarafından ilgiyle izlenen Terakki dergisinde kadınların da eğitimden yararlandırılmaları gereği üzerinde düşüncelerini aktaran bir kadın okuyucunun mektubundaki şu satırlar yer almaktadır:

"Bizim için iptida mektep lazımdır, içinde irfanlı hocalar bulunsun. Aklımız genişlesin. Çok sefahete alıştık, bizi meneden bulunmuor. Kokonalar evlerimize ayak basmadan evvel bir entari dikilmesine beş on lira verildiği işitilmişmidir? Frenk işi deyu kuruşluk şeyi liralarla alıyoruz... Şükür bizim de ellerimiz vardır, aklımız vardır... İşte efendimiz, bizim için ıslahhane emretmişler, deyu durup söylüyorlar. Oraya gidip çalışmalıyız. Hamaratlık edüp paramızı kokonalara vereceğimize kendimiz yiyelim. Pederim Balıkesirde memur iken o zavallı Anadolu kadınlarını gördüm ki çalışa çalışa erkekten ziyade kazanırlar. Biz hanımlık kurup sanki ne olacağız."(21).

Başka tür bir yaşam biçiminin -batılı yaşam biçiminin- öğrenilmesini ve bu tür yaşam biçiminin Osmanlı toplumunda bulunmayışının devletin ilerlemesine engel oluşturduğunu savunan yazarlardan biri olarak Namık Kemal, İbret Gazetesine yazdığı makalelerle Osmanlı aile yapısının zaafının giderilmesi için kadınların eğitilmesi gereği üzerinde durmuştur (22). Şemseddin Sami, 1880'de yayınladığı Kadınlar isimli ki-

(20) Cemiyet-i İlmîye-i Osmaniye'nin organı Terakki'nin 1869 tarihli 13.sayısından aktaran Fındıkoğlu, a.g.m., s.651.

(21) Terakki, Sayı 5'ten aktaran Fındıkoğlu, a.g.m., s.651.

(22) İbret Gazetesi (1872)'den aktaran Taşkıran, a.g.e., s.34.

tabında, kadınların eğitilmesi konusu üzerinde duruyor, toplumun eğitime, 'çocuklar yetiştiren annelerden' başlamasının zorunlu olduğunu belirtiyordu (23). Bu arada kadınlara yönelik gazete ve dergiler de yayınlanmaya başlamıştı. 1888'den itibaren Muhadderat adlı bir gazete çıkarılmış; bu gazeteyi Şukufezar -ki bu gazeteyi çıkaran Arife Hanım, ilk sayısına yazdığı önsözünde kadınların eğitilmesi gerektiğini vurgulamıştır (24)- İnsaniyet, Aile gibi diğer gazeteler izlemiştir (25). 1895'de yayın kadrosunun hemen tümü kadınlardan oluşan ve yayın süresi diğer kadın gazetelerinden daha uzun olan Hanımlara Mahsus Gazete çıkarılmıştır. Gazete, "kadınlar arasında eğitim yaymaya hizmet eder, kadın yazarların yapıtlarını yayınlamalarında aracı olur, kadınlarımızın ulusal gelişmelerinin gerçekleşmesine çalışır."(26).

- (23) Şemseddin Sami, Kadınlar (İstanbul: Cep Kütüphanesi yay., Sayı 3; Maarif Nezareti Celilesinin ruhsatıyla basıldı: 1895-1311. Sadeleştirerek yeni harflere çeviren Prof.Dr. Özer Ozankaya).

"Kadın erkek gibi insan olup dünyada aile ve toplum kurmak için erkeklerin kadınlarla birlikte ve birbirine alışmış olarak yaşamaları zorunlu olduğundan, erkeklerle kadınlar arasında eşitlik bulunması" gerektiği görüşünde olan Şemseddin Sami, Avrupalıların kadınlar hakkında İslâm dinine bağladıkları eksikliklerin İslâm'ı bilmemekten geldiğini öne sürmektedir. Çok karıllık, örtünme, boşanma ve köleliğe izin verme gibi Avrupalıların en çok eleştiri getirdikleri noktalarda İslâm dininin zamanına göre en ileride olduğunu belirten Şemseddin Sami, Avrupalıların (1895'te bile) kadını bir süs esyabı olarak gördüklerini ve bu yönde eğittiklerini belirtmekte ve müslüman ülkelerde kadının layık olduğu yere ulaşabilmesinde en büyük engelin bilgisizlikten kaynaklandığını ifade etmektedir.

- (24) Salâh Birsell, İstanbul-Paris (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1983), s.6.
- (25) Bu dönemde yayımlanan gazete ve dergiler hakkında Taşkıran, Afetinan, Taşcıoğlu, Topçuoğlu ve Birsell'in yukarıda anılan eserlerinde geniş bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca bkz., Aytunç Altındal, Türkiye'de Kadın (İstanbul: Süreç yay., 1985), s.85 vd.
- (26) Birsell, a.g.e., s.5-6.

Kadınlara yönelik dergi ve gazetelerin yayın hayatında görülmesinin yanı sıra, kadınlar, gazete ve dergilerde açılan polemiklere de katılmışlardır. Dönemin önemli kadın yazarlarından biri olan ve İslâmcı reformist akım içinde yer alan Fatma Aliye Hanım (27), Mahmut Esat Efendi'nin çok eşli evliliği savunan yazı dizisine, İslâmiyetin özünün çok eşli evliliğe uygun olmadığı, bu geleneğin dinde bozulma ile birlikte yerleştiği, zaten Kuran'da da birden fazla evlenmenin bir Tanrı emri olarak geçmediği tezlerini savunan, "Mahmut Esat Efendi'nin Teaddüdü Zevcatına Zeyl" adlı risalesi ile cevap vermiştir.

Bu arada kadınların dernek kurma çabaları da ilk sonucunu verecek, 1896 yılında "Muhaderet-i Nisvan" adlı ilk kadın derneği de kurulacaktır.

II. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

II. Abdülhamit'in baskıcı saltanat dönemi Mithat Paşa'nın 1877 yılında Taif'e sürülmesiyle başlamıştır. Baskıcı dönem, kadınların toplumsal hayata katılımlarında yeni kısıtlamaları da beraberinde getirecektir:

"1901 yılında Müslüman ailelerin Avrupalı dadı tutmamaları, Avrupa mağazalarına girmemeleri, arabaların içlerinde dahi peçelerini örtmeleri istenmiş, çarşaflarının rengi, peçelerin kalınlığı, ayakkabıların biçimi de tesbit edilmiştir. Şeyhülislâm başkanlığında bir komisyon, kızlar dokuz yaşını geçince 'iştah kabartıcı' oldukları gerekçesiyle bu yaştan sonra okula gitmemelerini ve kız öğretmen okullarının kapatılmasını istemiş"

(27) Fatma Aliye Hanım, 1864'te İstanbul'da doğmuştur. Babası Ahmet Cevdet Paşa'dır. Özel eğitim görmüştür. Fatma Aliye Hanım'ın yayımlanan ilk eseri Georges Ohnet'in "Volonte" adlı romanının çevirisidir. Çevirinin "Bir Hanım" imzasıyla yayımlanması, bir kadının çeviri yapabilecek kadar Fransızca bilip bilemeyeceği tartışmasına yol açmıştır. Fatma Aliye Hanım 1892'de Muhazarat, Refet (1897) ve Udi (1899) adlı romanları yayımlamış, bu arada edebiyat dergilerinde yer alan polemik yazılarıyla kendinden söz ettirmiştir. Yazarın yukarıda sözü edilen romanlarından başka, Nisvan-ı İslâm, İstilâyı İslâm, Namderan-ı Zenani, İslamiyan, Talim ve Terbiye-i Benatı Osmaniye, Tercüman-ı Ahval-i Felâsife, Tedkik-i Eczam, Levayik-i Hayat, Mahmut Esat Efendi'nin Teaddüdü Zevcatına Zeyl, Kosova Musaffehiyeti adlarını taşıyan eserleri çeşitli tarihlerde yayımlanmıştır. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi 1893'te, "Bir

ise de bu istekler Abdülhamid tarafından aşırı bulunmuştur(28).

İkinci Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı gelerek, hem meşrutî bir idare kurmak hem de Osmanlı devletini giderek daha güçsüz olmaktan kurtarmak amacını güden genç Türk aydınları, önce Avrupa'da, özellikle Paris'te daha sonra da başta Selanik olmak üzere ülkenin Avrupa toprakları üzerinde örgütlenmeye, İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmaya başladılar. Bu örgütlenme faaliyetlerinin ilk sonucu olan ve 1895-6 yıllarında düzenlendiği sanılan örgüt nizamnamesinin ilk maddesinde 'cemiyetin kadın ve erkek bilcümle Osmanlılardan' olduğu belirtilmektedir. Gene nizamnamenin 37.maddesinde kadınların cemiyete üye olabilecekleri ve aynı hak ve görevlere sahip bulunacakları açıklanmıştır (29). İttihat ve Terakki'nin ilk örgüt nizamnamesinde kadınlara da yer vermesi, kadınları toplumsal yaşamın dışında tutan geleneğe ters düşmekte, genç Türk aydınlarının, kadını toplumsal ve siyasal hayatın bir öznesi olarak düşündüklerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Kadını toplumsal-siyasal hayata çekmek isteyen örgüt, bu konuda kararlılığını sürdürmüş, 1907'de toplanan İkinci Jön Türk Kongresinde, "Türkçe, Arapça, Kürtçe, Arnavutça, Ermenice, Bulgarca, Rumca risaleler bastırılması ve özellikle köylüler, memurlar, askerler, subaylar, ulema, yüksek sınıftan olanlara, kadınlara hitaben uyarı yazıları" yazarak kitlelerin desteğini kazanmayı hedeflemiştir (30).

İttihat ve Terakkinin bu çabalarının sonuçsuz kalmadığı, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte çok sayıda kadın derneklerinin açılması, kadın dergi ve gazetelerinin yayın hayatına girmesi, kamuoyunda kadın sorunlarını konu alan tartışmaların yoğunlaşması ile ortaya çıkmaktadır.

Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti" adlı eserinde Fatma Aliye Hanım'ı konu edinmiştir.

(28) Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki (İstanbul: Gerçek yay., 1980), s.93.

(29) A.k., s.23.

(30) A.k.

1908'de Meşrutiyet'in ilânı ile siyasal hayatta etkin bir güç haline gelen İT Cemiyeti, 31 Mart olayı (13 Nisan 1909) ardından Sultan Abdülhamid'in padişahlıktan uzaklaştırılmasından sonra fiili olarak siyasal yönetimi ele geçirmede ise de siyasal programların hazırlanmasını, izlenecek siyasetin belirlenmesini tayin edici tek güç durumuna geldi. Bir çeşit toplumun yeniden düzenlenmesi görevini yüklenen İT Cemiyeti, bu görevin eğitim kurumları aracılığı ile yerine getirileceğine inandığı için bizzat kendi yönetiminde okullar da açtırmıştı. Bunlardan birisi İT Cemiyetinin desteği ile açılan Bakırköy İnas İttihadı Osmani mektebi idi (31). Kızların daha nitelikli eğitim alması gereği üzerinde önemle duran cemiyetin, bu konuda çeşitli araştırmalara giriştiği 1909'da Tanin gazetesinde yayınlanan (Halide Edip tarafından Türkçe'ye çevrildiği bilinen) bir rapordan da anlaşılmaktadır(32). Bir İngiliz kadın uzmana hazırlatılan bu raporda kız okullarının eksikliklerinin neler olduğu konu edinilmiştir. Bu tür girişimler sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lideri Ahmet Rıza Bey'in çabalarıyla Kandilli'de Adile Sultan Sarayı'nda bir kız idadisi açılmıştır. 1913-1914 öğretim yılında çok sayıda erkek idadisinin sultaniye haline getirilmesi sırasında devletin tek kız idadisi olan bu okul da, (tahsil süresi on yıldır) sonradan Bezm-i Alem Sultanisi adını almıştır (33).

İttihat ve Terakki, toplum hayatının yeniden düzenlenmesini sağlayacak araç olarak gördüğü eğitimde bir siyasa oluşturmak üzere program arama çabası içine girmiştir. Bu yolda sunulan programlardan biri 1908'de Maarif Bakanı Emrullah Efendi tarafından ortaya atılan "Tuba ağacı nazariyesi" idi. Emrullah Efendi, maarif tuba ağacına benzer demekle "ıslahat ve teşkilâtı tedrisata iptidaiyeden değil, tedrisatı aliye'den başlamak lâzım geleceğini" belirtmiştir (34). İttihat ve Te-

(31) Ergin, a.g.e., Cilt IV, s.1191.

(32) A.k., s.1189.

(33) A.k., s.1203.

(34) A.k., s.1057 ve Nafi Atuf (Kansu), Türkiye Maarif Tarihi (Bir Deneme), (İstanbul, 1932), s.59-67.

rakkinin eğitim politikasının önemli bir ögesini oluşturan bu yukarıdan aşağıya eğitim düşüncesi, siyasal ve toplumsal hayata aktif olarak katılan kadınların bir elit grup içinden çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bu tür bir eğitim politikasının sonucu olarak elit grubun içinde iyi eğitim alan kadınlar, Osmanlı devletinin son zamanlarında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında gereksinim duyulan uzman mesleklerde görev alacak olan kadınların yetiştirilmelerine olanak sağlamıştır.

Meşrutiyet'in ilânından sonra, Osmanlı Kadınları İttihat Cemiyeti kuruldu. Bunu Tefeyyüz, Cemiyet-i Hayriye-i Nisvan, Nisvan-ı Osmaniye, Müdafaa-yı Hukuku Nisvan adlı derneklerin kurulması izledi. 1912'de kurulan Tealî-i Nisvan cemiyeti kadınların erkeklerle birlikte çalıştığı ve fikirlerini yaymaya çabaladıkları ilk resmi kuruluştur (35).

Kadın gazete ve dergilerinin sayısında II.Meşrutiyeti izleyen yıllarda büyük bir artış meydana gelmiştir: 1908'de yayınlanmaya başlayan Mahesin, yine 1908'den itibaren Selanik'te yayınlanmaya başlayan Kadın, 1913'de ilk defa yayınlanan ve Müdafaa-yı Hukuk-u Nisvan Cemiyetinin yayın organı olan Kadınlar Dünyası önde gelen gazetelerdir. Bu gazetelerin dışında, 1912'de Kadın Bahçesi, Kadın Hayatı, 1913'de Kadın Duygusu, Kadınlar Alemi, Kadın Hayatı, 1919'da Kadın Kalbi gibi dergilerinde yayın hayatına başlamışlardır (36).

Tanzimat döneminde başlayan, çok eşli evliliği, kadınlara sadece dini eğitim verilmesini, tesettürü, kadınların çalışma ve kamu yaşamında yeri olmadığını savunan islamcı görüş ile tek eşli evliliği, kadınların bütün eğitim kurumlarından yararlandırılmasını, Batı'da olduğu gibi toplumsal örgütlenme içinde her alanda temsil edilmesini savunan batılı görüş ara-

(35) Taşkiran, a.g.e., s.39 ve Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türk Ansiklopedisi, Cilt III, s.861.

(36) Taşkiran, a.g.e., s.50-54; Birsnel, a.g.e., s.7; Güzel, a.g.e., s.861; Bernard Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1982), s.77.

sındaki tartışmaya, bu dönemde, İslâmın özüne dönülerek, dinin yenilikçi ve ilerlemeye müsait yorumlara açılması gerektiğini savunan ılımlı İslâmcı görüş ile milliyetçilik akımının güçlenmesi ile birlikte İslamiyetten önceki Türk devletlerinde kadına verilen önem ile batılı yaşam biçimi içinde kadına verilen yer arasında bağlantılar kuran ılımlı batıcı görüşün de katılımıyla kamuoyunda geniş bir yelpaze oluşmuştu (37).

Bu oldukça geniş tartışma ortamı içinde geleceğe etkileri bakımından Dr. Abdullah Cevdet ile Ziya Gökalp'ın görüşlerini biraz daha ayrıntılı olarak ele almak istiyoruz:

Topyekûn bir batılılaşma programını benimseyen Dr. Abdullah Cevdet, kadın sorununa, benimsediği sosyal Darwinci Kuram doğrultusunda bakmaktadır. İrsiyet yoluyla dejenereliğin ortadan kaldırılması için kadınların eğitimine ve onların yetiştirilmelerine önem verilmesini isteyen A.Cevdet, sağlıklı nesiller için kadın haklarını savunmakta ve feminizme karşı çıkmaktadır (38). Kadına eşitlikçi ve hümaniter kavrayıştan uzak bakışına rağmen, Dr.A.Cevdet, "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı makalesinde, kadının durumunu düzeltici şu önlemlerin alınmasının yerinde olacağını kaydetmektedir.

- (37) Kadının toplumsal statüsü ile ilgili ses getiren ilk polemik yazıların 1899 yılında Mahmut Esat Efendi ile Fatma Aliye Hanım tarafından yayınlandığı ve tartışma konusunun İslâm dininde çok eşliliğin yeri üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Mahmut Esat Efendi, "teaddüdü zevcat sayesinde hâmisiz kadın" kalmadığını ve bu nedenle Batı'daki fuhuşa Osmanlı'da rastlanmadığı savı ile, "teaddüdü zevcat müslümanlık demektir. Müslümanlık demek teaddüdü zevcat demektir" görüşünü ileri sürerken, Fatma Aliye Hanım, "İslamiyet teaddüdü zevcatı istilzam etmemiştir" diyerek "İslamiyetin esası medeniyete mani değil, hamidir" görüşüyle İslamiyet'in altın çağının savunusunu yapmaktadır. Ayrıntılar için: Taşkiran, a.g.e., s.31-33; Berkes, a.g.e., s.437-442. İslamcı görüşteki yazarların kadın sorununa yaklaşımları, Tarık Zafer Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, Mesrutiyet'in Siyasî Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler (İstanbul: Baha M.,1962),s.101-104 ve 295-301. İslamcı görüşteki yazarların kadını konu alan incelemeleri için bkz. İsmail Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Cilt I-II(İstanbul: Risale yay.,1986-1987). Karş. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri(İstanbul: Yedigün M., 1960).
- (38) Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi (İstanbul: Üçdal Neşriyat, t.y.,1981),s.173.

- Padişahın tek eşi olacak, cariye kullanmaya hakkı olmayacaktır.

- Binicilik, yüzme, güreş, kadınlar için dahi teşvik edilecektir.

- Kadınlar diledikleri tarz ve biçimde giyinebileceklerdir. Polisler, kadınların işlerine ancak ve ancak uygunsuz ve genel adaba aykırı düşen durumlarda müdahale edebilecekler, ancak görevlerini incelikle yerine getireceklerdir. Erkekler, toplum içinde kadına saygılı davranacaklardır.

- Kızlar tahsilleri ve bekarlıkları müddetince asla te-
settür etmeyecekler, gerek yaşlı ve alim erkeklerle gerekse
namuslu ve terbiyeli delikanlılarla görüşüp kamu yaşamına ka-
tılacaklardır.

Görücülük kaldırılacaktır.

- Kızlar için diğer okullardan başka bir de TIBBIYE
MEKTEBİ açılarak orda tahsil görmeleri sağlanacaktır (39).

Kadın sorunlarına daha "ciddi ve yapıcı analizin ve olumlu çözümlenmenin Ziya Gökalp ile başladığı" (40) görülmektedir. Ziya Gökalp, eşitlik kavramı ve anlayışı üzerinde durmuş, bir siyasal program olarak gördüğü halkçılık öğretisinin vazgeçilmez şartlarından biri olarak kadın-erkek eşitliğini savunmuştur. "Sunî müsavatsızlıkların kaldırılması ve tabii müsavatsızlıkların yerine ikamesi" adlı makalesinde Gökalp, halkçılığın en büyük vazifesinin sunî eşitsizlikleri ortadan kaldırmak olduğunu belirtmekte, halkçı bir siyasal düzende bütün yurttaşlara fırsat eşitliği hakkı tanınmasını toplumsal adaletin yerine getirilmesinin bir gereği olarak görmektedir. (41). Gökalp, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin doğal nedenlerden değil de toplumsal nedenlerden kaynaklandığını savunmaktadır(42). Toplumsal nedenlerden kaynaklanan kadın-erkek

(39) Dr. Abdullah Cevdet, "Pek Uyanık Bir Uyku", İctihad, No:55, 21 Şubat 1328, Aktaran: Hanioglu, a.g.e., s.383.

(40) Berkes, a.g.e., s.440.

(41) Ziya Gökalp, "Sunî Müsavatsızlıkların Kaldırılması ve Tabii Müsavatsızlıkların yerine ikamesi", Z.Gökalp, Makaleler (Yeni Gün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Gazetesindeki Yazıları, Haz.Şevket Beysanoğlu), (İstanbul,1980), s.80.

(42) A.k., s.63-66.

eşitsizliklerin giderilmesi için tıpkı diğer eşitsizliklerin giderilmesinde olduğu gibi üç şartın yerine getirilmesi lazımdır:

"Birincisi siyasal haklardır. İntihap etmek ve intihap olunmak hakları, fertlerin elinde onları en yüksek makamlara kadar çıkartabilecek içtimai kuvvetlerdir.

İkincisi terbiyevi feyizlerdir. Her milletin içinde din-ahlak, güzel sanatlar, felsefe, ilim gibi şeylerden mürekkep olmak üzere bir milli hars mevcuttur. Bu milli harstan nasip alanlar, cemiyetin içinde yüksek bir mevki ihraz ederler.

Üçüncüsü iktisadi aletler ve tekniklerdir. Bu aletlere malik olanlar, büyük servetler kazanabilirler.

İşte dünyaya gelen bütün insan yavruları cemiyet tarafından bu üç kısım içtimai kuvvetlerle aynı derecede teçhiz edilmelidirler... Mesela kızlarımıza tali ve ali tahsillerini vermekte tereddüt etmiyoruz. Bunların Avrupa'nın, Amerika'nın ve Avustralya'nın birçok yerlerinde kadınların medeni ve siyasal haklar itibarıyla erkeklerle musavi bir dereceye vassıl olduğunu öğreniyoruz. Sonra bunları siyasal haklardan büsbütün mahrum ve medeni haklarca da erkeklerden çok dün bir derecede bırakıyoruz."(43)

Niyazi Berkes'e göre Ziya Gökalp, kadın özgürlüğü sorunu üç aşamada görmektedir: a-Kadınların toplumsal hayata özellikle ekonomik hayata ve serbest mesleklere katılması sorunu, b-Erkek ve kadına sağlanan eğitim fırsatlarında eşitliğin sağlanması sorunu, c-Evlenme, boşanma ve miras hukukunda kadınlara eşitlik sağlayacak adalet reformları sorunu. Ziya Gökalp'e göre her üç yönde eşitliğin sağlanması için ekonomik eğitsel ve hukuksal reformların gerçekleşmesi gerekmektedir(44).

Ziya Gökalp'in bu görüşleri, dönemin en etkin siyasal gücü haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce de kabul

(43) A.k., s.80. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları'nda Eski Türk toplumlarında anasoy çizgisinin öneminden hareketle şu görüşlere yer vermiştir: "Dünyanın en demokrat kavmi Türkler olduğu gibi, en feminist nesli de yine eskilerdir. Zaten feminizm, demokrasinin, yani müsavatin kadınlara ait bir tecellisinden ibarettir." (İstanbul:Varlık yay., 10.Basılış, 1973, s.140 ve 146).

(44) Berkes, a.g.e., s.440.

edilmektedir. Cemiyet, kadınların sosyal statülerini iyileştirmeye yönelik uygulamalara geçmekte gecikmeyecektir. Kadınların Türk Ocağı ve Türk Yurdu gibi İttihat ve Terakki'nin kontrolünde bulunan derneklerde düzenlenen konferanslara katılmaları (45) Cemiyetin toplumsal örgütlenmeye, kadınların da dahil edilmesini savunan programlarının kabul gördüğünü gösterdiği gibi, "kadınların toplumun ideolojik ve siyasal seçişlerini ilgilendiren alanlarda söz sahibi olmalarını göstermesi bakımından da ilginçtir" (46). Ayrıca kadınların bu derneklerin konferanslarına katılmalarının onlara yüksek öğrenimin yolunu açmakta yardımcı olduğu da söylenebilir. Kızların yüksek öğrenim kurumlarından faydalanmaları, 1915 yılının başında, Darülfünun'da serbest konferanslara katılmalarıyla gerçekleşmiştir (47). Haftada dört gün olan ve kadınlar tarafından büyük ilgiyle karşılanan bu konferansların konuları şunlardır: Kadın hukuku, heyet ilmi, fenni malumat, genel ve kadın sağlığı, tarih, ev idaresi, pedagoji, el işleri.

Konferanslara katılımın fazlalığı, 1916 yılında Zeynep Hanım Konağında bir İnas Darülfünun'unun açılmasına yol açtı. İlk öğrencileri kız idadisi mezunları ile İstanbul kız öğretmen okulu mezunları arasından gelen kızlar olan İnas Darülfünun'unun edebiyat, matematik, doğal bilimler olmak üzere her biri üç yıllık eğitim veren üç bölümü bulunuyordu (48).

1917 yılına kadar Osmanlı ülkesi sınırları içinde kadınların tabiblik yapmasına izin verilmemektedir. Yalnız Türk ka-

---

(45) Tezer Taşkiran, "Yüksek Öğrenim ve Türk Kızları", Cumhuriyet'in 50.Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını, (İstanbul: İ.Ü.Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü yay., 1974), s.18.

(46) Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat (İstanbul: Birikim yay., 1982), s.199.

(47) Ergin, a.g.e., Cilt IV, s.1288.

(48) A.k., s.1209. Ayrıca Nafi Atuf (Kansu), a.g.e., s.84-86.

dınlarının değil, yabancı kadın doktorların da ülke sınırları içinde mesleklerini icra etmelerine de izin verilmemekteydi. 1917 yılında "Sıhhiye Meclisi Umumisi Osmanlı ülkesi içinde kadınların bundan sonra tababet yapmakta serbest olduklarına" karar verdi (49). 1917 yılında çıkan bu karara rağmen, kadınlar Tıp Fakültesinin itirazları nedeniyle, fakülteye ancak 1922/23 ders yılında kabul edilebilmişlerdir (50).

Maarif Bakanlığı tarafından, kadınların pratik ticaret derslerini izlemeleri hakkındaki bir kararın alındığı, 15 Ekim 1917 tarihli ve 16 sayılı Muallim dergisinde yayınlanan bir haberden anlaşılmaktadır. Haberde ayrıca şu ayrıntılar da yer almaktadır: "İnas Darülfünunda açılan kısmı mahsus ticarethanelerde lazım olan malumatı ticariyeyi hanımlara bir sene öğretilmek üzere talebe kayıt ve kabûlüne başlanmıştır. Buraya devam edecek hanımlar, bir sene içerisinde umumî ticaret malumatı ile birlikte daktilografi, usulü defter, türkçe, rakam ve hurufatı anlayacak kadar Fransızca ve hesap dersleri de göreceklere."(51).

1917 yılında İnas Darülfünunu'ndan Edebiyat Fakültesinden sekiz, Matematik Fakültesinden üç, Doğa Bilimleri Fakültesinden ise on öğrenci mezun olmuştur (52). Ders yılı başında Edebiyat Fakültesi Dekanı İsmail Hakkı Bey, kız öğrencilerin erkeklerle beraber ders görmesini kararlaştırdıklarını açıklaması üzerine, kadınların erkeklerle beraber öğrenim görüp göremeyecekleri tartışması tekrar gündeme gelmiştir. Daha önceki İslami görüş yanlılarının kadın ve erkeğin aynı binada

(49) Ergin, a.g.e., Cilt IV, s.1297.

(50) Kamile Mutlu, "Hekimlik Mesleğinde Türk Kadını", Aylık Konferanslar (1953-1965), (Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, 1967), s.19; Naciye Yücel, "Tıp Alanında Türk Kadını", Cumhuriyet'in 50.Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını, s.64-65. Ayrıca, Bedi N.Şensuvaroğlu, "Atatürk İlkeleri Işığında ve Bugünkü Türkiye'de Kadın Hakları", Atatürk Devrimleri I.Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973 İstanbul), (İstanbul: İ.Ü., Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü yay., 1974), s.498.

(51) Ergin, a.g.e., Cilt IV, s.1299.

(52) Afetinan, a.g.e., s.99.

dahi öğrenim görmelerine tepki göstermeleri üzerine, İnas Darülfünunu Zeynep Hanım Konağındaki ana binadan ayrılarak Cağaloğlunda eski lisan ve hukuk mektebi binasına taşınmıştı. Ancak İsmail Hakkı Bey'in girişimi tartışmaları tekrar alevlendirmiş, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin şikayetine rağmen fakülte yönetimi bu uygulamaya izin vermişti (53). Kamuyunda İsmail Hakkı Bey'in girişimini destekleyen yazıların birinde, 15 Eylül 1918 tarihli Muallim Dergisinde Ahmet Emin Bey şunları yazmaktaydı:

"Huzuru ilimde kadınlık ve erkeklik yoktur. İlim ve fen karşısında kadını erkekten ayıran zihniyetin hakim olduğu yerde esasen Darülfünun yaşamaz."(54).

Daha sonraları kız öğrenciler de kendi sınıflarını boykot ederek erkek sınıflarına devam ettikleri için İnas Darülfünunu bir süre sonra öğrencisiz kalmıştır (55). İlkın Edebiyat Fakültesi'nden sonra diğer fakültelerde kız öğrenci kabul etmeye başlamışlardır. Hukuk Fakültesi 1921-22 öğretim yılında üç kız öğrenci kabul etmiştir. 1922 yılının eylül ayında Darülfünun rektörü Dr.Besim Ömer Paşa'nın çabalarıyla Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne yedi kız öğrenci kaydedilmiştir (56). 1916-1917 öğretim yılında öğretmen okullarında okuyan kız öğrenci sayısı 803'e, 1917-1918 de 1005'e ulaşmıştı (57).

Batıda kadınlar yüksek öğrenim görmek için verdikleri mücadeleler sonucunda üniversitelere kabul edilmişlerdir. Ancak üniversitelerde kadınların daha yüksek sayılarda temsil edilmeleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sağlanabilmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ise kadınların üniversitelere kabul edilmesinde asıl belirleyici olan, kadınların verdikleri mücadele değil, devletin resmi ideolojisini oluşturan kadroların 'batılı yaşam biçimi'ni kurmak doğrul-

---

(53) A.k.

(54) Aktaran Ergin, a.g.e., Cilt IV, s.1298.

(55) Koçer, a.g.e., s.118.

(56) Mutlu, a.g.m., s.19.

(57) Afetinan, a.g.e., s.93.

tusundaki uygulamaları ve bu anlamda "batılılaşma"nın gereği olarak, kendilerinin ait olduğu sınıftan gelen kadınlara bu hakkın verilmesi yolunda gösterdikleri çabalardır. Birinci Dünya Savaşı toplumsal-siyasal dengelerin bozulmasına neden olmuş, bu ara dönemde Osmanlı yönetici kadrosu, kadınlara yüksek öğrenim görme hakkını sağlayabilmiştir.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde, Batı Avrupa ülkelerinden farklı olarak eşitlikçi anlayış daha az yaygın ve sosyal mobilité daha az hareketli olduğu için, alt sınıflardan gelen eğitilmiş erkek iş gücü de bulunamadığından, yönetici sınıfa mensup ailelerin kızları yüksek öğrenim olanaklarından yararlandırılmış, nitelikli iş gücü açığı kadın iş gücü kullanılarak kapatılmak yoluna gidilmişti.

Kadınların nitelikli iş gücü olarak istihdam edilme isteğinin yanı sıra, 1914'de başlayan Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla erkeklerin cepheye gitmesi nedeniyle kadınların çalışma hayatına girdikleri görülmektedir. Kadınlar, fabrikalarda, postahane ve hastahanelerde ve hatta orduda çalıştırılmaya başladılar. Nitekim 1913 yılında sanayide çalışanların yüzde yirmisi kadın iken, bu oran 1915'te yüzde otuza yükselmiştir (58). 1915'te Osmanlı Ticaret Nezareti de kadınlar için mecburi hizmet kanunu çıkartarak kadınların ordunun geri hizmetlerinde çalıştırılmalarını bir zorunluluk haline getirmişti(59). 1916'da İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti kurulmuş, cemiyet-

(58) Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri.

Kadınların sanayi alanlarında çalışmalarının tarihini 1850'lerin ortalarına kadar götürmek mümkündür. Bu tarihlerde çok sayıda kadının dokuma işkolunda çalıştıkları bilinmektedir. II.Meşrutiyet'in ilânından sonra sanayinin gelişmesine paralel olarak çalışan kadın sayısında da artış olmuştur. Kötü çalışma şartları ve düşük ücretler nedeniyle yapılan grevlere kadınların da katıldıkları bilinmektedir. I.Dünya Savaşı öncesinde kadın ve çocuk işçilere dokuma ve gıda işkolunda %50'nin üzerine çıkan oranlarda rastlanmaktadır. Kadınların sanayi alanında çalışma hayatına katılmaları konusunda ayrıca bkz. Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç, Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın (Ankara: Toplum yay.,1977), s.110, 115; Güzel, ag.m., s.870-871.

(59) C.H.Lorenz, Die Frauenfrage im Osmanischen Reiche (Berlin; 1919)'dan aktaran Taşçıoğlu, a.g.e., s.45.

te kadın ustalar savaşa giden askere çamaşır yetiştirmek üzere çalışmaya başlamışlardır. Yine 1916'da İstanbul'da Naciye Sultan ve Enver Paşa'nın katkılarıyla kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesinin "kadınları namuslu şekilde çalışarak geçimlerini sağlamaya alıştıırarak korumak ve dolayısıyla düşünce, emek ve ekonominin kadınlarımız arasında yaygınlaşmasını sağlamak" amacını güttüğü ve cemiyetin açacağı "darüssina"larda çalışmak üzere, ondokuz günde 11.000 kadının başvurduğu anlaşılmaktadır (60).

Kadınların tüm savaşlarda ve tüm savaşan ülkelerde olduğu gibi erkekler yerine ekonomide istihdam edilmeye başlamaları kadınlara toplumsal örgütlenme içinde daha çok hak tanıyıcı yasaların hazırlanmasına neden olacaktı. 7.11.1917'de çıkartılan Hukuku Aile Kararnamesi ile kadınlara da boşanma hakkı tanınıyor, çok eşli evlilik yasaklanmıyorsa da güçleştirici ve kısıtlayıcı koşullara bağlanıyordu (61). Ayrıca bu kanun ile tüm Osmanlı ülkesindeki her din ve milliyet mensubunun gerçekleştirdiği her evlenme akdi, siyasal otorite temsilcisinin tesciline bağlanmaktadır. Toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak kabul edilen aileyi konu alan değişiklikler, Osmanlı ülkesindeki reform hareketlerinin yapılmasını isteyen ve bunu uygulamaya koyan kadronun artık biçimsel değişikliklerin ötesine geçerek daha köklü değişiklikler içermeyi amaçladığını ortaya koyucu niteliktedir. Bu değişikliklerin ancak savaş halinde uygulamaya sokulması ise, aynı kadronun ülke içindeki yaptırım gücünün sınırlı olduğunun delili sayılabilir.

III. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nin, bağlaşıklarının yenilmeleri sonucunda 1.Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkması ve beraberinde Osmanlı ülkesinin ittifak devletlerince paylaşılması, özellikle Anadolu'da yerel düzeyde ortaya çıkan direniş hareketleri-

(60) İktisadiyat Mecmuası (Eylül, 1332-1916)'ndan aktaran Tekeli, a.g.e., s.199-200.

(61) Berkes, a.g.e., s.453.

ni ve örgütlenmelerini (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri) doğurmuştu. Bu süreç, 1919'dan başlayarak örgütlü bir ulusal kurtuluş hareketine yol açmış ve bu hareket içerisinde, kadınlar, toplumsal konumlarındaki farklılıklarından bağımsız olarak, her düzeyde yerine göre örgütleyici, asker, cephe gerisinde çeşitli hizmetler veren insanlar olarak yerlerini almışlardır.

Kadınların özellikle de öğrenim görmüş kadınların bu doğrultudaki ilk eylemleri, ülkelerini işgal eden kuvvetlere karşı protesto mitingleri düzenlemek olmuştur. İnas Darülfünunu ve Asri Kadınlar Cemiyeti, 19 Mart 1919'da Fatih'de işgal kuvvetlerini protesto mitingi düzenlediler. Ülkenin İstanbul ve İzmir'den başlayarak hızla işgal edilmesi üzerine, bir seri işgali protesto mitingi düzenlenmiş ve bu mitinglerde kadınlar konuşmacı olarak görev almışlardır. 20,22,23,30 Mayıs 1919 tarihlerinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde düzenlenen mitinglerde başta Halide Edip ve Şukufe Nihal Hanımlar olmak üzere bir çok kadın, kamuoyunu etkileyen, heyecan uyandıran konuşmalar yapmışlardır. İstanbul'daki işgal kuvvetlerinin miting düzenlemeye izin vermemesi üzerine Haziran 1919'dan itibaren, mektup ve kartpostallarla protesto eylemleri sürdürülmüş, mitingler ise Anadolu'ya kaydırılmıştır. 12 Haziran 1919 ile 10 Aralık 1919 tarihleri arasında Anadolu'nun çeşitli kentlerinde kadınların katıldıkları ve bizzat kadınlar tarafından düzenlenen mitingler yapılmıştır (62).

Mitinglerde yapılan konuşmalarda, bir yandan işgalin haksızlığı, haksız işgalin sona erdirilmesi için kadınların da mücadele vereceği vurgulanırken, diğer yandan da kadınlar siyasal hakların önemini konu ediyorlardı:

"Biz bu belalara, felaketlere niçin düştük biliyormusunuz? ... Eğer bir seçme hakkına sahip olsaydık ve milletin sinesinden doğacak milli bir meclisimiz ve bu itimadı kazanmış bir kabinemiz olsaydı biz bu günleri görmezdik." (63).

(62) Osmanlı ülkesinin işgaliyle başlayan protesto mitingleri ve kadın hatiplerin konuşmaları için bkz. Afetinan, a.g.e., s.108-126.

(63) 30 Mayıs 1919'da yapılan Sultanahmet mitinginde Şukufe Nihal Hanımın konuşmasında aktaran Afetinan, a.g.e., s.121.

Mitingler düzenlemenin yanısıra, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin önderliğinde, işgal devletlerinin kraliçe ve başkan eşlerine işgalin haksızlığını anlatan telgraflar çekilmiştir. Telgraflar gönderme eylemi şöyle gerekçelendirilmekteydi:

"Hanımlar... Dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi düşündüklerine şüphe etmediğimiz itilaf devletlerinin büyük kadınlarına müracaat edecek ve bize yapılan haksızlığı yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlatlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştırarak, erkeklerimiz ile aynı safta dinimiz ve istikbalimiz için haksız ve zalimlere tarihin lanetlerini terkederek selamete öleceğiz."(64)

Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919'da milli örgütler kurulması ve düşman işgalini protesto edecek eylemlerin yapılması direktifi doğrultusunda, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 5 Kasım 1919'da Sivas'ta kuruldu. Kuruluşundan hemen sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile bağlantıya geçen cemiyetin kısa zamanda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde şubeleri açılmıştı (65). Cemiyet'in Burdur ve Kangal şubelerine üye olan kadınların toplumsal kökenlerine bakıldığında, bu kadınların, Milli Mücadeleyi destekleyen ve Anadolu'da görevli yüksek dereceli memur ve eşraf ailelerinden geldikleri, aralarında küçük bir kesimin öğretmen ve eğitim kurumlarında idareci olan kadınlardan oluştuğu anlaşılmaktadır(66).

Osmanlı Devleti'nde kadınların toplumsal hayatta daha etkin olabilmeleri için verilen mücadelelerin geçmişinde bizzat kadınların bu yolda giriştikleri eylemler son derece sınırlıdır. Bu nedenle, kendilerine yüksek öğrenim olanağı tanınan kadınların, Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde hem mücadeleyi örgütleme hem de işgal kuvvetlerine karşı verilen savaşta

(64) A.k., s.125.

(65) Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Milli Mücadelede Anadolu Kadınları, Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I, Sayı 1 (Kasım 1984); Cilt I, Sayı 2 (Mart 1985) ve Cilt I, Sayı 3.

(66) Tekeli, a.g.e., s.203.

yer almaları dikkat çekicidir.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sürerken, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde kadınlarla ilgili sorunlar zaman zaman gündeme gelmiştir. Millet'in düşman işgalinden kurtarılıp bağımsızlığına kavuşmasını isteyen Büyük Millet Meclisi homojen bir nitelik arz etmemektedir. Osmanlı aydınlarının kamuoyunda oluşturdukları siyasal yelpaze Büyük Millet Meclisi'nde de vücut bulmuş, batıcı ve ulusalcılar birinci grubu oluştururlarken, İslâmcı ve saltanat yanlısı olanlar ikinci grup adıyla anılmaktadırlar. Kadın ve aile ile ilgili sorunlar, iki ayrı yaşam biçiminin özünü oluşturduğu için meclisteki tartışmalara konu olmuşlardır. Aşağıdaki tartışma da meclisin sınırlılıklarını göstermesi açısından bir örnek niteliğindedir: İşgal orduları Anadolu topraklarından atıldıktan sonra, barış için Lozan görüşmeleri yapıldığı sırada, Büyük Millet Meclisi, milletvekillerinin yenilenmesine karar vermiştir. O dönemde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun yanında yürürlükte bulunan 1876 Kanuni Esasi'sinin 65.maddesi 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesini öngörmekteydi. Büyük Millet Meclisi'nin IV. Toplantı yılında 3 Nisan 1923 tarihli 17.oturumunda verilen bir kanun değişikliği önergesi ile her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi istenmektedir. Ancak seçimlerden önce yapılması düşünülen nüfus sayımına kadınların da dahil edilmesi Tunalı Hilmi Bey tarafından istenince, Meclis'te kadınlara seçme hakkı verilmesi konusu gündeme gelir. Kadınlara seçme hakkı tanınmasına şiddetle karşı çıkılır, kanun teklifinin lehinde konuşan Hüseyin Avni Bey,

"... herşeyin bir derecesi bir vesilei tekemmülü var, onlar kadınlar tekemmül edip de hakkını istimal etmek derecesine gelinceye kadar, aile efradı beyninde aile reislerine rey vermiş gibi telakki ederek yirmi bini esas ittihaz etmiştir(...) Temenni ederim ki bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Herhalde onlar da bu husustaki haklarını kendilerine layik gördüğü zaman bizden alırlar."(67).

diyerek konuyu zamanın çözmesine bırakmaktadır. Görüşmeler sırasında "intihap hakkı verilsin demiyorum, analara intihap hak-

---

(67) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Gilt XXVIII (İçtima IV, Devre I), s.222-350'den aktaran Afetinan, a.g.e., s.141.

kı veriniz demiyorum, Şeriata hürmet ederim" diyen Tunalı Hilmi Bey'in kadınların da nüfus sayımında vatandaş olarak kabul edilmesini isteyen konuşması, hem birinci grup, hem de ikinci grup milletvekillerince kesilerek, oturuma ara verilmek zorunda kalınır. Kamun da teklif olunduğu biçimiyle çıkar (68).

---

(68) Taşkiran, a.g.e., s.97.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYEDE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET: TEK-PARTİLİ
CUMHURİYET DÖNEMİ

I. DEVRİMLERDEN ÖNCE

Kadınların Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca toplumsal örgütlenmede aktif rol oynamalarına karşın toplumsal yaşamda daha etkin olmaları yolunda beliren anlayışın savaş sonunda etkisini yitirmeye başladığı görülmektedir. Kurtuluş Savaşı'nda her alanda varlıklarını hissettiren kadınların, savaş sonunda oluşacak yeni toplumsal örgütlenme içinde kendilerini kabul ettirecek ve geleneksel düşünce biçiminin kırılmasına yol açabilecek örgütlenmeyi gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra mevcut geleneksel düşünce biçiminin en duyarlı noktası halinde olan 'Aile ve Kadın sorunu' yeni bir devleti oluşturma sürecindeki Mustafa Kemal önderliğindeki kadronun da toplumsal denge arayışları sonucunda arka plana itilmiştir.

29 Ekim 1923'te ilân edilen Cumhuriyeti yeni bir Anayasanın hazırlanması çalışmalarını izlemiştir. II.Meclisin 13.toplantısında, 1924 Anayasası'nın "Her Türk milletvekili seçimine katılmak hakkına sahiptir" şeklindeki 10.maddesi tartışılırken, Türk vatandaşlığına kadınların da dahil edilip edilmeyeceği tartışması yeniden gündeme gelmiş, tartışmalar sonunda madde "Her erkek Türk milletvekili seçimine katılmak hakkına sahiptir" şekliyle kabul edilmiştir.

Medeni Kanun'un kabulünden önce bir ara Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan Aile Hukuku Kararnamesi, 1917'de kabul edilmiş aynı adı taşıyan kararnameden daha geri hükümler taşımaktadır. Özel bir komisyon tarafından görüşülmeye başlayan taslakta, evlenme yaşı kızlar için dokuz, erkekler için on olarak belirlenmiş, 1917'de kabul edilen ikinci evliliğin ilk eşin rızası-

na bağlanması koşulu da kaldırılarak, çok eşli evliliğe geriye dönüş kabul edilmiştir.

Bu Kararnamenin görüşülmesi sırasında kadınların hemen hemen sessiz kaldığı basından anlaşılmaktadır. Bu durum, Akşam gazetesinin 7 Ocak 1924 tarihli sayısında Necmettin Sadak tarafından şu şekilde ifade edilmektedir :

"...Lüzumlu lüzumsuz her vesile ile harekete geçen, nümayişler yapan hanımlarımız, kadınlığın hayatını, haysiyetini bu derece ilgilendiren bir meselede harekete gelmediler." (1).

Buna karşılık, yine aynı gazetede Kurtuluş Savaşı'nda kadınların önderi durumunda olan Halide Edip, "kadınların boşanma talep etmekten çok erkeklerin boşanma hakkını kullanılmasının kısıtlanmasını talep ettiklerini, kadınların feci olan aile yıkılmasına bir dereceye kadar mani olunmasına taraftar olduklarını" (2) belirterek yasayı ailenin devamı adına savunuyordu.

Bu tartışmalarda kadınların çıkardıkları tek ses, 1924'te, Mustafa Kemal'in teşviki ile kızkardeşi Makbule Hanım'ın işbirliği sonucu Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti üyeleri tarafından kurulan Kadınlar Birliği'nden gelmiştir. Kadınlar Birliği'nin Türk Ocağı binasında Aile Hukuku Kararnamesini konu alan ve büyük ilgiyle karşılanan bir toplantı düzenlediği bilinmektedir. Ancak bu toplantı sonucunda kadınların görüşlerini yansıtan ciddi bir öneri ortaya konulamamıştır (3).

Özellikle öğrenim görmüş, Birinci Dünya ve ardından Kurtuluş Savaşları boyunca kadın hakları uğrunda mücadele veren kadınların bu suskunluğu dikkat çekicidir. Nermin Abadan - Unat'a göre, bu gelişmenin nedenini kültürel ikileme aramak gerekmektedir:

"Kadınların yoğun ekonomik katkılarına rağmen toplumsal konumları geleneksel değerlerin çerçevesinde saptanmaktadır. Bu geleneksel değerler çerçevesi içinde ilerici yaşama girişimlerine destek olabilecek düşünsel gelişme ortamlarını üretecek, geniş tabanlı kadın örgütleri ortaya çıkamamış, ortaya çıkmaları için siste-

(1) "Hanımlarımız ve Aile Hukuku Kararnamesi", Akşam, 21 Ocak 1924'ten aktaran Taşkiran, a.g.e., s. 103.

(2) Halide Edip(Adıvar), "Hanımlarımızın Maksadı Nedir"?, Akşam, 21 Ocak 1924'ten aktaran Taşkiran, a.g.e., s.110.

(3) Taşkiran, a.g.e., s. 128.

matik bir çaba sarfedilmemiştir." (4).

Şirin Tekeli'ye göre ise, kadınlar çalışma hayatına etkin bir biçimde katılmadıkları için yaşamlarının güvencesi olarak geleneksel tercihi yapmak zorunda kalarak, boşanma hakkını dahi talep etme yoluna gitmemişlerdir.

"Sanayileşememiş, işçi sınıfı henüz güçsüz ve işçi kadınları olmayan, evin dışında toplum yaşantısına katılma yolları çok sınırlı olan kadınlar, hatta çalışsalar, derneklerde vs. faal olsalar bile belirli bir 'tevekkül' havası içinde beklemektedirler(...). Kuşkusuz bunda dinin yüzyıllarca kadını toplumdaki tecrit edici, aşağılayıcı, kocaya, erkeğe mahkûm edici ideolojisinin kadınlar tarafından derinden derine benimsenmiş olmasının da etkisi vardır." (5).

Yüksek ve orta sınıflara mensup kadınların oluşturdukları örgütlenmenin etkinliğini savaş sonunda yitirmesinin ve yeni bir toplumsal örgütlenme oluşturulurken sessiz kalmalarının nedenlerinin başında tüm topluma yaygın olan İslâmî değerlerle bezeli geleneksel düşünce tarzı gelmektedir. Sadece muhafazakâr ve İslâmî görüş yanlılarınca değil, kadın haklarını destekleyen gruplarca da benimsenen geleneksel düşünüş biçimi, bu kadınların mensubu oldukları sınıf tarafından üretildiği için, bu düşünce iklimi içinde eğitim alan kadınlar da aykırı bir söylem geliştirmeksizin, geleneksel değerlere sahip çıkmak durumunda kalmışlardır.

Kadınların Kurtuluş Savaşı'ndaki etkinlikleri ile savaş sonrasındaki eylemsizlikleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında kadınların tekrar toplumsal örgütlenme içinde aktif rol aldıkları gerçeği gözönünde tutulduğunda ortaya ilgi çekici bir gelişme çıkmaktadır. Bu gelişmeyi Nadia H.Youssef'in yardımıyla açıklamak mümkündür. Yazara göre, gelişen ülkelerin çoğunda kadın hakları ve kadının toplumsal konumu bireysel yerine ulusal bir temele dayandırılmakta, İslâm dünyasında kadının toplumsal konumunun geliştirilmesi kavramı, kadınların kendi yeteneklerini geliştirmek ve kişiliklerini olgunlaştırmaktan çok ulusal kalkınmaya yapabilecekleri potansiyel katkı ile ölçülmektedir. Bu

---

(4) Nermin Abadan-Unat, "Toplumbilim Açısından Atatürk'ün Kadın Devrimi Üzerine Düşünceler" (çoğalma, t.y.), s. 10.

(5) Tekeli, a.g.e.

tür bir yaklaşım, modern olabilmek için gerekli olan ekonomik, toplumsal, ve duygusal plandaki rasyonel tercihleri geleneksel değerlere bağlılıkla bağdaştırmak gibi önemli bir sorun yaratmaktadır. (6) Özellikle, II.Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderliğinde, devlet yönetimini ellerinde tutan ulusçu genç Türk aydınlarının kadınlara yönelik siyasalar oluşturduklarını belirtmiştik. Ulusçuluk akımının güçlenmesi ile kadın hakları için mücadele edilmesi eş zamanlı olmuş ve kadınlar da ulusçu ideolojileri benimsemişlerdi. "Vatan için, millet için, din için" savaşmak adına biraraya gelen kadınların savaşma nedenleri ortadan kalkınca örgütlü eylemler de sona erdirilmişti. Geliştirilen ulusçu söylem, kadınların kendi yeteneklerini kendileri için geliştirmelerinden ve kullanmalarından çok, ulus için görev kavramı üzerinde durarak, kadınları ülke kalkınmasında hizmete çağırma üzerine kurulmuştu. İlk görev sona erdiğinde-işgal orduları Anadolu topraklarından atıldıktan sonra - "kendi olmak" sorunu ile tanışmamış olan kadınlar, kendilerinin de içinde yetişip var oldukları geleneksel dünyanın değerlerine sahip çıkmak zorunluluğunu duymuşlardır. Cumhuriyet kurulduktan sonra da kendilerinden katılmaları istenen kalkınma hamlesi içinde yerlerini alırlarken yine aynı şekilde, kadınların kişiliğinin gelişmesi ve özgürleşmesi için değil ulusun kalkınması için çalışmalarını sürdüreceklidir.

II. MUSTAFA KEMAL'in TÜRK KADININA KOYDUĞU HEDEFLER ve LAİK BİR TOPLUM DÜZENİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Mustafa Kemal önderliğindeki yönetici kadro, toplumun yeniden düzenlenmesini amaçlayan bir dizi reformu gerçekleştirme yoluna gitti. Bu reformlar, doğrudan kadın haklarını konu almamakla beraber, kadının toplumsal konumunu iyileştirici koşulların sağlanmasına olanak hazırladılar. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletini, kadınların erkeklerle beraber toplumsal hayatta etkin oldukları uygar dünya ile aynı düzeye getirmek ve dinin toplum üzerindeki hegemonyasını en kuvvetli halkalarından, aile ve özel yaşam birim-

(6) Nadia H. Youssef, "Women in the Moslem World", B.Iglitzin ve R. Ross(eds.), Women in the World (Oxford: Clio Books, 1976), s. 204.

lerinden kopartarak son vermek isteyen ve böylelikle yeni toplumsal örgütlenmeye gitmekte kararlı olan Mustafa Kemal'in tutumu, kadınların toplumsal konularının iyileştirilmesinde yönlendirici etken olmuştur.

Mustafa Kemal, Osmanlı ülkesinde kadın sorununun kamuoyunda tartışılmaya başlandığı ve sorunun çözümüne yönelik önerilerin Osmanlı aydınları tarafından devlet yönetimine dahi götürülerek kadınların eğitim kurumlarından yararlandırılması örneğinde olduğu gibi devlet tarafından desteklenen politikalar oluşturulduğu bir dönemde, Selânik gibi ülke toprakları içinde Batı ile temasın en yoğun olduğu bir kentte yetişmiştir. Mustafa Kemal, Batı toplumlarının gelişme biçimlerini ve gelişmişlik göstergelerini gözlemlemiş, batılı toplumlar ile Osmanlı toplumu arasında kadınların toplumsal yaşamları açısından büyük farklılığın, Osmanlı toplumu aleyhinde olduğunu görerek, uygar dünyada yer almak isteniyorsa, bu farklılığın giderilmesi gerektiğine inanmıştı. Daha 1906-1907 yıllarında gelecekte "kadın ve erkek arasında farklar silinerek yeni bir sosyal nizam" (7), kurulması düşüncesinde olan Mustafa Kemal, bu görüşlerini 1916'da tuttuğu bir günlüğe şu satırlarla aktarmaktadır :

"8/9 saat 9 sonra Erkanıharp Reisiyle tesettür'ün lağvı ve hayat-ı içtimaiyemizin islahı hakkında sohbet;
1) Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek,
2) Kadınlara serbestisini vermek, 3) Kadınlarla müşareke-i umumiye, erkeklerin ahlakıyatı, efkârı, hissiyatı üzerinde müessirdir. Celb-i muhabbet-i müteakabile temayül-i fıtrîsi" (8).

Mustafa Kemal dinlenmek ve tedavi görmek için gittiği Karlsbad'da da kadın sorunları üzerinde düşündüklerini ayrıntılı bir biçimde günlüğüne yazmıştır :

"...Meselâ bizde, iffet ve ismet pek büyük ve sıkı kuyûdâta tâbidir. Bir Avrupalı bu kuyûdu tanımıyor...O bizim nazarımızda tamamen ahlâkız, onlar nazarında biz tamamen vahşi..."

(7) Sami N.Özerdim, "Genç Mustafa Kemal'in Düşüncelerinde Kadın Hakları", İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin XXXV.Yılı İçin Armağan (Ankara: B.M.Türk Derneği yay., 1983), s.34.

(8) Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri (Ankara, T.T.K., yay., 1972), s. 75-76.

Binâenaleyh iki felsefeden birini tercih etmek lâzım geliyor. Hal-i asli-i tabiye avdet fakat daha süslü, daha insanî erkek ve kadın tamamen hür ve müstakil ve madam-ül-hayat hiçbir muayyen rabıtaya tâbi olmayacak... Fakat idâme-i beşeriyet, temin-i refah-ı cemiyet, muhafaza-i intizam-ı umûmiyet için kanunlar, kaideler olacak bunlara riayet edilecek.

Veyahut kemâle gelen her erkek ve her kadın kendine her nokta-i nazardan küfüv olan bir eş buluncaya kadar, muhafaza-i nezahet edecek ve bulduktan sonra teşekkül edecek çift bir ocak vücuda getirecek...Tarafeynden biri ölünceye kadar, veyahut şimdiye kadar mer'i kavaid ve kavanin-i şeriyenin mesağ gördüğü esbâb tahtında iftirak edinceye kadar erkek karısına, kadın yalnız kocasına manen, fikren, maddeten hasr-ı mevcudiyet edecek...

Zevceynde, harice taşmak istidadında olan hissiyat ve temayülâtı boğmak için tedbir alalım: İslâmiyette tatbik edilmekte olan tesettür, kadınların kocalarından başka erkeklerle kat'iyen temas gelmemeleri ve hayat-ı hariciyeye mâlik olmamaları bir dereceye kadar kadınları tevkif eder, fakat erkekler için, bugünkü, zemin-i medeniyette bir mânia icat etmek müşkül...Vakıa onları ciddî ve sürekli mesaf içinde bulundurmamak suretiyle meşgul etmek varid-i hatır olur. Pek güzel, o kadar ciddî ve yorucu meşagilden sonra, son asır terakki ve medeniyetin şuaatıyla ve dimağı tenevvür etmiş bir erkek, işinden doğru evine gelüp, kapanmak suretiyle yarın için icab eden zevk ve kuvvet-i mesayii iktisab edebilir mi?...Biraz hava, biraz mûsikî, biraz tiyatro, hülâsa bir hayat arzu etmez mi?.. Bu icabat-ı tabiye ve medeniyeyi tatbik ederken yanında karısı bulunmazsa, bu noksanı telâfi etmek lâzım gelmiyecek mi? Çünkü bir erkek için kadın huzurundan, kadın sözünden, kadın refakatinden mahrum bulunmak bir noksandır, bu behemehâl tatmin olunur. Fakat evde erkeksiz kalacak kadın için erkek ihtiyacı aynıdır...Ruh ihtiyacıdır ve mühim olan budur. Sonra, bu derece sıkı şeraitte tâbi yaşayacak kadınlarımızın hayat hakkında, medeniyet hakkında, hürriyet hakkındaki fikirleri, ihtisasları ne olabilecektir ?

Hatıra gelir ki, biz kadınlarımıza çocukluklarından itibaren evleninceye kadar mekâtib-i âliyede tahsil-i ulûm ve fûnûn elsine ettiririz. Evlendikten sonra bütün bu servet-i malûmatıyla kocasını, ocağını tezyîn ve tesrir edeceğini de öğretiriz.Fakat evleneceği seneye kadar,bu tahmil edilen mükemmel tahsili nerede vereceksiniz... Mekteplerde mi? Bir defa terbiye ve tahsil valde kucağında başlar, saniyen, erkekler de böyledir, mektebten insan mükemmel bir model olarak çıkmaz,hayata, medeniyete ait hakikî ve mütemerkez terbiye ve kanaat ve içtihatlar mektebten ve hayat-ı umûmiyeye bizzat ve bilfiil iştirâkten sonra ve insanları, memleketleri işleri bittemas tetkik ve tettebbü ederek iktisab olunur ve mekteb tahsil-i terbiyesi, görgüsü erkek olsun, kadın olsun insana hayat-ı umûmiye-i müştereke ilk adımı atmak için bile ekseriya

gayr-ı kâfidir. Erkek gibi kadın da, kadınlığını, kadınlığın mevkiini, ehemmiyet-i hayat-ı hakikiye ve müstereke içinde birçok hatalardan, sevaplardan sonra takdir edecek ve müvazenesini kulabilecektir. Mesele bu nokta-i nazardan tetkik edilirse ve sonra bir erkek ilk sinni sebâb ve devre-i hararetinden bil'itibar, hayatının her devresinde, ömrünün her anında irtikâb ettiği ve etmek istidadında bulunduğu-mer'i kavâit-i ahlâkiyyeye menafi-harekâtın, mantığın haricine çıkmamak şartıyla, onu sahib-i fazilet ve ciddiyet bir adam olmaktan menetmediği ve bilakis bu harekâtın hayatta tecrübe telakki edildiği ve ancak böyle bir adam, kadını tanımak, bir kadını mesut etmek, bir kadınla mesut olmak yollarını en iyi bilebileceği nazar-ı dikkate alınır, aynı tecarübü geçirmemiş bir kadının kocasına edeceği muameleyi, onun bütün ruhı, hissi, maddi ihtiyacını bihakkın tatmin edeceği nasıl mümkün ve kabul görülür.

Velhasıl netice: Bu kadın meselesinde cessus olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılınsınlar onların diğamlarını ciddi ulûm ve Fünûn ile tezyin edelim. İffet, fenni sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim. Sonra şahsî irtibatata gelince, tabiat ve ahlakımıza muvafık karı arayalım ve onunla şurût-i izdivâciyemizi açık ve kat'i kararlaştıralım. Ona, riayette kusur edince, onun icabatını yapalım. Kadın da böyle hareket etsin...! (9).

Mustafa Kemal, İslâm dinince kadınların kamu yaşamından uzak tutulmasının toplumsal ve insani ilişkilere zarar verdiği görüşündedir. Kadınların toplumsal yaşama nasıl hazırlanacağı sorusuna Mustafa Kemal, kadınların ciddi bilgilerle donanması cevabını vermektedir. Bu cevap aynı zamanda geleneksel değer sisteminin dışında düşünüldüğü anlamına gelmekte, modern insan tasarımı- nın kişiliği geliştirmek üzere bilgilerle donanmak ve bu bilgileri gündelik yaşamda kullanabilmek ön koşulu ile de örtüşmektedir. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in kadınların erkeklerle birlikte kamu yaşamına katılmalarındaki toplumsal gerekliliği belirten sözlerinde, kadınların toplumsal yaşama katılmalarında belirleyici etken, erkeğin, "yarın için icap eden zevk ve kuvvet-i mesaiyi iktisap" etmesi olmuştur.

Mustafa Kemal, Söylev ve Demeçleri içinde kadın sorununun birçok kez konu alındığı görülmektedir. Mustafa Kemal, Yeni Türk kadını nasıl olmalıdır sorusuna verdiği yanıtlarla da hedef gösterici olmuştur :

(9) Prof.Dr.Afet İnan, M.Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları (Ankara: T.T.K.yay., 1983), s.44-45 (Bundan böyle "İnan, Karlsbad Hatıraları", olarak anılacaktır).

"Türk kadını nasıl olmalıdır ? Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkar ve en ağır kadını olmalıdır... Milletın menbaı, hayat içtimaiyenin esası olan kadın, ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Burada Fikret merhumun cümlece malûm bir sözünü hatırlarım: "Elbette sefil olursa kadın alçalır beşer" (10).

"Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlâki, içtimaf, iktisadî hayatta erkek şeriki, refikî, muavin ve muzahiri yapmak yoludur" (11).

"...Bir heyeti içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse, o heyeti içtimaiye yarından fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir...İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken, diğer bir uzvu atalette olursa o heyeti içtimaiye mefluçtur. Bir heyeti içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakıf olduğu bütün esbab ve şeraiti tekabbül etmesi icabeder. Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lazım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lazımdır. Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayatı içtimaiyede dahi taksimi vezaif vardır. Bu umumi taksimi vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi, aynı zamanda heyeti içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesail umumiyeye dahi dahil olacaklardır. Kadının vezaifi beytiyesi en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir.

Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, müslim ve müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilmü irfanı aramak ve nerede olursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslam ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katıyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir" (12).

"Kadınlık meselesinde şekil ve kıyafeti zahiriye ikinci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lazım gelen saha nur ile, irfan ile, fazileti hakikiye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir." (13).

(10) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II (Toplayan Nimet Unan), (Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., 1959), s.216-217 (bundan böyle Söylev ve Demeçler olarak anılacaktır).

(11) Söylev ve Demeçler, II, s. 151.

(12) A.k., s. 84-86.

(13) A.k., s.153-154.

Mustafa Kemal'in Türk kadınının aydın bir kimlik taşıması üzerinde önemle durduğu görülmektedir. Toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi bilim alanında da kadınların var olmalarının gereğini Türk kadınına hedef göstermesi, kadınları bilim geleneği içinde kabul etmeyen Osmanlı düşünce dizgesinin aşılması yolunda bir aşamadır.

Mustafa Kemal, Türk kadınının toplumsal hayatın içinde yer alan, bilgi ve becerilerini çalışma hayatında kullanabilen, sorumluluklarının bilincinde olan çağdaş kadın olması gerektiğini vurgularken kurulmasını planladığı yeni Türkiye'nin özellikleriyle ve Türk devriminin amacıyla uyum içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Mustafa Kemal, 25 Ekim 1925'te Ankara'da kurulan Hukuk Fakültesinin açılış töreninde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk devriminin amacını şu biçimde ortaya koymaktadır:

"Türk devrimi, sözcüğün ilk anda akla getirdiği anlamdan başka ve ondan daha geniş bir diğer anlam taşır. Onun gerçek anlamı din bağına dayanan yüzyıllık bir siyasal birim yerine başka bir bağa, ulusallık bağına dayanan birim koymaktır. Ulusumuz, bugünkü uluslararası varoluş savaşında yaşayabilmenin tek yolunun çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini değişmez ilke olarak kabul etmiştir. Ulus devrimsel değişmelerin doğal ve zorunlu gereği olarak ihtiyaçların değişip gelişmesiyle sürekli olarak değişip gelişme kuralına dayanan dünyasal bir rejim görüşünü yaşamın zorunlu şartı olarak benimsemiştir." (14).

Mustafa Kemal önderliğindeki kadro, ulus temelinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sürekli olarak değişip gelişmesini sağlamak amacıyla bir dizi toplumsal reformu gerçekleştirme yoluna gitmiş ve din bağına dayalı toplumsal örgütlenmenin en kuvvetli halkası olarak görülen aile ve kadın anlayışının ortadan kaldırılması için ısrarlı bir çaba göstermiştir.

Kadınların toplumsal yaşama katılmalarındaki kısıtlamaların ortadan kaldırılmasına yönelik reformların başında laik bir toplumsal düzenin kurulması çabaları gelmektedir. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılmasını, 3 Mart 1924'te Hilafetin kaldırılması izledi. Büyük Millet Meclisi, 3 Mart 1924'te Halifelik'in kaldırılması ile aynı tarihte 430 sayılı yasa ile Tevhidi Tedrisat Kanunu da çıkarttı. Daha 1922'de Meclisi açarken, "Memleket

(14) Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, I, (Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü yay., 1946), s. 28.

evlatlarının hep birlikte ve eşitlikle kazanmaya mecbur oldukları bilgi ve fen vardır. Yüksek meslek ve ihtisas sahiplerinin ayrılabilceği öğretim derecelerine kadar eğitim ve öğretimde birlik, içtimai heyetimizin ilerlemesi ve yükselmesi bakımından çok önemlidir." (15) diyen Mustafa Kemal'in bu görüşleri doğrultusunda sözü edilen kanun çıkartılmıştır. Bu kanun ile birlikte Medreseler kaldırılarak bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'nin yetkisi altına alındı. Mustafa Kemal, medreseler konusunda İzmir'de 31 Ocak 1923'te yaptığı bir konuşmada;

"Ulusumuzun ülkemizin kültür evleri bir olmalıdır. Bütün ülke çocukları kadın ve erkek aynı biçimde oradan çıkmalıdır. Ama nasıl ki her hususta yüksek uğraş sahipleri ve uzmanlar yetiştirmek gerekliyse, dinimizin felsefi gerçeklerini incelemek, araştırma telkin bilimsel ve teknik gücüne sahip olacak seçkin ve gerçek bilginleri yetiştirecek yüksek kurumlara sahip olmalıyız" (16),

demektedir. Mustafa Kemal'in yukarıda aktarılan sözlerinden, eğitim ve kültürün laikleştirilmesine yönelik girişimlerle, kadın ve erkek arasındaki statü farklılıklarını ortadan kaldıracak koşulların birlikte düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Şer'i kanunların kadınların toplumsal yaşama ancak kısıtlı katılmalarını öngördüğü ve Tanzimat ve Mevritiyet dönemlerinde kadınlara yeni haklar sağlayan kanunî düzenlemeler yapıldığı belirtilmişti. Ancak, bu düzenlemeler laik bir hukuk ve toplumsal sistem içinde düş ünülmediğinden etkileri sınırlı ve yetersiz kaldı. Cumhuriyet kurulduktan sonra, 17 Şubat 1926'da İsviçre Medeni Kanunundan iktibas edilen Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girdi. Medeni Kanunun kabul edildiği gün Meclis'te yapılan konuşmalarda yasanın "kadınla erkek arasındaki eşitsizliğin yok edilmesini" ve "bugüne kadar hep köle işlemi görmüş olan Hanım'a uygun yerini, onurlu yerini vermeyi" amaçladığı belirtilmiştir (17).

17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile kadın ve erkeğe eşit hukuksal statü tanınmıştır. Türk Medeni Kanu-

(15) Söylev ve Demeçler, II, s. 229-230.

(16) A.k., s. 89-90.

(17) T.B.M.M.'nde "Medeni Kanun"la ilgili tartışmalar için bkz. Taşkıran, a.g.e., s.117-118.

nu, aile, miras ve borçlar hukuku açısından kişilerarası hukuksal ilişkilerde eşitlik ilkesinden hareket etmektedir. Türk Medeni Kanunu getirdiği, çok eşli evliliğin kaldırılması ve boşanma hakkının iki tarafa sağlanması gibi kadınların lehine sağlanan haklarla, Tanzimat'tan beri, kadın-erkek ilişkileri açısından kamuoyunda en çok tartışılan sorunlardan birini böylelikle sona erdirmekteydi.

1928 yılında Latin Alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte, Osmanlı toplumsal yapısıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti arasında bağların kopması anlamına gelen inkılablardan biri daha gerçekleşecekti. Latin Alfabesinin kabulünü geniş bir halk eğitim seferberliği izlemiştir ki bu seferberlik sırasında kurulan Ulus okullarında okul çağı dışında kalan kadınlar 1932 yılına kadar büyük bir hızla okuma yazma öğrenmişlerdir (18). Yine 1928 yılında okullardaki ders programlarından arapça ve farsça derslerinin kaldırılmış olması Türkiye Cumhuriyeti devletinin laik bir eğitim sistemi kurmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik adımlarıdır. Daha önce de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte medreselerin kapatılmasından sonra Maarif Vekâletine bağlı İmam Hatip okulları açılmış ve İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılması da kararlaştırılmıştı. Dinin ideolojik etkinliğini kırabilmek için ulusal eğitimi mümkün olduğunca, kadın yurttaşları da içine alarak yaygınlaştırmaya çalışmak ulusal devletin eğitim politikasının hedefi niteliğindedir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olayında ortaya çıktığı üzere, toplumsal muhalefetin din aracılığıyla siyaset alanına yansması karşısında Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal önderliğindeki yönetici kadrosu, dinin toplumsal etkinliğini kırabilmek amacıyla çıkardıkları yasakçı kanunların yanı sıra, yeni toplumsal yapılanma içinde kadınların toplumsal etkinliklerini artırarak onları geleneksel -İslâmi- yaşam biçiminin dışında tutmayı, dinin etkinliğinin azaltılmasında önemli bir etken olarak gördükleri söylenebilir.

Bunun yanısıra 1933 yılında gerçekleştirilen "Üniversite reformu" ile Darülfünun İstanbul Üniversitesine dönüştürüldü.

(18). 1932 tarihinden itibaren ulus okullarına kayıtlı öğrenci sayısında hızlı bir düşüş görülmektedir. Afetinan, Tarih Boyunca, s. 156.

Cumhuriyet'in yönetici kadrosu, devrimleri savunacak ve yeni kurulan Cumhuriyeti'nin ideolojisine uygun vasıflı insanlar yetiştiremedikleri gerekçesiyle (19) Darülfünun öğretim üyesi kadrosunda tasfiyeye gitmiş, kurulan üniversite de Milli Eğitim Bakanlığına bağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici kadrosunun bilimin devrimlere hizmet etmesi gerektiğini gerekçe göstererek giriştikleri bu reform hareketi, devrim ideolojisini benimseyen üniversiteye duyulan gereksinimi de ortaya koymaktaydı.

III. KADINLARA SİYASAL HAKLARIN TANINMASI

1919'da Şukufe Nihal'in İstanbul mitinglerinde sözü nü ettiği, kadınların siyasal haklara sahip olması gereği 1926'da Türk Kadınlar Birliği başkanı Nezihe Muhittin Hanım tarafından bir kez daha dile getirildi. Nezihe Muhittin Hanım, "çok büyük uzmanlık ve beceri gerektiren mesleklerde yeteneklerini kanıtlamış olan kadının, özellikle seçme ve seçilme haklarının elde edilmesiyle siyasal yaşama tam olarak katılmasının kabul edilmesini" istemekteydi.(20)

1927 Mart ayında Türk Kadınlar Birliği'nin İstanbul Kongresinde başkan Nezihe Muhittin Hanım, kadınlar için oy hakkı ve yerel seçimlere katılmalarının sağlanmasını istedi. Türk Kadınlar Birliği, bu kongrede yeni bir tüzük değişikliğine gitmek isteyerek siyasal nitelikli bir dernek olmak istediğini İstanbul Valiliğine bildirdi. İstanbul valisi ise, kadınların görevlerinin esas olarak çocuk doğurmak ve yetiştirmek olduğunu ileri sürerek, onların siyasal haklara sahip olmalarını uygun bulmadığını belirtti. Ancak hükümet, valilikten tüzüğü onaylamasını istedi (21).

Kadınlara siyasal hakların verilmesi sorunu Haziran 1927'de, Meclis'te zorunlu askerlik hizmet kanunu teklifi görüşmeleri esnasında gündeme geldi. Görüşmeler esnasında söz alan üç milletvekili, Recep (Peker) , Hakkı Tarık(Us) ve Yunus Nadi, kadınlara siyasal hakların verilmesinden yana olduklarını gösteren

(19) Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (İstanbul: Altın Kitaplar M., 1983), s.72-78.

(20) Caporal, a.g.e., s.690.

(21) A.k., s. 691.

konuşmalarda bulundular.(22) Bu arada 1927 yılının ekim ayında yapılacak seçimler için aday göstermek arzusunda bulunan Kadınlar Birliği yetkilileri, İstanbul'a gelen Mustafa Kemal ile yaptıkları görüşme sonunda aday göstermekten vazgeçtiler. Çalışmalarını siyasal hakları elde edebilmek doğrultusunda sürdüren Kadınlar Birliği çeşitli baskılarla karşılaştı. Polis dernek merkezinde arama yaparak, idari usulsüzlük gerekçesiyle kayıtları mühürledi. Yönetim kurulu üyeleri değişti (23). Birlik yönetim kurulunun dağıtılması basında olumlu karşılandı. Cumhuriyet'te (sahibi ve başyazarı Yunus Nadi) yönetim kurulu, hayallerin peşinde gidiyor, Türk kadınının gerçek durumu ve onun ihtiyaçları hakkında bir şey bilmiyor diye yazıyordu. Ayrıca makalenin yazarı, yeni yönetim kurulunun ve başkanının günün koşulları konusunda daha net duyuğa sahip olmasını diliyordu (24). Yeni yönetim kurulu ve başkanı, derneğin yardım işleri ve kültürel alanlarda etkinlik göstereceğini ve 1927 Eylül'ünde yapılacak seçimlerde aday göstermekten vazgeçtiğini açıklamak durumunda kalmıştı (25).

Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan sözü edilen makalede, "günün koşulları" kaydı üzerinde durmak anlamlı olabilir. 1925 yılında dinin ortadan kaldırıldığı gerekçesiyle Doğu Anadolu'da başlatılan Şeyh Sait isyanının bastırılmasını sağlamak amacıyla Tahriri Sükûn Kanunu çıkartıldı. Bu kanun ile birlikte, ulusal birlik ve beraberliği pekiştirmek için, daha çok dini bir kimlikle ortaya çıkan muhalefetin (ki yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının içinde de varlık bulabilmişti), etkinliğini ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerin alınmasına başlandı. İstanbul'da muhalefeti destekleyen gazeteler kapatıldı. İstiklâl mahkemeleri kuruldu. Hükümet, dini muhalefete destek verdiği gerekçesiyle Tekarkiperver Cumhuriyet Fırkasını 5 Haziran 1925'te kapattı. Doğu'daki isyanın bastırılmasından sonra, yine rejimin güçlendirilmesine yönelik uygulamalara devam edilerek muhalif seslerin bastırılması yoluna gidildi (26). Haziran 1926'da Mustafa Kemal'e

(22) Taşkiran, a.g.e., s. 128.

(23) Caporal, a.g.e., s. 694.

(24) Cumhuriyet, 18 Eylül 1927'den aktaran Caporal, a.g.e., s.644.

(25) Caporal, a.g.e., s. 694.

(26) Tahriri Sükûn Kanunu sonrasındaki gelişmeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), (Ankara: Yurt

karşı girişilen suikast girişiminin ardından, Cumhuriyet'in yeni yönetici kesiminin dışında kalmış, çoğunluğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olan, onların yanı sıra kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının üyeleri ve eski ordu komutanları olan bir anlamda Osmanlı aydınları , ya haklarında açılan davalarda yargılabarak ya da bu gelişmelerden ötürü siyasete karşı çevirik bir tutum almaları sağlanarak siyaset alanından uzaklaştırılmış oldular. Bu atmosfer içinde Kadınlar Birliği'ne uygulanan baskıları da, hükümetin, 'Cumhuriyet rejiminin güçlendirilmesini sağlamaya yönelik' yukarıda sözü edilen uygulamaların çerçevesi içinde değerlendirmek gerekmektedir.

Taşkıran'a göre, Kadınlar Birliği'nin isteklerinin yerine getirilmemesinin en önemli nedeni, kadınların siyasal haklara sahip olması fikrine kamuoyunun alıştırtılmak istenmesidir.

"Kadın Hakları inkılâbının itinalı bir sıraya göre yapıldığı, aralarına biraz zaman konulduğu ve en yakın çevreden memleket içlerine doğru yürütüldüğü bu inkılabın incelenmesinden anlaşılmaktadır. Daima halk efkârı hazırlanmak istenmiştir. Nitekim kadınlara belediye seçimlerinde katılmak hakkı verildiği sırada milletvekili seçimlerine de katılma hakkı verilebilirdi, bu yapılmamıştır" (27).

Taşkıran'ın Kadınlar Birliği'nin ısrarlı isteklerine karşı kadınların 1927 seçimlerine katılmasının engellenmesi üzerine yaptığı, 'kadınlar Birliği'nin dileğini tam seçim hazırlıkları yapıldığı, seçimlerin çok yakın bir tarihte olacağı ve Anayasa değişikliği olmadan böyle bir isteğin yerine getirilemeyeceği" şeklindeki açıklamaları, Anayasa değişikliklerinin çok kolay gerçekleştiği bir siyasal ortamda geçerli bir neden olarak görülememektedir. Kadınlar Birliği'nin kadınların siyasal hakları talep etmelerinden üç yıl sonra kadınlara belediye seçimleri için seçme ve seçilme hakkının tanındığı 1930 yılına kadar kamuoyunun hazırlanmasının sağlanmasının gerçekleştiği de pek söylenememektedir.

Kadınların siyasal haklara sahip olması düşüncesine kamuoyunun hazırlanmasını sağlamak amacıyla bir süre beklendiği savının geçerli olmadığı 1 Şubat - 12 Nisan 1930 tarihleri arasında

---

yay.,1981),s.127. (bundan böyle Tunçay, Tek-Parti olarak anılacaktır); Yetkin, a.g.e.

(27) Taşkıran, a.g.e., s. 125-126.

Vakit gazetesi tarandığında da görülmektedir (28). Gazetede 1 Şubat 1930 ile belediye seçimlerinde kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmasını sağlayacak kanun teklifinin Meclis gündemine geldiği 20 Mart 1930 tarihleri arasında kadınlar ve siyasal haklar konusunda hiçbir haber veya yorum yazısına rastlanmamaktadır. Bu tarihler arasında, Hilali Ahmer Kadın Sanat Evi'nin faaliyetleri (29), Nebahat Hamit Hanım'ın "milli tasarruf hakkında" konferansı (30) iş hayatında kadının gün geçtikçe daha fazla mevki alması (31), şeklinde haberlere rastlanmaktadır.

Kadınların belediye seçimlerine katılabilmeleri sağlayan teklif, aniden Mustafa Kemal'in aldığı bir kararla 20 Mart 1930'da Meclisin gündemine gelmiştir. Bir yıl önce meclise sevk edilmiş bulunan Belediyeler Kanunu'nun 21 ve 22.maddeleri yeniden düzenlenerek "belediye intihaplarında müntehip ve müntehap olmak hakkı Türk kadınlarına da verilmiştir" ibaresi de ilave edilerek teklifte bulunulmuştur. Teklif, 3 Nisan 1930'da kanunlaşarak yürürlüğe girmiştir.

22 Mart 1930 tarihli Vakit gazetesinde iç sayfada Belediyeler Kanunu başlıklı yazıda, Türk Kadınları ve Teşrii meclisler alt başlığı altında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın meclis'te söylediği nutkun metni yer almaktadır :

"Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeğile yanyana her fedakârlığı yapan, millet ve vatan işlerinde büyük feragatle her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan, milletin vatanın felaket ve saadetlerine aynı hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk kadınıni müşterek eseri olan bu Cumhuriyette elbette ve elbette kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır (Bravo sesleri ve alkışlar) İstibdat ve cehalet devirlerinden arta kalan kötü ve sakat zihniyetlerin sahil ve sakim mülahazalarının Cumhuriyetin ve inkılabın temiz ve faziletli

(28) Vakit gazetesinin seçilmesinin başlıca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sözkonusu gazetenin fikirden çok haber ağırlıklı bir nitelik taşıması ve böylelikle de bu gazetenin taranmasıyla oldukça geniş bir panorama elde etme olanağının bulunduğu düşüncesidir. İkinci olarak da, Cumhuriyet gazetesi, bir fikir gazetesi olarak daha önce Şirin Tekeli tarafından aynı amaçla taranmıştır. (bkz. Tekeli, a.g.e.).

(29) Vakit, 4 Şubat 1930.

(30) Vakit, 5 Şubat 1930.

(31) Vakit, 17 Mart 1930. Resimli haberin başlığı; "Sanatçı Kız: İş Hayatında kadın gün geçtikçe daha fazla mevki alıyor". Ay-

muhitinde yeri yoktur.(Alkışlar) Kadınlarımızın yakın senelerde teşrii meclislerinde de faziletkâr mevkilerini ikraz edeceklerine şüphe yoktur(alkışlar)".

24 Mart 1930 tarihli Vakit gazetesinde Kadın Belediyeciliği başlıklı haberde, Kadın(lar) Birliği'nin yönetim kurulunun bir toplantı yaparak, kadınların belediye azalığına seçme ve seçilme konusunu ele aldığı ve bu arada Suat Efzayış Hanım tarafından 3 Nisan'da kadın belediyeciliği hakkında bir konferans verilmesinin kararlaştırıldığı duyurulmaktadır. Kadınlara yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının verilmesinden sonra, hakkın kullanımı ile ilgili çalışmalarda buldukları anlaşılacaktır. Kadınlar Birliği, kadınların belediye meclisi üyesi olunca neler yapmayı düşündüklerine ilişkin bir risale yayınlamıştır. Bu risalede şu konular üzerinde durulmuştur:

"Belediyeci kadının vazifesi, belediye bütçesinin tahammülü nisbetinde sıhhi, ucuz ve taksitle ödenmesi mümkün ev yaptırmaya gayret edecektir.

Belediyeci kadın, umuma mahsus sıhhat dersleri verilmesini sağlayacaktır.

Süt temizliğine dikkat edilecektir.

Sinemalar, barlar, vs, çocuklar için kontrol edilecektir.

Kız mekteplerinin kadın müdürler tarafından idare edilmesi temin olunacaktır.

Sokakların temizliğine önem verilecektir."

2 Nisan 1930 tarihli Vakit gazetesinde, Adliye Vekili Mahmut Esat Bey ile yapılan bir söyleşi yer almaktadır. Yazının başlığı, "Hanımlarımız yeni bir kanuna ihtiyaç olmadan hakimlik edebilecekler"dir. Mahmut Esat Bey'e yöneltilen, "Umumiyetle Türk Kadınlarının siyasi ve teşrii hayata karışmaları hususundaki fikriniz nedir" sorusuna "Tamamen taraftarım, hatta biraz daha fazla söyleyeyim: "Bunda fayda görürüm" cevabı alınmıştır. Yine aynı tarihli gazetede, "Belediyecilik, hakimlik, mebusluk bahsinde kadınlar" başlığı altında, kadınlarla yapılan bir anket yayınlanmış, kadınların bu konuda istekli olduğu kaydedilmiştir.

---

rica aynı gazetenin 1-18 Şubat 1930 arasında çıkmış olan sayılarında Avrupa güzellik kraliçeliği ile ilgili haberler yer almıştır.

3 Nisan 1930'da Afet İnan, Türkocağı salonunda 'Kadının intihap hakkı' konulu bir konferans vermiştir. Bu konferansta Afet Hanım, "Belediye seçim haklarının mesut bir başlangıç olduğunu ve milletvekili seçme ve seçilme haklarının fazla gecikmeden tanınacağını" umduğunu ve kadınların parlamentoya girmelelerinin yararlarını belirttikten sonra, "fakat kadınların evini barkını bırakıp parti mücadelesine girişmeleri kadınların siyasal idealine muhaliftir" demektedir. Kadınlar Birliği 4 Nisan 19 O'da basına yaptığı açıklamada, altı ay önce birliğin Partiye üye olmak için yaptıkları müracaatlara rağmen muamelelerin intaş edilmemiş olmasından" şikayet etmektedir. 6 Nisan 1930 tarihli Vakit gazetesinde kadınların, 7 Nisan tarihinden itibaren Fırkaya (Cumhuriyet Halk Fırkası) kaydolabilecekleri haberi yer almaktadır. 6 Nisan'da toplanan Halk Fırkası Teşkilat Başkanları, kendilerine, ocaklara müracaat eden kadınların derhal kayıt muamelelerine başlayacaklarını açıklamışlardır.

Yine aynı tarihte, Türk Kadın(lar) Birliği toplantı yaparak, "belediye kanununda kadınlara intihap hakkı verildiği için bir tezahürat programı tesbit ederek", Sultanahmet Meydanında bir miting düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Birlik bu mitingde katılımı sağlamak amacıyla bir de bildiri yayınlamıştır. 6 Nisan 1930 tarihli Vakit gazetesinde de yayınlanan Bildiride,

"Türk Kadını,

Cumhuriyet hükümetimizin inkışaf ettirdiği kadınlık bugün bir zafer kazanmıştır. Şimdiye kadar yurdunun bütün felaket ve acı zamanlarında erkeğine yardım eden, tarlalarda güneş karşısında kavrulan, harp cephelelerinde sırtında yaralar açarak sipere koşan bu fedakar Türk kadını çünkü ihmal ve nişyan felaketinden kurtulmaya ve siyasi haklara da tam bir vatandaş gibi iştirake hak kazandığını gösterme fırsatı bulmuştur.

Türk Kadın Birliği bu kanaatle siz hemşirelerinden cesaret ve ihlam alarak mücadelesinde devam etmiş ve ilk muvafakiyeti olan belediyede intihap etmek ve edilmek hakkını ele almıştır. Kadın zaferinin ve kadın hakkının tarihe geçtiği bu ilk nümayiş ve te'sitle her Türk kadınının bulunmak hakkıdır.

Bu nümayişi te'sit için bütün Türk kadınlığının ve kız mekteplerinin iştirakile büyük bir alay tertip edilecektir.

Şehremaneti, Halk Fırkası ve Birlik Merkezi önünde nutuklar irat edilecek, Taksim'deki Gazi abidesine bir çelenk vazedilecektir.

Memleketini seven ve hakkına hürmet etmeyi bilen her Türk kadını cuma günü saat dokuzda Sultanahmet meydanına gelmelidir.

Türk Kadını,

Bu hak senin, bu şeref senin, bu zafer senindir."

denmektedir.

Kadınlara siyasal haklar tanınmasında bekleşiş sürelerinin kamuoyunu hazırlamak amacını taşımadığı görüldükten sonra, siyasal haklar tanınmasında belirleyici olanın Mustafa Kemal'in tutumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Afet İnan'ın, 1929/1930 ders yılında Ankara Musiki Muallim Mektebinde vermekte olduğu Yurt Bilgisi ve Tarih derslerinde belediye kanununa göre bir seçim uygulaması yaptırdığında kendisine bir erkek öğrenci tarafından kadınların oy kullanamayacağı hatırlatılması üzerine konuyu Mustafa Kemal'e getirmesi ve Onun da yakın çevresinde kadınlara siyasal haklar tanınması fikri etrafında tartışmalar yaratmasından sonra, bu hakkın kadınlara tanınmasının "demokrat Türk Cumhuriyeti'nin bir gereği" olarak kabul edilmesi sonucuna varılmıştır.(32) Bu sonuçtan sonra belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.

1930'da kadınlara belediye seçimlerinde oy hakkı tanınmasından dört yıl sonra Türk kadınlarına genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınlara genel seçimlerde oy hakkı tanınması tartışmalarının yine kamuoyunda değil, Mustafa Kemal'in yakın çevresinde yapıldığı ve bu tartışmalarda kadınlara siyasi haklar tanınması ile demokratik sistem arasında bağ kurulduğu anlaşılmaktadır (33). Tartışmalar sonucunda 4 Haziran 1933'de, "Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşımı doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır" görüşünü ifade eden Mustafa Kemal Atatürk, bir yıl sonra Afet İnan'a "İnönü'nün elini öp ve teşekkür et kadınlara milletvekili seçilebilmeleri için TBMM teklifte bulunacak" diyecektir(34).

(32) Afetinan, Tarih Boyunca, s.169 ve A.Afetinan, Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün el yazıları, (Ankara.TTK .,1969,s.3-5.

(33) Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler(Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay.,1968),s.258-260(bundan böyle Afetinan,Hatıralar ve Belgeler olarak anılacaktır).

(34) Afetinan, Tarih Boyunca, s.170-171.

5 Aralık 1934'de, İsmet İnönü ve 191 arkadaşınının Anayasa ve seçim kanununun ilgili maddelerinde değişiklik önergesi kabul edilerek, "22 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'e mebus seçmek", "30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk'e mebus seçilmek" hakkı tanınmıştır.

Kadınlara siyasal haklar tanınmasında, bizzat kadınların aktif örgütlü politik tutum ve davranışları değil, Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki yönetici kadronun düşünce ve beklentilerinin rol oynadığı görülmektedir. Her ne kadar Tezer Taşkiran'ın ifade ettiği gibi, kadınların özellikle de Türk Kadınlar Birliği'nin siyasal hakları elde etmek için giriştikleri mücadeleden söz edilebilirse de (35) çok sınırlı sayıda kadın tarafından sürdürülen ve kamuoyunda destek görmeyen mücadelenin bu atılımı sağlayabilecek bir güce sahip olamayacağı da açıktır.

Bu nedenle kadınlara siyasal haklar tanınması, Türk kadınının siyasal katılımını sağlamayı ve onların siyasallaşmasını hedeflemekten çok, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaya kararlı yeni Türkiye'nin simgesel bir üstünlüğünü-ki bir çok batı ülkesi o tarihte kadınlara siyasal hakları tanımamıştı- oluşturmak şeklinde değerlendirilmiştir. Şirin Tekeli, Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki yönetici kadro tarafından, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasinin gereğini yerine getiren ve getirmeye kararlı bir devlet olduğu imajını, demokratik batıya verebilmek için, Terakkiperver Fırka'nın kapatılması ve daha sonra kurulan Serbest Fırka'nın kendi kendini dağıtması sonucunda tek parti yönetimi şekline dönüşmüş ve o sırada Avrupa'da yaygınlaşan diğer tek partili rejimlere (Faşist ve Nazi rejimlerine) olan farklılığını kanıtlamak üzere kadınlara siyasal hakların verildiği görüşündedir (36).

Bunun yanı sıra, yeni ve genç Türkiye Cumhuriyetinin inançlı ve ona hizmet verecek insanlara olan gereksiniminden hareketle, Cumhuriyet ideolojisi ile bütünleşmiş, devrimleri benimsemiş insan anlayışından kaynaklanan bir tutum ile kararlı

(35) Taşkiran, a.g.e., s. 129.

(36) Tekeli, a.g.e., s. 214-215.

kadın oyları yaratma eğilimlerinin de kadınlara siyasal haklar tanınmasında rol oynadığı söylenebilir. Kadınların kamu yaşamına katılımlarını destekleyici çabalar aynı zamanda Osmanlı mirasını reddeden yeni bir devlet ve toplumsal örgütlenme tarzı oluşturmaya yöneliktir. 'Türk' geçmişin aranması ve buna bağlı olarak bu geçmişte yaşandığı varsayımından hareketle kadınların kamu yaşamına etkin katılımının sağlanmasına çalışılması yeni bir ortak bilinç yaratılması ile de ilgilidir (37).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında ve daha sonra Tek parti döneminde siyaset yapıcılarının kadın sorununa yaklaşım biçimini belirleyen devlet kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün görüşlerini ve bu konu etrafında oluşturulan siyasal iklimi gördükten sonra bu görüşlerin reel siyasetin içinde nasıl şekillendiğini görmek üzere cumhuriyet hükümetlerinin programlarına ve siyasal parti programlarına bakılacaktır.

(37) Bu bağlamda Deniz Kondiyoti'nin "From Empire to Nation State: Transformations of The Women Question in Turkey" makalesine bakılabilir.

Ayrıca çok sayıda bilim adamı kadınların toplumsal örgütlenme biçimi içinde etkin rol almalarının sağlanmasına verilen önem ile laik bir toplumsal örgütlenmeye verilen önemin Atatürk devrimlerinin odak noktasını oluşturduğu görüşündedirler.

Macit Gökberk: "Aydınlanma Felsefesi ,Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, İstanbul, Dr. Nejat F.Ezzacıbaşı Vakfı Yay., 1983) s.329-330; Mete Tapan, Türkiye'de Uygarlık, Bayındırlık, kentleşme ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk (İstanbul Dr.Nejat Ezzacıbaşı Vakfı yay, 1983), s. 406; Ahmet Yücekök, Türk Devrim Tarihi, (İstanbul : Gerçek yay, 1984), s. 144-162-163; Suna Kili, Atatürk Devrimi Bir çağdaşlaşma Modeli (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay, 1983), s.110-112. Niyazi Berkes, "Türk Devrimi'nde Türklüğün gelişmesi", Teokrasi ve Laiklik, (İstanbul: Adem yay, 1984), s.98. D.A. Rustow: "Devlet Kurucusu olarak Atatürk", Yavuz Abadan'a Armağan (Ankara, SBF yay,) s. 614; Emel Sönmez: "Kadın Hak ve Hürriyetlerinde Kemalizm", Atatürk Devrimleri I.Milletlerarası Sempozyum Bültenleri (10-14 Aralık 1973) (İstanbul, İÜ Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü yay., 1974), s. 85-87; Bülent Daver, "Kadınların Siyasal Hakları", AUSBF Dergisi, Cilt 23, sayı 4,

IV. HÜKÜMET ve PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU

İlk İcra Vekilleri Heyetinin programının Büyük Millet Meclisinde okunduğu 9 Mayıs 1920 ile Recep Peker hükümetinin programının okunduğu 14 Ağustos 1946 arasındaki dönemde 16 hükümet programına bakıldığında, sadece iki hükümet programında kadınların özellikle konu edildiği görülmektedir. Fethi Okyar Başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyetinin 5 Eylül 1923 tarihli programında, "Maarif" başlığı altında,

"Kadınların tahsiline de erkeklerin tahsili kadar ehemmiyet verilecektir. Bu maksatla htelif merkezlerde müteakim darülmuallimatlar ve kız lisele-ri açılmaya başlanmıştır. Tedricen kız sanat idadile-ri de açılacaktır." (38)

denilmektedir.

Celal Bayar hükümetinin 8 Kasım 1937 tarihli programında ise, sağlık işleri bahsinde, "ana ve çocuk sıhhatının korunması" için alınacak önlemler sıralanmaktadır (39). Yine aynı programda, ilköğretimin önemi birkaç kez vurgulanmakta, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın, "genç vatandaşı....taze zekasıyla en iyiyi ve en güzeli öğretecek bir müesseseye" teslim etmenin önemi belirtilerek "yeni ve ileri Türkiye hayatını en zarurî elemanlardan mahrum bırakmak ve diğer taraftan yavaş yavaş memlekette bir ihtisasa varmadan sönmüş veya yarı tahsilde kalmış veyahut da bizzat etmeğini kazanmaktan aciz, sadece diplomasına dayanan bir asabi yorgunlar kafilesiyle karşılaşmamak için meslek okulları kurmanın" gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bunun yanı sıra üniversite eğitiminin de ihmal edilmeyeceği ve Ankara Üniversitesinin kurulacağı da programda yer alıyor (40).

Siyasal parti programlarında kadınlara yönelik politikaların araştırılmasına, Türkiye Cumhuriyetinin en uzun süreli olan ve bir döneme adını vermiş bulunan Cumhuriyet Halk partisi programlarının incelenmesi ile başlamak uygun olacaktır. 11 Eylül 1923'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin üyele-

(38) Fethi Okyar başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'nin programı, 5 Eylül 1923; İsmail Arar, Hükümet Programları 1920-1965 (İstanbul: Burçak yay., 1968), s. 24.

(39) Celal Bayar Hükümetinin Programı, 8 Kasım 1937: Arar, a.g.e., s. 71.

(40) A.k., s. 112.

ri olan Büyük Millet Meclisi ikinci dönem milletvekilleri tarafından Mustafa Kemal başkanlığında kurulan Cumhuriyet Halk Fırkasının 8 Nisan 1339 (1923)'te yayınladığı partinin hedeflerini belirleyen dokuz umdenin yer aldığı ilk beyannamesinde kadınlara yönelik hedeflere rastlanılmamaktadır (41). Cumhuriyet Halk Fırkasının 9 Eylül 1339(1923) tarihinde kabul edilen Halk Fırkası Nizamnamesinin üçüncü maddesinde "Halk Fırkasına her Türk ve hariçten gelip Türk tabiyet ve harsını kabul eden her fert dahil olabilir" ifadesi yer almakta, fırkaya katılabilmek için cinsiyet ayrımına gidilmemekte, ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nizamnamesinde olduğu üzere "kadın ve erkek her Türk" ifadesinin de yer almadığı görülmektedir. 1927 Teşrinievvel (Eylül)'de kabul edilen program beyannamesinde kadın sorunları ayrıca konu edilmemektedir (42). 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası programında kadınların mebus intihabı konusu yer almaktadır :

"Fırkamız vatandaşların siyasi hakları noktasında cinsiyet farkı gözetmez. Bilakis Türk Milletinin yüksek ve derin tarihinde içtimai hayatın her noktadan birliğe istinat ettirmiş olduğunu bilen fırkamız, kadınlarımızın belediye intihabında olduğu gibi mebus intihabında siyasi haklarını kullanmaları için lâzım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife addeder. Fırka, ancak bu takdirde tarihi ve şerefli hayatımızı yeni şeraite uygun simasıyla ihya etmiş olacağına kanidir(43).

Yukarıdaki ifadeden, kadınlara siyasi hakların verilmesinde önemli olanın kadınların toplumsal haklara kavuşturulmasının yurttaşlık bilincinin geliştirilmesinin önemine değinilmediği, bu hakların tanınmasının nedeni olarak, "içtimai hayatın her noktadan birliğe" ulaştırılmasının gösterildiği, bununla toplumsal hayatımızın görüntüsünün çağdaş dünyaya:"yeni şeraite" uygun olmasının istendiği anlaşılmaktadır.

(41) (Cumhuriyet) Halk Fırkası Beyannamesi, 1339 (1923): Tarık Zafer Tuna ya, Türkiye'de Siyasi Partiler (İstanbul: 1952), s. 580-582.

(42) Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1927; Tunçay, Tek-Parti, s. 382-392.

(43) Cumhuriyet Halk Fırkası Beyannamesi, 1931: a.k., s.429-454.

Kadınlara siyasal haklar tanınmasının ilk aşamasında belediye seçimlerine katılma hakkı tanındığında kadınların Cumhuriyet Halk Fırkasına üye olmak için istekli olduğuna değinilmmişti. Ancak, 1934'de çıkarılan bir tamimden, partide üye olan kadın sayısının pek az olduğu izlenimi edinilmektedir. Yöneticilerin kadınları "partiye üye kaydetme konusunda pek istekli olmadıkları" (44) nedeniyle üye sayısının düşük olması olasıdır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 9 Mayıs 1935'te yapılan dördüncü Kurultayında program ve tüzük değişikliğine gidilmiştir. Bu değişiklikleri açıklayan söylevinde genel sekreter Recep Peker, "Türkiye'de sınıf yoktur, cins yoktur, imtiyaz yoktur" (45) demektedir. Peker'in bu cümlesi, 1935'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin, ülkenin birlik ve beraberliğinin sağlanması amacıyla, her türlü farklılaşmaya karşı olduğunun belirginleştiğinin ifadesi olarak değerlendirilebilir.

1947 Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayınca onanmış parti programında ise, Yurtdaşların siyasal ve medeni hakları başlıklı paragrafta, "Partimiz kadın ve erkek bütün yurttaşları hak ve vazifede eşit tutar" denilmekte ve "Milli eğitim politikamız" başlıklı bölümde ise, "kadın erkek her yaştaki yurttaşlara meslek bilgisi vermek ve onların bu bilgilerini tazelemek ve arttırmak için öğretim kurumları kurulmasını devletin başlıca vazifesi sayarız" ifadesi yer almaktadır (46).

Kasım 1924'te kurulan ve ancak yedi ay süreyle muhalefet partisi kimliğiyle siyasal hayatta yerini alan ve Tahriri Sükun Kanununa dayanılarak kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında kadınlara yönelik politikaların yer almadığı görülmektedir (47).

12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan ve kurucuları arasında sembolik bir anlamda da olsa Mustafa Kemal Atatürk'ün kız kar-

(44) Tekeli, a.g.e., s. 215.

(45) Recep Peker'in konuşması: Tunaya, Siyasi Partiler, s. 570-571.

(46) Cumhuriyet Halk Partisi Programı (1947), Tunaya, Siyasi Partiler, s. 584-585.

(47) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Beyannamesi, 1924: Tunaya, Siyasi Partiler, s. 616-622.

deşi Makbule Hanım'ın yer aldığı, Serbest Cumhuriyet Partisi'nin programında, "Madde 11-Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisine ve siyasi hukuku Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir" şeklindeki ifade ile partinin kadınlara siyasi hakların tanınması için mücadele vereceği açıklanmıştır (48). Cumhuriyet Halk Fırkası programına bir sene sonra girecek olan bu ifadenin ilk kez Serbest Cumhuriyet Fırkası programında yer aldığı görülmektedir. Nitekim, Serbest Cumhuriyet Fırkasının "bir özelliği de kadınların bu partiye gösterdikleri ilgi ve çalışmalarına katılmış bulunmalarıdır" (49). Kadınlar, Serbest Cumhuriyet Fırkasından beklentilerini şu şekilde ortaya koymuşlardır :

"Şehir Meclisine yeni fırka (SCF) tarafından namzet gösterileceklerden Adile Hanım yeni fırkaya intisabı eshabını şöyle izah ediyor,

"- Halk Fırkası bize sulh zamanında refah vaadetti. Fakat bu gelmedi....Ben kadınlık namına erkeklerden ayrı bir tez görmüyorum m. Türk kadını da erkeğinin yanında aynı haklara sahip olacaktır...Büyük bir kitle olan kadınlığın evde, mesai, meclis'te, komisyonda, politikada bulunması tabii hakkıdır. İşte ben bunu müdafaa edeceğim." (50).

Kadınların Serbest Cumhuriyet Fırkasına gösterdiği ilginin belki de erkeklerden daha fazla olduğu ileri sürülmüş ve çok sayıda kadın partiye yazılmışlardır (51).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının faaliyet süresi içinde genel ve ara seçimler yapılmamış, ancak kuruluşundan kısa bir süre sonra yapılan belediye seçimlerine katılmıştır. Baskı altında yapıldığı ileri sürülen seçimlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası sadece Samsun'da belediye seçimini kazanabilmiştir. Samsun'da yapılan seçimlerde kadınların Serbest Cumhuriyet Partisini desteklediklerini Cumhuriyet Halk Fırkası Samsun Mebusu Ethem Bey'in Büyük Millet Meclisinde 15 Kasım 1930 günkü birle-

(48) Serbest Cumhuriyet Fırkası Beyannamesi, Tunaya, Siyasi Partiler, s.633-634.

(49) Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı (İstanbul: Karacan yay., 1982), s. 115.

(50) Yetkin, SCF, s. 114.

(51) A.k., s. 114.

şimde şu biçimde aktarmaktadır :

"Biz Samsun'a çıktığımız zaman intibamın üçüncü ve hatta dördüncü günü idi. Otomobil bulamadık, anladık ki otomobiller intihaptadır. Sorduk, sual ettik, dediler ki kadınlar rey vermekte ve otomobiller de kadınları taşımaktadır. Serbest Fırkacıları da taşımaktadırlar dediler. Bu otomobillerin hepsi de mi Serbest Fırkanındır ? Evet efendim. Ne için ? Otomobillere taksi konuldu, onların da canı sıkıldı, hepsi Serbest Fırkaya yazıldı. Serbest Fırka namına çalışmaya başladılar. Vaktiyle taksi yokken İstasyondan Gümrüğe kadar yüz elli kuruşa mecbur oluyordılar... Kızmaşlar"

Ethem Bey devamla,

"Serbest Cumhuriyet Fırkası Samsun'da 3200 rey almıştır, bunu verenlerin 2500'ü kadındır" (52).

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kendi kendini feshetmesinden sonra, Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Fırkası ve Laik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası isimlerini taşıyan partilerin kuruldukları, birincisinin kısa süreyle faaliyet gösterdiği, diğer ikisinin de faaliyete geçemedikleri bilinmektedir. Türk siyasal hayatı içinde önemleri ikincil olarak gözüke bile, dönemin siyasal hayatında kadın konusunun yer alıp almadığının araştırılması açısından bu partilerin programlarına bakılmıştır :

Eski bir Müdafaa-i Hukukçu, birinci BMM'de Kastamonu milletvekili olan Abdülkadir Kemali Bey tarafından, eylül 1930'da kurulan ve 21 Aralık 1930'da Bakanlar Kurulu kararıyla feshedilen Ahali Cumhuriyet Fırkasının programında kadınlara yönelik bir açıklamanın yer almadığı görülmektedir.

29 Ağustos 1930'da kurulan ve hükümet tarafından komünist eğilimler taşıdığı gerekçesiyle faaliyetine müsaade edilmeyen Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi esas nizamnamesinin program niteliğinde olan ilk yedi maddesinde kadınların konu edilmediklerini görülmektedir.

"Sol eğilimli macereperest bir gazetesi olan Arif Oruç" tarafından 1931 Haziran ayında kurulduğu kurucusunun başyazarı olduğu gazetede ilan edilerek, ayrıntılı programı yayınlanan

Layık Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası'nın faaliyet göstermesine hükümet izin vermemiştir. Sözü edilen programda, "Her Türk, erkek-dişi tabii hukuka maliktir. Tabii haklar, Fransa İnkılab-ı Kebirinin (Hukuk-u Beşer) Beyannamesinde ilan edilerek bugünkü insanîyetin ifadesi olan haklardır..." şeklindeki bir ifade ile kadın ve erkeğin aynı haklara sahip olduğu belirtilmiştir (53).

Gerek hükümet programlarında ve gerekse siyasal parti programlarında, kadın sorunu ve/veya kadınların sorunları üzerinde de durulmadığı görülmektedir. Kadınları toplumsal hayat içinde aktif kılabilen siyasal gelişmelerin hatta kurulan laik devlet ile birlikte dönüşüm hedeflerinin siyaset oluşturanlarca yeterince önemsenmediği, reel siyasete geçirilmediği anlaşılmaktadır. Yeni Türk insanı yaratmayı amaçlayan diğer reformların hükümet ve siyasal parti programlarında geniş yer almasına karşılık, kadınlara yönelik politikaların oluşturulma çabalarına bu metinlerde rastlanmamıştır.

Kadınları toplumsal hayat içinde yer almaları ve yurttaşlık bilincine varmalarında eğitimin gerekliliği ve ancak eğitim ile yeni Türk kadınının yaratılabileceği düşüncesinin Mustafa Kemal Atatürk tarafından önemle vurgulandığı belirtilmişti. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim politikalarında kadınların eğitime verilen önemi görebilmek amacıyla, eğitim politikaları tayin etmek amacıyla düzenlenen Milli Eğitim Şuraları tutanakları incelenmiş, 17-29 Temmuz 1939 ile 15-21 Şubat 1943'te toplanan I ve II. Milli Eğitim Şurası tutanaklarında, özellikle kadın eğitiminin konusunun yer almadığı ve ancak 2-10 Aralık 1946 tarihli III. Milli Eğitim Şurasının gündeminde kız enstitüleri program ve yönetmeliğinin alındığı görülmüştür. (54).

(53) Burada aktarılan bilgiler, Siyasal Partiler ve Parti Programları ile ilgili bilgiler, Tunçay, Tek-Parti ve Tunaya, Siyasal Partiler adlı daha önce zikredilmiş eserlerden derlenmiştir.

(54) Birinci Milli Eğitim Şurası (17-29 Temmuz 1939) Birinci Maarif Şurası (İstanbul: Maarif Vekaleti yay, 1939),
II. Milli Eğitim Şurası (15-21 Şubat 1943)
III. Milli Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946)
IV. Milli Eğitim Şurası (22-23 Ağustos, 1949), için bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Eğitimimiz (İstanbul, Milli Eğitim B, 1973).

Son olarak siyasal hayat içerisinde kadınlara yönelik politikalar üretebilmek amacıyla kurulan bir örgütün, Türk Kadın(lar) Birliği'nin çalışmalarına bakmak istiyoruz. Dernek, son aktif çalışmasını 18 Nisan 1935'te İstanbul'da toplanan Uluslararası Kadın Birliği Kongresi dolayısıyla yapmıştır. Kongre sonrasında yapılan toplantılarda Cumhuriyet ile birlikte Türk kadınına tanınan haklar üzerinde durulmuştur. Kongre'de Türk Kadın(lar) Birliği başkanı Latife Bekir, "Türkiye'de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek şefin idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır." (55) diyerek, Birliğin 'kadınlık meselesi' üzerinde durmayacağını, 1927'de yönetim kurulu ve başkanı değiştikten sonra, dernek amacının kültür ve hayır işleri ile uğraşmak olduğu şeklindeki açıklamaya bağlı kaldığını bir kez daha belirtecektir. Nitekim, 2 Mayıs 1935'te Latife Bekir, bu kadın örgütünün yaşam süresinin tamamlandığını açıklar,

"Teşkilatı Esasiye Kanununun tadili ile Türk kadınının verilen müsavî haktan dolayı Birliğimizin lağvı düşünülmüşse de bundan bir sene evvel Uluslararası Kadın Birliği'nin 12. Beynelmîlel Kadın Kongresinin hükümetimizin müsaadesi ile şehrimizde toplanması takarrür etmişti. Haddi zatında Birliğimiz Uluslararası Kadın Cemiyeti'nin tabii bir azası olduğu binaenaleyh onun lağvı demek beynelmîlel kadınlar kurumunun ilgası olacağından bu hareketten vazgeçilmişti. Beynelmîlel kongrenin hüsnü suretle bitmesinden sonra bu mesele birliğimizin en yakın bir tarihte yapacağı toplantıda görüşülecektir." (56).

10 Mayıs 1935'te de Türk Kadın(lar) Birliği son toplantısını da yaparak başkan Latife Bekir'in, "Kadınlar Birliği ülkelerine kavuşmuştur. Türk Kadınlığına bütün haklar tanınmıştır. Bundan sonra Kadın Birliği'ne ihtiyaç yoktur. Birliğin feshini talep ediyorum" şeklindeki önerisi kabul edilerek birlik kendisini kapatma kararını vermiştir (57).

Birliğin kendisini kapatma kararı vermesiyle sonuçlanan gelişmeler, Dr. Tekeli'nin, kadınlara sağlanan haklar çağdaş Türkiye görüntüsünün bir unsuru olarak, Türkiye'nin kendini demokratik Batıya kabul ettirme çabasının bir yönü olduğu savını doğrular niteliktedir. Türkiye, Uluslararası Kadın Kongresin-

(55) Yetkin, a.g.e., s.84.

(56) A.k., s.85.

(57) A.k.

de birlik aracılığı ile çağdaş dünya içindeki yerini almıştır. Ancak kongre'nin bitiminden hemen sonra kendini dağıtmıştır. Burada, birlikle temsil edilen kadınların, kendilerine sunulan hakları kullanmak doğrultusunda bilinçli bir çaba göstermeksiniz, resmi ideoloji ile bütünleştikleri, Türk kadınına bir kimlik oluşturabilmek amacıyla politikalar üretme düşüncesinden de uzak oldukları görülmektedir. Birliğin kapanma kararı vereceğinin duyulmasından sonra basında, birliğe gerek olmadığı yolunda başlatılan kampanya da ilginçtir. Basın, devrimlerle birlikte Türk kadınlarının her türlü hakka kavuşturulduğunu, erkeklerle eşit olduğunu öne sürerek, Birliğin amacının ortadan kalktığını, amacı ortadan kalkan Birliğin de faaliyetlerini sürdürmesinin anlamsız olduğu iddiaları işler. Basının bu tutumu, Cumhuriyet döneminde kadın sorununa bakışın bir yansımasıdır. Ayrıca, o dönemde, Birlik kendini kapatan tek örgüt değildir. Türk ocakları ve öteki dernek ve kuruluşlarda çalışmalarına son son vererek mal varlıklarını Cumhuriyet Halk Fırkası veya Halkevlerine devretmişlerdir.

"Bu derneklerin kendilerini kapatma kararlarının gerekçeleri hemen hemen aynıdır. Kararlarda, artık amaçlarımızın Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarınca gerçekleştirilmiş olduğu, başkaca bir çalışmaya gerek kalmadığı, Cumhuriyet Halk Fırkası içinde çalışmanın daha yararlı olacağı açıklanıyordu." (58).

V. YASAMA ORGANINDA TÜRK KADINI

5 Aralık 1934'de kadınlara tanınan siyasi haklarla birlikte, Türk kadınları parlamentodaki yerlerini aldılar. Parlemantoya giren kadınların seçiminin "doğrudan Atatürk tarafından yapıldığı.... ilk kadın milletvekillerinin anılarından da anlaşılmaktadır" (59). Parlemantoya giren kadınların seçiminde, meslek sahibi ve politika ile ilgili -ki bu ilgilerini yerel düzeyde politikaya girmiş olmakla gösteren- yeni kadın imajının büyük rol oynadığı söylenebilir.

---

(58) a.k., s.86.

(59) Tekeli, a.g.e., s. 285.

1935-1946 Arasında Parleментoda Kadınlar

Dönem	Kadın M.V.	Toplam T.V.	Kadın %
1935-39 V	18	395	4,5
1936-43 VI	15	400	3,7
1943-46	16	435	3,7

TABLO : 12 : Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, s. 287'den yararlanılmıştır.

1935 yılında parlamentoya giren 18 kadının en temel özelliklerinden biri eğitim durumlarında ortaya çıkmaktadır. 18 kadından onu üniversite mezunu, üçü lise ve kolej mezunudur. Frederick W.Frey'in araştırmasına göre, 1920-1957 döneminde tüm parlamenterlerin yüzde 62 si üniversite eğitimi almışken, % 10 lise düzeyinde eğitim, %9 orta, %2 si ilkokul eğitimi görmüştür (60). Tekeli'nin araştırmasına göre ise, 1935-1973 döneminde parlamenter kadınların % 68.1 üniversite mezunu, %27,5 lise ve enstitü mezunu, %2,9'u ise ilkokul mezunudur. Kadın parlamenterin eğitim düzeyinin erkek parlamenterlerden yüksek olduğu görülmektedir. 1935'ten itibaren parlamentodaki kadınlar seçkinlerin içinde daha seçkin bir grup olma özelliklerinin devam ettiği de anlaşılmaktadır. Ve topluma göre seçkin, hele Türk toplumundaki kadınların eğitilmişlik düzeyleri gözönüne alındığında, "olağan dışı bir grubun, bir kadın grubunun parlamentoya girmesi, yaygın otorite kalıbının çiğnenmesi gibi gözük-meyebilecek, 'olağandışılık' hoşgörünün garantisi olacaktır"(61). Tek parti döneminde, genellikle kadın olmanın politik mücadeleye katılmaya kolaylık sağladığı, "Türkiye'de kadın-erkek farkı yoktur", "Biz kadın milletvekilleri meclis'te kadın temsilcisi değil, bütün milletin temsilcisi olarak bulunuyorduk" görüşünde olan parlamentoya giren kadınların, kadınlara yönelik politikalar geliştirilmesine kayıtsız ve kadın seçmenlerle özel temas

(60) Frederick Frey, The Turkish Political Elite (Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1965), s. 29-73.

(61) Tekeli, ag.e., s. 290.

kurmakta ilgisiz kaldıkları (62) anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadınların toplumsal yaşama katılmalarına yönelik tüm yasal ve ilkesel girişimlere rağmen, tek parti döneminde, bu girişimleri hayata geçirebilmek amacıyla siyasal programların oluşturulamadığı, kadınları siyasal hayatın öznesi haline getirmeyi ve siyasal katılımı sağlayıcı ancak bunlarla birlikte düşünülebilecek yurttaşlık bilincine, sadece görevlerin değil haklarının da bilincinde, yeteneklerini ve becerilerini geliştirmeye yönelik politikaların izlenmediği anlaşılmaktadır.

VI. FİKİR TARTIŞMALARI İÇİNDE KADIN SORUNU

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ve tek parti döneminde, kadın sorununun Türk düşünce hayatına yansımalarını araştırmak üzere, dönemin aydınlarının kadın sorunu üzerine görüşlerine de yer vermek gerektiği kanısındayız.

Cumhuriyet döneminin en önemli fikir dergilerinden biri olan, Şevket Süreyya, Burhan Asaf, Vedat Nedim ve İsmail Hüsrev tarafından kurulan, "İktidarda bulunanlara yol göstererek siyasal elit haline gel"meyi (63) amaçlayan bir aydın grubunun yayın organı olan KADRO dergisinin 1932-1935 yılları arasında yayınlanan 36 sayısında kadın sorununa veya kadınlara yönelik politikalara değinilmediği görülmüştür (64). "Milli şuur, milli irade inkılap menfaati, ideolojisi , inkılap cephesi disiplinini..."

-
- (62) Tırnak içinde verilen alıntılar Tekeli'nin 1935-1977 döneminde parlamentoya girmiş bulunan 69 kadına uyguladığı anket çalışmasında tek-parti döneminde milletvekilliği yapmış kadınların sorulara verdikleri yanıtlardan alınmıştır. Ayrıntıları için bkz. Tekeli, *a.g.e.*, s.315 vd. Türk kadın parlamenterleri konu alan bir diğer çalışmada da benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Yeşim Arat, *Women in Turkish Politics* (Princeton: yayımlanmamış doktora tezi), s.42-85.
- (63) İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: "Kadro", Toplum ve Bilim, Sayı 24 (Kış, 1984), s.35.
- (64) Kadro dergilerinin taranmasına tıpkı basımlarından yararlanılmıştır: *Kadro* Cilt I-III (yayına haz. Cem Alpar), Ankara: A.İ.T.İ.A. yay., 1978-1980).

şeklindeki ifadelere olumlu değer yargıları yükleyerek, Türk devriminin tekliğini, devrimlerin sürdürülmesi konusunda tavizsiz bir tutum izlenmesini savunan derginin (65), kadın hakları ve devrimlerle sağlanan haklar üzerinde hiç durmaması ilginçtir. KADRO dergisinin 36 sayısı içinde sadece bir kez (Y.K.) imzalı bir yazıda kadınlara, Ankara'da düzenlenen bir moda bayramı dolayısıyla, Ankaralı hanımların yüreklerine seslenilmektedir.

"...Sakarya, imperialist kapitalizma sisteminin bu gibi istila ve istismar hareketlerinin hurdahaş olduğu bir müdafaa hattının adıdır. Orada döğüşenlerin ayakları çıplaktı ve vücutları kumaş yerine bir takım paçavralara sarılı idi...Sakarya bunların kanyıla, belki yer yer hala kızıl akıyordur. Ankara hanımları, siz, bu suların üstünden kırkmay ipek çoraplarımız, Lanvin modeli tayyörleriniz, Pinet modeli iskarpinlerinizle, Rue de la Paix'in kokuları saçarak gidip geliyorsunuz. Bu kaba komedyayı oynarken, yüreklerinizde-bir vicdan azabı demiyorum.-tiksintiye benzer birşey duymuyormusunuz ? " (66).

1933-1950 yılları arasında Halkevleri Merkez yayın organı olarak yayınlanan, "bizzat Atatürk'ün adını verdiği, dönemin tek partisi olan CHP'nin ideolojik unsurlarının teorik olarak oluşturulması" (67) amacıyla yayınlanan Ülkü dergisinin Şubat 1933 ile Ağustos 1941 yılları arasında yayınlanan 102 sayısında da, kadınların toplumsal hayat içinde değişen konumlarını konu alan yazılara çok az sayıda yer verilmiştir (68). Bu yazılardan ilki, 23.sayıda, Türk kadınlarına siyasi hakların tanınmasının ardından başbakan İsmet İnönü'nün demecidir. İnönü, Türk kadınlarının artık toplumsal hayata her alanda katıldıklarını ve bu gelişmenin Cumhuriyet ile birlikte sağlandığını belirtmekte ve yeni Türkiye'nin kadınların toplumsal hayata her alanda katılmaları ile kazanacağı görünümü şu biçimde ifade etmektedir :

"Yeni Türk topluluğunda, yaşayışın gerek bilek, gerek us ile başarılan bütün işlerde görgü kazanmış sesi gur kadınları gözünüzün önüne getirir misiniz? Bu ka-

(65) Tekeli-İlkin, a.g.m., s. 41 vd.

(66) "Moda ve Sakarya", Kadro, Sayı 28(Nisan 1934), s.41 vd.

(67) Ülkü, Seçmeler-1933-1941(yayına haz.Zerrin Bayraktar-Cem Alpar), (Ankara, A.I.T.I.A. yay., 1982), s.5.

(68) 1933-1941 Döneminde Ülkü Dergisinin taranmasında Ülkü Dergisinin taranmasında Ülke-Seçmeler-1933-1941 (yayına haz.Zerrin Bayraktar-Cem Alpar), (Ankara:A.I.T.I.A. yay., 1982). adlı eserde yer alan konularına göre makaleler Dizininin de yararlanılmıştır.

ların çevirdikleri ev-barklardan düzgün ocak,yetirdikleri çocuklardan sağlam ve erkli döl bulunur mu? Bu kadınlar ana olarak yuvalarımızın ve saylay olarak büyük yurdun koruyucusu ve bekçisi olacaklardır" (69).

ÜLKÜ dergisinde kadınları konu alan diğer yazılardan ikisi, "Türk Hukukunda Kadının Yeri" ve "Kadın Hukuku" başlıklarını taşımaktadır (70). Her iki yazıda da Türk Hukuk devrimlerinin kadınlara sağladığı hakların önemi üzerinde durulmuştur. Bunlardan başka dergide yer alan iki yazı, Kadın Hukuku adlı kitabın da yazarı olan Necib Ali Küçüka'nın, "Çocuk düşürme" başlıklı yazısı ile "Çalışan Türk Kadınının Biriktirme Kabiliyeti Hakkında" başlığını taşıyan yazılardır(71). Sözü edilen bu son yazıda, çalışan kadına biriktirme terbiyesi verilmesi gereği ve bunun milli ekonomiye katkısı üzerinde durulmaktadır. Bunların dışında, ÜLKÜ dergisinde,"Türk Kadını" Kız Enstitüleri,Sanaat Okulları Sergisi" başlıklı bir haberde eğitim alan Türk kadınının "yaratıcı" faaliyetlerinin takdirle karşılandığı belirtilmiştir (72).

Yazar kadrosu içinde iki kadının da yer aldığı(73) ÜLKÜ dergisinin yazarlarınca da Türk devrimi içindeki önemi teslim edilen kadınların toplumsal hayata katılımlarını sağlayacak girişimlerin fikir dünyası içinde ilgiyi çekemediği; dönemin aydınları tarafından yeni değer yargıları üretmeye yönelik kavramları oluşturma çabalarının da olmadığı görülmektedir. Kadınlara

(69) İsmet İnönü,"Türk Kadınlarının Siyasa Alanına Girişleri", Ülkü, Cilt IV, Sayı 23(İkinci Kanu n, 1935),s.322.

(70) Hıfzı Veldet (Velidedeoğlu),"Türk Hukukunda Kadının Yeri" Ülkü,Cilt V,Sayı 28,(Haziran,1935), s.269-276} Dr.Munib Hayri Ürgüplü,"Kadın Hukuku",Ülkü, Cilt VIII,Sayı 43 (Eylül, 1936), s. 38-39.

(71) Necib Ali Küçüka, "Çocuk Düşürme", Ülkü, Cilt VII, Sayı 37 (Mart, 1936), s.23-27. Makalede eğitimsizliğin kadının sağlığını tehdit ettiği ve bunun giderilmesine çalışılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca K.Ömer Çağlar,"Çalışan Türk Kadınının Biriktirme Kabiliyeti Hakkında", Ülkü,Cilt XIII,sayı 76,(Haziran,1939), s. 299-301.

(72) Ülkü, Cilt XI, Sayı 65(Temmuz,1938),s.464-469.

(73) Şiirleri ve özellikle de Saz şairlerinin hayatlarını anlatan yazılarıyla Fevziye Abdullah; arkeoloji ve tarih yazılarıyla ise Afetinan (Prof. Afet imzasıyla) Ülkü dergisinin çeşitli sayılarında yer almışlardır.

rın toplumsal hayata katılımlarının sağlanmasında amacın, kadınların birey ve yurttaş kimliklerini oluşturmaya yönelik olmaksızın çok, geleneksel kadın rolünün daha iyi yerine getirilmesini sağlamaya yönelik olarak düşünüldüğü ve kadınların toplumsal faaliyetlerinin sadece devlete faydası açısından değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Yine bu bağlamda, Hüseyin Cahit Bey'in çıkardığı Fikir Hareketleri dergisi ile Şubat 1929-Şubat 1931 tarihleri arasında yayınlanan Türk Yurdu dergilerinde, kadınları konu alan yazılara ilkinde hiç yer verilmediği, ikincisinde ise sadece iki kez yer verildiği saptanmıştır (74). 1925 yılında Türk Yurdu dergisinde yayınlanan bir makale yukarıda sözü edilen yazılara oranla o dönemde kadın konusunu gündeme getiren yazarların düşünüş biçimini sergilenmesi açısından daha anlamlıdır. Makalenin yazarı, Türk kadınının erkek ile birlikte tüm türk tarihi boyunca birlikte çalıştığını, "Avrupa medeniyeti ıktibas etmekte, fikren ve ruhen yükselmek için çalıştığımız şu son ve mühim döneminde de çalışmaya istekli olduğunu belirtmekte ve kadının getireceği katkıyı şu biçimde ifade etmektedir :

"O bizim akıl ve hesapla halledemediğimiz, tereddüt ettiğimiz, şüpheyeye düştüğümüz meseleleri kalbiyle, ruhuyla, halledecek, bizim soğuk siyasi tabirlerle insanı tefekküre ve tereddüte sevkeden bilmece ruhlu layıha ve tahminlerimize ruh, revnak, ahenk ve lezzet bahşedecek, her bir hareketimize milli renk ve his katacak tahayyüllerimizi milli ruhumuzla tezyin edecektir." (75).

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ve onu izleyen tek parti döneminde fikir dergilerinde kadınların yaşamını değiştirmeyi hedefleyen girişimlerin tartışma konusu haline getiremediği görülmektedir.

(74) Hüseyin Cahit Bey (Yalçın)'in yönetiminde yayınlanan Fikir Hareketleri dergisinin 29 Teşrinievvel 1933'te yayınlanmış olan ilk sayısı ile 18 Nisan 1935'te yayınlanmış 78. sayısı arasındaki sayıları taranmış ancak kadını konu alan herhangi bir yazıya rastlanmamıştır.

Türk Yurdu dergisinin çeşitli sayılarında yer almış iki örnek yazı: "Türk Kadınının İntihap Hakkına Dair-Mühim Bir Konferans", Cilt IV, Sayı 27-28 (Mart-Nisan, 1930), s.24 ve "Kadının Yükselmesi", Cilt IV, Sayı 29 (Mayıs, 1930), s.24 (R.S. imzalı).

(75) İsak Ayası, "Türk Kadını", Türk Yurdu, Cilt III, Sayı 15 (Kâ-

Dergilere giremeyen kadın soru nlarına Cumhuriyet dönemi yazarlarının da ilgi gösterdiği söylenemez. Cumhuriyet'in ideolojisini oluşturmak; Türk inkılabının ve Kemalizmin prensiplerini anlatmak ve açıklamak üzere yayınlanan eserlerde (76) kadın sorunu ele alınmamıştır. Ancak Ziya Gökalp ile başlayan bir eğilimin devamı olarak, dönemin aydınlarınınca daha geniş bir kitlenin siyasal hayata ilgilerini çekmeye yönelik program taşıyan halkçılık ideolojisinin bir unsuru olarak kadınların toplumsal hayata katılması düşüncesi benimsenmiştir. Bu görüşü işleyen yazarlardan Halil Nimetullah, Halkçılığın özelliklerinden birinin "Kadıncılık" (feminisme) olduğunu belirterek, kadın ve erkeğin eşit olarak sosyal ve siyasal hayatta katılması gerektiği görüşünde olduğunu ve bu özelliğin islamiyet öncesi türklerdeki varlığına dikkat çekerek, "şu halde kendi içtimai bünyesi neticesinde olarak esasen kadıncı olan Türk, bittabi bütün manasıyla halkçıdır" (77), sonucuna varmıştır. Halkçılığın eşitlikçi yanının cins eşitliğini beraberinde getirdiğini ve Cumhuriyet'in eğitim politikasının da bu yönde temellendirildiği de ileri sürülmüştür.

"Cumhuriyet maarifinin en esaslı karakterinden biri de halkçılıktır.

Kadınların içtimai hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirlerine yardımcı olmalarını prensip olarak kabul eden Türkiye Cumhuriyeti, Türk kızlarına da bütün tahsil kapılarını açmış, kadınlarla erkeklere mu-savi haklar tanımıştır." (78).

Yine aynı dönemde yayınlanan kadın dergilerinde de değişen toplumsal koşullar içinde kadının 'yeniden tanımlanmasını' ve birey olarak kavranmasına yönelik bir söylemin oluşturamadığı ge-

---

nun-ı sani, 1925), s. 335-342, Mehmet Kaplan ve diğ. (haz.), Atatürk Devri Fikir Hayatı, II (Ankara: Kültür Bakanlığı yay. 1981), içinde, s. 504-513.

(76) M. Saffet Engin, Kemalizm İnkılabının Prensipleri, Cilt I-III (İstanbul: Cumhuriyet B., 1938); Sadri Etem (Ertem), Türk İnkılabının Karakterleri (İstanbul: Devlet M., 1933); Tekin Alp, Kemalizm (İstanbul: Cumhuriyet M., 1936); Halil Nimetullah (Öztürk), Halkçılık ve Cumhuriyet ve Türk Halkçılığı ve Türk Cumhuriyeti (İstanbul: Orhanlıye M., 1930).

(77) Halil Nimetullah (Öztürk), a.g.e., s. 66.

(78) A.k., Halil Nimetullah (Öztürk) gibi Sadrettin Celal Antel de Cumhuriyet'in halkçı karakterinin milli eğitimde kızlara tahsil kapılarını açtığını vurgulamaktadır: "Cumhuriyet maarifinin en esaslı karakterlerinden biri de halkçılık-

leneksel kadın imajının avrupalı görüntülerle gündeme getirildiği görülmektedir(79). Cumhuriyet döneminde kadının tek cepheli olmayacağını açıklayarak yayın hayatına başlayan "Cumhuriyet Kadını" dergisi, yeni kadını, "Cumhuriyet kadını fikir mücadelelerine, edebiyat hareketlerine, spora ve aynı zamanda ev kadınlığına, anneliğe ve zevceliğe merbut mükemmel kadındır" şeklinde tanımlamakta, ancak hemen arkasından kadına en uygun meslek olarak öğretmenlik görülmekte, öğretmenlik dışında mesleklerini sürdüren kadınların "fedakarlıklarından" söz edilmektedir.

"Kimya laboratuvarında, fennin daha bir çok şubesinde parmacıkları boyanıp, sararmış rengini kaybetmiş ilim ve fen uğruna hanımlar için fedakarlık olan bu çirkinlikleri memnuniyetle kabul etmişlerdir." (80).

Bu fedekârlıkların yapılması "en beğenilen kadın" olmaya yeterli görülmemiş olacak ki, "en beğenilen kadın" olarak, "son derece ahlâksız bir ortamda tüm ahlaksızlara rağmen erkeklerin hayranlığını uyandırıp hem tanınmış hem de zengin birisi" (81) olan ünlü bir ABD'li kadın oyuncu gösterilmiştir.

Geniş bir okuyucu kitlesine seslendiği düşünülen "Yeni Muhit" adlı magazin dergisinin Haziran 1931-Mart 1932 tarihleri arasında yayınlanan sayılarında kadın sayfalarında sadece kadınların nasıl daha güzel olacakları, daha iyi yemek pişirecekleri, daha iyi çocuk yetiştirecekleri üzerine bilgiler verilmiştir. Yeni Muhit dergisinin bir sayısında yer alan kadın sayfalarındaki

---

tır. Kadınların içtimai hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirlerine yardımcı olmalarını prensip olarak kabul eden Türkiye Cumhuriyeti, Türk kızlarına geniş açmış, kadınlara erkeklerle müsavi haklar tanımıştır." (Sadrettin Celal Antel, Maarifimiz ve Meseleleri, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1935, s.146-147).

- (79) Ahmet Baydar, "Atatürk Dönemi Kadına Yönelik Periyodikler (1929-1938), A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık VI-1981 (Ankara: A.Ü.B.Y.Y.O., yay., 1982), s.177-201. Baydar, 1929-1938 arasında yayınlanmış olan Hanımlar Alemi (14 sayı), Cumhuriyet Kadını (I. sayı), Moda Albümü (Nisan 1937-Aralık 1938) ve Ev-İş (Nisan 1936-Aralık 1938) dergilerini incelemiştir.
- (80) Cumhuriyet Kadını, Sayı, 22 Mart 1934'ten aktaran Baydar, a.g.m., s. 188-190.
- (81) A.k., s. 191.

konu başlıkları şu şekildedir : Yaş ve kuru sebzeler, Sıhhat ve Güzellik, Yaz sporları, Tenis kıyafetleri, Elbise kalıbının tarifi, Her çocuğun maruz kaldığı tehlikeler, şen çocuklar (82).

Gerek magazin dergilerinde gerekse kadın dergilerinde kadının geleneksel rolünün daha iyi yerine getirilmesinin ve batılaşan Türkiye'de kadınların sosyal yaşamlarının batılı orta sınıf kadınlarına ait değerlerle donatılmasının amaçlandığı görülmektedir. Bir başka deyişle, eğitim düzeyi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlık derecesi düşük, çok dar bir orta, orta-üst sınıfa sahip olan Türkiye'de, dergiler, okuyucu olarak hedef aldıkları kadın kesimine sadece batılı orta sınıf kadınının değerlerini benimsetmeye çalışmışlardır. Dönemin fikir dünyası içinde kadın sorunlarına yönelik ciddi ilgilerin eksikliği, ancak bu tür yayınlarla giderilmeye çalışılmıştır. Geleneksel-dini toplumun değerlerini kaldırarak devrimlerle yeni bir toplum yaratmayı amaçlayan Türkiye'nin kültürel ajanlarının, yeni toplumun önemli unsurlarından biri olan yeni kadın kimliğinin oluşturulmasına yönelik çaba göstermişleri, geleneksel tutumun bir başka söyleyiş biçimi-batılı-ile yetinmeleri sonucunu doğurmuştur.

1930'larda kadın yazarların arka arkaya "kadını" konu alan kitaplar yayınladıkları görülmektedir(83). Yazarların ortak amacı; Türk devriminin kadına tanıdığı hakları "yeterince kavrayamamış" hemcinslerine ve kamuoyuna, haklarını ve daha ağırlıklı olarak görevlerini hatırlatmak ve devrimleri sadece biçimde Avrupalılaşmak olarak anlayan ve bu doğrultuda bir yaşam biçimi sürdüren kadınlara eleştiriler getirmektir :

"Anadolu'da köylü kadını dinin tesiri altındadır. Bugün şehirde Türk kadını başına şapka giydirilmiş, belediye doktor, avukat, amele, muharrir herşey olmuştur...Şehir kadını yukarıda gösterdiğimiz gibi en ileri şekillere atılmıştır, fakat burada düşünce itibarile inkılap ku-

(82) Yeni Muhit dergisi, Haziran 1931'de yayımlanan 52.sayısından itibaren, Mart 1932'da yayınlanmış olan 61.sayısına kadar incelenmiştir.

(83) Nezihe Muhittin, Türk Kadını (İstanbul:Nümune M.,1931);Efzayış Suat,Türk Kadını, Müsbet-Menfi (İstanbul:Milliyet M., 1932); İffet Halim(Oruz), Yeni Türkiye'de Kadın (Ankara:y.y., 1933).; Nezihe Muhittin'in kitabı yazarın anılarını da içermektedir. Kadın sorununun tartışıldığı aile ve arkadaş çevresini anlatan yazar (s.21-57) kurucu üyeliğini ve başkanlığını yaptığı Türk Kadın(lar) Birliği'nin çalışmalarına geniş yer ayırmıştır (s. 82-106). Cumhuriyet sonrasında "Kadınlar

Kadın yazarların Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınının olması gerektiği yolundaki önerilerinde, kadının bağımsız bir kişilik ve yurttaşlık bilinci oluşturması konusundan çok, kadınların Türkiye'nin ilerlemesine yapacakları katkı ve bu yoldaki görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesi üzerinde durulmuştur(88). Bununla birlikte kalkınma hamlesi içinde yerine almış ya da alması istenen kadının, aynı zamanda iyi bir ev idarecisi, eş, ana olması beklenmiş ve bu görevlerin yerine getirelebilmesi için eksik bilgilerin nasıl tamamlanacağı yolunda reçeteler sunulmuştur (89). Parasını dikkatle kullanan, yerli malları kullanan, ev idaresi bilgisine sahip, kadın-erkek arkadaşlığını kocası ile yaşayan, meslek sahibi, kitap okuyan bir kadın strootipi hemen hemen bütün kadın yazarlarca işlenmiştir.

Tanzimattan beri, üst sınıflara mensup kadınların, Avrupalı sınıflarda kadınlara öykünmelerinin gizli yaşanmışlıkları, Cumhuriyet ile birlikte gelen köklü değişikliklerle yasallık kazandığı için, devletin kuruluş yıllarında toplum yaşamında, yerleşmiş değerlere sahip tek örnek olarak görülen ve resmi ideolojinin her düzeyde-ekonomi, siyaset ve düşünsel-olumlayarak onayladığı batılı yaşam biçimini seçtikleri görülmektedir. Ancak, "seçilen"batının sadece bir sınıfına-burjuvaziye-özgü bir yaşam biçimidir ve bu yaşam biçimi, biçimde değişmeyi getirmesine rağmen bunun ancak bir düzen içinde olmasını vurgulayan geleneksel değerlere sahip çıkan bir düşünce dizgesine -pozitivizme- dayanmaktadır (90).

Kadın yazarların aynı dünya görüşünü paylaşmalarına karşın batılı yaşam biçimini sürdüren kadınlara getirdikleri eleştiriler, "milli vazifeleri unutmak" ve "inkılabın manasını kavrayamamak" noktasında toplanmaktadır. Farklı bir toplumsal yapı içinde-sanayi devrimini tamamlamış Avrupa'da- bir sınıfa özgü değerlerin iktibas edilmesi, gelişmekte olan Türkiye'de "vazifeleri"

(88) Nezihe Muhittin, a.g.e., s. 80.

(89) A.k., s.76; Efzayış Suat, a.g.e., s. 22.

(90) Cumhuriyet'in felsefi dayanağının pozitivizm olduğu yolunda bkz. Taner Timur, Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli (Ankara : A.Ü.S.B.F. yay., 1968), s. 112-117.

caklayış noktası zayıftır. Avrupa'nın dünki şartları içine düşmek yenilik zannedilmekte ve bunu yapan bir çok şehirli kadın kendini Türk inkılabına uymuş görmektedir." (84).

"İşte bugünkü Türk kadını garp kisvesine büründü. Kocasının kolunda tiyatrolara, konserlere, lokantalara, barlara gitti. Beyaz eldivenle nutukları alkışladı. Lavanta kokuları saçarak müsamerelerin heyeti terbiye azalığını yaptı. Darülfünuna girdi. Doktor oldu, avukat, hakim oldu. Belediye kürsüsünde gözüktü. Şöförlük yaptı. Posta memuriyetinde bulundu. Sahneye çıktı. Saz çaldı, şarkı söyledi. Her zevki tattı. Her işe girdi. Bir an içinde her şeyi benimsedi. Fakat inkılabın hakiki manasını anlayamadı .....

....İnkılap bize yol gösterdi, fırsat verdi, birbirinize yardım edin, kadınlığı yükseltin dedi. Biz bu irsadi anlamadık. Sanki yalnız şahsi menfaatimiz mevzu-bahs imiş gibi ferden yükselmeye uğraştık, yalnız kendi hürriyetimizi, kendi zevkimizi düşündük." (85).

Kadın yazarlar, inkılaplara ve onu gerçekleştiren bağılılıklarını vurgulamışlar ve inkılabın başarıya ulaşması için kadınlara düşen görevleri bir millî vazife olarak görmüşlerdir.

"Her an, her rengin bizde husule getirdiği cazibe ve dehası hikmeti tabiyede misli görülmemiş bir menşur gibi, etrafa kuvvetli renk ziyaları saçan büyük halâskarı (M.Kemal anlaşılmalıdır E.D.) kadınlarımızın yegane hamisini düşünüp tebcil etmek milli bir vazifedir" (86).

"İnkılap, inkılap, gene inkılap...ve bizim parolamız şudur:(Bütün varlıklar iş başına I,)" (87).

Halk Fırkası" kurma girişiminde bulunanları başında olan Nezihe Muhittin, Fırka kurma girişimlerinin, vilayetin siyasi haklarını almamış olan kadınların fırka teşkiline kânen müsaade edilemeyeceğini bildirmesi üzerine Türk Kadın Birliği'ni kurduklarını aktarmaktadır (s.93-101). Türk Kadın Birliği Nizamnamesi ve Beyannamesinin de yer aldığı kitap, Cumhuriyet'in ilk kuşak kadın hakları savunucularının dünyaya bakışlarını sergilemesi açısından ilginçliğini korumaktadır.

(84) İffet Halim (Oruz), a.g.e., s. 14.

(85) Efzayış Suat, a.g.e., s. 53.

(86) A.k., s. 6.

(87) İffet Halim(Oruz), a.g.e., s. 59.

unutmayı beraberinde getirdiği düşünülerek, avrupalı kadınların sadece kendine ve ailesine karşı görevleri olduğu gözönünde tutularak, bu görev ve sorumluluk anlayışına karşı çıkmıştır. Kadınların toplumsal hayatta daha etkin olmasının, kadının özgürleşmesi açısından yaklaşılmamış, sadece millete karşı görevlerinin daha iyi yerine getirilmesinin bir gereği olarak önem verilmiştir.

Bununla birlikte kadın yazarlar, kadın ve feminist hareketler karşısında duyarlılık göstermişler, ancak "kendi anlayışları" na göre feminizme inandıklarını belirtmişlerdir.

"Yeni kadın erkek gibi giyinmek, erkek gibi düşünmek, erkek gibi yaşamak temayülünü göstermeye başladı. Ben bu cereyanı muzir görüyorum. Hatta bizim içtimai ihtiyaçlarımızın hususiyetini düşünerek endişeye kapılıyorum. İnkılabımızın verdiği büyük fırsatla bizlerin her şeyden evvel, asırlarca münfeil ve metruk kalmaktan menfileşen, tefessüh eden kadınların asli seciye ve vasıflarını ıslah etmek ilk işimiz olmalı idi.

Biz, hakiki feministlerin, moda cereyanına sürüklenen şursuz zümre ile hiç bir münasebetimiz yoktur..."(91).

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türk fikir hayatında kadın sorununun nasıl ele alındığını incelemeye çalıştığımız bu ara bölümü Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ütöpik bir romanı olan Ankara'da karakterleştirdiği bir kadın tipinin irdelenmesiyle sona erdirmek istiyoruz. Yazarın kadın sorunu ile ilgili görüşlerini sergileyen makalelerinden, onun kadınların toplumsal hayata aktif katılmak üzere yaptıkları mücadelelerden yana olmadığı anlaşılmaktadır.

"Bazı Türk hanımları, -ki sizinde biraz onlardan olduğunuzu görüyorum,-mensup buldukları memleketin pest ve müzmakil kaldığını işiterek telaşa düşüyorlar ve bu telaş saikesiyledir ki evlerinden dışarıya fırlayıp çirkin bir erkek kalabalığına karışmak, bu kalabalıkla beraber meçhul bir ufka doğru koşmak istiyorlar ve unuttuyorlar ki asıl vazifeleri kalmaktır ve daima ileriye doğru koşanları, çok koşarak hududu aşmaktan ve muğlak bir macera da kaybolmaktan menetmektir." (92).

(91) Nezihe Muhittin, a.g.e., s. 7-8.

(92) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Okun Ucundan, Erenlerin Bağından, Kadınlık ve Kadınlarımız ve Diğer Nesirleri (İstanbul: Remzi Kit., 1940), s. 62-63 ; "Bir İzah" (yazıldığı tarih: Teşrinievvel, 1331-1915).

Yazar, Avrupa'dan dönen bir genç adamın, kendisine evlendirmek isteyen ablasına yazdığı, evlenebileceği kızın özelliklerini bildirdiği mektubu konulaştırdığı denemesinde ise, "hukuku nisvan"dan söz eden kadınların erkeklerin "felaketine" yol açacakları kanısındadır :

"İlim ve fikir sahasında sendeleyip düşecek kadar beceriksiz olmamakla beraber, sakın kardeşim, dikkat et ki dimağı kalbinden daha mükemil olmasın...Eğer karşıma, mazaallah, bir de "hukuku nisvan" "medeniyeti hazıra," "terakkiyatı milliye" gibi şeylerden bahseden bir kadın diyecek olursan benim felaketime sebebiyet verirsin, istekbalimi mahvedersin, kardeşim." (93).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, romanı ANKARA'yı, değişen bir bir kentin içinde yaşanan iki dönemde -kurtuluş savaşı yılları ve devrimleri izleyen yıllar- ve yaşanması istenen bir üçüncü dönemde sürekli devrim heyecanı içindeki Ankara'da, Selma Hanım ve ona bu dönemlerde eşlik eden erkekler üzerine kurmuştur. Ankara'nın üçüncü bölümü yani yazarın ütopyası içinde Türk kadınının nasıl olmasının istendiği ve dönemin aydınlarının nasıl bir Türk kadını imajına sahip olduklarını ortaya koyabilmek amacıyla Selma Hanım karakteri üzerinde durulmuştur :

"İyi bir tahsil görmüş olmasına ve fikir davalarını çok iyi anlayabilecek bir seviyede bulunmasına rağmen memleket işlerine karışmak emeli gönlünden hiç geçmeyen"(94)

Banka şe Ahmet Nazif Bey'in eşi olarak ıssız ve yokluklar kenti Ankara'ya, Sakarya Meydan Muharebesinden önce gelerek, misafirlerini çini tabaklar, billur bardaklar, gümüş çatal bıçakları ile ağırlayan, Çankaya sırtlarında at ile gezintileri esnasında Binbaşı Hakkı Bey'i beğenen, genel taarruz sırasında ilkin Eskişehir'de daha sonra Cebeci hastahanelerinde hemşirelik eden, hastalarına bakmak için Ankara'da kalarak Kayseriye gitmek isteyen kocasından ayrılan Selma Hanım, savaş sonrasında, şirket meclisi idare reisi ve idealistliğini yitiren Emekli Miralay Hakkı Bey'in karısı olarak baloların en beğenilen kadını haline gelmiş, "ve elleri hiç bir işe karışmaya karışmaya adeta yapma çiçek demetleri halin"i almıştır.

(93) Karaosmanoğlu, a.g.e., s. 93: "İzdivaca Dair".

(94) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara (İstanbul: Birikim yay., 1981), s. 26.

Yazar, Cumhuriyet ile birlikte toplum hayatına katılan kadının tiplemesini yaparken dış görünüşü değişmiş ancak geleneksel değer yargılarını sürdüren ve hiç bir sorumluluk taşımayan kadın Selma Hanım aracılığı ile eleştirmektedir :

"Hayatımı kazanmak için değil(Selma Hanım çalışmak istemektedir.) fakat bir şeye yaramak için. Bizi yalnız süsleyip dans ettirmek için mi açtınız? Yalnız buna yaran bir kadın hürriyetinin ne kıymeti var?" (95).

"Bakınız, size, o ruhi sefalet dediğiniz şeyin ufak bir tahlilini yapınca bunu, ne kadar bütün Türk kadınlarına şamil olduğunu anlayacaksınız. Bütün Türk kadınları derken, hiç şüphesiz, kendi sınıfında ve kendi seviyemde olanlardan bahsediyorum. Hiç şüphesiz, belki, dünyanın en canlı bir istihlal unsuru olan köylü kadınlarımızı; hiç şüphesiz, dünyanın en tutumlu, en idareli ev kadını olan yerli Ankaralı hanımları hatırıma getiriyorum. Şu bizim, guya içtimai bir inkılabın öncüleri olduklarını zanneden okur yazar Türk kadınları demek istiyorum. İşte, bunların hepsi, boş yere hür, azad olmaktadır mustarıptirler. Evde hiçbir faydamız, sokakta hiçbir faydamız kalmamıştır. Bir derin boşluk içinde dönüp duruyoruz." (".... ....Erkek ne kadar içtimai bir mahluksa kadın da o kadar içtimaidir. Ben, bize verdiğiniz "courtisane" hürriyetini istemiyorum. Ben, erkekle her hususta eşitliği talep ediyorum" (96).

"İnsan ve içtimai bir kıymeti olan" muallimlik mesleğini seçmiş, eşinden ayrılarak, devrimlere inanmış yazar Neşet Sabit ile evlenmiş Selma Hanım, yazarın düşlerinin ürünü olan Ankara'da yaşamaktadır. Ancak bu bölümde, "her hususta eşitliği talep eden Selma Hanım'ın taleplerini nasıl gerçekleştirdiği yolunda hiç bir açıklamada bulunulmamıştır. Birinci ve ikinci bölümde toplumsal aksaklıklar Selma Hanım aracılığıyla ortaya konulurken, yazarın Türkiyesinde ilerleme için yapılan her atılımda Neşet Sabit aracılığı ile işlenmiştir: Neşet Sabit, İçtimai Mükellefiyet Teşkilatının durup dinlenmek bilmeyen üyelerinden biri, beğenilen romancıdır. Neşet Sabit yurtiçinde yolculuklara çıkar, Büyük Devlet Tiyatrosunda oynanacak eser onun eseridir...Selma Hanım ise sadece onun yanındadır (97).

Yazarın yeni Türk kadını, görev ve sorumluluklarının bilincinde, meslek sahibi olarak Türkiye'nin kalkınma hamlesi için-

(95) A.k., s. 145.

(96) A.k., s. 149.

(97) A.k., s. 162-217.

de yerini almış, eşinin yanında, onun başarılarıyla sevinen, huzurlu bir kadın tipidir. Cumhuriyet'in ilk dönem kadın yazarları gibi Yakup Kadri de, kadının özgürleşmesini toplum için işe yararlılık ya da başka bir deyişle sadece meslek sahibi olmakla sınırlamıştır.

VII.CUMHURİYET KADINI ÜNİVERSİTEDE

Türkiye'de kadınların üniversite eğitiminden yararlandırılmalarının Birinci Dünya savaşı yıllarında, İnas Darülfünun'unda öğrenim gören kız öğrencilerin Darülfünun'da erkek öğrencilerle beraber derslere girmeleriyle gerçekleştiğine değinilmmişti.

Birinci Dünya savaşı yılları, Darülfünun'un "bir yüksek okul hüviyetinden büsbütün sıyrılarak modern bir üniversitenin fonksiyonlarını" (98) benimsemeye doğru adımların atıldığı bir dönemdir. Bu dönemde "ilmi muhtariyet istekleri ilk kez ortaya atılmış, "Meclis-i Müderris"lerin kendi fakültelerine ait meselelerle meşgul olmaları, Darülfünun'un müşterek işlerini ve bilimsel hayatını düzenleyecek bir "Darülfünun Divanı" kurulması istenmiştir. Nitekim 11 Ekim 1919'da "Darülfünun-u Osmanlı Nizamnamesi" ile bu istekler gerçekleşmiştir. Bu nizamnameye göre, İstanbul Darülfünun'u Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun fakültelerinden oluşacak ve bilimsel özerkliğe sahip olacaktır (99).

(98) Doç.Dr.Musa Çadırcı-Yrd.Doç. Azmi Süslü, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi (Ankara:A.Ü.Rektörlüğü yay., 1982), Aslında, "Darülfünunda esas canlanma Balkan Savaşı (1912-1913) sonrasında Türkçülük ideolojisinin benimsenmesinden sonra görüldü. Birinci Dünya Savaşı içinde, 1915'te bir reform yapıldı. 14 Alman ve bir Macar profesör çağrıldı. Alman profesörler von Humboldt geleneğine göre üniversiteyi araştırmaya yöneltmeye çalıştılar." İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt III, s.660. Darülfünun Tarihi ve Süreç içindeki gelişimi için ayrıca bkz. İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt II, s. 470-473; Emre Dölen, "Darülfünun", T.C.T.A., Cilt II, s.476-477; Mete Tunçay-Haldun Özen, "1933 Tasfiyesinden önce Darülfünun", Yapıt, Sayı 7 (Kasım, 1984), s.6-18; Nafi Atuf(Kansu), Türkiye Maarif Tarihi, s. 63-67.

(99) Hasan Ali Koçer, "Eğitim Sorunlarımız Üzerine İncelemeler ve Düşünceler", Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları, (Ankara:y.y. 1975), s.114-121. Darülfünun-u Osmanî Nizamnamesi'nin metni için bkz. Ord.Prof.Dr.Ernst Hirsch, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi Cilt I (Ankara:A.Ü.yay., 1950), s.201-207.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Darülfünun çalışmalarını sürdürmüş ve 1924 yılında çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Darülfünuna bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılması kararlaştırılmıştır. 1 Nisan 1924'te Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği bir yasa ile Darülfünun'a şahsiyet-i hükmüye verilerek katma bütçe ile yönetimi sağlanarak "Üniversitenin özerkliği idari ve mali bakımdan da tamamlanmıştır." (100).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, Cumhuriyetin getirdiği değer sistemlerini benimseyen kadroları ve inançlı cumhuriyet kuşaklarını yetiştirmek üzere yüksek okul ve fakülte açılmasına önem verilmiş, bunu 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi, yine 1925 yılında Musiki Muallim Mektebi, 1927'de Gazi Orta Öğretmen Okulu, 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve 1936'da İstanbul'daki Mekteb-i Mülkiye'nin yeniden düzenlenerek Ankara'da Siyasal Bilgiler Okulu olarak açılması izlemiştir.

A. Kız Öğrenciler

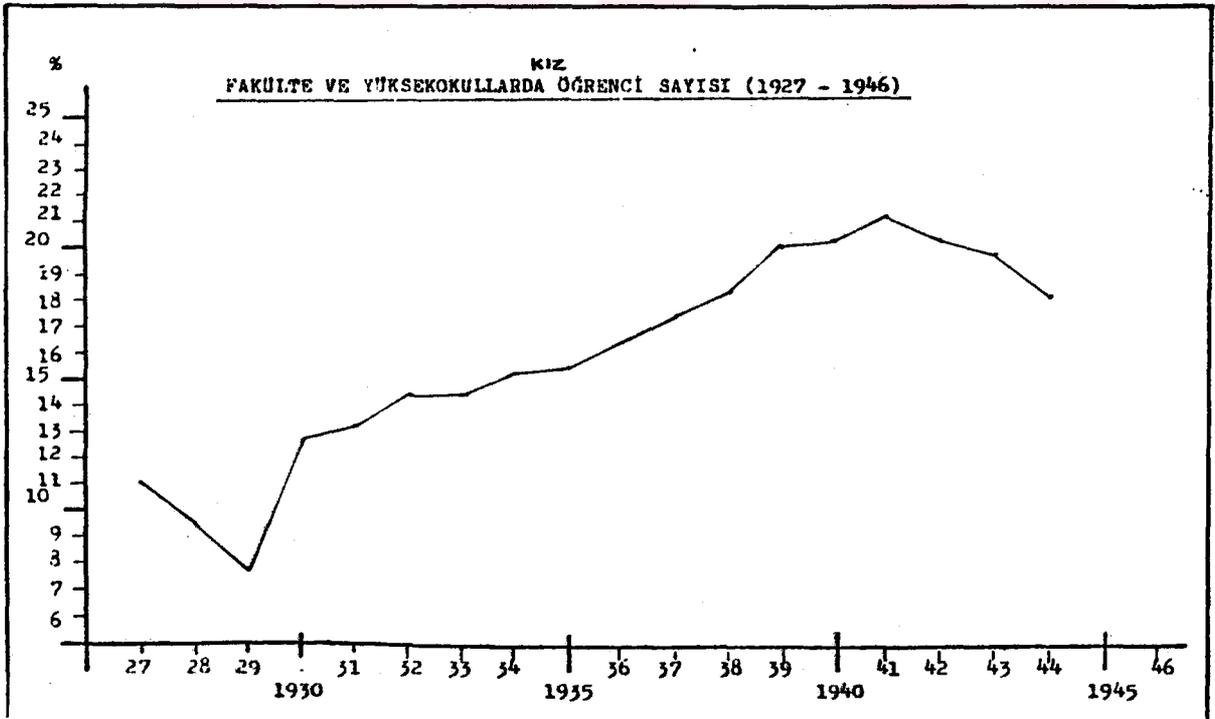
Osmanlı yönetiminde, Darülfünun'da ilk olarak Edebiyat ve Fen Fakültelerine, daha sonra 1921'de Hukuk Fakültesine, 1922'de Tıp Fakültesine kabul edilen kadınlar, 1927'de Yüksek Mühendis Mektebi'nde öğrenim görebilme olanağına kavuştular.

Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra, kadınları toplumsal yaşamda aktif kılacak reformların birbirini izlemesi, Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere yönetici kadrosunun kadınların eğitime verilmesi gereken önem üzerinde durmaları, kadınların üniversite eğitiminden daha çok sayıda yararlandırılmalarına olanak sağlayan ortamın hazırlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Fakülte ve Yüksek okullarda öğrenim gören kız öğrenci sayısında hızla yükselme kaydedilmiştir. Bu durum aşağıda Tablo ve grafikte görülmektedir.

FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARDAKİ ÖĞRENCİ SAYISI

ÖĞRETİM YILI	Ö Ğ R E N C İ S A Y I S I			
	Erkek	Kadın	Toplam	Kız Öğr. Oranı
1927-28	3477	441	3918	% 11.2
1928-29	3461	336	3827	% 9.5
1929-30	3390	292	3682	% 7.9
1930-31	3646	540	4186	% 12.9
1931-32	4081	623	4704	% 13.2
1932-33	4535	760	5295	% 14.3
1933-34	5005	846	5851	% 14.4
1934-35	5674	950	6624	% 14.3
1935-36	6162	1115	7277	% 15.3
1936-37	7064	1290	8354	% 15.4
1937-38	7820	1564	9384	% 16.6
1938-39	8431	1782	10213	% 17.4
1939-40	9884	2246	12130	% 18.5
1940-41	10262	2582	12849	% 20.1
1941-42	11694	3039	14693	% 20.6
1942-43	12563	3382	15945	% 21.2
1943-44	14451	3742	18293	% 20.4
1944-45	15603	3899	19502	% 19.9
1945-46	15688	3585	19273	% 18.6

TABLO -13 Millî Eğitim Hareketleri (1927 - 1966) Ankara, M.E.B. Yayını,
1967 'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK : 1

Fakülte ve Yüksek okullarda sayıları artarak öğrenim gören kız öğrencilerin özellikle edebiyat fakültelerinde ve yüksek öğretmen okullarında yoğunlaştıkları yukarıdaki tablodan anlaşılmaktadır (1932-1933'de %58, %54.4). Aynı tarihlerde Türkiye'nin model aldığı batı ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de kız öğrencilerin sosyalizasyon sürecinde kazandıkları cinsiyete dayalı ayrımcı rol dağılımının bir uzantısı olarak "kadınlara uygun" olarak kabul edilen bilim dallarını ve meslekleri tercih ettikleri görülmektedir. Nitekim, erkek mesleği olarak kabul gören mühendislikte, bu mesleği kazandıran okullarda kız öğrencilerin oranı (1932'de % 1.5 ve 1937'de % 1.3), diğer bütün fakültelere oranla çok düşüktür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Fen Fakültesi'nde kız öğrencilerinin oranının yüksekliği (1932-1933'te %20.1 ve 1937-1938'te % 28.1) dikkat çekicidir. Batılı kapitalist ülkelerde bu fakültelerin kız öğrencilere kapalılığı gözönünde tutulursa, bu durum, Cumhuriyet'in bilim ve teknolojinin üstünlüğüne dayalı dünyaya bakışının kız öğrenciler tarafından da paylaşılması ve Türkiye'de üniversite'nin buluşlarıyla teknolojiye hizmet etmek "pazar için" bilgi üretmekten çok, hazır bilgileri aktararak insan yetiştirmeye ağırlık vermesiyle açıklanabilir. Batılı kapitalist ülkelerde doğa bilimleri öğrenimi alan insanların sanayinin ilgili sektörlerinde istihdam edilmelerine karşılık, sanayileşme sürecinin başlangıcında olan Türkiye'de, bu meslekleri kazanmış insanları istihdam etmeye hazır bir çalışma ortamının bulunmaması nedeniyle, doğa bilimlerinde eğitimini almış insanların meslekleri, sadece kazandıkları bilgileri aktarmaya dönüşmüştür. Fizikçi olmaktan çok, fizik öğretmeni olmak "kadına uygun" olarak görüldüğü içindir ki doğa bilimleri eğitimi veren fakültelerde çok sayıda kız öğrenci öğrenim görme olanağını bulmuştur.

SEÇİLMİŞ BAZI FAKÜLTE VE YÜKSEK OKULLARDA
KIZ ÖĞRENCİLERİN ORANI (%), 1932-1933; 1937-1938

BİLİM DALLARI	(1932-1933) Kız Öğr. Oranı (%)	(1937-1938) Kız Öğr. Oranı (%)
Hukuk Fak.(İst.Ank)	12.2	13.0
Edebiyat Fak(İst.DTCF)	58.8	33.7
Mülkiye Mek.	2.9	0.5
İktisat(İkt.Tic.O. ve İkt. Fak.)	9.8	14.3
Tıp Fakültesi	2.6	7.6
Eczacılık Mektebi	25.2	-
Dişçi Mektebi	26.5	-
Fen Fakültesi	20.1	28.1
Ank. Yük. Ziraat Okulu	8.4	5.4
Mühendislik Mektebi	1.5	1.3
Öğretmen Okulları (Yük. Muallim Mek. ve Gazi Orta Muallim ve Terbiye Ens.)	43.9	18.8
Güzel Sanatlar Akademisi	12.8	18.9

TABLO - 14 Maarif İstatistiği (1932-1933), Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934 ve Maarif İstatistikleri (1937-1938), Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1939'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici kadrosunun, Osmanlı yönetim geleneğinin tam tersi bir tutumla, hukuki ve idari kadroların seçiminde cinsiyete dayalı ayrımcı bir politika izlememesi ve kadınların devletin hukuki ve idari yapısı içinde yer almalarını sağlayıcı çabaları, kadınların hukuk ve siyasal bilgiler fakültelerinde öğrenim görmelerini destekleyici bir faktör olmuştur. Osmanlı devletinin laik bir toplum anlayışına sahip olamamasından kaynaklanan bir gerekçeyle kadınlar devletin yönetim yapısı içinde yer alamamışlardır. Batılı ülkelerinde çok farklı bir toplumsal gelişim modeli izlemelerine, Rönesans'tan beri laik bir toplum

anlayışına ve Fransız devriminden beri de eşitlik anlayışının tartışıldığı bir düşünsel ortama sahip olmalarına karşın, kadınlara devlet yönetim yapısı içinde yer verilmemesi geleneği ile 20.yüzyıla ulaştıkları görülmektedir. Bu gelenek, batılı ülkelerde kadınların, üniversitelerde hukuk ve siyasal bilimler alanlarında eğitim görmelerini engelleyen bir faktör olmuştur. Nitekim, Almanya'da hukuk ve idari bilimler alanında öğrenim gören öğrencilerin 1928'de yalnızca %3.4, 1932'de %6.2'si kadındır(101).

Türkiye'de üniversitelerde kadınların tıp eğitiminden yararlandırılmasına izin verildikten sonra, artan sayılarla(1932-1933'te tıp öğrencilerininin %2.6'sı, 1937-38'de %7.6'sı kadındır) tıp fakültesinde eğitimi gördükleri anlaşılmaktadır. 1930 yılına kadar kadın doktorlara hükümet tarafından resmi görev verilmemekte, kadın hekimler ancak serbest çalışabilmekteydiler. 1930'da Sağlık Bakanlığı ilk olarak 1930 mezunu kadın hekimlere görev vermiş (102), bu görevlendirme ile birlikte yaratılan iş hacmi ve hekimlere duyulan ihtiyacın çok fazla olması dolayısıyla kadınlar, prestiji yüksek bu mesleği giderek artan sayılarla tercih etmişlerdir. Oysa batıda kadınların tıp fakültelerinde eğitim görmeleri ve hekimlik mesleğini icra edebilmeleri büyük dirençle karşılaşmış ve kadınlar bu hakları uzun mücadeleler sonucunda elde edebilmişlerdir(103). Türkiye'de ise 1930 öncesinde hükümetin kadın hekimlere izin vermediği dönemde, tıp fakültesinde, hocaların kadın hekimlerin ihtisas yapmasına olanak sağlayan girişimlerde buldukları ve kadın hekimleri fakülteye eylemli asistan olarak aldıkları, resmen görevlendirdikleri bilinmektedir (104).

Kız öğrencilerin üniversite eğitiminden yararlandırılmaları konusunda gösterilen istekliliğin, üniversitedeki bütün öğretim elemanları tarafından tamamen paylaşıldığını söylemek de yanlış olacaktır. Kız öğrencilerin, profesörlerin, "Burada ne işiniz var, Felsefeden siz ne anlarsınız. Yarın evleneceğiniz ko-

---

(101) F. Herve, a.g.e.

(102) K.Mutlu, a.g.m. s.20. Ayrıca bkz.Naciye Yücel",Tıp Alanında Türk Kadını",Cumhuriyetin 50.Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını,(İstanbul: 1974),s.64-66.

(103) Bu çalışmanın Birinci Bölümüne bakınız. (s.15-45).

(104) K. Mutlu, a.g.m., s. 20 vd.

calarımıza yemek pişirmesini öğrenin" (105) şeklindeki öğütleriyle karşılaştıkları bilinmektedir. Ancak bu, kadınları üniversiteye kabul etmeme konusunda ortaya çıkan direç, batı avrupa üniversitelerine kadınları kabul etmeye karşı gösterilen direç ile kıyaslanmayacak derecede düşük bir noktadadır. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki gerek Osmanlı yönetimi döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında kadınların daha çok sayıda üniversite eğitiminden yararlandırılması, kadınların eğitimin her aşamasından yararlanmasını isteyen, bunun gereğine üniversitede de inanmış aydınların katkısı ile gerçekleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında üniversite eğitiminden yararlanan kız öğrencilerin sosyal kökenleri hakkında düzenli bilgiler içeren istatistikler ve araştırmalar bulunmamaktadır. Ancak anılardan öğrendiğimize göre, üniversite eğitiminden yararlanan kız öğrencilerin büyük bir çoğunlukla memur ve üst gelir düzeyine mensup ailelerden geldikleri anlaşılmaktadır(106). O dönemde kadın nüfusun yüzde doksan beşinin ilköğretimden bile yoksun olduğu gözönünde tutulursa kadın nüfusun içinde yüksek öğrenim görme olanağına ancak küçük bir azınlığın sahip olabileceği de açıktır.

B. Kadın Öğretim Elemanları

Kadınların akademik personel olarak üniversitelerde çalışmaya başlayabilmeleri için 1932-1933 öğretim yılını beklemek gerekmiştir. 1932-1933 öğretim yılında Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde "Muallim" kadrosunda bir kadın akademisyen yer almaktadır (107).

- (105) Niyazi Berkes, Darülfünun'da Felsefe Bölümü Metafizik hocası olan Balabanzade Naim Bey'in kız öğrencilere karşı oluşunu anlatıyor: N.Berkes, Atatürk ve Devrimler (İstanbul: Adam yay., 1982), s. 21.
- (106) Nezihe Muhittin'in yukarıda zikredilmiş olan eseri, Afetinan'ın Hatıralar ve Belgeler adlı eseri, Behice Boran'ın Cumhuriyet Gazetesinin 5-7/8/1986 tarihli nüshalarında yer almış olan söyleşisi bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu çalışmanın altıncı bölümünde yer alan araştırmanın bulguları da bu doğrultuda bilgiler içermektedir.
- (107) DİE kayıtlarına göre.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda hükümet ile Darülfünun arasındaki iyi ilişkiler (108) bir süre sonra bozulmuş 1933 yılında Darülfünun'un tasfiyesine gidilmiştir. Darülfünun'un tasfiye edilmesinin gerekçelerini, dönemin resmi görüşlerini yazılarıyla yansıtan Falih Rıfki Atay'ın aşağıda alıntılan makalesinde bulmak mümkündür :

"Darülfünun'da Türk İnkılabı için en iyi yazılmış esere verilmek üzere 5000 liralık bir mükafatın senelerden beri durmakta olduğunu biliriz. Bu mükafatın hiç kimseye verilmemiş olması, fikir hayatının pek durgun olduğu hükmünü verdirebilir.

Fakat Darülfünun'un dahi Türk inkılabına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiştir. Darülfünun'un memleketin maddi manevi müesseselerinin hepsine dokunan, yepyeni maddi, manevi bir nizam yaratan Türk inkılabına karşı bu vaziyeti acaba nasıl tahlil olunabilir ? Biz ne bitarafılığı, ne de kifayetsizliği kabul edebiliriz. Darülfünun yalnız ilim müessesesi bile olsa, müstesna inkılap zamanlarında ilim müesseseliğinden fedakarlık ederek inkılabına hizmet etmekle, inkılabı kafalarda ve ruhlarda yerleştirmek vazifesini en başa almakla mükelleftir." (109).

"İnkılaplara yeterince inanmamakla" suçlanan Darülfünun'dan duyulan hoşnutsuzluk basında sürekli işlenirken(110) Milli Eğitim Bakanlığın da Darülfünun'da reform yapma hazırlığına girişmiş, bu amaçla Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche'ye bir rapor hazırlatılmıştır. Malche'nin, Darülfünun'da bir reformun zorunlu olduğu, bilimsel yayınların eksikliği, öğretim üyelerine az para verildiği için ek işler yapmaları, ders verme metodlarının etkisizliği, öğrencilerin yabancı dil bilgilerinin eksikliği, geleceğin öğretim üyelerinin yurt dışında yetiştirilmelerinin gerektiği, çeşitli fakülte ve yüksek okullarda verilen dersler arasında koşutluğun sağlanamaması gibi konularda eleştirileri de içeren raporunda sayıları fazla olan öğretim üyelerinin "tedrici olarak ve inhilal vuku buldukça" azaltılması tavsiyesi

(108) Mete Tunçay-Haldun Özen, "Bir Tek - Parti Politikacısının Önlenemeyen Yükselişi", Tarih ve Toplum, Sayı 10 (Ekim, 1984), s. 9-12.

(109) A.k.,

(110) Kadro dergisinin 8 inci (Ağustos, 1932) sayısında çıkan B.A. (Burhan Asaf Belge) imzalı bir "kronik"te Darülfünun'un yü-

de yer almaktadır (111). 11 Eylül 1932'de Milli Eğitim Bakanlığına atanan Reşit Galip Bey, Darülfünun reformu üzerinde önemle durmuş, onun çalışmalarıyla hazırlanan "İstanbul Darülfünun ilgasıyla yerine yeni esaslar dahilinde bir İstanbul Üniversitesi teşkiline dair" hazırlanan kanun teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisinde 31 Mayıs 1933'te kabul edilmiştir. 31 Temmuz tarihi itibarıyla Darülfünun kaldırılmış, 1 Ağustos'da, "Türkiye Cumhuriyeti'nin fikir ve ruh, inşasının temelini teşkil etmek üzere kurulan, tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakültelerinden oluşan, Türk İnkılabı Enstitüsü, Morfoloji Enstitüsü, Kimya Enstitüsü, Elektromekanik Enstitüsü ile İlahiyat Fakültesinin dönüştürülen İslam Tetkikleri Enstitüsünü bünyesinde barındıran İstanbul Üniversitesi kuruldu. Yine aynı tarihte 150'ye yakın öğretim üyesinin işine son verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin "ruhunu" Cumhuriyet ilkelerinden alan, "ilim seviyesinin yükselmesi için" çalışan bilim adamlarına olan gereksinimi, Ankara'da kurulan yeni fakülte ve yüksek okullarla birlikte arttığından, bu gereksinimi karşılamak üzere kadınlardan da yararlandığı görülmektedir. Nitekim 1932-1933 öğretim yılında akademik kariyerde sadece bir öğretim elemanı bulunurken 1934-1935 öğretim yılında bu sayı 93'e yükselmiştir.

---

rüyen inkılâbın gerisinde kaldığı vurgulanmaktadır (s.47-48). Aynı yazar bir sonraki sayıda (s. 30-33) "Fırka Mektebi" başlıklı bir yazı yazarak öncelikle toplum bilimleri alanında yüksek öğrenimden ne beklenildiğini açığa vurmuştur. Mülkiye Mektebi ile Hukuk Fakültesi, bu yazara göre, birleştirilmeli ve inkılâp kadroları yetiştiren bir parti okulu oluşturulmalıydı, Tunçay - Özen, a.g.m., s. 11.

(111) Prof. Malche'nin raporunun tam metni için bkz. Ord. Prof. Dr. E. Hirsch, a.g.e., s. 293-295.

Kadınların yüksek öğretim kurumlarından yararlanmaya başladıkları 1914 yılından itibaren 1946 yılına kadar 32 yıllık bir dönemde üniversite ve yüksek okullarda akademik kariyerdeki kadınların oranının hızla yükseldiği, 1946 yılı itibariyle yüzde 13.9 bulunduğu görülmektedir. Osmanlı bilim geleneği içinde hiç yer almayan kadınların, Cumhuriyet yönetimi/birlikte toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi bilim alanı içinde yer almalarının sağlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle 1933 sonrasında geleneksel bir tutum izleyen Darülfünun'un tasfiyesi ile birlikte kadınların akademik personel olarak sayıları hızla artmıştır. Devrimlere bağlı, Türkiye'nin bilimsel düzeyinin yükselmesini sağlayacak nitelikli iş gücünün sayısal yetersizliği, üniversitelerde, toplumun üst katmanlarından gelen, iyi eğitim görmüş kadınların akademik personel olarak istihdam edilmelerine olanak tanıyan nedenlerin başında gelmektedir. Oysa, üniversitenin ortaçağdan gelen seçkin-geleneksel değerlerle kurumlaştığı Batıda kadınların akademik kariyere kabul edilmeleri için uzun yıllar gerekmiş, bilimin ancak erkekler tarafından yapılabileceği inancının sarılması 1960 ve sonrasında gerçekleştirilen demokratikleşme çabalarıyla bir sonuç vermiştir.

Daha sonraki yıllarda düşünüş gösterse de 1943-1944 öğretim yılında tüm akademik personel içinde kadın öğretim elemanlarının, yüzde 17.5 kadar yükselen oranı dönemi itibariyle dikkat çekicidir. Üst gelir düzeyine mensup, dolayısıyla da mensup oldukları sınıfın cinsiyete dayalı değer ayrıştırmalarıyla kazandıkları , eğitimleri aracılığı ile pekiştirilen itaatkar tutumları nedeniyle buldukları sosyal çevreye uyumları hem aşağı sınıflardan gelen erkeklere nazaran çok daha yüksek, hem de o dönemde sosyal mobilitenin yavaşlığı da göz önünde tutulursa aşağıdan gelen erkeklerin sayıca az olmaları nedeniyle, cins ayrımı götmeyen modernleşme yanlısı aydınlar çevresinde kabul görmüşlerdir.

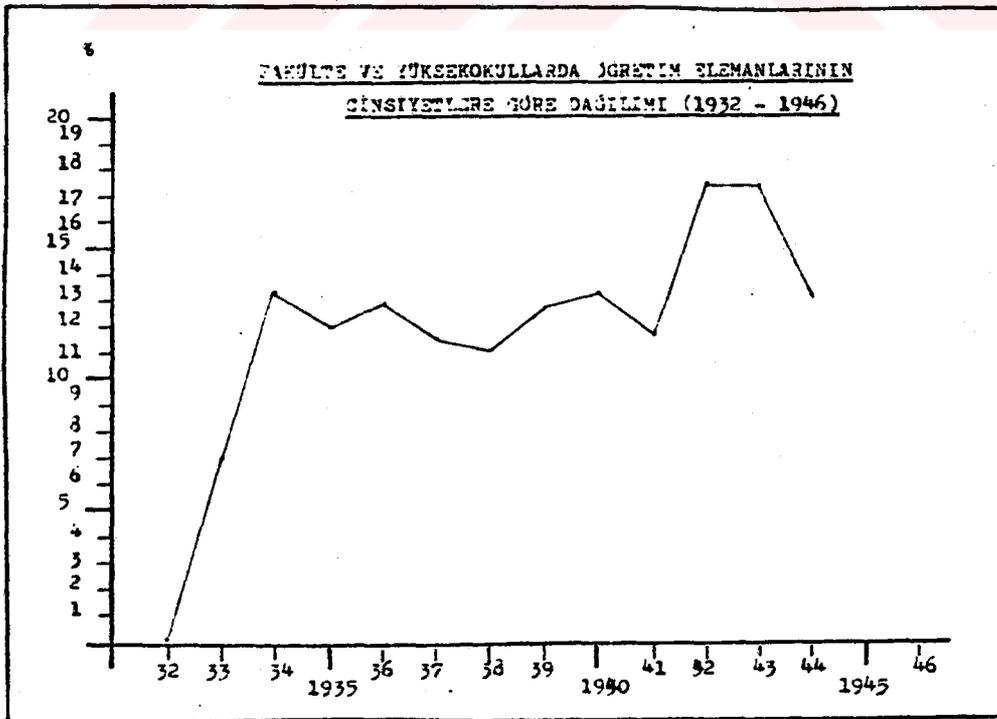
Türkiye Cumhuriyeti'nin "ruhunu" Cumhuriyet ilkelerinden alan, "ilim seviyesinin yükselmesi için "çalışan bilim adamlarına olan gereksinimi, Ankara'da kurulan yeni fakülte ve yüksek okullarla birlikte arttığından, bu gereksinimi karşılamak üzere kadınlardan da yararlandığı görülmektedir. Nitekim 1932-1933 öğretim yılında akademik kariyerde sadece bir öğretim elemanı bulunurken 1934-1935 öğretim yılında bu sayı 93'e yükselmiştir.

Mesleğin sağladığı yüksek prestij ve eğitim ve öğretim alanının kadına yaraşır bir çalışma alanı olarak görülmesi kadınların akademik kariyerde artan sayılarla temsil edilmelerine yardımcı olmuştur.

FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARDAKİ ÖĞRETİM ELEMANLARININ
CİNSİYETE GÖRE DAĞILIMI (1932 - 1945)

ÖĞRETİM YILI	Öğretim Elemanlarının Sayısı			
	Erkek	Kadın	Toplam	Oranı
1932-1933	501	1	502	% 0.1
1933-1934	533	41	574	% 7.1
1934-1935	598	93	691	%13.4
1935-1936	653	90	743	%12.1
1936-1937	699	97	746	%13.0
1937-1938	739	98	837	%11.7
1938-1939	756	99	855	%11.5
1939-1940	882	131	1013	%12.9
1940-1941	838	129	967	%13.3
1941-1942	783	106	889	%11.9
1942-1943	927	196	1120	%17.5
1943-1944	1146	257	1365	%17.5
1944-1945	1201	187	1388	%13.9

TABLO-15 Milli Eğitim Hareketleri (1927 - 1966) Ankara,
M.E.B. Yayını, 1967'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK : 2

SEÇİLMİŞ BAZI FAKÜLTE VE YÜKSEK OKULLARDA ÖĞRETİM
ELEMANLARININ CİNSİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMI (*)
(1937 - 1938) - (1940 - 1941)

FAKÜLTE ve YÜKSEKOKULLAR	Öğretim Elemanı say. (1937-1938)		Öğretim Elemanı Say. (1940-1941)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Hukuk Fakülteleri (İst., Ank.)	37	2	45	1
Edebiyat Fakülteleri (İst., DTCF)	76	10	127	24
Siyasal Bilgiler Okulu	27	-	38	-
İktisat Fakültesi ve Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu	38	1	47	1
Fen Fakültesi	48	31	37	44
Yüksek Ziraat Enstitüsü	80	10	112	8
Tıp Fakültesi	106	16	128	27
Dişçi Okulu	20	11	15	3
Öğretmen Okulları (İstanbul Yüksek Muallim Mektebi, Ankara Gazi Orta Muallim ve Terbiye Enb.)	64	2	51	3
Yüksek Mühendislik Mektebi	51	4	69	8
Güzel Sanatlar Akademisi	53	1	51	1

TABLO -16 Maarif İstatistikleri, 1937-38 ve 1940-41 Başvekalet
İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, 1939, 1942,
Ankara'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

(*) Yalnızca Türk uyruklu öğretim elemanları alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında çeşitli fakülte ve yüksek okullar içinde kadın öğretim elemanlarının ağırlıklı olarak fen fakültelerinde görev aldıkları bir başka deyişle doğa bilimleri alanında akademik çalışmayı yeğledikleri görülmektedir. Fen fakültelerinde kadın öğretim elemanı sayısı 1937-1938 öğretim yılında 31, erkek öğretim elemanı sayısı ise 48'dir. Bu sayı 1940-1941 öğretim yılında 44'e ulaşırken, erkek öğretim elemanı sayısının ise düşüş göstererek 37'yi bulduğu anlaşılmaktadır. Oysa aynı öğretim yıllarında Edebiyat ve Sosyal Bilimler Fakültelerinde kadın öğretim elemanı sayısı fen fakültelerine oranla daha düşüktür. Örneğin 1937-1938 öğretim yılında Edebiyat Fakültelerinde görevli kadın öğretim elemanı sayısı 10, 1940-1941 öğretim yılında ise 24'tür. Bunun yanısıra öğretmen okulu niteliğindeki yüksek okullarla tıp fakültesi ve mühendislik yüksek okulunda görev yapan kadın öğretim elemanları sayısının-

da belirgin bir farklılık göze çarpmadığı gibi mühendislik yüksek okulunda kadın akademisyenlerin sayısındaki artışın öğretmen okullarına oranla daha yüksek olduğu görülmektedir (19-37-38 öğretim yılında öğretmen okullarında görev alan kadın akademisyenlerin sayısı iki iken, tıp fakültesi'nde 16, Mühendislik Mektep'inde dördüttür. 1940-41 öğretim yılında ise öğretmen yüksek okullarında görev alan kadın akademisyenlerin sayısı üç, Tıp Fakültesi'nde 27, Mühendislik Mektep'inde ise sekizdir.). Bu gelişme, akademik kariyerdeki kadınların daha çok edebiyat ve sosyal bilimler alanlarında yoğunlaştığı şeklindeki gözlemlere ters düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, kadın öğretim elemanlarının fen fakültelerinde ve uygulamalı bilimler eğitimi veren fakültelerde yoğunlaşmalarının nedenini Cumhuriyet'in dayandığı pozitivist dünya görüşünde aramak da mümkündür. Laik bir toplum yaratma amacını güden başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyet'in yönetici kadrosu ülkenin yeniden örgütlenmesinde geçerli yolun "bilim ve fennin" hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceği şeklindeki pozitif düşüncüyü kabul ederek, "ilim ve fennin" tek üstünlük aracı olarak anlaşılması yolunda inanç oluşturulmasını istemişlerdir (112). Nitekim, bu görüş Mustafa Kemal'in şu ifadesiyle açıklık kazanmaktadır :

"Efendiler, dünyada her şey için medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşid ilimdir, fendir, İlim ve fen'in dışında mürşid aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir. Yalnız, ilmin ve fen'in yaşadığımız her dakikadaki safhalarını, ilerlemesini, idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır" (113).

Türk aydınları arasında bilim ve teknik gelişmelere duyulan ilgi Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketleri ile başlamış, pozitivism bir fikir akımı olarak etkisini 19.yüzyılın başından itibaren güçlenerek sürdürmüştür. Hemen hemen bir yüzyıllık bir dönemde Türk aydınını etkileyen bu düşünce Cumhuriyet ile bir-

(112) Şerif Mardin, "Atatürk ve Pozitif Düşünce", Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye (Ankara:Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği yay., 1981), s. 57.

(113) Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, s. 21.

likte devletin resmi dünya görüşü haline gelmiştir (114).

Yüksek öğrenim görme ve akademik kariyere devam etme olanağına sahip olan kadınların, pozitivizm tartışmalarının yapıldığı seçkinler grubundan geldiği gözönünde tutularak, bu kadınların ait olduğu sosyal çevrede bilime (ki burada doğa bilimleri anlaşılmaktadır) karşı duyulan genel kabulden etkilendikleri, Cumhuriyet ile birlikte kendilerinin toplumsal örgütlenme içinde varolabilmelerine olanak tanıyan bu dünya görüşüne kendiliğinden sahip oldukları söylenebilir. Ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için tek yol olarak görülen bilim aracılığıyla ve ona hizmet amacıyla doğa bilimine ilgi duydukları, akademik kariyerde bu alanları tercih ettikleri de düşünülebilir. Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de her alanda olduğu gibi akademik kariyerde de yetişmiş insan gücüne olan gereksinimi, sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi bu alanların 'erkeklerle özgü meslekler' olarak kabul görmeyişi, kadınların doğa bilimleri ve uygulamalı bilimler alanlarında yüksek sayılarla temsil edilmelerine olanak sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kadın öğretim elemanlarının akademik kariyere hiç bir zorlukla karşılaşmadan hatta desteklenerek girdikleri ve hemen hemen bütün bilim dallarında görev aldıkları belirlendikten sonra kadın öğretim elemanlarının mesleklerinde ilerleme aşamalarına bakıldığında, Türkiye'de, batılı ülkelerde; "kadın öğretim elemanlarının alt akademik statülerde toplandıkları ve kadınların doçent ve profesörlük gibi akademik dereceleri almalarının zorlaştırıldığı" şeklindeki önermenin doğrulanmadığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, akademik kariyere başlayan kadın öğretim elemanlarının-asistan olarak-sayısındaki yoğunluk dikkat çekicidir. 1942-1943 yılı itibariyle üniversite ve yüksek okullarda görev alan asistanların yüzde 32.4 ünün kadın olduğu aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Yine aynı öğretim yılında kadın doçentlerin oranı ise yüzde 17.2'dir. 1933-1934 öğretim yılında üniversite ve yüksek okullarda görev alan kadın doçentin olmadığı gözönüne alınırsa, kadın öğretim eleman-

---

(114) Mardin, "Atatürk ve Pozitif Düşünce", s. 57-60.

larının mesleki gelişmelerinin, üst akademik ünvanları almalarının desteklendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine bu şekilde Türkiye'de ilk kadın profesörün de, 1940-1941 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde görev aldığı görülmektedir.

SEÇİLMİŞ BAZI ÖĞRETİM YILLARINDA ÖĞRETİM ELEMANLARININ
AKADEMİK ÜNVANLARINA GÖRE DAĞILIMI (*)

AKADEMİK ÜNVANLAR	Öğretim Yılları			
	1933-1934		1942-1943	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Ordinaryüs	12	-	40	-
Profesör	6	-	156	1
Profesör Muavini	2	-	-	-
Doçent	37	-	149	23
Asistan:	44	30	233	112
Muallim (**)	39	-	-	-
Öğretmen	176	12	-	-
İlmi Yardımcılar	-	-	32	20
Tercüman	-	-	15	1

TABLO -17 Maarif İstatistikleri, 1933-34 ve 1942-43'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

(*) Yalnızca Türk uyruklu öğretim elemanları alınmıştır.

(**) Aynı ders yılında hem muallim hem de öğretmen ünvanının yer alması dolayısıyla ikisinin ayrı ayrı belirtilmesi yoluna gidilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından çok partili döneme geçildiği 1945 yılına kadar akademik kariyerdeki Türk kadınlarının bilimsel faaliyetlerinin gözden geçirilmesi akademik kariyerdeki kadınların ilk kuşağı olarak nitelendirilebilecek bu kadınların ilgi odaklarını ortaya çıkarabilmek amacıyla yöneliktir. Doğa bilimleri uygulamalı bilimler ve tıp bilimleri alanlarındaki çalışmalar, araştırmacının bu bilim dallarına olan uzaklığı nedeniyle değerlendirmenin dışında bırakılmak zorunda kalmış ve sadece sosyal bilimler alanındaki çalışmalar esas alınmıştır.

Sözü edilen dönemde, kadın sosyal bilimcilerin, ağırlıklı olarak Türk dili, tarihi, Türklerin kökenleri ve ırksal özelliklerini konu alan araştırmalarda buldukları anlaşılmalıdır (115). Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni kimlik arayışı içinde Türk dilinin ve tarihinin bilimsel araştırmalara konu edilmesinin gerekliliği, Türk bilim adamlarına hedef gösterilmesi, ilk Türk kadın akademisyenler için belirleyici olmuştur denilebilir. Laik Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı mirasını reddetmesi, geçmişini Osmanlı-Öncesi Türk kökeninde araması (116) ve de 1930'lardan itibaren milliyetçi ve ırkçı ideolojilerin güç kazanmasının etkisiyle bu tür araştırmalar bilim adamlarının düşün evrelerinde yerini almıştır.

Yine sözü edilen dönemde kadın öğretim elemanları tarafından kadın konu alan çalışmalara çok az sayıda olmakla birlikte rastlamak mümkündür (117).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan çok partili döneme kadar akademik kariyerdeki kadınların, ders verme ve tez çalışmaları dışındaki bilimsel faaliyetlerini değerlendirebilecek yeterli sayıda kaynağa rastlanamamıştır. Ancak sadece bir fikir vermesi açısından, Dr.Kamile Şevki Mutlu'nun anılarına değinilmesi uygun görülmüştür. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde patolojik anatomi asistanı iken, hocası H.Hamdi Suat Aknar'ın "takdirini kazanarak" Berlin'e Patoloji Enstitü'ne giden Dr.Kamile Mutlu, "Berlin gibi ileri bir garp şehrinin bir üniversite müessesesinde o tarihlerde erkekler arasında tek kadın doktor olarak muhittin ilgisini" çektiğini belirttikten sonra, 1931'den itibaren Tıp fakültelerinde görevli kadın öğretim

(115) Bu çalışmaların Tesbiti için bkz. Müjgan Cumhur, Türk Kadın Yazarları Bibliyografyası (1928-1955), (Ankara: Son Havadis M., 1955).

(116) Deniz Kandiyoti, a.g.m.

(117) Bu dönemde kadın öğretim elemanlarının 'kadın' konulu çalışmaları için sadece aşağıdaki örnekleri verebilmekteyiz: Behice Sadık Boran, "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii", A.Ü.D.T.C.F.Dergisi, Cilt III, Sayı 3 (Ankara 1945), s.19-45; Mediha Berkes, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Aile ve Kadın", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Cilt III, Sayı 5 (Ankara, 1945); Mediha Berkes, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Kadın Tipleri", A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Cilt III, Sayı 5 (Ankara, 1945) s. 539-552.

elemanlarının ulusal, 1936'dan itibaren uluslararası tıp kongrelerine katıldıklarını, uluslararası meslek kuruluşlarına üye olduklarını, yurtdışında ilgi çeken özgün araştırmalarda bulduklarını, meslek derneklerinin kurucu üyeliklerini üstlendiklerini belirtmektedir (118).

1933'de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesiyle başlayan Tek Parti dönemi rejiminin otoriter niteliği giderek kuvvetlenmiş (119), Tek Parti dönemi hükümetlerinin baskıcı tutumu hemen her türlü siyasal faaliyetinin kısıtlanmasına neden olmuştur. Bundan ötürü siyasal düşüncelerin ifadelendirilmesinde, resmi makamlar doğrultusunda bir tek sesliliğin egemen olduğu görülmektedir. Tek parti dönemi hükümetleri kamuoyunu oluşturacak her kurum üzerinde, dernekler, üniversite, basın üzerinde çok çeşitli şekillerde denetleme mekanizmaları kurmuş ve muhalefet odaklarının oluşmasını engelleme yoluna gitmiştir. Nitekim 27 Haziran 1938'de Matbuat Kanununa eklenen yeni maddeleri bu amaç açısından görmek mümkündür. Sözü edilen kanuna eklenen 9. maddede yayın organlarının yayın faaliyetlerine başlamaları iktidarın iznine tabi tutulmuş, siyasi nitelikte yayın organları için teminat yatırma zorunluluğu getirmiştir (120).

Siyasi faaliyetlere karşı gösterilen bu baskıcı tutum nedeniyle ülkede çeşitli siyasal gruplar düşüncelerini iletmek üzere siyasi nitelikli yayınlar yerine fikir ve edebiyat dergileri çıkarma yoluna gitmişlerdir.

Kadın öğretim elemanlarının bu fikir ve edebiyat dergilerinde yer aldıkları görülmektedir. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinin yazı kadrosunu oluşturduğu ve günlük politik tartışmalarda yer almadığı Yurt ve Dünya Dergisinin sahibi ve neşriyat müdüresi olarak Behice S. Boran gözükmektedir. Kadın öğretim elemanların sürekli yazılarının yayınlandığı dergide, kadın sorunlarının ilk sayılardan itibaren konu alındığı

(118) K. Mutlu, a.g.m. s. 26-27.

(119) Bu konuda bkz. Murat Güvenir, 2. Dünya Savaşında Türk Basını (Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi), (Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1987, s. 20 vd.

(120) Yurt ve Dünya Dergisi'nin Mayıs 1941'de yayımlanmış olan 5. sayısı ile 1 Mart 1944'te yayımlanmış 41. sayısı arasındaki nüshaları, aradaki bazı sayıları da atlanarak incelenmiştir.

da görülmektedir (121). Mediha Berkes, "Mizah Mecmuaları" başlığını taşıyan denemesinde, bu tür dergilerde yer alan "işe yaramaz , kılıbık kocaları olan, faydalı işi gücü olmayan, plajlarda, balolarda zengin erkek avlamaya çalışan, evlilik hayatı aldatmalarla dolu , hizmetçileri emrinde, güzel fettan, şık, tutumlu ,dedikoducu..." kadın tiplemesinin eleştirisini yaparak, bu kadın tipinin sosyal hayatta yer almadığını belirtmekte (122) bir başka yazısında ise köyde kadının ezilmişliğini ve geleneksel kadın rolünün kadınlarca gönüllü olarak nasıl benimsendiğini anlatmaktadır (123). Berkes'in birbirini tamamladığı düşünülen iki yazısında kentte kadına verilmeye çalışılan "yeni kadın" imajı ile köyde kadının yazarın deyimiyle "küfeli melekler" in kabullendikleri "eski kadın" imajının yalınlığı üzerinde durdu, kadının sosyal kimliğinin yeniden gözden geçirilmesi doğrultusunda önerilerde bulunduğu söylenebilir.

Yine bu bağlamda, Behice S.Boran'ın edebiyatta sosyal gerçekliği olmayan kadının idealize edilmesini eleştiren bir yazısından sözedilebilir. Boran'ın "Halide Edip'in Yeni Romanları" başlığını taşıyan yazısında, Halide Edip'in kadın tipleri eleştirilmektedir:

"Halide Edip'in kadın karakterlerinin puriten (puritain) bir vasfı vardır. Onlar insani zaaf-lara düşmeyen, küçük zevklere düşkün olmayan asetik tiplerdir. Halide Edip kadının hür ve müstakil bir şahsiyete sahip olmasına, evin dışında daha geniş bir cemiyet hayatına taraftardır, fakat normal cemiyet hayatında rastlanan vasati kadın tipine, süslenmeyi seven, zayıf, "dişi mah-luka" değil.... . . . .

. . . . .Bu kadınlar (Halide Edip'in övgüyle idealize ettiği) asıllarında bir nevi rahibe, "mukad-des bakireler"dir. (124).

-
- (121) Sözü edilen sayılarda, Berkes, Boran, ve Muhaddere Özerdim'in sürekli olarak yazdıkları saptanmıştır.
- (122) M. Berkes, "Mizah Mecmuaları", Yurt ve Dünya, Sayı 6, (Haziran, 1946), s. 24.
- (123) M. Berkes, "Küfeli Melekler", Yurt ve Dünya, Sayı 10 (İlkteşrin, 1941), s. 17.
- (124) B.S.Boran, "Halide Edip'in Yeni Romanları", Yurt ve Dünya, sayı 5, (Mayıs 1941), s. 21.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN, EĞİTİM VE SİYASET 1945 - 1960 DÖNEMİ

1939 Eylülünde başlayan İkinci Dünya savaşı, Tek Parti yönetiminin daha da sertleşmesine neden olmuş, savaşa girmeyen Türkiye'nin izlediği ekonomik politikalar, geniş halk kitleleri içinde hoşnutsuzluk yaratırken, daha çok gayri meşru yollar-
dan kâr etme fırsatını ele geçiren bir zümrenin zenginleşmesi-
ne yol açmıştır (1). Batılılaşma yanlısı (= modernleştirme) Asker ve sivil bürokratların Cumhuriyet Halk Partisi kimliğinde oluşturdukları iktidarlar, köylü ve işçi kitleleriyle aralarındaki uzaklığı korumuş; CHP, "bütün tek parti yılları boyunca bir kadro partisi, bir elit örgütü olarak kalmış, kendi sosyal temelini genişletmeye, köylü kitlelerini üye yapmaya çalışmamıştır." (2). Yine bütün tek parti dönemi süresinde, siyasi iktidarı elinde tutan elit grubu ile halk kitleleri arasında iki farklı dünya görüşü, iki farklı yaşam biçimi, iki farklı sosyal kimlik şeklindeki ikilik devam etmiştir. Siyasal iktidara sahip ancak halk desteğinden yoksun CHP iktidarlara, siyasal katılımını sağlayamadıkları, dünya görüşünü, yaşam biçimini ve sosyal kimliğini değiştiremedikleri halk kitleleri üzerinde sıkı bir gözetim mekanizması kurmuşlardır (3).

Bunun yanısıra, savaş yılları boyunca servetleri doğrudan doğruya hiç vergilenmeyen -vergileme büyük ölçüde değişmez

-
- (1) Korkut Boratav, 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik (İstanbul, Gerçek yay., 1974), s. 302-308.
  - (2) Ergun Özbudun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma (Ankara: A.Ü.H.F. yay., 1975), s. 37.
  - (3) Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar? Merkez Çevre İlişkileri", (Çev. Ş.Gönen), E.Kalaycıoğlu ve A.Y.Sarıbay (ed.), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi (İstanbul Beta yay., 1986) içinde s.124-125.

gelirli ve aylıklılar üzerine binmiştir -yeni zenginler siyasal iktidar karşısında yeni bir güç odağı durumuna gelmekteydi. Savaş yıllarında, doğrudan bu kesimlere dayanmayan CHP hükümetleri, devlet hazinesini sıkıntıdan kurtarmak üzere, yeni vergiler çıkarması, sabit gelirlilerin ve köylülerin yaşam koşullarını güçleştirirken, 1942'de çıkartılan Varlık vergisi ile özellikle azınlıkların mal varlığı ciddi kayıplara uğramıştı. 1945'de toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesi ile Lewis'in deyimiyile "kendine güvenli ve ihtiraslı" Türk burjuvazisinin tepkisini çekecek," (4) "mülkiyet hakkının dokunulmazlığı" nı siyasal iktidara hatırlatmak üzere girişimlerine başlamalarına neden olacaktı.

1930'larda Almanya'da ve İtalya'da yükselme dönemi yaşayan Irkçı-Milliyetçi ideolojilerin yayılma alanına Türkiye de girmiştir (5). Savaşın başlamasıyla birlikte, Almanya ve özellikle de İtalya'nın genişleme politikası Türkiye'yi rahatsız edecek ve Türkiye ile batılı demokratik devletler arasında işbirliği koşulları aranmaya çalışılacaktı. Türkiye İkinci Dünya Savaşına gerek Mihver devletleri gerekse Müttefik devletleri saflarında katılmayarak, bir denge politikası izlemiş, ancak savaşın bitimine yakın, Müttefik devletlerin savaşı kazanması kesinleştikten sonra onların yanına savaşa katılmıştı. Almanya ile savaş süresince ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler kesintisiz sürmüş ve bu ilişkilerin siyasi yanının hiç ihmal edilmediği ve Türkiye'nin savaşa girmemesinin Mihver devletlerinin başarısı olarak değerlendirilebileceği izlenimini edinmek de mümkündür (6). Nitekim bu durum, Nazi Almanya'sının Ankara Büyükelçisi Von Papan'in "Partinin kazanıldığı, (Müttefiklerle) İttifak anlaşmasının Fransa'nın yenilgisinden sonra ortadan kalktığı" (7)şek-

(4) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğusu(Çev.Metin Kıratlı), (Ankara: T.T.K.yay., 1981).

(5) Johannes Glasneck, Türkiye'de Fasist Alman Propagandası (Ankara: Onur yay., 19). Ayrıca Kemal H.Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller (İstanbul:İstanbul M., 1967), s.215-232.

(6) Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945), (Ankara: Yurt yay., 1986), s. 130.

(7) A.k., s. 130.

lindeki ifadesiyle açıklık kazanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı Mayıs 1945'te Mihver devletleri'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Dünyanın yeni düzen arayışına girdiği, savaşın iki galibi ABD ve SSCB'nin yönlendirmesiyle bloklaşma yolunda adımlarını atıldığı 1945 yılı, "Tek Parti, tek lider" üzerine politikasını temellendiren, otoriter bir rejime sahip Türkiye için de bir karar yılı anlamını taşımaktaydı. Bu arada SSCB'nin Mart 1945'te Türkiye'ye verdiği bir nota ile iki devlet arasında 17 Aralık 1925'te imzalanan antlaşmanın yeni şartlara uymadığı gerekçesiyle uzatılmayacağını bildirmesi, Türkiye'de büyük tepkiler uyandıran doğu sınırlarının yeniden gözden geçirilmesi ve Boğaz'lardaki Montreux rejiminde değişiklik istemesi, Türkiye'nin siyasal rejimi için karar verme aşamasında önemli rol oynamıştır. Gerek SSCB'nin bu istekleri, dolayısıyla Türkiye'nin Batı Blokuna yönelmesi gerekse savaşla birlikte güçlenen Türk burjuvazisinin varlık sebebi olan liberal ekonomiye ve bundan ötürü de demokrasiye ihtiyaç duyması, Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer alması ve demokratik bir rejime sahip olması gerekliliğini bir 'zorunluluk' haline getirmişti. Nitekim Milli Şef İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'de, demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmişti. 5 Mart 1945'te Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasında yer almak üzere San Francisco konferansına davet edilen Türkiye, batılı demokratik ülkelerdeki siyasal rejime yakınlaşma çabaları içine girmiş, 1944 sonbaharında kapatılan Tan, Vatan, Tasviri Efkâr gazetelerinin 22 Mart 1945'te yeniden yayınlanması örneğinde olduğu üzere liberal bir tutum izlemeye başlamıştı. 18 Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına verilen izini de yine bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Tüm bu girişimlere karşın, batılı (Avrupalı) demokratik ülkelerle yeterli yakınlığı kuramayan Türkiye, ABD'nin Avrupa ve Yakın Doğu'daki çıkarlarının ifadesi olan 1947'de açıklanan Truman doktrini çerçevesinde batılı demokratik ülkeler içinde yer almasına yardım edecek 'dost' bulmuş ve ABD ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.

"Rejimin tek eksikliğinin hükümet partisi karşısında bir parti bulunmaması" olduğu belirten İsmet İnönü, bu eksikliğin giderilmesine izin vermiş, (8) hükümetin karşısındaki parti yine CHP'nin içinden çıkmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun Millet Meclisi'nden çıktığı günlerde, dört milletvekili; Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Prof.Fuat Köprülü, parti grubuna, Dörtlü Takrir adıyla anılan, "Milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde, hakiki bir murakabe-nin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşa-masına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" (9) talep ettiklerini bir önerge ile sunmuşlar ve önergeleri parti grubun-da kabul edilmeyen bu dört milletvekili 7 Ocak 1946'da resmen Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.

Gerek Demokrat Parti'nin kurulması ve gerekse CHP ikti-darının liberaleşme zorunluluğunu duyması sistemin demokratik-leşmesi yolunda adımlar atılmasını da beraberinde getirmiştir (10). Ancak, demokrasi, özellikle DP ve Türk intelligentiası ta-rafından "cennetin tılsımlı anahtarı" (11) olarak sunulmasına karşılık, kelimenin (halkın yönetimi) dışındaki kavranışı, yani egemenliğin halka ait olduğu, bundan ötürü de ancak halkın ka-tılımı ve farklı alternatifler arasında seçim yapma olanağına sahip olduğu, ırk, dil, din ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın her yurttaşın kanun önünde eşit olduğu, yurttaşların kişiliklerini geliştirmek üzere eşit şansa sahip olduğu, yurttaşların düşünce, inanç ve ibadet özgürlüklerinin esas alındığı, temel hak ve öz-gürlüklerin yasal güvenceye kavuşturulması şeklindeki kavranışı-nın tartışmalarda odak noktası haline gelmediği görülmektedir.

(8) Cem Eroğul, Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi (Ankara: Sevinç M., 1970), s.6.

(9) A.k., s. 11.

(10) Örneğin 13.6.1946'da üniversitelere özerklik tanıyan Yeni Üniversiteler Kanunu çıkarıldı. Yine 1946'da Basın Kanunu liberalleştirildi.

(11) Eroğul, a.g.e., s. 58.

Buna bağılı olarak demokrasinin sadece muhalefetin de var olması (güçlenen Türk burjuvazisinin siyasal iktidara hazır olması) ve başta mülkiyetin hakkının dokunulmazlığı olmak üzere bazı temel hak ve özgürlükler üzerine konan kısıtlamalarının kaldırılması olarak anlaşıldığını günün tartışmalarından izlemek mümkündür (12).

Modernleştirmeci siyasal kadronun yukarıdan aşağıya gerçekleştirmek istediği devrimler, onları yaşatacak gerekli katılım sağlanamadığı için toplumda iki farklı yaşam biçiminin birlikte ve birbirinden ayrı olarak sürmesini sağlamıştır. İçinden çıktığı iktidar partisinin modernleştirmeci bakışına sahip de olsa ve CHP'nin altı temel ilkesine (cumhuriyetçi, laik, inkılapçı, halkçı, devletçi ve milliyetçi) programında yer verse de, dayandığı Türk burjuvazisinin, çıkarlarını savunduğunu açıkladığı halk kitlelerinin 'geleneksel yaşam biçimini' en azından koruyacağı mesajına veren yeni muhalefet partisi Demokrat Parti'nin etkinliği ve yükselen gücü karşısında, 1946-1950 yıllarında CHP'nin benimsetmek istediği yaşam tarzından ödünler vermeye başladığı görülmektedir. 1946'dan sonra "din elden gidiyor" iddialarıyla ortaya çıkan sayıları sınırlı da olsa din aracılığıyla muhalefet eden gruplara, 'imam hatip kurslarının açılması, ilahiyat fakültesi'nin açılması ve benzeri örneklerde olduğu üzere ödünler verilmesini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Yine benzer bir şekilde, geleneksel yaşam biçiminin korunması amacıyla, şekli bir demokrasi anlayışı ile çok partili siyasal yaşama geçilmesi, kadınların siyasal yaşam içindeki yerlerini dikkate alan politikaların önemlerini tamamen yitirmesine neden olmuştur. Toplumun laikleştirilmesini sağlama çabalarında kadınların yaşamlarını iyileştirilmesine yönelik yasal düzenlemelere gidildiği tek parti yönetimi boyunca, modernleşme yanlısı siyasal kadroların örnek alınan batılı yaşam biçiminden hareketle kadın ve erkeğin toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi siyasal alanda da birlikteliği savunulmuş, sembolik bir

---

(12) A.k., s. 201-203.

anlam taşısa da kadınlara siyasal karar alma organlarında da-
hi yer açılmasına çalışılmıştı. Ancak 1945 sonrasında ikti-
dar ve muhalefet partisinin halka yönelik politikalar izle-
meleri zorunluluğu duymaları, benimsetmek istedikleri yaşam
tarzından ödünler vermelerini de beraberinde getirmiştir.

I. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU

Bu dönemde hükümet programlarında, demokrasinin,
"kanunların otoritesinin sağlanması" (13), "muhalefet siste-
minin yerleştirilmesi ve iktidarın azınlığı ezmemesi, siyasi
hürriyetlere ve ferdin her türlü hak ve emniyetini tekellüf
edecek tedbirlere önem verilmesi " (14), "millet iradesine
dayalı istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulun-
durulması " (15) ve nihayet, "bir zihniyet, bir yaşayış tar-
zı ve tefekkür tarzı" olarak anlaşıldığı izlenmektedir (16).

1946-1960 döneminde kurulan dokuz hükümetin progra-
mında kadınlara yönelik hedeflere yer verilmemiştir. Sadece
14 Ağustos 1946'da açıklanan Recep Peker hükümeti progra-
mında, 1946 yılında uygulanılmasına geçilen "analık halleri-
ni ihtiva eden sosyal sigortalara " bir değinme vardır(17).

Tek parti dönemi boyunca sunulan hükümet programların-
da Türk devrimini yerleştirmenin en önemli aracı olarak görülen

---

(13) Recep Peker, H.P., 14 Ağustos 1946, (Arar, a.g.e.,
s. 163).

(14) II.Hasan Saka, H.P., 18 Haziran 1948 (A.k., s. 199).

(15) I.Adnan Menderes, H.P., 29 Mayıs 1950 (A.k., s. 223).

(16) III.Adnan Menderes H.P., 24 Mayıs 1954 (A.k.,s.250).

(17) R.Peker ,H.P., 14 Ağustos 1946 (A.k., s. 186.

eğitimin önemi çok partili döneme geçilmesinden sonra ikincileşmiş ve yerini uluslararası ilişkilere ve ekonomiye bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde sanayileşmesi öngörülen Türkiye'nin ihtiyacını karşılamak üzere teknik eğitimin daha ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu amaçla teknik ve meslek okulları kurulmasına gidilmiştir. Bu okulların arasında orta dereceli kız sanat okulları ve Kız Teknik öğretmen okulları da yer almaktadır. Bu okullar meslek okulu niteliğinde ise de, amaçları; "kızların, evlerini, sağlık, düzen, ekonomi ve zevk kurallarına uygun olarak çekip çevirmek yollarını gösteren teorik ve pratik bilgiler vermek, ilerde neşeli mesut bir yuva kurmalarını sağlamak ve dolayısıyla onları memleketin sosyal kalkınmasına yardım eder hale getirmektir" (18). Birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış kadın-erkek dünyalarını henüz arkada bırakan Türkiye'de, kadınların sadece mutlu ve neşeli yuvalarıyla memleketin kalkınmasına hizmet verebilecekleri görüşünün resmîlik kazanması herhalde "Kadın Devrimi"nin amaçlarıyla çelişmektedir. Kız sanat okullarına talebin yüksek olması da (19) bu ikiliğe dayalı yaşam biçiminin kentlerde sürdüğüne de işaret etmektedir.

Türkiye hür dünyada yer almak isterken, eğitim ve öğretimde demokratik esasların yerleştirilmesi için çalışmalarda bulunacağı açıklanmış, demokratik eğitimin tanımı 21-31 Ağustos 1949'da toplanan IV. Milli Eğitim Şurası tutanaklarında şu biçimde yer almıştır :

"Demokratik eğitim sistemi, herşeyden önce ferdin bir insan olarak yaratılmış olmakla, şahsiyet ve haysiyetine yeterince saygı gösterilen ve cins, ırk ve mezhep gözetmeksizin herkesin kabiliyetine ve istidadına göre gelişme imkanları temin etmek maksadı güden bir eğitim sistemi"dir (20).

(18) III. Milli Eğitim Şurası, s. 309.

(19) Erkek sanat okullarına talep düşükken, karma olmayışları nedeniyle tutucu kentli orta kesimlerin kız sanat okullarına talebi yüksektir. Tekeli, CDTA, s.

(20) IV. Milli Eğitim Şurası, s. 100.

"herkesin kabiliyet ve istidadına göre gelişme imkânı temin etmek" amacıyla olan bir eğitim sistemi düşünülürken, kız öğrencilerin karma eğitimden çekilerek 'ev kadını" ve 'köy anası' olarak yetiştirilmesi yolunda talimatlar verilmiş olması (21) Türk yönetici elitinin demokrasinin hayata geçirilmesindeki kavrayışını göstermektedir. Oysa, "Eşit eğitimden maksat, kadın ve erkekler için aynı temel amaçlı eğitim verilmesidir. Tek başına eğitilme hakkı verilmesi, eğitim eşitliğinin sağlandığı anlamını tazammun etmez. Bunun gerçekleşebilmesi aynı temel amaçlarda birleşmeye bağlıdır. Demokratik bir eğitimde kadın ve erkekler için ayrı eğitim sistemleri kurulması ayrı dünyalar hazırlanması ayırımın tam kendisidir." (22).

II. PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU

A- Cumhuriyet Halk Partisi Programları

İkinci Dünya Savaşı'nın demokratik rejimlerin otoriter rejimler karşısında üstünlüğü ile sonuçlanmasının getirdiği siyasal iklim içerisinde gerek savaş boyu izlenen ekonomik politikaların halkta yarattığı hoşnutsuzluğu gidermek ve gerekse parti içindeki daha liberal bir tutum izlenmesini savunan muhalefetin istekleri doğrultusunda, CHP hem kendi iç yapısında hem de siyasal sistemde değişimlere gitmiştir. Daha liberal bir görünüm kazanabilmek amacıyla muhalefetin örgütlenmesine, zamanı "Milli Şef İsmet İnönü tarafından belirlenerek, yine kendisinin onayladığı siyasal kadrolar tarafından kullanılmak üzere 1945 yılında-ve bir yıl boyunca tedricen-"izin verilmiştir(23). CHP'nin 1938 yılında Üsnomal Büyük Kurultayında İsmet İnönü'ye verilen "Milli Şef" ve CHP'nin "Değişmez Genel Başkanı" ünvanları 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultayında kaldı-

(21) Milli Eğitim Bakanlığı, 9 Mayıs 1947 tarihli genelge ile köy enstitülerinde kızların karma eğitimden çekilmeleri, kız öğrencilerin "ev kadını" ve "köy anası" olarak yetiştirilmeleri talimatını vermiştir (F. Kirby, s.356'dan aktaran Sevim Tunç, Türkiye'de Eğitim Eşitliği (Ankara: A.Ü. E.F.yay., s.95). Yine II.Milli Eğitim Şurası'nda azalardan Sıdika Karadeniz kızların tercihlerinin teknik eğitime çevrilebilmesini sağlayabilmek için ortaokul ve liselerin kızlara paralı olmasını önermişti: Tunç, a.g.e., s.95.

(22) Tunç, a.g.e., s. 94-95.

(23) Koçak, a.g.e., s. 388.

rılmış, parti program ve tüzüğünde değişiklikler yapılmıştır. 1943 programının 4.maddesindeki iki dereceli seçim konusundaki hüküm kaldırılarak yerine "milletvekili seçimlerinde tek dereceli seçim taraflıyız" cümlesi konulmuştur. Dernek kurma hürriyetini kısıtlayan 22.madde ise tamamen kaldırılmıştır(24). Kaldırılan madde :

"Türkiye'de cins ve sınıf ve rejional fikirleri koruma ve yayma, sınıf mücadelesini uyandırma maksadıyla cemiyet kurulamaz".

denilmekteydi. Yine aynı kurultayda CHP içindeki Müstakil grup da kaldırılmıştır. 1943 Parti programına yukarıda ilk cümlesi yer alan 22.Maddeyi koyan, yani Türkiye'de cins farklılığı esas alınarak dernek kurulmasına izin vermeyen CHP iktidarına mensup adaylar, 1946 genel seçim kampanyaları sırasında, partinin kadın haklarını sağladığını ileri süren konuşmalarda bulunmuşlardır (25).

CHP'nin 1947 yılında toplanan VII.Kurultayında demokratik rejimin kurulması doğrultusunda parti program ve tüzüğünde değişikliklere gidilmiştir. Kurultayda, Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik ilkelerinin tanımlanmasında yapılan değişiklikler sınırlı kalırken, devletçilik ilkesinin kapsamının daraltığı, özel girişim lehine kamu sektörü ile özel sektör arasında kesin ayrımların yapıldığı görülmektedir. Demokratik rejime geçişle birlikte "Devrimcilik ilkesine daha evrimci bir tanımlama getiren" CHP parti programında dikkati çeken değişikliklerden birisi de laiklik ilkesinin tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Laiklik konusundaki uzun tartışmalar sonunda 1943 programında yer alan "Parti milli dinin ve milli kültürün diyanet yollarından, yabancı dil ve kültürlerin tesirlerinden masun kalmasını Türk milletinin hâli ve istikbali için lüzumlu sayar" ibaresi çıkartılmıştır. (26).

Kadın haklarını sağladığını seçim bildirisine alan CHP'nin sözü edilen kurultayda onanmış parti programında kadınla-

(24) Suna Kili, C.H.P.'nde Gelişmeler, s. 96.

(25) A.k., s.97.

(26) A.k., s. 100-101.

ra yönelik siyasalar yer almamaktadır. Programda sadece iki yerde kadın yurttaşlar da konu edilmektedir. Yurttaşların siyasi ve medeni hakları başlıklı paragrafta, "Partimiz kadın ve erkek bütün yurttaşları hak ve vazifede eşit tutar"denilmekte ve Milli eğitim politikamız başlıklı bölümde ise, "kadın erkek her yaşta-ki yurttaşlara meslek bilgisi vermek ve onların bilgilerini tazelemek ve arttırmak için öğretim kurumları kurulmasını devletin başlıca vazifesi sayarız" ifadesi yer almaktadır (27).

CHP iktidarı demokratik bir toplumu hazırlamak amacıyla biçimsel koşulları yerine getirmeye başlamıştır (28). Ancak demokratik bir topluma geçişi hazırlayan toplumsal koşulların harekete geçirilemediği hatta CHP iktidarınca 1945-1950 arası dönemde uygulanan siyasalarda demokratik bir sistemin yerleştirilmesi için özgür, bilinçli, aktif katılımcı yurttaş anlayışına yer verilmediği söylenebilir (29). CHP, yükselen DP muhalefeti karşısında, batılı-modernleştirmeci dünya görüşünden tavizler vererek, şekli bir demokrasinin sınırlılıkları içinde geleneksel yaşam biçimini ve insan anlayışına dayalı politikalar üretmiştir. Bu politikalar sonucunda ancak batılı modernleştirici devrimci bir kadronun desteğiyle siyasal hayatta varolabilen kadınlar, dine dayalı geleneksel zihniyetin ağırlık kazanmasıyla siyasal alanda olduğu gibi diğer toplumsal alanlarda da geleneksel kadın rolünün tanım aralığı içinde kalmışlardır.

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra iktidarı Demokrat Partiye bırakmak durumunda kalan Cumhuriyet Halk Partisi, 1950

(27) C.H.P. 1947 Programı: Tunaya, Siyasi Partiler, s.584-596.

(28) C.H.P. İktidarı ülkenin daha liberal bir görünüm kazanabilmesi için bazı yasa değişikliklerine gitmesi bu bağlamda değerlendirilmiştir. Siyasi partilerin kurulmalarına engel oluşturan Cemiyetler Kanunu 1946'da değiştirilmiş; 1930'dan beri yürürlükte bulunan İstiklal Mahkemeleri Kanunu 1948'de yürürlükten kaldırılmış ve nihayet, 1950'de yeni Seçim Kanunu çıkarılmıştır. Daha önce değinilmiş olan Matbuat Kanunu ile Üniversiteler Kanunundaki değişikliklerle demokrasi havasının geliştirilmesine çalışılmıştır.

(29) Nükhet Turgut, Siyasal Muhalefet (Ankara : Birey ve Toplum yay., 1985), s. 269; Kili, a.g.e., s. 107.

ve 1951 yılında toplanan kurultaylarında parti programında bir değişiklik yapmamıştır. 22 Haziran 1953 tarihli CHP'nin X. kurultayında gerek parti programında gerekse parti tüzüğünde yapılan değişiklikler daha demokratik bir anlayış sonucunda gerçekleşmiştir. 1953 tarihli programda ilk defa hukuk devleti, siyasal özgürlükleri koruyacak anayasa güvencesi, yargının bağımsızlığı, işçiye grev hakkı gibi daha demokratik yönelimlere rastlanmakta, ancak, kadınları konu alan herhangi bir düşünceye yer verilmemektedir (30). Ana muhalefet partisi 1950 sonrası dönemde sosyo-ekonomik sorunlara daha fazla ağırlık vermekle birlikte temel olarak "devletle, devletin, rejimin sorunlarıyla" uğraşırken DP ıstıraplarına seslenmekte, günlük hayattaki sorunlara eğilmektedir (31). Bu eğilim DP iktidarını güçlendirirken günlük hayatta sözü edilmeyen bir kesimin-kadınların- siyasal söylemden silinmesini beraberinde getirmektedir. Nitekim CHP'nin 1954 seçimleri için hazırlanan Seçim Bildirgesinde, halkın her kesimine küçük çiftçi, işçi, esnaf, memur, öğretmen, sendikacı, sanayici'ye seslenilirken kadınlara yönelik hiç bir ifadeye yer verilmediği görülmektedir(32). 1954 seçimlerinden oy kaybederek çıkan CHP, 1954, ve 1956 programlarında önemli bir değişiklik yapmamıştır. 1957'de yapılan milletvekili seçimleri için hazırlanan CHP Seçim Bildirgesinde, ilk hedef olarak "insan haklarına bağlı hukuk devleti" gösterilmiştir(33). 1957 seçimlerinde azınlığa düşmesine rağmen çoğunluk sisteminin gereği iktidarda kalan DP, CHP'nin muhalefet edebilme gücünü perçinlemiş, 1959 tarihinde yapılan program değişikliğinde, programda belirtilen "fırsat eşitliği" ve "işçi hakları" ile demokrasinin içeriğinin zenginleştirilmesine gidilmiştir (34).

1957 seçimlerinden sonra, "insan hakları, kanun önünde yurttaşların eşitliği ve işçi hakları" gibi demokratik rejime niteliğini kazandıran öğelerin önemlerinin kavranması doğrultu-

---

(30) Kili, a.g.e., s. 117.

(31) A.k., s. 120.

(32) A.k., s. 121.

(33) A.k., s. 127.

(34) A.k., s. 129.

sundaki gelişmelere rağmen, "devrimci kimliğini büyük ölçüde kaybeden", "tüm toplumun değişmesi ile ilgili sistemli ve tutarlı bir çalışma yapmayan" (35) Cumhuriyet Halk Partisi, modernleşmeyi bir program olarak izleme siyasetinden uzaklaştığı 1950-1960 arası dönemde, bu program ile şekli ve sınırlı da olsa tartışma gündemine girebilen kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerini iyileştirmeye yönelik siyasetinden uzaklaşmıştır.

B. Demokrat Parti Programları

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin programına bakıldığında, toplumsal yapıdaki hemen her sınıf ve tabakaya (işçi, memur, köylü, öğrenci, tüccar) seslenilmesine karşılık, kadını hedef alan veya konu alan hiç bir ifadeye rastlanılmamaktadır (36).

Parti programının birinci maddesinde, kuruluş amacının "Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine" hizmet etmek olduğu belirtilmiştir. Gerek programında ve gerekse kuruluşundan tam bir yıl sonra düzenlenen I. Büyük Kongresinde kabul edilen, "Hürriyet Misakı" adıyla da bilinen ana davalar komisyonu raporunda, 'demokrasinin kurulması ve demokrasiye isterlik kazandırılması' partinin başta gelen amacı olarak ilan edilmiştir (37).

1946 ile iktidara geldiği 1950 arasındaki dört yıl içerisinde DP'nin, gerek parti içinde gerekse iktidar karşısında sürekli demokratik değerleri savunması gücünün artmasına neden olmuş, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP oyların %53.35'ni alarak Meclisteki 487 üyelikten 408'ini kazanmıştır. 22 Mayıs 1950'de Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve Adnan Menderes hükümetide 29 Mayıs 1950'de göreve başlamıştır.

16 Haziran 1950'de toplanan yeni meclis, "Arapça Ezan Yasası"nı kaldırdı. Çok partili siyasal hayata geçildikten sonra

(35) A.k., s. 134.

(36) D.P. Programı, Tunaya, Siyasi Partiler, s.662-673.

(37) Ana Davalar Komisyonu Raporu, Tunaya, Siyasi Partiler, s. 673-676.

CHP iktidarınca verilen ödünlerin bir devamı olarak nitelendirilebilecek bu gelişme, DP'nin kendisini destekleyen din ile temellendirilmiş geleneksel yaşam biçiminin sürdürülmesini isteyen halk kitlelerine yakınlığını göstermek üzere gerçekleştirdiği ilk girişimdir. Bu ilk girişimi, okullarda din dersi alma zorunluluğu konulması, yeni din eğitimi veren okulların(imam-hatip okulları, ilahiyat fakülteleri) açılması izledi. Gerek CHP ve gerekse DP, Cumhuriyetin temel ilke ve prensiplerine bağlı olduklarını ilan etmişlerdi. DP'nin programında, "Dinin siyaset aleti olarak kullanılmamasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır" denmesine karşılık, parti, 23 yıllık tek parti idaresi boyunca dinin bir sosyal bağ olarak örgütlenmesine olanak tanımayan toplumsal düzenlemeleri benimsemeyen halk kitlelerinin desteğini kazanmak ve onlarla paylaştığı geleneksel düşünce sisteminin bir sonucu olarak dine dayalı geleneklerin sürdürülmesine imkan veren politikalar izlemiştir(38).

İzlenen bu politikalar kadının toplumsal yaşamdaki yerini iyileştirmeye yönelik girişimlerin engellenmesini birlikte getirmiştir. Yalnız burada engellenme girişiminin daha çok DP merkez yöneticilerinden değil de, partinin yerel yöneticilerinden ve sempatizanlarından kaynaklandığını da belirtmek gerekecektir. Kemalist ilke ve devrimler etrafında, Türk yönetici eliti arasında sağlanan oydaşmanın, yönetici elit dışında sağlanamamış olduğu kadınlara ilişkin tutumların belirlenmesinde açıkça ortaya çıkmaktadır. 3 Eylül 1950'de yapılan belediye seçimlerinde DP, 600 belediyenin 560 ını kazanarak büyük bir başarı elde etti. Bu seçimlerde, Türkiye'de ilk kez kadın belediye başkanı DP'den seçilerek, öğretmen Müfide İlhan Mersin Belediye Başkanı oldu. Bir yıl sonra Mersin DP üyeleri Müfide İlhan'ın görevden alınmasını istediler (39). 15 Ekim 1951'de toplanan DP III.Parti Kongresinde hükümetten talep edilen dilekeler arasında, meslekten yetişmiş

(38) D.P.Programı'nda dinle ilgili madde.

(39) Feroz Ahmed, Bedia Turgay Ahmed, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971(Ankara:Bilgi yay., 1976), s. 90.

olmayanlarla ihtiyacı olmayan yahut da çalışmalarında ehliyet göstermeyen kadın memurların tasfiyesi yer alıyordu(40). Yine aynı kongrede, nikahın hocalar tarafından kıyılması istenmiş, bu kadın delegeler tarafından şiddetle protesto edilmiştir (41). Partinin Eylül 1952'de yapılan Ankara il kongresinde "ihtiyacı olanlar dışında kadın memur çalıştırılmaması" istenmiştir (42). 12.3.1951 tarihinde yapılan DP Konya il kongresinde, fes ve çarşaf giyilmesi talebinde bulunulmuştur. Kadınların tekrar çarşaf tesettüre girmeleri konusu kamuoyunda tartışılmaya başlaması üzerine TBMM'de kadın milletvekilleri tesettüre karşı mücadele edeceklerini açıklamışlardır (43).

DP iktidarının ilk yıllarında görünen kalkınma hamlesi içinde kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerini iyileştirmeye yönelik hiç bir girişim partinin propaganda kitaplarında dahi yer almamaktadır (44). Halk eğitimi, "Amerikalı müteahhissılara" incelettirilmiş, kadınların eğitilmesi içinde Akşam Kız Sanat Okulları açılması yoluna gidilmiştir. Kız Teknik Okullarının sayıları da "1950'den itibaren (1954'e kadar-E.K.) kayda değer artış göstermiş ve sayıları 45'ten 56'ya yükselmiştir" (45). 1950-1960 arasında, özellikle erkek meslek okullarının önemi azalır ve bu okullar iş dersleri ağır basan genel ortaokul karakteri kazanırken kız teknik okullarının önemlerinin vurgulanması ve sayılarının artması kadınların kamu yaşamından uzaklaştırılmasını hedefleyen zihniyetin etkinliğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde yönetici elit içindeki iktidar mücadelesi olarak özetleyebileceğimiz bir çatışmanın açığa çıkışını ifade eder görünen Demokrat Parti hareketi, elit-içi mücadelenin 1950'ler Türkiye'sinde sınıfsal bir boyut kazanmaya başladığını göstermektedir. Cumhuriyet Halk Partisi bünyesinde toplanmış bulunan büyük toprak sahibi kesimlerin toplumsal konumla-

(40) Cumhuriyet, 19 Ekim 1951.

(41) A.k.

(42) Eroğul, a.g.e., s. 90.

(43) Ahmad-Ahmad, a.g.e., s. 81.

(44) D.P.yayımları, "Kalkınan Türkiye" (Ankara, 1959).

(45) A.k. , s. 161.

rını pek de ciddi ölçüde tehdit eder görünmeyen Toprak reformu sorunu üzerindeki tartışma ve bu tartışmanın akabinde DP hareketinin ortaya çıkışı, yönetici elit içinde yer alan ancak askeri-sivil bürokratik kesime karşı mücadele eden bir kadronun, II. Dünya savaşı'nın galibi demokratik cephe'nin etkisiyle iktidara yürüdüğü Cumhuriyet Türkiye'sinin toplumsal ve siyasi tarihini inceleyen sosyal bilimcilerce paylaşılan bir yargıdır. Bu bağlamda, Batı tipi bir demokrasiye adım atıldıktan hemen sonra, 1950'de iktidarı alan DP'nin iktisadi politika alanında tek parti devletçiliğinin "hızlı sanayileşme" amacına uygun olarak biraz fazlaca yüklenmiş bulunduğu "tarım kesimi"nin konumunu iyileştirici uygulamalara yönelmeye çalışması, yabancı sermayenin ülke kalkınmasında çok önemli bir kaynak olarak algılanıp önemsenmesi DP'ye, yabancı sermaye ile işbirliği içinde bulunan bir yerli burjuvazi'nin toplumu kalkındırmaya yönelmiş yeni bir atılımı gözüyle bakılmasına neden olabilmıştır (46). DP'nin sınıai ve tarımsal gelişmeyi dengeli bir biçimde yürütmeye yönelik iktisadi kalkınma politikası bir ölçüde tabanın zorlaması olarak görülebilirse de, "demokratikleşme" anlamında siyasal modernleşme açısından anlamının ne olduğu cevaplandırılması gereken bir soru olarak ortadadır. Bu açıdan bakıldığında, son derece "hürriyetçi" ve "demokratik" bir retorikle siyaset sahnesine çıkan DP'nin iktidara geldikten sonraki ilk dört yıllık uygulamaları yüzeysel bir değerlendirmeye, bu siyasal hareketin Türkiye'nin demokratikleşmesine olumlu bir yaklaşımla yola çıktığını düşündürtebilmiştir. Erişilmek istenen iyi (model) toplum olarak yalnızca "Batı"yı örnek almakla yetinme geleneği bulunan Türk intelligentsiasının yaklaşımını koruyan DP üst kademesi açısından II.Dünya Savaşı galibi "Hür Dünya"nın temsilcisi A.B.D. ile ilişkilerin geliştirilmesi (Koreye asker gönderilmesi, NATO'ya girmek için kararlı bir tutum izlenmesi, Marshal yardımı) son derece önemli atılımdır. Kaldı ki, batılı olmayan, gelişmekte olan bir ülkede uzun süren bir tek parti yönetimin barışçı bir biçimde sona ermesi ve

(46) Karş.Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) (Ankara:Yurt yay.,1982),s.121-143,415-461;Çağlar Keyder-Faruk Birtek, "Türkiye'de Devlet-Tarım ilişkileri 1923-1950",Ç.Keyder,Toplumsal Tarih Çalışmaları(Ankara:Dost yay.,1983),s.191-220;Ç.Keyder, "The Political Economy of Turkish Democracy", New Left Review, Sayı 115(Mayıs-Haziran 1979),s.3-21.

muhalefetin iktidar olması da Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından olumlu göstergeler olmuştur. Ne var ki özellikle 1954'ten sonraki gelişmeler, DP'nin muhalefe karşı olan hoşgörüsünün giderek kaybolması, basın ve üniversiteler üzerinde baskı uygulanması, 1950'lerin ilk yıllarının görece "demokratik" ortamının yarıltıcılığını ortaya koymuştur denebilir. DP deneyimi, Türk toplumunda batılı normlara uygun bir demokrasi kurulma çabasında; (a) hem demokratikleşmenin koşullarını geliştirmiş, sanayileşmiş bir iktisadi yapı ve demokratik değerlere dayalı bir siyasal kültür gerektirdiğini vurgulayan sosyal bilimcileri(47), (b) hem Türk toplumunda "devlet" (ya da bürokrasi) düzeyindeki örgütlenmede de, devletin ana örgütsel gövdesi dışındaki toplum kesimlerinde de "demokratik" bir ögenin olmadığı-veya zayıf olduğu önermesini ileri süren araştırmacıları haklı çıkarmıştır(48). Azınlık haklarını korumanın , kadın-erkek bütün yurttaşların kişiliklerini geliştirme haklarını gözetmenin, bu doğrultuda düşünce, basın, vicdan özgürlüklerinden yana olmanın demokrasinin temeli olduğunu anlamamış, hürriyetçiliği ve demokratlığı, Osmanlı intelligentsiasında olduğu gibi 'derinlikli' olmayan DP popülizmi, baskıcı ve otoriter uygulamalarını bir tür "çoğunluk tiranlığı" nı anımsatabilecek bir tarzda sergilemiştir. DP iktidarının bu tür bir nitelik kazanan yönetimine 27 Mayıs 1960'da yapılan bir askeri müdahale ile son verilmiştir.

1946-1960 arasındaki dönemde Türk siyasal yaşamının etkin iki siyasal partisinin programlarında kadınlara yönelik siyasa-lara yer verilmediği saptanmıştır. Kurulması ile çok partili siyasal hayatın başladığı Milli Kalkınma Partisi de dahil olmak üzere diğer bazı siyasal partilerin programlarında aynı eğilimin sürdüğü görülmektedir.

---

(47) Gabriel Almond, S.Verba, The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations(Boston:Little Brown, 1965),s.3 vd.;Lucian Pye, Aspects of Political Development (Boston:Little Brown, 1966).

(48) Ş.Mardin, "Opposition and Control in Turkey", Government and Opposition Cilt I (1966), s.375-387; Metin Heper, "The Recalcitrance of the Turkish Public Bureaucracy to 'Bourgeois Politics': A Multi-Factor Political Stratification Analysis" The Middle East Journal, Cilt XXX(1976),s.485-500.

1948'de çoğunluğu DP'den ayrılan bir grup tarafından kurulan ve 1953'te Atatürk ilke ve inkılaplarına aleyhtar olduğu gerekçesiyle kapatılan, faaliyette bulunduğu dönemde Türkiye'nin üçüncü büyük partisi durumuna gelen Millet partisi ve diğer sağ eğilimli partilerin programlarında ailenin toplumun temeli olduğu düşüncesi ne ağırlıkla yer verilmiş, "onu tehdit eden kötü cereyanlarla mücadele etme"nin gereği belirtilmiştir. Kadınların siyasal parti programlarında konu edilinişmeleri ancak önemi vurgulanan aile kurumu aracılığıyla mümkün olabildiğine örnek olarak Türkiye Köylü Partisi'nin programının ilgili maddesi örnek olarak verilebilir :

"Kadınlarımız her bakımdan ve bilhassa aile yuvalarında vazifelerini kolaylaştırmak bakımından yetişip yükselmelerini sağlamak hedefimizdir" (49).

Sağ eğilimli partilerin programlarında görülen ailenin öneminin vurgulanması şeklindeki yönelim, sol partilerce de paylaşılmaktadır. Nitekim, Türkiye Sosyalist Partisi programında, "İçtimai Politikamız" başlıklı bölümde yer alan maddelerde, "ailenin maddi ve manevi kalkınmasının düzenlenmesinin hedeflendiği belirtilmiş ve bunun sağlanabilmesi için "ana ve çocuk yurtları" gibi düzenlemelerin gerekliliğine yer verilmiştir (50).

III. T.B.M.M.'inde KADINLAR ve KADINA YÖNELİK SİYASALAR

Bu dönemde siyasi partilerin kadınları konu alan siyasaların tayininde gösterdikleri ilgisizliği belirttikten sonra, reel siyasetin içinde temsil etme yeteneğindeki kadının durumuna bakılması siyasal sistem içinde kadının konumunun açılanmasına yardımcı olabilecektir.

1946 da yapılan seçimler sonrasında parlamentodaki kadın milletvekili sayısında hızlı bir düşüş görülmektedir. 1950-1960 arasında kadın milletvekili sayısında düşüş devam etmiştir.

(49) İlgili Partilerin programları , Tunaya, Siyasi Partiler , s. 712, 734, 744, 748.

(50) İlgili Partilerin programları , A. k., s.696-701.

1946-1960 Arasında Parlamentoda Kadınlar

<u>Dönem</u>	<u>Kadın Milletvekili Sayısı</u>	<u>Toplam Milletvekili sayısı</u>	<u>Kadın Milletvekili oranı (%)</u>
1946-50	9	435	1.9
1950-54	3	487	0.6
1954-57	4	535	0.7
1957-60	7	610	1.1

TABLO : 18

KAYNAK : Şirin Tekeli, a.g.e., s.287.

Tekeli bu gelişmeyi, çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte tek parti yönetimi boyunca parlamentodaki kadın milletvekillerinin sistemin demokratikliğinin bir göstergesi olma işlevinin sona ermesiyle açıklamaktadır (51).

Demokrasiye geçişle birlikte kadınların siyaset yapma faaliyetlerine sınırlı katılımlarının hemen hemen sona erdiği söylenebilir. Dinin buna bağlı olarak da geleneksel yaşam biçiminin ifade edilebilir durumunun güçlenmesi, kadınların sembolik bir nitelik de taşısa ve geniş kadın kitlelerinin katılımına da dayanmasa kadınların siyaset sahnesinde varlığı imajının silinmesini de beraberinde getirmiştir.

Çok partili siyasal yaşama geçildiğinde sayıları azalan kadın parlamenterlerin, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından gelen; Meclis'te Türk toplumunun modernleşmesinin simgesi olarak bulunan, yüksek öğrenimli, politik ailelere mensup, ait oldukları partinin seçiminde parti önderine duydukları hayranlık ve bağlılığın rol oynadığını belirten, kendilerini milletin temsilcisi olarak gören,-kadınları temsil ettikleri düşüncesini çok sınırlı taşıyan-, parlamentoda faal üye olmaktan çok izleyici üye olan, görüşlerini daha çok bütçe konuşmalarında dile getiren, özellikle eğitim konusunda müdahalede konuşmalarında bulunmak durumunda olan, kadın oldukları için politikada özel bir zorluk çekmediklerini söyleyen kadın parlamenter tipinin olgunlaşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir (52).

(51) Tekeli, a.g.e.,

(52) Buradaki çözümler Tekeli ve Arat'ın zikredilen çalışmalarına dayanmaktadır:

1946-1950 arasındaki VIII.dönemde biri dışında diğerleri yüksek okul mezunu olan dokuz kadın milletvekilinin, Meclis'te kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerinin iyileştirilmesini konu alan çalışmalarda bulunmadıkları anlaşılmaktadır(53). Sıklıkla Milli Eğitim Komisyonlarında görev alan kadın milletvekillerinin Meclis'te yaptıkları konuşmalarda kadın eğitimi gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında üzerinde göreceli olarak durulan bir konuda dahi görüş bildirmemişlerdir (54). Kadınları daha çok ilgilendiren konularda, "Doğum yardımından mahrum bırakılan işçiler hakkındaki" bir soru önergesinde ki bir kadın milletvekili tarafından verilmiştir, kadın çalışanların kendilerinin doğum yardımını alamamaları üzerine gidilmemesi örneğinde olduğu üzere sorunlar üzerine gidilmemiştir (55). Meclis'te yapılan konuşmalardan kadın milletvekillerinin geleneksel rol dağılımında kadına düşen rolün sınırlılığı içinde sorunları kürsüye getirdikleri görülmektedir:

"Sayın arkadaşlarım, bir şefkat hissi beni buraya kadar çıkardı, Çünkü verilmiş bir sözüm vardır. Gezdiğim yerlerde bir kadının ana hislerine dokunarak bir çok cami, hayrat hakemeleri geldiler, beni buldular....Paralarının yetişmediğini söylediler" (56).

IX.dönemde sayıları üçe inen TBMM'deki kadın milletvekil-

-
- (53) Burada, 1946-1960 dönemi Meclis Tutanakları'nın taranması ile kadın milletvekillerinin meclis kürsüsünden kadın sorunlarını dile getirip getirmediikleri hususu açıklığa kavuşturulmak istenmiştir.
- (54) Kadın milletvekillerinin eğitim sorunları üzerinde çok sayıda konuşma yaptıkları saptanmıştır. Ancak bu konuşmalarda özel olarak kadın eğitimi üzerinde durulmadığı da görülmüştür. Örnek olarak şu konuşmalar verilebilir : Tezer Taşkiran, TBMMTD.,Cilt IIID. 1946, s.403-407; Hasene Ilgaz, TBMMTD, Cilt IIID, 1947, s.596; Tezer Taşkiran, TBMMTD,Cilt, IV,1947, s.641-642;Halide Edip Adivar, TBMMTD,Cilt XXIV,1950, s.415; Hasene Ilgaz, TBMMTD,Cilt XXIII,1950,s.110. Bu konuşmalarda daha çok köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin geçimi, köy enstitülü öğretmenlerin durumu,köy okulları ve köy öğrenimi ve benzeri konular üzerinde durulmuştur.
- (55) Mebrure Aksoley'in doğum yardımından mahrum bırakılan işçiler hakkındaki sözlü soru önergesi, TBMMTD,Cilt XII,1948, s. 364.
- (56) Hasene Ilgaz'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü 1948 Yılı Bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmadan: TBMMTD,Cilt VII-VIII,1948, Hasene Ilgaz'ın parlamentodaki konuşmaları için ayrıca bkz. H.Ilgaz, Atatürk'e 100.Yıl Armağanı (İstanbul:1981),s.74-114.

lerinin de özellikle üzerinde durdukları kadınlara ait sorunları meclise getirme davranışları yoktur. Bu dönemdeki kadın milletvekilleri içinde sadece Halide Edip Adıvar demokrasi kavramını açmılayan ve totaliter düşünceyi eleştiren konuşmalarda bulunmaktadır (57).

1954'te yapılan seçimler sonucunda yenilene parlamentoda biri akademik kariyerdan gelen(58) dört kadın milletvekili yer almaktadır. DP iktidarının "demokratik zihniyeti'nin tartışılma-ya başlandığı ve izlenen siyasalarda geleneksel boyutun daha öne çıktığı 1954-1957 arasında TBMM'nin X.döneminde faaliyette bulunan kadın parlamenterlerin, kendilerini modernleştirici ajan kimliğinde gördüklerine örnek olarak DP'li üç kadın milletvekili'nin (59) kıyafet kanununa bazı ilaveler yapılması ve çarşafın yasaklanması yolunda Meclis başkanlığına sundukları kanun teklifi verilebilir. DP'nin geleneksel ideolojisi halk kitlelerince islâmın bir sosyal bağ olarak yeniden hayata geçirilmesi olarak kavrandığı ve siyasal iktidarın da pragmatik amaçlarla bu kavranışa zemin hazırlaması islama uygun yaşama biçiminin kamuoyunda tekrar tartışılmasına neden olmuştur. Demokrasi ile birlikte te-
settüre uygun giyinmek "haklı"nın meşruiyet kazanması, "Koca Anadolu'da kara çarşaflıların sokakları doldurması" (60) yol açmış, "Atatürk devrimlerinin sorumluluğunu taşıyan" kadın milletvekilleri bu gidişe engel olmak üzere kamuoyunca da desteklenen çarşafın yasaklanması için kanun çıkarılması yoluna gidilmesini istemişlerdir. Bu, kadın parlamenterlerin genel olarak bütün kadınları ilgilendiren bir konuda kamuoyuna da yansıyan tek girişimleri olmasının yanı sıra DP yönetici eliti ile tabanı arasında, Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılık çerçevesinde temel farklılığın da bir ifadesidir.

(57) Halide Edip Adıvar'ın Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi münasebetiyle konuşması, TBMMTD, Cilt V, 1951, s.758-759.

(58) Parlamenteoya giren ilk kadın akademisyen Nuriye Pınar, İ.Ü. Fen Fakültesi Jeoloji Bölümü Doçentidir.

(59) Edibe Sayar, Nazlı Tlabar ve Aliye Temuçin tarafından hazırlanmıştır. D.P.İzmir milletvekili Nuriye Pınar teklife imza koymamıştır. Akis, 17 Mart 1956.

(60) Akis, 17 Mart 1956. Bu arada Edibe Sayar'ın "kadın ve çocuklara karşı yapılan tecavüz hadiselerinde gazetelerde çıkan havadislerin" kadınları küçültücü ifadelerle yer aldıklarına ilişkin konuşması da bu yöndeki duyarlılığın meclis kürsüsünden ilk kez dile getirilmesi olarak görünmektedir. (TBMMTD, Cilt V, 1955, s. 134).

1957-1960 arasında TBMM XI.döneminde kadın parlamenterlerin sayısı dokuza yükselmekle beraber sayıları yükselen kadın milletvekillerinin etkinliklerinde bir farklılık göze çarpmaktadır.

Gerek hükümet ve siyasal parti programlarında gerekse TBMM'de kadın parlamenterlerin etkinliklerinde baktığımızda yani siyasetin görünür ana mekanizmalarında çok partili siyasal yaşama ve demokratik rejime geçen Türkiye'de kadınların hedef kitle olarak alınmadığı, bunun yanı sıra kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerini iyileştirmeye yönelik siyasaların düşünülmediği görülmektedir.

'Demokrasi'yi tartışan, demokrasinin içeriğini belirlemeye çalışan Türk kamuoyunda bu tartışmalarda kadın imajının irdelenmesi, hem tartışılan demokrasinin kavranılan içeriğinin belirginleşmesine hem de kadının toplumsal bilinçte ne şekilde değerlendirildiğinin ortaya çıkarılmasına ışık tutacaktır. Bunun yanı sıra Cumhuriyet'in yetiştirdiği yüksek öğrenim görmüş ve akademik kariyerde bulunan kadınların bu tartışmalardaki etkinliğinin ortaya çıkarılmasını da sağlayacaktır.

IV. DEMOKRASİ TARTIŞMALARINDA KADIN SORUNU

Türkiye'de demokrasi'ye geçiş, demokratik rejimin Türkiye'nin kalkınmasında ve ileri ülkeler seviyesine -ki savaş sonunda galip gelmiş demokratik rejime sahip batılı ülkeler ve özellikle de ABD anlaşılmaktadır. Tek partili dönemin erişilmesi amaçlanan hedefi çağdaş uygarlık düzeyi, artık, bloklanmış dünyada örnek alınan modelin ABD olarak anlaşılmasını birlikte getirmiştir-ulaştırılmasında tek yol olarak görülmesi düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Siyaset yapıcıları ister muhalefette olsun ister iktidarda olsunlar ülkenin kalkınması için tek yolun Türkiye'de batılı bir demokrasinin yerleştirilmesi olduğu görüşünde oydasma içindedirler. Tek partili dönemin siyasal elitinin kesintisiz devamı olarak çok partili dönemin siyaset yapıcıları batılı demokratik rejimin kendi kavrayışlarında yansımalarını ülke için, millet için, halk için tek doğru yol olarak görerek bunun için rejimin düşmanları (ki her zaman her türlü sol düşünce, zaman zaman ırkçı-milliyetçi, yine zaman zaman dinci düşünce) mito-

su yaratmıştır. Çoğulculuğun yaşanmadığı bir toplumsal geçmiş ve yapı içinde çoğunluk adına temsil yetkisini eline geçirmeye hazır birden çok siyasi grubun varlığı demokrasinin yeter şartı olarak anlaşılmıştır. Bu bağlamda sadece bir grup tarafından çoğunluk adına yönetme yetkisinin sürekliliği demokrasinin yerleştirilmesi için zorunlu şart olarak ileri sürülen istikrar isteklerinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Nitekim DP yöneticileri tarafından hükümet ve parti programlarında rejimin sürekliliği ve istikrarın sağlanması en önemli sorunlardan biri olarak sunulmuştur. Siyasal istikrarın sağlanması için her türlü düşünceye özellikle de sol düşünceye hayat hakkı verilmemesi meşrulaştırılmıştır. Tek partili dönemde, dönemin niteliğinden kaynaklandığı ileri sürülen ancak 'demokratik' kimlikli bir rejimde de 'istikrar' sağlama gerekçesine dayandırılan kendi düşüncesi dışında hiç bir düşünceye ifade etme ve örgütlenme özgürlüğü tanınmaması, hatta bunların kısıtlanması yoluna gidilmesi sistemin demokratik kimlik kazanmasına engel olmuştur (61). Çünkü demokrasi, çoğunluğun kayıtsız şartsız iktidarı değil, azınlıkların kendilerini ifade edebilmelerine, örgütlenebilmelerine sahip oldukları ve iktidar olma potansiyelini taşıdıkları rejimdir. Bunun yanı sıra çağdaş demokratik rejimlerde pozitif hakların yanı sıra negatif haklarında devletin görev alanı içine girmesi demokrasi kavramının içeriğini zenginleştirmiştir.

Çok partili siyasal rejime geçen Türkiye'de demokrasi, Türk aydınınının gündemindeki tartışmaların odak noktasındadır. Bu tartışmalar içinde hem demokratik zihniyetin yaygınlaştırılmasına hem de demokratik bir toplumda cins farkı gözetilmeksizin bütün yurttaşlara kişiliklerini geliştirmek üzere eşit fırsatlar yaratılması doğrultusundaki genel prensibin demokratik bir siyasal rejim için sine qua non olduğuna ne ölçüde açıklık getirildiğini görmek üzere çok partili dönemin iki etkin dergisi, Forum ve Akis dergilerini incelemeyi amaçladık. İlk olarak gerek tartışmalarındaki içerik zenginliği gerekse dergi kurucularının nitelikleri ve yüklendikleri misyonun açıklığını sergilemesi açısından Forum dergisi 1954-1960 arasındaki dönemde incelenmiştir.

---

(61) Münci Kapanı, Kamu Hürriyetleri (Ankara:AÜHF yay.,1981), s. 113-115.

A. Forum Dergisi

İlk sayısı 1 Nisan 1954'te yayınlanan , "toplum düze-
ninde hür tartışma yolunu benimsemiş" (62) insanlarca kurulduğu
açıklanan derginin , kurucu ve yazarlarından büyük bir kısmı An-
kara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin öğretim üyeleridir (63).Der-
gi, 1950-1954 arasında izlenen siyasaların, Türkiye'de demokratik
bir rejimin yerleştirilmesinde yetersiz kaldığı, demokrasi vaadi
ile siyasi iktidarı eline geçiren DP'nin izlediği politikanın
bir çoğunluk diktatörlüğüne gitmekte olduğunu ilk sayısında be-
lirterek gerçek bir demokrasinin kurulması için aydınlara düşen
sorumlulukları yerine getireceklerini, kamuoyunu uyarmak ve gerek-
tiğinde siyasal tavır almak uygulamasında bulunacaklarını açıkla-
maktadır (64). Forum yazarlarına göre, "gerçek demokrasinin en
sağlam kıstası, serbest seçimlerle iş başına gelen iktidarlar
karşısında serbestçe siyasi faaliyette bulunabilen teşkilatlı bir
muhalefetin mevcudiyeti"dir. Bir demokratik rejimin kurulması ve
yerleştirilmesi için, "ileriye doğru rehberimiz, muhalefet hakla-
rına saygı, tenkide tahammül, umumi menfaati ve demokrasimizin
selâmetini geçici ş ahıs ve parti menfaatlerinin üstünde tutmak"
olduğu belirtilmiş, bunun yanı sıra demokratik bir rejim için
"uyanık bir umumi efkâr şarttır. Bu umumi efkârı aydınlatıp, bes-
lemek için hür basın, dernekler, muhtar üniversite gibi müessesese-
ler lazımdır. Günlük ve ani politikanın dışında kalan kuvvetlere
ihtiyaç vardır" ve "Forum kararınca kararınca bunlardan biri olma-
ya çalışacaktır." (65).

Forum Yazarları, fikir yelpazesi içindeki yerlerini, "Ata-
türk inkılâbının ana hedeflerini benimseyen genç neslin temsil-
cileri" olarak "İngiltere ve İskandinav memleketlerinde müşahade
edildiği tarzda doktrinci olmayan pragmatik sosyalizme yaklaştı"

(62) Forum, Cilt I, Sayı 1, 1 Nisan 1954, s. 1

(63) Derginin sahibi Nilüfer Yalçın; Yazı İşleri Müdürü Nejat
Tunçsiper; kurucuları Doç.Dr.Bahri Savcı, Doç.Dr.Osman Okyar;
Doç.Dr.Bedii Feyzioğlu; Doç.Aydın Yalçın; Doç.Dr.Turhan
Feyzioğlu, Nilüf Yalçın, Bülent Ecevit, Kemal Salih ve Nejat
Tunçsiper olduğu ilk sayıda açıklanmıştır.

(64) Forum, Sayı 1, s. 3.

(65) Dr.Turhan Feyzioğlu, "Gerçek Demokrasinin Temel Taşı", Forum,
Cilt I, Sayı 1 (Nisan, 1954), s.10-19.

ğını, batıdaki "sosyal refah devleti düşüncesi"ni benimsediklerini (65), aslında, Atatürk'ün derin sezisi ve geçirdiğimiz tarihi tercübelerin dikkatle müşahedesinden çıkan hakiki derslere dayanan tatbikatların" (66), batıda sosyal refah devleti ile olan benzerliğine değinerek, bu görüşün savunuculuğunu yapmanın devletin geleceği ve ülkenin kalkınması için en doğru yol olduğu inancını taşımakta olduklarını belirtmektedirler (67). Dergi yazarlarınınca ülkenin temel sorunsalının kalkınma olduğu ileri sürülürken, kalkınmanın "bizdeki şartlar müsait olduğu için" "istikrarlı demokrasiler kuran anglosakson milletlerinin kalıplaşmış doktrinlerden çok tecrübeye ve pragmatizme değer veren milletler"de olduğu gibi, nisbi temsil usulüne dayalı bir seçim sistemi sonucunda ortaya çıkabilecek iki partili siyasal sistem, tarafsız devlet başkanı, bağımsız mahkemeler, "demokrasinin kaleciği" güçlü mahalli idareler, özgür ve özerk üniversiteler, basın ve derneklerin oluşturduğu bir siyasal sistem içinde gerçekleşmesini arzulamaktadırlar(68). Atatürk ilke ve inkılablarının toplumsal gelişmeye olan katkısını savunan ve buna bağlı olarak da inkılabların sürekliliği tezini getirmekte, özellikle DP iktidarınca lâiklik ilkesinin oy kaygusu ile tavizler verilmesi şeklinde yorumlanan uygulamalarını eleştirmektedirler (69). İnkılaplarla başlayan toplumsal gelişmeyi devam ettirmek için, "bugün bilakis yapacağımız şey, inkılâbımızın hürriyetçi doktrinine uygun bir fikir ve düşünce hayatını başlatmak, eğitim, devlet idaresi, beşeri münasebetlerde, ileri batı memleketlerinin demokratik usûllerini, içtimaf hayatımızın her safhasına eğreti değil, hazmederek, sindirerek yerleştirebilmektedir. Bunun için âmme hayatında, devlet idaresinde, basın rejiminde, fikir faa-

(66) "Biz Ne istiyoruz?", Forum, Cilt V, Sayı 60, (15 Eylül 1956), s.2.

(67) "Devrimler ve Demokrasi Meselemiz", Forum, Cilt V, Sayı 59 (1 Eylül 1956), s. 2.

(68) Bahri Savcı, "Batılı Demokrasinin Bazı Temel Kavramları Üzerine", Forum, Cilt IV, Sayı 47(1 Mart 1956), s.10-11 ve "Devrimler ve Demokrasi Meselemiz".

(69) Dr. Turhan Feyzioğlu, Forum, Cilt II, Sayı 14 (15 Ekim 1954), s. 8.

liyet sahasında hoşgörülük, tolerans ve hazımlı olmayı geliştirmek ilk adım olmalıdır. Aileden başlayarak, okul, iş hayatında beşeri münasebetler ve âmmeidaresinde derece derece kendini gösteren vesayet usûllerine, keyfi ve otoriter müdahale metodlarına karşı sistemli bir mücadele açmak gerekir." (70).

Sistemli mücadelenin katalizörünün toplumdaki aydınlar olduğunu ve kalkınma sürecinde aydınların yol gösterici rolü konusuna sıklıkla değinen dergi, "çok müstesna tarihi şartların mahsülü olan "Atatürk devriminin, "inkılapları gerçekleştiren tekparti idaresinin, en iyileri de dahil olmak üzere bütün diktatörlükler gibi bazı kötü tohumlar ektiği"ni (71), bu nedenle bu nedenle de Türk aydınının, "Hürriyet ve tenkitten mahrum bırakıldığı" için hürriyet aleyhtarı cereyanlara karşı kesin suretle cephe alamadığımı, oysa "meselelerimizin uzun vâdeli hal çaresini hür münakaşa ve gerçek demokraside ve inkılapçı, hürriyetçi aydınların liderlik vazifelerini tam olarak yapmalarında görüyoruz" (72).

İlk sayılarında DP iktidarınca demokrasinin, sadece 'bir milletin kendi kendini idaresidir' şeklindeki tanımlamasına karşı çıkan dergi, demokratik bir rejimin özelliklerini yukarıda belirtilen şekliyle açıklamış, işlemiş; bunun yanı sıra ilerleyen sayılarında özgürlük ve eşitlik gibi demokrasi ile birlikte anılan kavramların sosyal muhtevasını gündeme getirmiştir(73).

- (70) "Aydınlıktan Kaçma Politikası", Forum, Cilt IV, Sayı 44 (15 Ocak 1956), s.2 ve "Aydınların Sorumluluğu", Cilt IV, Sayı 37, (1 Ekim 1955), s. 2.
- (71) "Devrimler ve Demokrasi Meselemiz", s. 2.
- (72) "Aydınların Sorumluluğu, s.3. Dergide aydınların toplumsal kalkınmadaki rollerini işleyen makalelere sıkça rastlanmaktadır. Örnek olarak: Metin And, "Dört Ulusun Aydınları", Forum, Cilt IV, Sayı 38 (15 Ekim 1955), s.29; Aydın Yalçın, "Aydınların Ferdiyetçiliği", Forum, Cilt III, Sayı 29, s.16; "Aydınların Korkusu, Aydınların Kayıtsızlığı", Forum, Cilt III, Sayı 35, s.14; "Aydınlar Sınıfını Yola Getirmek", Forum, Cilt III, Sayı 34, s.2; "Türkiye'de Aydınlar I ve II", Forum, Cilt IV, Sayı 44-45, s.24; 3.
- (73) D.P.Grup Sözcüsünün demokrasi "bir milletin kendi kendini idaresidir" tanımlamasının eksik olduğunu, "Demokraside millet kendi kendini ifade etmez. Seçim zaferini kazanan parti bir süre için: a- Hükümet heyeti halinde direksiyonu elinde tutarak, b-meclis çoğunluğu halinde de bu direksiyonu gözet-

Yayın hayatına atıldığı günden itibaren grev hakkını, sendikalaşma hakkını destekleyen dergi, totaliter fikir akımları olarak adlandırdığı komünizm ve faşizme karşı mücadele edilmesi görüşündedir ancak mücadelenin yolu polisiye tedbirlerle değil hürriyetperver aydınlar aracılığıyla demokratik zihniyetin yaygınlaştırılmasında göstermektedir (74).

Türkiye'nin yerini Batı Bloku içinde gören, ABD ile ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan DP iktidarınca Doğu'ya yakınlaşma politikasını eleştiren dergi "kalkınmanın devamı için de dış yardıma muhtaç olduğumuz" görüşünü ileri sürmekte ve dış yardım ile demokratik batıya bağlandığımızı, bu bağın artırılması yolu demokratik ve ilmi zihniyetle ilişkimizi sürdürebileceğimizi belirtmektedir (75).

Demokratik bir toplum niteliğini kazanabilmek için aileden devlete kadar uzanan toplumsal örgütlenme içinde demokratik zihniyetin yerleştirilmesi için sistemli mücadele edilmesini savunan ve özgürlük ve eşitlik kavramlarının 20.yüzyılda toplumsal içeriği ile birlikte düşünülmesi görüşüne yer veren dergide, çeşitli toplumsal sorunlara her düzeyde değinildiği, siyasetten sanata uzanan geniş ilgi alanlara seslenilmiştir. Ancak kadın sorunlarına ve özel olarak olmasa da kadının toplumsal bilinçteki kavranışını değiştirmeye yönelik siyasaların derginin tartışma gündemine girmediğini söylemek mümkündür. Sadece iki kısa imzasız yazıda Meclis'te kadın parlamenterlerin çarşafın yasaklanmasını isteme girişimlerinin desteklendiği belirtilmektedir. Çarşafın yasaklanması yolundaki girişim bir "medeniyet davası" olarak ele alınmaktadır. Bu yasaklamamın demokratik espriye aykırılı sayılacağı yolundaki iddialar ise şu biçimde açıklanmaktadır;

---

leyerek, denetleyerek, c-Kendisinin dışında kalan azınlıkların da ileride çoğunluk olmak üzere yapacağı gayretlere, çalışma haklarına saygı göstererek amme işlerini sevk ve idare eder." Forum, "15 Günün Notları", Cilt I, Sayı 6, (15 Haziran 1954), s. 3.

(74) "Türkiye'de Yıkıcı Cereyanlar Meselesi", Forum, Cilt III, Sayı 30, (15 Haziran 1955), s. 1-3.

(75) Forum, Cilt III, Sayı 36 (15 Eylül 1955), s. 5.

"Demokrasi kelimesini işiten herkese anlatmaya uğraşalım ki yurdumuzun yönlediği "içtimai terakki" istikametine aykırı hususları yasak etme demokrasiye aykırı değil, tersine uygundur." (76).

Forum dergisinin okuyucu mektupları içinde kadın haklarını konu alan iki yazıya rastlanmıştır. Bunlardan birincisi yukarıda değinilen "çarşaf meselesi" ile ilgilidir ve okuyucu dergi ile aynı görüşü paylaşmamaktadır:

"Ellerinde kuvvet bulunduranların karşılıklarına çıkan meseleleri kuvvetle halletmeye çalışmaları da aynı şekilde antidemokratiktir. Hakları olsa bile. Hele fikri hataları fikir hareketleri ile düzeltmek icap eder. Kaldı ki çarşaf meselesi düşünmemiz icap eden en son meselemizdir... (önemlisi) zihniyet tedavisidir. Hiç bir zihniyet meselesi de artık düşünebilen cemiyetlerde kuvvet gösterilmesi ile hallolunamaz tıpkı Amerika'nın renk meselesini kanunlarla halledemediği gibi." (77)

Diğer bir okuyucu mektubu da yine 'zihniyet problemi' üzerinde durmaktadır ve Türk erkeğinin zihniyetini değiştirmesi gerektiği belirtilmekte; "Kadın erkek münasebetlerindeki bu anormal gerginlik ortadan kaldırılmalıdır. Yirminci asır medeniyeti haremi yıkmıştır. Tek hâkim rolündeki Osmanlı erkeği tipinde ısrar etmekte lüzum yok." (78). Dergide, kadınları konu alan yazılara rastlanılmamakla birlikte, Türk kadınları eleştirilmekte: "İnkılabın kendilerine sağladığı hakları pek tabî görmeye alışmış olan Türk kadınları"...ülkenin muasır medeniyet seviyesine ulaştırılmasındaki görevlerini hatırlatılmaktadır;"Türk kadınları inkılabın kıymetini biliniz. Ona el ve dil uzatanlara karşı savunmayı ihmal etmeyiniz, kadın hakları şuurunu şehir sınırları ötesine, yurdun en uzak köşesine daha iyi yaymak hususunda hissenseniz düşeni yapınız. Demokratik düzende yalnız kadın haklarının değil cemiyetimizi muasır medeniyet seviyesine ulaştıracak bir çok değerlerin ayakta durması sizin şuurulu bekçiliğinize ve uyanıklığınıza muhtaçtır." (79).

(76) "Çarşafa Hücum", Forum, Cilt I, Sayı 11(1 Eylül 1954),s.4.

(77) Okuyucu mektubu, Forum, Cilt V, Sayı 55(15 Haziran 1956),s.22.

(78) Okuyucu Mektubu, Forum, Cilt V, Sayı 50(15 Haziran 1956),s.20.

(79) Dr.Turhan Feyzioğlu, "İngiltere Mektubu", Forum, Cilt I, sayı 4 (15 Mayıs 1954),s.10.

Dergi tarafından, kadınlardan şuurlu bekçilik yapmaları istenmektedir ama bu şuur oluşturacak ya da pekiştirecek kaynakların ortaya çıkarılmasına ya da gündeme getirilmesine dergi satırları içinde rastlamak mümkün olmamıştır. Dergi yazarlarınca demokrasi bilinci, demokrasi kültürü, demokratik zihniyetin yaygınlaştırılması, aydınlatılmış kamuoyunun birincil önemi vurgulanmasına karşın toplumun ihmal edilmiş yarısına seslenmek gereği de siyasetin temel sorunları dışında tutulmuştur. Oysa yine Forum dergisinde Şerif Mardin, demokrasi eğitiminde derneklerin önemi üzerinde durduğu bir yazısında; kurulan kadın derneklerine gösterilen ilginin yüksek olduğunu, toplumun ihmal edilmiş yarısının en ihmal edilmiş kesiminin dahi toplumsal siyasal katılıma hazır olduğuna ve bunun demokratik eğitimin sınırlarının genişletilmesinde yeni alanlara duyulan ihtiyaca dikkat çekmektedir :

"Hayatlarım fuhsa hasretmeye icbar edilen bazı kadınların son zamanlarda kurulan kadın derneğine karşı gösterdikleri alâka, hayat şartları yüzünden kıymat ölçülerini kaybetmiş bir zümrenin, insanlığını kendine ispat edecek kendine karşı hürmetini yeniden sağlayacak kudrette bir cemiyetin sosyal nizamda temin edebileceği faydalar bakımından bilhassa şayam dikkattir ve memleketimizde cemiyet kurma faaliyetlerinin teşmil edilebileceği sahaları biz işaret etmektedir." (80).

Akademisyenler tarafından kurulan, yazı kadrosunu büyük ölçüde akademisyenlerin oluşturduğu Forum dergisinde, o dönemde dahi sayıları görece olarak hayli yüksek olan kadın akademisyenlerin dergide yazılarıyla yer almadıklarım da belirtmek gerekecektir (81).

B. Akis Dergisi

Türk fikir hayatında etkisini uzun süre gösteren ve Türk intelligentsiasının fikir mozaikini sunan Forum dergisinin yanı sıra, bu dönemin belli başlı dergilerinden biri olan Akis dergisi de kadın sorunlarını ele alışını çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır (82).

(80) Şerif Mardin, "Kütle ve Demokrasi Eğitimi", Forum, Cilt II, Sayı 20 (15 Ocak 1955), s.7.

(81) Saptayabildiğimiz kadarıyla sadece bir kadın öğretim Elemanı (Dr.Nermin Abadan) 1954-1960 arasındaki Forum'da yalnızca tek makale ile yazar olarak yer almıştır.Nermin Abadan, "Radyonun görevi ve Tesir Alanı", Cilt IV, Sayı 47 (1 Mart 1956), s.12.

(82) Haftalık Akis dergisi 15 Mayıs 1954 ile 25 Ağustos 1956 arasındaki dönem içinde incelenmiştir.

İlk sayısı 15 Mayıs 1954'te yayınlanan yazı işleri müdürlüğünü Metin Toker'in yürüttüğü dergi, geniş bir okuyucu kitlesine seslenmeyi amaçlamakta ve hedef aldığı okuyucu kitlesi içinde kadınları da aldığı ayrıca belirtmekte ve de kadınlara yönelik sayfalara ilk sayısından itibaren düzenli olarak yer vermektedir.

Kadınlara ayrılan sayfalarda bir yandan geleneksel kadın rolünün yeniden tanımlanması yapılırken diğer yandan henüz batılılaşmamış Türkiye'de kadınlara düşen görevlerin vurgulanmasına ki bu bağlamda kadının toplumsal yaşamda daha aktif rol almasını sağlayıcı bir bilinçliliğine savunusunda yer verilmiştir. Kadının geleneksel rolünün sınırları içinde tanımlanması ile kadının toplumsal hayatta daha aktif rol almasının birlikte savunulması ilk bakışta çelişkili gibi gözükmektedir. Ancak kalkınma sorunsalı çerçevesinde düşünüldüğünde aslında çelişkinin söz konusu olmadığı söylenebilir. Zira kadına kazandırılmak istenen toplumsal aktivite onun birey olarak kendini geliştirmesine yönelik olmaktan çok, ülkenin ilerlemesi, gelişmesi için düşünülmektedir. Kadına toplum adına ve onun için kamusal yaşamda daha aktif bir rol verilmesinin istenmesi şeklindeki bir talebi içinde taşıyan bu modernleştirme eğiliminin, aslında geleneksel rol dağılımı üzerine kurulduğu ve şekli bir değişmeyi öngördüğü AKİS dergisinin kadın sayfaları incelendiğinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Dergi, "Karısı iyi olan koca rahat eder" (83) ifadesini siyasi haberleri verirken kullanırken, "Her ne olursa olsun, zayıf cinsin bir ağır işçi gibi çalıştığını ve mukabilinde yalnızca bir tebessüm beklediğini erkekler hiç unutmamalı" öğütüne de(84) kadın sayfasında yer vermektedir.

Akis dergisi, 1950-1954 arasında DP iktidarının demokrasi adına giriştiği çabaların toplumun demokratikleşmesi yolunda hiç bir yarar sağlamadığı ve demokratik bir rejim altında yaşama-ya karar vermek ve bu rejime sahip çıkmada halk kitlelerinin bilinçliliğinin belirleyici olduğu görüşündedir(85).

(83) "Dünyada olup bitenler" başlığı altında yayınlanan bölümde Fransa Başbakanı ve eşinin resim altı yazısı olarak: Akis, 3 Temmuz 1954, s.15.

(84) Akis, 6 Ağustos 1954, s. 22.

(85) "Eğer 'Ainan Bey' Bu memleketin idealiyse...", Akis, 19 Mayıs 1956, s. 9.

Yine derginin kadın sayfalarında bu görüşün devam ettiğini DP iktidarının demokrasiyi yerleştirmeye çalışacağı inancının tükenmekte olduğu düşüncesine yer verilir. İnancın tükenmesinde başlıca nedenler ise, hayat pahalılığı ve "hakiki demokrasi, hürriyet ve misavattan katı dönmüş tahakkuk etmesi ihtimali"dir (86).

Akis Dergisi'nin kadın sayfasında, kadınların siyasal yaşamda aktif rol almalarının gereği üzerinde durulmuştur. Derginin ilk sayısında, kadınlar siyasal hayatta daha aktif rol olmaya davet edilmektedirler :

"Bir milletin yarısını teşkil eden zümre Meclis içinde yüzde birden aşağı nisbette temsil edilmeye razı olacak kadar kendi menfaatlerine karşı bigâne kalmalı mı? Türk kadınının, Türk çocuğunun, Türk ailesinin ancak bir kadın tarafından kavranması mümkün olan davalarının, müdafii bulunmadığı için halledilmemeye mahkûm kalması doğru olur mu ?

.....

Hiç bir dava mücadelesiz kazanılmaz Türk kadınının davasını da ancak Türk kadını halledebilir." (87).

Kadınların siyasal yaşama aktif katılmalarındaki isteksizliğin, siyasi hayatın meşakkatli ve yorucu olmasından kaynaklandığı, evin huzuruna alışmış bir insan için siyasetin ürkütücü olduğuna değinilen yazıda, Türk kadınından milleti için, vatan için, inandığı davalar için geçmişte olduğu gibi gayret göstermesinin gerekli olduğu belirtilmektedir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında, kadınların toplumsal hayatta daha aktif rol almalarını temel teşkil eden ülkenin kalkınması için, vatan için, millet için görev ve sorumluluk taşıma düşüncesinin, Demokrasi'nin yerleştirilmesi yıllarında aynı formülasyonla devam ettiği görülmektedir. Yine bu dönemde, kadınların toplumsal yaşamda varolabilmelerine olanak sağlayan Atatürk'e ve devrimlere bağlılık ve onları koruma misyonunu üstlendikleri görülmektedir. Din ile temellenen gerici hareketlerin artmasına paralel olarak özellikle de kadınların evlere kapatılması, haremlik-selamlık zihniyetinin tekrar uygulama alanı kazandırılmasını da somut ifadelerinden birini 'çarşaf giyen kadınların sayısındaki artışta bulan gelişmele-

(86) Jale Candan, "Hatıralar", Akis, 9 Haziran 1956, s.14.

(87) Tulya Memluk, "Türk Kadını ve Siyaset", Akis, 15 Mayıs 1954, s. 22.

re karşın Atatürk devrimlerini korumak, duraklama içinde olan kadın inkılâbına ivme kazandırmak zorunluluğuna sıklıkla değinilmiştir(88). DP'li kadın parlamenterlerin çarşafın yasaklanması için verdikleri kanun teklifini destekleyen ve bunun için kamuoyu oluşturmaya çalışan dergi (89), memleketin elde edeceği faydanın, demokrasi prensiplerinin göreceği zarardan herhalde daha üstün olacağı inancındadır(90). Sadece cebri tedbirlerle zihniyetlerin değişebileceği görüşünde de olmayan kadın sayfası yazarları "geri zihniyet'in ortadan kaldırılması için mücadeleden yanadırlar". "Yalnız öfkelenip söylenmekle kalmayıp "kara çarşaf"ın sembolize ettiği geri zihniyetle, inkılâp düşmanlığı ile her yerde faal şekilde mücadele etmemiz şarttır. Cemiyetler kuralım, programlar yapalım, münferit olarak kendi muhitinizde "hür fikirler" e ve "medeni bir dünya anlayışım" yaymak için derhal faaliyete geçelim. Muhitimizde sonradan ve yeni yeni beliren her "kara çarşaf unutmayalım ki, biraz da bizim alınımızın karasıdır." (91).

Dergide, bir yandan demokratik zihniyetin yerleştirilmesine katkıda bulunması diğer yandan daha aktif bir toplumsal rol yüklenerek her düzeyde Atatürk devrimlerini koruması ve ülke kalkınmasında görev alması beklenen kadınların toplumsal konularında radikal bir değişme beklentisinden söz etmek mümkün görülmektedir. Kadınların demokratik zihniyetin yerleştirilmesine ancak çocuk yetiştirmek ve "bize terkedilen bu dört duvar arasında güzel ve mesut bir dünya kurmak" (92) yoluyla katkıda bulunabilecekleri belirtilmiştir. Daha aktif bir toplumsal rol almalarından; "programlı bir iş hayatı, genç kızlık hayallerinden evlilik hayatı realitelerine intibak edebilmek, evde organizasyon"(93).

-
- (88) Nermin Abadan, "Kadın Inkılâbı Ne Vaziyette", Akis, 19 Haziran 1954, s. 24-25.
- (89) "İnkılâplar", Akis, 17 Mart 1956, s. 4.
- (90) J.C.rumuzlu 'Karaçarşaf' başlıklı yazıdan: Akis, 26 Şubat 1957, s. 18.
- (91) Jale Candan, "Kabahat Hepimize Aittir", 2 Haziran 1956, s.23. Yazarın "çarşaf" konusundaki bir başka yazısı için bkz. "Çarşafı yeniden yırtalım", Akis, 15 Ocak 1955, s.30.
- (92) Jale Candan, "Evimiz ve Dünyamız", Akis, 10 Eylül 1955, s.23.
- (93) Jale Candan, "Bir Kadının Sırrı", Akis, 12 Kasım 1955, s.22.

— şartlarını yerine getirmek anlaşılmaktadır. Esas olan eşe ve çocuklara karşı üstlenilen sorumlulukları yerine getirmektir. Kaldı ki kadın sayfasında çerçevesi ve imzalı yazarların dışında kalan bakımından evliliği mutlu bir evlilik, çocukları sağlıklı çocuklar olması ve kadının 1950'lerin batılı orta, orta-üst sınıfına mensup kadınların biçimine uygun olarak saçının, makyajının, giyiminin, aksesuarının yenilenmesine rehberlik edilmektedir. Dergi'nin seslendiği kadın okuyucu kesiminin kentli, eğitim görmüş, orta, orta-üst sınıfa mensup oluşu da gözönünde tutularak, eğitimi kullanabileceği alanın yani iş hayatının sorunlarına az da olsa yer verilmiştir(94). Herşeyden önce yeri evi olan kadının, toplumsal yaşama katılımının yolu, "münevver kadınlarımızdan beklenildiği üzere ülkenin kalkınması için erkeklerin manevi yardımıyla, -ki burada kadınların derneklere katılmalarına karşı çıkmamak şeklinde- sosyal yardım derneklerinde hizmet vermekten geçmektedir (95).

Bununla birlikte derginin kadın sayfalarında, kadınların çalışması (96), kız çocukların okutulması(97), yetişkinlerin eğitimi ve halk okullarında kadınlara yönelik kursların önemi(98), kadınlara ve özellikle de çocuklara karşı girişilen tecavüzün kınanması (99), mağazin basınında kadın vücudunun meta olarak sergilenmesinin eleştirisi (100), konularına da yer verilmiştir. Kadın-

-
- (94) "Bir İş Arıyorum", Akis, 27 Ağustos 1956, s.22; "İstedikimiz", Akis 6 Ağustos 1954, s.22; "Kadınlar Çalışmalıdır", Akis, 13 Kasım 1954, s.21-22: Evet, kadınlar çalışmalıdır ama, "çalışan kadın evine gelince, çalıştığı yerdeki yorgunluğunu, sıkıntılarını bir tarafa bırakıp, evinde sevimli ve güler yüzlü olmayı öğrenmelidir." Seçimli ve güler yüzlü olmayı becermekle birlikte, "şayet aile reisi kadının çalışmasına şiddetle muarız ise o zaman bu işten vazgeçmek en hayırlı yoldur."
- (95) Jale Candan, "Muvaffak Olmak İçin", Akis, 23 Temmuz 1955, s.24.
- (96) Jale Candan, "Çalışalım", Akis, 12 Mayıs 1956, s. 21.
- (97) "Kızlarımızı Okutalım", Akis, 26 Haziran 1954, s.20.
- (98) Perihan Parla, "Yetişkin Eğitimi ve Kadınlarımız", Akis, 7 Ağustos 1954, s. 20.
- (99) Perihan Parla, "İmdat !.. ", Akis, 26 Haziran 1954, s.20.
- (100) Perihan Parla, "Kadına Saygı", Akis, 11 Eylül 1954, s. 26.

ların toplunda yeni bir kimlik kazanması sürecinde önemleri tartışılmayacak kadar açık olan yukarıda değinilen atılımların dile getirilmesine karşın, bu atılımların gerekçeleri kadının toplumsal yaşamdaki yerini değiştirmeyi sağlamaktan uzaktır. Kadın çalışmalıdır; çünkü aile bütçesine katkıda bulunmalıdır, kız çocukları okutulmalıdır; çünkü gelecek kuşakları yetiştireceklerdir, şeklindeki gerekçelendirmeler kadının eve aidiyetinin yeniden üretilmesini sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda, kadının bağımsız bir kimlik oluşturması, kişiliğini geliştirme fırsatını elde edebilmesi yolunda bir söylemin ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bir başka deyişle kadının özgürleşmesi sorununun biçimlenmediği, 'izin verilen ölçüde serbestiyetini' nasıl kullanabileceği üzerinde durulduğunu söylemek yalın olmayacaktır. Oysa kadının bağımsız bir kimlik kazanabilmesi için dönüştürülmesi gerekli olan, yumuşak, itiatkâr, duygusal, rasyonel olmayan gibi değer yargılarının üzerinde durularak sorgulanması, ev, evlilik, aile ve iş alanında otorite kullanımının tartışılması, farklı toplumsal sınıf ve kategorilere mensup kadınların sorunlarına duyarlılık gösterilmesi, kadınların her düzeyde örgütlenebilmelerinin sağlanabilmesine yönelik düşünce ve eylem ortamının yaratılması ile mümkün olabilirdi.

Akis dergisi'nin kadın sayfalarının incelenmesini, derginin aynı sayfalarında, kadınların derneklere katılımını destekleyici tavrının irdelenmesi ile bitirmek anlamlı olabilecektir. Konumuz açısından gerek kurucuları gerekse üyelerinin büyük bir çoğunluğu yüksek öğrenim görmüş ve akademik kariyere mensup olan kadın derneklerinin çalışmaları, bu kadınların kamu hayatına katılımlarının bir yönünü sergilemesi açısından önemli görülmektedir. Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle birlikte kadın derneklerin sayısında belli bir artış kaydedilmiştir (101).

(101) Nimet Ardıç, "Cumhuriyet'ten Sonra Kurulan Kadın Dernekleri", Atatürk ve Kadın Hakları (Ankara: Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar, 1983), s.194-204; 1945-1960 döneminde, aralarında Türk Kadınlar Birliği'nin de bulunduğu sekiz kadın derneği kurulmuştur. Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği'nin--ki bu dernek Aralık 1953 te kurulduğunda Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu adını taşımaktaydı-- kurucu üyeleri arasında kadın öğretim elemanları da bulunmaktaydı (Afet İnan, Hamide Topçuoğlu, N. Almaner). Aynı şekilde, 1949'da İstanbul'da kurulmuş olan

Akis Dergisi'nde de, bu derneklerin işlevleri, çalışma yerleri, şekilleri(102), Türkiye'nin demokratikleşme sürecine katkıları (103), kadınların siyasal toplumsallaşması için önemleri(104), konu edinilmekte ve daha geniş tabanlı kadın örgütlenmelerine gidilmesi için çağrılar yayınlanmaktadır(105). Aynı zamanda kadın dernekleri kurucu ve başkanları ki bazıları günün kadın politikacılarıdır tanıtılmakta (106), bu arada da dernek faaliyeti çerçevesinde üniversite mensubu olan kadınların konferanslarına da yer verilmektedir(107).

Dergi yazarlarınca da teslim edildiği üzere Türkiye'nin siyasal geçmişinde pek de olumlu gözle bakılmayan dernekçilik çalışmalarına(108) gösterilen bu ilginin, ülkenin demokratikleşme çabaları kadar, Türk kadınına gösterilen yeni model ile ilişkili olduğu kamsındayız: II.Dünya Savaşı sonrasında ABD-Türkiye yakınlaşması amerikan orta sınıf kadınının hedef alınan yeni model haline gelmesine neden olmuş, nitekim Akis dergisinde bu modelin tanıtımına yer verilmiştir. Amerikan kadınına, Amerika'da Sosyal Hayatı , Amerikan kadınının sosyal aktivitesini konu alan yazılar ve bu yöndeki aktüel haberlere paralel olarak yayınlanmıştır(109)

Üniversiteli Kadınlar Derneği'nde kadın öğretim elemanlarının da görev yaptığı bilinmektedir.

- (102) Türk Kadınlar Birliği Lokali, Akis, 31 Aralık 1955, s.26; Bedia Çobanoğlu, "Soroptomist kulüpleri nedir?", Akis, 10 Temmuz 1954, s.24.
- (103) Nazlı Tlabar, "Davam z", Akis, 24 Temmuz 1954.
- (104) Jale Candan, "İkinci Vazife", Akis, 7 Ocak 1956, s.23.
- (105) Jale Candan, "Muvaffak Olmak İçin", Akis, 23 Temmuz 1954, s. 26.
- (106) "Nazlı Tlabar, Aileden Siyasetçi", Akis, 5 Haziran 1954, s. 20-22.
- (107) Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu'nun düzenlediği konferanslarda tarihçi Sacide Ergüder'in konferansını konu alan yazı, Akis, 25 Şubat 1956, s. 22-23.
- (108) "Bizde öyle bir zihniyet vardır ki, herhangi bir teşekkürle, hayır cemiyetine giren kadının başlıca kaygusu 'kendini göstermektir'". Akis, 23 Temmuz 1954, s. 24.
- (109) Nermin Abadan, "Sosyal Hayat ve Amerikan Kadını", Akis, 3 Temmuz 1954, s.22; "Türk Amerikan Kadınları Kültür Derneği" aynı sayıda; Perihan Parla, "Amerika'da Kadın Kulüpleri", Akis, 12 Haziran 1954; "Amerikan:Dünyanın En Faal Kadını". Akis, 9 Ekim

1946-1960 arası incelemeye çalıştığımız dönem içerisinde kadın sorununun gerek Türk intelligentsiası gerekse onun içinde yer alan kadın grubunca bir sorun olarak tamamlanıp tartışılmadığını söylemek mümkündür. DP iktidarı süresince kendini ifade etme olanağını daha kolaylıkla bulan geleneksel yaşam biçimi, kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerinin iyileştirilmesine, değiştirilmesine yönelik girişimlerin etkinliklerin azalmasına neden olmuştur. Egemen geleneksel bakışın içinde kadın sorunlarına değinme, ancak Cumhuriyet'in modernleştirme yaklaşımını benimseyenler tarafından yapılabilmıştır. Daha çağdaş yaşam biçiminin gerçeklik kazanabilmesine yönelik bu toplumsal tasarımların, günün batı toplumlarının sadece bir kesiminin, sınıfının yaşam biçiminin Türkiye için uyarlanmasından ibaret olması, tasarımların güdük kalmasını beraberinde getirmiştir. Bunu kadınlara bakış çerçevesinde şöyle örneklemek mümkündür. 1950'lerde gerek Avrupa'da gerekse Amerika'da savaş dönemlerinin yedek iş gücü ordusu kadınların savaş sonrasında görevleri sona erdiği, eve dönmüş zamanının geldiğine dair bir düşüncenin ikinci Dünya Savaşı ertesinde tekrar gündeme getirildiği bilinmektedir(110). Demokratikleşen Türkiye örnek alınan batıyı bu zaman dilimi içinde değerlendirdiğinden, kadına ait tanımlamalarına batı kaynaklılık ettiği için, kadınlar ülkenin yeterince kalkınmamış olması dolayısıyla bir sorumluluk almaları düşüncesinin alttan alta devam etmesine karşın, eve aidiyetin sorgulanmaksızın sunulması kolaylaşmıştır. Ya da başka bir deyişle batıda orta sınıf kadınına yöneltilen mesaj, batı gibi olmak isteyen Türkiye'de kadınların toplumsal kavranışının ev ile sınırlandırılmasında kolaylaştırıcı etkenlerden biri olmuştur.

Sayıları az olmasına karşın yeni bir kültürel iklimin yaratılmasındaki önemleri kayda değer olan orta, orta-üst sınıfa mensup ve yüksek öğrenim görmüş kadınların yukarıda da açılmaya çalışıldığı üzere şekli bir modernleştirme yaklaşımı benimsedikleri söylenebilir.

1954, s.20, "Amerika'nın Bir Nolu Kudreti", Akis, 1 Ocak 1955, s. 22.

(110) Betty Friedan, Kadınlığın Gizemi (Çev. T.Mertoğlu), İstanbul: E yay., 1983), s. 38-39.

Çok partili döneme geçiş ve 1960'a kadar geçen süre içinde, yüksek öğrenim gören ve akademik kariyerde kalmayı seçen kadınların gerek sayısal yoğunlukları ve gerekse bilim dallarındaki tercihleri ile üniversiter hayattaki yerlerinin belirlenmesi, kendilerinin de önemini vurguladıkları modern bir Türkiye oluşumunun bir yönünü ortaya çıkarmaya yöneliktir.

V. 1945-1960 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTEDE KADINLAR

A. 1945-1960 Döneminde Üniversite

Çok partili siyasal yaşama geçilmesiyle başlayan demokratikleşme süreci, bir yandan muhalefetin tek parti örgütlenmesinin dışında varolabilme olanaklarını yaratırken diğer yandan da bu demokratikleşme süreci ile birlikte gelen entellektüel ve siyasal iklim değişikliğinin toplumun diğer kesimlerine de yansımaları sağlamış, üniversite de bundan payını almıştır. 1944'te çıkarılan 4619 sayılı kanunla Yüksek Mühendis Mektebi İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülerek üniversite sayısı ikiye çıkmış, ancak üniversitenin özerk bir yapıya kavuşması, 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanunla gerçekleştirilmiştir. Kısa bir süre sonra da, Ankara'daki değişik fakülteleri bünyesinde toplayan Ankara Üniversitesi, 13 Kasım 1946'da kurulmuştur (111).

Sözü edilen kanunun 1.maddesi ile üniversiteye hem özerk hem de tüzel kişilik kazandırılmış, 3.maddesi ile de üniversite öğretim üyelerinin mutlak suretle fikir ve yayın özgürlüğüne sahip olacakları açıklanmıştır.

Üniversite'nin bu ilk özerklik yıllarında, özerklikle gelen özgür ortam nitelikli bilimsel faaliyetlerin yapılması için zemin oluşturmuştur. Nitekim, bu yıllarda sosyal bilimler alanında, "kendi sosyal meselelerimizi, (bilim adamlarımın) ilim ışığı altında incelemeleri, o zamana kadarkiyle mukayese edilmeyecek kadar geniş ölçüde vuku bulmuş, memleket nihayet objektif ve seviyeli bir tenkide kavuşabilmiştir." (112) Demokratik bir

(111) Çadırıcı, Süslü, A.Ü.Gelişim Tarihi, s. 11.

(112) Muammer Aksoy, "Fikir, İlim ve Öğretim Hürriyeti, Üniversite Muhtariyeti", Forum, Sayı 37(1955), s.10.

toplum kamuoyunu yönlendirme sorumluluğunu üstlenen üniversite çevresinin bu yeni kimliği, Türkiye'nin demokratikleşmesi gereği inancım paylaşan Türk yönetici eliti tarafından genel kabul görmüştür. Kısa bir dönem için (1946-1950) siyasetçilerin ve bilim adamlarının üzerinde anlaştıkları demokrasi kavrayışının, her türlü düşüncenin özgürce ifadelendirilmesi ögesini taşımadığım da örneklemek mümkündür. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde "ilerici düşünenlere açık etkin bir akademik çevre"nin üniversite dışına itilmesi(113) üniversitenin her türlü sol düşünceye kapallılığına da işaret etmektedir. İçinde sol düşünce geleneğini barındırmayan demokrasiyi Türkiye'de yerleştirme çabasında bulunmada aydınlar ve siyasetçiler oydaşma içindedirler ve 'demokrasi'yi savunan DP, bu oydaşmanın sonucu, üniversitenin özerkliğini ve öğretim üyelerinin siyasal yaşamda etkinliğini parti programında yer alan şu ifadelerle desteklemektedir:

"Madde 39- Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kullarım zın bu esasa göre takviyesini ve garb'taki benzerleri seviyesine erİştirilmelelerini istiyoruz.

Üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar.

"Madde 40- ....Ancak, dilin, ilmin, san'atın ve her türlü fikir faaliyetinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, Demokrasi'nin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.

Madde 11- Devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında hiçbir siyasi faaliyette bulunmamaları ve siyasi partilere girmemeleri lüzumuna kaniiz. Yalnız, yüksek öğretim mensupları, mesleklerinin mahiyeti itibarile, bundan müstesnadırlar" (114).

(113) İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumları", s. 667. Muzaffer Şerif, Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'in de aralarında bulunduğu bir grup bilim adamının üniversiteden uzaklaştırılmaları konusunda S.Sertel, Bir Roman Gibi (İstanbul. Belge yay., 1987); Behice Boran, "Bir Uzun Yürüyüş", Cumhuriyet, 7 Ağustos 1986.

(114) Demokrat Parti Tüzük ve Programı, (Ankara, 1953).

Halk kitlelerinin olduğu kadar aydınların da desteğini alarak iktidara gelen DP, yönetiminin ilk üç yılı sonunda, demokratik kurumların işleyişine tahammülsüzlüğünü ve demokrasi'yi bir çoğunluk diktası olarak anladığına ilişkin emareler göstermeye başlamış ve üniversitelerde bu anlayıştan kendilerine düşen payı almışlardır. 21.7.1953 tarihli 6185 sayılı kanunla, 1946'da uygulamaya konulan 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 46.maddesinin d fıkrası değiştirilerek, "siyasi teşekküllerde fiili vazife alanlar veya 3.maddenin e bendi hükmünün cevaz vermediği siyasi yayınlarda ve beyanlarda bulunanlar, üniversite öğretim mesleğinden çıkarılır" hükmüne yer verilmiştir. Bu değişiklik üniversite çevresinde şahıslara özel olduğu gerekçesiyle(115) bilimsel özgürlüğü engelleyici boyutu etraflıca tartışılmaksızın sessizlikle karşılanmış, ancak bir yıl sonra 1954'te 6435 sayılı kanunla getirilen düzenlemeler, üniversitenin özerkliği ciddi biçimde zedelendiği için kamu oyunda tartışmalara yol açmıştır. 6435 sayılı kanunun 32.maddesi, üniversite öğretim üyelerinin tayinlerindeki usule bakılmaksızın, Senatonun görüşü alındıktan sonra Milli Eğitim Bakan tarafından bakanlık emrine alınabilmesine cevaz vermekteydi. Ayrıca bakan kararında Senatonun görüşüne bağlı bulunmamaktaydı. Bu kanun hükmü ile, bir üniversite öğretim üyesinin görevinde kalıp kalmamasına, üniversitenin kendisinin değil, bakanın iradesine bağlandığından idari özerklik zedelendiği gibi, bakanın yetkilerini hiç bir objektif kıstasa bağlanmayıp keyfe bırakıldığından akademik bilim hürriyetine de sınırlamalar getirilmiştir(116). Nitekim DP iktidarı bu kanun hükmüne dayanarak 1 Eylül 1954'te Prof.Bülent Nuri Esen'i Milli Eğitim Bakan kararıyla üniversitedeki görevinden emekliye ayırdı. Yönetimi eleştiren bazı öğretim görevlilerine karşı da aynı kanun hükmü uygulanılmakta gecikmedi: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekan Prof.Turhan Feyzioğlu, 1.12.1956 tarihinde bakanlık emrine alındı. Feyzioğlu'nun eleştirel yazılarını yayınladığı Forum dergisinin yazı kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin bir bölümü de çeşitli baskılara maruz kaldılar. DP ikti-

(115) "Kubalı Hadisesi mi, Üniversite Meselesi mi, yoksa Hukuk Devleti Davası mı?", Forum, Sayı 94, (15 Şubat 1958),s.1-2.

(116) Aksoy, a.g.m., s.9.

darı, kanunlar aracılığıyla üniversitenin özerkliğine müdahalelerde bulunmasının yanı sıra geçmiş dönemlerde de uygulandığı üzere öğretim üyelerinin milletvekili yapılması ve yine DP yönetiminin uyguladığı enflasyonist para politikası sonucunda gelir düzeyleri iyice düşen öğretim üyelerine (117) ev verilmesinin sağlanacağı yolundaki teminatlar gibi çeşitli yollara başvurarak üniversitelerin denetim ve kontrol altında tutulmasına uğraşmıştır. Üniversitenin özerkliğine karşı girişilen bu müdahalelere üniversitenin tepkisi sınırlı kalmış, üniversiteden meselesine sahip çıkması istenmiştir :

"Madem ki hürriyetleri temelinde dayanan bir hukuk devleti kurulmadıkça, ilim hürriyetini sağlamaya mantıken ve fiilen imkân yoktur, o halde hukuk profesörlerinin demokrasi ve hukuk devleti dâvasına seyirci kalmaları artık sona ermelidir. Rejim dâvası uğruna bu kadar gazeteci ve hatta okuma yazması bile olmayan bunca vatandaş hapsi göze alır ve senelerini demir parmaklık ardında geçirirken, Hukuk Devletinin gerçekleştirilmesi vazifesiyle ön plânda sorumlu olan Hukuk hocalarının, burunlarını kanatmadan sadece temenni ve iyiniyetle yetinmeleri şüphesiz ki yalnız fedakârlıktan değil aynı zamanda mesuliyet ve vazifeden kaçmaktır" (118).

Üniversitenin özerkliğini ciddi biçimde zedelendiği bu yıllarda, üniversite ve yüksek okulların sayısında hızlı bir artış kaydedilmiştir. Ayrıca yüksek öğrenime karşı artan talebi karşılamak amacıyla Bölge Üniversiteleri kurulması yoluna gidilmiştir. 1948'de 5234 sayılı kanunla Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ankara Üniversitesi'ne bağlanmıştır. 1949'da 5239 sayılı kanunla Ankara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi kurulmuş, 1950 yılında 5627 sayılı kanunla Siyasal Bilgiler Okulu, Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak Ankara Üniversitesi içindeki yerini almıştır. 1955-1957 yılları arasında dört yeni üniversite

(117) "Fikir Hayatımız ve Üniversite", Forum, Sayı 122 (15 Nisan 1959), s. 2-3.

(118) "Kubalı Hadisesi...mi?". Üniversitenin bu doğrultudaki sorumluluğunu yüklenmesi konusundaki yazılara Forum'da sıklıkla rastlanmaktadır. Şu yazılarda bilim adamlığı sorumluluğu konu edinilmiştir: "Üniversitenin Kaderi Kendi Elindedir", Forum, Cilt VIII, Sayı 92 (15 Ocak 1958); (1 Eylül 1955), s. 1-3.

(6594 sayılı yasayla 1955 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, 6595 sayılı yasayla 1955 yılında Ege Üniversitesi, 6990 sayılı yasayla 1957 yılında Atatürk Üniversitesi) kuruldu. 1956 yılında öğrenci kaydına başlayan, amerikan üniversite modeli esas alınarak örgütlenmesine gidilen Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 7307 sayılı yasa ile kuruluşunu resmen tamamladı. 1959 yılında 7334 sayılı yasa ile İstanbul, İzmir, Ankara, Eskişehir'deki İktisadi Ticari İlimler Yüksek Okulları, İktisadi Ticari İlimler Akademileri haline dönüştürüldü. Her akademinin bir reisi, idare heyeti, profesörler meclisi bulunuyordu. Akademiler arasındaki eşgüdümü, başkanı Milli Eğitim Bakanı olan Akademiler Arası Kurul'da sağlanacaktı.

"Yüksek öğrenimde böyle ikinci bir yönetim modelinin ortaya konulmasının nedeni, bu kuruluşların üniversitelerden ayrı bir kurumsal kademe oluşturmaktan çok üniversitenin özerkliğinden çok rahatsız olan DP iktidarının ikinci bir yönetim modeli yaratmak çabasıdır."(119).

B. 1945-1960 Döneminde Üniversitede Kadınlar

1. Kız Öğrenciler

1946-1960 arasında genel olarak yüksek öğrenime olan talebin arttığı görülmektedir. Yine aynı dönemde kız öğrencilerin de yüksek öğrenim görme taleplerinde düzenli bir artış izlenmekte ise de yüksek öğretim kurumlarında kız öğrencilerin oranı özellikle 1950 sonrasında (1959-1960 öğrenim yılına kadar) sürekli düşüş göstermesi de dikkat çekicidir.

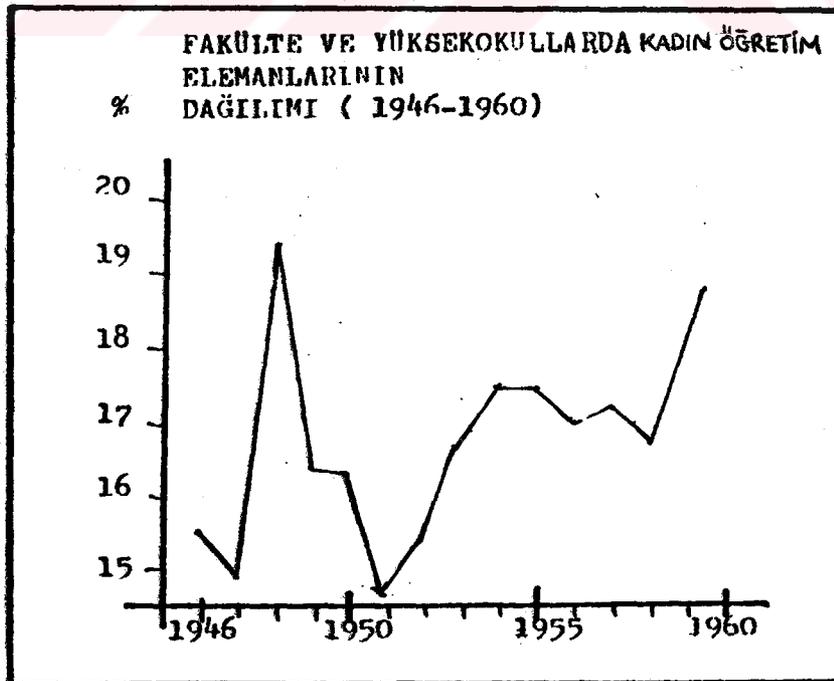
---

(119) Tekeli, "Osmanlıdan Günümüze Eğitim Kurumları", s. 670.

1946 - 1960 YILLARI ARASINDA FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARDA
ÖĞRENCİ SAYISI

ÖĞRETİM YILI	Öğrenci Sayısı			Kız Öğrenci Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	
1946-1947	17417	4114	21531	% 19.1
1947-1948	20153	4541	24694	% 18.4
1948-1949	20592	4697	25209	% 18.6
1949-1950	20363	4728	25091	% 18.8
1950-1951	19953	4862	24815	% 19.6
1951-1952	19348	4692	24040	% 19.6
1952-1953	19812	4554	24366	% 18.7
1953-1954	19090	4219	23309	% 18.1
1954-1955	23320	4849	28069	% 17.3
1955-1956	30764	6234	36998	% 16.8
1956-1957	33251	6569	39820	% 16.5
1957-1958	35415	6645	42060	% 15.8
1958-1959	38597	7069	46466	% 16.9
1959-1960	42972	11097	54069	% 20.5

TABLO-19 Millî Eğitim Hareketleri 1942-1972, DİE, Yayını, Ankara
1979 'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK : 3

Yüksek öğrenim gören öğrenciler arasında kız öğrencilerin yüzdesinin yüksek olarak addedilebilmesine karşılık, 1950' de altı yaş ve daha yukarı yaşlardaki okuma yazma bilen nüfusun toplam kadın nüfusuna oranı % 19.75 tir. Bu oran, 1955 yılında % 24.09, 1960 yılında ise % 24.82'dir. Aynı yıllarda, altı ve daha yukarı yaşlarda okuma yazma bilen erkeklerin oranı ise ; % 45.34, % 55.44, %53.59-dur. Yukarıda sayılarla da ifade edildiği üzere 1950 ile 1960 yılları arasında okuma yazma bilen nüfus oranında hiç bir artış kaydedilmemiştir. Ayrıca 1960 yılına kadar ilkokuldan üniversiteye kadar her eğitim düzeyinde, toplam öğrenci sayısı 3-5 kat arası artmış olmasına karşın (1930-1 öğretim yılından itibaren) kız öğrencilerin toplamdaki oransal payı aynı kalmıştır, yani toplamla aynı hızla yükselmiştir (120). Bu durum aşağıdaki tablonun yardımıyla izlenebilir.

1930-1 ile 1960-1 arasındaki dönemde, "Türkiye nüfusu yaklaşık iki katı, kent nüfusu ise 2.7 katı arttığına göre, öğrenci sayısı her ikisinden de daha hızlı artmış, eğitim toplumun alt tabakalarına yayılmaya başlamıştır. Ancak Anayasa'ya göre herkes için zorunlu olan ilköğretimde dahi kızların payı (bu dönemde kadınlar toplam nüfusun % 50'den fazlasını oluşturduğu halde) % 40'a varamamıştır (121).

Her öğrenim düzeyinde kızların toplam öğrenciler içindeki payı (yüzde) 1930-31 ile 1960-61 arası

Yıllar	İlkokul Kızlar(%)	Ortaokul Kızlar %	İlçe Kızlar%	Meslek Kızlar %	Yüksek Kızlar(%)
1930-31	35.6	26.6	23.9	35.6	12.9
1940-41	30.8	27.5	24.1	28.0	20.1
1950-51	37.1	26.3	20.9	21.8	19.6
1960-61	37.2	24.3	25.1	30.3	19.9

TABLO : 20

KAYNAK: Gülten Kazgan, Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması: Nedenler, Etkiler, İlişkiler ve Sonuçlar", Toplum ve Bilim, Bahar 1978, s. 44'ten alınmıştır.

(120) Gülten Kazgan, "Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması: Nedenler, Etkiler, İlişkiler ve Sonuçlar", Toplum ve Bilim, Sayı 5 (Bahar, 1978), s. 43-45.

(121) A.k., s. 46.

Yüksek öğrenimde kızların katılımı görece yüksek oranlarda gözükmesine rağmen, 1950-1960 yılları arasında bu oranın hiç yükseliş kaydetmediği ve hatta 1955-1960 yılları arasında bu oranda düşüş görüldüğü belirtilmişti. DP iktidarının, geleneksel ideolojinin gündelik yaşamda yeniden üretilmesinde sağladığı desteğin kadınların toplumsal yaşamdaki ikincil yerlerini pekiştirdiğini, 1950-1960 arasındaki dönemde eğitim alanında sağlanan gelişmelerde izlemek mümkündür. Genel olarak eğitimin toplumun alt tabakalarına doğru yayılmaya başlamış olmasına karşın, bu yayılmanın alt tabakalardaki kadınları kapsamadığı ortaya çıkmaktadır. Eğitim aracılığı ile bir üst sınıfa yükselebilmek ayrıcalığını sadece erkeklere tanıyan geleneksel zihniyetin pekiştirilmesi sonucunda toplumun alt tabakalarına mensup kızlar, eğitim olanaklarından eşit ölçüde yararlanamamışlardır. Geleneksel değer sisteminin korunduğu ve gelir düzeyi çok düşük, 'kızların okutulmasının bile düşünülmediği' kırsal kesim bir yana bırakılacak olursa, küçük kent ve kasabalarda, 'kızların okutulmasını gerekli görmeyen' (ya da ilkökul veya kız meslek okulları eğitimini yeterli gören) kesimin ekonomik ve DP'nin de tabanını oluşturdukları gözönüne alınarak siyasi yükselişi 1950-1960 arasındaki dönemde kız öğrencilerin artan sayılarla yüksek öğrenim kurumlarına ulaşabilmelerini zorlaştırmıştır. Kızlarını yüksek öğrenime gönderebilme potansiyeline sahip kentteki orta sınıfın (özellikle de memur ailelerin) düşen gelir düzeyleri, yüksek öğrenim görmesi zorunlu erkek çocuğunun eğitim masraflarını karşılayabildiği için yüksek öğrenimdeki kız öğrenci sayısını besleyen bir kaynağın azalmasına neden olmuştur. Ancak yine de yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilen kız öğrenci sayısındaki bu görece yüksek oran, kentli orta, orta-üst sınıfa mensup kızların, yüksek öğrenimi toplumsal sınıf statülerini pekiştirmede ve hatta kendilerine sınıf atlama olanağını hazırlamada bir araç olarak gördüklerine işaret etmektedir. Diğer yandan, bu dönemde kadın nüfusun sadece yüzde 25'inin okur yazar olduğu bir toplum içinde yüksek öğrenimdeki kız öğrenci yüzdesinin görece yüksekliği (en düşük olduğu 1956-7 öğrenim yılında bile % 15.8) kadınlararası toplumsal farklılaşmanın bir görüntüsüdür. Üst sınıflara mensup kadınlarla alt sınıflara mensup kadınlar arasındaki farklılaşmanın devam ettiğini de göstermektedir.

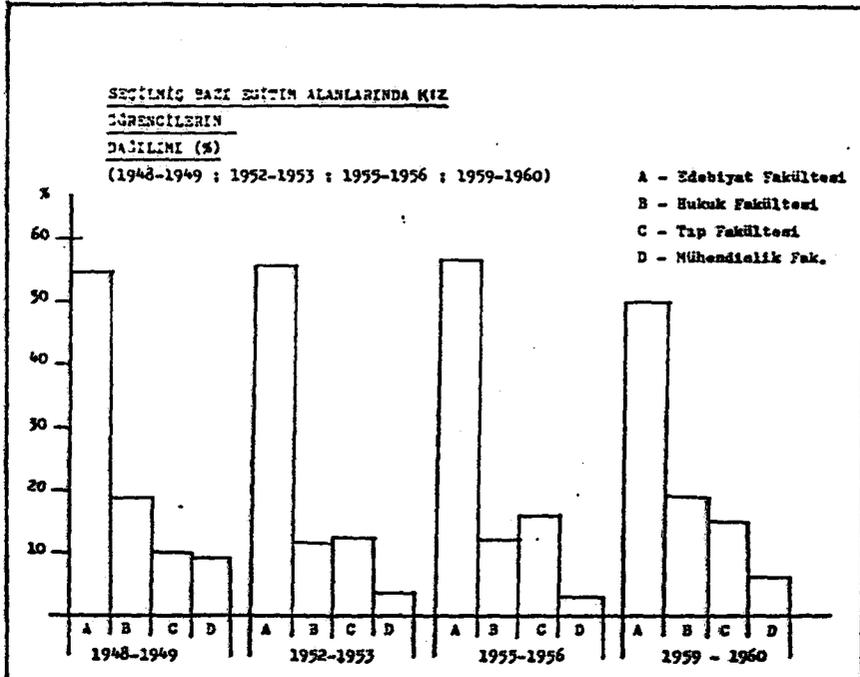
Yüksek öğrenim görme olanağından yararlanan kız öğrencilerin bilimsel tercihlerinin hangi yönde olduğunu göstermek üzere aşağıdaki tablo sunulmuştur.

SEÇİLMİŞ BAZI EĞİTİM ALANLARINDA KIZ ÖĞRENCİ ORANLARI (%)
(1948-1949 ; 1952-1953 ; 1955 - 1956 ; 1959 - 1960)

FAKÜLTELER	Kız Öğrenci Oranı 1948-1949 (%)	Kız Öğrenci Oranı 1952-1953 (%)	Kız Öğrenci Oranı 1955-1956 (%)	Kız Öğrenci Oranı 1959-1960 (%)
Edebiyat Fakülteleri (1)	54.2	55.1	51.5	50.1
Hukuk Fakülteleri (2)	19.8	12.2	12.4	19.9
S.B.F. ve ODTÜ İdari Bil. (3)	1.6	3.7	7.1	14.0
İktisat Fakülteleri (4)	8.4	9.5	10.8	10.4
Fen Fakülteleri (5)	26.9	33.5	23.3	29.7
Tıp Fakülteleri (6)	10.0	13.5	17.6	17.4
Eczacılık Okulu	38	46.8	42.9	43.2
Mühendislik Fakülteleri (7)	9.9	4.3	3.7	5.7
Öğretmen Yük. Okulları (8)	33.1	31.1	42.4	42.7

TABLO -21 Millî Eğitim İstatistikleri.

- (1) İstanbul ve Ankara Üniversitelerine bağlı Edebiyat Fakülteleri değerlendirilmeye alınmıştır.
(2) İstanbul ve Ankara Üniversitelerine bağlı Hukuk Fakülteleri değerlendirilmeye alınmıştır.
(3) S.B.F. ve 1956 yılından itibaren ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi değerlendirilmeye alınmıştır.
(4) İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. İ.İ.T.İ.A., A.İ.T.İ.A. ve İzmir İ.T.İ.A. değerlendirilmeye alınmıştır.
(5) İstanbul ve Ankara Üniversitelerine bağlı Fen Fakülteleri değerlendirilmeye alınmıştır.
(6) İstanbul, Ankara ve 1956'dan itibaren Ege Üniversiteleri Tıp Fakülteleri değerlendirilmeye alınmıştır.
(7) İ.T.Ü., ODTÜ, değerlendirilmeye alınmıştır.
(8) Gazî Eğitim Ens., İstanbul Eğitim Ens., İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu değerlendirilmiştir.

GRAFİK : 4

Üniversite ve yüksek okullarda kız öğrencilerin en yüksek oranda Edebiyat Fakültelerinde öğrenim gördükleri anlaşılmaktadır. (1948-49'da % 54.2, 1952-3'de %55.1, 1955-6'da %51.5, 1959-60'da % 50.1) Yüksek öğrenim kurumlarında kız öğrenci oranının en yüksekten başlayarak sıralanmasında ikinci sırayı Eczacılık Okulu (1948-9'da 38.3, 1952-5'de %46.8, 1955-6'da %42.9, 1959-60 da % 43.2) üçüncü sırayı da öğretmen yetiştiren yüksek okulların aldığı görülmektedir. (1948-9 %33.1, 1952-3 %31.1, 1955-1956 da %42.4, 1969-60'da % 42.7) Hemen her bilim dalında kız öğrenci oranının batılı ülkelere göre daha yüksek olmasına karşın, bu dönemde, kız öğrencilerin, toplumsallaşma sürecinde kadına düşen rollere uygun meslekleri kazanacakları eğitim kurumlarına yönelimleri belirginleşmiştir. Tıp Fakültelerindeki kız öğrenci oranı yine batılı ülkelerle kıyaslandığında hiç de düşük olmamasına karşın, Eczacılık Okulunda kız öğrenci oranının yüksekliği bu açıdan anlamlıdır. Tıp Eğitiminin uzun ve yorucu olduğu gerekçeyle kızlar için daha az istenir olması, serbest olarak çalışılabilmesine imkân veren, sosyal statüsü ve prestiji yüksek eczacılığın kız öğrenciler tarafından tercih edilmesine yol açmıştır.

Tıp Fakültelerinde kız öğrenci oranının hiç düşüş göstermeden sürekli artmıştır (1948-9'da %10.0, 1952-3 %13.5, 1955-56'da %17.6 , 1959-1960'da 17.6). Tıp Fakültelerinde kız öğrenci oranının yüksek oluşunun nedenlerini, mesleğe kabulde, az gelişmiş ülkelerde hekime duyulan gereksinimin cinsiyet ayrımını ikincil kılmasında ve mesleğin sürdürülmesinde kadınların sağlık sorunlarına kadın hekimler tarafından çözüm getirilmesinin daha aranılır olmasında bulmak mümkündür. Ayrıca hekimliğin şefkat, ilgi gerektiren bir iş olarak görülmesi ve "geleneksel kültürde kadınların daha yumuşak, erkeklere nazaran daha merhametli olduğu inancı, "kadın doktor"un toplumca kabullenilmesini kolaylaştırmıştır(122). Mesleğin kazancının ve statüsünün yüksek oluşu kız öğrencilerin artan sayılarla tıp fakültelerini tercih etmelerine neden olmuştur.

---

(122) Ayşe Öncü, Türk Toplumunda Kadın (Ankara, T.S.B.D. yay, 1982), s. 262.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek parti döneminde kız öğrenci oranının fen fakültelerindeki yüksekliği bu dönemde de bir önceki döneme oranla bir düşüş kaydetmesine rağmen devam etmiştir (1948-9 % 26.9, 1952-3 %33.5, 1955-56 %23.3, 1959-60 %29.7). Fen Fakültelerinde kız öğrenci oranının yüksekliğini, bu fakültelerin araştırmacı bilim adamı yetiştirmekten çok fen bilgileri öğretmeni yetiştirmeye yönelik olmasına bağlı olduğu şeklindeki açıklamanın bu dönem içinde geçerli olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Fen Fakültelerindeki kız öğrenci oranının hayli yüksek olmasına karşılık, daha uygulamaya yönelik meslek eğitimi veren fakültelerde (Ziraat, Veteriner, Orman Fakültelerinde) kız öğrenci oranı düşüktür.

Ziraat, Veteriner ve Orman Fakültelerinde
Kız öğrenci oranı

Fakülteler	1948-49 Öğr.Yılı	1952-53	1955-6	1959-60
	Kız Öğrenci Yüzdesi	Kız öğrenci yüzdesi	Kız öğ- Yüzdesi	Kız Öğ- yüzdesi
Ziraat Fakültesi ^x	5.6	7.0	11.4	14.6
Veteriner Fakültesi	2,3	0.4	4.4	10.1
Orman Fakültesi ^{xx}	-	-	-	0.9

TABLO : 22

KAYNAK: İstatistik Yıllıkları.

x Ziraat Fakültelerine kuruldukları yıldan itibaren Ege ve Atatürk Üniversitelerinin Ziraat Fakültelerindeki öğrenci sayısı da eklenmiştir.

xx Orman Fakültesinde 1956 yılına kadar kız öğrenci öğrenim görmemektedir.

Hukuk Fakültelerinde kız öğrenci oranı da 1949-1959 arasındaki düşüş gösterse de yüksek görülmektedir. (1948-49 da 14,8, 1952-53'te 12.2, 1955-56'da 12.4, 1959-60'da 19.9). Lâik hukuk sisteminin yerleştirilmesi ile birlikte kadınlar bu mesleği icra edebilme yeteneğini kazanmışsalarda 1960'lara kadar mesleğini icra edebilen kadın hukukçu sayısı sınırlı kalmıştır(123). Ancak çok partili dönemde de özellikle DP'nin yönetici kadrosu-

(123) Örneğin İstanbul Barosu'nda kadın Avukatların oranı 1960'lara kadar %10'lar civarında seyretmiştir. Öncü, a.g.m., s. 255.

nun modernleştirmeci eğilimlerinin bir göstergesi olarak, parti- nin yayın organı Zafer gazetesinde; "Bir kadın hâkimimizin Tem- yiz azalığına tayin edilişi de Demokrat Parti iktidarının kadın haklarına vermiş olduğu ehemmiyetin bir delili olarak telâkki edilmelidir" (124) şeklinde ifade edildiği üzere, Melahat Ruacan, Mart 1954'de dünya'da yargıtay üyeliğine atanan ilk kadın ünva- nını aldı.

İnsani bilimler alanında kız öğrenci oranının hayli yük- sek olmasına karşın, iktisat ve siyasi bilimler alanında eğitim veren fakültelerde kız öğrenci oranı son derece düşüktür. 1956' ya kadar idareci yetiştiren tek fakülte niteliğindeki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kız öğrenci oranı, 1948-49'da 1.6, 1952- 53'de 3.7'dir. 1956'da ODTÜ İdari İlimler Fakültesi'nin de açıl- masıyla birlikte her iki fakültedeki toplam kız öğrenci sayısı 1955-56 öğretim yılında sadece 49'dur. (Erkek öğrenci sayısı ise 645'dir) İdareci kimliğinin kadının geleneksel kültürdeki kimli- ği ile bağdaştırılamaması, bugün de geçerli olan devletin mülki amiri olmalarının kanunlarla engellenmesi bu fakültelerde kız öğrenci sayısının düşük olmasının nedenleri arasındadır.

İktisat Fakültelerinde kız öğrenci oranı ise, 1948-49'da %84, 1952-53'te % 9.3, 1955-56'da %10.8, 1959-60'da %10.4'tür. Bu fakültelerde kız öğrenci oranının görece düşüklüğü, geleneksel ideolojideki kadın kavranışı ile yakından ilgilidir. Geleneksel toplumlarda, kaynakların kullanımı ile ilgili kararların erkek- ler tarafından ya da en azından erkekler aracılığı ile verilmesi genel kabul görmektedir. Ekonomik hayatın erkeklerin belirleyi- cilğinde olması ve bu dönemde henüz yeni ve önemi anlaşılmakta olan bir disiplin olması da kız öğrencilerin ekonomi bilimini öğrenme ve onu meslek edinme tercihlerini önemli ölçüde etkile- miştir.

Kadının toplumsallaşma sürecinde kendisine kazandırılan geleneksel rol dağılımına dayalı kimliğin meslek seçimine yansı- ması en tipik bir biçimde Mühendislik Fakültelerindeki kız öğ- renci sayılarında ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde mühendislik mes- leğinin önem kazanmasına ve ülke kalkınması için çalışma hayatın-

---

(124) Akis, 23 Haziran 1954, s.9'dan aktarılmaktadır.

da kadınların aktif rol almaları düşüncesinin devam etmesine rağmen mühendislik fakültelerindeki kız öğrenci oranı, diğer bütün fakültelerdeki kız öğrenci oranına göre daha düşüktür. Geleneksel ideolojinin yaygın olduğu bütün toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de mühendislik kızlar için en az istenen meslek durumundadır. Geleneksel zihniyetin kendini daha kolay ifade etme biçimi bulunduğu yıllarda mühendislik fakültelerinde kız öğrenci oranının düşüklüğü de bu bağlamda değerlendirilebilir (1948-49'da yüzde 9.9 olan mühendislik fakültelerindeki kız öğrenci oranı, 1955-56'da yüzde 3.7'ye düşmüştür). Mühendislik Fakültelerinin içindeki ayrımlarda da kadınların meslek seçimlerinde, geleneksel rol dağılımının etkisini görmek mümkündür. ODTÜ Mühendislik Fakültesi'nde kız öğrenci sayısı hayli düşükken, aynı üniversitenin Mimarlık Fakültesi'nde kız öğrenci sayısı hayli yüksektir.

ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
MÜHENDİSLİK VE MİMARLIK FAKÜLTELERİNDE ÖĞRENCİ SAYISI
(1956 - 1957 ve 1958 - 1959)

FAKÜLTELER	Öğrenim Yılı 1956-57		Öğrenim Yılı 1958-59	
	Erkek Öğ.Sa.	Kız Öğ.Sa.	Erkek Öğ.Sa.	Kız Öğ.Sa.
ODTÜ MÜHENDİSLİK FAKÜLTELERİ	21	-	157	12
ODTÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ	34	12	49	20

TABLO : 23

KAYNAK: Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğrenim İstatistikleri, 1953-1960 (T.C. Başvekelet İstatistik Umum Müdürlüğü).

Mimarlık eğitiminin kadına daha yararlı bir meslek kazandıracak görüşünün kız öğrencilerin tercihlerini etkilediği yukarıda tabloda da açıkça ortaya çıkmaktadır.

Çok partili dönemde yüksek öğrenim kurumlarındaki kız öğrencilerin öğrenim gördükleri bilim dalının tercihinde geleneksel rol dağılımının önemli rol oynadığı görülmektedir. Ancak yine de uzman meslekleri kendilerine kazandıracak yüksek öğrenim kurumlarında kadınların oranı bu dönemde bir düşme gösterse de batılı ülkelerle kıyaslandığında azımsanmayacak bir orandadır. Yüksek öğrenim kurumlarında kız öğrenci oranının yüksekliği iki

nedene bağlı olarak açıklanabilir. Bunlardan birincisi; her ne kadar 1946-1960 arasındaki dönemde Türkiye'de eğitim toplumun alt tabakalarına doğru yayılmaya başlamış olsa da bu yayılımının gerektiğince hızlı olduğu söylenemez. Dolayısıyla toplumun alt tabakalarından gelen erkek iş gücü, uzman mesleklere duyulan ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Ayrıca uzman mesleklerin sadece toplumun üst tabakalarından gelen insanlara açıklığı da bilinen bir olgudur. Bir yandan kısa sürede ihtiyaç duyulan uzman kadroların yetiştirilmesi zorunluluğu diğer yandan yüksek gelir getiren uzman mesleklerin toplumun üst tabakalarına özgü uğraş dalları kalabilmesi için orta, orta-üst tabakalardan kadınların bu mesleklere özendirilmeleri gerekmiştir.

"Seçkin çevrelere mensup kadınlar toplumun alt tabakalarından gelip azim, başarı güdüsü ve çalışma ile büyük bir sosyal sıçrama hamlesi içinde olan erkekler kadar korkutucu değildir; kadınların iş hayatında yarışa ve başarıya eğilimleri daha az olduğundan, rekabeti keskinleştirme olasılığı azdır. Başka bir deyişle sınıfsal ön yargıların, cinsiyete bağlı ön yargılardan güçlü olması, kadınların tercih edilmesine, daha kolay kabul edilebilmesine yol açmaktadır" (125).

Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde, uzman mesleklerin kadınlara açık olarak gelişmesi kadın-erkek mesleği ayrımını belirginleştirmemesi (126), kız öğrencilerin kendilerine uzman meslekleri kazandıracak yüksek öğrenim kurumlarında daha çok sayılarla temsil edilmelerine olanak hazırlamıştır.

Bu dönemde üniversite öğrencileri üzerinde (ki daha çok Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri üzerinde yoğunlaşan) yapılan araştırmalarda, öğrencilerin cinsiyetine göre dağılımına yer verilmediği için kız öğrencilerin sosyal kökenleri hakkında bilgiler içermemelerine rağmen, genel olarak öğrencilerin orta sınıftan geldiği, babalarının mesleklerinin devlet memuru veya serbest meslek sahipleri oldukları ve bu yönelimin 1960'lara kadar değişmediği ortaya çıkmaktadır (127). Bu durumu 1958-1961 yılları arasında SBF ve 1958-1961 yılları arasında Robert Kolej'de okuyan öğrencilerin baba mesleklerine göre dağılımını gösteren aşağıdaki tablolarda izlemek mümkündür.

(125) Öncü, *a.g.m.*, s. 262.

(126) E.Boserup, *Women's Role in Economic Development* (London: Allen and Unwin, 1970), s.123-125.

(127) A.T.J.Matthews, *Yetişen Türk İdareciler* (Çev.Dr.Nermin Abadan), (Ankara:A.Ü.S.B.F.İdari İlimler Enstitüsü yay.,1955), s.15-18. F.A.Kitap Tahlili başlığıyla, "Siyasal Bilgiler Fa-

SIYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BABA MESLEKLERİ
Öğrencilerin mezun oldukları veya mezun olacakları yılları göre (1946-1961)
yüzde şeklinde gösterilmiştir.

MESLEKLER	MEZUNİYET YILLARI															
	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958-1959	1960	1961	
A. Devlet memurları ve Ordu mensupları	58	56	54	49	47	35	40	64	58	54	39	46	48	55	55	42
B. Hususî teşebbüslerde çalışanlar(işçiler hariç)	2	0	4	4	2	4	2	3	3	9	0	0	2	1	2	3
C. Küçük tacir,esnaf, Zanaatkar	24	20	26	22	18	31	28	10	17	13	27	22	12	14	11	12
D. Büyük sinaf veya ticarî teşebbüs sahipleri	0	0	0	0	0	4	0	0	3	0	7	4	12	10	6	10
E. Sanayi İşçisi	0	0	2	1	2	0	0	8	3	0	2	3	5	3	1	1
F. Ziraat İşçisi	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	2	1	0	3	5	2
G. Arazi sahibi çiftçi	10	11	6	16	18	18	17	8	8	7	5	7	10	3	8	9
H. Serbest Meslek erbabı	2	2	2	3	0	0	0	0	3	4	2	9	5	10	4	16
İ. İrad sahipleri ve Emekliler (x)	3	7	0	0	5	2	2	3	3	7	0	3	2	0	0	1
J. Cevapsız	2	4	7	3	7	6	9	5	3	6	15	4	2	4	8	8
Yekün	101	100	101	99	99	100	100	101	101	100	99	99	100	101	100	100
Mutlak rakkam olarak yekünler	59	45	54	68	55	51	47	39	36	54	41	94	58	73	114	154

TABLO : 24

KAYNAK: Frederick Frey ve Arif Payaslıoğlu, SBF Öğrenci üzerinde bir inceleme, AÜSBFD, Cilt XII, Eylül 1958, No.3, s.232.

Robert Kolej Edebiyat Fen ve Mühendis kısımları
öğrencilerinin Baba meslekleri itibarıyla
Durumları : 1958-1961 (Yüzde olarak)

Meslekler	Fen ve Edebiyat				Mühendis	
	1958	1959	1958	1959	1960	1961
A.Memur ve asker	26	11	27	31	38	10
B.Hususi endüstri ve Ticaret	55	49	33	34	24	34
C.Ziraat	4	7	2	5	6	8
D.Serbest meslekler	13	26	29	24	18	38
E.İrad sahibi ve emekli	0	2	0	2	3	0
F.Cevapsız	0	6	9	4	12	10
Yüzdeler yekünü	98	101	100	100	101	100
Mutlak rakam olarak yekün	23	54	45	55	34	48

TABLO : 25

KAYNAK: a.g.m., s. 240.

SBF ile Robert Kolej öğrencilerinin baba mesleklerinde bir farklılaşma sözkonusu ise de (SBF öğrencilerinin baba mesleklerinde "hususî endüstri ve ticaret" ile "serbest meslek kategorisi ağırlık taşımaktadır) bu fakülte ve kolej'deki öğrencilerin genel olarak orta ve üst sınıflara mensup oldukları, işçi ve çiftçi ailelerine mensup öğrencilerinin küçük bir azınlık teşkil ettikleri görülmektedir. Doçent Dr.Nermin Abadan'ın,1961' de yayınlanmakla birlikte, 1960 öncesi öğrencilerin(bu arada kız öğrencilerin de dünyaya bakışları hakkında bazı bilgiler içeren) dünya görüşünün irdelendiği, "Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri" adlı çalışmasında, üç fakülte'deki (SBF, Hukuk Fakültesi, ODTÜ İdari İlimler Fakültesi) öğrencilerinin ba-

kültesi 1946-1955 Mezunları Hakkında Bir Araştırma", AÜSBFD., Cilt X, Sayı 4 (Aralık, 1956), s.175-193; Frederick W.Frey ve Arif T.Payaslıoğlu, "Babalarının Mensup Oldukları Meslekler Bakımından SBF Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme", AÜSBFD, Cilt XIII, Sayı 3 (1958), s.228-243. Araştırma boyunca temel farklılaşmanın ODTÜ'li öğrencilerle SBF-Hukuk öğrencileri arasında olduğu gözlenmektedir:

ba mesleklerinin dağılımı yukarıdaki saptamayı doğrulamaktadır (128).

1959 yılında fakültelerin üçüncü ve dördüncü sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin seçilmiş bir grubun babalarının mesleki durumu

Meslek grupları	SBF %	Hukuk Fak. %	ODTÜ - İ.İ.F. %
Memur	38	40	20
Serbest Meslek	16	11	38
Çiftçi	12	13	5
Asker	9	3	7
Tüccar	9	8	20
Sanat Erbabı	5	3	-
İşçi	5	3	5
Esnaf	3	9	2
Siyaset Adamı	-	1	-
Cevapsız	3	7	3
Toplam	100	100	100

TABLO : 26

KAYNAK: N.Abadan, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, AUSBF yayını, Ankara, 1961, s.18'den alınmıştır.

Yukarıda sözü edilen SBF, Hukuk Fakültesi ,ODTÜ idari ilimler Fakültesindeki üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin % 44 (SBF) %12(Hukuk Fakültesi) %93 (ODTÜ İ.İ.F)'ünün katılımıyla gerçekleşen 426 Türk Üniversite öğrencisine Mart 1959'da uygulanan Anketin değerlendirilip yorumlanmasını da içeren "Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri" adlı çalışmaları, mensup oldukları fakültelere göre farklılık taşımakla birlikte (129) Üniversite öğrencilerinin, çağdaş üniversite öğrencisi kimliğini taşımadıkları saptanmıştır.

(128) Nermin Abadan, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri (Ankara: AUSBF yay., 1961), s. 12-14.

(129) "Batılı fikir kalıplarını" benimsemiş gözüken ODTÜ'li öğrencilerin, çizdikleri "başarıcı, maddeci, menager tipi" ile, diğerlerine oranla "çağdaş üniversite öğrencisi" kimliğine daha çok yakınlaştıkları görülmektedir. A.k., s.122-126.

Bu çalışmada; öğrencilerin boş zaman faaliyetlerinde, "batılı medeni alışkanlıkların dengeli bir şekilde kökleşmediği" (130) ve kendilerini geleneksel kültürün belirleyiciliğinden kurtaramadıkları ortaya çıkmaktadır. Boş zaman faaliyetleri çerçevesinde etkin katılıma dayalı sosyal yaşamı sürdüremedikleri; sinemaya tutku derecesinde devam etmelerine karşılık(131), müzik aleti çalamadıkları (132) sporla sadece seyirci düzeyinde ilgilenmeleri(133), danslı toplantılara katılmamaları(134) örneklerinden ortaya çıkmaktadır. Boş zamanını aktif katılımı ile değerlendiremeyen Türk üniversite öğrencisi, üniversite eğitiminden beklenen kendi kendini yetiştirme yeteneğinin kazanılması doğrultusunda çalışmalarda bulunmamaktadır; "Türkiye'de yüksek tahsil öğrencilerinin büyük bir kısmı sadece profesörünün ders tedris ve teksirleriyle yetinmekte, yeter derecede seminer çalışması yapmamakta ve kütüphanelerden yararlanmamaktadır" (135). Gazete ve dergilerdeki siyasi haberleri ve baş makaleleri izlemekle birlikte sosyete haberlerine ve yıldız fallarına da ilgi duyan(136) okumaya ayırdıkları zamanın dışında kalan süreyi kahvehanelerde veya amaçsız dolaşmalarda geçiren üniversite öğrencisi batılı yaşamın icabı olduğu için de batı müziği konserlerini izlemektedir(137). Yaz tatillerinde çalışmayan eğitim masraflarını ailelerinin karşıladıkları üniversite öğrencileri "çalışma"ya karşı tutumları ilginçtir. Öğrencilerin üçte biri ile yarısına yakın bir kısmı yaz tatilinde çalışmama nedenlerini, çalışmaya muhtaç olmadıkları gerekçesine dayandırmakta, küçük bir kısmı ise bulacağı işin sosyal mevkine yakışmayacağı gerekçesiyle çalışmayı düşünmediğini belirtmektedir(137). Kişinin bağımsız bir kimlik kazanmasında, kendi kendine yeterli olmasında, en azından yaratma sürecinde kendini tanımasında önemi açık olan çalışmaya karşı tutumları modern insan kimliğinden uzak oluşun da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Geleneksel kültüre bu yatkınlık, kadın erkek ilişkilerinde daha belirgin olarak açığa çıkmaktadır. Kız-erkek arkadaşlığının kurulabileceğine

---

(130) A.k., s. 25.

(131) A.k., s. 47.

(132) A.k., s.55.

(133) A.k., s.57.

(134) A.k.,s.64.

(135) A.k.,s.33.

(136) A.k., s.38 ve 42.

(137) A.k., s. 53.

inanma noktasına gelmelerine rağmen(139), 1959'da üniversite öğrencileri, evlenecekleri kimsenin karşı cinsten arkadaşlığını hoş karşılamadıkları ve evlenme için bir engel olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kız kardeşlerinin ve eşlerinin yanlarında kendileri oldukları halde herkese açık yerlerde denize girmeyeceklerine izin vermeyeceklerini ifade etmiş olmaları (140) geleneksel zihniyetin yüksek öğrenci kesiminde de egemen olduğuna işaret etmektedir.

Yüksek öğrenimdeki kız öğrencilerin erkeklere göre batılı yaşam biçimini daha çok onayladıkları bu çalışmada ortaya çıkmıştır. Kız öğrenciler (taşradan gelenler de dahil olmak üzere) erkeklere göre daha çok kitap okumakta, daha çok kitap satın almakta, erkek öğrencilerden farklı olarak zevk aldıkları için batı müziği konserlerine katılmakta, klasik müziği daha çok sevmekte ve danslı toplantıları göreneklerimize aykırı bulmamaktadır (141). Nitekim araştırmamanın genel değerlendirmesinde, Nermin Abadan;"erkeklerin genç kızlarımıza nispetle çok daha muhafazakâr ve mutaassıp oldukları" ileri sürmekte ve kız öğrencilerin"müzik, sanat,edebiyat gibi genel kültürü ilgilendiren alanlarda erkek arkadaşlarına nisbetle daha fazla merak ve ilgi göstermekte" olduklarını belirtmektedir (142).

Kız öğrencilerin batılı yaşam biçimlerinin erkek öğrencilere oranla daha çok onaylamalarının sınıfsal konumlarından kaynaklandığı söylenebilir. Kız öğrencilerin bu dönemde kentli orta sınıftan gelen kız öğrencilerin yaşam biçimini batılı normlara göre sürdürmek istemeleri anlaşılabilir. Bunun yanı sıra kent ve kır yaşam biçimleri arasındaki farklılığın kesin çizgilerle ortaya çıktığı Türkiye'de kırdan gelen erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre hayli yoğun olduğu da bilinmektedir. Bu durumda

---

(139) A.k., s. 64.

(140) A.k., s.67-69.

(141) A.k., s.108-110, 114, 115, 118.

(142) A.k., s. 126-127.

kentli üniversiteli kız öğrencinin yukarıda belirtilen yönelim içinde olması onun kentli olmasının bir göstergesidir.

2. Kadın Öğretim Elemanları

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ve tek parti döneminde, üniversite ve yüksek okullarda görev alan kadın öğretim elemanlarının yüksek olan oranı, bu dönemde artmaya devam etmiştir.

1950 sonrasında kız öğrenci sayısında bir düşüş görülmesine karşılık kadın öğretim elemanı sayısı artmıştır. Türkiye'de diğer uzman mesleklerde olduğu gibi akademik kariyerin de kadınlara açık oluşunun bu dönemde pekiştirdiği görülmektedir. Oysa Batı ülkelerinde akademik bir çevrede bilim ile uğraşma faaliyetinin kadınlara kapalılığı, 1960'lara kadar kadınların az sayılarla üniversitelerde görev alabilmelerine neden olmuştur. Batılı üniversite anlayışının yeni kurumsallaştığı ya da başka bir deyişle bilim ile uğraşma faaliyetinin köklü bir biçimde yeniden düzenlendiği Türkiye'de; ihtiyaç duyulan akademik personelin kısa sürede yetiştirilebilmesi için sayıları çok sınırlı yüksek eğitim görme olanağını bulabilmiş kadın ve erkek olduğuna bakılmaksızın her yurttaştan yararlanılması yoluna gidilmiştir. "Bilim adamı" mesleğinin kadınlar için olabirliğinin kabul görmesi, her geçen yıl daha çok sayıda kadının üniversite görev almasına zemin hazırlamıştır.

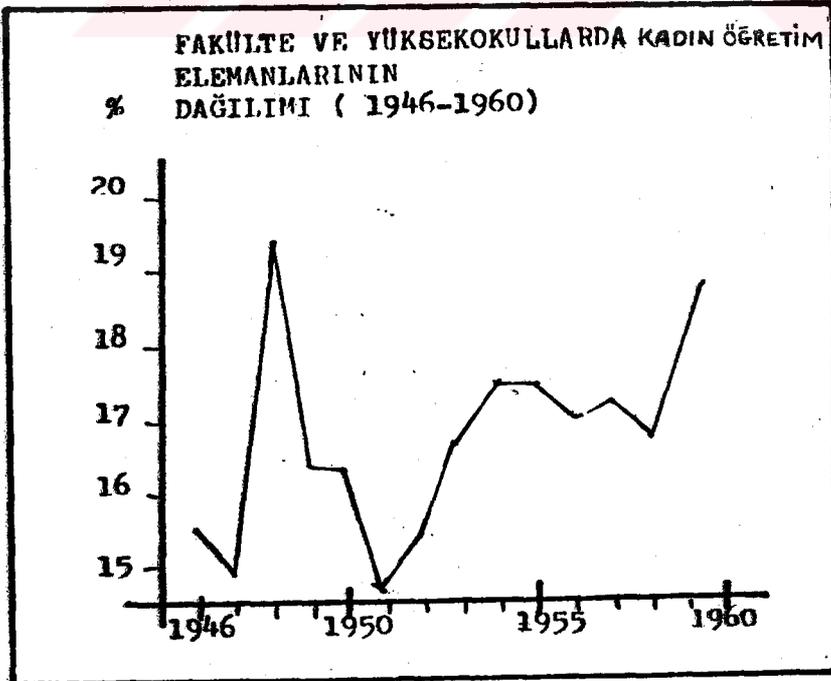
Uzmanlık alanlarına göre 1946 - 1960 yılları arasında üniversite ve yüksek okullardaki kadın öğretim elemanlarının hemen her bilim dalında görev aldıkları görülmektedir.

FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARDA ÖĞRETİM ELEMANLARININ
CİNSİYETLERİNE GÖRE DAĞILIMI (1946 - 1960)

	Öğretim Elemanı Sayısı			Oran (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	
1946-1947	1399	255	1654	% 15.5
1947-1948	1511	277	1788	% 14.9
1948-1949	1471	352	1823	% 19.8
1949-1950	1556	296	1852	% 15.9
1950-1951	1655	295	1950	% 15.9
1951-1952	1688	278	1946	% 14.3
1952-1953	1692	308	2000	% 15.4
1953-1954	1773	353	2116	% 16.6
1954-1955	1882	398	2280	% 17.5
1955-1956	2024	429	2453	% 17.5
1956-1957	2377	490	2867	% 17.1
1957-1958	2438	509	2947	% 17.3
1958-1959	3047	614	3661	% 16.8
1959-1960	3176	735	3911	% 18.8

TABLO -27

Milli Eğitim Hareketleri, 1942-1972, T.C. Başbakanlık,
İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1973'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK : 5

Seçilmiş bazı fakültelerde öğretim elemanlarının cinsiyetlerine göre dağılımı

FAKÜLTELER	Ö ğ r e n i m Y ı l ı							
	1946-47		1952-1953		1955-56		1959-960	
	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	Öğretim Elemanı	
E	K	E	K	E	K	E	K	
EDEBİYAT ^x	92	26	153	45	157	54	166	65
FEN FAK. ^x	65	52	115	65	123	89	155	99
ZİRAAT FAK. ^x	75	8	80	3				
VETERİNER F.	39	4	54	3				
ORMAN FAK.	27	-	29	2				
TIP FAKÜLTELERİ	199	53	361	56	369	57	709	147
DIŞ HEKİMLİĞİ Ö.	12	5	14	3				
Eczacılık OK.	2	10	8	4				
MÜHENDİSLİK	55	9	180	9	228	27	268	43
İKTİSAT Fak.	25	1	39	3				
SB.OK.(Fakülte)	44	-	45	-				
HUKUK Fakül.	72	6	101	9				
EĞİTİM Enst. ^x	89	24	103	28				
İLAHİYAT FAK.	-	-	12	2				
GÜZEL San.Ak.	58	4	71	5				

TABLO : 28

KAYNAK : İstatistik Yıllıkları

(x) Sayıların değerlendirilmesinde Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde ilgili fakülteler ile Gazi Eğitim ve İstanbul Eğitim enstitüleri dikkate alınmışlardır.

Kadın öğretim elemanlarının, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ve tek parti döneminde olduğu gibi bu dönemde de en yoğun olarak Fen Fakültelerinde buldukları göze çarpmaktadır (1946-47 öğretim yılında Fen Fakültelerinde kadın öğretim elemanı oranı, yüzde 44 iken, bu oran 1952-53 öğretim yılında yüzde 56.2, 1955-56 öğretim yılında yüzde 41.8, 1959-60 Öğretim yılında da yüzde 46.8'dir) Fen Fakültelerinden mezun öğrencilerin öğretmenlik dışında çalışma alanlarının sınırlı olması ve doğal bi-

limlerinin meslek haline dönüşmesine, araştırmacı olarak çalışılabilmesine imkan tanıyan ortamların başında üniversite geldiği için kadın öğretim elemanları bu fakültelerde yoğunlaşmıştır denebilir.

Tıp Fakültelerinde kadın öğretim elemanı sayısının yüksekliği, kadın asistanların sayılarındaki yükseklikten kaynaklanmaktadır. İhtisas yapabilmek için üniversite hastahanelerinin asistan kadrosunda yer alan kadın hekimlerin sayısı, bu fakülte-
deki kadın öğretim elemanı sayısının yüksek görünmesine neden olmaktadır. Nitekim daha üstakademik statülerde kadın öğretim elemanı sayısı hızla düşmektedir. 1946-1947 öğretim yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde sadece bir kadın profesör, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde sadece üç kadın doçent görev yapmaktadır. 1952-53 öğretim yılında ise AÜ Tıp Fakültesi'nde yine sadece bir kadın profesör ve bir kadın uzman, İÜ Tıp Fakültesi'nde ise iki kadın profesör ve altı kadın doçent çalışmaktadır.

Edebiyat Fakülteleri, Öğretmen Yüksek Okulları ve Eczacılık Fakültesinde kadın öğretim elemanı oranı diğer fakültelere göre daha yüksektir (Edebiyat Fakültelerinde kadın öğretim elemanı oranı 1946-47'de yüzde 20). Bu fakültelerde okuyan yüksek sayıdaki kız öğrencilerin bir kısmının akademik kariyerde kalmayı yeğledikleri anlaşılmaktadır. Yine benzer biçimde, en düşük kız öğrenci oranına sahip Mühendislik fakültelerinde, kadın öğretim elemanı sayısı da düşüktür (1946-47'de İTÜ'de 55 erkek öğrenim elemanı, 9 kadın öğretim elemanı, 1952-53'te yine İTÜ de 180 erkek öğrenim elemanı, yine 9 kadın öğretim elemanı vardır).

Siyasal Bilgiler Fakültesi (ki DİE kayıtlarına göre bu fakülte-
deki ilk kadın asistan 1953-54 öğretim yılında, ilk kadın doçent/de 1958-59 öğretim yılında görev almıştır). Hukuk Fakülteleri'nde ve İktisat Fakültesindeki kadın öğretim elemanı sayısı, Fen ve Edebiyat Fakülteleri ile kıyaslandığında düşüktür. Hukuk Fakülteleri'nde kadın öğretim elemanı sayısı 1946-47'de altı, (Erkek öğretim elemanı sayısı 72), 1952-53'de dokuzdur (Erkek öğretim elemanı sayısı 101). Bu fakültelerde kadın öğretim

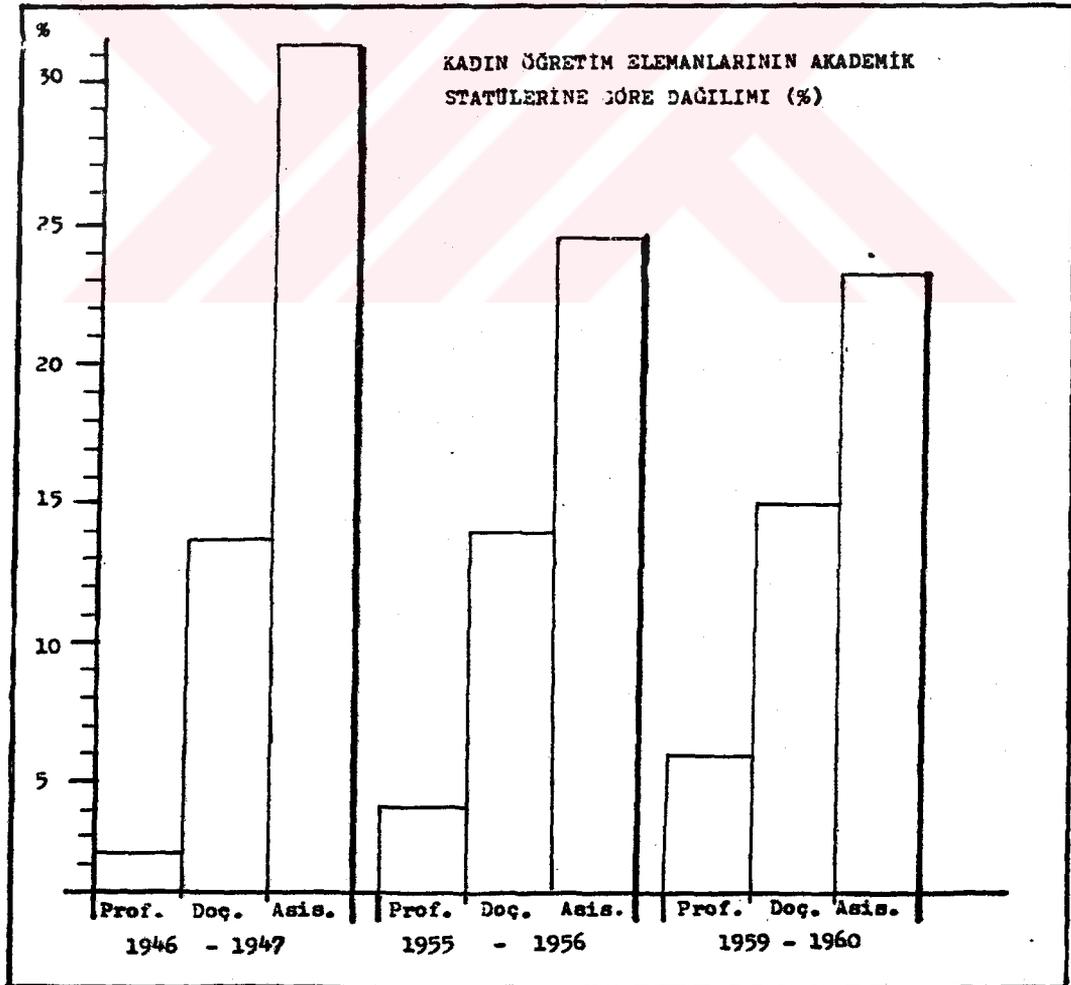
KADIN ÖĞRETİM ELEMANLARININ AKADEMİK STATÜYE GÖRE DAĞILIMI
(1946-1947, 1955-1956, 1959-1960 Öğretim Yıllarında)

ÖĞRETİM YILI	Profesör (%)	Doçent (%)	Öğretim Gör. (%)	Öğretmen (%)	Emman (%)	Asistan (%)	Okutman (%) ^{xx}
1946 - 1947	2.5	13.8	-	11.6	-	31.5	28.1
1955 - 1956	4.1	14.0	2.6	17.7	23.9	24.8	35.9
1959 - 1960	6.0	15.1	7.9	20.6	17.6	23.4	39.3

TABLO -29 İstatistik Yıllıkları

(*) Stajyer asistanlarla birlikte alınmıştır.

(xx) 1946-47'de lektör kadrosu okutman olarak değerlendirilmiştir.

GRAFİK : 6

elemanı sayısının düşüklüğü, bu fakültelerde okuyan kız öğrenci sayısının düşük olmasına bağlı olduğu kadar, özellikle hukuk fakülteleri ve SBF için geçerli olmak üzere bu fakültelerin daha köklü ancak kadınların katılmadığı geçmişe sahip olmalarına da bağlı olduğu düşünülebilir. Kadınların akademik kariyerde ve diğer uzman mesleklerde kabul görmeleri yeni yapılanma içinde daha mümkün olmaktadır (143).

Statülerine göre kadın öğretim elemanları alt akademik statülerde daha yüksek oranda temsil edilmektedir. Örneğin kadın asistanların oranı 1946-47 öğretim yılında yüzde 31.5, 1955-56' öğretim yılında da bu oran yüzde 24.8, 1959-50' öğretim yılında yüzde 23.4'tür. Kadınların akademik kariyerin başlangıcında (yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin sayılarının erkek öğrencilerin yaklaşık beşte biri olduğu gözönünde tutulursa) erkeklerle eşit şansa sahip oldukları görülmektedir. Ancak üst akademik statülerde kadın öğretim elemanları oranı hızla düşmektedir. 1946-47 öğretim yılında kadın profesörlerin oranı yüzde 2.5, 1955-56'da yüzde dört ve 1959-60'da yüzde altıdır. Yine benzer biçimde kadın doçentlerin oranı 1946-47 öğretim yılında yüzde 13.8, 1955-56 da yüzde 14, 1959-60'da 15.1'dir. Üst akademik statülerdeki kadın öğretim elemanı oranının düşüklüğünün batılı ülkelerde olduğu üzere üst akademik statülere kadınların gelebilmesini engellenmesinden kaynaklandığı söylemek zordur. Zira Türkiye'de kadınların akademik kariyere katılımları özendirilmiş ve desteklenmiştir. Üst akademik statülerde kadın öğretim elemanının az sayıda olması; ancak Cumhuriyet ile birlikte üniversiter hayata daha çok sayıda katılabilmeleri mümkün olan, genel nüfus içinde sayıları çok sınırlı olan kadınların yeni kurumsallaşan üniversitelerde 'yeni' olmalarına bağlıdır. Nitekim kadın doçent ve profesörlerin oranı sürekli artış göstermiştir. Ayrıca kadın profesörlerin oranı ile kadın doçentlerin oranı arasındaki farklılık da belirgindir. (1950'lerde kadın profesör oranı yaklaşık dört civarında iken aynı yıllarda kadın doçent oranı yüzde 14'e ulaşmaktadır) ve bu dö-

(143) C. Bernard, E. Schläffer, "Frauenkarrieren an der Universität oder Gibt es doch einen Weiblichen Masochismus" Luise F. Pusch (ed.), Feminismus, Inspektion der Herrenkultur, (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983), içinde s. 408-420.

nemde kadın öğretim elemanlarının üst akademik statülerde daha düşük oranlarda temsil edilmelerinin akademik kariyere başlama tarihi ve ünvanların alınabilmesi için geçen süre ile ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yine de üst akademik statülerde kadın öğretim elemanlarının görece bu düşük oranınının geleneksel kadın imajının rol oynamadığı da söylenemez. Hernekadar kadınların akademik kariyerde kalmaları desteklenmiş ise de entellektüel çevrede bile kadınların geleneksel kadın kimliği ile kavrandıkları, ev-çocuk bakımı sorumluluklarının sadece kadına yüklendiği gözönünde tutulursa kadınların mesleklerinde ilerleme zorlukları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Fakat burada bir noktanın belirtilmesi gerekecektir; Cumhuriyetin ilk onbeş yılında da görüldüğü üzere bu dönemde de, "ülke kalkınmasına katkıda bulunmak", "Türkiye'nin çağdaşlaşmasında üstüne düşen vazifeyi yerine getirmek" şeklinde ifade edilen kadının kalkınma sürecinde topluma katkıda bulunmasının gereği üzerinde oluşturulan söylemin akademik kariyerdeki kadınlar tarafından da benimsendiği "idealist kemalist nesil" olarak topluma katkıda bulunmanın yolu olarak gördükleri mesleklerini ön plana aldıkları söylenebilir.

1946-1960 döneminde kadın öğretim elemanlarının en yoğun olarak okutmanlık ve öğretmen kadrosunda yer aldıklarını görmekteyiz. (Okutman kadrosundaki kadın öğretim elemanı oranı 1946-47 öğretim yılında %28,5; 1955-56 öğretim yılında %35,9; 1959-60 öğretim yılında %39,3; öğretmen kadrosundaki kadın öğretim elemanı oranı 1946-47 öğretim yılında %11,6; 1955-56 öğretim yılında %17,7, 1959-60 öğretim yılında %20,6'dır.) Her ne kadar, öğretim elemanı ihtiyacının karşılanması zorunluluğunun da dayatmasıyla, cinsiyete dayalı ayrımcı politikaların uygulanmadığı bir akademik ortam ortaya çıkmışsa da, böyle bir akademik ortamda bile varlığını hissettiren geleneksel zihniyetin kadınlara daha üst statülere ulaşma yolundaki başlıca engellerden biri olduğu söylenebilir. Bir diğer deyişle, cinsiyete dayalı ayrımcılığın söz konusu olmadığı bir akademik ortamda bile kadınların görece daha alt statülerde kalmalarının nedeni, kadının toplumsal rolünü esas itibarıyla "ev"e bağlı olarak düşünen geleneksel zihniyetin varlığıdır denebilir.

1946-1960 yılları arasında kadın öğretim elemanlarının sayıları ile orantılı olmak üzere üniversite yönetimine katılımlarının düşük düzeyde olduğunu söylemek de zordur. Yine batılı ülkelerde kadın öğretim elemanlarının idari görev almalarının engellendiği bilinmektedir. Oysa Türkiye'de kadın öğretim elemanlarının idari görevler 1950'lerden itibaren getirildikleri görülmektedir. Kadın öğretim elemanı oramının da hayli yüksek olduğu İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde 1954'te ilk kadın dekan(Prof.Nüşet Gökdoğan) olarak seçilmiştir. Ankara Üniversitesi Senatosuna ilk kadın üye ise 1951'de seçilmiştir (Prof.Dr. Kamile Şevki Mutlu). Ancak kadın öğretim elemanlarının Ankara Üniversite örneğinden hareketle, daha çok kütüphane, sağlık ve sosyal işleri, öğrenci işleri komisyonlarında görev aldığı görülmektedir (144).

Bu dönem, özellikle de 1950'lerin ikinci yarısı, kadın öğretim elemanlarının, inceleme, araştırma yapmak ve akademik ünvanları almak üzere yurt dışındaki çeşitli üniversitelerde çalışmalarda buldukları dönemdir. Sadece doğa, tıp ve mühendislik bilimlerindeki kadın öğretim elemanlarının kısa biyografilerini kapsayan bir andaçtan (145) saptayabildiğimiz kadarıyla 1950-60 yılları arasında 32 kadın öğretim elemanı yurt dışında çalışmalarda bulunmuşlardır. Yurt dışında çeşitli üniversitelerde çalışmalarda bulunan kadın öğretim elemanlarının sayısı 1960 sonrasında da artarak devam etmiştir. Bu, üniversitenin yurt dışına gönderme ve burç imkanlarından yararlandırılmada kadınlara eşit şans verildiği sonucunu çıkarmamıza yardımcı olduğu gibi, kadın öğretim elemanlarının mesleki gelişmeye verdikleri birincil öneme de işaret etmektedir.

1946-1960 yılları arasında kadın öğretim elemanlarının bilimsel çalışmalarının sürekliliği ve sayıları hakkında bir fikir verebilmek amacıyla tesadüfi olarak seçilmiş üç örnek üzerinde duracağız. Ziraat Fakültesi'nde Prof.Zeliha Düzgüneş, 1946-1960 yılları arasında , iki kitap, beş makale, iki çeviri makale, iki broşür, üç tebliğ, bir derleme çalışması, 19 araştırma, iki

(144) Çadırcı-Süslü, A.Ü.Gelişim Tarihi, ilgili bölümlerden hazırlanmıştır.

(145) Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Andaç, Dünya Kadınlar Yılı 1975 (Ankara: TÜBİTAK yay., 1976).

broşür yayınlamıştır(146). AÜ Tıp Fakültesinde Prof.Kamile Şevki Mutlu, 1950-1953 yılları arasında üç makale ve üç tebliğ yayınlamıştır (147). Bu makaleler arasında, 1953'te yayınlanan"Hekimlik Mesleğinde Türk Kadını" başlıklı bir makale de yer almaktadır. Tıp Fakültesinde etkin bilimsel çalışmalarda bulunan bir başka kadın öğretim elemanı Dr.Perihan Çambel'in de "İbni Sina'da çocuklara ve Kadınlara Dair" başlıklı çalışmasını da (148) mesleklerinde ilk kuşak olarak addedilebilecek olan bu kadınların, tarihten örneklerle tıp alanında yeni olmadıklarını, kesintiye uğramış bir geçmişin devam ettiği düşüncesinin varlığına yönelik çalışmaları olarak kabul etmek mümkündür. Kadınların seçme ve seçilme hakkının verilmesi adına tanık olan Prof.Dr.Afet İnan, 1952 yılından itibaren kadın hakları ve sorunları üzerinde konferanslar vermiş (beş konferans) radyo konuşmaları yapmış (beş radyo konuşması) ve makaleler (3 makale) yayınlamıştır. Ayrıca Prof.Dr.Afet İnan'ın 1946-1960 arasında Yedi kitabı yayınlamıştır.

Demokratik bir sistemde derneklerin talepleri siyasal sisteme aktarılmasında önemli bir oynadığı bilinmektedir. 1946-60 arasında üniversiteli kadınların dernek kurma yoluna gittiklerine değinilmişti. 1946'da kurulan Üniversiteli Kadınlar Derneği-ki kurucuları arasında kadın öğretim elemanları da vardır-,üyelerinin taleplerini ve beklentilerini siyasal sisteme aktarma ve kamuoyuna görüş bildirme faaliyetlerinden çok sosyal yardım hizmetlerinde bulunmuştur. Bu dönemde kadın öğretim elemanlarının kamuoyuna görüş bildirmesinde bir başka kadın derneğinin daha etkin olduğu gözlenmiştir. 1953'te kurulan Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Kurumu'nun bünyesinde kadın öğretim elemanları kadın sorunlarıyla ilgili görüşlerini kitaplar ve konferanslar aracılığı ile kamuoyuna duyurmuşlardır. Bu kitaplar için-

(146) Seval Toros, "Prof.Dr.Zeliha Düzgüneş'in Hayatı ve Eserleri", Türkiye Bitki Koruma Dergisi, Sayı 7(1983),s.79-84.

(147) Kamile Şevki Mutlu'nun makale ve tebliğleri için bkz. Müjgan Cumbur, Türk Kadın Yazarları Eserleri Bibliyografya (1928-1955), (Ankara : Son Havadıs, 1955), s. 92-93.

(148) Perihan Çambel, "İbni Sina'da Çocuklara ve Kadınlara Dair" (İstanbul: Kenan B., 1937)'den aktaran Cumbur, a.g.e., s. 82.

de, Türk kadını ve çalışma ilişkisinin incelendiği ilk bilimsel eser de yer almaktadır: O tarihlerde Hukuk Fakültesi Doçenti Hamide Topçuoğlu'nun "Kadınların çalışma saikleri ve kadın kazancının aile bütçesinde rolü, 776 çalışan kadın üzerinde yapılmış anketin neticeleri" başlıklı kitabı kurumun yayınları arasında 1957'de yayınlanmıştır (149). Sayıları sınırlı da olsa kadın öğretim elemanlarının da katıldığı bu çalışmalar daha çok Türk tarihi içinde kadının yerinin anlatılmasına, Cumhuriyet'in kadına sağladığı hakların önemine ve uluslararası kadın hareketlerinin tanıtılmasına yöneliktir (150). Kadının toplumsal yaşamdaki konununun iyileştirilmesine yönelik taleplere kısmi olarak yer verilmesine rağmen, bu taleplerin nasıl gerçeklik kazanacağı konusunda düşünceler ileri sürülmüş değildir. Sadece iyi niyetli beklentiler ifade edilmiştir: "Görülüyor ki, Medeni Kanunumuz eşlerin müsaviligine dayanmakla beraber bu müsaviliğin fiiliyatta ve memleket ölçüsünde tahakkuku kültür bakımından bir hayli ilerlememize râbestedir. Allah o günü milletimize en kısa zamanda idrâk etmeyi nasip etsin" (151).

---

(149) Hamide Topçuoğlu, a.g.e.

(150) Konferansların metni için bkz. Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Aylık Konferanslar, 1953-1964 (Ankara : y.y., 1967).

(151) M.Çalikoğlu, a.g.e., s. 84.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KADIN EĞİTİM VE SİYASET

1960 - 1980 DÖNEMİ

I. 1961 ANAYASASI'NA GİDİŞ

Çok partili siyasal yaşama geçişte tek-parti yönetiminin baskıcılığına karşı demokratik hak ve özgürlüklerin savunuculuğunu yaparak etkin bir muhalefet gücü olan Demokrat Parti'nin iktidar yılları başlangıçtaki taleplerinin tersine uygulamalarla gelişti. Demokrat Parti iktidarının sona erdiği 1960 yılına dek yürürlükte kalan seçim sistemi, partilerin aldıkları oylarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kazandıkları sandalye sayısı arasında açık bir oransızlık yaratıyor; özünde Meclis Hükümeti sisteminin parlamenter sisteme uyarlanması anlamını taşıyan 1924 Anayasası da demokratik bir sistemin temel gereklerinden biri olan azınlık haklarının korunması, azınlığa bir gün çoğunluk haline gelme olanağının sağlanması hususlarını güvence altına alıcı herhangi ciddi bir düzenleme taşııyordu. Çok partili siyasal yaşamın 1945-1960 arasındaki bu hukuksal düzenleniş biçimi, T.B.M.M.'nde çoğunluğu elinde bulunduranlara sınırsız bir özgürlük, yani her istediğini yapabilme olanağı tanımaktaydı. Bu çerçevede, 1954 seçimleri ertesinde başlayan ve 1957 seçimlerinden sonra tırmanarak süren gelişmeler, iktidarın muhalefeti parlamentoda ve parlamento çoğunluğu aracılığıyla çıkarılan yasalarla ezme girişimlerini hızlanıyordu. Bir yandan Cumhuriyet Halk Partisi'nin parlamento içindeki faaliyet alanının daraltılması diğer yandan 13 Eylül 1957 tarihinde kabul edilen yeni seçim yasası ile muhalefetin demokratik yollarla etkili olabilme olanaklarının ortadan kaldırılmaya çalışılması muhaliflerin giderek parlamento dışı odaklarda yoğunlaşmasına, bu ise rejimin meşruiyetinin tartışma konusu yapılmasına yol açıyordu.

Demokrat Parti iktidarının 1954 sonrasında başlayarak parlamento içinde ve dışında varolan muhalefet odaklarını sindir-

meye, hatta özellikle 1957 sonrasında tümüyle ortadan kaldırmaya yöneldiği; bu çerçevede yargı gücünün bağımsızlığına müdahalede bulunarak, ilki 3 Mayıs 1956'da olmak üzere bir dizi tasfiye işlemine başvurduğu; Haziran 1956'da çıkarılan iki ayrı yasayla basının özgürce çalışabilmesini engellediği görülmektedir. Keza dönemin bir diğer güçlü muhalefet odağı durumunda bulunan üniversitelere de müdahale edildiği belirtilmişti. Bunlara ek olarak, bir diğer parlamento dışı muhalefet odağı durumunda bulunan işçi kuruluşlarına karşı da baskı uygulaması gündeme gelmiş ve 20 Nisan 1957 tarihinde İşçi Sendikaları Konfederasyonunun kapatılmasıyla başlayan uygulamalar ülkenin diğer yerlerinde bulunan işçi birliklerinin de aynı muameleye tabi tutulmalarıyla hızlanarak sürmüştür (1).

Parlamento içindeki muhalefete de giderek artan bir tahammülsüzlükle davranmış, bu doğrultuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin ülkenin çeşitli yörelerinde düzenlediği toplantıların engellenmesine bile başvurulmuştur. Böyle bir ortamda yapılan ve DP'nin çıkardığı yeni seçim yasasındaki düzenlemelerle gerçekleştirilen 1957 seçimleri, DP'nin oy yüzdesinin 50'nin altına düştüğünü (%47,70) buna karşılık muhalefetin (CHP %40,82; Hürriyet P. 3,85 ve CMP %7,19) oylarında bir artış meydana geldiğini ortaya koymuştu. Yürürlükteki seçim sistemi bu oy oranlarına yakın bir sayıda Meclis'te sandalye sahibi olmayı engellediğinden (toplam 610 sandalyeyi DP 424; CHP 178, CMP 4, HP 4 olarak paylaşmışlardı) Parlamento çoğunluğunu koruyan Demokrat Parti, bu seçimlerden sonra, muhalefeti ezme girişimlerine yeni bir hız vermiştir (2).

1957 seçimlerinin ertesindeki gelişmeler, DP'nin gerçek bir "çoğunluk tiranlığı"na doğru gidişini göstermekteydi. Bir yandan 27 Aralık 1957'de kabul edilen yeni Meclis İçtüzüğü ile Meclis denetimi zorlaştırılmış, diğer yandan da son gelişmeler karşısında rahatsızlık duymaya başlayan ve Cumhuriyet'in kuruluş ve sonrasında "geleneksel koruyuculuk" rolünü düşünerek kıpırdanmaların başladığı orduya da el atılarak, "Dokuz subay olayı" olarak bilinen subay tevkifatı gerçekleştirilmişti.

(1) Bu gelişmeler için bkz. Eroğul, Demokrat Parti, s.132-142; T.Çavdar, "Demokrat Parti", CDTA, Cilt VIII, s.2068 vd.; Münci Kapanı, Kamu Hürriyetleri (Ankara. AÜHF yay., 1981), s. 113 vd.

(2) Bkz. Eroğul, a.g.e., s. 155-162.

İktisat tarihimize 4 Ağustos kararları olarak geçen 1958 devalüasyonu da bu gelişmelere eklenince, DP iktidarının ülkeyi yönetmedeki başarısızlığı, muhalefetin kolayca işleyerek seçmen kitlesini kendi yanına çekebileceği bir açıklık kazanmış oluyordu. Bu durumda DP'nin icraatı, ülkeyi içinde bulunduğu bunalımdan çıkarmak için muhalefetle diyaloga girmek değil, kendi otoriterliğini pekiştirmeye yönelmişti. Bu doğrultuda gelişen olayların son halkası 18 Nisan 1960 tarihinde kurulan Tahkikat Komisyonu'ydu. "Tahkikat Komisyonunun Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun"da açıkça görülebileceği gibi, T.B.M.M. Encümenlerine "Cumhuriyet müddet umumisine, sorgu hakimine, sulh hakimine ve askerî adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve selahiyetler" verilerek bir yandan parlamenter demokrasinin temeli olan kuvvetler ayrılığı ilkesi yasama ve yargı erklerinin birleştirilmesi ile çığnemiş diğer yandan da meclis çoğunluğunu elinde bulunduran iktidar partisine muhalefetin her türlü siyasal faaliyetini bu yolla engelleme olanağı tanınmıştı. Eroğul'un deyişiyile "tam bir istibdat fermanı mahiyetinde" olan bu kanun, DP'nin ülkeyi nasıl bir otoriter rejim içine sürüklemek istediğini ortaya koymaktaydı (3).

Demokrat Parti'nin gerçek bir "çoğunluk tiranlığı"na yönelmiş bulunan icraatı, bilindiği gibi 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle son bulmuştur. Bu tarihte iktidara el koyan ordu, müdahalenin meşruiyetini İç Hizmet Kanunu'ndaki Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma görevine dayandırırken gerekçelerini de, Demokrat Parti iktidarının "anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş" olduğu; "insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kurmak" gerektiği düşüncelerinde ortaya koymaktaydı.

27 Mayıs 1960 ihtilali, bir yönüyle Demokrat Parti iktidarını sona erdiren ve yeni bir anayasa ve hukuk düzeni ile toplumsal ve siyasal yaşamı çerçevelemeyi hedefleyen somut bir tarih; bir diğer yönüyle de Türk toplumunun gelişiminde yeni bir

---

(3) A.k., s. 175.

dönemi başlatan bir simge-tarihtir. Gerçekten de, 27 Mayıs sadece Demokrat Parti iktidarını sona erdirmekle kalmamış, parlamento içi ve parlamentonun dışında bulunan muhalefet odaklarının özgürlük ve demokrasi istemlerinin bir simgesi niteliğini kazanmıştır. 27 Mayıs'ın bir ürünü olan 1961 Anayasası bu istemlerin somut hukuksal belgesi niteliğini kazanırken, bu anayasayla getirilmiş olan düzen içinde, ötedenberi varolan ancak siyasal ve düşünsel tartışmalarda etkinlikleri sınırlı kalmış görüşler ve bu görüşler çerçevesinde gerçekleştirilen örgütlesmeler de varolma hakkına sahip olmuşlardır.

Belirtilen bu yönüyle 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu yeni hukuksal çerçeve, Türkiye'nin toplumsal ve iktisadi kalkınması ve siyasal gelişimi konularında, Cumhuriyet'in daha önceki yıllarına göre daha zengin bir entellektüel tartışma ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu görece zengin entellektüel tartışma ortamında Türk toplumunun sorunları, 1945'te çok-partili siyasal yaşama geçiş ve sonrasında olduğundan daha farklı bir öncelik-sonralık sırası içinde gündeme getirilmiştir. Bir diğer deyişle, 1945-1960 döneminde Türk toplumunun çözülmesi gereken sorunları arasında ilk sırayı "demokrasi" sorunu alırken, 1960'tan sonra önceliğin iktisadî kalkınmaya verildiği ve siyasal düşünce yelpazesinin solunda ya da sağında yer alan görüşlerde bu temanın ağırlıklı olarak işlendiği gözlenmektedir.

Bu bağlamda, 1961 Anayasası'na da giren bir düzenleme ile, iktisadî kalkınmanın "merkezi" planlama yoluyla ve dolayısıyla "devlet" in öncülüğünde gerçekleştirilmesi ana ilke olarak kabul görmüş ancak, planlamanın ve devletin iktisadî kalkınmadaki rollerinin ağırlık derecesi farklı biçimlerde yorumlanmıştır (4). Bu konudaki temel görüş farklılıkları, yüzeysel bir bakışla, 1930'ların devletçilik-liberalizm tartışmalarını anımsatacak özellikler göstermektedir. Gerçekten de, 1930'ların devletçilik tartışmalarında devletin iktisadî kalkınma sürecindeki rolünü devlet eliyle kurulmuş sanayi sektörünün özel sektörce ku-

(4) Bu tartışmaların teorik temelleri için bkz. Mümtaz Soysal, Demokratik İktisadî Planlama İçin Siyasal Mekanizma (Ankara: AÜSBF yay., 1958).

rulmuş ve kurulacak işletmeler yanında, toplam iktisadî yapının aslî ögesi olarak varolması gerektiğini benimseyen görüşe karşılık devlet işletmeciliğini iktisadî kalkınma sürecinin başlangıcında başvurulması fakat, sonradan tasfiyesi gereken bir geçici zorunluluk olarak değerlendiren görüş, iktisadî kalkınma tartışmalarının iki yanını oluşturmuştu (5).

Planlı kalkınma ve kamu sektörünün toplam iktisat içindeki payı konusunda, 1930'larda belirginleşmiş bu görüşlere paralel özellikler gösteren yeni değerlendirmeler 1960 sonrasında da ortaya çıkmışlardır. 1960'lar Türkiye'sinde, dönemin özgül koşullarının etkisi altında biçimlenmiş olan bu görüşleri iki ana grupta toplamak mümkündür: Bir yanda iktisadî kalkınmanın "planlı" olması gerektiğini, planlama faaliyetinin ise ülke iktisadının bütününe yönlendirmenin ötesinde zorlayıcı ögeler içermek durumunda olduğunu, devlet eliyle girilen yatırımların ülke iktisadının kalıcı bir ögesi niteliğinde olduğunu savunan "devletçi" görüş yer almaktadır. Buna karşılık, planlama faaliyetini salt "istisrarî" bir faaliyet olarak gören ve iktisadî kalkınmada esas itici güç olarak özel teşebbüsü kabul eden, son tahlilde sanayileşme demek olan kalkınma sürecinin özel teşebbüsün "hürriyet" derecesi ile ülke iktisadının çıkarları arasındaki dengeleyici unsur olarak görülen plan ve kamu iktisadî girişimlerine bağlı bulunduğunu düşünen görüş de ağırlığını duyurmaktadır (6).

1930'lardaki devletçilik tartışmalarının bir devamı gibi görünen bu görüşler, aslında 1960'larda iktisadî ve toplumsal açılardan hızlı bir değişim sürecine girmiş bulunan Türk toplumunda, özünde daha farklı bir çerçevede gelişmekteydi. 1960'lara gelindiğinde bir rahatlama dönemine girmiş olan dünya ekonomisi, Türkiye'nin hızlı iktisadî kalkınma arzusuna olumlu katkılarda bulunan konjonktürel bir faktör niteliğindedi. Bu dış konjonktürel elverişlilik, ülke içinde daha önceki dönemlere göre

(5) 1930'lardaki devletçilik görüşlerinin toplu bir sunuşu için bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu(Ankara, ODTU yay., 1982),s.79-106.

(6) Bkz.Arif Payaslıoğlu, "Türkiye'de Siyasî Partilerin Ekonomik Görüşleri",Türkiye Ekonomisinin 50.Yılı Semineri (İstanbul; B.İ.T.İ.A. yay., 1973), s. 564 vd.

daha yüksek hızlı bir iktisadî büyümeyi olanaklı kılmakta; hızlı büyümenin sağladığı ulusal gelir artışı ise, 1961 Anayasası ile getirilen ve yine bu iktisadî rahatlamanın da katkısıyla daha kolayca uygulanabilir olan "sosyal devlet" ilkesinin gereği olarak, görece daha dengeli bir paylaşıma konu olabiliyordu.

Böylece bir hızlanma süreci içine girmiş bulunan iktisadî kalkınmanın beraberinde bir yandan ülkenin demografik yapısı hızla değişiyor, kırdan kente hızlı ve büyük bir akın başlıyor, diğer yandan kırdan kente gücün bir sonucu olarak-tabii, sanayi işletmelerinin gerek, nicelik, gerek nitelik olarak gelişmesinin de etkisiyle- yaşamlarını emeğini satarak sürdürenlerin sayısı da artıyordu. Böyle bir ortamda iktidar için mücadele anlamında siyaset de, 1960'lara dek süregelen geleneksel elit-içi çatışma biçiminden kurtulmanın ilk işaretlerini vermekteydi. Bir diğer deyişle, artık Türk toplumunda siyaset toplumun tümüyle dışında kaldığı bir elit-içi mücadele olmaktan çıkarak, daha "fonksiyonel" temellere dayanmaya başlıyordu. 1960 sonrasındaki siyasal bölünmeler, yine elit-içi çatışmanın eski izlerini taşıyor gibi görünse de, birkaç bakımdan önemli, hatta köklü farklılıkları da içermekteydi.

Her şeyden önce, elit-içi çatışmanın ürünü olarak ortaya çıkan siyasal düşünce ve örgütlenme farklılıkları, artık toplumun genel çıkarı gibi bütünsel bir tema etrafında değil, farklı toplumsal kesimlerin çatışan çıkarlarını esas alan fonksiyonel esaslar üzerinde inşa edilmekteydiler. Bir diğer deyişle, farklı çıkarları, farklı beklentileri bulunan farklı toplumsal kesimlerin sözcülüğünü üstlenmiş durumda bulunan farklı siyasal örgütlenmeler söz konusu olmaya başlamıştı. Buna ek olarak, 1960 öncesindeki elit-içi iktidar mücadelesi içinde yer alması engellenmiş kesimler de siyaset sahnesine çıkmaktaydılar. Cumhuriyet rejiminin ana ilkeleri üzerinde bir "consensus"a ulaşmış bulunan C.H.P. ve D.P.'nin temsil ettiği elit çevrelere, 1960'a kadar siyasal mücadelenin dışında tutulmuş sol ve sağ kesimler de dahil olmaktaydı. Özellikle solun Yön hareketi, "Millî Demokratik Devrim" fikri ve Türkiye İşçi Partisi ile etkinlik kazanan siyasal hareketi, 1961 Anayasası'nın --hukuk sisteminin diğer yönlerindeki yasaklamalar aynen bırakılmış olsa bile-- yarattığı "özgür-

W. G.

lük" havasının bir ürünü olarak sesini duyurabilmiş; örneğin 1961'den sonra getirilmiş olan seçim sistemindeki "millî bakiye" usulü sayesinde T.İ.P parlamentoda grup kurabilmiştir. Buna karşılık İslamcı ve Türkçü sağ akımların siyaset sahnesinde etkinliklerini artırmaları, 1960 ihtilali sonrasında dışlanan D.P. mensuplarının boşalttığı yerin doldurulması sırasında gerçekleşmiştir (7). Böylece, 1960 sonrasında siyasete adım atan radikal sağ ve sol kesimler, Türkiye'de siyasal, iktisadî ve toplumsal gelişme konusunu topyekân bir rejim", bir "yaşam biçimi" tartışmasına doğru geliştireceklerdir.

Her anayasa, bilindiği gibi, özünde insanın temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almaya yönelik kaygıların ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Batı'daki gelişim, II.Dünya Savaşı'na dek insan haklarını daha çok bireyin diğer bireyler ve "devlet" tarafından dokunulamayacak, ihlâl edilemeyecek faaliyetlerinin sınırlarının belirlenmesi biçiminde ortaya çıkmıştır. Yani, toplumsal yaşamın sürdürülmesinde insan hakları, bireylere ve devlete bir kaçınma yükümü, bir negatif emir yüklemektedir. Buna karşılık, özellikle II.Dünya savaşı sonrasında yaygınlaşan eğilim, bireylere toplumsal yaşama aktif olarak katılma haklarının yanında, bireylere "devlet"ten bazı şeyleri isteyebilme yönünde "pozitif" haklarında tanınması biçiminde anayasalara yansımıştır. Bir başka deyişle, negatif hakların içerdiği kaçınma yükümü, çağdaş demokratik toplumlarda yurttaş olmanın aynı zamanda tanınmış hakları kullanabilme olaraklarına sahip kılınmayı da talep etmeyi içerdiği düşüncesiyle bütünleşmiştir.

9 Temmuz 1961'de halk oyuna sunulmuş kabul edilen 1961 Anayasası, "Temel Hak ve Ödevler" başlığı altında, 10-62.maddelerinde getirdiği düzenleme ile, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri insan haklarına dayalı bir devlet olduğunu hüküm altına almıştır. Bütün insanların, yalnızca insan olmaları nedeniyle, "insanlık onurunu gereği olarak" sahip oldukları hak ve özgürlüklerin 1961 Anayasası'ndaki bu oldukça ayrıntılı düzenleniş biçimi, özellikle üç noktada dikkatleri çekmektedir.

---

(7) Ş.Mardin, "Merkez-Çevre İlişkileri", s. 130-132.

Herşeyden önce, 1961 Anayasası ile getirilmiş olan düzenleme, Soysal'ın da belirttiği gibi, "10 ve 62.maddeler arasında somutlaştırılan hak ve özgürlükler sisteminden daha köklü bir felsefi anlam" taşımaktadır. Gerçekten de, 1961 Anayasası, 10-62.maddeler arasındaki somut hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemelerden ayrı olarak, yer yer "insan hakları"ndan erişilmesi gereken bir idealler bütünü biçiminde söz etmekte ve bu doğrultuda devlete bazı ödevler de yüklemektedir (8). Örneğin "Başlangıç"ta "İnsan hak ve hürriyetlerini, (...) bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için" denmekte; "Cumhuriyetin nitelikleri" başlığını taşıyan ikinci maddede devletin "insan haklarına dayan(dığı)" ifade edilmekte ve nihayet 10.maddede, "Başlangıç"taki ifadeyle uyum halinde olarak, devlete "kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal engelleri kaldır(ma)" görevi yüklemektedir. Örneklenen bütün bu düzenlemeler, 1961 Anayasa'nın sistemi içinde, "insan hakları"nın Türkiye Cumhuriyeti devletinin varlık nedenini oluşturduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, insan hakları Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerine inşa edilmiş olduğu temel felsefeyi ya da etiği oluşturmaktadır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde , 1961 Anayasası'yla getirilmiş olan temel hak ve ödevlere ilişkin düzenlemelerde de, bireylerin hak ve özgürlüklerinin toplamını ifade eden "özel çıkar"la, bu hak ve özgürlükleripratik yaşamda uygulanabilir ya da anlamlı kılmak için varolan engelleri kaldırmakla yükümlü kılınmış devlette somutlaşan kamu yararı birbirleriyle çatışan şeyler olarak görülmemektedir. Aksine, "devletle yurttaşı, kamu çıkarı ile özgürlüğü birbirine zıt değerler olarak görme(yen)" bu anlayış, "yurttaşı devletin, özgürlüğü ise kamu çıkarınının kurucu unsurları olarak" kavramaktadır (9). Böyle bir anlayış ise, doğal olarak, 1961 Anayasası'nı inceleyen birçok araştırmada da belirtilmiş olduğu gibi (10), Özgürlüğün asıl,sınırlamanın ise istisna olmasını gerektirmektedir.

(8) Soysal, Anayasanın Anlamı, s. 202 vd.

(9) Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", CDTA, Cilt I, s. 34.

(10) Örneğin, bkz. Fazıl Sağlam, Temel Hakların Sınırlanması ve Özü (Ankara:AÜSBF yay., 1982).

1961 Anayasası'nın temel hak ve ödevlerle ilgili düzenlemesinin bu iki özelliğiyle paralellik gösteren, daha doğrusu bu özelliklere bağımlı bir diğer niteliği de "insan haklarına dayalı devlet ilkesi"nin "sosyal devlet" ilkesiyle bütünlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, temel hak ve özgürlüklerin pratik yaşam içinde anlamlı kılınabilmesi bakımından, bu konudaki siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak ve "insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak"la yükümlü bulunan devlet, zorunlu olarak "sosyal" bir devlet olmak durumundadır. Ancak, buradaki sosyal devlet ilkesi, ulusal gelirin adilane paylaşımını hedefleyen ve böylelikle yurttaşlarına "insan onuru"na yaraşır asgari bir yaşam düzeyini sağlamakla yükümlü olmak anlamındaki batılı "refah devleti" anlayışından biraz daha farklıdır. İktisadî gelişmişlik düzeyi bakımından ileri sanayi toplumlarından daha "geri"de bulunan bir toplumda, ulusal gelirin adil paylaşımına yönelik politikaların "insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme için gerekli koşulları" sağlayıcı bir nitelik taşıması için, ulusal gelirdeki sürekli artışla bütünlenmesi; bu ise uygun iktisadî gelişme programlarının saptanıp yürütülmesi ile mümkündür. Nitekim, Soysal'ın da belirttiği gibi, devletin dayandığı temel felsefenin gereği, ancak hızlı bir iktisadî kalkınma ile bu ise toplum "yararının gerektirdiği önceliklere yönelmiş" kalkınma planlarıyla yerine getirilebilecektir(11).

Bu doğrultuda, insanların temel hak ve ödevleriyle ilgili olarak oldukça ayrıntılı bir düzenleme sistemini içeren 1961 Anayasası, "Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler" bölümünde, devlete, "ailenin, ananın ve çocuğun korunması (m.35), sosyal güvenliğe ilişkin örgütler kurmak ve kurdurmak (m. 48), sağlık ve konut ihtiyaçlarının sağlanması (m.49), öğrenimin sağlanması (m.50), kooperatifçiliği geliştirme(m.51)" gibi birtakım ödevler yüklemiştir.

İşte 1961 Anayasası ile getirilen düzenlemeler ve özellikle de sosyal devlet ilkesi, insan hak ve özgürlüklerine sahip

---

(11) Soysal, Sağlık, a.g.m., s. 35.

olma bakımından soyut bir eşitlik içinde bulunan yurttaşların bu hakları kullanabilme olanaklarına da sahip kılınması gerektiğini vurgulamakta ve bunun için de devlete bazı görevler yüklemekte, bireylere de bu görevlerin yerine getirilmesini talep etme hakkını tanımaktaydı. Kalkınma ve daha genel düzeyde, toplumsal, kültürel ve siyasal boyutlarıyla topyekûn bir çağdaşlaşmadan yana olan siyasal görüş ve örgütler arasındaki tartışmalar da, bu bağlamda eşitliğin somutlaştırılması gereğinin nasıl yerine getirileceği konusunda odaklaşmaktaydı.

Doğal olarak, eşitliğin somutlaştırılması gereği etrafında yoğunlaşan tartışmaların ve bu gerek üzerine kurulan siyasaların cinsler arasındaki eşitliğin sağlanmasını da kapsamaması beklenirdi. Zira 1960'lara gelindiğinde yasalar önünde eşit haklara sahip olarak gözükseler de kadınların, bu hakları kullanabilmelerinde eşit fırsatlara sahip oldukları söylenemezdi. Türkiye'nin değişen siyasal görüntüsü içinde kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarını konu alan siyasalara ne şekilde yer verildiğini görmek üzere, geçmiş iki dönem için yaptığımız gibi önce hükümet programlarına ve daha sonra da siyasal parti programlarına bakacağız.

II. HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU

Gerek insan haklarına dayanan devlet ve gerekse sosyal devlet ilkesinin anayasada düzenlenmiş olması; 1960 ile 1980 yılları arasında farklı ideolojik yönelimler taşıyan da Cumhuriyet hükümetleri programlarında bu ilkeler doğrultusunda hedeflerin ortaya konulmasında belirleyici olmuştur. Bu dönemdeki hükümetlerin programlarında önem verilmelerinde ağırlıkları değişse de insan hakları, özellikle eğitim ve çalışma hakları üzerinde durulması, sosyal devlet ilkesinin belirleyiciliğinde sosyal güvenlik örgütlerinin kurulmasının hızlandırılması örneğinde olduğu üzere hedeflerin ayrıntılarla ifade bulmuş olması, kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarını iyileştirmeye yönelik gelişmeler olarak nitelenebilir. Ancak 1960-1980 arasında kurulan 20 hükümetin programında doğrudan kadınlara yönelik siyasalara çok az yer verilmiştir. Cinsiyetler arası eşitlik kavramsallaştırılmasına ise hiç rastlanmamaktadır.

Sağlık, eğitim , çalışma gibi insan haklarının tümü kadını özellikle ilgilendirmektedir. Bu haklardan bütün yurttaşların yararlanabilmesine olanak sağlayan politikalar, elbetteki kadınların toplumsal konularının iyileştirilmesine de yardımcı olmaktadır. Ancak sadece bu politikaların varlığı tek başına kadınların toplumsal konularının iyileştirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu noktada siyaset yapıcılarının kadınların toplumsal konularını kavrama ve sorunlarına karşı duyarlılık oluşturması gereği ortaya çıkmaktadır. Bir örnek verilmesi gerekirse; "(t) ek başına bir insan hakkı sayılan eğitim hakkı, bireye yeteneğini geliştirme, kendisinin ve başkalarının yaşamını daha anlamlı kılmaya yaramaktadır" (12). Bu önemli hak her toplumda güdülen eğitim siyaseti açısından değişik almasıkaların sunulmasına imkan vermektedir. En önemli üç tanesi, 1-ilköğretimin yaygınlaştırılması, zorunlu hale getirilmesi, 2-Kadınların eşit eğitim olanaklarından yararlandırılması, 3- Kırsal alanda eğitim olanaklarının artırılması olarak sıralanabilir(13). İşte bu almasıklardan bazen birincisi bazen de bir ve üçüncüsü 1960 ile 1980 yılları arasında hükümet programlarında yer almasına karşılık, kadınlara eşit eğitim olanakları sağlanması üzerinde çok az durulmuştur. Kadınların eğitimi söz konusu olduğunda da ya kız teknik okullarının ya da gezici kadın kurslarının artırılacağı şeklindeki hedeflerle yetinilmiştir.

1960 ile 1980 arasındaki dönemde, kadınlara yönelik hedeflerin doğrudan belirtildiği ilk hükümet programı, II.Süleyman Demirel Hükümeti (3 Kasım 1969-14 Şubat 1970) programıdır. Programda, kadınlara yönelik siyasa aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir :

"Türk ailesinde kadının büyük ve kutsal mevkiine uygun olarak günlük hayatını kolaylaştırmak ve evindeki görevini huzur içerisinde yerine getirmesine imkân vermek hedeflerimiz arasındadır. Kalkınmamızın ve bu suretle gelişen ekonomimizin hedefi memlekette refahı sağlamasıdır.

(12) Nermin Abadan-Unat, "İnsan Hakları ve Kadın Hakları", İnsan Hakları Armağanı (XXX.Yıl), (Ankara: B.M. Türk Derneği yay., 1978), s. 140.

(13) A.k., s. 141.

Ev kadınına hitap eden sağlık, sosyal ve kültür hizmetleri artırılacak; bunların ucuz ve kolay sağlanması temin edilecektir.

Milli gelir artışından ve refahtan her aile payını alacaktır (...).

Bu istikamete yönelen çeşitli programlarımızın hedefi neticede yoksulluğun sebep olduğu ıstırapların en ağır yükünü taşıyan ev kadınına, Türk anasını rahatlığa ve refaha götürmektir." (14).

II.Demirel hükümeti programında, kadın, sadece aile içindeki görevleri açısından değerlendirilmekte ve hedef kitle olarak sadece ev kadınları alınmaktadır. Geleneksel zihniyetin kadın ile ev arasında kurduğu tek boyutlu ilişkinin ifadelendirilmesi olan yukarıdaki satırlar, bu zihniyetin, kadınların toplumsal yaşamdaki yerlerini iyileştirmeye yönelik olarak ortaya koyduğu siyasaların aslında kadının toplumdaki ikincil yerini pekiştirmeye hizmet ettiğini de ortaya koymaktadır. II.Demirel hükümetinin "kadını" ele almasındaki yetersizliğe, bir kadın senatör-hükümet programı üzerinde görüşlerini açıklarken dikkat çekmektedir:

"Sözlerimi bitirirken sayın senatörler, programda kadın konusuna verilen yere de bir parça değinmek istiyorum. Ancak, bu konu bana çok gülünç denilecek kadar yüzeyle ele alındığını göstermiştir. Kadının temel sorununa hiç bir şekilde değinilmemiştir. Türkiye'de köylü kadınları vardır, kentli kadınlar vardır. Bunların sorunları birbirinden farklıdır. Çocuk meselesi vardır. Bu, çalışan kadının baş lesesidir. Kadınların eğitim meselesi vardır. Bunlara hiç değinilmemiştir. Acaba, hangi kadından, kimden bahsediliyor anlaşılmamaktadır. Böyle göstermelik sözler söylemek, hükümet programında böylesine sathi bir şekilde yer alması ciddi bir görüşle bağdaşabilir mi? Bilemiyorum" (15).

1970'lere gelindiğinde, hızlı bir toplumsal değişim sürecine girmiş Türkiye'de; toplumsal sınıf ve katmanların beklentilerinin mevcut sistem içinde karşılanmasındaki güçlükler de

-
- (14) II.Süleyman Demirel Hükümeti Programı, 3/11/.969-6/3/1970: Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Cilt II, (1960-1978), (Ankara: Başbakanlık B., 1978), .s.177.
- (15) Fatma Hikmet İşmen, Parlamentoda Dokuz Yıl, TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları (Ankara: Çark, M. 1976), s. 209.

kendini göstermeye başlamıştı. 1960' larda rahatlayan dünya ekonomisinin 1970 başlarında krize doğru gitmesinin yanı sıra dışa bağımlı Türk sanayi ve ticaret burjuvazisinin sermaye birikiminin daha hızlı sağlanması için ulusal gelirin daha adil dağılımını düzenleyen ekonomik-siyasal sisteme tahammülsüzlüğü belirgin bir hale gelmiştir. 1961 Anayasa'sının getirdiği düzenlemeler çerçevesinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişlenmesi ile örgütlenme olanağı bulan Türk solunun, "demokrasi" istemleri de sistem dışına kaymaya yönelmişti. Bu gelişmeler sonucunda, 12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri, "hükümetin ve parlamentonun süregelen tutum ve icraatlarıyla rejimi tehlikeye düşürdüğü yolunda bir muhtıra vermesi ile sonuçlandı. Bu tarihten itibaren üç yıl süreyle kurulan reform hükümetleri, öncelikle "anarşiye, güvensizliğe, Anayasanın lüks özelliklerine" son vermek amacıyla bir dizi düzenlemeye girişmişlerdir. 1971 ve 1973'te gerçekleştirilen değişikliklerle 1961 Anayasasının dörtte biri değiştirilmiş ve 11 yeni geçici hüküm getirilmişti. Özellikle 1961 Anayasasının temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddeleri bu değişikliklere konu edildi. Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmasına ilişkin yeni bir madde ilave edilmesinin yanı sıra "devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması" özgürlüklerin sınırlama nedenleri arasında kaydedildi. Reform hükümetleri olarak Türk kamuoyu önüne çıkmalarına karşın, gerçekleştirmeyi hedefledikleri "reformları" (toprak, milli eğitim, hukuk ve adalet, devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi reformları) uygulamamışlardır. Sadece uzun süren sıkıyönetimlerle, "Yurdumuzu Atatürk ülküsünden saptıracak sağ ve sol diktatoryanın ve anarşinin kucağına asla ve asla düşürmemek", "komünizm ve her türlü bölücü ve aşırı faaliyetleri engellemek" "devletin temel düzenine ve yurt bütünlüğüne girilen eylemlerin önlenmesi, yıkıcı faaliyetlerin tersersiz hale getirilmesi" amaçlarını gerçekleştirme yolunda uygulamalarda bulunmuşlardır.

Bu hükümetlerin programlarında, kadına yönelik siyasalara yer verilmemiştir. Programlarda, daha önceki hükümetlerin programlarında da yer alan ana ve çocuk sağlığının korunması, sigortalı işçilerin ev ve çocuklarının sağlık yardımından bütü-

nüyle yararlandırılmaları gibi hedeflerin tekrar edildiği görülmektedir (16).

26 Ocak 1974'te göreve başlayan, sosyal demokrat kimliği ile halk kütlelerinin desteğini kazanmış Bülent Ecevit başbakanlığındaki CHP-MSP koalisyon hükümeti programında; eğitim politikası başlığı altında yer alan şu satırlarla da ortaya çıktığı üzere sosyal devlet ilkesinin ayrıntılarıyla düzenlendiği göze çarpmaktadır :

"Eğitimin bütün kademelerde sosyal adalet ve eşit imkanları sağlamak amacıyla özellikle dar gelirli ailelerin çocukları için geniş bir yatılılık, kredi ve burs sistemi geliştirilecek ve eğitim yatırımları yurt düzeyine dengeli olarak dağıtılacaktır" (17).

Ecevit hükümeti ardından kurulan Süleyman Demirel başbakanlığındaki cephe hükümeti programında, temel amaç istikrarı korumak ve komünizme karşı mücadele etmektir. Türk milliyetçiliğine bağlı sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren, büyük ve şanlı tarihimizde iftihar eden, milletimizin geleceğine güvenle bakan, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetine müdrik, ilim, teknik ve medeniyet yarışında insanlığa örnek olmayı hedefleyen vatandaşlar" yetiştirilmesine ağırlık verileceği açıklanmıştır (18). Bu hükümet programlarında, çalışan kadınların arzu ettikleri takdirde 20 yılda emekliye ayrılmalarının sağlanacağını hedeflendiği belirtilmektedir (19) Artık çalışan kadınların sorunları hükümet programlarına girmeye başlamıştır. Nitekim 21 Haziran 1977'de kurulan II.Bülent Ecevit hükümeti programında da çalışan kadınların sorunları üzerine eğinilmiştir :

"Çalışan kadınların hak ve ücret eşitliğinden eksiksiz yararlanabilmeleri, çalışma yaşamı gerekliliğiyle analık sorumluluğunu daha kolay bağdaştırabilmeleri sağlanacaktır. Doğum öncesi ve sonrası izin süreleri bakımından çalışan kadınlar arasındaki eşitsizlikler giderilecektir." (20).

(16) Erim hükümetleri, Irmak ve Melen Hükümetleri için bkz. T.C.Hükümetleri, Cilt II, s.209-290.

(17) A.k., s. 309.

(18) A.k.,s.345(I.Milliyetçi Cephe Hükümeti programından).

(19) A.k., s. 360.

(20) III.Ecevit Hükümeti Programı için ,a.k., s. 513.

Aynı ifade, III.Ecevit hükümeti (5 Ocak 1978-17 Ekim 1979)programında da tekrarlanmıştır^{tır} ve ayrıca "Cumhuriyetin Türk kadınına sağladığı ileri haklara ve özgürlüklere toplum yaşamının her kesiminde gerçeklik kazandırmaya çalışma"nın hükümetin başta gelen ödevleri arasında olacağı belirtilmiştir (21).

III.Ecevit hükümeti sonrasında 1980'e kadar kurulan diğer hükümetlerin programında kadınlara yönelik siyasalara yer verilmemiştir (22).

1960 ile 1980 arasındaki dönemde hükümetlerin programlarında, kadınlara yönelik hedeflere geçmiş iki döneme oranla daha çok yer verilmesine karşılık, kadın sorunlarına bütüncül bir bakışın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Cinsiyete dayalı eşitsizliklerin giderilmesi sorunu ise yok sayılmıştır. Kadının toplumdaki yerine geleneksel bakış açısının devam ettiği, kadının ana ve eş sorumluluklarının birey olma sorumluluğundan önde tutulduğu görülmektedir. Farklı dünya görüşlerine sahip de olsalar, kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi konusunda birbirinden çok farklı yaklaşımlar taşımayan Cumhuriyet Hükümetlerinin bu bakımdan bir zihniyet birliği içinde oldukları söylenebilir.

III. PARTİ PROGRAMLARINDA KADIN SORUNU

A. Cumhuriyet Halk Partisi Programları

27 Mayıs 1960'da silahlı kuvvetlerin DP iktidarına son vermesinden sonra Ocak, bucak ve merkez ilçe örgütleri kaldırılarak (23) etkinliği sınırlandırılmış da olsa CHP ülkenin tek güçlü siyasal örgütü durumundaydı. CHP dışında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi faaliyette bulunabiliyorduydu da gücü sınırlıydı.

1961 yılında toplanan XIV.Kurultay'ında kabul edilen İlk Hedefler Beyannamesi'nde, XV.Kurultay'da kabul edilen Temel Hedefler Beyannamesi'nde, ve XVI.Kurultay'da benimsenen İleri Tür-

(21) IV.Ecevit Hükümeti Programı için A.k., s. 645.

(22) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (1979), Cilt II(Ankara: Başbakanlık B., 1980).

(23) Kili, a.g.e., s. 139.

kiye Ülkümüz Beyannamesi'nde CHP yeni anayasanın ilkelerine uygun hedefler oluşturmuştur (24). Bu beyannamelerde 1961 tarihli parti programında kadınlara yönelik siyasalara yer verilmemiştir. Sadece, sözü edilen programın 1.maddesinde "(Parti) kadın ve erkek her Türkün ileri ve refah bir hayat seviyesine ulaşmak için bütün kabiliyetlerini, hak ve vazifede eşit, halinden ve geleceğinden emin olarak serbestçe kullanmasını amaç bilir" denilmektedir.

15 Ekim 1961'de yapılan seçimlerden büyük ölçüde 27 Mayıs ihtilâli ile özdeşleştirildiği için oy kaybına uğrayarak çıkan CHP 1961-1965 yılları arasında koalisyon ortağı olarak iktidarda kalmıştır. Bu süre içinde parti genel merkezi ile örgüt arasında sorunlar sıklıkla su yüzüne çıktığı gibi parti genel merkezindeki çeşitli gruplar arasındaki düşünce ayrılıkları da keskinleşmiştir. 1960 sonrasında Türkiye'de toplumsal sınıf ve katmanların hızla ideolojik kimliklerini oluşturmaya başladıkları görülmektedir. CHP'nin ideolojik kimlik taşımayan politikası sosyal demokrat ilkeleri benimseyen parti örgütüncü özellikle de gençlik kollarında hoşnutsuzlukla karşılanmaktaydı. Nitekim 1961 seçimleri öncesinde CHP kitlelerle ilişkisini kurabilmek amacıyla ideolojik yerinin "ortanın solu"nda olduğunu açıklamıştır(25).

Ortanın solunda olduğunu açıklayıp sosyal demokrat ilkelerin ışığında hazırlanan seçim bildirgeleriyle 1965 seçimlerine giren CHP seçimlerden oy kaybederek çıkmıştır. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi oyların %53'ünü alırken, CHP'nin oyları %29'a ancak ulaşmıştı.

1965 seçimleri için hazırlanan seçim bildirisinde kadınlara yönelik hedeflere ancak şu satırlarda rastlanmaktadır :

"Millî Eğitim Politikası" içinde "Kız teknik okulları, kızlarımıza sanat öğreten ve onları tüketimden çok üretime yönelten okullar haline getirilecektir."

"Sağlık politikası" içinde, "ana ve çocuk sağlığının korunmasına yardımcı olunacaktır." (26).

(24) A.k., s.154-155, 161-164, 168-169.

(25) A.k., s.211-213, Ayrıca bkz.Nermin Abadan,Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi(Ankara: AÜSBF yay.,1966), s. 156-160.

(26) Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor, C.H.P.'nin 1965 Mil-

Bu seçim bildirisi dışında 1965 seçimleri için hazırlanan iki yayında da kadınlara yönelik siyasalara rastlanmamaktadır. 20 Kasım 1961-18 Şubat 1965 arasında "Cumhuriyet Halk Partisi Halk Hizmetinde Neler Yaptı?" adlı broşürde sadece "kadınlarımızın yüzde yetmişbeşi okuma yazma bilmiyor" ifadesiyle yer verilen bir durum tesbitiyle yetinilmiş; "CHP'nin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Alanında Halkçı Politikası" adlı broşürde ise, kadınlara yönelik şu satırlar yer almıştır :

"Kadın işçilerin emekliye ayrılma yaşı 60'dan 55'e indirilmiştir. Kadın-erkek bütün sigortalı işçilerden erken yaşlandığı anlaşılanlar da 50 yaşından sonra emekliye ayrılacaklardır" (27).

Sosyal demokrat ilkeleri benimsediğini açıklayan parti-nin kadın sorununa yaklaşımı son derece sınırlıdır. Kadın eğitimi söz konusu olduğunda sadece kız teknik okulları ile ilgili hedeflere yer verilmiş olması CHP'nin kadınlara yönelik siyasaların saptanmasındaki kayıtsızlığını gösterdiği gibi, aynı zamanda sosyal demokrat olduğunu açıklayan partinin ayrımcı ve geleneksel kadın rolünün yeniden üretilmesine olanak tanıyan öğretim kurumlarına öncelik vermesi de ilginçtir. Adalet Partisi'nin de 1965 Seçim bildirisinde kız teknik okullarının kadınların eğitiminde önemli yerinin belirtilmiş olması sağ ve sol yönelimli iki büyük partinin kadın sorunlarına ilişkin kavrayışlarının birbirinden farksız olduğunu da ortaya koymaktadır (28).

CHP'nin ideolojik yerinin ortamın solunda olduğunun açıklanmasından sonra parti merkez örgütünde başlayan çekişmeler, 1967'de ortamın solu yönelimi, kitlelerin sol partilere kayışını önleyebilmek ve sosyal adaletsizliklerden yakınan grupları partiye çekebilmek için bir strateji olarak benimsemekten yana olan Turhan Feyzioğlu başkanlığındaki grubun partiden ayrılmasıyla

---

letvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti(Ankara:Güz M.,1965), s. 21-50.

(27) 20 Kasım 1961-18 Şubat 1965 Arasında C.H.P.Halk Hizmetinde Neler Yaptı(Ankara:Balkanoğlu M., 1965), s.57;C.H.P.'nin Çalışma ve Güvenlik Alanında Halkçı Politikası(Ankara:Rüzgarlı M., 1965), s. 9.

(28) A.P.'nin 1965 Seçim bildirilerine ileride ayrıca değinilecektir.

sonuçlanmıştır (29). 18 Ekim 1968'de yapılan XIX.Kurultay sonunda yayınlanan bildiride, CHP, yeni bir kalkınma yolu sunması düşüncesini benimsemiştir (30). Bildiride, "her yurttaşın insanca yaşamasını engelleyen, geniş halk kitlelerini yoksul bırakan düzeni değiştirmek" ifadesine de yer verilmiştir.

CHP, 1969 genel seçimlerine "Halktan Yetki İstiyoruz" adlı seçim bildirisi ile girmiştir. CHP'nin programının düzen değişikliği programı olduğu özellikle belirtilmiştir. CHP'nin tüm siyasal geçmişi boyunca en geniş kapsamlı, en ayrıntılı bildiri olan bildiride kadın konusuna yer verilmemiştir. Yalnız, eğitimde "Fırsat eşitliği" bahsinde, fırsat eşitliği yaratılacağı belirtilmiş ve şu saptama kaydedilmiştir:

"İlkokuldan sonra köylü kız çocuklarının gidebilecekleri, köy ebe okullarından ve köylü erkek çocuklarının gidebilecekleri imam - hatip okullarından başka meslek okulu kalmamaktadır." (31).

1969 seçimlerinde CHP'nin düzen değişikliği programı beklenen başarıya ulaşmamış oy oranında 1965 seçimlerine nazaran gerileme görülmüştür.

12 Mart sonrasında muhtıraya, demokratik mekanizmayı durdurduğu ve "CHP'nin halk iradesi dışında bir destekle iktidara gelmesi ve gelmek ister görünmesi" gerekçesiyle karşı çıkan, partinin sosyal demokrat tavrının ortaya konulmasında büyük payı olan Bülent Ecevit, CHP'nin muhtıra sonrasında kurulacak hükümetlere katılma konusunda genel başkan İsmet İnönü ile aynı görüşte olmadığı gerekçesiyle genel sekreterlikten istifa etti (21 Mart 1971). Bu tarihten İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan istifa ettiği V.Olağanüstü Kongre'ye kadar Bülent Ecevit, parti örgütü ile bağlantılarını güçlendirerek, 8 Mayıs 1972'de İnönü'nün istifası ile boşalan yeri 14 Mayıs 1972'de doldurdu.

(29) T.Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", CDTA, Cilt VIII, s. 2032 vd.

(30) Kili, a.g.e., s. 242-246.

(31) İnsanca bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz, C.H.P.'nin Düzen Değişikliği Programı (Ankara : Ulusal B., 1969), s. 3.

Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP, 1973 seçimlerine yeni bir CHP görüntüsü yaratarak seçmenin karşısına çıkmayı amaçlamış, "halk iktidarı"nı kurmak amacını gerçekleştirmeye yönelmiştir. 1973 seçimlerine 'düzen değişikliği' programını geliştirerek giren CHP, demokrasi içinde ülkeyi kalkındırarak halkça bir düzenin öncülüğünü yapan parti misyonunu yüklenmiştir. 1973 seçimlerine hazırlanan CHP, demokratik sol kimliğe bürünmüş bir parti olarak seçmenlerin karşısına çıkmıştır. Parti yönetimi de bu kimliğe uygun olarak yeni bir görünüm kazanmıştır. Gençleşen, bürokrat kökenli parti yöneticileri azalırken köylü ve işçi kökenli yöneticilerin sayısı artmıştır(32). Ancak parti yönetiminde görev alan kadın sayısında bir değişme olmamıştır (33).

"Ak günlere" adlı 1973 seçim bildirisinde, "hakça düzende; herkesin özgür olacağı, özgürlüğün, eğitimdeki, gelirdeki dengesizliklerin sınırlamasından kurtulacağı, toplum yararının kişisel yararlarından önde geleceği, fakat toplum yararı gerekçeyle de olsa kimsenin kişiliğini serbestçe geliştirmesinin engellenmeyeceği" belirtilmiştir (34). "Ak günlere" adlı seçim bildirisinde ideolojik içeriği daha geliştirilmiş sosyal demokrat görüşlerin yer almasına karşın, bildiride kadınlara yönelik hedeflere yer verilmemiştir.

1973 seçimlerinde oy oranını yüzde 33.3'e yükselten CHP Milli Selamet Parti'si ile koalisyon hükümeti kurarak iktidara gelmiştir. Kıbrıs harekâtının ardından bozulan koalisyon ortaklığı, 1975-1977 yılları arasında partinin muhafefette kalmasına yol açmıştır. Bu dönem içerisinde CHP'nin sosyal demokrat doğrultusu parti program ve tüzüğüne de yansıtılmıştır. 26 Kasım 1976'da toplanan XXIII.Kurultay'da, parti program ve tüzüğünün değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. CHP'nin XXIII.Kurultay'ında kabul edilen programında, partinin altı ilkesi demokratik sol görüş doğrultusunda yorumlanmakta ve demokratik sol tutumun"öz-

(32) Kili, a.g.e., s. 362.

(33) Karş. Kili, a.g.e., s. 353-361 arasındaki listeler.

(34) Ak Günlere,C.H.P. 1973 Seçim Bildirisi.

gürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini yönetmesi kurallarına dayan"dığı ifade edilmektedir. CHP'nin demokratik sol tutumunun dayandığı temel kurallardan "Eşitlik" açıklanırken, "kadın-erkek eşitliğine yeni olanaklarla ve toplumsal güvencelerle her alanda kesin gerçeklik kazandırılması, sağlıklı aile düzeninin, demokratik görgüyü ve eğitimi aile ocağından başlatması özgür demokratik ve güçlü bir toplum olmanın gereğidir" denilmektedir. Programda, "demokrasiye çağın gereklerine uygun olarak yaygınlık, derinlik, gerçeklik kazandırmak" için "kadın-erkek eşitliğine her alanda kesin gerçeklik kazandırılması" gereği ifade bulunmuştur. Bu ifadeyi izleyerek, "nüfusumuzun yaklaşık olarak yarısını oluşturan kadınların demokrasiye daha özgürce ve daha etkin katkıda bulunabilmeleri sağlanacaktır" denilmektedir (35). Ayrıca programda, "Çalışanların Hakları ve Etkinliği" başlıklı bölümde, "tarım kesiminde, ev hizmetlerinde veya başka alanlarda kadın işçilerin ücret ve hak eşitliğinden ve sağlıklı çalışma haklarından eksiksiz yararlanabilmesinin, çalışma yaşamı gerekleriyle analık sorumluluğunu daha kolay bağdaştırabilmelerini"n sağlanacağı, "Çalışma saatlerinde çocukların bakımı için gerekli olanaklar sağlanmasını, iş yerlerinin bu konudaki yükümlülüklerinin daha geçerli yaptırımlara bağlanacağı, "kadın işçilerin sendikacılıkta daha etkin olabilmelerinin özendirileceği, "Analar için doğum öncesi ve sonrası izin süreleri bakımından kamu görevlisi kadınların haklarını kadın işçilerin haklarıyla bir düzeye yükseltileceği" belirtilmiştir (36). CHP'nin eğitim politikasının, eğitimde birlik, herkese olanak eşitliği, eğitimde yaygınlık ve süreklilik kurallarına uygun olarak düzenlendiği açıklanmaktadır. Bu kurallar uyarınca "kimse yaşamının hiç bir aşamasında eğitim için geç kalmış olmayacaktır " ve "eğitimin hiç bir dalında ve aşamasında kimsenin önü tıkanmayacaktır".Bu kurallara gerçeklik kazandırmak amacıyla konulan bir dizi hedefin içinde, "okul öncesi

(35) Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları İle İlgili Bilgiler, C.H.P. Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı, s.27,231.

(36) A.k., s. 107.

eğitim, çalışan annelerin gereksinimlerini de karşılayacak biçimde yaygınlaştı"rması ve "iş yerlerinin ve başka kuruluşlarının buna katkısının etkin yaptırımlara bağlan"ması da yer almaktadır. Ancak programda kadın eğitimi üzerinde ayrıca durulmamıştır (37).

CHP'nin 1976 tarihli programı, kadınlara yönelik siyasalara en ağırlıklı olarak yer veren parti programı olduğu gibi, ilk olarak bir parti programında demokrasi ile kadın arasında bir ilişki kurulmuştur. Ayrıca cinsiyet ayrımına ilişkin eşitsizliğin kaldırılması yolunda bir hedef de ilk kez bu programda yer almıştır. Ancak bu yenilikçi tavrına karşın programın geleneksel zihniyetin uzantılarını taşımakta olduğunu da söylemek mümkündür. Kadınlara yönelik hedefler belirtilirken topluma hizmet eden kadın kimliği -ilk önce çocuk yetiştiren anne ve daha sonra demokratik süreçlere katkıda bulunan kadın yurttaş-öne çıkarılmıştır. Kadının birey olarak kabul edilip, kişiliğini geliştirebilmesi için fırsat eşitliği yaratılması yolundaki siyasalara ve bağımsız bir kişiliğe sahip olmasının ön koşulu niteliğindeki zihniyet değişiminin gerekliliğinin ortaya konulması şeklinde bir kavrayış biçimine bu programda da rastlanılmamıştır.

1977 seçimlerinde oy oranını artırarak, tek başına iktidar olmasına yetmeyen 213 milletvekili çıkaran CHP, 1977 sonbaharında yapılan yerel seçimlerde oy oranını yükseltmiş ve 1978 başında iktidara gelmiştir. Bir yıllık iktidar döneminde enflasyon ve tırmanan teröre karşı mücadele vermekte yetersiz kalan CHP iktidarı, 1979 Senato kısmi seçimlerinde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu seçimlere hazırlanırken çıkartılan "Zor günleri halkımızla birlikte aşıyoruz" adlı broşürde, Ecevit hükümetinin faaliyetlerini içeren, CHP iktidarının çalışan annelere yardımcı olmak üzere hazırladığı program çerçevesinde kreş ve gündüz bakım-evleri açılmaya başlandığına yer verilmiştir (38). Bu da 1976 programında kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının iyileş-

(37) A.k., s. 182.

(38) Zor Günleri Halkımızla Birlikte Aşıyoruz, C.H.P. (Ankara : Ajanstürk M., 19), s. 125.

tirilmesine yönelek kapsamlı görüşlerine rağmen partinin uygulamadaki sınırlılığını göstermektedir.

B. Adalet Partisi Programları

Adalet Partisi, DP ile aynı zihniyetin takipçisi olduğunu ileri sürerek, emekli orgeneral Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında 11 Şubat 1961'da kuruldu. "Programı da ana hatlarıyla DP programının yeni Anayasasının gereklerine uydurulmuş bir şekli halindeydi." (39). 1961 tarihli parti programında, "refah devleti" ilkesine bağlılık bir çok kez belirtilmiş, "sosyal adalet" inancı tekrarlanmıştır. Anayasa'nın sosyal devlet deyişi yerine "refah devleti" terimi tercih edilmesine karşılık, sosyal devlet ilkesinin Anayasa'daki yer alma gerekçesine uygun bir tanımlamaya da programda yer verilmiştir(40). Halk kitlelerine yönelik politika izlemesi, partinin gelir dağılımı sorunlarını göz önünde tutmasına ve refah devletini amaçlandığını açıklamasına neden olmuştur denilebilir (41).

Aile kurumuna verilen önemin vurgulandığı bu programda kadınlara yönelik hedefler yer almamaktadır.

1961 de yapılan seçimlerde oyların yüzde 35'ini alarak Senato'da birinci, Millet Meclisi'inde ikinci parti durumuna gelen AP, ilk olarak Kasım 1961'de CHP ile koalisyon ortağı olarak iktidara geldi. 1964 yılında Ragıp Gümüşpala'nın ölümü ile boşalan genel başkanlığa Süleyman Demirel getirildi. 27-29.11.1964

(39) T.Çavdar, "Adalet Partisi", CDTA, Cilt VIII, s.2089-2091.

(40) Sosyal Devlet ile Refah Devleti arasındaki farklılığı Sağlam-Soysal şöyle ifade etmektedir : "Sosyal devlet ilkesi, genellikle 'vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşama düzeyi sağlamayı ödev bilen devlet diye tanımlanır. Daha çok Batı toplumlarındaki 'refah devleti anlayışını yansıtan bu tanım Türkiye için yeterli sayılamaz. Batı toplumlarındaki sorun zaten çoğalmış olan milli geliri daha iyi paylaştırmaktan ibarettir. Oysa, henüz gelişmekte olan Türkiye için, sosyal devletin gerçekleşmesi aynı zamanda hızlı kalkınmaya ve bu amaçla iktisadî ve sosyal yapıda gerekli temel değişiklikleri yapmaya bağlıdır". (Müntaz Soysal, Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", CDTA Cilt I, s. 35).

(41) Mete Tunçay, "Adalet Partisi" (Çerçeve yazı), CDTA, VIII, s. 2096.

tarihinde toplanan ve Demirel'i genel başkanlığa getiren AP II. Büyük Kongresinde kabul edilen programda, kadınlara yönelik hedefler şu ifade ile yer almıştır. "Parti, kadınlara bütün sahalarda erkeklerin haiz oldukları hakları tanıır ve onların bilhassa aile yuvalarında ve sosyal hayattaki vazifelerini kolaylaştırmak ve bu surette yeni nesillerin yetiştirilmesini temin etmek için kendilerine her türlü yardımı yapmak lüzumunu milletin istikbâli bakımından hayatî görür." (Madde 23).

Bu maddedeki iki temel düşünce, Türk siyasal hayatında siyasal partilerin kadına bakışını ortaya koymaktadır. Birincisi, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunun kabul edilmesidir ki gerek Cumhuriyet'in resmî ideolojisinde gerekse 1961 Anayasası doğrultusunda tersini ifade etmek mümkün değildir. İkincisi, eşit haklara gerçeklik kazandırılmasını kendiliğinden sınırlayan, "bilhassa aile yuvalarında" ve "yeni nesillerin yetiştirilmesi"ndeki önemlerinin belirtilmesi ile kadınlara yönelik siyasal oluşturulmasıdır. Kuşakların yetiştirilmesinde sadece "ana" rolünün dikkate alınması, kadının sadece "aile" içindeki konumunun işlenmesi, bireye kendini geliştirme fırsatının tanınmasını sınırladığının ya farkında olunmamış ya da kadının bu ilişkiler bütünü içinde toplumsal varlığını sürdürmesi yolunda çaba gösterileceği belirtilmiştir.

1965 seçimlerine hazırlanan AP, Seçim Beyannamesi'nde doğrudan kadınlara yönelik hedeflerini ortaya koymamış, eğitim ile ilgili hedefler belirtilirken, "köy ve kasabalardaki kız ve kadınlarımızın ev idaresi, çocuk bakımı, küçük el sanatları öğrenmeleri teşvik edilecek, boş zamanlarını değerlendirmelerini sağlayacağız" denilmektedir (42). Geleneksel kadın kimliğinin yeniden üretilmesine yönelik hedeflerin kaydedilmiş olması partinin kadına bakışı da sergilemektedir.

1965 seçimleri ile tek başına iktidara gelen AP, 1965-1969 yılları arasında, amaçladığı ekonomik gelişme ve ülkenin kalkınması doğrultusundaki girişimlerine uygulanabilirlik kazandırdı. Yabancı know-how, teknoloji ve sermaye kullanılarak da olsa sanayi kesiminde gözle görünür canlanma ekonominin yapısal çehre-

(42) Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1965, s. 9.

sinde bir değişmeye yol açmıştır. Dünya ekonomik konjoktüründeki rahatlamanın da katkısıyla tüketici taleplerinin karşılanmasındaki görelî artış ve bu artışdan toplumun alt katmanlarının da yararlanabilir olması, kitlelerin iktidara güvenini pekiştirmiştir. Nitekim 1969 seçimlerinde 1965 seçimlerine oranla oylarında düşüş sözkonusu olsa da AP iktidarını sürdürmeyi başardı. Bu seçimler için hazırlanan AP tarafından yayınlanan bir kitapçıkta, partinin adalet anlayışı uzunca bir yer tutmaktadır. Partinin, "Ferdî-içtimaf-beşeri bir adalet anlayışı" içinde adaletin "beşerî bir genişlik" kazanacağı inancında olduğu ve ancak o zaman "hürriyetlerin tam olarak gerçekleşebileceği" görüşünde olduğu belirtilmektedir(43). Gerek bu kitapçıkta ve gerekse 1969 tarihli parti programında kadınlara yönelik siyasalara yer verilmiştir.

Ekonomik kalkınmada yapısal bir dönüşümün gerçekleşmemiş olması 1970'lerin başından itibaren ekonomide krizin kendisini hissettirmesine neden olmuştur. Bununla birlikte çeşitli toplumsal kesimlerin rejime karşı hoşnutsuzları da belirgin bir hal almıştı. Ekonomik gelişmenin yetersizliği, kalkınamama sorunu karşısında, gelir dağılımından pay alamayan sınıflar ve katmanlar adına öğrenciler ve aydınların çoğulcu demokrasiye güveni azalmıştı. Bu arada AP tabanındaki hoşnutsuzluk da 1970 yılı bütçe görüşmeleri sırasında açığa çıkmış ve daha çok küçük tüccar ve esnafların çıkarlarını temsil eden grubun partiden ayrılarak Demokratik Parti'yi kurmalarıyla sonuçlanmıştır. AP, artık büyük sanayi ve ticaret burjuvazisinin partisi olma durumundadır. Ancak 1970'li yılların başında AP, tam anlamıyla bir özel girişim partisi gibi davranmamış, özellikle taban fiyat politikası örneğinde olduğu üzere sanayi burjuvazisinin isteklerini tam tamına uygun bir politika izleyememiştir. Ayrıca siyasal alanda sözcülüğünü yaptığı toplumsal sınıfa göre daha demokratik bir yönelim içinde bulunması AP iktidarınının 12 Mart 1971'de iktidardan uzaklaştırılmasında rol oynamıştır.

---

(43) Adalet Partisinin İçtimai Nizam, Politika ve Parti Görüşü (Ankara 1969), s. 16-17.

1973 seçimlerinde AP oy kaybına uğradı. AP'nin oy kaybına uğramasında belki en büyük etken, AP'nin de seslendiği halk kitlelerine iktidar umudu veren CHP'nin yaptığı ataktı. AP'nin 1973 seçim beyannamesi, 1969 seçim beyannamesinin tekrarı gibidir. Buna paralel olarak 1973 Seçim Beyannamesinde, AP'nin kadınlara yönelik siyasası da 1969 hükümet programının bir tekrarı gibidir :

"Çalışan kadınlarımızın 20 yılda emekli olabilme imkânları araştırılacak, yaşlı, güçsüz ve kimsesiz kadınlarımızın devlet himayesine alınması için gerekli tedbirlerle baş vurulacaktır.

Ev kadınına hitap eden sağlık, sosyal ve kültür hizmetleri artırılacak, bunların ucuz ve kolay sağlanmasına çalışılacaktır.

.....
Bu amaçlara yönelen çeşitli programlarımızın hedefi, ne-
ticede yoksulluğun sebep olduğu ızdırapların en ağır yükünü taşıyan ev kadınına, Türk anasını rahata, refaha ve mutluluğa götürmektir" (44).

AP, 1973 seçimlerinden sonra 1975-1977 döneminde I.Milliyetçi Cephe koalisyon hükümetinde; 1977 seçimlerinden sonra ise, 21.7.1977-31.12.1977 tarihleri arasında II.Milliyetçi Cephe koalisyonunun büyük ortağı olarak; 1979 ara seçimleri ertesinde ise 12.11.1979-12.9.1980 döneminde azınlık hükümeti biçiminde iktidarda kalmıştır. Hızlı toplumsal değişimin siyasal yaşamda giderek tırmanan şiddet hareketleriyle birleşerek Türkiye'de olağanüstü çalkantılı bir dönemin yaşanmasına neden olduğu bu dönemde Adalet Partisi, 1960'lardaki "sosyal adaletçi" kimliğinden ayrılmış görülmektedir. Yatırım ve üretim artışı ile hem "pasta"nın hızlı büyümesini hem de bu büyümenin daha adil bölüşümüne yönelik politika arayışları, 1970'lerde geri planda kalmış; AP bu dönemde düzen ve istikrarı sağlamak için otoriter siyaset özlemlerini dile getiren ve otoriterliğini anti-komünizm olarak ifade ettiği anti-sol propagandayla meşrulaştırmayı hedefleyen bir siyasal örgüte dönüşmüştür. AP'nin 1960'lardan 1980 Eylülüne kadar ki süreçte yaşadığı bu dönüşümün arkasında yer alan temel etkenler iki başlık altında toplanabilir :

1- 1973 Petrol krizi ertesinde dünya ekonomik konjonktüründe az gelişmiş ülkelerin büyümeye yönelik politikalar izlemesinin güçleşmesi;

(44) Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1973, s.75-76.

II-.Yaşanan hızlı toplumsal değişim sürecinde halkın radikal eğilimli sağ partilere yönelerek, bu partilerin AP'nin zorunlu iktidar ortakları haline gelecek ölçüde güçlenmeleri.

Gerek 1977 seçimlerine gerekse 1979 Senato kısmi seçimlerine hazırlanan AP'nin seçim beyannamelerinde kadınlara yönelik hedefler yer almamaktadır.

C. Cumhuriyetçi Güven Partisi Programı ve Demokratik Parti Programı

1965 seçimlerinden sonra CHP'nin ideolojik yöneliminin ortamın solunda olduğu belirlenmesine karşı çıkan 47 Senatör ve milletvekili, 1967'de CHP'nin TBMM grubuna ait bazı yetkileri Genel Merkeze devreden tüzük değişikliğine gidilmesine karşı çıkarak partiden istifa ettiler ve 12 Mayıs 1967'de Turhan Feyzi-oğlu başkanlığında Güven Partisi'ni kurdular. Güven Partisi'nin kuruluş bildirisi ve programında, "Yolumuz, Atatürk'ün gösterdiği yoldur" denilmekte; "Kalkınmanın bir karma ekonomi düzeni içinde devletin ve özel teşebbüsün ahenkli bir tarzda çalışması ile sağlanabileceği, memleketin muhtaç olduğu temel reformların hürriyetlere, insan haysiyetine aykırı yollara sapmadan eskimiş ve donmuş ideolojilere saplanmadan, akla ve çağdaş bilime dayalı Atatürkçü yaklaşımla gerçekleştirilmesi" gereği belirtilmiştir(45).

Sözü edilen programda, "Aile, Kadının Eğitimi, Okul-Aile İşbirliği" başlığı altında kadınlara yönelik hedefler şu biçimde ortaya konulmuştur :

"Madde 145- Aile bağlarının ve dolayısıyla milli bünyenin kuvvetlenmesi ve milletin yarını olan Türk çocuklarına verilecek ruh ve terbiye bakımından Türk kadının aile ve toplum hayatında mümtaz ve çok önemli bir mevki olduğu inaniyoruz.

Türk kadınının aile ve toplum içindeki vazife ve sorumluluğunu tam olarak kavrayacak ve gereklerini noksansız yerine getirecek bir ruhla yetiştirilmesine ve kadının toplum hayatında en etkili şekilde yerini almasını binlerce yıllık Türk geleneklerine uygun lâ-yık olduğu saygıyı görmesini milli bir zaruret zayıyoruz.Bunu sağlayacak bütün tedbirleri alacağız."

(45) Güven Partisi Programı(12 Mayıs 1967'de yeni kuruluş bildirisi ile birlikte yürürlüğe girmiştir).

1969 Seçimleri ertesinde Güven Partisi, TBMM'de grup kurabilen üç partiden biri (diğerleri CHP ve AP) oldu. Bu seçimler sonucunda Meclis'te grup kuramayan Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisinin Güven Partisi'ne katılımı ile Milli Güven Partisi adını alan parti, 1971-1973 döneminde koalisyon hükümetlerine katıldı. 1973'te CHP'inden istifa edenlerin katılmasından sonra partinin adı Cumhuriyetçi Güven Partisi oldu. Partinin 1973 Seçim Beyannamesinde; 1969 programında yer alan yukarıdaki ifadenin aynı biçimde tekrarlandığı ve Milli Eğitim Politikaları açıklanırken: "Kız teknik okullarının kızlarımızın tüketimden çok, iktisadi bakımdan faydalı alanlara sevkedecek tarzda geliştirilmesine önem vermek kararında" olunduğu açıklanmıştır (46).

Parti programlarında yer alan yukarıdaki ifadelerden CGP'nin kadınlara yönelik siyasalarının geleneksel çizgiyi aşmadığı görülmektedir. 1970'lere kadar CHP'nin ve 1980'e kadar AP'nin programlarında yer aldığı gibi CGP'nin programında da kadın sadece ev ve aile içi vazife ve sorumlulukları ile ifade edilmiştir.

CGP, 1973 sonrasında etkinliği sınırlı merkez partisi kimliğine bürünmüş, ülkeyi "Atatürkçü Yolda" birleşme çağrılarını sürdürmüştür.

AP'den ayrılan bir grup milletvekili tarafından Ferruh Bozbeyli başkanlığında kurulan Demokratik Parti programında kadınlara yönelik hedeflere rastlanılmamıştır(47).

D. Milli Nizam Partisi ve Milli Selâmet Partisi Programları

Batılılaşmaya karşı çıkarak, dini örf, âdet ve geleneklerin toplumsal örgütlenmedeki yerine birincil önem atfederek ya da başka bir deyişle din temasına dayalı politikalar üreterek siyaset sahnesine çıkan, 1970-1972 yılları arasında faaliyette bulunan ve 1972'de Anayasa Mahkemesi tarafından İfâklığe aykırı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle kapatılan MNP programında,

(46) Huzur, Güven, Refah İçin Cumhuriyetçi Güven Partisi Seçim Beyannamesi, 1973(Ankara, 1973), s.

(47) Demokratik Parti Programı(16-17 Aralık 1972'de Toplanan Bü-

"kadın ve erkek herkesin ilim öğrenme hakkına sahip bulunduğu esasına dayanan Partimiz, yarının ebeveyni olacak, çocuklarımızın gerekli terbiyevî bilgilerle teçhizini ve bilhassa geleceğin annesi, ev hanımı olan kızlarımıza ev ekonomisi ve çocuklarımızın bedenî, ruhf, ahlâkî, dinî terbiyesi ile bilgiler verilmesini zarurî görür" denilmektedir(48). Parti Programının "Temel Hak ve Hürriyetler" başlığı altında, "İnsan hakları Evrensel Beyanname-sinde ve Anayasada adı geçen temel hak ve hürriyetlerin en mütেকâmil ve en insanî bir şekilde tatbikine müncer olacak hasletleri" bulunduğunu açıklayan parti, "Köki dışarda olan kozmopolit gayri milli teşekküllerin manevi istilâ hareketlerine muvazi olarak maddî bir sahadaki bir tatbikâtı olmak üzere girişilen aile plânlaması, nüfus siyaseti, doğum kontrolü, gebeliği önleme, istediği kadar çocuk yapma hürriyeti adları altında yürütülen millî gelişmemizi engelleme hareketinin şiddetle karşısındadır".

11 Ekim 1972'de Süleyman Arif Emre başkanlığında kurulan Milli Selamet Partisi, MNP'nin devamıdır. Milli Selamet Partisi, Türk toplumunda din ve dinsel geleneklerin konumuna ilişkin tartışmayı çok boyutlu olarak Cumhuriyet tarihinde ilk kez siyaset sahnesine getirmiş ve islamcı akımın merkezdeki elitler açısından bir ideolojisini oluşturmaya çalışmıştır (49). MSP, batılılaşmayı çağdaşlaşmanın bir ön koşulu olarak görmeyen, milli kültürden kaynaklanan değerlerin yeniden benimsenmesi halinde hızlı bir kalkınmanın gerçekleşeceği görüşünü "Millî Görüş" olarak adlandırmaktadır(50).

MSP'nin programında, ailenin korunmasına bir bölüm ayrılmış ve nüfus planlamasına karşı olduğu belirtilmiştir(51). MSP'

---

yük Kongre'nin yaptığı değişiklikle D.P.programı yeniden bastırılmıştır), (Ankara , 1972).

- (48) Milli Nizam Partisi Programı için: Ferruh Bozbeyli, Türkiye Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri--Belgeler, Birinci Kitap(İstanbul: Baha M.,1970), s. 408.
- (49) Binnaz Toprak, "Millî Selamet Partisi", CDTA, Cilt VIII, s.2015.
- (50) Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası, M.S.P.Örneği(İstanbul:Alan yay.,1984).
- (51) Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük, s.9-15.

nin 1973 Seçim Beyannamesi'nde bu iki konu ayrıntılarıyla işlendiği gibi "Kadın Hakları" başlığı altında uzunca sayılabilecek bir bölümle hedefler açıklanmıştır. Sağ partilerin kadına bakışını çok açık olarak sergilediğine inandığımız bu bölüm aynı biçimde aktarılmıştır :

"Aile Türk Toplumunun temelidir. Bu temel in sağlam olabilmesi için devlet; ana ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almak mecburiyetindedir. Milli Selamet Partisi, geçmiş iktidarların bu tedbirleri tam manasıyla almadığına kanı olduğundan kadınlarımızın haysiyet ve şereflerini korumak, cinsiyetlerine uygun olmayan işlerde, iktisadî zorunluluklar dolayısıyla çalıştırılmalarını önlemek üzere bütün Türkiye'ye şâmil bir teşkilât kuracaktır. Bu yardımlaşma teşkilâtı çalışmayan kadınlara dul ve yetimlere her türlü maddî ve manevî desteği sağlayacak, hayatlarını teminata bağlayacaktır. Ayrıca çalışmaya mecbur olan kadınlara da onun analık gibi mukaddes olan en tabîf ve şerefli vasfını da nazara alarak uygun çalışma şartları temin edecek, kadınlarımızı özel olarak koruyacaktır.

Günlük nafakası peşinde koşan kadının cemiyete sağlam karakterli evlâtlar yetiştirme vazifesinin aksamaması için kadınlarımızın çalışma şartları hafifletilecek ve analık vazifelerini ifa edecek rahatlığa kavuşturulacak, çalışmaya mecbur olan kadınlarımızın emeklilikleri 20 yıla indirilecektir.

Partimiz kadına erkeğe, herkese ilim prensibini kabul etmiştir. İlim öğrenmede yer ve yaş sınırlaması yapmaz. Bu bakımdan kadınlarımızın hem memleket mes'elesine vakıf hem ev ve aile işlerinde ve çocuk terbiyesinde ihtisas sahibi olmasını temin edecek şekilde yetiştirilmesini sağlayacaktır." (52).

Yukarıdaki paragrafların yer aldığı bölümün kadın hakları başlığını taşımasına rağmen kadın haklarına ilişkin tek bir satır içermediği ortadadır. Kadınların çalışmasının ancak 'günlük nafaka temini' karşısında düşünüldüğü satır altlarından okunmaktadır. Bununla birlikte, partinin kadınların çalışma koşulları ve ilim öğrenmesi konuları üzerinde durması, çalışan ve öğrenim gören müslüman kadınlara mesajı olarak da değerlendirilebilir.

1973 seçimlerinden üçüncü büyük parti olarak çıkan, 20 Ekim 1973'le Necmettin Erbakan'ı genel başkan seçen parti; 1977 seçimlerine kadar Ocak 1974-Eylül 1974 tarihleri arasında CHP

ile koalisyon ortağı, Nisan 1975-Haziran 1977 arasında Milliyetçi Cephe hükümetinin koalisyon ortağı olarak iktidara gelmiştir. 1977 seçimlerde oy oranı 1973 seçimlerine oranla düşmüş olmasına rağmen üçüncü büyük parti durumunu devam ettirebilmiştir. 1977 Seçim Beyannamesi'nde 1973 Seçim Beyannamesi'nde olduğu gibi yine "Hanımlara, Annelere" seslenmiştir. "Cennet Anaların Ayağı Altındadır" hadisine dayalı olarak geliştiren düşüncelerle kadınlara görevleri bir kez daha hatırlatılmıştır:

"Yeniden Büyük Türkiye'yi kuran ve ona hizmet edecekleri de bugünün ve yarının anneleri yetiştireceklerdir. Ne büyük gaye, ne şerefli hizmet" (53).

Ayrıca bu Beyanname'de, "herkese Refah Programı" adı altında MSP'li hükümetlerin gerçekleştirdikleri düzenlemeler arasında, ev hizmetlerinde çalışan kadınların sosyal sigortalar kapsamına alınması ve çalışan kadınlara yirmi yılda emeklilik hakkı tanınmasının sağlandığı da belirtilmiştir.

E. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi Programları

1958'de Osman Bölükbaşı başkanlığında kurulan CKMP. 1 Ağustos 1965'te Alparslan Türkeş'in genel başkanlığa getirilmesinden sonra yeni bir kimlik kazandı. "Yeni bir devlet düzeni" kurmak amacının, milliyetçilik temeli üzerine oturtulan dokuz ışıklı parti görüşlerinin yer aldığı 1965 tarihli "Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin CKMP programı"nda, kadınlara yönelik hedefler aynı tarihlerdeki diğer siyasi parti programlarına oranla daha ayrıntılandırılarak ortaya konulmuştu. Programda, "Kadın" başlığını taşıyan 30.maddede şöyle denilmektedir:

"Kadının maddeten ve manen yükselmesine mâni olan engellerin kaldırılması, kadın için sefalet ve esaret sebebi olan şartların giderilmesi gayemizdir. Kadınlara tanınmış hakların korunmasını ve tam olarak uygulanmasını istiyoruz".

"Milli Eğitim Politikamız" başlıklı bölümde ise, siyasi parti programlarında ilk kez eğitim hizmetlerinden yararlanmadaki eşitsizlikler sıralanırken cinsler arasındaki eşitsizlikler-

(53) M.S.P.5 Haziran 1977 Seçim Beyannamesi, İnananlara Müjde, Zafer İnananlarındır ve Zafer Yakındır, s. 33.

den söz edilmiştir (54). Ayrıca kadın eğitimi üzerinde de durulmuştur:

"Madde 56: Biz kadın yurttaşı her yönden erkek yurttaşla eşit hak ve sorumlulukta görürüz. Tarihi, iktisadi şartların yarattığı eşitsizlikleri eğitimle, eğitim adaleti ile yenmeyi taahhüt ederiz. Milli Eğitimde kadın ve erkek özelliklerinin bilimsel olarak dikkate alınmasını temin edeceğiz."

Çalışan kadınların, yedi yaşından küçük çocukların korunma, bakım ve eğitiminde devletin ön planda yükümlü kılınmasının hedeflendiği (madde 78) programda, kadınların çalışma şartlarından özel olarak korunacakları da yer almıştır. Bunlarla da yetinilmeyerek "Kadınlarımız İçin" başlıklı bir bölümle; köydeki, kentteki kadınların ev ve çalışma yaşamındaki sorunları ayrı ayrı değerlendirilmiştir:

"Türkiye Kadınlarını daha çok ilgi, bakım ve şefkate muhtaç görüyoruz. Ağır hayat şartlarının ve yüklerinin hafifletilmesini istiyoruz. Türkiye kadınlarının özellikle köylü kadınlarımızın yaşama ve çalışma şartları ağır ve yıpratıcıdır. Erkeğin bütün mesaisine ortak olan kadın ev işlerinin ve kadınlığın yüklerini de taşımaktadır. Çalışan kadının sağlık ve çalışma şartları bilgi ve teknikle islah edilmelidir. Köye, köy evine kadın için çalışmayı ve hizmeti kolaylaştıran bilgi ve teknik ulaştırılacaktır. İş hayatında kadın, annelik, doğum öncesi ve sonrası korunacak ve gözetilecektir" (Madde 239).

1970'li yılların başında, sağ yönelimli partilerin kadın sorunları veya kadın konusu üzerinde durmaları dikkat çekici bir gelişmeye başlangıç teşkil etmektedir. Sağ yönelimli partilerin özellikle kuruluş yıllarında merkez partilerine oranla kadın konusu ile daha ilgili gözükmeleri iki etkene bağlanabilir. Birincisi, siyasal elit içinde yer almaya çalışan, mevcut siyasal elitler ile Cumhuriyet'in kurucu öğeleri üzerinde oydaşma içinde bulunmayan bu yeni sağ güçlerin, kadın konusu üzerinde daha çok durmaları kendi ideolojik yönelimleri doğrultusunda kadınlara siyasal aktivite kazandırmaya yöneliktir. Kadınları da içine alan daha geniş bir siyasal katılım sağlama çabaları, 'özgürleşme' ve demokratikleşme' boyutlarından yoksun, Türkiye'nin kalkınmasını sağlamayı amaçlayan kısmi bir değişmeyi içeren 'yeni dü-

(54) Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı (Ankara, 1965), s. 11-13.

zen arayışı ve 'milli görüş adlarını taşıyan programlarının yeni toplumsal örgütlenme biçimleri arayışlarından kaynaklanmaktadır. Yeni bir toplumsal örgütlenme iddiasını taşıyan her toplumsal program gibi gündelik hayatın yeniden düzenlenmesinde işlevleri gözönüne alınarak kadınlara yönelik siyasal geliştirmesine çalışılmıştır.

İki partinin programlarında kadın konusuna daha geniş olarak yer verilmesinin ikinci nedenini, bu partilerin özellikle de CKMP-daha sonra MHP-'nin siyasal görüşlerinin odak noktasını oluşturan Türk kültür ve medeniyetinin özgün yanlarını bulmak çabasında aramak mümkündür. Orta Asya Türk dünyasının bozulmamış tasarımına bağlanmaları, bu dünya içinde erkek-kadın eşitliğinin hüküm sürdüğü varsayımından hareketle, eşitliğin yeniden kurulmasının altını çizmeleri için neden teşkil etmiştir. Tarihsiz eşitlik anlayışı sadece kavramın mistifiye edilmesine yol açmıştır. CKMP'nin 1965 seçim bildirisinde kadınların 'aziz' mertebesine yükseltileceği açıklanmıştır. Aynı biçimde MSP için de Türk İslam dünyasının değerlerinin ortaya çıkarmak çabasının kadınlara yönelik hedeflerin üzerinde durulmasına yol açtığı söylenmesi mümkündür. Batı medeniyetinin taklit edilmesiyle toplumsal ilişkileri yeniden örgütlendiğinde kurtulabileceklerdir. Bu bozulmamış İslâmi tasarıma (Asr-ı Saadet) gerçeklik kazandırmak için, yaşamını iyileştirebileceği tek düzenin bu düzen olduğunun kadınlara aktarılabilmesi için kadın konusu üzerinde durulmuştur.

CKMP'nin 1965 Seçim Beyannamesi'nde 'aziz' bilinen Türk kadınının kendi bedeni üzerinde tasarruf yapabilme hakkına karşı çıkmıştır: "Doğum kontrolünün karşısında olan partimiz, çok çocuklu ailelere yeterli yardımın yapılmasına çalışacaktır." (55)

8-9 Şubat 1969'da toplanan CKMP kongresinde partinin adının Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmesine karar verildi. 1969 Seçim Bildirisinde, kadınlara yönelik hedeflerin aynı kelimelerle tekrar edildiği görülmektedir (56).

(55) C.K.M.P. 1965 Seçim Bildirisi, s. 11.

(56) Milliyetçi Hareket Partisi, Memleket ve Dünya Hadiseleri, 1969 Seçim Bildirisi, s. 12.

Bireyler arasındaki farklılıklardan hareketle, hiyerarşik ve eşitsizlikçi bir toplumsal düzeni savunan MHP, toplumdaki eşitsizlikçi yapının meşrulaştırılmasında dinsel ve psikolojik açıklamalardan yararlanmaktadır(57). Bireyi millet içinde eriten, devleti en üstün düzenleyici güç olarak tanımlayan, özgürlükleri soyut haklar biçiminde sıralayan ideolojisi içinde MHP'nin kadınların toplumsal yaşamdaki konumlarının iyileştirilmesine yönelik programlara gerçeklik kazandırılması yönünde çaba göstermesi beklenemezdi. Nitekim 1965 ve 1969 seçimlerinde başarılı olamamış partinin 1973 seçimleri için hazırlanan "Milliyetçi Hareket'in El Kitabı" adlı yayınında kadın sorunları üzerinde durulmamıştır. Ancak bir konudaki ısrarın sürdürülmesinde olduğu görülmektedir :

"Partimiz, nüfus kontrolüne, emperyalizmin bir oyunu olduğu, milli menfaatlerimize aykırı bulunduğu için karşıdır....Ülkümüz, Büyük Milliyetçi Türkiye'yi kurmaktadır. Yaşasın 100 Milyonluk Büyük Türkiye Ülküsü"(58).

Yine 1973 seçimleri için hazırlanan bir başka MHP yayınında, gerçekleştirilmeyi hedefledikleri analık sigortası ile kadınların sosyal güvenliğinin teminat altına alınacağı belirtilmiştir.

"Milliyetçi Hareket, kadının cemiyet içinde mümtaz bir mevkinin olduğuna inanmaktadır. Tarihimizde daima erkeği ile beraber olmuş ve en çetin yükleri beraberce omuzlamış bulunan sağlam seciyeli, faziletli Türk kadınının her çeşit maddi ve manevi ve tecavüzden korunmasını hayatı ehemmiyetle telâkki ediyoruz. Yüksek vasıflı anaları Türk istikbâlinin en büyük teminatlarından biri olarak görmekteyiz." (59).

Yukarıdaki satırlar, partinin ırkçı eğilimlerini yansıttığı gibi kadının toplumsal işlevinin analıkla sınırlanmaktadır.

MHP 1973 Seçimlerinde bir varlık gösterememiş oy oranını 1965 seçimlerinde aldığı yüzde 2.2'den yüzde 3.4'e çıkartabilmiştir. Parti 1977 Seçimlerinde aldığı oy oranını büyük ölçüde arttırmıştır (yüzde 6.4) 16 milletvekilliği elde etmeyi başarmıştır. Ancak siyasal hayatta gerçek etkinliği I. ve II.Milli-

(57) Mehmet Ali Ağaoğulları, "Milliyetçi Hareket Partisi", CDTA, Cilt VIII, s. 211- 2119.

(58) Milliyetçi Hareket'in El Kitabı, (Ankara, 1977).

(59) Büyük ve Güçlü Türkiye, M.H.P. 1973 Seçim Bildirisi, s.69-70.

yetçi çephe hükümetlerinin ortağı olması sırasında, 1968'den beri örgütlemeye başladığı genç militan kadrolarıyla sağlamıştır. Büyük başarı sağladığı 1977 seçimlerinde hazırlanan Seçim Beyannamesinde artık kadınlara yönelik hedeflere hiç yer verilmemektedir.

F. Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Birlik Partisi ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programları

Türkiye'nin ilk sosyalist kitle partisi olan Türkiye İşçi partisi, 13 Şubat 1961'de bir grup sendikacı tarafından kuruldu. 1962 yılında Doç.Dr.Mehmet Ali Aybar'ın TİP genel başkanlığına getirilmesiyle birlikte işçi ve aydınların partisi kimliğini kazanarak siyasal faaliyetlerini sürdürdü. 1963 yılında Millet Partisinden senatör seçilen Niyazi Ağırnaslı ve Cumhurbaşkanı kontenjanından senatör olan Esat Çağa'nın TİP üyesi olmalarıyla ilk kez Türkiye'de bir sosyalist parti parlamentoda temsil edildi. 1965 tarihli parti programında, "aydınlarla, ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkarların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin kısaca emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasal teşkilâtları"olan partinin, ekonomik ve sosyal yapıda değişiklik gereğine inandığına ve ekonomik ve sosyal yapıyı değiştirecek köklü dönüşümlerin ancak "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nun seçilmesiyle mümkün olabileceği görüşüne yer verilmiştir. Programda, emekten yana olan partinin planlı devletçilik sisteminin uygulanmasıyla memleketin mümkün olduğu hızla sanayileşmesine ağırlık verileceği ve köklü bir toprak reformu amaçladığı belirtilmiştir. Sosyalizm kelimesinin telaffuz edilmediği programda kadınlara yönelik hedeflere doğrudan yer verilmemiştir. Ancak partinin çeşitli konulardaki görüşleri aktarılırken kadınları ilgilendiren konulara da temas edildiği ve bu konularda ayrı tarihteki siyasal partilerden farklı değerlendirmelerde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin programda doğum kontrolü konusundaki görüşler açıklanırken, "yönetici çevrelerin işsizlik meselesini sadece hızlı nüfus artışına bağlamaları eleştirilerek, "bütün milli meselelerimiz gibi nüfus meselesinde ancak köklü ekonomik ve sosyal dönüşümler sonucunda" çözülebileceği, bununla birlikte partinin, "kişinin

çocuk sahibi olma, ya da olmama isteğini kişi hürriyetleri açısından görmekte ve bu hürriyetleri kısıtlayan yasakları kaldırmayı da görevleri arasında saydığı" açıklanmaktadır. Kişinin çocuk sahibi olma isteğinin kişi hürriyetleri ile bağlantısının kurulması şüphesiz Türk siyaset sahnesinde yeni bir gelişmedir. Açıkça söz edilmese de kadının bedeni üzerinde tasarruf edebilmesine olanak tanımayan yasaklamaların kaldırılması hedefi ilk kez-1980'e kadar başka bir siyasal parti programında yer almamıştır- TİP programında konu edilmiştir (60).

1965 Seçimlerine katılan TİP'in Seçim Bildirisinde, Aile ve Kadın" başlığı altında kadınlara yönelik hedefler açıklanmıştır :

"Kadının gerek aile içinde ana olarak, gerek yurdumuzun bütün çalışma ve üretim alanında en ağır hayat şartları içinde bulunduğu bir gerçektir.

Mevcut kanunların kadına tanıdığı haklar sağlam bir ekonomik ve sosyal temele dayanmadığı için, toplumumuzda kadın en çok sömürülen varlıktır.

Türkiye İşçi Partisi, her alanda kadın haklarını sağlam temellere dayanarak Türk Kadınına lâyık olduğu özgür ve şerefli yeri kazandıracak, özellikle ekonomik eşitsizliğe ve kadını hor gören anlayışa son verecektir. Çalışan kadının aile hayatı içindeki ödevlerini yerine getirmesine engel olan şartları değiştirecektir." (61).

Sınıf esasına dayalı çözümlerinde bulunan partinin bu bakış açısının kadın sorunlarına yaklaşımında kaybolduğu yukarıdaki satırlardan izlenebilir. Kadın haklarının sağlam temellere oturtulacağı belirtilmiş olmasına rağmen nasıl bir strateji izleneceği açıklanmamıştır. Bu; emekten yana olanlar için toplumsal örgütlenme tarzı getiren partinin, bütün ezilenler için gerçekleştirilebilecek ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin kadınları da kapsayacağı varsayımına dayanan bakış açısına sahip olmasıyla açıklanabilir.

"Sosyalist TİP"inde kadına yaklaşımı aile içinde/ile birlikte olmuştur. Kadına kişiliğini geliştirmesinde eşit haklar sağlanması ve cinsler arası eşitsizliklerin giderilmesi teması işlenmemiştir.

(60) Türkiye İşçi Partisi Programı (İstanbul,1964),s.133.

(61) Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi(Ankara,1965),s.20.

1965 seçimlerinde, işçilerin katılımını sağlayamayan ve bu arada komünistlik suçlamalarını göğüslemek zorunda kalan TİP parlamentoya 15 milletvekili ile gelmeyi başardı. 1966 yılı Senato yenileme seçimlerinde Kocaeli'nden Fatma Hikmet İşçen'in senatör seçilmesiyle birlikte parti Senato'da temsil edilmek olanağına kavuştu. 1965-1969 yılları arasında parlamentoda aktif bir muhalefet sergileyen TİP, yeni seçim kanunu dolayısıyla 1969 seçimlerinde grup kurmayı başaramadı. Parti için muhalefetin etkinliğinin artması genel başkan Aybar'ın istifası ile sonuçlanacak, Aybar'ın istifa etmesiyle boşalan yeri Türkiye'nin ilk kadın parti genel başkanı sıfatıyla Behice Boran 29 Ekim 1970'de dolduracaktı. Yeni yönetim tasfiyelerle uğraşırken 12 Mart rejimi de muhtıraya karşı çıkan TİP hakkında soruşturma açtı. 1402 sayılı Sıkıyönetim yasasının iptali için Anayasa Mahkemesine başvuran TİP, 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından 'bölücülük' yaptığı gerekçesiyle kapatıldı.(62).

1966'da kurulan Birlik Partisi'nin programı sosyal demokrat ilkeler doğrultusunda hazırlanmıştı. Ancak partinin sosyal demokrat kimliğinin ötesinde bir mezhep partisi olma özelliğinin daha ağır bastığı görülmektedir. 1969'da parti yönetiminin değişmesi ile birlikte partinin adı Türkiye Birlik Partisi olarak değiştirilmiş ve genel başkanlığa Mustafa Timisi getirilmiştir. TBP programında sol içerik bu tarihten itibaren daha da belirginleşmiştir. Partinin 1972 tarihli programında kadınlara yönelik hedeflere yer verilmiştir. Kadının her bakımdan erkeğe eşit olduğunun belirtildiği programda, eğitimde, çalışma hayatında kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına çalışılacağına yer verilmiştir. "Anneliğin bir kamu hizmeti" sayıldığıının açıklandığı programlarında da olduğu gibi kadın-aile-ana birlikteliğinin bu parti tarafından da ilişkilendirildiği görülmektedir.

"Türkiye Birlik Partisi, kadının kişiliğini geliştirme hakkını tanımakla beraber anne ve ev kadını olarak artan görevlerini yerine getirebilmeleri için fazla çalışma ve yorgunluktan korunmalarını gerekli görür."

Yukarıdaki ifadeden kadının kişiliğinin geliştirme hakkı ile anne ve ev kadını sorumlulukları arasında ayrıma gidildiği

VE kadının bu sorumlulukları yerine getirilmesinin kolaylaştırılmasının kadının kişiliğini geliştirme hakkının karşısına konulduğu görülmektedir. Geleneksel zihniyetin değişmesi beklentisi ortaya konulmadan kadınların yaşamının iyileştirilmesi çabaları ancak kadının korunması gibi geleneksel zihniyete ait bir değer yargısına ulaşmaktadır. Partinin 1972 tarihli programında yer alan bu ifadeler 1977 seçimleri için hazırlanan "Özgür, Bağımsız ve Demokratik Türkiye Yolunda Birlik" adlı seçim bildirisinde aynı biçimde tekrar edilmiştir. Ancak programda "kadın hakları" başlığını taşıyan bölüm, seçim bildirisinde "kadının Kurtuluşu Toplumun Kurtuluşuyla Mümkündür" başlığı ile sunulmuştur. Türkiye'de sol düşüncenin kadın sorunlarına yaklaşımını genel bir deyişle ifade eden yukarıdaki cümlelerin ardından yine bu düşünce tarzının temel varsayımı üzerinde durulmuştur.

"TBP, her alanda kadın haklarını sağlam temellere dayanarak Türk kadınına özgür ve şerefli yerine kazandıracak, özellikle ekonomik eşitsizliğe ve kadını hor gören anlayışa son verecektir." (63).

TİP 1965 Seçim Bildirisinde yer alan cümlelerin aynen tekrarı olan belirlemelerde ekonomik eşitsizliğin altı çizilmiştir.

1970'lerde kurulan bir başka sosyalist partinin Türkiye Sosyalist İşçi Partisi programında kadınlara yönelik siyasalara yer verilmemiştir. Programda sadece, kadın ve çocuk işçilerin çalışma şartlarının her bakımdan kolaylaştırılacağına çalışılacağı açıklanmıştır (64).

12 Eylül 1980'de ordunun müdahalesi sonucunda o tarihte faaliyette bulunan bütün siyasi partiler kapatıldı.

IV. KALKINMA PLANLARINDA KADIN SORUNU

İktisadi kalkınma, 1960 sonrasında Türk siyasal tartışma gündeminde ilk sırada yer alırken, iktisadi kalkınma da devletin rolü bu tartışmalar içinde temel odak noktasını oluştur-

(63) Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı (Ankara, 1972), s. 62-63; Özgür, Bağımsız ve Demokratik Türkiye Yolunda Birlik, TBP. 1977 Seçim Bildirisi, s. 62-63.

(64) Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programı ve Tüzük (İstanbul, 1974), s. 70.

maktaydı. İleri sürülen görüşler kamu kesiminin ülke ekonomisi içindeki yerini genişletici ve özel kesim açısından da bazı zorlamalar içeren bir planlı kalkınma fikri ile ülke ekonomisini yönlendirici bir plan fikri arasında yer almışlardı. İktisadi kalkınmanın bu temel sorunsal niteliği ve genel olarak planlamanın gerekliliğine olan inanç ve anayasa direktifleri, 1960 sonrasında ülke ekonomisinin ve toplumsal ilerlemenin bir plan dahilinde düzenlenmesine olanak sağlamış ve başbakanlığa bağlı uzmanlardan meydana gelen bir teşkilatın (Devlet Planlama Teşkilatı) hazırladığı planlarla ülke kalkınmasının yönü çizilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kadının iktisadi ve toplumsal kalkınmadaki rolü sıklıkla vurgulanmış, kalkınma sürecinde kadına önemli görev ve sorumluluklar atfedilmişti. Oysa 1960-1980 yılları arasında DPT tarafından hazırlanan dört kalkınma planında kadınlara yönelik siyasalar saptanamamıştır. Yani bir yanda söylem düzeyinde kadının toplumsal kalkınmadaki rolü vurgulanmasına rağmen, kalkınmada kadınlar gözardı edilmişlerdir.

Özellikle ilk üç kalkınma planında kadınlara yönelik hedeflere ve siyasalar konu edinilmezken; dördüncü beş yıllık kalkınma planında, doğrudan kadınlara yönelik hedef ve siyasalara yer verilmemesine rağmen sorunlara getirilen daha kapsayıcı çözümler arayışları, kadınların toplumsal konumlarını iyileştirici hedefler oluşturduğu gözlenmektedir.

"Kalkınma planlarında kadınlara ilişkin siyasaları" konu alan çalışmada Gül Ergil, genel nüfus yapısı, istihdam ve çalışma koşulları, toplumsal güvenlik ve eğitim sistemi ana başlıkları altında kalkınma planlarında kadınlara yönelik hedefleri ve siyasaları ortaya koymuştur. Üç beş yıllık kalkınma planında da "nüfus artış hızını ekonomik gelişmeyi engellemeyecek ölçüde azaltmak" amacıyla aile planlamasına gidilmesi dolaylı olarak kadınlara istedikleri zaman istedikleri kadar çocuk yapabileme hakkının hukuksal çerçevesini çizmekte yardımcı olmuştur. Ancak sadece doğurganlığın nasıl azaltılabileceği yönünde hedefler konulması ve bu hedeflere gerçeklik kazandırabilecek alt yapının hazırlanmamış olması, aile planlaması hizmetlerinin bir

sağlık hizmeti olarak kabul edilmesine rağmen istenilen düzeye ulaşılmasını engellemiştir (65).

Kalkınma planlarının dördünde de istihdam politikaları içinde kadına yer verilmemiştir.

Üç kalkınma planında da sosyal güvenlik politikaları içinde kadına yönelik siyasa ve hedeflere yer verilmemiştir. Ancak DBYKP içinde, sanayileşme ve kentleşme sonucu geleneksel yapıda meydana gelen değişikliklere yanıt verecek, çalışan annelerin çocuklarına hizmet verecek gündüz bakım evleri gibi sosyal hizmet kurumlarına gereksinimin gittikçe arttığı belirtilmektedir(66). Ayrıca ev hizmetlerinde çalışan kadınlara ve ev kadınlarına isteğe bağlı olarak toplumsal sigortalara girme olanağı verilmiş olduğu belirtilmişse de uygulamalardaki aksaklıklar IV. Planlı dönemde de süregelmiştir (67).

Konumuz açısından kalkınma planlarındaki eğitim politikaları içinde kadınlara yönelik hedefler üzerinde daha ayrıntılı durmak istiyoruz. Cinsler arasındaki eşitsizliği giderici siyasa- ların komu edinilmediği kalkınma planlarında, kadınların eğitimi söz konusu olduğunda kız teknik okulları üzerinde durulması da cinsler arasındaki eşitsizliği pekiştirici siyasaların kalkınma planlarında da yer aldığını göstermektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) eğitimin, toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran, toplumda kişilere yeteneklerine göre yetişme olanağı sağlayan ve fırsat eşitliği ilkelerini gerçekleştiren en önemli araç" olduğunun söylenmesine karşılık "kadınların yapılarına uygun mesleklere hazırlanması için kızteknik öğretimde öğretim programlarının bu yönde geliştirilmesi ve değiştirilmesi" hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra "kızteknik öğretime hakim olan ve kadını bir ev kadını olarak değerlendirmeyi ve geliştirmeyi amaç edinen çalışmaların hızlandırılması ve bu çalışmaların geri kalmış bölgelerde yaygınlaştırıl-

(65) Gül Ergil, Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasalar ve Dolaylı Sonuçları,"N.Abadan-Unat(der.), Türk Toplumunda Kadın, içinde, s. 104.

(66) A.k., s. 211-212.

(67) A.k., s. 216-217.

ması planlanmaktadır (68). Biyolojik kökenli açıklamalara dayanılarak kadınların kızteknik okullarına özendirilmeleri ve kadınlara sadece belli mesleklerde çalışma olanakları sunulmasının fırsat eşitliği ilkesi ile açıkça çeliştiği gözardı edilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) da kız teknik okullarına fonksiyonel eğitim verebilecek niteliklerin kazandırılması hedeflenmiştir. BBYKP döneminde kız teknik okulları mezunlarının yüzde 24'ünün yüksek öğrenime devam ettiği, yüzde 30'unun çalıştığı ve yüzde 41'nin mesleki bir iş yapmadığı ve çalışan yüzde 30'unun da çoğunlukla eğitim görmüş olduğu alanla ilgili olmayan işlerde çalıştıkları tesbit edildikten sonra bu okullara fonksiyonel eğitim veren bir nitelik kazandırılmasına çalışılacağına açıklanması kız teknik okullarının amacı ile çelişmektedir. Çünkü kız teknik okullarının amacı iyi bir ev kadını yetiştirmektir ve bunun yüzde 41 oranında gerçekleşmesi arzulanan hedefin gerisine düşülmediğini göstermektedir (69).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1973-1977) eğitimi alanında kadınlara yönelik hedefler kız teknik okulları ve kız meslek liseleri üzerinde yoğunlaşmıştır. ÜBYKP'ında eğitim sisteminde son on yıllık dönemde büyük gelişmelerin olmadığı belirtilmiş, eğitim kurumlarının, öğretmenlerin ve eğitim araçlarının yurt düzeyinde dengesiz dağılımın fiili bir fırsat eşitsizliği yarattığı kaydedilmiştir. "Kız öğrencilerin toplam öğrenciler içindeki oranının arttırılması konusunda" çabaların "sınırlı" kaldığı tesbit edildikten sonra bu oranın arttırılması yönünde nasıl bir çalışma yapılması gerektiğine yer verilmemiştir. Belirtilen tek hedef; "kız meslek liseleri bünyesindeki ana okulları, SSYB çocuk yuvaları ve belli işyerlerinde açılması gereken çocuk yuvaları ve ana okulları uygulamasının genişletilerek devam ettirileceği"dir.(70). Her üç planda da kız çocuklarının eğitimde

(68) T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967(Ankara, 1963),s.460-461.

(69) T.C.B.D.P.T., İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 (Ankara, 1967), s. 161.

(70) T.C.B.D.P.T., Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, s. 743.

iyi bir ev kadını yetiştirmek ve onlara uygun görülen meslekleri kazandırmaya yöneltmek amaç edinilmiştir. Böyle bir yönelim kadının mesleki açıdan gelişmesini önlediği gibi toplum içinde statüsünün yükselmesine de engel olmaktadır.

DBYKP'ında (1978-1982) eğitim sisteminin yeni bir içerik ve kurumsal yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. DBYKP'ında öngörülen hedefler kız ve erkek olarak ayrımlı ele alınmamış, toplumsal ve ekonomik kalkınmada kadınlara yönelik ayrıcalıklı politikalarından söz edilmemiştir. Bunun yanı sıra, "sosyal adalet ve fırsat eşitliğini gerçekleştirme"de bir araç olarak kabul edilmiş ve ancak tüm toplum kesimlerine yaygınlaştırılabildiği ölçüde bu amaca hizmet verebileceği açıklanmıştır. Bu bağlamda öğrenim kurumlarından yararlanmada kız ve erkek öğrenciler arasında "büyük farklılık" olduğuna değinilmiştir.(71)

DBYKP'ında yer alan bu gelişmeye karşın 1960-1980 arasında kalkınma stratejisi içinde kadına yönelik siyasa ve hedeflerin azlığı ya da gösterilen hedeflerin geleneksel kadın rolünü pekiştirmeye yönelik olması hızlı bir toplumsal değişme yaşayan Türkiye'de siyaset koyucuların geleneksel zihniyetinin değişmesizin devam ettiğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

V . T.B.M.M.'nde KADINLAR VE KADINA YÖNELİK SİYASALAR

1960-1980 yılları arasında parlamentodaki kadın sayısında bir farklılaşma görülmemektedir. Bu dönemde kadın parlamenterlerin sayısı ve oranı aşağıdaki tablodan izlenebilir:

1961-1977 Döneminde Parlamentoda kadınlar

Dönem	Kadın M.Vekili	Kadın S. M.Vekili	Kadın Senator	Kadın S %	Toplam Kadın Par.Oranı (%)
1961-65 (1.)	3	0.7	2	1.2	1.7
1965-69 (2.)	8	1.7	3	1.8	1.3
1969-73 (3.)	5	1.1	3	1.8	1.5
1973-77 (4.)	6	1.3	3	1.8	1.2
1977- (5.)	4	0.9	3	1.8	1.4
Kurucu Meclis	-	-	4	1.4	1.4

TABLO : 30

KAYNAK: Sirin Tekeli, a.g.e, s.287.

(71) T.C.B.D.P.T., Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1978-1982, s. 147.

1960-1980 yılları arasında Millet Meclisi'nde görev yapan 21 kadın milletvekilinden sadece ikisi lise mezunu, üçü kız enstitüsü ve kız teknik öğretmen okulu mezunudur(72). Bu dönemde de milletvekilliği yapan kadınların yüksek öğrenimli olma özelliğine sahip oldukları görülmektedir.

1961 Anayasası ile getirilen düzenleme sonucunda oluşturulan, sadece seçim yoluyla belirlenen üyelerinin yanı sıra toplum yaşamındaki katkılarıyla sivrilmiş kişilerin atama yoluyla gelebildiği ve seçilebilmek için yüksek öğrenim görmüş olmak şartının arandığı Cumhuriyet Senatosunda görev alan altı kadın senatörün üçü öğretim üyesidir (73). Her üçü de Cumhurbaşkanlığı kontenjanından bu göreve atanmışlardır (74).

Bu dönemde de politik ailelerden gelme özelliklerini sürdüren kadın milletvekillerinin aktif bir parlamenterlik hayatı sürdürmekten çok izleyiciliği benimsedikleri, faaliyetlerini daha çok komisyon çalışmaları üzerinde yoğunlaştırdıkları saptanmıştır. Daha çok bütçe konuşmalarında söz alan kadın milletvekillerinin en çok sosyal nitelikli (hayat pahalılığı, işsizlik, işçi ve emeklilerin hakları, bölgesel farklar, geri kalmış ve deprem bölgesine yapılacak yardımlar vb. gibi) sorunlar üzerinde durdukları görülmektedir (75).

Meclis'te "geniş bir hoşgörü, özel bir sevgi" gördüklerini ifade eden kadın milletvekilleri, parlamentoda çok az sayıda kadın temsilci bulunmasının sorumluluğunun kadınlara ait olduğu görüşündedir. Kadın parlamenter sayısının artmasında, "kadınların erkekler üzerinde terbiyevi bir rol oynadıkları, "erkekleri daha itidalli ve daha yumuşak olmaya, daha iyi çalışmaya" itebildiği için yarar gören kadın milletvekillerinin, "bir avuç kadının neden politikaya çok az sayıda kadın girdiği, girebildiği

(72) T.B.M.M. Meclis Albüm(leri)nden yararlanılmıştır.

(73) Doç.Dr.Bahriye Uçok, Doç.Dr.Adile Ayda ve Prof.Dr.Nermin Abadan-Unat.

(74) Doç.Uçok 1968-1976, Doç.Ayda 1977-1978, Prof.Abadan-Unat ise 1978-1980 yılları arasında senatörlük yapmışlardır.

(75) Tekeli, a.g.e., s. 302 ve s. 306-309.

bunun nasıl değişebileceği gibi sorunlara ilişkin açık ve belirgin görüşleri bulunduğu pek söylenemez" (76).

1960-1980 arasında Meclis'te faaliyette bulunan kadın milletvekillerinin kadın sorunlarının dile getirilmesinde ve kadına yönelik siyasalar oluşturulmasında rol oynamadıkları görülmektedir (77). Kadın milletvekilleri Meclis'te yaptıkları konuşmalar da doğrudan kadınların yaşamlarını iyileştirmeye yönelik konularda görüş bildirmemişlerdir. Örneğin 1965 tarihinde Nüfus Planlanması Kanunu ile ilgili tartışmalarda kadın milletvekilleri söz almamışlardır. Bu yirmi yıllık dönem içerisinde sadece bir kez kadınlara seçme ve seçilme hakkının yıldönümü münasebetiyle kadın haklarını konu alan bir konuşma yapıldığı saptanmıştır. 1971'de Naime İkbâl Tokgöz tarafından yapılan bu konuşmada, Atatürk ve arkadaşlarına kadınlara siyasal haklar tanınmasına olanak sağladığı için şükran belirtildikten sonra daha çok kadının aktif siyasal hayata katılımının sağlanabilmesi için "ön seçimin kaldırılması" istenmektedir:

"Eğer sizler imkân sağlamazsanız hem seçim sathı mailerinde, hem de kanunlarda ve hele şu ön seçim dediğimiz katı müesseseyi ortadan kaldırmazsanız, kadın buraya bin de birin de çok üstünde bir nisbetin temsilcisi olarak, ancak bir model olarak gelecektir. Bizim amacımız o değildir. Kadın zekâsından, kadın karakterinden, kadın çalışkanlığından, kadın temayülünün güzel Türk yapısından milleti istifade ettirmektir." (78).

Atatürk ilke ve inkılapları üzerinde önemle duran(79) kadın milletvekilleri, kadınların sorunları meclis kürsüsüne getirmek konusunda kayda değer çaba içinde olmamışlardır (80).An-

(76) A.k., s. 315-320.

(77) Bu değerlendirmede 1960-1980 dönemi meclis tutanakları esas alınmıştır.

(78) TBMMTD, Cilt IX, Dönem 3, Toplantı 3, s.259-261.

(79) Birkaç örnek olarak: Saadet Evren, MMTD, Cilt XXXIII, Dönem 1, Toplantı 4, s. 218-228; Türkan Seçkin, MMTD, Cilt XX, Dönem 2, Toplantı 2, s.142; Nilüfer Gürsoy, MMTD, Cilt V, Dönem 4, Toplantı 1, s. 154-156. Her üç konuşmanın ortak özelliği, Milli Eğitim Politikası ile ilgili görüşlerin Atatürk devrimleri hakkındaki fikirlerle temellendirilmeye çalışılmasında ortaya çıkmaktadır.

(80) Bu arada TİP'in aktif muhalefet örneği sergilediği dönemde

cak kadınlara ilişkin yasalar söz konusu olduğunda kadın milletvekillerinin yasa lehine oy kullandıkları görülmüştür. Bir örnek verilmesi gerekirse 1973'te parlamentoda yasallaşan kadınların yirmi yılda emekli olmasına ilişkin yasa önerisine bütün kadın parlamenterler imza atmışlardır. Ayrıca 1977 meclisine seçilen dört kadın milletvekili kadın hakları konusunda parti farkı gözetmeksizin işbirliği yapacaklarına ilişkin demeçler vermişlerdir (81).

Cumhuriyet Senatosu'ndaki kadın senatörler, kadın milletvekillerine oranla kadın sorunlarını daha çok gündeme getirmişlerdir. Cumhuriyet Senatosu'nda 1965 yılında Nüfus Planlaması Kanunu görüşülürken, kanunun "bir sosyalist planı", "kötü niyetli ve hatta Türk milletini kısırlaştıracak bir kanun" olarak tanımlanarak, "Büyük Türk annesi'nin, "ahlaki yönden ahlâklı olan Türk annesi'nin ve "kızlarının bekaretine hâlel getireceği" ve ahlâki deprasyona" yol açacağı gerekçesiyle karşı çıkılırken, bir kadın senatör, bu kanunla, kadın ölümlerinin, ana ölümlerinin önüne geçileceğini belirterek, teklifin yasalaşması yönünde oy kullanılmasını istemiştir(82). Nüfus Planlaması Kanun tasarısının görüşülmesi sırasında kadının bir birey olarak bedeni üzerinde tasarruf etme hak ve özgürlüğüne sahip olduğu hep gözden kaçırılmış ve kadının bu hakkından yoksun kılınmasını sağlamak amacıyla, bu hakla tasarruf yapma yetkisinin bireyde değil ailede olduğu ileri sürülmüş ve bunun için kocaya danışılması ibaresinin konulmasının gerekli olduğu üzerinde durulmuştur (83). Yine aynı yılda "Tescil edilmeyen birleşmelerle, bunlardan doğan çocukların cezası tescili hakkındaki" kanun teklifi gündeme gel-

---

bu partiye mensup milletvekillerinin--özellikle aktif bir muhalef milletvekili örneği veren Behice Boran'ı anmak gerekir--toplumsal yapıdaki eşitsizlikleri sorgulayan tavırları, bu eşitsizlikten en çok etkilenen kadınların sorunlarını da içermiştir. Ancak, doğrudan kadın sorunları bu partiye mensup milletvekillerince kürsüden dile getirilmemiştir. TİP senatörü Fatma Hikmet İşçen'in III.Demirel Hükümeti programında kadınlara ilişkin hedeflerin yetersizliğine ilişkin konuşması tek istisnadır.

(81) Tekeli, a.g.e., s. 315.

(82) Mebrure Aksoley, CSTD, Cilt I, 1965, Toplantı 1, s. 176.

(83) Bu konudaki tartışmalar için bkz. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi(bundan böyle CSTD),Cilt I, 1965,Toplantı 1, s. 172-190.

diğinde, ailenin ve çocukların korunması genel kabul görmüştür. Bu vesile ile Atatürk devrimleri içinde "Kadın devrimi"nin önemi de vurgulanmış ve kadınların toplum içindeki yeri Senato kürsüsünde saptanmıştır :

"Sayın arkadaşlarım, Atatürk Devrimlerinin en yücesi kadın Devrimidir. Kadın peçeden, kadın kafesten daha doğrusu kadın, esaretten kurtulmuş ve kadın vatandaşı olmuştur.

Türk kadınının haklarını kullanabilmesi ancak ve ancak sosyal tekamüle ve kadının eğitimi suretiyle şahsiyet sahibi olmasına bağlıdır.

Medeni Kanun tek kadınla evliliği kabul etmiş olmasına rağmen yine üzüntü ile ifade etmek lâzım gelirse yıllardan beri teamül halinde olan iki, üç evlilik anlayışı ve tatbikatı aradan 30 yılı geçmesine rağmen sosyal bünyemizden bu kötü itiyat sökölüp atılamamıştır. Bugün imam nikahı ile evlilikler devam edip gitmektedir." (84).

Kadının toplum içindeki konumunun iyileştirilmesine yönelik hedefler daha çok Cumhurbaşkanlığı kontenjanından atanan kadın senatörler tarafından dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı kontenjanından atanan kadın senatörlerin konuşmalarında odak noktasını, dinci eğilimlerin kadınların kamu yaşamına katılımına müdahale etmesinin eleştirisi oluşturmaktadır. 1968'de Cumhuriyet Senatosuna Cumhurbaşkanlığı kontenjanından atanan Zerrin Tüzün, "İslam Enstitüsü öğrenci federasyonu tarafından dağıtılan bir bildiri" üzerine gündem dışı söz alarak yaptığı konuşmada;

"bilgiyi ve ilme alabildiğine açık olduğu kadar kadını ve anayı toplumda en önemli bir kişi olarak kabul eden islam dininin, maalesef koyu bir taassubu ve irticai hortlatma emelinde olanlar tarafından istismar"

edildiğini ve kadını "bir tarafa itmek, bilgisiz ve çaresiz bırakmak için de çaba harca"dıklarını ileri sürmüştür. Tüzün konuşmasına şöyle devam etmektedir:

"Oysa biz kadınları kafes arkasına itilerek ikinci plana itilmiş, hak ve görevlerinin neler olduğundan habersiz yaşamaya mahkum edilmiş bir toplumun ne hale geldiğini yakinen görmüş ve bunun zararlarını ve bunun istiraplarını yaşamış bir milletiz.

Bu itibarla bugün kadınlarımızın kendilerine düşen işleri dikkat ve ciddiyetle yaparak ailelerine ve memleketeye karşı olan görevlerini başarı ile yerine getirmekte olmaları karşısında sevinç ve övünç duymalı ve bizlere bu imkânları sağlamış olan büyük insanı daha iyi anlamak, onun eserlerini korumak yolunda maddî ve manevî bütün güçlerimizi seferber etmeliyiz" (85).

Tüzün, Halide Edip Adıvar'ın büstünün dinamitlenmesi olayının ertesinde yaptığı diğer bir gündem dışı konuşmada;

"Memleketin yarı nüfusunu teşkil eden yapıcı ve yaratıcı kadın gücünü etkisiz hale getirmek, kadının şahsiyetsiz, silik ve değerinden habersiz bir köşeye sinmeye teşvik eden, kızların okutulmasının lüzumsuz olduğunu savunan, memlekette tekrar halifelîği ihya etmek, şeriat kanunları mer'i hale getirmek için çaba harcayan gürüha en iyi cevabı Atatürk'e yürekten inanmış evlatları verecektir" (86).

Din temasından hareketle kadın sorununa yaklaşan bir başka kadın senatör de Bahriye Üçok'tur. İslâm dininin kadına bakışının irdelendiği konuşmalarında Üçok, "Dünya tarihinde yüksek yerini her çağda koruyacağı kuşkusuz olan iki büyük deha'nın Hazreti Muhammed ve Mustafa Kemal olduğunu ve onların "iktidarları sürecince kadını hak sujesi durumuna getirmek için çaba sarfettikleri"ni belirtmiştir. Kadınların müslüman ülkelerde köle statüsünde kalmalarının eğitim kurumlarının kadınlara ulaşmaya sına bağlayan Üçok, kadınların kocalarının soyadını taşıması veya kocanın izni olmaksızın kadınların çalışmaması gibi kanun hükümlerinin eşitsizliğe örnek sayılmayacağını çünkü bu hükümlerin aile birliğini koruduğu inancındadır(87). Kadınların toplumsal konumunun iyileştirilebilmesi için, kadınların "yeni haklar peşinde koymaktan çok, sahip bulunduğu hakların bilincine varmalarını gerekli gördüğünü bunun da eğitim ve öğretim seferberliğine gidilmesi ve "son yıllarda güçlenen devrim ve kadın hakları karşıtlarının baskılarının kaldırılma"sı ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir (88).

(85) Zerrin Tüzün, CSTD, Cilt XLVI, 1968, Toplantı 7, s.219-220.

(86) Zerrin Tüzün, CSTD, Cilt LVII, 1970, Toplantı 9, s.379-380.

(87) Bahriye Üçok, CSTD, Cilt XXXI, 1977, Toplantı 16, s.105-107 ve Bahriye Üçok, CSTD, Cilt XIII, 1973, Toplantı 13, s.209-210.

(88) Bahriye Üçok, CSTD, Cilt XIII, 1973, Toplantı 13, s.210. Kadının toplumsal durumunun iyileştirilmesi için kadın eğitimi seferberliğinin şart olduğunu ileri süren görüşler parlamento

Gerek Atatürk devrimlerine bağlılıkları ve bunun çerçevesinde güçlenen dinci eğilimlere karşı tavır alınmasını siyasal iktidardan talep etmeleri ve gerekse İslâm dininin kadına bakışında reformist görüşleri savunmaları ile mecliste kadın sorunu ile ilgili olarak görüş bildiren kadın parlamenterler; cumhuriyet tarihi boyunca görüldüğü üzere kadını, ülke kalkınmasındaki rolünden hareketle değerlendirmişler, aile birliği ve analık rolüne atfettikleri birincil önemle de kendini gösteren mevcut toplumsal ilişkiler çerçevesinde kadının konumunun iyileştirilmesini savunarak , cinsler arasındaki eşitsizliğin giderilmesinde sadece "eğitim seferberlikleri" düzenlenmesi hedefini kaydetmekle yetinmişlerdir.

Yukarıda belirtilen ana eğilimin dışında kadın sorunlarına daha bütüncül bakış içeren, kadınlara yönelik siyasalar oluşturulması yönünde hedefler ortaya koyucu görüşler de ifade bulunmuştur. 1978 yılında Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosuna giren Prof.Dr.Nermin Abadan-Unat, kadınlara siyasal haklar tanınmasını demokrasiye geçişte önemli bir adım olarak nitilemekte, bu hukuki reformun, sosyo-ekonomik gerçeklik kazanmadığı ve yapısal bir değişime yol açmadığı için öncü bir hareket olarak kalma durumuna dikkat çekmektedir (89).

Türk kadınının siyasal tercihlerini bilinçli olarak yapabilmesi için kadının çoğunlukla aile işletmesi içinde ücretsiz bir ev hizmetlisi olarak çalıştırılması, tarım ve endüstri işçisi olarak çalıştığı yerlerde daha düşük ücret alması, örf ve geleneklerin oluşturduğu değer yargıları sistemiyle eşitsiz bir toplumsal rol çerçevesi içine sokulmuş bulunması gibi sosyo ekonomik engellerin ortadan kaldırılmasını gerekli gördüğünü belirten Abadan-Unat; bunların giderilebilmesi için şu önlemlerin alınmasının zorunluluğuna işaret etmektedir :

---

kürsüsünde daha önce de dile getirilmişti: Zerrin Tüzün, CSTD, Cilt XXIV, 1965, Toplantı 4, s. 52.

(89) Nermin Abadan - Unat, CSTD, Cilt XXXIX, 1978, Toplantı 18. s. 580.

1. Tarım sektöründe üretimde bulunan yarım milyonu aşkın köylü kadın nüfusunun; sağlık, eğitim ve ekonomik durumlarıyla ilgili sorunların döküm, istatistik ve bilimsel araştırma yöntemleriyle çıkarılması ve bu amaçla Tarım ya da Köy İşleri Bakanlığında "Köylü kadınlar bürosu" ya da "Dairesi" adıyla özel bir ünite kurulması,
2. Türk sinai kadın işçilerinin sorunları İş Yasası ışığında yeniden ele alınmalı, Çalışma Bakanlığı ya da Sosyal Güvenlik Bakanlığı bağrında "kadın İşçiler Dairesi" kurulması,
3. Kadının gerçek özgürlüğü, ancak analık rolünü kendi iradesiyle belirlemesiyle başlar". Bu nedenle ana-çocuk sağlık sorunlarının bu temel özgürlüğün ışığı altında ele alınabilmesi için Sağlık Bakanlığında bir hukuk ve sağlık komisyonunun faaliyete geçmesi
4. Milli Eğitim Bakanlığının, özellikle yetişkinler eğitimi yoluyla okuma-yazma bilmeyen Kadın vatandaşlar için geniş çaplı bir okuma -yazma seferbirliği ilân etmesi(90).

Senatoda yaptığı çeşitli konuşmalarda kadınların sorunları üzerinde özellikle duran (91) Nermin Abadan-Unat, "karma eğitim sisteminin, laik eğitim anlayışının da ötesinde, günümüz insan hakkı anlayışından" kaynaklanan "eğitsel ve toplumbilimsel gerçeklerden beslenen inkâr götürmez bir gerçek" olduğunu belirtmiş, kız ve erkek okulları kimliğinin korunacağını Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanması üzerine, "toplumsal ön yargıları pekiştiren, yalnız anlamalara yol açan ayrımcı okullar yerine, eğitimin her düzeyinde, türünde ve içeriğinde hedef karma eğitimin gerçekleştirilmesi olmalıdır" uyarısında bulunmaktadır (92).Türk

(90) Nermin Abadan-Unat, CSTD, Cilt XXXIX, 1978, Toplantı 18, s.581.

(91) Bir örnek olarak, Nermin Abadan-Unat'ın 1980 yılı Sağlık Bakanlığı bütçesiyle ilgili olarak yaptığı bir konuşma verilebilir. Bu konuşmasında Abadan-Unat kadın sağlığı konusunda, aile planlaması çerçevesinde durmaktadır: CSTD, Cilt XLV, 1980, Toplantı 19, s.461-463.

(92) Nermin Abadan-Unat, CSTD, Cilt XLVI, 1980, Toplantı 19, s.13.

parlamentosunda ancak 1980'de dile getirilen bu görüşler, kadın sorunlarının çözümlenebilmesinde Türk kadın akademisyeninin bakışını yansıtmakta yardımcı olmaktadır.

VI . KALKINMA TARTIŞMALARI İÇİNDE KADIN SORUNU : YÖN DERGİSİ

1960 sonrasında radikal sağ ve sol fikirlerin tartışma ortamı bulduklarına değinilmişti. Ancak tartışmaların, fikir ve kavramların irdelenmesinden çok, "Türkiye'nin kalkınması" olarak ifade edilen bir hedefin gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik fonksiyonel önerilerle yüklü olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bir diğer deyişle, 1960 sonrası tartışmalar, bir ideolojik bakışın bütüncül olarak, sistemli bir biçimde oluşturulmasında çok, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde yüzyüze geldiği sorunların çözümleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bir başka açıdan 1960 sonrası tartışmalarda temel sorun, Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketlerinin öncü gücü niteliğinde olan aydınlar açısından artık "devleti kurtarmak" değil, iktisadî ve toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmeye dönüşmüştür. Bu bağlamda kalkınma sorununun çözümüne yönelik öneriler, 1960 sonrası dünyada yeni bağımsızlıklarını kazanmış "Üçüncü Dünya" ülkelerinin kapitalist ve sosyalist olmayan kalkınma yolları arayışlarından da önemli ölçüde etkilenmiştir.

1950-1960 döneminde ülkenin genel siyasetini belirlemek-
teki ayrıcalıklı konumlarını büyük çapta yitirmiş olan aydınlar,
1960'a kadar uygulanmış olan ve daha çok ülkenin Batı'ya, özel-
likle de A.B.D.'ye bağımlı hale gelmesine yol açtığı düşünülen
politikaların eleştirisi yoluyla hem eski ayrıcalıklı konumlarını
yeniden kazanmanın arayışı içine girmişler, hem de sosyalist
düşünce ve pratiği etkisi altında buldukları "üçüncü yol" ara-
yışlarına uygun olarak dönüştürerek "ulusallaştırma" çabaları
içinde görmüşlerdir. Bu bağlamda, 1960 sonrası Türk siyasal
ortamını ve Türk sol düşüncesini etkileyen (hatta, bir ölçüde
de belirleyen) "Yön" dergisinin kalkınma-demokrasi-sosyalizm so-
runları çerçevesinde Türk aydınınının görüşlerini yansıtan bir
platform oluşturduğu görülmektedir. Türk toplumunun hızlı bir
değişim sürecinde bulunduğu bir dönemde büyük etkinliği olan bir

aydın hareketi olarak "Yön"ün genel ideolojik çerçevesini ana hatlarıyla verdikten sonra, bu hareket içinde kadın sorununun ve Türk kadınına yönelik hedeflerin durumunu araştırmak istiyoruz (93).

İlk sayısı 10 Aralık 1961'de yayımlanan, içlerinde çok sayıda akademisyenin yer aldığı bir yazar kadrosuna sahip bulunan, yazışları müdürlüğünü Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı haftalık Yön Dergisi'nde hemen her konuda (siyaset, toplum, bilim, eğitim, ekonomi, felsefe, sanat) yazılarının yer alması derginin toplumsal örgütlenmenin her alanında yenileşmeden yana olmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 30 Haziran 1967'de yayın hayatına son veren derginin etkinliği sadece fikir hayatı ile sınırlı kalmamış, 1962 yılında aralarında derginin önde gelen yazarlarının da bulunduğu sol eğilimli aydınlarca kurulan Sosyalist Kültür Derneği ile siyasal yaşamda etkin olabilecek bir örgütlenmeye de önem verildiği ortaya çıkmıştır.

Yön dergisi, geniş tabanlı bir aydın desteğiyle kamuoyunun karşısına çıkmıştır. Derginin ilk sayısında yayımlanan bildirisi çok sayıda aydın tarafından imzalanmıştır (94). Söz konusu bildiride, "Atatürk devrimleri ile amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak, millî üretimi yükseltmekte gösterilecek başarıya bağlıdır. Bu nedenle, topluma şekil vermek durumunda olan aydınların belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Böyle bir kalkınma felsefesinin hareket noktaları, bütün insanların seferber edilmesi, kitlelerin sosyal adalete kavuşturulması, istismarın kaldırılması ve demokrasinin kitlelere mal edilmesidir" denilmiştir (95).

---

(93) 10 Aralık 1961'da yayınlanan ilk sayısı ile 30 Haziran 1967'de yayınlanan 222. sayısı arasındaki sayılar taranmıştır.

(94) Yön bildirisini imzalayanların %6'sı kadındır ve aralarında çok sayıda kadın öğretim elemanı bulunmaktadır. Hikmet Özdemir, Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi (Ankara: Bilgi yay., 1986), s.53 ve 328-326.

(95) A.k., s. 51.

Sosyalizmi "asgelişmiş ülkelerin sosyal adalet içinde hızla kalkınmalarını sağlayacak tek metod" (96) olarak gören dergi yazarları, sosyalist bir toplum düzeninin ancak çok yüksek üretim seviyesine ulaşılmasından sonra kurulabileceği inancındadırlar. Yön yazarlarının sosyalizmi daha çok bir "idare tarzı" olarak gördükleri aşağıdaki satırlardan açıkça anlaşılmaktadır:

"Toplumsal değişimin belli kanunları vardır. Toplumunu değiştirmek isteyenlerin bu kanunlara göre hareket etmeleri lâzımdır. Sosyalist değerleri kabul ettiği halde, bunların gerçekleştirilmesi için gerekli olan yol gösterilince (ki bu ya devletçiliğin genişletilmesi, ya toprak reformu, ya eğitimde imtiyazın kaldırılması gibi bir tedbirdir) bunu kabul etmeyenlere sık sık rastlanır. Bunlar ,mevcut düzende hiçbir değişiklik yapmadan ve gayret sarfedilmeden hastaların bakılacağını, cahillerin okuyacağını, insanların birbirini seveceğini, memleketin kalkınacağını ve ilâ...zanneden iyi kalpli insanlardır. Fakat sadece iyi kalpli olmak başka, sosyalist olmak başka şeydir." (97).

Toplum hayatının çeşitli yönlerinin birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu ve bir noktayı değiştirmek için ona ilişkin bütün noktaların değiştirilmesinin gerekli olduğunu düşünen yukarıdaki satırların yazarı Sadun Aren, toplum hayatının çeşitli yanlarının hep aynı değerde olduğunun savunulamayacağını, toplum olaylarında bazılarının bağımlı bazılarının ise bağımsız değişken durumunda olduklarını, bağımlı değişkenlerin ancak bağlantı içinde oldukları değişkenle birlikte değiştirilebileceklerini belirtmekte ve konuyu şöyle örneklendirmektedir :

"Atatürk devrimlerinin bazılarının bu kadar yıl geçtiği halde istenilen ölçüde yerleşmemiş olmasının sebebi, bahis konusu ettiğimiz bu metod meselesinin gözden uzak tutulmasıdır. Örnek olarak şapka devrimini ele alalım: Şapka giymek, başlıbaşına insan zihniyetini değiştirip onu batılılaştıramaz. Bu sebepten 1925'ten beri şapka giydiğimiz halde, hâlâ sarıklı zihniyetten tamamiyle kurtulamamışızdır. Aynı şeyi kadın hakları için de söyleyebiliriz. Kâğıt üzerinde kadınlara da erkeklerinkine eşit haklar tanıdığı halde, tatbikatta bunu sağlamak mümkün olmamıştır. Çünkü bunlar bağımlı değişkenlerdir. Ve ancak bağımsız değişkenleriyle ahenkli bir şekilde yürütüldükleri takdirde gerçek sonuçlar verebilirler." (98).

(96) Doğan Avcıoğlu, "Yapıcı Milliyetçilik", Yön, Sayı 4, s.3

(97) Sadun Aren, "Demokrasi ve Sosyalizm", Yön, sayı 34, s.3.

(98) Sadun Aren, "Sosyalizm Tartışmaları", Yön, Sayı 40, s.5.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Yön yazarları sosyalizmin kuruluş projesini bütüncül-fonksiyonalist bir toplum kavrayışı ile temellendirmektedirler. Toplumsal değişme süreci de, bu bütüncül-fonksiyonalist kavrayışa uygun bir biçimde, belirli evrensel kurallara(yasalara) tabi olarak gelişen bir süreç olarak görülmektedir. Yön'e göre, sosyalizmin kuruluşu bir toplumsal değişme(ya da toplumu değiştirme) projesidir ve herşeyden önce toplumsal değişmenin evrensel kurallarının bilinmesini gerektirmektedir.

Kapitalist olmayan bir kalkınma modeli arayışında olan dergide Batı uygarlığı da iki noktada eleştirilmektedir. Bunlar, önce Batı uygarlığının bir hıristiyan uygarlığı olması nedeniyle Türk halkına yabancılığı ve sonra da bu uygarlığın değişmeye kapalı olması noktalarında toplanmaktadır (99).

Türk toplumunun Batı'dan bağımsız bir gelişme çizgisi izlemesi gerektiğini öneren dergi, Batı'nın emperyalist eğilimlerine dikkat çekmekte; batılılaşmanın bir kalkınma yolu olmadığını, Batı'dan bağımsız, milliyetçi ve devrimci bir yol izlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Tam bağımsız bir Türkiye için Türkiye'nin ittifaklar ve uluslararası kuruluşlar içindeki konumunu da eleştiren dergi, bağımsızlığın kazanılabilmesi ve korunabilmesi, millî çıkarlara uygun bir dış politika izlenebilmesi için iki büyük devletten de eşit mesafede uzak durmanın zorunlu olduğu görüşünü işlemek-

(99) Özellikle Batı uygarlığının "gerici" vaziyeti ile ilgili olarak Niyazi Berkes şunları yazmaktadır: "Batılılığın ve Batılılaşmanın bugün bir anlamı kalmıştır. Oıda şu: batıcılık geri kalmış toplumların aydınlarının kendi toplumlarının kalkınamaması gerçeğini peçelemek için ilerlemiş toplumları görmekten gelen aşağılık duygusunu hafifletmek için yaptıkları bir toplumsal sakatlığın aydınlar arasında nükseden bir görüntüsüdür...Batıcılık hiçbir yerde gerçekleşmemiş, gericiliğe yarayan bir bireyçi aydın ütopyasıdır." ("Batıcılık Gericiliktir" Yön, Sayı 58, s.8-9). Bu doğrultuda ayrıca bkz. N.Berkes, "Gericilik ve Batının Zararlı Tesirleri", Yön, Sayı 108, s.8-9; E.Tüfekçi(Mihri Belli), "Batı Nedir Artık Bilmeliyiz", Yön, Sayı 126, s.8-9; N.Berkes, "Batı Emperyalizmi ve Batı Uygarlığı", Yön, Sayı 99, s.12.

tedir(100). Demokrasi sorununun kalkınma ve ulusal bağımsızlık sorunlarına göre ikincil bir konumda bulunduğu Yön'de yazarların "demokrasi"yi "eşitliklerin sağlanması"nın gerçekleştiren bir rejim olarak kabul ettikleri ve bu bakımdan da genel oy ve seçimlerin yeterli olmadığını, "ideal demokrasi"ye ancak özgürlüklerin sosyo-ekonomik geçerliklerinin sağlanmasıyla ulaşılabileceğini kaydettikleri gözlenmektedir. Özgürlüklere sosyo-ekonomik geçerlik kazandırılması bakımından da, Yön yazarlarına göre, parlamentarizm yeterli olmayabilir. O halde demokrasi ile parlamentarizm arasında kurulan özsel bağlantının aşılması gerekmektedir. Buradan hareketle batılı olmayan demokrasi modelleri üzerinde durulması da, "batılılaşma"nın İslâmcı olmayan bir bağlamda ilk kapsamlı eleştirisine girişen Yön dergisinin 1960 sonrası Türk fikir hayatına getirdiği önemli bir özellik olarak görünmektedir.

Yön dergisi yazarları ülke kalkınmasının Türkiye'ye özgü bir sosyalizmle sağlanabileceği görüşündedirler. Türk sosyalizmi --ya da, kimi kez adlandırıldığı gibi, "yeni devletçilik, ileri devletçilik, veya yeni sosyalizm--"yalnız sanayi ve ekonomiyi değil millî hayatın her cephesini, Atatürk'ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeler dahilinde düzenlemekten başka birşey değildir." (102). Öncelikle sanayileşme olarak anlaşılan kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bir yandan kullanılan işgücü başta olmak üzere tüm kaynakların tam olarak kullanılmasını sağlamak ve bu doğrultuda planlamayı ise sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki büyük dönüşümleri gerçekleştirecek güçlü bir müdahale aracı olarak kabul etme gerekliliği bu bakımdan anlamlıdır. Böylece çalışmanın (emeğin) en yüksek toplumsal değer

(100) Özdemir, a.g.e., s. 230-233.

(101) Mümtaz Soysal, "Demokrasi Anlayışımız", Yön, Sayı 30, s.3; Taner Timur, "Demokrasi ve Demokrasi", Yön, Sayı 25, s.13; Türkkaya Ataöv, "Hürriyet Olmadan Eşitlik Olmaz", Yön, Sayı 27, s.6. Demokrasi ve Türk demokrasisi konusunda Yön yazarlarının görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdemir, a.g.e., s. 214-221.

(102) Şevket Süreyya Aydemir, "Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü", Yön, Sayı 7, s.7. Türkiye'nin kalkınma yolu olarak yeni devletçilik veya Türk sosyalizmi konularında bkz. Özdemir, a.g.e., s.242-262.

haline getirileceği, kültürel gelişmede fırsat eşitliğinin sağlanacağı ve sonuçta da "çalışanlar demokrasisi"nin kurulacağı düşünülmüştür.

Bu hedeflerini gerçekleştirmek üzere siyasal iktidarı ele geçirerek bir "millî cephe" iktidarı kurulmasını öngören Yön, sosyalizme geçiş evresinde, ilk planda kapitalist gelişme yolunun sakıncalarını ortaya koyarak devletçilik sistemini yerleştirmeyi; millî egemenliği güçlendirerek ekonomik bağımsızlığı sağlamayı ve geniş bir millî rönesansı gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir (103). Bu bağlamda değerlendirilen kalkınma sorununun ele alınış tarzı içinde insanî değerlerin, etik sorunların ve toplumsal ilişkilerin değiştirilmesi hususunun ancak "bağımlı değişkenler" olarak dergi sayfalarında gündeme getirildikleri görülmektedir. Ancak, seyrek de olsa sosyalizmle yeni bir insan yaratmanın da hedeflendiği belirtilmiştir. Bu yeni insana ulaşmak için aşılması gereken kalkınma sürecinde ise insanlardan "idealist" olmaları istenmiş, onlara "ter ve gözyaşı" vadedilmiştir (104).

Kalkınma sürecinde insanlardan "idealist" olmaları beklenirken, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kendisinden önemli hizmetler beklenen ve kalkınma yolunda sorumluluk sahibi olarak gösterilen kadınların durumu ile genel olarak kadın sorununa Yön dergisinde nasıl bir yer verilmiştir ?

Yön dergisinde ilgi çekici olan ilk nokta, Türk toplumdaki kadın-erkek ilişkilerini sorgulayıcı tavrıdır. Kadın-Erkek ilişkilerinin tarih boyunca izlediği değişim süreçlerini ve bu ilişkilerin zaman ve mekana bağlı olarak değişebilir bir nitelikte olduklarını ortaya koymaya yönelik yazılar, Yön dergisinin konuya gündelik yaşam içinde gelenekselleşmiş ilişkilerin değişmez, evrensel ve doğru olarak algılanmasını veya böyle sunulmasını sorgulayan; kadın-erkek ilişkileri konusundaki kalıplaşmış

(103) Doğan Avcıoğlu, "Halkçı, Devrimci, Devletçi ve Milliyetçi Kalkınma Yolu", Yön Sayı 111, s.9; Özdemir, a.g.e., s. 242-263.

(104) "Sosyalizm, hele Türkiye gibi bir ülkede yeni adam yaratma çabasıdır. Geleneksel ve görgüsel yolları bir kenara itip, akılcı çözümlere kolayca bağlanabilen bir adam." (Mümtaz Soysal, "Köyde Sosyalizm", Yön, Sayı 38, s.20). Ayrıca, Neşe Deriş, "Nasıl Kalkınacağız", Yön, Sayı 33, s. 10.

yargıların eleştirilmesine yönelik bir yaklaşım içinde eğildiği söylenebilir (105).

Bu genel saptamanın dışında, dergide kadını konu alan yazıları başlıca üç noktada toplamak mümkün görünmektedir. Bunlardan ilki doğrudan kadınlarla ilgili olan yazılardır. "Kadın nedir?" başlığını taşıyan ve Simone de Beauvoir'ın aynı adlı yapıtının tanıtıldığı yazıda, Beauvoir'ın soruya en doğru yanıtı verdiği belirtilmektedir.

"Kadınlık doğuştan gelmez; sonradan kazanılır. İnsanın dışısının toplum içinde bürüneceği biçimi ne biyolojik, ne psikolojik, ne de ekonomik kader tayin eder. Erkekle kadın arasında kadın denilen bu üçüncü yaratağı hazırlayan, bütün bir uygarlıktır." (106).

Kadının toplum içindeki konumunun değişiminin incelendiği bir başka yazıda kadınların toplum içinde görece olarak daha eşit bir statüye gelmesini "ne Mary Wollstonecraft'ın bildirisi, ne feministlerin nutukları, ne süfrajeterlerin gösteri yürüyüşleri, ne Ibsen'in Nora'sı, ne Shaw'ın 'Mrs. Warren'ini"nin sağlayabildiğini, bu "en büyük devrim"i sağlayanın sadece değişen ekonomik şartlar olduğu belirtiliyordu. Yazar Sevgi Sanlı, ekonomik şartların zorlamasıyla kadınların sisteme dahil edildiği görüşündedir: "Ama birdenbire dünyanın yüzü değişti. Yüzyıllardan beri haklarını savunmada arpa boyu yol alamayan kadınlar kendilerini fabrikada, kürsülerde, balolarda, hastanelerde, Millet meclislerinde erkeğin yanında buldu." (107). Ancak, hiçbir hakkın kendi-

(105) "Yeryüzünde Aşk" başlıklı altıncı sayıdan başlayarak, 13. sayıya kadar devam eden, İngiltere'deki Leeds Üniversitesinde Toplumsal Antropoloji profesörü Dr. Fernando Henrique'nin "Love in Action. The Sociology of Sex" adlı kitabından bölümlerin yayınlanması bu bağlamda örnek olarak verilebilir. "Yeryüzünde Aşk, Sevişme", Yön, Sayı 3, s.18; "Evlilik öncesinde cinsel münasebetleri kısıtlayan, yasaklayan toplumlar", Yön, Sayı 7, s.18; "Evlilik öncesinde cinsel münasebetlere izin veren toplumlar", Yön, Sayı 8, s.19; "Evlilik", Yön, Sayı 11, s.18; "Evlilik Törenleri", Yön, Sayı 12, s.18; "Boşanma", Yön, Sayı 13, s.18. Ayrıca, "Sevişenler neler der?" (1100, 1780, 1895, 1925, 1960'da aşk üzerine söylenenler), Yön, Sayı 3, s.21 yazısı da bu konuya bir diğer örnektir.

(106) "Kitaplar: Kadın Nedir?", Yön, Sayı 14, s.18.

(107) Sevgi Sanlı, "Eşitlik", Yön, Sayı 11, s. 17.

liğinden verilmediğini gözönüne alırsak, zaten balolarda olan kadınların sistemin zorlamasıyla fabrikalarda istihdam edilmeye başladığını kabul etsek bile, kürsülerde mücadele etmeksizin temsil edildiklerini söylemek hayli zordur.

Yön dergisinde çalışan kadın kapsamına ev kadınlarının da alınması istenmektedir. "Çalışan kadın deyince ev kadını bu kategoriye sokmamak düpedüz haksızlık, düpedüz nankörlük ben- ce. Sanki çocuk doğurmak, büyütme, yetiştirmek, bir evin kırk türlü hizmetini görmek iş değil." Sadece ev kadınlarının çalışan kadın olarak nitelendirilmesinin yanısıra çalışan kadınların a aynı zamanda ev kadını oldukları, onların ev içi sorumlulukları- nın hepsini yüklenmek zorunda kaldığı, dolayısıyla dışarıda çalı- şan kadının "iki katlı serf, iki efendinin uşağı" olmak durumun- da kaldıkları belirtilmiştir (108). Bu doğrultuda toplumda kadı- na yüklenen rol de eleştirilmektedir. "Yüksek öğrenim görmüş, ufukları genişlemiş bir erkeği dört duvar arasına kapatıp tat duymadığı, yeni şeyler öğrenmesine fırsat vermeyen, monoton, bir dereceye kadar basit işleri yapmaya zorlamanın haksızlık olaca- ğını kabul ederiz de aynı nitelikleri taşıyan bir kadının dış dünyayla ilgisini kesmesini rahatça isteriz." (109). Ayrıca ka- dın ve çalışma ilişkisi çerçevesinde çalışmanın kadın için en az erkek kadar önemli olduğu, ekonomik özgürlüğü olmayan kadının köle ve dilenciden farksız konumu üzerinde durulmuştur. Türk toplumunda kadının çalışmasının ayıp ve aşağılık görülmesinin Türk kadınının aksamasına yol açtığı, bu değer yargısının değiş- mesi için Türk insanında özellikle de Türk erkeğinde zihniyet değişiminin gerekli olduğu üzerinde duran Selma Ashworth, dergi yazarlarından Atilla İlhan'ın, Türk aydın kadınının kendisine kişilik oluşturmaması sorunu üzerinde durduğu bir yazısı dolayı- sıyla Türk kadınlarının çoğunluğunun kişilik kazanmasının maddi temellerinin oluşmasını erkeklerin engellediğini belirtmekte- dir (110). Kısaca, "Türk Kadını Türk erkeği aksadığı için aksa- maktadır."

(108) Sevgi Sanlı, "Çalışan Kadın", Yön, Sayı 22, s.17.

(109) A.k., s. 17.

(110) Selma Ashworth, "Atilla İlhan'a Cevap", Yön, sayı 21/1, s.13.

Derginin Cumhuriyet'in kuruluşundan beri desteklenen ve daha çok kadınların çalıştıkları sosyal yardım derneklerine karşı tutumu da kadın sayfasında veya kadını konu alan yazılarda ele alınmıştır. Hayır kurumlarında, kermesler, defileler, balolar, yardım kampanyaları türündeki sosyal hizmetlerin "aylak kadınların" uğraşı olduğu ve bunun "bir takım insanların gereksizliğini maskeleyen başka" bir işe yaramadığını, "yirminci yüzyılın ikinci yarısında insana saygı duyan kişilerin böylesi gösterilere, iyi niyetli Marie Antoinette davranışlarına tahammül edemeyeceği" belirtilmekte ve gelecekte kurulacak düzende "hayırsever bayanlara" yer olmayacağı ve hayırsever bayarlardan seçim yapmaları istenmektedir(111). Derginin kadına bakışında sınıf esasına dayalı çözümlere pek yer verilmezken sınıf kavramının daha geniş tutulduğu üst sınıf, egemen sınıf kadınları ve diğerleri kategorilerinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, hayırsever bayanların yanında "çağdaşlaşmayı para, dans, cinsel oyun" olarak gören "yanlış bir genç kız tipi", asi genç kız tipi de eleştirilmektedir. Atilla İlhan yeni yaşama düzeyine girmiş müslüman ülkelerde "kadınların yeni töre ve yasalarla kendilerine tanınmış hakları geleneklerin baskısıyla kullanamadıkları, yine baskılar yüzünden özellikle gelişmiş kentlerde bu yeni kadın tipinin" yaygınlaştığını belirtmektedir (112).

Doğrudan kadını ele alan yazılar arasında, Yön dergisiyle İngiliz Fabian hareketi arasında varolduğu ileri sürülen benzerlikleri kanıtlarcasına Bernard Shaw'ın Akıllı Kadınlara Sosyalizm ve Kapitalizm Üzerine Öğütler adlı yapıtından bölümler de yayımlanmıştır (113).

(111) Ayperi Akalın, "Canı Tende Tutma Ekonomisi ve Hayırsever Bayanlar", Yön, Sayı 113, s.13. Ayrıca Sevgi Sanlı da sosyal hizmet deneklerinde çalışmanın gereksizliğini şöyle vurgulamaktadır: "Sosyal hizmetlere gelince, bir takım insanların gereksizliğini maskeleyen başka neye yarar böyle jestler? Vurguncuların, fırsat düşkünlerinin, emeksiz kazananların, kaçakçıların asalak eşlerinden medet umacağımıza, vurgunculuğu, fırsat düşkünlüğünü, emeksiz kazancı, kaçakçılığı, asalaklığı önlemeye çalışalım." (Aylak Kadınlar, Yön, Sayı 13, s. 16).

(112) Atilla İlhan, "Atilla İlhan'ın Defteri", Yön, Sayı 196, s.15.

(113) Yön hareketi ile Fabian sosyalizmi arasındaki benzerlik J.M.Landau tarafından öne sürülmüştür: Türkiye'de Sağ-Sol Akımlar (Çev.E.Baykal), (Ankara:Turhan K.,1979), s.74-94.

Yön dergisinde doğrudan kadına yönelik olan yazıların dışında , ikinci olarak Yöncülerin önerdikleri sosyo-ekonomik programlar çerçevesinde de kadınlara ilişkin sorunların gündeme geldiği görülmektedir.

Nüfus planlaması ile ilgili tartışmaların yoğunlaştığı sırada Yön dergisi nüfus planlamasından yana olduğunu çeşitli yazılarla açıklamıştır. Siyasal iktidarların doğum kontrolünü, "çığ gibi artan nüfusun okul, mesken, iş, gıda gibi ihtiyaçlarını karşılayamadığı için" istediği oysa Yöncülerin bu soruna insanî bir mesele olarak baktıkları özellikle belirtilmiştir. Nüfus artışı ile ilgili sorunların, nüfus planlaması ile yani beslenecek ağızların sayılarının azaltılması ile çözümlenemeyeceği, gerçek çözümün tek yolunun üretimin hızla artırılmasıyla sağlanabileceği görüşü dergide yer almaktadır(114). Mutlu azınlığa mensup kadınların doğum kontrolü konusunda kanunlarla yasaklanmış olsa bile toplumda çözüm olasılıklarına sahip olduğu, eğitim seviyesi düşük, sağlık kuruluşlarından hizmet alamayan fakir tabakalara mensup binlerce kadının bilgisizliğin, imkansızlığın kurbanı olduğu, en azından sağlıklarını, hiç de az sayılmayacak bir oranda canlarını gebeliği önleme işlemleri sırasında kaybettikleri gerçeği üzerinde durulmuştur(115). Bu çerçevede görülen insani ve sosyal eşitlik adına kürtajın serbest bırakılması da desteklenmektedir (116).

Yön dergisi yazarları halk çocuklarına geniş imkanlar verecek bir demokratik eğitim reformu ile eğitimde fırsat eşitliği yaratılabileceğini, özellikle köylerde kalkınmanın laik ve akılcı bir eğitim sistemi aracılığıyla gerçekleşebileceği, bunun

(114) "Gebelik Nasıl Önlenir?", Yön, Sayı 34, s.13.

(115) "Doğum Kontrolü", Yön, Sayı 34, s. 13.

(116) Dr.S.Kırmızıtoprak, "Kürtaj serbest bırakılmalı", Yön, Sayı 34, s.14. Ayrıca kadınların sağlık sorunları derginin sonraki sayılarında tekrar konu edilmiştir: Dr.Cavit Başer, "Doğum Evlerinde Kadın Ölümü ve Ölü Doğum Oranları", Yön, Sayı 217, s.10-12; Dr. Ceyhun Atuf Kansu, "Sağlık Devletçiliği" Yön, Sayı 71, s. 8-10.

için de köy enstitüleri tarzında kurumlara gereksinim duyulduğu konu edilmiştir (117). Bu bağlamda, köy kadınlarının eğitim sorunlarına da yer verilmiştir (118).

Derginin kalkınmada bir üçüncü yol arayışı içinde olduğuna değinilmişti. Buna paralel olarak aynı yönde arayış içinde bulunan diğer az gelişmiş ülkelerin kalkınma hamlelerinin tanıtılmasını konu alan yazılarda kadınlara yönelik politikalara yer verilmiştir. Örneğin Mısır'da başkan Nasır tarafından Arap sosyalizminin kurulması yönündeki girişimlerin tanıtıldığı bir yazı, "Sosyalizm Din ve Aileye Karşı Değildir" başlığını taşımaktadır (119). Nasır'ın benimsemiş olduğu Arap sosyalizminin ilkeleri arasında yer alan, "kadın erkekle eşit haklara sahip olmalı, kadının hürriyetini engelleyen zincirler kırılmalı, böylelikle kadının toplum hayatının düzenlenmesine olumlu ve geniş ölçüde katılışı sağlanmalıdır." ifadesinin hemen ardından ailenin toplumun temel hücresi olduğu ve onun milli geleneklerin korunabilmesi, toplumun yüceltilmesi ve toplumla birlikte milli mücadelenin hedeflerine doğru yürünebilmesi ve toplumla birlikte milli mücadelenin hedeflerine doğru yürünebilmesi için korunması gerektiğine yer verilmiştir. Ayrıca, Çin'de yeni kadının tanıtılması (120). Castro sosyalizmi anlatılırken Küba'da kadınların devrimden önce ve sonraki konumlarının açıklanması (121) sosyalizmin kadınlara

- (117) Behzat Ay, "Eğitimde Demokrasiye Giden Yol Kapalı", Yön, Sayı 70, s.13; "Üretimin Emrinde Eğitim: Köy Enstitüleri", Yön, Sayı 8, s.10-11; Fay Kirby, "Eğitimde Kapitülasyon", Yön, Sayı 70, s.15.
- (118) Sabahattin Eyüpoğlu, "Köy Kadınları ve Eğitim" başlıklı yazısında, köy enstitülerinde kız ve erkeklerin eşit haklarla çalışmalarının sevinçli ve umutlu bir eğitim havası yarattığını, ancak "bütün devrimlere karşı koyan eski ve gerici Ortaçağımız" ve hala sülüklerle dolu bulanık sularımızın köy kızlarının hayata karışıp yüksek sesle konuşmalarını değil, tek sesli gülüşlerini bile" insafsızca baltaladığını belirtmektedir. Yön, Sayı 17, s. 12.
- (119) "Sosyalizm din ve aileye karşı değildir." (Başkan Nasır'ın görüşleri), Yön, Sayı 46, s. 10-12.
- (120) Marie Gregorie, "Yeni Çin Kadını", Yön, Sayı 171, s.13.
- (121) "Castro Sosyalizmi", Yön, Sayı 7, s.15: "Bugün 16 bin köylü kızı Havana'da okutulmaktadır. Batista zamanında Kübalı köylü kızları Havanayı rüyalarında bile görememekteydi. Oraya ulaşabilenler ancak bir şekilde girebiliyordu: Fahişe olarak."

yaşam değişikliği sunduğu inancının ortaya konulmasına yönelik olarak değerlendirilebilir. Yön'ün kurucu yazarlarından İlhami Soysal'ın "Moskova'da Yedi Gün" başlığını taşıyan yazısında, Moskova'da adeta kadın hakimiyetinin olduğu, kadınların çalışma hayatının bütün kesimlerinde görev aldığı vurgulanarak belirtilmiştir (122).

Derginin tam bağımsız bir Türkiye amaçladığı daha önce işaret edilmişti. Tam bağımsız bir Türkiye için "milliyetçi Türk kadınları"ndan tavır alması istenmektedir. "Bazıları Amerikalı Sever" başlığını taşıyan bir yazıda Türk-Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin üye listesi değerlendirilerek, derneğe üye olan kadınların üst sınıfa mensup oldukları belirtilmiş, listenin "mahvedici emperyalizm, yutucu kapitalizm ile feodalitenin, burokrasinin, burjuvazinin, komprador burjuvazinin mikro-kosmosu" olduğu ve "düşük gelirlinin emeğinden sömürülerek elde edilmiş yüksek gelirlerin tüketim normlarına göre belirlenmiş, kökü dışarıda örgüt" niteliği taşıdığı görüşü ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda, "milliyetçi Türk kadınlarının safiyane de olsa, Amerikan diplomasisinin kartel ve tröst monopollerinin emrindeki personele şüpheyile bakacaklarına, onların oyunlarına gelmeyeceklerine, onurlu ve kişilikli bir dış politikada bağımsızlık yoluna girmiş davranışlara yardımcı olacaklarına inanmak istiyoruz" ifadesi kullanılmıştır(123). Tam bağımsızlık ve ülke kalkınması için kadınların desteğinin istenmesi sadece yukarıdaki satırlarda yer alan görüşlerle sınırlı kalmamaktadır. "Dünya Güzeline Açık Mektup" yazan Şevket Süreyya Aydemir, asırlık uykusundan artık uyanmakta olan, insanlığın vatanı, uygarlığın ve dinlerin vatanı olan Asya Ana'nın bir çocuğu olarak Hindistan'daki tıp eğitimini bırakarak dünya güzeli seçilen ve Vietnam'daki Amerikan askerlerine showlar düzenlemesi için teklif alan Reita Farya'ya seslenmektedir :

"Evet onlar (Hint Halkı--Ek.) seni bekliyorlar.Onların kucaklarına atıl. Onların yaralarını sar.Onların ağlayan göz yaşlarını sil.Tıpkı Anadolu ihtilâl harbinde mehmetçiklerin yanlarında,tâ ön siperlere kadar su

(122) İlhami Soysal, "Moskova'da Yedi Gün", Yön, Sayı 85,s.8.

(123) Batuhan Türkoğlu, "Bazıları Amerika Sever", Yön, Sayı 110, s. 12.

yetiş tiren, mermi yetiştiren, Anadolu hemşirelerin gibi... Hem bak, bir Tıp öğrencisi imişsin. Hemen eline çantayı, neşterlerini al, koç onların yanına! Senin yerin orasıdır. Fariya! Yoksa sarhoş barları değil." (124).

Son olarak Yön dergisinde yer alan çeşitli röportajlarda kadınların konu edinildiği görölmektedir (125). Daha çok kırsal kesimde kadınları ve kadın yaşamını kuşatan baskıcı geleneklerin aktarıldığı yazılarda insan onuru çiğnenmiş bir kitlenin tablosu çizilmektedir.

Yön Dergisi ile birlikte Türk entellektüel çevrelerinde kadın sorunlarına göreli olarak daha kapsamlı bir ilginin başlamış olduğu ancak bu ilginin yeni bir kadın tasarımı içermekten çok mevcut sosyo-ekonomik düzende kadınlarında sömürüldüğü ve yeni bir düzende kadınların yaşam koşullarının kendiliğinden iyileşeceği inancının dergide vurgulandığı söylenebilir.

VII . 1960-1980 DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTELİ KADINLAR

A. 1960-1980 Döneminde Üniversiteler

27 Mayıs ihtilâlinin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan üniversite ve üniversiteli gençlik, ihtilâl sonrasında da Türk siyasal hayatında önemli bir rol oynadı. İhtilâl öncesinde tartışılan üniversitenin özerkliği ve üniversite reformu 27 Mayıs ertesinde hemen gündem geldi. Milli Birlik Komitesi çıkardığı yasalarla DP iktidarı döneminde çıkartılan üniversitenin

(124) ř.S.Aydemir, Yön, Sayı 195, s.5.

(125) Sevgi Sanlı, "Cezaevindeki kadınlar arasında", Yön, Sayı 55, s.8; Kaya Çetinkanat, "Namusluysanız asıl suçluları açıklayınız", Yön, Sayı 69, s.10. Çetinkanat bu röportajında toplumdaki çifte standartlara dikkat çekiyor. Genç yaşta fuhuş yapmak durumunda bırakılan kadınları, "mağdurlar teşhir edilirken, suçlular hakkında tahkikatın gizli tutulması" temelleri bozuklukları, toplumsal dengesizlikleri görmezden gelen zihniyetin uzantısı olarak görmektedir. Ayrıca bkz. Uğur Cankoçak, "Halı ilmiklerinin arasındaki dertler", Yön, Sayı 19, s.16; Dursun Akçaşı "Halı İlmiklerinin röportajı derginin 145-151. sayılarında yayınlanmıştır. Anadolu geleneklerinde kadının konumunu sergileyen bir dizi röportaj, aşk, evlilik, düğün, cinsel yaşam temaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Anadolu kadınının gelenekler içindeki yerini anlatan bir diğer yazı: Muzaffer Erdost'un şemâinli röportajlarının bir bölümüdür: "Ölüye Ödenen Ücret: Bir Genç Kız" Yön, Sayı 186, s. 12.

özerkliğini zedeleyici yasaların iptaline gitti. 115 sayılı yasa ile Milli Eğitim Bakanı'na tanınan üniversite elemanlarını bakanlık emrine alma yetkisine kaldırıldı. Bununla birlikte 27 Ekim 1960'da MBK'nce çeşitli üniversitelerde görevli 147 öğretim üyesi görevlerinden uzaklaştırıldı(126). Bu uzaklaştırma olayı üniversite çevresinde büyük tepkiyle karşılanınca karar geriye alındı; ancak uzaklaştırılan öğretim üyeleri görevlerine iki sene sonra iade edilebildi.

1961 Anayasasının 120.maddesi ile düzenlenen üniversite özerkliği, bu yöndeki tartışmaları sona erdirirken, eğitim ve buna bağlı olarak üniversite reformu ile ilgili tartışmalar kamuoyunun gündeminde önemli bir yer tutmaya devam edecekti (127).

1960 sonrasında yüksek öğrenime duyulan talep hızlı bir artış göstermiştir. Ulusal gelirden toplumun alt katmanlarının daha fazla pay almasına olanak tanıyan sosyo ekonomik düzenlemelerin uygulanabilirlik kazanması bu kesimlerden gelen gençlerin kendilerine sınıf değiştirme olanağı tanıyan tek olanaktan yararlanmak istemeleri üniversite öğrencisi sayısında hızlı bir artışa neden olmuştur.

Farklı toplumsal yapılara ve farklı toplumsal gelişme çizgilerine sahip olmalarına rağmen batılı ülkelerde ve Türkiye'de hemen hemen aynı tarihlerde gerçekleşen üniversite öğrencisi olma ayrıcalığının sadece üst toplumsal sınıflardan gelen gençlere açık olma özelliğindeki kırılma üniversitenin "popülasyonu" şeklinde kendini göstermiştir(128). Batılı ülkelerde üniversite öğrencilerinin toplumsal kökenlerindeki farklılaşma üniversitenin demokratik bir yapı kazanmasında belli bir rol oynamışsa da

(126) 147'ler Meselesi, Beyaz Kitap (İstanbul: Sermet M., 1962),

(127) Üniversite Reformu ile ilgili tartışmalara örnek olarak bkz. Milli Eğitim Bakanı İbrahim Ökten ve diğerleri (Açık Oturum), "Üniversite Meselesi", Forum, Sayı 262 (1 Mart 1965) s.1-8; Yaşar Karayalçın, Meseleler ve Görüşler Cilt I (Ankara: y.y., 1965).

(128) Jürgen Habermas ve diğ., Student und Politik, eine Soziologische Untersuchung zum politischen Bewusstsein Frankfurter Studentes (Berling: Luchterland Verlag, 1969); Noam Chomsky, Aus Staatsraison (Frankfurt am Main: Edition Suhrkamp, 1974), Wolf-Dieter Narr, "Nachruf auf die Universität, Leviathan, Heft II (1982), s.202-238.

üniversitenin demokratik bir yapı kazanmasının arkasında, bilim üretme faaliyetinin değişen niteliğinin yatmakta olduğu söylenebilir(129). Batılı ülkelerde bilim ile teknoloji arasında birbirlik bir ilişki kurulmasından sonradır ki bilim sadece onu üretenler tarafından belirlenen bir faaliyet olmaktan çıkarak daha çok onu tüketenler tarafından belirlenen bir faaliyet alanı olmuştur. Tüketenler sayısındaki global artış, bilgi üretme faaliyetinde bulunan üniversitelerin kullanılabilir bilgi üretecek insanlar yetiştirme fonksiyonunun ağırlık kazanmasına yol açmıştır (130). Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler bilimin sadece üniversiter yapılarda yapılagelmesi geleneğinin kırılması ile birlikte, hızla değişen ve çoğalan bilgilerin edinme yolları daha çok sayıda insana açılırken, bilgi üzerine kurulan iktidarların sarsılmasını da beraberinde getirmiştir. Herkesin bilginin ancak bir parçasına sahip olabileceği bunun uzantısı olarak uzmanlaşma eğiliminin artması üniversitelerin katı hiyerarşik yapılarının ve bilgi aktarma edimlerinin gözden geçirilmesisonucunu doğurmuştur (131).

Daha çok batılı ülkelerde görülen üniversitenin işlevlerinin değişmesi olgusuna, daha hızlı kalkınmak bunun için de daha hızlı teknolojik gelişme göstermek arzusunda bulunan Türkiye'de de rastlanmaktadır. Nitekim Metin Heper, buna işaret etmektedir: Heper, "Birinci Meşrutiyetten beri diğer sistemlerden otonom, kendi başına bir değer olarak kabul edilen siyasal demokrasi kurumu"nun (üniversitenin) "ilk defa 1960'larda ekonomik kalkınmaya katkısı yönünden çözümlenmeye başla"ndığına işaret etmektedir. Bu türlü çözümlenmeye göre de "üniversitenin işlevi, nitelikleri ve sayıları belirlenmiş insan gücünü sağlamaktır."(132).

(129) Necip Alsan, Çağımızı Hazırlayan Düşünce:Eylem ve Düşünce Açısından 19.yüzyıl(İstanbul:Varlık yay., 1969) ve Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız 20.yüzyıl(İstanbul:Varlık yay., 1969).

(130) Üniversite Modelleri ve fonksiyonları için bkz.Seha L.Meray, "Üniversite Kavramları ve Modelleri", AÜSBEED.,Cilt XXVI, Sayı 1, (1971),s.13-66.

(131) Karl-Werner Brand ve Diğ. Aufbruch in eine andere Gesellschaft,(Frankfurt,New York:Campus Verlag,1984),s.25-33.

(132) Metin Heper, "Üniversitenin İşlevleri ve Toplumsal Değişim", TODAİED,Cilt VI,Sayı 1 (Mart 1973), s. 51.

Üniversitenin işlevini tek boyuta indirerek ülke kalkınması için başta teknik eleman olmak üzere insan gücünün yetiştirilmesi olarak kavrayan siyasal iktidarlar, yüksek öğrenimdeki talep artışının karşılanmasını politik bir yatırım aracı olarak görmüşlerdir. Buna bağlı olarak çok sayıda yeni üniversite kurulmuş, çeşitli fakülte ve yüksek okullar açılmıştır. Artan talebi karşılamak üzere kurulan yeni üniversitelerden ilki 1967 yılında 892 sayılı yasa ile kurulan Hacettepe üniversitesidir. 1969 yılında 1184 sayılı yasa ile kurulan, Ankara, İstanbul, İzmir, Elazığ, Zonguldak, Adana, Edirne, Eskişehir ve Sakarya'da öğrenime geçen Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademileri ile 'akademi modeli' mühendislik alanlarına da aktarıldı. Ayrıca 1965-1971 yılları arasında özel yüksek okullar eğitim ve öğretim uygulamasına geçildi. Bu tarihler arasında "özel okullar yasasına" dayanılarak kurulan 44 özel yüksek okul - ki daha çok mühendis ve mimar yetiştirmeye yönelik - ilgili meslek odalarının özel yüksek okulların anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurması, Anayasa Mahkemesinin de 12 Ocak 1971'de özel okullar yasasının ilgili maddelerini iptal etmesine kadar faaliyette bulundular (133).

Öğrenci talebini mevcut fakülte ve yüksek okullar karşılayamadığı için merkezi seçme sınavı uygulamasına gidildi. 1963-1964 öğretim yılında ilk defa yapılan sınava 32.000 öğrenci girerken bu sayı 1970'li yıllarda 450.000'e ulaşmıştır (134). Merkezi seçme sınavları sonuçları Türkiye'de hem bölgesel ve sınıfsal eşitsizleri hem de yüksek öğretim kurumları önünde yığılmayı sergilemesi açısından eğitim sisteminin yapısal bozukluklarının açıkça görülmesinde yardımcı olmuştur (135).

Bütün dünyada yüksek öğrenim gençliğinin siyasal aktivite kazanarak sistemlerisorgulaması daha sonra 1968 öğrenci hare-

(133) Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", s. 672.

(134) Cemal Mihçioğlu, Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz, (Ankara: AÜ B., 1965), s. 103-108.

(135) Bu konuda bkz. Cemal Mihçioğlu, Eğitimde Yörelerearası Dengesizlik, (Ankara: AÜSBF yay, 1980).

ketleri adıyla anılacak kitle hareketlerinin oluşmasına yol açmıştır. 1960'lı yılların sonralarına doğru başta ABD olmak üzere batılı ülkelerde başlayan, her ülkenin toplumsal koşullarına göre farklı özellikler taşıyan gençlik hareketleri kısa zamanda yaygınlaşarak doğu Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de de kendisini gösterecektir. Bu tarihten itibaren de üniversiteli gençlik Türk siyasal hayatının gündemindeki odak noktalarından biri haline gelmiştir.

1960'lı yılların sonu batılı sanayileşmiş ülkelerde, gerek öğrencilerin toplumsal kökenlerinde farklılaşma ve gerekse nicel olarak üniversite eğitiminden yararlananların sayısındaki artış bir yandan yüksek öğretimin kitleselleştirilmesini getirirken öte yandan üniversitelerin düzenleniş biçiminin gözden geçirilmesi yolunda eleştirilerin oluşmasına yol açtı. Nitekim batı Avrupa üniversitelerinde başlayan gençlik hareketlerinin ilk amacı üniversitenin demokratikleşmesinin sağlanması idi(136). Yine bu yıllar sanayileşmiş batılı ülkelerin tüketim toplumu kimliğinin belirleyici olmaya başladığı bir dönemdir. Tüketim toplumunun tek boyutluluğunun eleştirisi fikri düzeyde kalmamış, bu eleştirinin siyasal eyleme dönüştürülmesinde yüksek öğrenim gençliğine bir misyon atfedilmiştir. Kapitalizmin bu aşamasında sistemle bütünleşen, pastadan daha büyük pay alan işçi sınıfının 'ilerici' misyonunun yitirdiği gerekçesiyle onun yerine sistem ile çelişkileri bulunan ve aralarında toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını yitirmiş, gelecekteki toplumsal yerinin niteliğine ve ona ulaşma yollarına eleştiri getirmiş yüksek öğrenim gençliğinin de bulunduğu marjinal grupların siyasal sistemi değiştirebilme potansiyeli taşıdığı görüşü genç üniversite öğrencileri tarafından paylaşılmış ve onların ülke siyasetini yönelik programlarla siyasal eylemlerde bulunmalarına neden olmuştur(137).

(136) Ahmet Taner Kışlalı, Öğrenci Ayaklanmaları, (Ankara: Bilgi Yay., 1974), s. 41-43.

(137) Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., s. 41-43.

Doğu Avrupa ülkelerinde de hemen aynı yıllarda görülen, bu ülkelerde de sayıları hızla artan üniversite öğrencilerinin eylemlerinin daha çok sistem içi-rejim ile ilgili- eleştirilerin gündeme getirilmesine yönelik olduğu bilinmektedir(138).

Türkiye'de de sayıları hızla artan üniversiteli gençliğin başkaldırısı üniversitenin yapısal sorunlarından hareketle başlamış ancak kısa zamanda, ülkenin aydınların öncülüğünde bir kalkınma modeli arayışları ile eklenerek ülke siyasetine yön vermek doğrultusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Batılı sanayileşmiş ülkelerde toplumsal düzene karşı olan ve muhalefet olarak örgütlenmeye çalışan genç üniversiteli, Türkiye'de iktidarı ele geçirmek, toplumsal düzeni kendi öncülüğünde değiştirme yolunda siyasi eylem koymuştur. Üniversitenin yapısal değişiminin ancak düzen değişimi ile mümkün olabileceğine inanan radikal öğrenci eylemleri ağırlıklarını düzen değiştirme yönünde koyunca ki bu eğilim 1970'li yılların ortalarında daha da kuvvet kazandı- üniversitenin yapısında bir dönüşüm gerçekleşmedi. Oysa sanayileşmiş batılı ülkelerde üniversitenin demokratikleşmesi, demokratik bir yapı kazanması hususunda yeni yasalarla kurumsal düzenlemelere gidildi. Türkiye'de radikal yönelimler içeren öğrenci hareketleri karşısında üniversitelerin temel sorunu bu hareketlerin önlenmesi için yeni düzenlemelere gidilmesi, yeni önlemlerin alınması oldu. Siyasal iktidarlar da bu doğrultuda üniversite sorunları ile ilgilendiler. 12 Mart 1971'den sonra kurulan reform hükümetleri, üniversite sorununu öncelikle ele aldılar. 1971'de yapılan Anayasa değişikliği içerisinde üniversiteleri konu alan 120.madde de vardı. Yapılan değişiklikte soyut bir özerklik kavramından söz edilmekteydi. "Hatta, özerkliğin "mali özerklik" olarak anlaşılması için, maddeye yeni bir fıkra eklenerek, üniversite bütçelerinin "genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak" yürürlüğe konulup denetleneceği belirtilmişti" (139). 20 Haziran 1973'te kabul edilen 1750 sayılı Üniversi-

(138) Kışlalı, a.g.e., s. 45-47.

(139) Mümtaz, Soysal, Anayasanın Anlamı, s. 352.

teler Kanunu ve 1765 sayılı Üniversite Personel Kanunu ile tüm yüksek öğrenimin bütünlük içinde düzenlenmesi amaçlanmıştır. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile getirilen yeniliklerden bazıları şunlardır :

- 1- Yükseköğretime yön vermek amacıyla Yükseköğretim Kurulu(YÖK)'nun yaratılması(Madde 4).
- 2- Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesinin kuruluş kanunlarındaki bazı hükümler saklı kalmak kaydıyla bütün üniversitelerin bu kanun kapsamına alınması (madde 83).
- 3- Üniversiteleri dışardan denetlemeyi sağlayacak olan Denetleme Kurulunun kurulması(Madde 7,8).
- 4- Üniversitelerin güvenliği açısından hükümetin üniversite yönetimine el koyabilmesi(Madde 69).
- 5- Asistan ve öğrencilerin yönetime katılmalarının sağlanması (Madde 33,58).

12 Mart rejiminin "denetimci" temel felsefesinin yansıdığı yeni üniversiteler kanunu tartışmalara yol açmış ve bazı maddeleri Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle 1975 yılında Anayasa Mahkemesince iptal edilmişti.

1971 sonrasında yeni üniversitelerin açılmasına devam edildi. 1971'de Robert Kolej Boğaziçi Üniversitesine dönüştürüldü. 1973 yılında Çukurova, Diyarbakır, Cumhuriyet , Anadolu Üniversiteleri, 1975 yılında İnönü, Fırat, 19 Mayıs, Selçuk Üniversiteleri kuruldu. 1492 sayılı yasayla tasfiyesi kararlaştırılan özel yüksek okullara bir süre daha örgenci alınmaya devam edildi ve daha sonra özel yüksek okullar Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademilerine bağlandı. Ayrıca çok sayıda eğitim enstitüsü açıldı. Yüksek öğrenime artan talebi karşılamak amacıyla, 1975 yılından itibaren YAY-KUR ve ön lisans uygulamasına da gidildi.

1960 sonrasında siyasal iktidarların yüksek öğrenime artan talebi politik bir yatırım olarak görmeleri sonucu ülke ihtiyaçlarına cevap vermeyen yüksek öğretim politikasının gözden geçirilmesi 1979'da yeniden gündeme gelmiş, üniversite reformu çalışmalarına yol açmışsa da uygulamaya geçilmemiştir. (140).

(140) 1979 tarihli "Üniversiteler Yasa Tasarısı" için bkz.H.Korkurt, Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları (Ankara :AÜEF yay., 1984), s. 43.

1980 yılında Türkiye'de üniversite ve yüksek okulların kurumsal işleyişlerinde farklı yapılanmalar söz konusu idi. Üniversiteler 1750 sayılı kanunla, İTİA leri 7334 sayılı, DMMA leri 1184 sayılı, Milli Eğitim Bakanlığı ile ilişkili DMMA leri 1418 sayılı, Güzel Sanatlar Akademisi ise 1172 sayılı kanunla yönetilmekteydi. Ayrıca 1972-1978 yılları arasında Anayasa Mahkemesi'nin verdiği çeşitli iptal kararları yerine yeni düzenlemeler yapılmamış ve boşluklar doldurulmamıştı (141). Çeşitli yüksek öğrenim kurumlarında verilen akademik ünvanlar dahi farklılık taşıyordu.

12 Eylül 1980'den sonra 4 Kasım 1981' tarihli 2457 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunu ile bütün öğretim kurumları 27 üniversite çatısı altında toplanmış ve üniversite sisteminin yönlendirilmesi Yüksek Öğretim Kuruluna bırakılmıştır.

B. 1960-1980 Döneminde Üniversiteli Kadınlar

1. Kız Öğrenciler

a- Kız öğrencilerin sayısal dağılımı

1955-56 öğretim yılında 36 998 olan üniversite ve yüksek okullardaki toplam öğrenci sayısı, 1960-61 öğretim yılında yaklaşık 1.6 kat artarak 65 297'ye, 1965-66'da 2.6 kat artarak 97 309'a ulaşmıştır. Toplam öğrenci sayısındaki artış 1970'li yıllarda daha belirgin bir hale gelmiş, yüksek öğrenimdeki toplam öğrenci sayısı 1955-56 öğretim yılındaki toplam öğrenci sayısının 8.7 katına erişmiştir (142).

1960'larda iktisadi ve toplumsal alanlarda hızlı bir kalkınma sürecine giren Türkiye'de "sosyal devlet" ilkesine uygulanabilirlik kazandırılması görece daha dengeli bir paylaşım olarak vermiş olması yüksek öğrenimde öğrenci sayısında hızlı bir artışa neden olmuştur. Ancak 1970'li yılların ortalarına gelinceye kadar yüksek öğrenimdeki kız öğrencilerin oranının değişmemiş olması kadınların bu olanaktan artan sayılarla yararlanmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kız öğrencilerin ilk, orta, lise ve teknik okullarındaki oransal paylarında bir artış olduğu gözlenmektedir.

(141) Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının gelişimi", s. 672.

(142) Kazgan, a.g.m. s. 45.

Her öğrenim düzeyinde kızların toplam öğrenciler içindeki payı (%) (1960-61-1973-74 arası)

Yıl	İlkokul	Ortaokul	Lise	Meslek okulları	Yüksek öğrenim
1960-61	37.2	24.3	25.9	30.3	19.9
1965-66	39.5	27.4	27.7	33.2	20.7
1970-71	42.3	26.8	28.7	33.9	18.9
1973-74	43.5	28.4	31.7	35.8	20.2

TABLO : 31

KAYNAK: Gülten Kazgan, "Türkiye Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması" Toplum ve Bilim, 5/1978, s.44'den Yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kadın nüfusun toplam nüfusun yarısının altına inmeye başladığı 1960 sonrasında, ilkokuldaki kız öğrenci oranı kadınların nüfus içindeki payına yaklaşmıştır. Lise ve meslek okullarında kız öğrenci oranının toplam öğrenci oranının üçte birine yaklaştığı görülmektedir.

"Diğer bir deyişle, (üniversite hariç) kız öğrenci sayısı hem toplam nüfus, hem kent nüfusu hem toplam öğrenci sayısından daha süratle yükselmiştir. Böylece kızların eğitiminin, toplumun biraz daha alt tabakalarına ulaştığı"(143), anlaşılmaktadır.

Ancak yine de 1975'te altı ve daha yukarı yaşlardaki kadınların yüzde 52.2 si okuma yazma bilmektedir. 11 ve daha yukarı yaşlarda ilkokulu bitiren kadınların oranı yüzde 33, orta öğretim görenlerin oranı yaklaşık yüzde 7'dir. Toplam kadın nüfusu içinde yüksek öğrenim gören kadınların oranı ise ancak binde beştir. 1980'de altı ve yukarı yaşlarda okur yazar olmayan kadınların oranı % 45.3 iken erkeklerin oranı yüzde 20 dir. Özellikle köylerde okuma yazma bilmeyen kadınların oranı hızla yükselmekte % 54.1'e ulaşmaktadır. 1980 yılı itibariyle toplam kadın nüfusu içinde yüksek öğrenim gören kadınların oranı ise ancak yüzde bir'e yükselbilmiştir (144).

Kız öğrenciler yüksek öğrenim kurumlarından daha çok yararlanabilme olanağına ancak 1975 yılından sonra kavuşabilmişler-

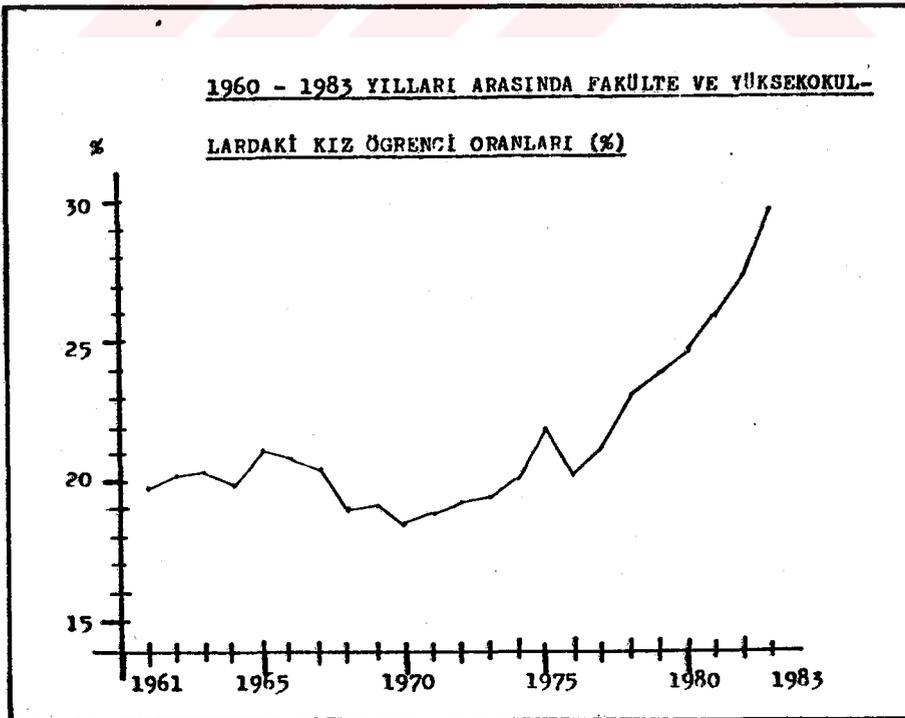
(143) Gülten Kazgan, a.g.m.s. 45.

(144) Kırsal ve kentsel kesimde kadınların eğitim durumları ve

1960 - 1983 YILLARI ARASINDA FAKÜLTE VE YÜKSEKOKULLARDA
ÖĞRENCİ SAYISI

ÖĞRETİM YILI	Öğrenci Sayısı			Kız Öğrenci Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	
1960-1961	52290	13007	65297	% 19.9
1961-1962	51893	13191	65084	% 20.2
1962-1963	56293	14356	70649	% 20.3
1963-1964	61791	15490	77281	% 20.4
1964-1965	66454	17881	84335	% 21.2
1965-1966	76918	20391	97309	% 20.9
1966-1967	86254	22378	108632	% 20.6
1967-1968	100180	23503	123683	% 19.0
1968-1969	113330	26670	140000	% 19.1
1969-1970	119721	27454	147175	% 18.7
1970-1971	137759	32034	169793	% 18.9
1971-1972	137061	32611	169672	% 19.2
1972-1973	135470	32448	167918	% 19.3
1973-1974	141661	35620	177281	% 20.1
1974-1975	204883	37419	262302	% 21.9
1975-1976	213292	64847	321568	% 20.2
1976-1977	241619	73242	344305	% 21.3
1977-1978	247145	79538	346476	% 23.0
1978-1979	246808	79878	333316	% 24.0
1979-1980	203500	66778	270278	% 24.7
1980-1981	175558	61811	237369	% 26.0
1981-1982	174345	66058	240403	% 27.5
1982-1983	197962	83577	281539	% 29.7

TABLO -32 Millî Eğitim İstatistikleri

GRAFİK : 7

dir. 1970 sonrasında orta öğretimde kız öğrenci oranının artmasının sonucu olarak, bu tarihten sonra yüksek öğrenimdeki kız öğrenci oranında bir kıpırdanma söz konusudur. Yüksek öğrenimdeki toplam öğrenci sayısı içinde kız öğrencilerin oranı 1960-61 öğretim yılında yüzde 19.9, 1965-66 öğretim yılında yüzde 20.9, 1970-71 öğretim yılında yüzde 18.9 iken bu oran 1975-76 öğretim yılında yüzde 20.2'ye, 1980' öğretim yılında yüzde 24.7 ye yükselmiştir.

Ancak 1975'ten itibaren yüksek öğrenim kurumlarından daha çok sayıda kız öğrencinin yararlanabilmesi, kabul edilen gelişme stratejisi içinde kadınların ihmal edildiğine bir kez daha işaret etmektedir. Zira toplumun alt tabakalarına mensup erkeklere yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilme olanağı daha erken (1950'li yılların ikinci yarısından itibaren) verilmiştir. Kadınların bu olanağa daha geç kavuşabilmeleri sistemin önce erkekler tercihini de ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra toplumun alt tabakalarından özellikle de kırsal kesimden gelen kız ve erkek öğrencilerin yüksek öğrenim kurumlarından yararlanmada eşit şansa sahip olmadıkları da bilinmektedir. Nitekim DPT'nin Yüksek Öğrenime Başvuran öğrenciler üzerine yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, 1974-75 öğrenim yılı için Üniversite giriş sınavlarına başvuran köy kökenli erkek öğrenci sayısı köy kökenli kız öğrenci sayısının 10.5 katıdır (145).

---

eğitim kurumlarından yararlanabilme olanaklarının incelenmesini konu alan bir çalışma , bkz. Ferhunde Özbay, "Türkiye'de Kırsal ve Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde etkisi", Nermin Abadan-Unat (der.), Türk Toplumunda kadın, (Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., 1982) s.171-197.

(145) DPT'nin 1974-1975 öğrenim yılında üniversitelere başvuran ve sınavları kazanan öğrencilerin niteliklerinin saptandığı araştırmada su sonuçlara yer verilmektedir. Bu ders yılında üniversiteye başvuranların yüzde 22.6 kazananların % 281 ; kız öğrencilerdir. Kız öğrencilerin yüzde 54'ü üç büyük kentten gelmektedir. Kız adayların yüzde 18'inin baba mesleği çiftçi ve işçi, yüzde 38'inin baba mesleği uzman meslek sahibi ve memurdur. Tevfik Çavdar, Demet Tümay, Tuna Yurtseven, Yüksek Öğrenime Başvuran öğrenciler 1974-1975, Sosyo-Ekonomik Çözümleme, (Ankara : DPT yay, 1976) s. 15 vd.

Toplam kadın nüfusu içinde yüksek öğrenim olanağından yararlanabilen kadın oranı çok düşük olmasına rağmen, yüksek öğrenimdeki kız öğrencilerin oransal paylarının diğer batılı ülkelerle kıyaslandığında çok düşük olduğu söylenemez. Bunun yanı sıra kız öğrencilerin hemen hemen bütün fakülte ve yüksek okullarda sayılarının artmış olması da uzman mesleklerde geleneksel kadın ve erkek işleri arasındaki ayrımın bu dönemde giderek önemsizleştiğini ortaya koymaktadır. Ancak bu ayrımın tamamen ortadan kalktığını da söylemek şüphesiz yanıltıcıdır. Görünürdeki tablonun iyimserliğine rağmen aşağıda örnekleriyle vurgulanacağı üzere bu ayrımın içten içe devam ettiği de görülmektedir.

b-Kız öğrencilerin bilim dallarına göre dağılımı

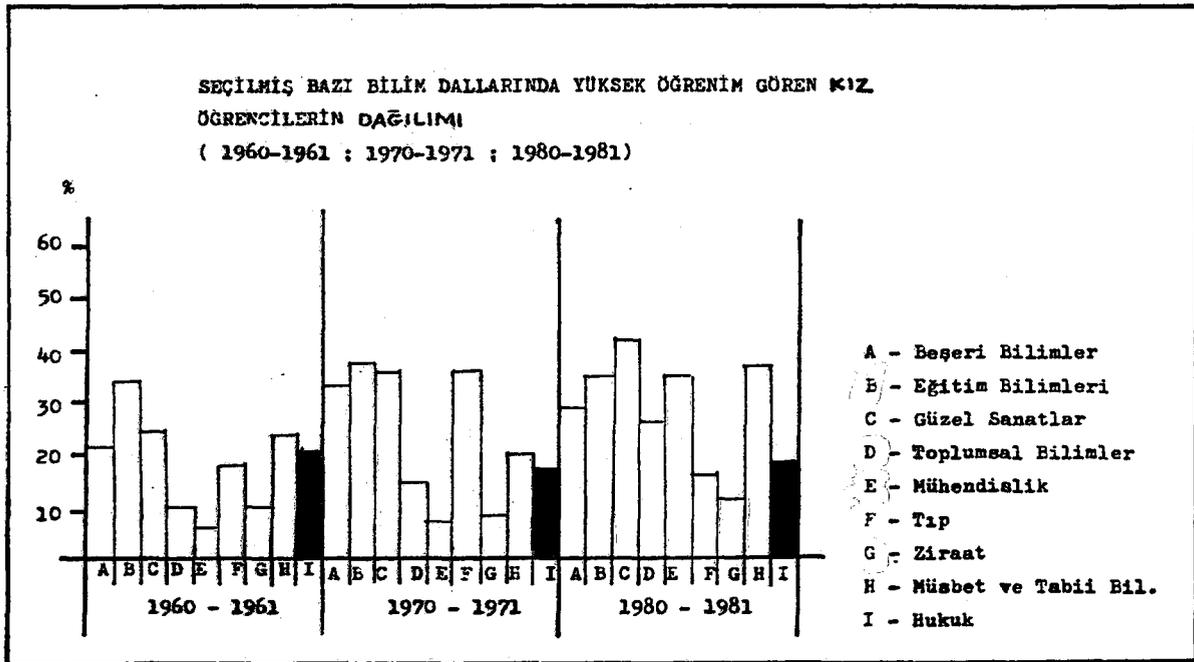
1960-1980 arasındaki dönemde kız öğrencilerin giderek artan oranlarda sayıları da çoğalan tıp fakültelerini tercih ettiği aşağıdaki tablo yardımıyla izlenebilir. 1960-61 öğretim yılında tıp fakültelerinde kız öğrenci oranı yüzde 17.9 iken bu oran 1975-76 öğretim yılında yüzde 18.6'ya ,1980-81 öğretim yılında ise yüzde 25'e yükselmiştir. Daha öncede belirtildiği gibi, uzman mesleklerde kadın - erkek ayrımının toplumsal gereklilikler nedeniyle ikincil kaldığı Türkiye'de, statüsü ve geliri yüksek hekimlik mesleğini kazandıracak tıp fakültelerine kız öğrencilerin istekli olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye gibi nüfusunun büyük çoğunluğunun müslüman olduğu benzer ülkelerde görüldüğü üzere sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasının yanı sıra kaç göç geleneğinin devam ediyor olması daha çok sayıda hizmet verebilecek kadın hekimlere duyulan ihtiyacı pekiştirmiştir. Tıp Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrencilerin sayılarının artmış olmasının yanı sıra tıp eğitimi kadar 'uzun sürmeyen' ve 'yorucu olmayan' diğer tıbbi uzman mesleklere kız öğrencilerin gösterdiği ilgi dikkat çekicidir. Örneğin Diş Hekimliği Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı 1975-76 öğretim yılında yüzde 24.4, 1980-81 öğretim yılında yüzde 33.3, Eczacılık Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı 1975-76 öğretim yılında yüzde 50.88, 1980-81 öğretim yılında yüzde 55.7'dir. Eczalık Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin tıp fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin iki katı olduğu gözönünde tutulursa, kız öğrencilerin eczacılık fakültelerini seçiminde, eczacılığın 'kadına daha yararlı' meslek olduğu şek-

SEÇİLMİŞ BAZI BİLİM DALLARINDA KIZ ÖĞRENCİLERİN ORANLARI (%)

BİLİM DALLARI	Kız Öğr. Oranı 1960-1961 (%) (*)	Kız Öğr. Oranı 1970-1971 (%)	Kız Öğr. Oranı 1980-1981 (%)
Beşeri Bilimler	20.3	33.2	29.1
Doğal Bilimler	24.4	20.0	37.2
Hukuk	21.8	17.5	18.9
Tıp Bilimleri	17.9	35.4	34.9
Ziraat	9.4	8.0	11.2
Sosyal Bilimler	9.4	14.2	26.6
Eğitim Bilimleri	34.0	37.7	34.5
Mühendislik Bilimleri	6.4	7.6	15.5
Güzel Sanatlar	24.4	36.0	42.5

TABLO -33 Milli Eğitim İstatistikleri, Yüksek Öğrenim, 1960-1961; 1970-1971, 1980-1981 'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

(*) 1960-1961 öğretim yılında çeşitli bilim dallarında öğrenim gören kız öğrencilerin sayısal dökümlerinde, DİE kayıtlarından yararlanılmış, bilim dallarındaki fakülteler esas alınmıştır. Ancak Eğitim Bilimleri alanında Yüksek Okullar değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

GRAFİK : 8

lindeki geleneksel görüşün rol oynadığı söylenebilir.

**TIB BİLİMLERİNDE ÖĞRENİM GÖREN KIZ
ÖĞRENCİLERİN ORANI (%)**

Fakülteler ^x	Kız öğrenci oranı (%)	
	1975-76	1980-81
Tıp Fakülteleri	18.63	25.06
Diş Hekimliği Fakültesi	24.47	33.30
Eczacılık Fakültesi	50.88	55.77

TABLO : 34.

KAYNAK : Milli Eğitim Yüksek Öğrenim , 1975-76, 1980-81 yararlanılarak hazırlanmıştır.

(x) Türkiye genelinde 1975-76 öğrenim yılı için 16 Tıp fakültesinde , 5 , Diş Hekimliği ve 4 Eczacılık fakültesinde, 1980-81 öğretim yılı için 16 , Tıp fakültesi 6, Diş Hekimliği Fakültesi 4 Eczacılık fakültesi, değerlendirmede esas alınmıştır.

Türkiye'de mühendislik gibi erkek mesleği olarak kabul gören bir alana hizmet verecek elemanları yetiştiren okullarda kız öğrenci oranı batılı ülkelerle kıyaslandığında hayli yüksek kalmaktadır. 1960-1980 arasındaki dönemde mühendislik bilimleri alanında öğrenim gören kız öğrencilerin oranı özellikle 1970'li yıllardan itibaren hızla yükselecektir. Mühendislik bilim dallarında eğitim gören kız öğrencilerin oranı 1960'-1961 öğretim yılında yüzde 6.2 iken bu oran 1970-71 öğretim yılında yüzde 7.6'ya, 1975-76 öğretim yılında yüzde 9.5'a, 1980-81 öğretim yılında yüzde 15.5'a yükselecektir. Mühendislik bilim dallarında kız öğrenci oranının görece yüksek olmasının yanı sıra bu bilim dalının içinde kabul edilen bazı branşlarda kız ve erkek öğrencilerin tercihlerinde bir farklılaşma gözükmektedir. 1975-76 öğretim yılında Mühendislik Fakültelerinde okuyan kız öğrenci oranı yüzde 9.19 iken Mimarlık ve Şehir Planlama Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrenci oranı yüzde 43.06 dır. Yine 1980-81 öğretim yılında Mühendislik Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrenci oranı yüzde 13.6 olduğu halde Mimarlık ve Şehir Planlama Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrenci oranı yüzde 30.44'tür. İki fakültede öğrenim gören kız öğrenci oranları arasındaki farklılıkta mimarlığın mühendisliğe nazaran kadınlar için daha uygun olarak tanımlanması-

nın rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca bu disiplinin bir anlamda mekânın estetik ön planda tutularak düzenlenmesini içerdiği düşünülürse, mekân düzenlenmesi ve estetiğin öncelenmesi gibi özelliklerin feminen olarak kabul edildiği geleneksel kültür kodları kadınların bu meslekte çalışabilmeleri için zemin hazırlamıştır.

Mühendislik ve Mimarlık Fakültelerinde
Kız Öğrenci Oranı %

Fakülteler ^x	Kız öğrenci oranı %	
	1975-76	1980-81
Mühendislik Fakültesi	9.19	13.6
Mimarlık Fakülteleri ve Şehir Planlama Bölümleri	34.06	30.44

TABLO : 35

KAYNAK: Milli Eğitim Yüksek öğrenim istatistikleri, 1975-76 , 1980-81'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Hekimlik, eczacılık, mimarlık gibi kadınların zor kabul edildiği uzman mesleklere kabul edilmekte ve mesleğini sürdürmekte engelleme ile karşılaşmayan Türk kadınının, Türkiye'nin henüz tarıma dayalı ekonomisi içinde önemi açık olan Ziraat Mühendisliği ve Veterinerlik meslekleri kazandıracak öğretim kurumlarında diğer fakültelele oranla düşük düzeyde temsil edildiği aşağıdaki tablo yardımıyla görülebilir :

Fakülteler(x)	Ziraat,Orman,Veteriner Fakültelerinde kız öğrenci oranı (%)	
	1975-76	1980-81
Ziraat Fakültesi	13.8	23.8
Orman Fak.	2.1	6.2
Veteriner Fak.	5.3	9.3

TABLO : 36

KAYNAK: Milli Eğitim Yüksek öğrenim istatistikleri 1975-76,1980-81

(x)AÜ,Ege,Atatürk ve 1980-81 öğretim yılında 19 Mayıs Üniversitesine bağlı Ziraat fakülteleri, İÜ Osman Fakültesi, AÜ,İÜ,Ziraat Üniversitesine bağlı Veteriner Fakülteleri değerlendirmeye alınmıştır.

Daha çok kentli orta ve üst sınıflardan gelen kız öğrencilerin, kadın yönetici ve mühendise kapalılığını sürdüren tarım kesimine hizmet verecek elemanları yetiştirmeyi amaçlayan bu fakülteleri daha az sayılarda tercih ettikleri görülmektedir.

1960-1980 arasındaki dönemde Edebiyat ve Eğitim Bilimleri alanında öğrenim gören kız öğrencilerin oranında bir değişme olmamıştır. Bu dönemde bu alanlarda öğrenim gören öğrencilerin üçte birinin kız öğrenci olduğu görülmektedir(1960-61 öğretim yılında Edebiyat Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı yüzde 20.3 iken bu oran 1970-71 öğretim yılında yüzde 33.2, 1980-81 öğretim yılında yüzde 29.1'dir. Eğitim bilimleri alanında öğrenim gören kız öğrencilerin oranı 1960-61 öğretim yılında yüzde 34.0, öğretim gören kız öğrencilerin oranı 1970-71 öğretim yılında yüzde 34.5'tur). Doğal bilimler alanı bu dönemde kız öğrencilerin ilgisini çekmeye devam etmiştir. 1975-80 arasında bu alanda öğrenim gören kız öğrencilerin sayısı artmış ve kız öğrenci oranı 1980-81 öğretim yılında yüzde 34.9'a yükselmiştir.

Toplum bilimleri alanında öğretim yapan fakülte ve yüksek okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin oranında düzenli bir artış gözükmemektedir. Batılı ülkelerde kız öğrencilerin öğrenim gördükleri alanların başında gelen toplum bilimleri bu dönemde Türkiye'de hızla kız öğrencilerin tercih ettiği bir alan haline gelmiştir. 1960-61 öğretim yılında toplum bilimleri alanında öğretim yapan fakülte ve yüksek okullarda öğrenim gören kız öğrencilerin oranı sadece yüzde 9.4 iken, 1960 sonrasında bu dalda öğretim veren fakülte ve yüksek okulların yaygınlaşması ile birlikte 1970-71 öğretim yılında yüzde 14.2'ye yükselmiş ve 1980-81 öğretim yılında yüzde 26.6'ya ulaşmıştır. Ancak hukuk fakültelerinde ve SBF ve İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören kız öğrenci oranında bu hızlı artıştan söz etmek mümkün görünmemektedir. Türkiye'de uzman mesleklerde cinsiyetçi ayrımların keskinleşmediği görülmekle birlikte yöneticilik ve hukuk alanlarının kadınlara kapalılığı bu fakültelerde okuyan kız öğrenci oranının düşük olmasında etkenidir. Hukuk fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı 1960-61 öğretim yılında yüzde 21.8 iken bu oran 1970-71 öğretim yılında yüzde 17.5'a düşmüş 1980-81 öğretim yılın-

da ancak yüzde 18.9'a çıkabilmiştir. SBF'nde öğrenim gören kız öğrencilerin oranı 1960-61 öğretim yılında yüzde 24.4 iken bu oran 1970-71 öğretim yılında yüzde 17.7'ye ve 1980-81 öğretim yılında yüzde 20.3'e çıkabilmiştir. SBF'nin yanı sıra yönetici yetiştiren diğer fakültelerde (ODTÜ ve BÜ İdari Bilimler Fakülteleri) kız öğrenci oranı bu fakülteye oranla daha yüksektir. ODTÜ İdari Bilimler Fakültesinde kız öğrenci oranı 1960-61 öğretim yılında yüzde 22.7'den 1970-71 öğretim yılında yüzde 35.8'i ve 1980-81 öğretim yılında bir miktar düşüş göstererek yüzde 34.1'i bulmuştur. BÜ İdari İlimler Fakültesinde kız öğrenci oranı 1975-76 öğretim yılında yüzde 45.6 iken bu oran 1980-81 öğretim yılında yüzde 46.8'e yükselmiştir. Gerek ODTÜ ve Gerekse BÜ İdari Bilimler Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin üst toplumsal katmanlardan geldiği göz önüne alınırsa üst sınıflardan gelen kız öğrencilere yöneticilik yolunun daha açık olduğu, aşağı sınıflardan gelen erkekler yerine üst sınıflardan gelen kızların alındığı ya da başka bir deyişle cinsiyet farkının sınıf farklılığının belirleyiciliğinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Siyasal Bilgiler ,ODTÜ, ve BÜ, İdari Bilimler Fakültelerinde kız öğrenci oranı (%)

Fakülteler	Kız öğrenci oranı				
	1960-61	1965-66	1970-71	1975-76	1980-81
SBF.	24.4	17.6	17.7	18.6	20.3
O.D.T.Ü. İdari Bilimler Fak.	22.7	22.6	35.8	24.9	34.1
BÜ İdari İlimler Fak.	-	-	-	45.6	46.8

TABLO : 37

KAYNAK: Milli Eğitim Yüksek öğrenim İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda, çalışmamızın birinci bölümünde Federal Almanya örneğinde de ortaya konulduğu üzere bu ülkelerde yüksek öğrenimde kadınlara kapalı tutulan alanların başında din bilimleri gelmektedir. Türkiye'de de böyle bir yönelimin olup olmadığını saptamak amacıyla İlahiyat Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranına bakılmıştır: 1975-

76 öğrenim yılında din bilimleri alanında öğretim veren iki fakültede kız öğrenci oranı % 6.8 iken bu oran 1980-81 öğretim yılında 11.8'e yükselmiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören kız öğrencilerin oranı 1975-76 öğretim yılında % 10.9 ve 1980-81 öğretim yılında %16.3 iken Atatürk Üniversitesi-ki aşağıda da ayrıca belirtileceği gibi kız öğrenci oranı en düşük üniversitedir- İslami Bilimler Fakültesinde öğrenim gören kız öğrencilerin oranı 1975-76 öğretim yılında %2.4 iken, 1980-81 öğretim yılında % 4.1 dir. İslâm dininin kadınların din adamlığını meslek edinmelerinde kısıtlayıcı hükümler getirmesine rağmen kız öğrenci oranının ulaştığı bu rakam hiç de azımsanmayacak bir noktadır. Bu oranın görece yüksekliliğini kız çocuklarının eğitime ancak bu alanda olması koşuluyla izin veren düşünür tarzının yaygınlığı ile açıklamak mümkündür.

Din Bilimleri Alanında Yüksek Öğrenim gören kız öğrenci oranı (%)

Fakülteler	Kız öğrenci oranı (%)	
	1975-76	1980-81
AÜ.İlahiyat Fak.	10.9	16.3
Atatürk Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi	2.4	4.1

TABLO : 38

KAYNAK: Milli Eğitim İstatistikleri.

c- Kız öğrencilerin bölgelere göre dağılımı

Yüksek öğrenimdeki kız öğrenci oranı ülke genelinde yüksek görünmektedir. Ancak kız öğrenci sayısının ülke çapındaki üniversitelere dağılımı gözönüne alındığında farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Üç büyük kentteki, İstanbul, Ankara, İzmir'de bulunan üniversitelerde öğrenim gören kız öğrenci oranı diğer üniversitelere göre hayli yüksektir. 1980-81 öğretim yılında Ankara Üniversitelerinde öğrenim gören kız öğrencilerin oranı yüzde 32.3, Diyarbakır Üniversitesinde aynı oran yüzde 16.5, Atatürk Üniversitesin'de yüzde 13.8'dir.

Çeşitli bölgelerdeki Üniversitelerde kız öğrenci oranı
(1975-76 ve 1980-81)

Üniversiteler	1975-76	1980-81
	Kız öğrenci %	Kız öğrenci %
Ankara Üniversitesi Toplamı (AU,ODTÜ,HÜ)	26.1	32.3
İstanbul Üniversite- leri Toplamı (İÜ,İTÜ,BÜ)	22.1	27.5
Ege Üniversitesi	24.8	32.0
Atatürk Üniversitesi	8.9	13.8
KTÜ	6.8	11.6
Diyarbakır Üniversitesi	8.8	16.5
Çukurova Üniversitesi	11.5	25.1.
Bursa Üniversitesi	17.8	21.2
Fırat Üniversitesi	5.3	18.1
İnönü Üniversitesi	4.0	18.0
Anadolu Üniversitesi	-	32.3
Selçuk Üniversitesi	20.4	27.7
Kayseri Üniversitesi	-	25.3
Cumhuriyet Üniversitesi		38.5
19 Mayıs Üniversitesi	-	27.4

TABLO : 39

KAYNAK: Milli Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğrenim
1980-81'den yararlanarak hazırlanmıştır.

Üç büyük kentteki üniversitelerde okuyan kız öğrencilerin oranının yüksekliğinin bir nedeni üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış araştırmaların bulgularına dayanarak açıklanabilir (146). Bu araştırmalarda üç büyük kent üniversitelerinde okuyan kız öğrencilerin çoğunlukla gelişme düzeyi yüksek bölgelerden geldikleri ve hatta büyük kentte oturan ailelerinin yanlarında öğrenimlerini sürdürdükleri ortaya çıkmaktadır. Marmara, İç Anadolu ve Ege bölgeleri Türkiye'de orta ve orta-üst sınıfların yoğun biçimde yerleştikleri bölgeler olarak kabul edilirse üniversitedeki kız öğrencilerin daha çok bu sınıflardan geldiği açıklık kazanmaktadır. Gelişme düzeyi düşük olan Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki üniversitelerde ve bu bölgelerden gelen kız öğrenci oranının hayli düşük olması da gelişme düzeyi ile kadın eğitiminin ilgisini ortaya koymaktadır.

Bölgelerin gelişme düzeylerinin farklılığının yanı sıra kızların eğitiminin gerekli görülmemesi inancını ya da iyi bir ev kadını ve anne olarak eğitilmelerinin yeterli görülmesini içinde barındıran yaşam biçiminin sürüyor olması bölge üniversitelerinde az sayıda kız öğrencinin yararlanabilmesine neden teşkil etmiştir.

1960-80 arasındaki dönemde yüksek öğrenim olanağından yararlanabilen kız öğrencilerin mesleki yönelimlerinde cinsiyetçi ayrımlara dayalı tercihlerin temel belirleyici olmadığı görülmektedir. Çeşitli bilim dallarında öğrenime başlayan kız öğrenci ile diploma alan kız öğrenci oranlarında çok büyük bir farkın olmaması da kız öğrencilerin meslek sahibi olmakta kararlı bir tutum içinde olduklarına işaret etmektedir.

---

(146) Söz konusu edilen araştırmalara aşağıda yer verileceği için burada ayrıca kaynak olarak gösterilmemiştir.

Yüksek öğrenime yeni kayıt olan ve diploma alan kız öğrenci oranı (%)

Öğretim Yılı	Yeni Kayıt olan kız öğrenci oranı	Diploma Alan kız ögr.oranı
1975-76	15.8	25.2
1980-81	27.6	22.3

TABLO : 40

KAYNAK: Milli Eğitim İstatistikleri Yüksek öğrenim 1974-78, 1980-81 den yararlanarak hazırlanmıştır.

(x) Yeni kayıt olan kız öğrenci oranının düşüklüğünde YAY-KUR açık yüksek öğrenim bilgilerinde cinsiyet ayrımı yapılmadığı için yeni kayıt bilgileri erkek sütununda gösterilmesi

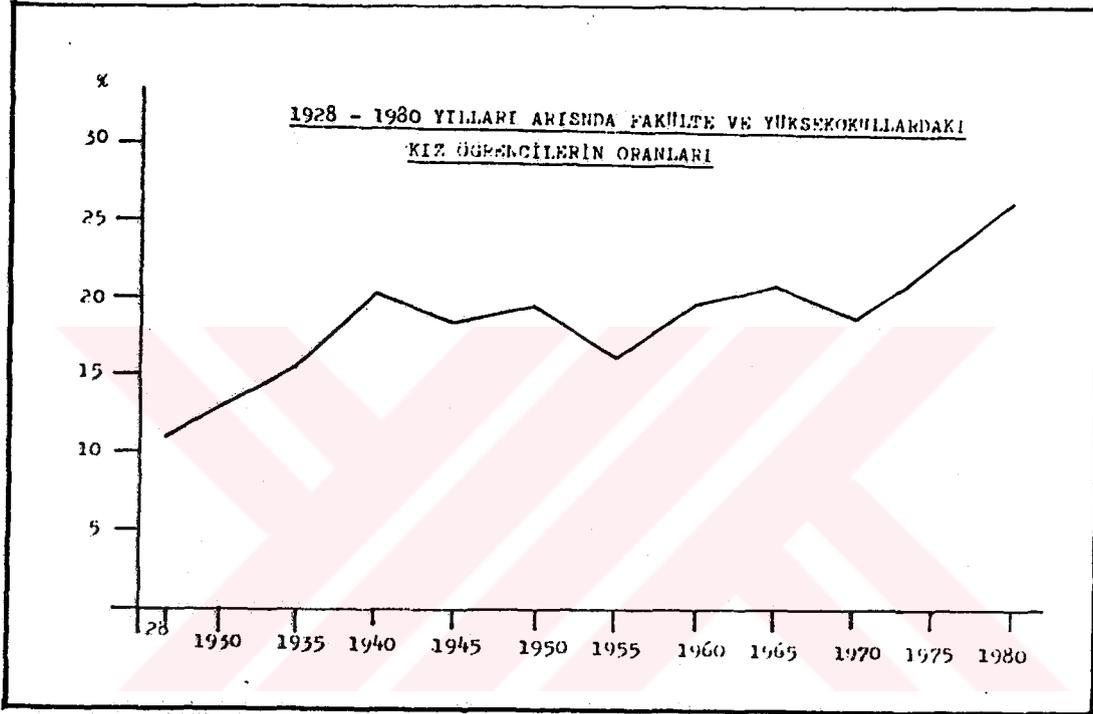
d- 1928-81 arasında kız öğrenci oranının genel gelişimi

İncelediğimiz tarihsel süreç içerisinde yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin gerek sayıları ve gerekse bilim dallarına göre dağılımının genel bir değerlendirilmesi yapılacak olursa;

1- Yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısının 1940'lara kadar düzenli olarak arttığı ve bu tarihte ulaştığı yüzde yirmi civarındaki oranı aradaki kısa bir dönem dışında 1975 yılına kadar koruduğu ve 1975'ten itibaren yüksek öğrenimdeki kız öğrenci oranının yüzde 25'in üzerine çıkabildiği görülmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kamu yaşamına katılmaları yolunda desteklenen kadınların kendilerine sunulan olanaklardan yararlanarak yüksek öğrenim yapma fırsatını değerlendirebildiklerini söylemek mümkündür. Çalışmamızın bir yönüyle gösterilmeye çalışıldığı gibi, siyasal iktidarların ideolojik tercihlerinin yönelimi kadınların toplumsal konumunu yakından etkilemiştir. Nitekim 1950 sonrasında Türk politik elitinin daha popülist olarak nitelenebilecek tercihleri, kadınların ancak kız teknik okulları aracılığı ile yetiştirilmeleri doğrultusunda ağırlık kazanınca yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısında belirgin bir düşüş ortaya çıkmıştır. 1960 sonrasında sosyal devlet ilkesine kazandırılan gerçeklik ile daha alt toplumsal katmanlardan gelen öğrenciler yüksek

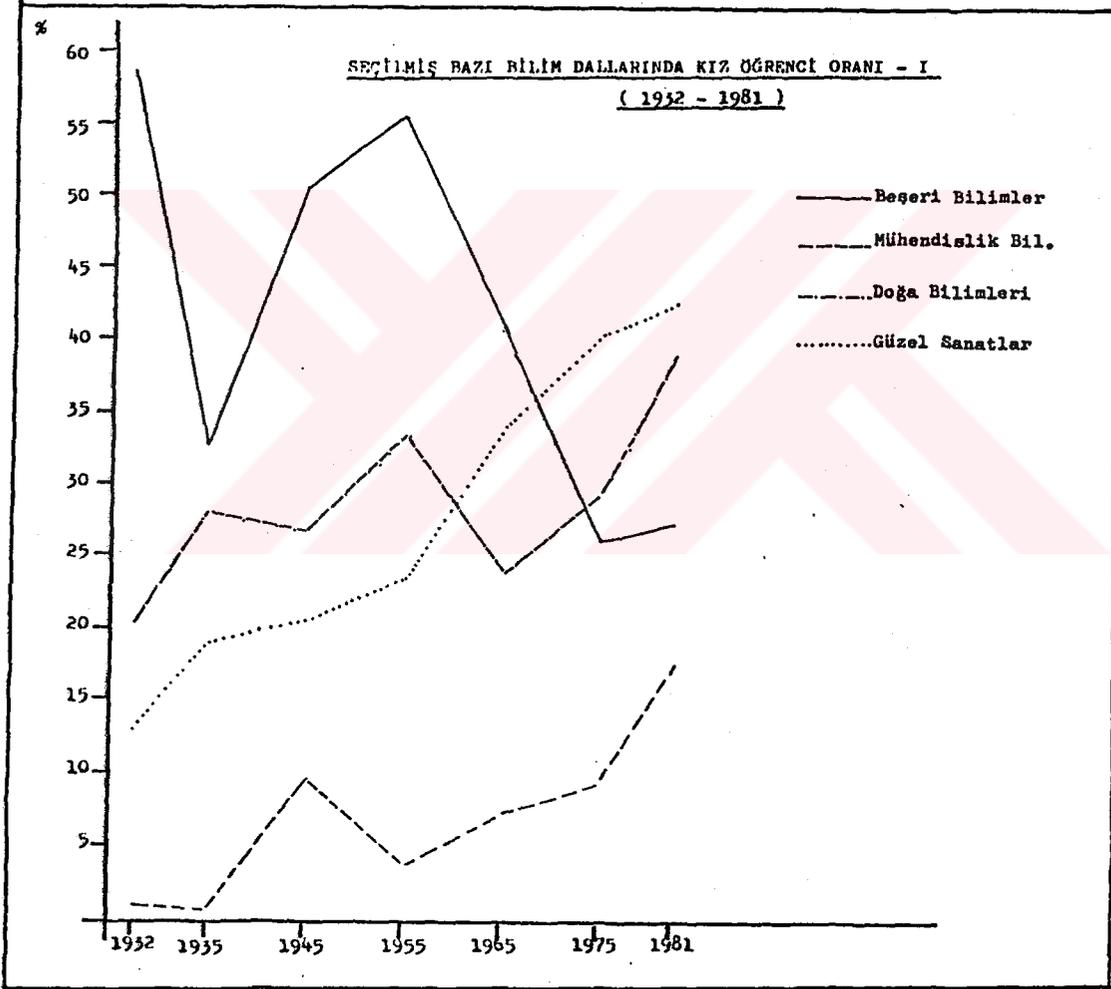
öğrenim kurumlarından yararlanabilme olanağına kavuşabilmişler ancak bu yöndeki bir gelişmeden kız öğrencilerin yararlanabilmesi için bir on yıllık süre daha geçmesi gerekmiştir. 1928 ile 1980 yılları arasında yüksek öğrenim gören kız öğrenci oranının gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmeye çalışılmıştır :

GRAFİK : 9

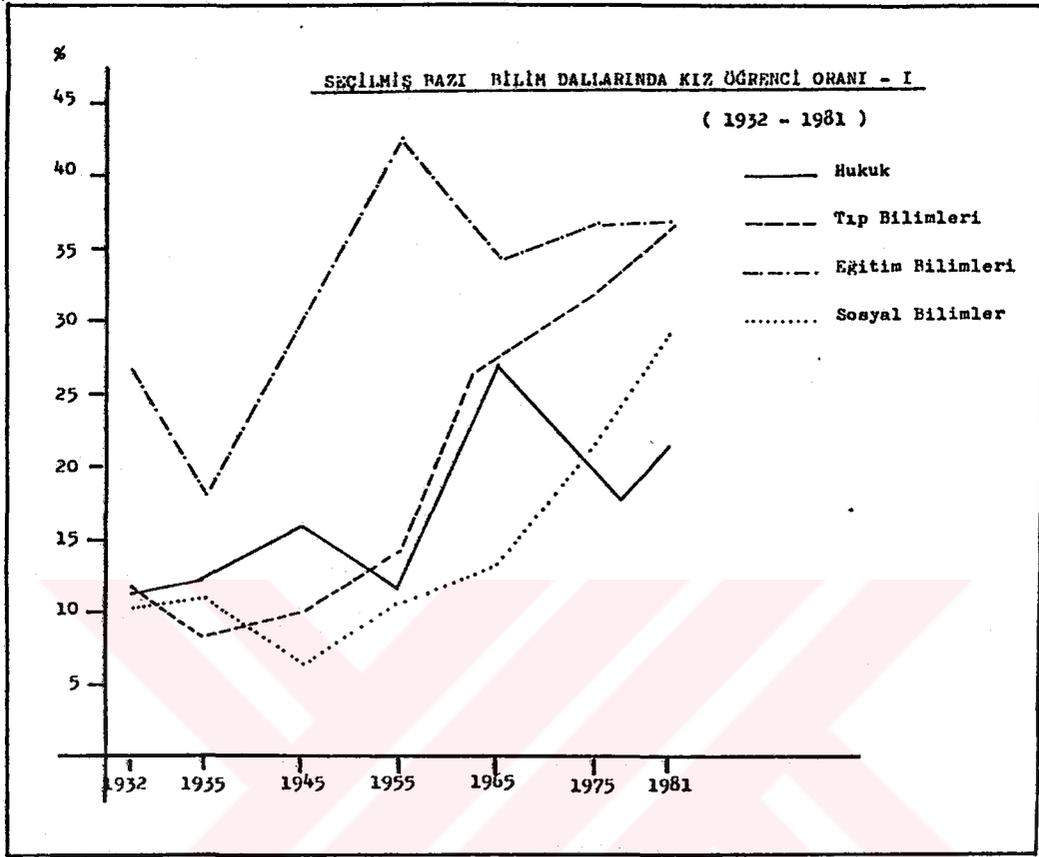

2- Öğrenim gördükleri bilim dallarına göre kız öğrencilerin 1932-1981 yılları arasında dağılımlarına baktığımızda, beşeri bilimler dışında bütün bilim dallarında kız öğrenci oranının arttığı görülmektedir. Kız öğrencilerin en yüksek oranlarda güzel sanatlar, tıp, eğitim bilimlerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. 1960'lara kadar kız öğrencilerin daha çok beşeri bilimler ve eğitim bilimleri alanlarında yoğunlaştığı ancak başta doğa bilimleri ve tıp bilimleri olmak üzere diğer bilim dallarında kız öğrenci oranının hayli yüksek olması batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda ortaya çıkan kız öğrencilerin daha çok beşeri, sosyal, eğitim bilimleri alanlarında yoğunlaştığı ve özellikle doğa bilimleri ve mühendislik bilimlerinde kız öğrenci oranının hayli düşük olduğu saptamasının Türkiye için

geçerli olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim 1960 sonrasında yüksek öğrenim gören kız öğrencilerin tercihlerinde tıp ve mühendislik bilimlerinin hayli ağırlık kazanması da bu yönde değerlendirilebilir. Kız öğrencilerin bilim dallarına göre dağılımlarının genel gelişim çizgisi aşağıdaki grafiklerle gösterilmeye çalışılmıştır.

GRAFİK : 10

GRAFİK : 11

Kız öğrencilerin büyük çoğunluğunun çalışma hayatına yönelmeleri ekonomik bağımsızlığa sahip olma girişimi olarak değerlendirilebilirse, kadının toplum içinde statüsünün değiştirilmesi yolunda bir potansiyel güç oluşturmaktadır. Geleneksel toplumda kadın statüsünün değişmesi için ekonomik bağımsızlığın gerekli ancak yeterli olmayan bir şart olduğu varsayımından hareketle kız öğrencilerin dünya görüşünün değişme/değiştirme potansiyeli de içermesinin gerekli olduğu inancıyla, üniversite öğrencileri üzerine yapılmış çeşitli araştırmalara dayanarak kız öğrencilerin dünya görüşlerinin bazı önemli bulduğumuz öğeleri üzerinde duracağız.

e- Kız öğrencileri konu alan araştırmalar

1966 tarihinde yayınlanan, Ankara Üniversitesi'ne bağlı on fakülteden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 317 öğrenciyi kapsayan araştırmasının değerlendirildiği "Üniversite öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri" başlıklı çalışmasında Dr. Özer Ozankaya, siyasal yönelimleri şartlandıran etkenler arasında saydığı Cinsiyet faktörü üzerinde durmuştur. Ozankaya, kadınların erkeklere nazaran daha az siyasetle ilgili olduğu varsayımından hareketle, bunun kadınların siyasal hayatta hiç bir role sahip olmadıkları zamanlardan kalma bir kültürel gelenekten kaynaklandığını ve bu kültürel gelenek içinde kadına bağımlı ve pasif roller tanınmasının kadının siyasete ilgisini sınırladığını belirtmekte (147), üniversite öğrencilerinin yukarıdaki varsayıma uygun yönelimler içinde olup olmadığını araştırmaktadır.

Araştırmanın bu bağlamdaki değerlendirmelerine yer vermeden önce, 1964-65 öğretim yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı on fakültede öğrenim gören kız öğrencilerin, baba mesleklerinin çoğunlukla memur-subay kategorisinde yer aldığı ve aile geliri bakımından kız öğrencilerin, daha büyük oranlarda yüksek gelirli ailelerin çocukları olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra baba mesleği çiftçi olan erkek öğrencilerle kız öğrenciler oranında farklılık önemle kendini göstermektedir. Baba mesleği çiftçi olan kız öğrencilerin oranı yüzde 0.9 iken erkek öğrencilerin oranı yüzde 22.5'tir (148).

---

(147) Özer Ozankaya, Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri, (Ankara AÜSBF yay., 1966), s. 95.

(148) Özer Ozankaya, a.g.e., s. 18-25.

Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha düşük oranlarda yoğun siyasal muhtevalı gazete ve dergi okuduklarının, okudukları dergi ve gazetelerde siyasal nitelikli yorumları değil de çoğunlukla iç politika ile ilgili haberleri izlediklerinin, siyasal tartışmaları daha çok aktüel sorunlar çerçevesinde yürüttüklerinin, temel toplumsal sorunlar karşısında ilgisiz kaldıklarının saptandığı çalışmada, kız öğrencilerin siyasal ilgilerinin düşük düzeyde olmasının yansısıra siyasal tercihlerinde bilgiye dayanmaktan, çok, siyasal tercihlerini "bilememe" üzerine kurdukları, bilgi istenen tüm sorulara verilen fikrim yok' ya da benzeri görüş ifade etmeyen yanıtların çokluğundan anlaşılmaktadır. Erkek öğrencilerin hızlı bir kalkınma için diktatörlüğü mazur görebilecekleri belirtmelerine karşın kız öğrencilerin çoğunlukla ancak kuvvetli bir şahsiyetin halledilebileceği zorluklar karşılaşıldığında mazur görmeleri dahi, kız öğrencilerin, geleneksel kadın rolünün kişilere, karizmalara dayalı düşünce biçimini ortaya koymaktadır. Yine aynı rolün bir başka yansıması gibi görülen aktif yurttaş olmamak, politikayı sevmemek şeklinde kendini göstermektedir. Bunun sonucu olarak kız öğrenciler, çoğunlukla hiç bir siyasal faaliyette bulunmamakta ve hiç bir derneğe üye olmamaktadırlar (149).

1967 tarihinde yayınlanan, 1200 yüksek okul öğrencisini kapsayan ve Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından yaptırılan anke-

tin döküm ve değerlendirmelerini içeren, "Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları" başlıklı araştırmada, bazı bilgilerin aktarımında cinsiyet ayrımına dayalı farklılıklara yer verilmiştir. Kız öğrencilerin yurt yaşamı ile ilgili problemlerden, sosyo-ekonomik problemlerden, toplum sorunlarından çok daha fazla rahatsız oldukları saptanmıştır (150). Yüksek öğrenim gören genç kızların yurt ile ilgili problemlerine birincil önem atfetmeleri, kadını ev içi yaşamı ile değerlendiren, tanımlayan sistemin sadece yüksek öğrenim yapmakla aşılamayacağı, kadınlık belirlenmesinin toplumsallaşmanın başlarında yerleştirilmesi ile sağlandığını ve bu bilinci de kolay değişmediğini göstermektedir.

Yukarıda sözü edilen araştırmada, kız öğrencilerin boş zamanlarında erkek öğrencilere oranla daha çok kitap okumaya zaman ayırdıkları, okudukları kitapların edebiyat türünde olduğu, bilimsel ve politik dergi ve gazeteleri izlemekte erkek öğrencilerin çok gerisinde kaldıkları, yüzde ellisinin en az bir defa sinemaya gittiği, en çok hafif batı müziği türünü dinledikleri spor yarışmalarına ilgil göstermedikleri, saptanmıştır (151). Neriman Abadan'ın 1960 yılında yayınlanan "Üniversite öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri" çalışmasında ortaya çıkan bulgularla benzer bulguları sergileyen bu araştırmada, kız öğrencilerin toplumsal yaşamın bütün alanlarında katılımlarının sınırlı olduğu aktif katılımlarına dayalı kültürel bir evrende yaşamadıkları ortaya çıkmıştır. Özer Ozankaya'nın Öğrencilerin Siyasal Yönelimleri adlı çalışmasında ortaya konulan bulgulara benzer biçimde bu araştırmada da kız öğrencilerin siyasete ilgi duymadıkları, öğrenci temsilciliklerinde görev almak istemedikleri ortaya çıkmıştır (152). Bu araştırmada kız öğrencilere yönelti-

(150) Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları, (Ankara:Yurt-Kur yay, 1967), s. 26-31.

(151) A.k., s. 51-229.

(152) A.k., s. 200-222.

len üniversitede ne tür bir kursa gereksinim duydukları sorusuna daktilo ve kuran kursu açılmasını isteyenlerin hayli yüksek olmasından hareketle (daktilo kursu açılmasını isteyen kız öğrencilerin oranı yüzde 41.1 ve Kuran kursu açılmasını isteyen kız öğrencilerin oranı yüzde 26.6) genç kızların kendilerine kazandırılan geleneksel kadın rolüne uygun tercihlerde buldukları görülmektedir (153). Ayrıca kız öğrencilerin üniversite öğrencisi olmaya anlam kazandırabilecek faaliyetlere de katılmadıkları konferanslara ilgilerinin düşük, kütüphanelerden yararlanma periyodlarının sınırlı ve gözetim üyeleriyle ilişkilerinin olmamasından (154) anlaşılmaktadır. Bütün bu bulgulardan hareketle, 1960 sonlarında bütün dünyada üniversite öğrenciliğinin anlamının sorgulandığı bir dönemde Türkiye'de üniversiteli kız öğrencilerin çoğunlukla üniversite öğrenimini 'meslek kapısı' olarak gördükleri ve kendi bilgi ve becerileriyle karar verici katılımcı birey-yurttaş özelliklerinden yoksun oldukları söylenebilir.

Ahmet Taner Kışlalı'nın, 1969-1970 öğretim yılında Ankara Hacettepe ve Erzurum Atatürk Üniversite'sinin I ve IV.sınıflarında okuyan 266 öğrenciye uygulanan anket çalışmasının da yer aldığı "Öğrenci Ayaklanmaları" adlı eserinde kız öğrencilerin bazı konulardaki görüşlerine de yer verilmektedir. Bu çalışmada da öğrencilerin çoğunluğunun baba mesleğinin "memur, subay, öğretmen" olduğu ve babalarının mesleği işçi olan öğrencilerin oransal payının geçmiş dönemlere göre hızlı bir artış kaydettiği görülmektedir (155). Kışlalı'nın üniversite sonrası gelecekle ilgili iyimserliği veya kötümserliği ölçmek üzere formüle ettiği, "Günümüzde kişinin kolaylıkla ve iyi bir iş bulabilmesi için hangi etkenlerin önemli bir rol oynadığı" sorusuna (156) verilen yanıtlardan hareketle

(153) A.k., s. 247-248.

(154) A.k., s. 228-229.

(155) Ahmet Taner Kışlalı, Öğrenci Ayaklanmaları, (Ankara: Bilgi yay., 1974), s.129.

(156) A.k., s. 154-157.

kız öğrencilerin hayata atılma ve iş bulma endişelerinin erkek öğrencilere göre daha az olduğu ve bu nedenle erkek öğrencilerden daha iyimser veya daha az huzursuz oldukları ortaya çıkmıştır. Kız öğrenciler erkek öğrencilere göre iş bulabilmede iltimasın önemine daha az inanmakta ve "itibarlı ve zengin bir aileden gelme" konusuna erkek öğrenciler kadar önem vermemektedirler. İltimasa verilen önem konusunda baba mesleklerine göre yapılan ayrımda, işçi kökenli öğrencilerin iltimasın önemini diğer toplumsal katmanlardan gelen öğrencilere nazaran daha fazla önemsettikleri, itibarlı ve zengin bir aileden gelmenin iş bulmada önemli olduğuna en yüksek oranda katılan öğrencilerin çiftçi ve küçük esnaf ailelere mensup olduğu gözönüne alınırsa üst sınıflardan gelen öğrencilerin iltimasın ve itibarlı ve zengin bir ailenin önemine daha az sayıda katıldıkları ortaya çıkmaktadır. Kız öğrencilerin de erkek öğrencilere nazaran daha yüksek oranlarda iltimasın önemsizliğine katılmaları onların erkek öğrencilere göre daha üst sınıflardan geldiklerini de göstermektedir. Kız öğrencilerin gelecekle ilgili daha iyimser gözükmeleri, üst sınıflara mensubiyetlerinin iş bulmayı kolaylaştırabilmesi ile de açıklanabilirse de iş için rekabetin güçlü olduğu bir pazarda, kız öğrencilerin bu iyimserliğinin başka bir işleri (ev kadınlığı) olmasından ve para kazanmayı aile bütçesine katkı olarak gördükleri için daha düşük ücretli ve nitelikli işlere razı olmalarından kaynaklandığı da söylenebilir.

Yine aynı çalışmadan kız öğrencilerin büyük bir çoğunlukla derslerden memnun olduklarını öğreniyoruz (157). "Kadınların genel konularda daha az eleştirici ve erkeklere oranla daha tutucu oldukları" varsayımına dayanılarak bu durumun doğal karşılanmasına işaret eden Kışlalı, kız öğrencilerin siyasal sorunlar karşısında çekimserliklerinin yukarıdaki varsayımı doğrular nitelikte olduğunu belirtmektedir (158).

1976-77 ve 1977-78 öğretim yıllarında İstanbul Üniversitesine giren öğrencilerin sosyal, ekonomik ve kültürel özellik-

---

(157) A.k., s. 162.

(158) A.k., s. 188.

lerini ortaya çıkarmak üzere yapılan anket çalışmalarında kız öğrencilerin sosyal kimlikleri hakkında bilgiler sunulmuştur: Bu çalışmalarda kız öğrencilerin, Diş Hekimliği Eczacılık ve Kimya Fakültelerindeki oransal payının yüzde 50'nin üzerinde olduğu, Tıp Fakültelerinde ise kız öğrenci oranının yüzde 30 civarında sadece veteriner ve orman fakültelerinde kız öğrenci oranının yüzde 20'nin altında kaldığı saptanmıştır ki bu oranlar bizim aynı fakülteler ve bilim dalları için verdiğimiz Türkiye genelindeki oranlarla uyum içindedir (159). Kız öğrencilerinin annelerinin çoğunun ilkokul, babalarının ise lise ve dengi okul mezunu olduğu oysa erkek öğrencilerin annelerinin çoğunun okuma yazma bilmediği ve babalarının ilkokul mezunu olduğu saptanmıştır (160). Doç.Dr.Aysel Eksi ve araştırma grubu tarafından hazırlanan anketlerde öğrenciler kendileri için yaşamda ailenin birinci derecede önemli olduğunu belirtmişlerdir (161). Kız öğrencilerde bu yönelim biraz daha belirginleşmektedir. (Aileye birinci derece önem verdiğini belirten erkek öğrencilerin oranı yüzde 56.6 iken bu oran kız öğrenciler için yüzde 67.7'ye yükselmektedir). Ülkenin durumunu düzeltmek için faaliyette bulunmaya birinci derecede önem atfeden kız öğrencilerin oranının yüzde 5 olması yaklaşık bir yüz yıldır siyasi iktidarlarca gösterilen ülke kalkınmasına hizmet etme amacının benimsenmediğine işaret etmektedir.

Karar verme konusunda ailelerine bağımlı gözüken kız öğrenciler, büyük bir çoğunlukla (yüzde 97) ailede kadın-erkek eşit olmalıdır inancını paylaşmaktadırlar (Aynı oran erkek öğrenciler için yüzde 74'tür). Buna karşılık kız öğrencilerin yüzde 24.8'nin ailelerinde son söz hakkının babada olduğu saptanmıştır (162).

(159) Aysel Eksi, Hikmet Bilsel, P.Mevlide Birsun, Zehra Boysan, Sahika Erer, İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Anketi 1976-1977 (İstanbul: İÜ.M.S.M yay, t.y.) s. 6.

(160) Aysel Eksi, İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Anketi 1976-1977 (İstanbul: İ.Ü.M.S.M.yay.), s.17-18.

(161) A.k., s. 56.

(162) A.k., s. 62, s. 72.

Daha önceki boş zaman faaliyetlerini konu alan çalışmalarda ortaya çıkan sonuçların aradan geçen süre içinde değişmediği, bu araştırmaların bulgularına dayanarak kız öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme tutumlarında bir değişiklik görülmediğini söylemek mümkündür : Kız öğrenciler daha çok okumakta, daha çok edebi türde okumakta, düzenli bir şekilde günlük gazete okuma alışkanlığını sürdürmekte, gazetelerin daha çok manşet haberlerini, sanat ve kültür konularını, hikaye, roman, resimli roman, moda yayınlarını izlemekte, konferanslara katılmamakta, kütüphane kullanmamakta oldukları saptanmıştır (163).

Türkiye'nin hızla kabuk değiştirdiğinin söylendiği bu dönemde, yukarıda sözü edilen çalışmalara dayanarak üniversiteli kız öğrencinin kimlik değiştirme, katılımcı birey yurttaş olma doğrultusunda bilinçli bir çaba içinde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Meslek sahibi olma yolunda kısıtlamalarla karşılaşmayan Türk üniversiteli kız öğrenci çoğunluğunun "toplumsal şartlanmalara başkaldıracak yerde ona uyararak özgürlüğü az, fakat, rahatlığı fazla bir yaşantıyı yeğlediği" görülüyor (164).

İstanbul'daki çeşitli yüksek öğretim kurumlarında öğrenim gören 179 kız öğrenciye uygulanan anketle, kız öğrencilerin çalışma hayatı ile ilgili beklentilerini ve buna bağlı olarak kız öğrencilerin kadının cinsel iş bölümündeki yeriyle ilgili değer sisteminden ne kadar etkilendiğini sorgulayan araştırmasında Gülten Kazgan, kız öğrencilerin sadece yüzde 59'unun çalışma hayatına hazırlanmak amacıyla yüksek öğrenim kurumlarına geldiklerini saptamıştır. Yine bu araştırmada kız öğrencilerin yüzde 53.6 sı çalışıp çalışmama konusunda kararı kendilerinin vereceğini belirtmişlerdir. Bağımsız karar verme durumunun en güçlü olduğu bilim dalında İTÜ öğrencileri (yüzde 75) en zayıf olanın da Edebiyat Fakültesi öğrencileri (yüzde 31.8) olduğu ortaya konulmuştur (165). Üniversite öğrenimi yapma nedenleri arasında eşi yanında söz sahibi olma ve iyi evlilik yapmayı özellikle kaydeden Edebiyat Fakültesi'ndeki kız öğrenciler, bağımsız karar verme, kendi kişili-

(163) A.k. s. 78-84.

(164) Gülten Kazgan, a.g.m., s. 56.

(165) A.k., s. 53.

ğine güvenerek toplumda yer edinme, meslek bağlılığı dürtülerine diğerlerinden daha az sahip olduğu araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır. Çalışma hayatına girdiklerinde kız öğrencilerin yarısının ücretli, yüzde 40.8'nin girişimci ve serbest olarak çalışmayı düşündüğünün saptandığı araştırma (166) çalışmada nedenleri arasında almayı beklediği ücretin düşüklüğü pek az rol oynamaktadır (Sadece öğrencilerin yüzde 6.2'si bunu neden olarak göstermişlerdir). Bu araştırmadan kız öğrencilerin çalışma yaşamına katılma kararlılığından ve bu kararı kendi istemleri sonucu almalarından meslek sahibi olma bilincinin kuvvetli olduğu söylenebilir. Meslek sahibi olmanın elbetteki bireyin kişiliğini geliştirici ve bu anlamda özgürleştirici yanı olmasına karşın, toplumsal belirlenmişlikler içinde (ve onları sorgulamaksızın) meslek sahibi olmanın özgürleştirici işlevini tamamiyle yerine getirebileceğini söylemek hayli güçtür (167).

2. Kadın Akademisyenler

a. Kadın akademisyenlerin sayısal dağılımı

1960-1980 arasındaki dönemde üniversite ve yüksek okullarda görevli kadın öğretim elemanı oranında düzenli bir artış gözükmektedir. 1960-1961 öğretim yılında kadın öğretim elemanı oranı yüzde 18.9 iken bu oran 1970-71 öğretim yılında yüzde 23.1'e ve 1980-81 öğretim yılında yüzde 25.4'e yükselmiştir. 1980 yılı itibarıyla üniversitelerde görev yapan her dört öğretim elemanından birinin kadın olması bilim alanında kadınların kabul gördüğüne işaret etmektedir. Her ne kadar üniversitelerde kadın öğretim oranının yüzde 25 civarında olması kadınların azınlıkta kaldıklarını gösteriyorsa da, Türkiye gibi kadın nüfusunun yüksek öğrenimden yararlanabilme olanağı bulabilenlerinin ancak binde sayılarla ifade edilebildiği bir ülkede, üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranının ulaştığı bu düzey, kadınların Türkiye'de bilimsel çalışma alanında azınlıkta kaldıkları şeklinde yorumlar yapılmasını güç kılmaktadır.

(166) A.k.,s.52.

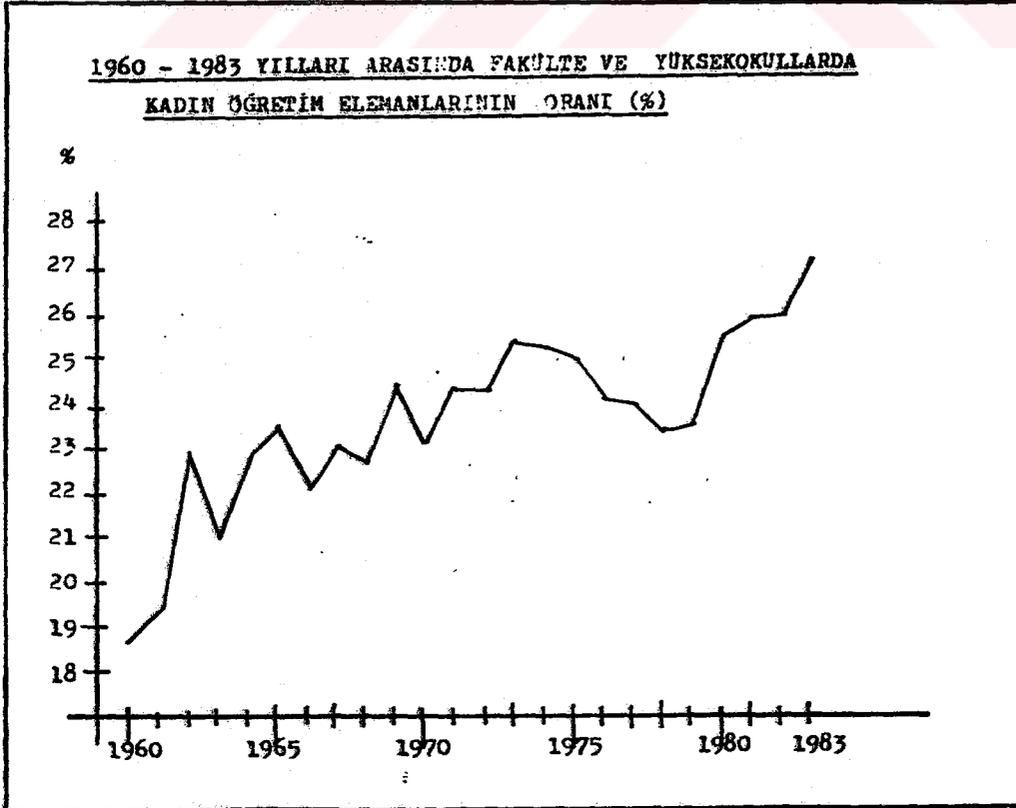
(167) Meslek sahibi olmak aile bütçesine katkıda bulunmak amacına yönelikse ve kadının karar verme olmasına etkiye bulunmuyorsa, mesleğin kadına ikinci bir/yük/iş olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz.: Oya Çitçi, Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar, (Ankara:TODAİE, yay., 1982).

1960 - 1983 YILLARI ARASINDA FAKULTE VE YÜKSEKOKULLARDA

ÖĞRETİM ELEMANI SAYISI

ÖĞRETİM YILI	Öğretim Elemanı Sayısı			Kadın Öğretim Elemanı Oranı (%)
	Erkek	Kadın	Toplam	
1960-1961	3300	771	4071	% 18.9
1961-1962	3640	896	4536	% 19.8
1962-1963	3432	1029	4461	% 23.1
1963-1964	3451	917	4368	% 21.0
1964-1965	3791	1125	4916	% 22.9
1965-1966	4438	1368	5806	% 23.6
1966-1967	4834	1366	6200	% 22.0
1967-1968	5224	1562	6786	% 23.0
1968-1969	5776	1713	7489	% 22.9
1969-1970	6265	2030	8295	% 24.5
1970-1971	6949	2080	9031	% 23.1
1971-1972	8436	2718	11154	% 24.4
1972-1973	8399	2699	11098	% 24.3
1973-1974	8778	2995	11773	% 25.4
1974-1975	9450	3204	12654	% 25.3
1975-1976	10833	3612	14445	% 25.0
1976-1977	12072	3858	15930	% 24.2
1977-1978	13267	4198	17465	% 24.0
1978-1980	15481	4763	20244	% 23.5
1980-1981	15605	5312	20917	% 25.4
1981-1982	16440	5783	22223	% 26.0
1982-1983	15975	5839	21814	% 26.8

TABLO -41 Millî Eğitim Yüksek Öğrenim İstatistikleri,

GRAFİK : 12

İzlenen gelişme stratejilerinin daha çok sayıda alt sınıflardan gelen insanı yetiştirmeye imkan vermemesinin yanı sıra ülkenin ihtiyacı olan nitelikli iş gücünün mümkün olduğunca hızlı karşılanmasında gösterilen hassasiyet üst sınıflardan gelen kadınlara-çünkü sadece onlar yüksek öğrenim kurumlarından yararlanabilmişlerdir-nitelikli işlerin açık tutulması; nitelikli iş gücünün istihdam edilmesinde batılı ülkelerde uygulanan cinsiyetçi yaklaşımların Türkiye'de kabullenilmediğini göstermektedir.

Akademik kariyeri meslek edinmenin de ilk aşaması olarak kabul edilebilecek olan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında kız öğrenci oranlarının belirtilmesi, kadınların bilimsel çalışmaya başlamalarında ve sürdürmelerinde durumlarını saptamaya yöneliktir. Ancak DİE Yüksek Öğrenim İstatistiklerinde 1960-1980 arasındaki dönemde yıllar itibarıyla Yüksek Lisans(master) çalışmasına ait düzenli sayısal veriler bulunmadığı için bir öğretim yılına (1973-1974) ait yüksek lisans sınavlarını kazananların cinsiyete göre dağılımı verilebilmiş, doktora sınavları kazananlarının cinsiyete göre dağılımının gelişimini ise daha uzun bir zaman dilimi içinde göstermek mümkün olabilmıştır.

Lisansüstü (master) sınavını kazananların cinsiyete göre dağılımı (1973-74 , Sayı ve yüzde olarak)

Cinsiyeti	Yüksek Lisans	
Erkek	442	80.9
Kadın	104	19.0
TOPLAM		
	546	100.0

TABLO : 41

KAYNAK : Milli Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğretim 1970-74.

Doktora, sınavını kazanan kız öğrencilerin oranı 1965-66, 1970-71, 1975-76, 1980-81 ve yüzde olarak

Öğretim yılı	Kız öğrenci oranı
1965 - 1966	22.4
1970- 1971	34.1
1975-1976	23.7
1980-1981	22.6

KAYNAK: Milli Eğitim İstatistikleri, Yüksek Öğrenimle ilgili yıllar.

TABLO : 43

Yüksek lisans ve doktora çalışmalarında bulunan kız öğrencilerin oranı (1973-74 öğretim yılında yüksek lisans sınavını kazanan kız öğrencilerin oranı yüzde 19.0 ve doktora sınavını kazanan kız öğrencilerin oranı yüzde 17.9) ile lisans düzeyinde kız öğrenci oranı (1973-74 öğretim yılında yüksek öğretim kurumlarında kız öğrenci oranı yüzde 25.4) benzerlik göstermektedir. Buradan hareketle kız öğrencilerin mesleğe girişte yüksek öğretimdeki oranları gözönünde tutularak erkek öğrencilerle eşit şansa sahip oldukları ve kız öğrencilerin yüzde yirmisinin bilimsel çalışma yapma kararlığında olduğu görülmektedir. Ayrıca yüksek lisans ve doktora çalışmasında bulunan kız öğrenciler oranında büyük bir farklılık olmaması da kız öğrencilerin bilimsel çalışmaları kesintisiz sürdürdüklerini ifade etmektedir. Oysa batılı ülkelerde kız öğrencilerin daha yüksek oranda yüksek lisans çalışması yaptıkları ve doktora çalışmasını sürdüremedikleri bilinmektedir (168).

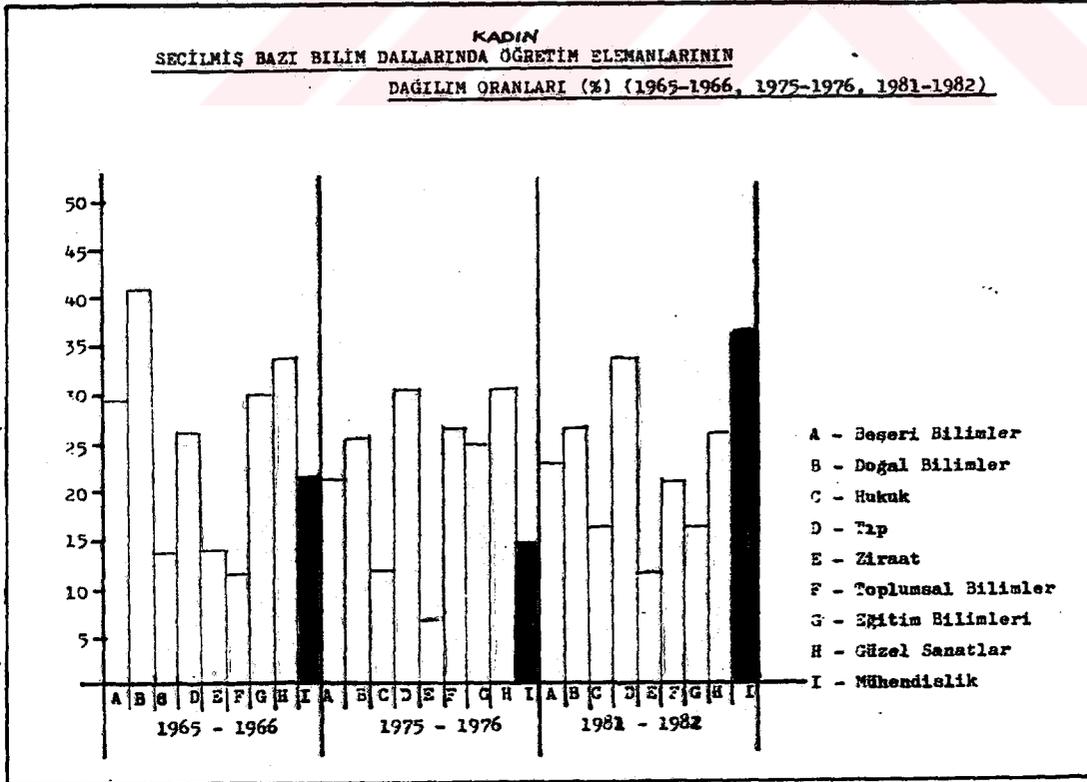
b- Kadın akademisyenlerin uzmanlık alanlarına göre dağılımı

1960-1980 arasındaki dönemde kadın öğretim elemanlarının bilim dalı tercihleri ve çeşitli bilim dallarında yoğunluğu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

SEÇİLMİŞ BAZI BİLİM DALLARINDA KADIN ÖĞRETİM ELEMANLARININ ORANLARI (%)

BİLİM DALLARI	Kadın Öğr. Ele. Oranı (%) (1965-1966)	Kadın Öğr. Ele. Oranı (%) (1975-1976)	Kadın Öğr. Ele. Oranı (%) (1981-1982)
Beşeri Bilimler	29.0	20.6	20.1
Doğal Bilimler	41.0	26.3	28.5
Hukuk	13.4	13.1	15.6
Tıp Bilimleri	26.4	31.9	33.4
Ziraat	13.6	7.4	11.0
Sosyal Bilimler	11.6	26.3	22.0
Eğitim Bilimleri	30.0	24.5	25.9
Mühendislik Bilimleri	21.6	14.3	15.2
Güzel Sanatlar	34.0	31.6	36.8

TABLO - 41, Millî Eğitim İstatistikleri, Yüksek Öğrenim, 1965-1967;
1974-1976 ; 1981-1982'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

GRAFİK : 13

Kadın öğretim elemanının bütün bilim dallarında batılı ülkelere nazaran yüksek oranlarda temsil edildiğini belirttikten sonra, kadın öğretim elemanlarının daha çok insani ve sosyal bilimler alanında çalışmayı yeğledikleri şeklindeki varsayımın Türkiye için geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Doğa bilimleri alanında bilimsel faaliyette bulunan kadın öğretim elemanı oranı yüzde 18.30 civarında iken aynı oran beşeri bilimler için yüzde 20, sosyal bilimler için yüzde 15 civarında olması bilimsel çalışma alanında cinsiyetçi yaklaşımların geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Ancak görev alınan bilim alanlarında seçiminde cinsel iş bölümüne dayalı rollerin etkili olmadığını da söylemek mümkün değildir. Tıp bilimleri alanında bilimsel çalışmada bulunan kadın öğretim elemanı oranının yüksekliğine karşın kadın öğretim elemanlarının tıp fakültelerinde daha çok çocuk hastalıkları dalında yoğunlaştıkları Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi örneğinden hareketle söylenebilir. 1980-81 öğretim yılında AÜ Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları kürsüsünde görev alan 37 öğretim elemanından sadece dokuzu erkek olmasına karşılık aynı fakültenin Genel Şirurji kürsüsünde görev alan 66 öğretim elemanı içinde sadece iki kadın öğretim elemanı bulunmaktadır. Diğer cerrahi branşlarda, göğüs, kalp ve damar şirurjisi ve nöroşirurji kürsülerinde ise kadın öğretim elemanı bulunmamaktadır. Kadın hastalıkları ve doğum kürsüsünde 33 öğretim elemanı içinde sadece yedi kadın öğretim elemanı görev alırken, üroloji kürsüsünde görev alan 21 öğretim elemanı da erkektir (169). Çocuk hastalıkları bölümünde kadın öğretim elemanı yoğunluğu ile cerrahi branşlarda kadın öğretim elemanı azlığı cinsel iş bölümüne dayalı rollerle ilgili değerlerle ilişkili olduğu sanılmaktadır. Ayrıca kadın hastalıkları ve doğum dalında uzmanlık eğitimi yaparak ser-

---

(169) AÜ Tıp Fakültesindeki çeşitli kürsülerde görevli akademik personelin sayılarının temininde Musa Çadırcı-Azmi Süslü, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi, s.263-290 dan yararlanılmıştır.

best hekim olarak çalışan kadınların oranı hayli yüksek olmasına karşılık, üniversitelerde aynı dalda bilimsel çalışmada kadın öğretim elemanının aynı yoğunlukta bulunmaması "doğum yaptırmak güç işidir" (170) yargısına dayalı düşüncenin bilim alanında kabul gördüğünü de göstermektedir.

Tıp bilimleri alanında kadın öğretim elemanı oranının yüksek gözükmeye karşılık tıp fakülteleri ile eczacılık ve diş hekimliği fakültelerinde kadın öğretim elemanı oranlarının farklılaşması, cinsel iş bölümüne dayalı ayrımların bilim alanında etkisini göstermektedir :

**Tıbbi Bilimlerde Kadın Akademisyen oranı
(Yüzde olarak)**

Fakülteler ^x	Kadın akademisyen oranı (%)	
	1975-76	1980-81
Tıp fakülteleri	26.5	27.0
Diş Hekimliği Fak.	38.3	37.6
Eczacılık Fak.	55.3	55.8

KAYNAK : Milli Eğitim İstatistikleri, Yüksek öğrenim 1974-1978, 1980-1981 den yararlanarak hazırlanmıştır.

(x) 1975-1976 öğretim yılında 9 Tıp Fakültesi, 5 Diş Hekimliği Fak, 3 Eczacılık Fak, 1980-81 öğretim yılında 17 Tıp Fakültesi 6 Diş Hekimliği, 4 Eczacılık fakültesi değerlendirmede esas alınmıştır.

Benzer biçimde Mühendislik Fakülteleri ile Mimarlık Fakültelerinde görev yapan kadın öğretim elemanlarının dağılımlarına baktığımızda kadınların mühendislik fakültelerine nazaran daha yüksek oranda mimarlık fakültelerinde çalıştıkları görülmektedir. 1980-81 öğretim yılında Mühendislik Fakültelerinde kadın öğretim elemanı yüzde 17.7 iken Mimarlık Fakültelerinde aynı oran yüzde 26.1'e yükselmektedir.

(170) Bu yargının mesleki rekabetin en yoğun yaşandığı tıp fakültelerinde ortaya çıkması herhalde tesadüfi değildir. Rekabete dayalı çalışma ortamında bu türlü yargılar daha kolay kabullenilmektedir.

Mimarlık ve Mühendislik Fakültelerinde
Görevli Kadın Öğretim Elemanlarının
Oranı (Yüzde olarak, 1980-81)

Fakülteler	Kadın öğretmen- lerin sayısı	K.O. %	Erkek öğre- tim elemanı
Mimarlık Fakülteleri	115	26.1	325
Mühendislik "	337	17.7	1903

c. Kadın akademisyenlerin bölgelere göre dağılımı

Türkiye'de çeşitli bölgelerdeki üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranına baktığımızda, gelişme düzeyi yüksek bölgelerdeki üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranının yüksek gelişme düzeyi düşük bölgelerdeki üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranının düşük olduğu görülmektedir. Öyle ki Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde - ki bu üniversiteye bağlı Fen ve Edebiyat Fakülteleri vardır ve Türkiye'de bu fakültelerde kadın öğretim elemanı oranının diğer fakültelele oranla daha yüksek olduğu bilinmektedir - kadın öğretim elemanı oranı sadece yüzde 9.6 iken, Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesinde-Mühendislik bilim dallarına kadınların daha az ilgi gösterdikleri saptanmıştır- kadın öğretim elemanı oranının yüzde 9.4 olması da kadınların bilimsel çalışma alanına katılımlarında gelişme düzeyinin etkisinin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca kadınların daha çok üç büyük kent üniversitelerinde yoğunlaşmaları kadınların yerel mobilizasyonlarının düşük olduğuna da işaret etmektedir. Üniversite öğrenimi gören kız öğrencilerin büyük kent kökenli olduğundan hareketle, kadınların aynı kentlerde üniversiter yaşamlarına devam ettikleri sonucu ortaya çıkmaktadır.

Çeşitli bölgelerdeki üniversitelerde kadın öğretim elemanlarının oranı
(1975 - 76 ve 1980-81)

Üniversiteler	1975 - 76	1980 - 81
Ankara Üniversitesi	28.2	28.8
Hacettepe Üniversitesi	37.4	34.0
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	18.7	22.4
İstanbul Üniversitesi	23.8	31.2
İstanbul Teknik Üniversitesi	15.1	16.2
Boğaziçi Üniversitesi	31.0	31.1
Ege Üniversitesi	26.0	26.3
Atatürk Üniversitesi	11.6	10.6
Karadeniz Teknik Üniversitesi	5.6	10.0
Dişarbakır Üniversitesi	11.7	15.2
Çukurova Üniversitesi	16.2	23.1
Fırat Üniversitesi	8.0	7.3
Bursa Üniversitesi	15.5	20.5
Cumhuriyet Üniversitesi	-	18.9
İnönü Üniversitesi	-	17.1
Kayseri Üniversitesi	-	20.5
19 Mayıs Üniversitesi	-	22.3
Selçuk Üniversitesi	-	15.6

TABLO : 47

KAYNAK : Milli Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğrenim

d- Kadın akademisyenlerin statülerine göre dağılımı

Kadın öğretim elemanlarının akademik statülerine göre dağılımlarının belirlenmesi, kadınların üniversitelerde daha çok alt akademik statülerde yoğunlaştıkları, akademik statü yükseldikçe kadın öğretim elemanı sayısının azaldığı şeklinde daha çok batılı ülkelerde bu konuda yapılmış araştırmalar sonucunda ortaya çıkan değerlendirmenin Türkiye için geçerli olup olmadığını gösterecektir.

Fakülte ve yüksek okullarda kadın öğretim elemanlarının statülerine göre dağılımı (yüzde olarak)
(1965-66, 1975-76 , 1980-81)

Öğretim Yılı	Prof.	Doç.	Yard. Prof.	Öğ. Gö.	Dr. Asis.	Okut-man	Uzman	Asis-tan
1965 - 66	8.4	16.2	-	23.8		34.0	32.2	29.4
1975 - 76	11.6	18.5	-	27.1	23.7	53.0	-	26.1
1980 -81	13.9	19.9	15.8	25.2	22.0	57.4	37.6	27.9

TABLO : 48

KAYNAK: Milli Eğitim İstatistikleri Yüksek Öğrenim

(x) Yrd. Prof. ünvanı sadece 1980-81 öğretim yılı için DİE kayıtlarında yer almıştır.

Yine benzer biçimde Dr.Asistan statüsü de sadece bu öğretim yılı için sözü edilen kayıtlarda yer almaktadır.

Türkiye'de 1960-1980 arasındaki dönemde üniversitelerde okutman ve çevirmen olarak görev yapan öğretim elemanlarının yüzde sinin kadın olması bu akademik statülerde kadınların yoğun bir şekilde temsil edildiğini ortaya koymaktadır.

Asistan statüsünde kadın öğretim elemanlarının oranının 1980-81 öğretim yılında yüzde 30 civarında olması da akademik kariyere girişte kadınlara açıklığını göstermektedir. Uzman, doktor asistan ve öğretim görevlisi olarak çalışan kadın öğretim elemanlarının yine bu öğretim yılı itibarıyla oranlarının sırasıyla yüzde 37.6, 22.0 ve 25.2 olması da kadınların mesleklerinde ilerleme kararlılığında olduklarına işaret etmektedir.

Türkiye'de de üst akademik statülerde kadın öğretim elemanı oranının düştüğü görülmektedir. Doçent ünvanını taşıyan kadın öğretim elemanı oranı 1980-81 öğretim yılında yüzde 20.9 iken kadın profesör oranı yüzde 13.9'a düşmektedir. Bu yirmi yıllık dönem içinde gerek Doçent ve profesör ünvanını taşıyan kadın öğretim elemanı oranının sürekli artış göstermesi ve gerekse akademik statülerde kadın öğretim elemanı oranında büyük farklar görülmemesi dolayısıyla kadın akademisyenlerin batılı meslektaşlarına oranla mesleklerinde hızla ilerledikleri ve kurumsal engellemelerle karşılaşmadıkları sonucunu çıkarmamızda yardımcı olmaktadır.

Batılı ülkelerde kadın akademisyenleri konu alan çalışmalarda ortaya konulan üniversitelerde kadın öğretim elemanlarının idari görevler almalarının engellendiği sonucuna Türkiye'de varmak mümkün değildir. Türkiye'de kadın öğretim elemanlarının üniversitelerde idari görev üstlenmelerine karşı belli bir direnç gösterildiği kaydedilmekle (171) birlikte cinsiyetçi ayrımlara dayalı bir engellenmenin söz konusu olmadığı da görülmektedir.

(171) Çalışmamızın VI.Bölümünde yer alan araştırmada kendilerine soru yöneltilen kadın akademisyenler, Türk üniversiter ortamında kadınların idari görev almalarının engellenmediği ancak yeterince de desteklenmediği inancını besleyen görüşler sunmuşlardır.

Ankara Üniversitesi'nin bu açıdan iyi bir örnek oluşturduğu söylenebilir. 1960-1980 döneminde Türkiye'nin ilk kadın rektörünün (Türkan Akyol, 1975) atanmasının yanında, Ankara Üniversitesi'ne bağlı fakülte ve yüksek okullarda altı kadın akademisyenin dekan ve müdür olarak görev yaptıkları bilinmektedir (172).

1960-1980 döneminde Türk kadın akademisyenlerin hemen her bilimsel alanda özgün ve nitelikli çalışmalarıyla kendilerinden söz ettirecek bir düzeye eriştikleri görülmektedir. 1960'lardan itibaren özellikle sosyal bilimlerde kadın akademisyenlerin bilimsel çalışmalarında kadınların toplumsal durumu üzerinde yoğunlaştıkları, kadını ve sorunlarını bilimsel çalışmalarının konusu haline getirmek eğilimi içinde oldukları söylenebilir. Bu ilk çalışmalara birkaç örnek vermek gerekirse; Nermin Abadan'ın Social Change and Turkish Women (1963), Mübeccel Kiray'ın Ereğli; Ağır Sanayiinden Önce Bir Sahil Kasabası (1964), Rezzan Şahinkaya'nın Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü (1966), Bahriye Üçok'un İslâm Devletlerinde Kadın Hükümdarlar (1965), Günseli Kop-tagel'in Kadında Eksiklik Duygusu (1967) ve Fatma Başaran'ın Attitudes toward Marry More than One (Polygamy) (1967) başlıklı çalışmaları zikredilebilir. Bu çalışmaların açtığı yolda, 1970 lerde de bir dizi yeni inceleme gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde gerek Üniversiteli Kadınlar Derneği ve gerekse Türk Sosyal Bilimler Derneği aracılığıyla kadın akademisyenlerin kadınlara yönelik çalışmalar gerçekleştirdikleri görülmektedir (173).

1960-1980 dönemi, kadınların üniversitelerdeki sayısal varlığının artmasının yanında, başka bir dönüşümün de gerçekleşmesine tanıklık etmiştir. Kız öğrencilerin yanında, buna paralel olarak sayıları giderek artan kadın akademisyenler, mensup oldukları bilim dallarında göstermiş oldukları başarılar ve ortaya

(172) Sevinç Karol, Aral Olcay A.Ü.Fen Fakültesi'nde, Fatma Varış A.Ü.Eğitim Fakültesi'nde dekanlık, Nermin Abadan-Unat ve Yüksel Yalkın-Koç A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksek Okulu'nda müdürlük görevlerinde bulunmuşlardır.

(173) 1960-1980 döneminde kadın akademisyenlerin kamuoyunda kadın sorununun tartışılmasına zemin hazırlayan bilimsel araştır-

koydukları nitelikli yapıtlarla akademisyenliğin bir "erkek" mesleği olduğu yolundaki geleneksel değerlendirmenin de değişmesini sağlamışlardır. Artık, akademisyen kadınların varlığı, geçmiş dönemlerde olduğu gibi --sayılarının görece azlığı nedeniyle-- izin verilebilir bir "ilginçlik" olarak değerlendirilememektedir.

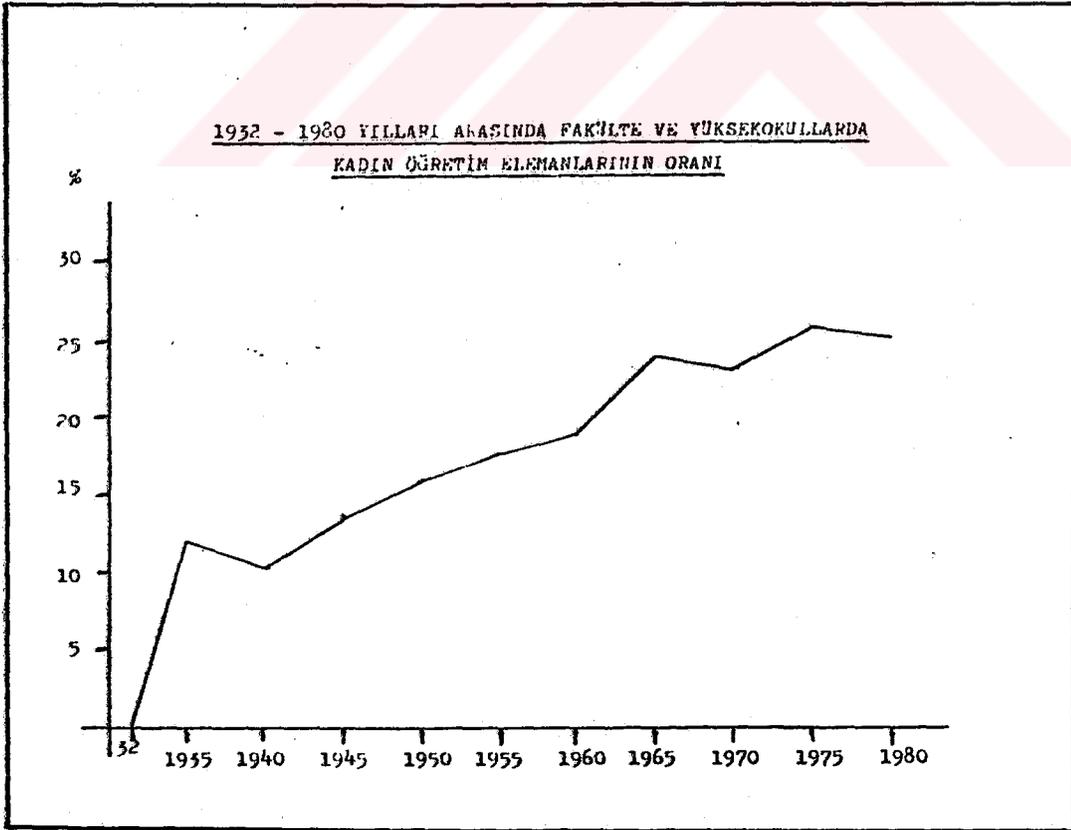
---

maların yanı sıra kadınların taleplerini dile getirilmesi çabası içinde olduklarını söylemek mümkündür. Bu doğrultudaki çabalara bir örnek olarak Üniversiteli Kadınlar Derneği'nce yürütülen ve kadın akademisyenlerin de katıldığı Aile Planlaması ve Kadın Sağlığı konusunda yürütülen çalışmalara kadın akademisyenlerin de katıldığı bilinmektedir. Ayrıca kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesine yönelik siyasilerin gündeme getirilmesi amacıyla siyaset çevrelerine sorunlar aktarılması istenmiştir. Bu konuda bakınız, Kadın Milletvekillerimizden Neler Bekliyoruz. (Ankara: Üniversiteli Kadınlar Derneği yay., 1967). 1975 Dünya Kadın Yılı dolayısıyla Kadın Akademisyen aktif bir çalışma programı içine girdiği, Türkiye Kadın Yılı kongresinde çok sayıda kadın akademisyenin bildirileriyle kongreye katılmasından da anlaşılmaktadır: Türkiye Kadın Yılı Kongresi, (Ankara, Üniversiteli Kadınlar Derneği yay., 1978) 1975 sonrasında özellikle kadın akademisyenlerin kadını ve sorunlarını konu alan çalışmaları 'Türk Toplumunda Kadın' başlığını taşıyan (ilk) temel başvuru kitabının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

e- 1935-1981 yılları arasında kadın akademisyen oranının genel gelişimi

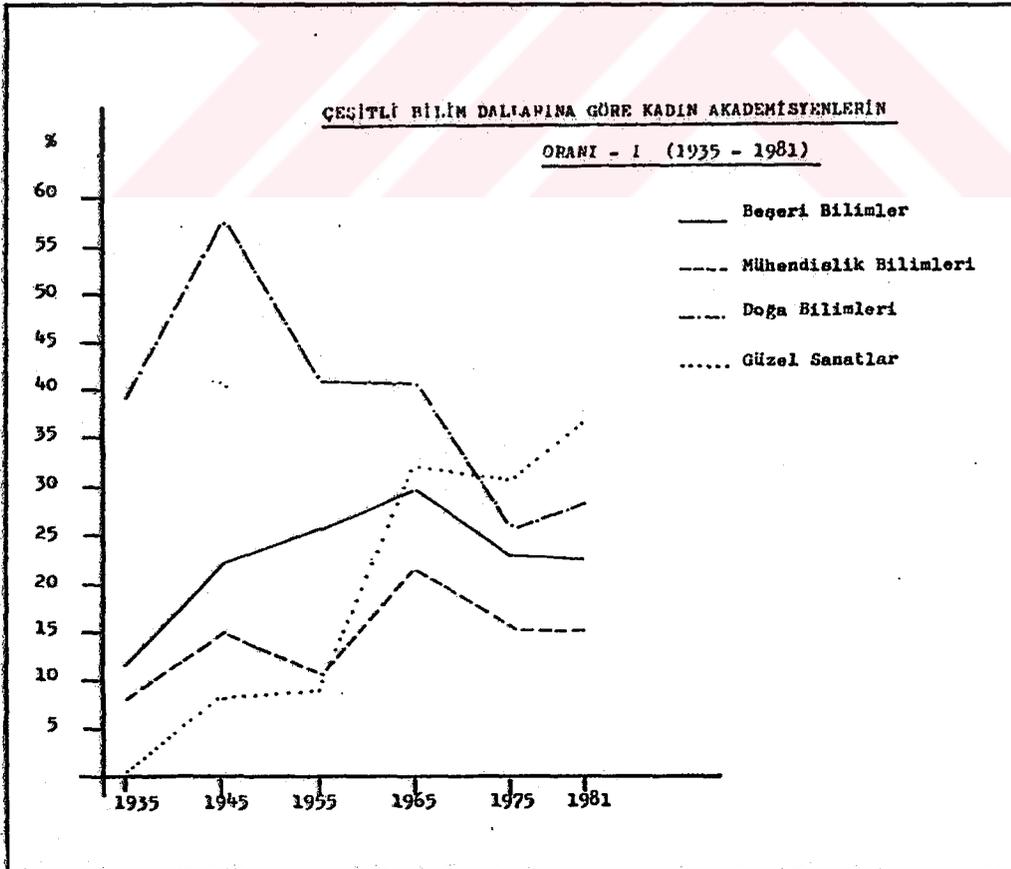
İncelediğimiz tarihsel süreç içinde kadın akademisyenlerin gerek sayıları ve uzmanlık alanlarına ve gerekse akademik statülerine göre dağılımının genel bir değerlendirilmesi yapıldığında;

1- 1932 ile 1980 yılları arasında kadın akademisyen oranında düzenli bir artış görülmekle birlikte kadın akademisyen oranının ancak 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren yüzde 25'in üzerine çıkabildiği aşağıdaki grafik yardımıyla da izlenebilir. Ancak bu oran, Türkiye gibi kadın nüfusunun hemen hemen yarısının okuma yazma bilmediği ve yine kadın nüfusunun ancak yüzde birinin yüksek öğrenim yapabildiği ülke şartları ve kadın akademisyenlerin bu meslek dalına kabulünde ve mesleği sürdürmelerinde kabul görmeleri ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye'de kadın akademisyenlerin azınlık konumunda olmadığı görüşünü ortaya koymamızda yardımcı olmaktadır.

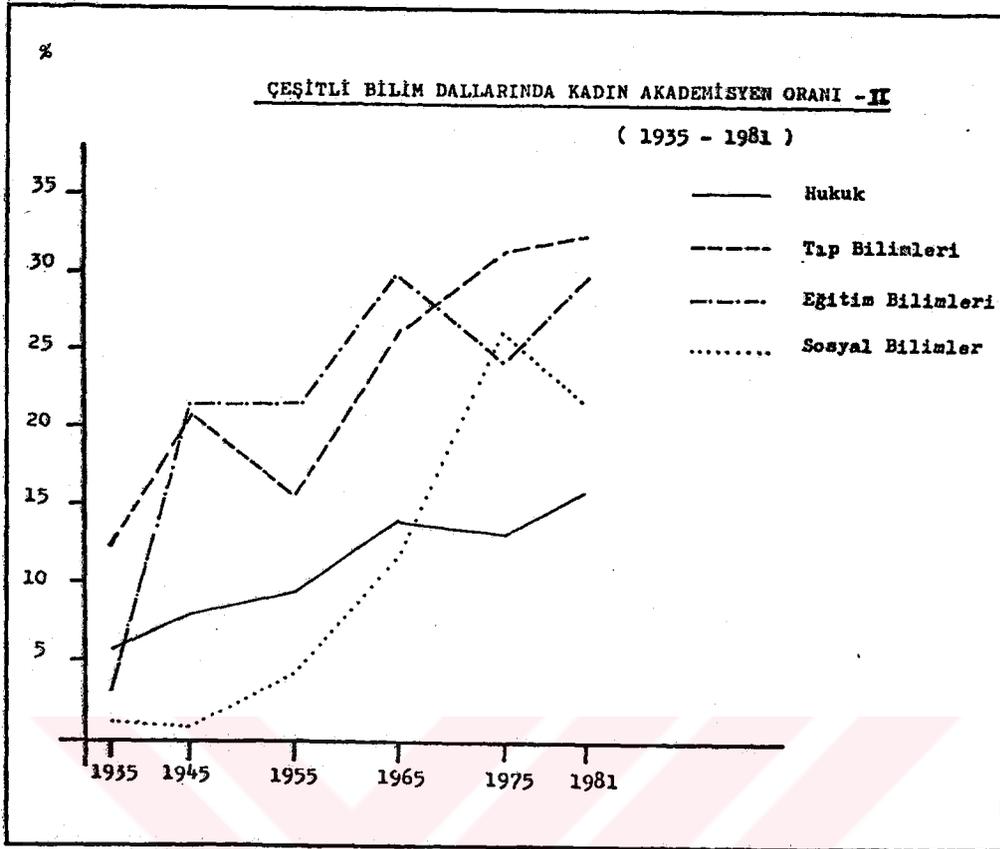

GRAFİK : 14

2- Kadın akademisyenlerin uzmanlık alanlarına göre dağılımının genel eğilimine baktığımızda, bütün bilim dallarında kadın akademisyen oranının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu gelişmenin tek istisnasını doğa bilimleri oluşturmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında kadın öğretim elemanlarınca en çok istenen bilimsel çalışma alanı durumunda olan doğa bilimlerinin tercih edilirliliğinin zaman içinde azaldığı ve yerini güzel sanatlar ve tıp bilimlerine bıraktığı görülmektedir. Batılı ülkelerde kadın akademisyenlerin en çok beşeri bilimler, sosyal bilimler ve eğitim bilimleri yoğunlaştığı belirtilmişti. Oysa Türkiye'de böyle bir yönelime rastlanmamaktadır. 1935'ten itibaren doğa, tıp ve hatta mühendislik bilimleri kadın akademisyenlerin hayli yüksek oranlarda (en azından diğer bilim dallarında eşit oranda) temsil edildikleri çalışma alanları olmuştur. 1935 ile 1981 tarihleri arasında kadın akademisyenlerin bilim dallarında oransal paylarının gelişimi aşağıdaki grafiklerde gösterilmeye çalışılmıştır:

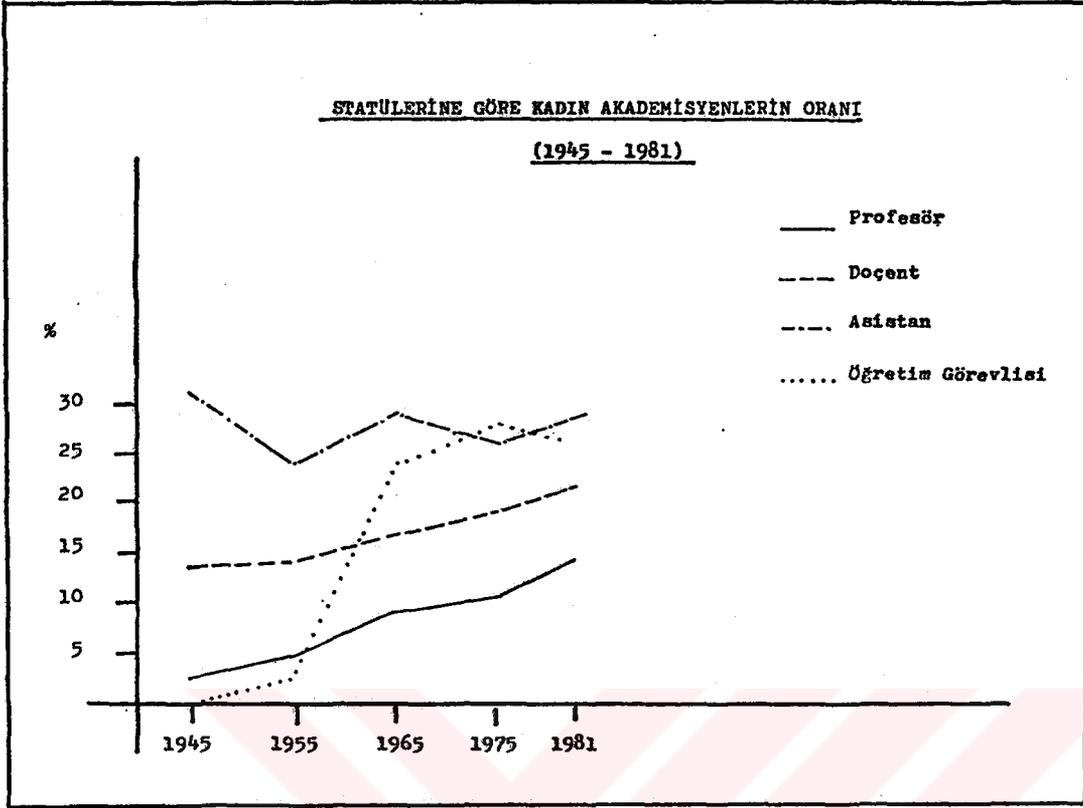

GRAFİK : 15

GRAFİK :16

3- Batılı ülkelerde kadın akademisyenlerin daha çok alt akademik statülerde yoğunlaştığı ve üst akademik statülerde kadın öğretim elemanı oranının hızla düştüğü belirtilmişti. Türkiye'de üst akademik statülerde kadın oranı hayli düşük görünmekteyse de yine incelemeye çalıştığımız tarihsel süreç içinde üst akademik statülerde kadın akademisyen oranının hızla arttığı (Profesör statüsündeki kadın akademisyenlerin oranı 1945-1946 öğretim yılında yüzde 2,5 iken bu oran 1981-82 öğretim yılında yüzde 13,9'a yükselmiştir) ve alt akademik statülerdeki kadın öğretim elemanı ile üst akademik statülerde kadın öğretim elemanı oranı arasında farkın, özellikle 1960 sonrasında iyice azalması da kadınların bu meslekte kararlılığına işaret etmektedir. 1945-1981 yılları arasında çeşitli akademik statülerdeki kadın akademisyenlerin dağılımı aşağıdaki grafiklerle gösterilmeye çalışılmıştır:

GRAFİK :17

ALTINCI BÖLÜM
TÜRK KADIN AKADEMİSYENLERİN ZİHNİYET ÖZELLİKLERİNE
İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMAÇLARI VE SINIRLILIKLARI

Türk toplumunun eğitim görmüş kesimlerine, bir bütün olarak toplumu ileriye götürme yolunda yüklenmiş olan görev ve sorumluluklar ile birarada bulunan beklentilerin özellikle Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte hızla arttığı, bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde ifade edilmişti. Toplumsal sorunların çözümünü hızlı bir kalkınma sürecine girmekte gören ve kalkınmayı da bir standart uygarlık olarak kabul edilen "Batı" gibi olmakla özdeşleştiren bu anlayış, özellikle geleneksel toplum kesimlerinin harekete geçirilerek hızla kalkındırılmalarını sağlamak bakımından eğitim yoluyla batılılaşmış bir zihniyete sahip intelligentsiadan değişimin öncüsü, itici gücü olma görevini yerine getirmesi beklentisini taşımaktadır. Bu bağlamda, yine Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte pekişen bir tavarla, eğitim (özellikle de yüksek eğitim) görmüş Türk kadınının da böyle bir toplumsal kalkınma projesinde önemli görevler üstlendiği ifade edilmiştir. Özellikle yüksek öğrenim görmüş Türk kadınının böyle bir toplumsal değişme sürecinin (batılılaşmanın-çağdaşlaşmanın) "ajanları" olarak kavranması, iki bakımından anlamlı görünmektedir.

Herşeyden önce, kadının toplumsal kalkınma sürecinde kendi üzerine düşen işlevleri yerine getirmesi, Cumhuriyet'le birlikte kesin ve ödün vermeyen bir biçimde uygulamaya konulan çağdaşlaşma projesinin gerçekleştirilmesi bakımından olumlu görünmektedir. Kadının üzerine düşen bu değiştirici toplumsal ajan görevini gereğince yerine getirmesi, tüm-toplumsal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkıda bulunurken, ayrıca --ve konumuz açısından daha önemli olarak-- kadının toplum içindeki konumunun iyileştirilmesine de katkıda bulunacaktır.

Özellikle bu ikinci açıdan bakıldığında, Türk toplumunda kadının durumunun iyileştirilmesi bakımından üzerinde durulması gereken bazı temel noktalar bulunmaktadır. 1934 yılında kadınlara siyasal hakların tanınmasından sonra, "hukuki eşitlik" bakımından bazı Batı ülkelerini dahi geride bırakmış olan Türk toplumunda, kadınların büyük bir çoğunluğunun bu "formel haklar"ı yaşama geçirmekte yetersiz ya da etkisiz kaldıkları görülmektedir. Bir diğer deyişle, biçimsel hukuk normları ile toplumdaki yerleşik gelenek ve alışkanlıkların kaynaklık ettiği normlar arasındaki çelişki sürmektedir. Birçok araştırmacıya göre hukuksal (biçimsel) normların temsil ettiği modernleşme düzeyinin toplumsal yaşama gereğince geçirilemeyişi, bir yandan "aile yapısı, eğitim ve sosyalleşme pratikleri, rol dağılımı, toplumdaki egemen değerler ve biçimsel olmayan normlar" gibi toplumsal koşullardan; diğer yandan da Türk kadınının kendi toplumsal konumunu iyileştirmeye yönelik "bilinçli, aktif, bir amaca yönelik kollektif" bir talebi geliştirememiş olmasından kaynaklanmaktadır (1).

Türk toplumunda kadının hukuksal statüsünün modern bir niteliğe kavuşturulmasının üzerinden geçen yaklaşık ellibeş yıl sonra ve bu süreç içinde gerçekleşen ekonomik, kültürel ve siyasal etkenlerin yanında ve belki de daha önemli olarak, Türk kadının kendisine tanınmış olan hakları zihniyet düzeyinde gereği gibi içselleştirememiş olmasından da kaynaklanmaktadır. Yüksek öğrenim görmüş olmak ve hatta Cumhuriyet'in egemen ideolojisi olarak çağdaşlaşmanın temel itici güçleri arasında baş köşede bulunan "bilim" üretme faaliyetinin içinde yer almak, akademisyen kadının durumunun bu çerçevede ele alınmasına ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Gelişmekte olan toplumların geleneksellikten modernliğe doğru evrilmelerinde temel itici güçlerin başında geldiği düşünülen intelligentsia açısından yaklaşıldığında, eski, durağan ge-

---

(1) Feride Acar, "Turkish Women in Academia: Roles and Careers", METU Studies in Development, Cilt X, Sayı 4 (1983).

lıklı olduğu bir çerçevede görüşme yapılmıştır. Bu yirmibir öğretim elemanından ayrı olarak, görüşmelerde kullanılan yöntemin ve sorulan soruların bir ön hazırlığı ve denetimi amacıyla yine bu üniversitelere mensup dört ayrı kadın öğretim elemanı ile de görüşülmüştür (2).

Araştırmada yer alan yirmibir kadın akademisyenin uzmanlık alanlarına göre dağılımları şöyledir: Veteriner (2), İktisat(3), Tıp(1), İlahiyat(1), Edebiyat(1), Siyasal Bilgiler(5), Ziraat(1), Sosyoloji(2), Mühendislik(2), Mimarlık(1), Fen(1), Hukuk(1). Bu kadın akademisyenlerin statülerine göre dağılımı ise : Profesör(5), Doçent(7), Yardımcı Doçent(3) Öğretim Görevlisi(3), Araştırma Görevlisi(3) biçimindedir. Araştırmaya katılan yirmibir kadın akademisyen içinde sadece bir öğretim görevlisi ile üç araştırma görevlisi doktora derecesini henüz almamışlardır (3).

Araştırmanın, belirtilen amaçları doğrultusunda kullanmak durumunda kaldığı yöntemden kaynaklanan bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Temel hedefi Türk kadın akademisyenlerinin zihniyet özelliklerini ortaya çıkarmak olan araştırmada, sosyal bilimlerde içinde --son yıllarda yoğunlaşan tüm eleştirilere ve değişimlere rağmen--genel geçer olma özelliği koruyan pozitivist - ampirist çizgi doğrultusunda ve klasik diyebileceğimiz bir anket tekniğine dayalı yöntemi kullanmak esas olarak mümkün olamamıştır. Zira, daha çok tarihsel bir bağlamda da olsa, zihniyet araştırmalarının ülkemizdeki öncüleri arasında sayabileceğimiz Ülgener'in de belirttiği gibi, zihniyet araştırmalarında "araştırmacı için önemli olan neyin neye bağlı ve neyin sonucu olduğu"ndan, "tek kanallı bir sebep-sonuç ilişkisinden çok toplu ve derinlemesine bir ifade ilişkisi"dir (4). Böyle olunca da ,

-
- (2) Sözkonusu kadın akademisyenlerin uzmanlık dalları ve statüleri şöyle:Edebiyat(Profesör),İletişim Bilimleri(Yardımcı Doçent), Tarih(Doçent), Siyaset Bilimi(Araştırma Görevlisi).
- (3) Bir öğretim görevlisi ile üç araştırma görevlisi yüksek lisans (master) çalışmalarını tamamlamışlardır.Öğretim görevlisi doktora tezini yazmakta, araştırma görevlileri ise doktora yeterlik sınavına hazırlanmaktadırlar.
- (4) Sabri F.Ülgener, İktisadî Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri ile Bir Portre Denemesi (İstanbul: Der yay., 1981), s. 17.

leneksellikten apayrı, yeni, dinamik modernliği temsil edici bir zihniyete sahip olduğu düşünölen bu kesimin toplumsal kalkınmanın motoru olarak algılandığı, eylemlerini böyle bir zemin üzerinde meşrulaştırdığı gözlenmektedir. Bu kesimin bir bölümü olarak, Türk akademisyen kadınların böyle bir zihniyete ve bu zihniyete dayanılarak meşrulaştırılan toplumu (ve bu arada da kadının toplum içindeki durumunu) iyileştirici eylemlere ne denli yönelip yönelmedikleri araştırılması gereken önemli bir konu olmaktadır. Bir diğer deyişle, toplumsal değişme sürecinde öncülük etme görevini üstlenmiş bulunan intelligentsianın bir bölümü olarak kadın akademisyenlerin zihniyet yapılarını ortaya çıkarmak bu bölümde yer alan araştırmanın temel konusudur.

Türk kadın akademisyenlerin temel zihniyet yapılarını konu edinen bu araştırmanın sonucunda, kadın akademisyenlerin kendilerine yüklenmiş bulunan toplumsal değişmenin ajanı olma görevini ve bu görevle birlikte gelen hak ve sorumlulukları ne derece zihinsel olarak içselleştirebildikleri; bu değiştirici rol beklentisinin ne ölçüde yanında, ne ölçüde dışında yer aldıkları ve kendi yaşam pratikleri içindeki eylemlerini nasıl bir "kimlik" içinde ifade ettikleri sorularının cevaplandırılması amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleşmesi ile ortaya çıkacağı düşünölen genel zihniyet özelliklerinin, aynı zamanda, Türk kadın akademisyenlerinin, yukarıda belirtilen ve Türk toplumunda kadının durumu açısından aş ilamaması bir paradoks olarak görölen "aile yapısı, eğitim ve sosyalleşme pratikleri, rol dağılımı, toplumdaki egemen değerler ve biçimsel olmayan normlar" gibi etkenlerin ne ölçüde dışına çıktıklarının da anlaşılabilceği düşünölmektedir. Bir diğer deyişle, kendisinden toplumu değiştirme (iyileştirme) yolunda bir dizi tutum ve davranış beklenen bir kesimin bu değiştiriciliğin ayrılmaz bir parçası olarak kavranması gereken "toplumsal sınırlılıkları aşma"da nerede durduğunu saptamak amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, Ankara, Gazi, Orta Doğu Teknik ve Konya Selçuk Üniversitelerinde görevli, çeşitli statülerde yirmibir kadın akademisyenle, biraz ileride ayrıntılı olarak açıklanacak olan "derin görüşme" (deep interview) yönteminin ağır-

pozitivist-ampirist sosyal bilim yöntemi doğrultusunda açık ve kapalı uçlu sorulara dayalı klasik anket tekniğinin uygulanması yerine "derin görüşme" yöntemi çerçevesinde, bazı temel sorular çevresinde odaklaşan ve araştırmacı ile görüşme yapılan kişinin bir etkileşim süreci içinde soruları görüşme içinde açarak, genişleterek hatta gereğinde yeni sorulara da yönelerek gelişen dinamik bir yöntemin kullanılması zorunlu olmuştur. Bu yöntemsel zorunluluk, araştırma evreninin yirmibir kişiyle sınırlı kalması sonucunu doğurmuştur. Bu durumun, genel geçer sosyal bilim yönteminin terimleriyle söyleyecek olursak, araştırmacının "güvenilirliği"ni artırırken "geçerliliği"nin azalmasına yol açtığı ileri sürülebilir (5). Ancak, araştırma "olgusal" gerçekliğin betimlenerek açıklanmasına değil de, bir ifadelendirme tarzının, bir zihniyet yapısının ortaya çıkartılmasına yönelik olmasından, bu itirazın pek de yerinde olmayabileceği görülmektedir. Bir diğer deyişle, zihniyet araştırması, özünde olgusal özellikler taşıyan bir neden-sonuç açıklamasına yönelmiş araştırmalarda olduğu gibi bir "nesnel gerçeklik" temeline dayanmayıp, Ülgener'in deyişiyle bir "yeniden inşa" faaliyeti niteliğinde olduğundan, "nesnel gerçeklik" önvarsayımına dayalı güvenilirlik-geçerlilik terimleri açısından değerlendirilmesi de pek yerinde değildir (6).

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kadına ilişkin bilgilerin açıklanmasında bir yöntem geliştirmek durumunda kalan araştırmacıların yöntemleri "sosyal gerçeklik" in yeniden kavranmasına yöneliktir. Burada "yeniden kavrama"nın altını çizmek gerekmektedir. Marcia Westcott, "sosyal gerçekliğin kavranışındaki bilinçliliğin ırk, sınıf ve cinsiyete bağlı olarak çok çeşitli olasılıklarla mümkün" olabileceğini (7) belirterek nicel araştırma yöntemlerinin insanlararası

---

(5) A.k.

(6) A.k.

(7) Marcia Westcott, "Feminist Criticism of the Social Sciences", Harvard Educational Review, Cilt XLIX (1979).

ilişki biçimlerini ve onların öznel bakış açılarını ihmal ettiği gibi, bilinç ve tutum aykırılıklarını ortaya çıkarmakta da yetersiz kaldığı görüşünü ileri sürmektedir. Yine bu yöntemler, "bilinçliliğin özel evrelerini -ki bu evreler kadınların biza-tihi kadın olarak özgürlüklerinin sınırlandığı alanlardır-- göz-ardı edilmektedir". (8). Bu nedenlerle, ampirik verilerle birlik-te kadınların bilinçlerinin ortaya konulması doğrultusunda ya-pılan araştırmalarda, 1) kadınların tecrübeleri ve bu tecrübe-ler yoluyla özel, duygusal, içsel ve gizli (intime) bilgilerin tanımlanması , analiz edilmesi ve yorumlanması; 2) gündelik ya-şamı sürdürme biçimleri ile gündelik yaşamların irdelenmesi önem kazanmaktadır (10).

Yine sözü edilen araştırmalarda nicel tekniklerin "değer-lerden arınmış olma" özellikleri de sorgulanmaktadır. Değerler-den bağımsız nesnellığın sosyal bilimlerde geçerli olamayacağı görüşünden hareketle, araştırmacı ile araştırmanın nesnesi ara-sındaki ayrımın geçerli ve nesnel olamayacağı, araştırmacının so-ru yönelttiği kimselerin izin verdiği ölçüde sorularına yanıt alabileceği ve problemin soru yöneltilen kimse ile araştırmacı arasında o anda tartışılacağı, böylelikle de gelişen derin (veya etkileşime dayalı --interactive--) görüşmede bilginin kendinden amaçlı olarak değil de, ancak informe edildiği ölçüde ortaya ko-nulabileceği görüşü savunulmaktadır (11). Tutum (ve zihniyet) araştırmaları bağlamında, araştırmacı ile araştırılan ilişkisi-

-
- (8) Judith A.Cook ve Mary Margaret Fonow, "Methoden feministi-scher Soziologie in den Vereinigten Staaten", Das Argument, Sayı 143 (Januar-Februar, 1982), s. 59.
- (9) Kadın tecrübelerine dayalı bilgilerin açıklanması yönetsel olarak ortaya konulması birçok araştırmada konu edinilmiştir. Örnek olarak bkz. Jessie Bernard-Afterword, M.J.Sherman ve E.Beck(der.), The Prism of Sex: Essays in the Sociology of Knowledge (Madison, 1979), s.274; Ulrich Eisel, "Wissenschaft: Ein Maennlicher Wahrheitsmysthos !" Barbara Schaeffer Hegel B.Wartmann (der.), Mythosfrau, Projektionen und Inszerierun-gen im Patriachat (Berlin:Publica, 1981) içinde s.128-242.
- (10) K.Griechen-Hepp, Doris Hens, Frauenforschungs-und Frauenini-tiativen an den Universitaeten/Gesamthochschulen in Nordrhein-Westfalen (Dortmund: Universitaet Dortmund, 1984), s.35.
- (11) Bu yöntem için bkz. Ann Oakley, Soziologie der Hausarbeit, Übersetzung von Frauenprojekt Hausarbeit (Berlin: Roterstein Verlag, 1978).

nin araştırma sürecinde devam ettiği, problemlerin formüle edilmişinden sonuçların değerlendirilmesine kadar sürdüğü belirtilmektedir.

Kadını konu alan araştırmalarda kadınların bilincini saptamak amacıyla metinlere içerik analizi ve konuşmalara söylem analizlerinin sıklıkla uygulandığı teknikler olduğunu söyleyebilmek mümkündür (12).

Biz de, araştırmamızda Ann Oakley'in "etkileşime dayalı görüşme" (interactive interview) yönteminden de yararlanarak(13), derinlemesine görüşme yoluna gittik. Açılmış bir kasetçalarla konuşmalarımızı sürdürdük. Herbiri yaklaşık 2,5-3 saat süren bu konuşmalarda önümüzde hazırlanmış sorular bulunmaktaydı (bkz. Ek-1). Ancak bu sorular bir anlamda standardizasyona yönelikti ve araştıracının soruları yöneltmesinden sonra, daha çok araştırılan tarafından soruların sınırları çizilmekteydi. Birinci grup sorular öncelikle biyografik bilgilere yönelikti: yaş, doğum yeri, medeni hal, ekonomik durum ve sosyal kökenler gibi, İkinci grup sorular ise, eğitim süreçlerine ilişkindi. Üçüncü grup sorular meslek bilincine, dördüncü gruptakiler ise gündelik yaşamları sürdürme tarzlarına yönelikti. Bunların yanında, beşinci grupta yer alan ve bilim, ilerleme, aydın ve siyaset konularına ilişkin soru kümeleri ile kadın öğretim elemanlarının zihniyet özelliklerinin ana çizgilerinin belirlenmesi hedeflenmişti. Beş grup soru içinde, kadınlık rolünün oluşması, kabullenilmesi ve kadınlık rolüne karşı bilinç değişimlerine dair tecrübelerine yer verilmiştir.

Derin görüşme yöntemiyle sürdürdüğümüz araştırmanın sonucunda elde edilecek bulgulardan yola çıkarak Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini saptamaya çalışırken, bu özellikleri belirli bir tipoloji çerçevesinde sınıflandırmak zorunlu olmuştur. Bir diğer deyişle, araştırmaya başlarken, yirmi

(12) Karş. John B. Thompson, Studies in the Theory of Ideology (Cambridge: Polity Press, 1984) içinde özellikle "Analysis of Conversational Structure" başlıklı alt bölüm, s. 108-118.

(13) Oakley, a.g.e., ve Ann Oakley, "Interviewing Women: a Contradiction in Terms", Helen Roberts (der.), Doing Feminist Research (London: Routledge and Kegan Paul, 1981), içinde, s. 30-61.

bir farklı insanın farklı öznel tecrübelerine dayanan zihniyet özelliklerinin anlamlı bir biçimde sunulması bakımından birer "ideal tip" niteliğinde olan kategorilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

III. TİPOLOJİ

Oldukça ayrıntılı bir biçimde Max Weber'in kuruculuğunu yaptığı sosyoloji yaklaşımında geliştirilmiş olan "ideal tip" kavramı, gerçeklikle bire bir denklik içinde (isometric) olarak düşünülen bir kategorileştirmeyi değil, toplumsal gerçekliği oluşturan insan eylemini anlamlandırmaya ve açıklanabilir kılmaya yönelik zihinsel kurgular niteliğindedir (14). Bu bağlamda, bizim de araştırmamızın bulgularını anlamlı bir biçimde sunabilmek bakımından başvurmak durumunda kaldığımız tipolojinin de bu tarzda anlaşılması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, biraz sonra açıklayacağımız sınıflandırmanın esasını oluşturan "yaygın" ve "eleştirel" tiplerle bu iki tipin dışında kalanları ifade eden zihniyet tipi, gerçekliğe tam olarak tekabül eden kategoriler olarak görülmemelidir. Weber'in de belirttiği gibi, "ideal tip" ile "gerçeklik" birbirine karıştırılmamalıdır(15).

Araştırmamızın bulgularını anlamlandırabilmek amacıyla başvurduğumuz tipoloji, özünde ikili bir ayrıma dayanmaktadır. Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini, bu tipoloji içinde, "yaygın" ve "eleştirel" tipler çerçevesinde bir sınıflandırmaya göre anlamlandırmaya ve açıklamaya çalıştık. Bu bağlamda, Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerinin saptanmasında başvurduğumuz "bilim", "siyaset" ve "cinsiyet rolleri" öğelerinden herbiri için bu tipolojiyi ayrı ayrı uyguladık. Kısaca söylemek gerekirse, bilimde, siyasette ve cinsiyet rollerinde ayrı ayrı yaygın ve eleştirel zihniyetleri tesbit etmeye

(14) Bu görüşün pozitivism-yorumsama (hermeneutics) bağlamında derinlemesine incelendiği bir yapıt olarak, İlkay Sunar, Düşün ve Toplum (Ankara: Birey ve Toplum yay., 1986) örnek verilebilir.

(15) Max Weber, The Methodology of the Social Sciences (Glencoe, III.: The Free Press, 1949), s. 101 vd.

çalıştık. Bu tesbit esasında, oluşturmuş olduğumuz tipolojinin genel özellikleri çerçevesinde, "ideal" olanın, bilim, siyaset ve cinsiyet rolleri hakkında, bir kimsenin ya her üçünde de "yaygın" ya da "eleştirel" tipe uygun özellikler ortaya koyması gerekmektedir. Bulgularımızın bu ideal tipler çerçevesinde nasıl sonuçlar ortaya koyduğunu açıklamaya geçmeden önce, bilim, siyaset ve cinsiyet rollerinde her bir tipin özelliklerini içeren kategorileştirmeleri nasıl oluşturduğumuzu açıklamamız gerekmektedir.

A- Bilim

Türk kadın akademisyenlerin fiilen içinde buldukları mesleki faaliyetlerinin temelini oluşturan "bilim" hakkında ne düşündükleri; kendi akademik yaşam pratiklerini nasıl anlamlandırdıklarını saptamak, araştırmamızın amaçladığı temel zihniyet özelliklerini belirlemek bakımından büyük bir öneme sahiptir. Fiilen bilimsel çalışma içinde yer alan insanların genel olarak yaptıkları işin mahiyeti hakkında bilinçli bir zihniyete sahip olmadıkları; bir diğer deyişle bilim adamlarının kendi mesleklerini icra ederlerken daha çok bu mesleğin pratik özellikleri içinde "kendiliğinden" (16) gelişen bir --terim yerindeyse-- gizli felsefeye sahip oldukları kabul edilebilir. Ancak, özellikle Türkiye gibi hızla kalkınma amacında olan ve tüm toplumsal sorunların çözümünü böyle bir kalkınmayı gerçekleştirebilecek tek araç olarak görülen "bilim"e büyük umutlar bağlamış olan bir ülkede bilim adamlarının yaptıkları iş hakkında, bu işin toplumsal kalkınmaya katkısı ve böyle bir kalkınma süreci içinde kendi rol ve sorumlulukları üzerinde düşünmüş olmalarını beklemek de doğal sayılmalıdır.

Bu bağlamda, Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerinin bir alt kategorisi niteliğinde olmak üzere bilim hakkındaki düşüncelerini, (1) "bilimin tanımı"; (2) "ilerlemeden ne anlaşıldığı" ve (3) "aydın"ın niteliğine ilişkin sorular çerçevesinde saptamaya çalıştık. Bu saptamayı yaparken de, her üç alt

(16) Karş. Louis Althusser, Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi (çev. Ömür Sezgin), (Ankara: Birey ve Toplum yay., 1984).

kategoriye ilişkin sorulara verilebilecek olası yanıtlardan yola çıkarak, bilimde yaygın ve eleştirel zihniyet özelliklerini içeren ideal tipleri geliştirdik.

1. Yaygın Tip

Bilim hakkındaki düşüncelerde yaygın zihniyet tipinin özelliklerini içeren ideal tip, bilimin tanımı, ilerlemeden ne anlaşıldığı ve aydınların niteliğine ilişkin olarak şu özellikleri göstermektedir :

a- Bilimin Tanımı

"Bilim", günümüzde en yaygın anlaşılış biçimiyle "pozitivist" anlayışa göre tanımlanmaktadır. Bu açıdan, bilimin tanımlanmasında yaygın tip özelliklerinde, esas olarak Batı dünyasında 19.yüzyıldan başlayarak geliştirilmiş olan pozitivist anlayışın temel öğelerini (17) bulmak gerekmektedir. Bilimde yaygın tipi oluşturacak bu temel öğeleri şöyle sıralayabiliriz:

(i) Bilimin tekliği anlayışı : Pozitivist bilim tanımının en belirgin niteliği, doğal ve toplumsal dünyaya ilişkin araştırma ve düşünce faaliyetini, konuları farklı olsa da, aynı kuramsal ve metodolojik birliğin alt dalları olarak kavramak biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

(ii) Bilimsel Yasa fikri : Doğal ve toplumsal bilimlerin aynı birliğin ("Bilim"in) alt bölümlerini oluşturduğu anlayışının bir uzantısı olarak, yine yaygın olan anlayış, bilimin temel amacının doğal ve toplumsal dünyada varolan gizli düzenlilikleri deneysel yöntemle bulup çıkararak belli, evrensel (zaman ve mekandan bağımsız) genellemelere varmak olduğunu kabul etmektedir.

(iii) Bilimin "problem çözme" işlevi: Yine bu pozitivist anlayışa göre, bilimin bir diğer önemli amacı, insanların pratik yaşam içinde karşı karşıya buldukları sorunların çözümüne, gündelik yaşamın sürdürülmesinde sağladığı kolaylıkla-

---

(17) Anthony Giddens, "Pozitivism and Its Critics", Tom Bottomore ve Robert Nisbet, A. History of Sociological Analysis (London: Heinemann, 1979), s. 237-286.

ra yönelik olarak kavranmaktadır. Bu bakımdan bilim, teknolojik gelişmelerin temelini oluşturan bir düşünce ve araştırma faaliyetidir ve değeri pratik yaşamın her alanında, problem çözücü niteliğinin gelişkinliği ölçüsünde işlevsel ve faydacı bir biçimde kavranmaktadır.

(iv) Bilimin diğer düşünce ve ifade tarzlarına üstünlüğü: Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte'un "Üç Hal Yasası" olarak formüle ettiği toplumsal gelişme modeli bugün için daha çok tarihsel değer taşıyan bir düşünce niteliğinde olsa da, bu formülasyonun temelinde yatan ve deneysel yöntemeye dayalı, yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip bir bilim anlayışının diğer düşünce ve ifade biçimlerinden üstün olduğu anlayışı geçerliliğini ve yaygınlığını sürdürmektedir. Bilim, bu anlayışa göre, deneye dayanan, doğal ve toplumsal dünyanın temel yasalarını bulup ortaya çıkararak toplumsal ve bireysel (pratik) yaşam sorunlarının çözümünü sağlayıcı bir faaliyet olarak diğer (edebiyat, sanat, din vb. metafizik) düşünce ve ifade tarzlarına üstündür.

b- İlerlemenin Tanımı

Bilimde yaygın tipi oluşturan bir alt öge olarak ilerlemenin tanımlanmasında da anahtar öge pozitivist anlayıştır. Buna göre, adım adım, sonraki faaliyetin öncekilerin birikimleri üzerinde sağlayacağı gelişmelerle, kaçınılmaz, geriye çevrilemez, düzenli ve bilimin (ve teknolojinin) nihai egemenliğine doğru gelişen bir değişim sözkonusudur. İlerleme, düzenli bir süreçtir ve sanayileşmenin ortaya çıkardığı teknolojik gelişmelere dayalı bir toplumsal refah artışını ifade eder.(18).

c- Aydınlanmanın Niteliği

Aydınlanmanın tanımı ve niteliği konusundaki yaygın görüş, bu nitelikteki bir kimsenin okur-yazar, formel bir eğitim (genellikle yüksek eğitim) görmüş, yalnız kendi toplumuna özgü bilgileri değil, evrensel bilgileri de kavramış, genel kültürü yüksek bir düzeye erişmiş olma gibi özelliklere sahip olduğunu kabul etmektedir.

(18) Levent Köker, "Yokolmanın Eşiğinde Bir Fikir: İlerleme", Toplum ve Bilim, Sayı 27 (Güz, 1984), s. 193-209.

2. Eleştirel Tip

Bilimin ne olduğu, ilerlemenin ve aydın olmanın niteliği konularında eleştirel tipi oluşturan öğeler şöyledir :

a- Bilimin Tanımı

Bilimi pozitivist bir anlayış temelinde tanımlayan yaygın tipe karşılık, eleştirel tipte bilim pozitivist olmayan, hatta anti-pozitivist özellikler taşıyan bir tanıma sahiptir. Bu bağlamda, eleştirel tipin bilim tanımı: şu öğelerden oluşmaktadır:

(i) Bilimin tekliği anlayışının reddi: Doğal ve toplumsal bilimler, birbirlerinden inceleme alanlarının farklı olmasının bir sonucu olarak, hem kuramsal ve metodolojik düzeylerde, hem de nitelik itibarıyla birbirlerinden farklıdır. Doğal bilimlerde, toplumsal bilimlere oranla, belirli bir "nesnellik" in olasılığına karşılık toplumsal bilimler, sosyal olguların açıklanmasına değil, insanın amaçlı toplumsal eyleminin anlamlandırılmasına ve belli değerler açısından yargılanmasına yönelirler. Bu açıdan bilim, varolanın saptanıp açıklanmasını değil, varolanın anlamlandırma ve değerlendirme yollarıyla değiştirilmesi/eleştirilmesine yönelik bir faaliyet niteliğindedir (19).

(ii) Bilimsel yasa kavramının reddi: Nesnel gerçekliği yansıttığına inanan pozitivist anlayışın tersine eleştirel bilim anlayışı, dünyanın, insanın amaçlı toplumsal eyleminin ürünleri niteliğinde olan sembolik sistemler dışında, "nesnel" (ya da şeyleşmiş-reified) özellikler taşıyan bağımsız bir alan olmadığını ve dolayısıyla da dünyanın nesnel düzenliliğini ortaya koyan evrensel genellemelere (yasalara) ulaşamayacağını kabul eder (20).

(iii) Eleştirel tipin bilim tanımındaki son belirlenim özellik, bilimin kurulu bir düzenin genel çerçevesi içinde

(19) Karş. Urs Jaeggi, "Critical Theory and Revolutionary Consciousness", J.W. Freiberg, (der.), Critical Sociology (New York: Irvington, 1979) içinde s. 71-95.

(20) Anthony Giddens, Interpretative Soziologie, Eine kritische Einführung (Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1984), s. 27 vd.

sağlayacağı teknolojik olanaklarla insan yaşamını iyileştirmeye ve "problem çözme"ye yönelik bir faaliyet olarak kabul edilmemesi ve "gerçekleştirilmesi mümkün olan ve arzulanabilir nitelikteki toplumsal değişme türleri nelerdir ve bunlara erişmek için nasıl çaba göstermemiz gerekir?" (21) sorusuna yönelik bir düşünce süreci biçiminde kavranmasında görülmektedir.

b- İlerlemenin Tanımı

Eleştirel tipin ilerlemeyi tanımlayışı da, yukarıda belirttiğimiz bilim tanımıyla tutarlı olarak, anti-pozitivist temellere oturmaktadır. Buna göre, ilerleme bilimsel-teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklarla kendiliğinden (insanın amaçlı toplumsal eyleminden bağımsız ve kendi yasalarına sahip olarak) gelişen bir süreç değildir. İnsanın yeryüzündeki yaşamının iyileşmesi anlamında ilerleme, insanların "iyi" konusundaki düşüncelerine, bu düşünceler doğrultusundaki eylemlerine bağımlı olan bir değişme sürecini ifade ettiğinden, zorunlu, kendiliğinden, aşama aşama gelişen ve geriye çevrilemez bir değişme sürecinden söz edilemez (22).

c- Aydınlanmanın Niteliği

Eleştirel tipin aydın anlayışına göre, okur-yazarlık, eğitim görmüş olmak, yüksek bir genel kültür düzeyigibi öğeler yeterli değildir. Aydın, yaşadığı dönem ve toplumun içerdiği bilgileri kavrayıp aktaran ve böylelikle de "bilgiyi muhafaza" etmenin ve "topluma 'iyi'yi gösterme" sorumluluğunu üstlenmenin dışında, yaşadığı dönem ve toplumun çerçevesini eleştirmesi ve aşmaya yönelmesi özelliğini taşır. Aydınlanmanın yaşadığı dönem ve toplumu eleştirerek aşmaya yönelmesi, "kollektif hayatın bizzat temellerini sorgulaması"nın gerektirdiğinden de, bu yöneliş aynı zamanda belirli bir eğitilmişler grubuna aidiyetin öne çıktığı

(21) Anthony Giddens, Sociology, A Brief but Critical Introduction (London: Macmillan, 1982), s. 166.

(22) Karş. Immanuel Wallerstein, Historical Capitalism (London: Verso, 1983), s. 107.

bir "misyon"a değil, hayat karşısında "bireysel"(bağımsız) eleştirinin öne çıktığı bir tutuma dayanır (23).

B- Siyaset

Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini saptarken başvurduğumuz ikinci ana tema "siyaset"tir. Siyasetin temel amacının ne olduğu, siyasal katılmanın niteliği, siyasete ilginin boyutları ve çocukların siyasal toplumsallaşma sürecinde edinmeleri gereken temel değerlerin neler olması gerektiğini ortaya çıkarmaya yönelik olarak sorularımız bu alt kategoride yaygın ve eleştirel tipleri oluşturan öğelerdir.

1. Yaygın Tip

Siyaset sözkonusu olduğunda yaygın zihniyet tipi, yukarıda belirttiğimiz dört öge çerçevesinde şu özellikleri göstermektedir :

a- Siyasetin Temel Amacı Nedir ?

Yaygın tip, siyasetin temel amacını, hızlı iktisadi ve toplumsal kalkınmayı sağlamak, böylece insanların refah düzeylerini yükseltmek; insanların eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerden yararlanabilme olanaklarını artırmak; belirli bir toplumsal varlığını (genellikle ulusal devletin) korunmasını sağlamak biçiminde tanımlamaktadır (24).

b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlginin Nitelikleri

Yaygın zihniyet tipinde siyasal katılma, aktif olmaktan çok pasif özellikler taşımaktadır. Bir diğer deyişle, ulusal devlet düzeyinde siyasal karar-alma mekanizmasında etkin olan kurum ve kuruluşlar içinde yer almaktan çok, yaygın tipin özelliği, ortalama bir seçmenin siyasal süreç içindeki yerine

(23) Şerif Mardin, "'Aydınlar' Konusunda Ülgener", s. 13.

(24) Siyasetin bu biçimde tanımlanması, bir yandan Batı'da kurumlaşmış modern, demokratik refah devletinin temel özelliklerini diğer yandan da "modern devlet" kavramının öğelerini içermektedir: Münici Kapanı, Politika Bilimine Giriş (Ankara: AÜHF yay., 1978), s. 1-25.

benzemektedir. Yaygın tipin siyasal katılma bakımından ortaya koyduğu temel özellik, seçimlerde oy vermenin ötesine pek geçmemektedir. Buna bağlı olarak, yaygın tipin siyasete olan ilgisi de oldukça sınırlıdır. Yaygın tipi, siyasetle, ya gündelik yaşamın akışı içinde bir sorgulama/eleştirme sürecinden geçirmeksizin (terim yerindeyse bilinçsizce) benimsediği değerler açısından "ilgilenmekte", ya da "apatik" (ilgisiz) bir durum içinde bulunmaktadır (25).

c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri

Yaygın tipte, bir annenin çocuğunun edinmesini istediği temel değerler şu özellikleri taşımaktadır: Çocuğun içinde bulunduğu topluma aidiyeti ön plana çıkaran vatan ve millet sevgisi, çalışkanlık, dürüstlük, erdemlilik, toplumu (diğer insanları) düşünmek (altruizm).

2. Eleştirel Tip

Eleştirel zihniyet tipinin siyaset konusunda ortaya koyduğu özellikler de şöyledir :

a- Siyasetin Temel Amacı Nedir ?

Eleştirel zihniyet, siyaset söz konusu olduğunda, insanın birey ve yurttaş olma özelliklerini kucaklayan bir değerler bütününe sahiptir. Buna göre insan, temel hak ve özgürlüklere sahip bir birey olarak siyasal iktidardan hem bu hak ve özgürlüklerin korunmasını hem de yaşam pratiğine aktarılacak gerçekleştirelmesi için gereken olanakların sağlanmasını talep etme hakkına sahip bir birey-yurttaş olmanın ötesinde bir nitelik taşır. Modern siyasal rejimler, siyasal iktidar (kamu) ile bireysel hak ve özgürlükler (özel) arasındaki bir çatışma esası üzerine kurulu bir hukuk ve refah devleti niteliğindedirler. Yaygın zihniyet tipinin siyaset bu esas üzerinde tanımlanmasına karşılık eleştirel tipte siyaset insanın birey-yurttaş olarak "beşeri" varlığının bütünlenmesi (kamu-özel ayrımının kalkması) ve insanların aktif katılım olanaklarının genişlemesi ölçüsünde gerçek-

(25) A.k., s.101-106; Karş. Jürgen Habermas, "Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi?" (çev. Tamıl Bora), Toplum ve Bilim, Sayı 27, (Güz, 1984), s. 37-74.

leşebilecek bir "mutluluğun" aracı olarak anlaşılmakta; böylece de varolan kollektif (toplumsal) yaşam biçimlerinin eleştirilerek aşılmasına yönelik bir boyut kazanmaktadır (26).

b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlginin Nitelikleri

Siyasetin temel amacına ilişkin, yukarıda belirtilen özellikler doğrultusunda, eleştirel tipin siyasal katılma ve siyasal ilgi bakımından yaygın tipe oranla çok daha aktif nitelikte olduğunu belirtebiliriz. Siyasete (kamusal yaşamın tüm boyutlarını kucaklayacak bir biçimde kavranan siyasal karar-alma mekanizmalarına) karşı yüksek bir ilgi düzeyinin görüldüğü eleştirel zihniyet tipi, siyasal kurum ve kuruluşlara (ör.parlamento, siyasal partiler, dernek ve sendikalar, vb.) aktif katılma olanaklarını her birey-yurttaş için gereğince sağlayıp sağlamadıkları ölçütü çerçevesinde yaklaşmakta; genel olarak da birey-yurttaşın kamu yaşamıyla bütünleşmesi bakımından kamusal ile özel arasında bir tür mediation (dolayım) işlevi gören bu kurum ve kuruluşlara bu bakımdan biraz ihtiyatlı bir yaklaşım içinde görünmektedir (27).

c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri

Eleştirel zihniyet tipinde, bir annenin çocuğunun edinmesini istediği temel değerler, bireyselliği öne çıkarmakta; çocuğun kendi benliğini kavramasının, kendi farklılığını ve kişiliğinin özelliklerini bilmesi ve bunlara geliştirmeye çabalamasının öneli olduğunu görmesini hedeflemektedir. Belirli bir toplumsal gruba aidiyet, bu bakımdan bir "kimlik" ya da "kişilik kazanma" sorunu olmamakta; ancak, çocuğun kendi farklı kişiliğini, kendi bireyselliğini bütünleyici ve geliştirici olması ölçüsünde anlam kazanmaktadır.

(26) Karş. Ronald Beiner, "Action, Natality and Citizenship: Hannah Arendt's Concept of Freedom", 2.Pelozynski ve John Gray(der.), Conceptions of Liberty in Political Philosophy (London:The Athlone Press,1984) içinde, s. 353 ve Claus Offe, "The Separation of Form and Content in Liberal Democracy", Contradictions of the Welfare State(London:Hutchinson,1984), s.162-178.

(27) Son yıllarda, özellikle Amerika başta olmak üzere Batı dünyasında yaygın olarak görülmeye başlayan "tabandan gelen hareketler" in (grassrootism) böyle bir nitelik taşıdığı söylenebilir: Bkz. Fernando Henrique Cardoso, "Siyasal Re-

C- Cinsiyet Kimliği (Gender Identity)

Akademisyen kadınların zihniyet özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak geliştirdiğimiz tipolojinin üçüncü ve son ana teması, araştırmamıza katılanların "kadınlık" hakkındaki görüşlerini içeren, bir diğer deyişle kendi cinsiyetlerini nasıl algılayıp tanımladıklarına ilişkin olan "cinsiyet kimliği" (gender identity)dir. Kadın akademisyenlerin kendi cinsiyetlerini nasıl algılayıp tanımladıklarını ortaya çıkarabilmek amacıyla da, "kadınlık rolünün kazanılması" ve "kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlar karşısındaki tavırları"na ilişkin değerlendirmeleri gözönüne alınmıştır.

1. Yaygın Tip

Yaygın zihniyet tipi, cinsiyet kimliği hakkında şu özellikleri taşımaktadır :

a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması

Yaygın zihniyet tipi, kadınlık rolü konusunda geleneksel değerlendirmeleri benimsemiş görünmektedir. Kadının erkek karşısındaki statüsü hakkındaki geleneksel değerlendirme olarak bilinen kadının tâbi konumu bu zihniyet tipinde de kabul edilmektedir. Kadının bu tâbi statüsüyle uyumlu olan rolü de, yine geleneksel değerlere uygun olarak, öncelikle ev içi yaşama özgü bir biçimde algılanmaktadır. Bir diğer deyişle kadın, yaygın zihniyet tipine göre kadın, herşeyden önce "eş"tir ve "anne"dir ve öncelikle bu sıfatların kendisine yüklediği görev ve sorumlulukları yerine getirmek durumundadır (28).

Jim ve Toplumsal Değişme (Brezilya Örneğiyle İlgili Bazı Düşünceler)" (çev. Levent Köker), Toplum ve Bilim, Sayı 27, (Güz, 1984), s.11-36. Ayrıca bu tür toplumsal hareketlerin ortaya koyduğu siyasal katılım biçimlerinin kuramsal olarak irdelendiği çalışmaların yer aldığı Social Research dergisinin Cilt III, Sayı 4 (Kış, 1985) nolu nüshası da burada zikredilmelidir.

- (28) Cinsiyet rolünün gerek tanımlanması ve gerekse evrimi üzerinde geniş bir literatür mevcuttur. Burada belirtilenler, özellikle yararlandığımız kaynaklardır. Çiğdem Kağıtçıbaşı, A.Kansu, "Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi, Cilt V, (1977), s.35-48; Deniz Kandiyoti, "Kadınlarda Psiko-sosyal Değişim Kuşaklararası Bir Karşılaştırma", Nermin Abadan-Unat, Türk Toplumunda Kadın İçinde s.311-339; Mine Tan, Kadın, Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi,

b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan Sorunlara Karşı Tavır

Yaygın zihniyet tipi, kadının toplum içindeki durumundan kaynaklanan sorunlar karşısında, kadınlık rolüne ilişkin görüşüyle uyumlu tavır ve düşüncelere sahiptir. Kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunların çözümünde ve kadının toplumsal durumunun iyileştirilmesinde, yaygın zihniyet tipi, kadınlık rolünü kavrayışındaki geleneksel çerçevesinin içinde kalınmasından yana olup, gerek sorunların çözümü ve gerek kadının toplumsal durumunun iyileştirilmesi bakımından aktif bir politik arayış içinde olmaksızın, varolan siyasal kurum ve kuruluşları yeterli görmektedir (29).

2. Eleştirel Tip

Eleştirel zihniyet tipi, cinsiyet kimliği bağlamında şu özelliklere sahiptir :

a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması

Eleştirel zihniyet tipi, kadınlık rolüne ilişkin görüşlerinde geleneksel çerçevenin dışına çıkan, bu çerçevenin köklü bir biçimde dönüştürülmesine yönelik değerlendirmelere sahiptir. İnsanları birey-yurttaşlar olarak değerlendirmek gerektiği görüşüne uygun olarak, bu bakımdan cinsiyet ayrımı yapılmayacağına inanmaktadır. Bu zihniyet açısından kadınlık rolü, insanın birey-yurttaş olarak kendi maddi ve manevi varlığının bütünlenmesini ifade eden kişiliğini geliştirmesi amacının önüne, hiçbir biçimde geçemez. Kadın, herşeyden önce kendi kişiliğini

---

s.158-vd.; Fatma Başaran, Psiko-Sosyal Gelişim (Ankara:AÜDTCF yay., 1974); Marielouise Janasen-Jureit, Sexismus, über die Abtreibung der Frauenfrage (Frankfurt am Main:Fischer, 1984), s.581-602, Lottemi Doormann, "Die Bedeutung der Berufstätigkeit für die Persönlichkeit der Frau, Thesen zum Zusammenhang zwischen Arbeit und Emanzipation", Dorothe Roer(der.), Persönlichkeits-theorie Aspekte von Frauenarbeit und Frauenarbeitlosigkeit(Köln:Pahl-Rugenstein, 1980) içinde, s.15-21; Alva Myrdal Viola Klein, Die Doppelrolle der Frau im Familie und Beruf(Köln:Krepenheuer und Witsch Verlag, 1971).

(29)Bkz. Kate Millett, Cinsel Politika (çev.Seçkin Selvi), (İstanbul: Payel yay., 1973), s.46-72.

geliştirme, kendi öz benliğini gerçekleştirme amacıyla olan ve bu amaçlarla uyumlu olaneklere sahip olması gereken bir birey-yurttaşdır. Dolayısıyla, "eş" ya da "anne" sıfatlarının yüklediği görev ve sorumluluklar ile birey olarak kendi kişiliğini geliştirme/gerçekleştirme hedefinin çatışması durumunda, eleştirel zihniyet tipi ikincinin tercihinden yana tavır almaktadır.

b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan Sorunlara Karşı Tavır

Kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlar karşısındaki tavrı sözkonusu olduğunda, eleştirel zihniyet tipi ister geleneksel, ister modern densin, varolan tüm toplumsal örgütleniş biçimlerinin ve bu örgütlenmeler içinde yer alan kurum ve kuruluşların yetersizliğini düşünmektedir. Geleneksel ya da modern toplumların hemen tümünde rastlanan ve kadının kendi kişiliğini bağımsız bir birey olarak geliştirip gerçekleştirmesini engelleyici özellikler taşıyan rol çatışması olgusu, varolan toplumsal örgütlenmelerin temelini oluşturan kamu yaşamı ile özel yaşam alanları arasındaki ayrılmadan kaynaklanmakta; böylece kadın bir yandan kamu yaşamında rol alırken diğer yandan da "eş" ve "anne" olarak özel yaşam alanının (hane-içi düzenin) yüklerini üstlenmektedir. Bu durum bir yandan rol çatışmasını ortaya çıkararak kadının bir tercih yapmak durumunda kalmasına, diğer yandan da kadının yaşamını sürdürmekteki yükünü artırarak bireysel kişiliğin gereğince geliştirilmesini engellemektedir. Bu nedenle, kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlar karşısında varolan toplumsal-siyasal örgütlenmeyi oluşturan kurum ve kuruluşlar içinde, siyasete ilişkin olarak belirttiğimiz ihtiyatlılığı çerçevesinde yaygın zihniyet tipine göre daha aktivist bir tavır alan eleştirel zihniyet, daha genel bir düzeyde kamusal ile özel arasındaki ayrımının aşıldığı yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinin oluşturulmasının yollarını da aramaktadır(30).

---

(30) Janssen-Jurreit, a.g.e., s. 419-490.

IV. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A- Yaş ve Medeni Durum

Görüşmede bulunduğumuz kadın akademisyenlerin yaşları 26 ile 67 arasında değişmektedir.

21 kadın akademisyenin 17'si evli, üçü bekar, biri de boşanmıştır. Daha önce Federal Almanya örneğinde gördüğümüz üzere batılı ülkelerde kadın akademisyenlerin mesleklerini öncelikle nedeniyle evlenmedikleri saptaması Türk kadın akademisyenleri için doğrulanmamaktadır. Nitekim sadece bir kadın akademisyen, mesleğini yürütme ile evlilik arasında tercih yapma durumunda kaldığını belirtmiştir :

"İlerlemek, söz sahibi olmak bilinci içersindeydim. Evliliği bile ikinci plana almıştım. Çocuk yapmadım. Yine de söylüyorum, tekrar başlasam yine aynı heves ve istekle olurum." (65, Profesör, Edebiyat).

Bekar kadın akademisyenler mesleklerinde ilerleme adına evlilikten vazgeçme durumunda kalmadıklarını özellikle vurgulamış ve evlenmeme nedeni olarak uygun kişilikte eşe rastlanılmamasını göstermişlerdir. 21 Kadın akademisyenden dördü ikinci evliliklerini yapmışlardır. Birinin evliliği ölüm nedeniyle sona ermiş ve diğer üçü boşanma nedeni olarak eşin kişilik yapısı ile uyuşamamayı göstermişler ve bu bağlamda mesleki gelişme ile evlilik ilişkilendirilmemiştir.

17 Kadın akademisyenin ortalama evlilik yaşı 26.3'tür (31). Türkiye'de kadınların evlilik yaşının kırsal kesimde 15 yaş civarında olmasına karşılık kentlerde ve özellikle yüksek öğrenim gören kadınların evlilik yaşı ortalamasının 24-26 arasında olduğu saptanmıştır (32). Bu evlilik yaşı ortalamasını gözönünde bulundurarak kadın akademisyenlerin mesleklerinde ilerleme endişe ile evlilik zamanının geciktirdiklerini söylemek mümkün değildir.

(31) İlk evliliklerin yaşı esas alınmıştır.

(32) Serim Timur, Türkiye'de Aile Yapısı (Ankara: HÜ yay., 1972), s. 96-97; Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türkiye'de Çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı", Nermin Abadan-Unat, Türk Toplumunda Kadın içinde, s. 75.

Evli olan 17 kadın öğretim elemanının üçü çocuksuz, dördü tek çocuklu, sekizi ik çocuklu ve ikisi üç çocukludur. Çocuk sahibi olan 14 kadın öğretim elemanının ilk çocuklarına sahip olma yaş ortalaması 28.4'tür. Bu da genel olarak kadın akademisyenlerinin evliliklerinin ikinci yılında çocuk sahibi olduklarını göstermektedir. Analık sorumluluklarıyla mesleklerini bir arada yürütememe gerekçesiyle, iki kadın akademisyen kariyere ara verdiklerini belirtmişlerdir. Çocukların bakımının ilk yıllarda anne ve yakın akrabalar tarafından üstlenildiğini söyleyen kadın akademisyenlerin sayısı üç iken, 11'i çocukların bakımı için yardımcı ücretli kadın tutulduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla evlenmek ve çocuk doğurmanın akademik kariyerdeki kadının meslek yaşamında olumsuz katkıda bulunmadığını ve annelik ve meslek rollerini birlikte sürdürmesinin hizmetçi ve bakıcı gibi yardımcılarla mümkün olduğunu göstermektedir. Çocuk bakımında eşlerinin önemli katkısı olduğunu belirten kadın akademisyen oranı üç iken sadece biri çocuk bakımının eş ile birlikte tamamen paylaşıldığını dile getirmiştir. Bu da Türk toplumunda kadın çalışsa da evin sorumluluğunun ve çocuk bakımının koca ile paylaşılmadığı yolundaki genel değerlendirmelere uygun düşmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de düşük ücretli ev işçisi istihdam edebilmenin kolaylığı ve büyük kentlerde geçici geniş ailelerinin (birinci kuşaktan bir aile büyüğünün kızı ile ya da oğlu ile birlikte aynı evde oturduğu aileler) toplam ailelerin yüzde 13-17'si gibi yüksek bir orana ulaşmasından(33) anlaşılacağı gibi büyük annelerin yardımlarıyla uzman mesleklerdeki kadınların mesleklerini sürdürebilmelerinde avantajının batılı meslektaşlarına oranla hayli yüksek olduğu söylenebilir (34).

Evli olan kadın akademisyenlerin eşlerinin mesleklerine baktığımızda, beş eşin akademisyen, dört eşin serbest meslek sahibi, sekiz eşin kamu ve özel sektörde üst düzeyde memur(yönetici-işletmeci) olduğu görülmektedir. 17 kadın akademisyenin eşleri de yüksek öğrenim görmüştür. 7 kadın akademisyenin eşleri li-

(33) Timur, a.g.e., s. 36 vd.

(34) Ayşe Öncü, "Uzman Mesleklerde Türk Kadını", s. 260.

sans üstü öğrenim aşamalarından geçmişlerdir. Feride Acar'ın kadın akademisyenleri konu alan araştırmasında da, eşlerin çoğunlukla aynı meslekten olduğu, bunun kadının akademik yaşamını görece kolaylaştırıcı olduğu belirtilmektedir.

Evlili olan kadın akademisyenlerin üçü evliliklerini görücü usulüyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu tarz evlilik biçiminin akademisyen kadınlar arasında az sayıda olsa bile gözükmeye, geleneksel evlenme biçiminin toplumun en modernist olması beklenen kesiminde dahi kabul gördüğüne işaret etmektedir.

Üniversite yıllarında ve daha önce evlilik yapmış kadın akademisyenlerin sayısı sadece ikidir. Genellikle evliliklerin üniversite eğitimi tamamlandıktan sonra yapıldığı görülmektedir. Öğrenim yıllarında ailelerinden evlenmeleri doğrultusunda baskıda bulunulmadığı ve evlilik zamanı ve kararının kendilerine bırakıldığı ifade edilmiştir :

"Hep evlendirmeye kalkanların, kalkışanların baskı yapmasını önlediler. Hep okumaya ama endirekt yoldan teşvik ettiler ama bazen düşünüyorum da, keşke ev hanımı-ğına yetecek kadar okutsalardı, acaba daha mı mutlu olurum" (34, Yardımcı Doçent İktisat).

"Evlence kararını bana bıraktılar, evlenmeye karar verdiğimi de söyleyince çok şaşırdılar. Benden beklen-tileri, çalışan kadın olmamı" (42, Doçent, Tıp).

"Yok, aman, evlilik sözü olsa annem kıyametleri koparırdı. Ne zaman olsa evlenirsin, Önce tahsilini tamamla, elinde diplomam olsun derdi hep" (50, Doçent İlahiyat)

F.Almanya'da kadın akademisyenleri konu alan araştırmalarda, kadın akademisyenlerin ailelerinin ilk çocukları olduğu saptanmış ve bu başarı beklentisinin ve motive edilmenin ilk çocuk için yoğun olması ile açıklanmıştır. Bizim araştırmamızda 21 kadın akademisyen içinde sadece beşi ilk çocuktur. Bu bağlamda anlamlı bir ilişki söz konusu olamamıştır.

21 kadın akademisyenin 11'nin 0-2,7'sinin 3-4 ve ikisinin dört ve daha yukarı sayıda kardeşi olduğu görülmektedir. 21 kadın akademisyenden 15'inin kardeşlerinin tamamı ,dördünün bazı kardeşleri Yüksek öğrenim görmüş iken, sadece birinin kardeşleri yüksek öğrenim görme olanağını bulamamıştır. Buradan hare-

kettle kadın akademisyenlerin okunan ailelerde yetiştiklerini söylemek mümkündür. Aile içinde erkek kardeşlerin kendilerinin eğitimine oranla öncelik verildiği şeklinde bir açıklamaya, görüşmede bulunduğumuz 21 kadın akademisyenin ifadelerinde rastlanılmamaktadır. Bir kadın akademisyen, ekonomik imkansızlıklar yüzünden erkek kardeşine tıp fakültesine gitme önceliğinin tanındığını ve bu nedenle kendisinin başka bir fakülteye gitme durumunda kaldığını belirtmiştir.

B- Toplumsal Köken

Araştırmamıza katılan 21 kadın akademisyenin anne ve baba mesleklerinin dağılımı aşağıdaki gibidir :

<u>Baba meslekleri</u>		<u>Anne meslekleri</u>	
Uzman serbest meslekler	6	Serbest meslek	1
Serbest meslek	8	Memur	1
Memur	4	Öğretmen-egitimci	3
Öğretmen-Eğitimci	1	Ev kadını	16
Öğretim Üyesi	2		

Baba ve anne meslekleri dikkate alınarak kadın akademisyenlerin orta ve orta-üst sınıfa mensup olduklarını söylemek mümkündür. Bu, daha önce değinilen çeşitli araştırmalarda ortaya konulduğu üzere kız öğrencilerin bu sınıftan geldiği saptamasıyla uyusmaktadır.

21 kadın akademisyenin anne ve babalarının öğretim durumuna baktığımızda :

<u>Öğretim Düzeyi</u>	<u>Baba</u>	<u>Anne</u>
Yüksek öğrenim üstü	4	-
Yüksek öğrenim	8	6
Lise	4	3
Ortaokul ve Kız Enst.	1	5
İlkokul	3	6
Öğrenimi yok	1	1

Kadın öğretim elemanlarının babalarının öğretim düzeyi annelerine nazaran yüksek gözükmeyle birlikte anne ve babalarının öğretim düzeyleri arasında çarpıcı bir farklılık da göze

çarpmamaktadır. Kadın akademisyenlerin annelerinin öğretim düzeyi ile meslekleri ilişkilendirildiğinde annelerin lise ve yüksek öğrenim düzeyinde öğrenim görenlerin sayısı yüksek olarak kabul edilebilir olmasına rağmen anne mesleklerinin çoğunluğunun ev kadını olarak gözükmesi kadın akademisyenlerin annelerinin mesleklerini yürütmediklerini gösterdiği gibi ailelerinin ekonomik durumunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir (35). Buradan hareketle görüşmede bulunduğumuz kadın öğretim elemanlarının baba egemen evlerde toplumsallaştıklarını söylemek mümkündür:

"Babam otoriter, son sözü söyleyendir hep. Eeh çok da hoşgörülü olduğunu söyleyemem" (30, Araştırma görevlisi, İktisat)

"Babam ciddi, oldukça sert, evde erkeğin sözü geçer diyen bir insandı. Ama öyle bağırap çağırması da yoktu. ..Annem tam bir ev kadınıydı. Sevecen, yumuşak, fedakar..." (49, Doçent, Veteriner)

"Asabi bir adamdı babam, çabuk sinirlenir. Ama yumuşak bir insandır. Genç kız olduğumuz için kısıtlamalar getirmiştir. Kısıtlamaları annem koyardı ama bilirdim ki kontrol babamdaydı. Ama çok toleranslıydı." (42, Doçent, Tıp).

"Annem yanında her şey çok rahattı. Babama hep 'Siz' derdik. Onun dışında ondan hep saklanan, kapalı bir dünyamız vardı" (34, Araştırma görevlisi, Sosyoloji).

Yukarıdaki satırlarda da ortaya konulduğu üzere kadın akademisyenlerin ; "fedakar, yumuşak, sevecen" anne ile "otoriter, kural koyan" baba arasındaki ayrımın yaşandığı aile ortamında yetiştikleri görülmektedir. Burada bir gözlemimizi aktarmak istiyoruz. Kadın akademisyenlere anne ve babalarını nasıl tanımladıkları şeklinde bir soru yönelttiğimizde, onların daha çok babalarını ve babaları ile ilişkilerini anlattıkları görülmüştür. Buradan hareketle, babaların kamusal etkinliklerinin kişiliklerinin bir parçası olarak görüldüğü ve bu yönüyle kız çocuklarını etkilediklerini söylemek yanlış olmayabilir. Bir başka deyişle kadın akademisyenlerin aile içinde örnek aldıkları kişinin babaları olduğu görülmektedir :

(35) Feride Acar'ın zikredilen çalışmasında benzer bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir : a.g.m., s. 422 vd.

"Babamı çok severim, babama benzerim, yumuşaktır, doğaldır. Bilimsel çalışmayı sevmem, oturunca saatlerce çalışabilmem babama benzer...Annem iyi insandır onu da çok severim ama babama aşığım.Freud'un tipik örneği olabiliriz babam ile ben" (38,Yardımcı Doçent, Hukuk).

Araştırmamıza katılan 21 kadın öğretim elemanınının 16'sı büyük kent doğumlu veya ilk ve orta öğrenimlerini büyük kentlerde tamamlamıştır. Beşi üniversite eğitimi için yaşadıkları küçük kentlerden büyük kentte gelmişlerdir.

C- Eğitim

21 Kadın akademisyenin 10'u ilk ve orta öğrenimlerini yabancı dilde eğitim yapan özel okullarda tamamlarken, 11'i devlet okullarında ilk ve orta öğrenim görmüşlerdir. 21 kadın akademisyenden ikisi lisans öğrenimlerini yurtdışında yapmışlardır. Yurt dışında öğrenim gören kadın akademisyen Yurt dışında yüksek öğrenim gören kadın akademisyenlerin eğitim masraflarının aileleri tarafından karşılandığını belirtmişlerdir. İki kadın akademisyen yüksek lisans çalışmasını iki kadın akademisyen de doktora çalışmasını yurt dışında yürütmüştür. Bu sayılar kadın akademisyenlerin toplumsal kökenlerinin orta ve orta üst sınıflardan geldiği saptamasıyla birlikte alındığında anlamlı olabilir.

Kadın akademisyenler-biri dışında- öğrenim hayatları sürecinde başarılı öğrenciler oldukları inancındadırlar. Başarılı öğrenciler olarak daima daha çok başarıyı istediklerini belirten kadın akademisyenlerin başarı karşısında bu tutumu, batılı ülkelerde yapılmış araştırmalarda; başarılı olmanın kadına ait bir özellik olarak görülmediği ve bu inancının toplumsallaşma sürecinin ilk yıllarında kazanıldığı, başarı ihtimali karşısında başarı iradesini ortadan kaldıracak "başarı korkusu"nun özellikle kadınların meslek sahibi olma, mesleklerinde ilerleme çabalarında güçlü bir engel oluşturduğu bulgusuyla uyumsuzdur. Nitekim Kandiyoti'nin Boğaziçi Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan öğrenciler üzerinde yaptığı bir araştırmada da kız öğrencilerin başarı korkusunu yaşadıklarına dair bulgulara rastlanamamıştır. Dolayısıyla Kandiyoti'nin belirttiği gibi,

başarı korkusu kavramın kültürlerarası geçerliliği kuşkuludur ve farklı toplumların, kadınları, farklı biçimlerde denetlediği ve bunun özgün psikolojik sonuçlar doğurabileceği savunulabilir bir görüştür"⁽³⁶⁾ Bu doğrultuda, "Türkiye ve diğer Orta Doğu toplumlarında olduğu gibi kadınların cinslerin kesin bir ayrımından çağdaş uğraşlara geçtikleri ortamlarda, Batıdaki kadından psikolojik olarak daha özgür oldukları" ileri sürülmüştür.

20 kadın akademisyen başarılı olma nedenleri olarak kendi kişilik özelliklerini (içsel etkenleri) belirtirken başta aile ortamı olmak üzere dışsal etkenlere bağlı olarak başarı nedenleri açıklayanların sayısı 14'tür.

"Başarılı öğrenciydim. Düzenliydim ama en önce aptal değildim. Çalışkandım, düzenliydim. Hırslı olmadığım için sınıf birinciliğine hiç girmedim"(62, Profesör, Fen)

"Verilen görevleri yerine getiren öğrenci olmam başarılı olmam sağladı, çünkü karakter olarak hırslı değilim" (46, Yardımcı Doçent, Mühendislik).

"Korkardım, çalışırdım. Hayatta rezil olmaktan hoşlanmadığım için çalışırdım. Hırstan değil de kalktığımda (derse) bilmiş olmak için çalışırdım" (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

Burada araştırmacı tarafından soru (başarılı bir öğrenci miydiniz) şeklinde formüle edilmiştir ve soruların içinde hırslı olup olmadıklarına ilişkin ayrıca bir soru yöneltilmemesine karşılık hemen hemen bütün konuşmacıların bu karakter özelliği üzerinde durduğu görülmüştür. Yani hırslı olmamak özellikle vurgulanmaktadır. Bu, Türk toplumunda hırslı olmak karakter özelliğinin olumsuz kavranışı ile ilgili olduğu kadar, kadınlara atfedilen kalıp yargılarla da bağlantılıdır. "Düzenli (3), Çalışkan (5), sorumluluk duygusu kuvvetli(6)"- Parantez içindeki sayılar bu özelliklerin kaç konuşmacı tarafından tekrar edildiğini göstermektedir- gibi geleneksel rol dağılımında kadına atfedilen yargıların olumsuz olarak kullanılması bu rolün ve bu role bağlı değerlerin benimsendiğine de işaret etmektedir. Konuşmacılarımız içinde sadece bir kadın akademisyen, "hırslı" bir öğrenci olduğunu belirtmiştir :

(36) Kandiyoti, a.g.m., s.325.

(37) A.k.

"Çok başarılıydım çünkü hırslı bir öğrenciydim. Bütün hayatım boyunca da hırslı olmuşumdur zaten. Çalışkandım da" (63 Profesör, Veteriner).

Başarılı olma nedenleri arasında aile ortamının rol oynadığı kadın akademisyenler tarafından vurgulanmıştır :

"Annem yüksek tahsil yapmadığı için benim yüksek tahsil yapmamı çok istedi. Hiç iş yaptırtmadı. Kendisi çalıştığı halde... Misafir gelse bir kahve bile pişirtmezdi ille ben çalışayım diye... Ben de çalıştım" (50 ,Doçent, İlahiyat).

"Başarılı olmamda aile düzeninin anne ve babanın teşvikinin büyük rolü var herhalde" (41, Dr.lı öğretim görevlisi, Mimarlık).

"Başarılı olmak zorundaydım. Çünkü annem öğretmendi"... .."Hatunımın kızı hep yarışmak zorundaydı" (46, Doçent, Siyaset Bilimi).

"Eğitim çok ağır gelmiyordu. Konular ilgilimi çekiyordu. Genel düzeyin içinde sıvrılıyordum. O genel düzeyin belirleyici olduğunu sanıyorum" (38 ,Doktor Öğretim Görevlisi, Siyaset)

Başarılı olma isteğinin güçlü olmasına karşılık başarılı olma nedenleri cinsiyete dayalı rol ayrımlarına uygun düşen kalıp yargılarla açıklanmıştır.

Yüksek öğrenim gördüğü dalı kendi isteğiyle seçtiklerini belirten kadın akademisyenlerin sayısı on üçtür. Diğerleri çeşitli nedenlerle diledikleri alanlarda öğrenim görme olanağını bulamadıklarını ifade etmişler. Burada bir yönelsemeye yer vermenin anlamlı olabileceğini düşünüyoruz. Bizim görüşmede bulunduğumuz 21 kadın öğretim elemanından 11'i lisans düzeyinde en çok öğrenim görmek istedikleri alanın Tıp ve Doğa bilimleri olduğunu belirtmişler (38). Türkiye'de Tıp ve Doğa bilimleri Fakültelerinde okuyan kız öğrenci sayısının yüksekliği de gözönünde tutularak, kız öğrencilere cinsiyet rollerine dayalı meslek seçimine yönelik eğitimin verilmediğini söylemek mümkün olabilir (39).

(38) Yedi kadın akademisyen Tıp öğrenimi görmek istediklerini, dört kadın akademisyen ise Kimya okumak istediklerini belirtmişlerdir.

(39) Kandiyoti, a.g.m., s. 331.

Aile ve yakın çevrenin yüksek öğrenim görülecek dalın seçiminde önemli bir rol oynadığı görülmekle birlikte seçimde belirleyici olanın 'kendi istekleri' olduğu belirtilmiştir :

"İlk sene babamın arzusuna uyarak Hukuk Fakültesi'ne girdim. Ama benim fen derslerim iyiydi. Pek sevemedim hukuku. Derslere devam etmedim." (49, Doçent, Veteriner).

"Bütünüyle özgür bırakıldım diyemeyeceğim. Ailemin telkinlerinin aksine SBF'ye girdim. Ailem daha hafif ve daha az yorucu bir alana girmemi telkin ediyordu." (38, Doktor Öğretim Görevlisi, Siyaset, Bilim).

"Ailem doktor olmamı istiyordu. Çeşitli sınavlara girdim, denedim. Aslında kimya mühendisliğini düşünüyordum. Sonra SBF daha cazip geldi." (46 ,Doçent, Siyaset Bilimi).

Kadın akademisyenlerin tamamı yüksek öğrenim görmelerinin aileler tarafından desteklendiğini, "okunan bir evde yaşadıkları için" "aslında bunun doğal olduğunu" belirtmişlerdir (40).

Yüksek öğrenim görme amaçlarının, "toplum içinde söz sahibi, mevki sahibi olmak" (15), "bağımsız gelir sahibi olmak" veya ekonomik bağımsızlığa sahip olmak (8), "kişiliklerini geliştirmek" (4), "ilgilerini bilimsel olarak tatmin etmek"(3) olduğunu ifade etmişlerdir (Parantez içindeki sayılar bu ve aynı nitelikteki benzer nedenlerin kaç konuşmacı tarafından tekrar edildiğini göstermektedir.). Sadece bir kadın akademisyen yüksek öğrenim görme amacının toplum içinde mevki sahibi olmak olduğunu belirttikten sonra "iyi bir eğitim görmek, iyi bir meslek sahibi olmak belki....(gülme) iyi bir eş de getirir diye düşünmedim desem yalan olur" ifadesiyle ortaya koyduğu gibi bu türlü bir amacın varlığı için tek örneğimizi sunmuştur. Yine batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda yüksek öğrenimin orta ve üst sınıflardan gelen kız öğrenciler için/onlar tarafından "evlilik pazarı" olarak görüldüğü gerçeği Türkiye için pek de geçerli değildir.

---

(40) Kadın akademisyenler eğitimleri süresince aileleri tarafından mali olarak da desteklenmişlerdir. Yirmibir kadın akademisyen içinde sadece iki tanesi burslu okumuştur. Lisansta çalışma hayatına atılan kadın akademisyen sayısı ise üçtür.

D- Meslek

1. Meslek Seçimi

Akademik kariyerin meslek olarak, bilinçli bir biçimde seçtiğini söyleyen kadın akademisyen sayısı 11'dir.

"En büyük emelim, akademik kariyere girmektir. 16 yıl boyunca çeşitli araştırma timlerinde üniversite hocaları ile birlikte çalıştım. Araştırmayı seviyorum." (63, Profesör, Veteriner).

"Ne bileyim küçüklüğümde beri üniversite ortamında kalacağım diye bir düşünce vardı. Hep okulda ruhum rahat eder. Üniversite de hoş geldi. İlgilenmek, okumak, zevk almak...Okulda kalmak düşüncesini seven arkadaşların hocalarıyla kendini pekiştiriyorsun. Sonra açılan ilk sınavla okulda buluyorsun kendini." (34, Araştırma görevlisi, Sosyoloji).

"Bir doktor olma sevdası, bağlı bulunduğum dalda doktor olmak. Mezun olur olmaz bölümde asistan kaldım" (48, Doçent, Ziraat).

Geriye kalan on biri ise akademik kariyeri meslek edinmelerinde tesadüfi faktörlerin rol oynadığını belirtmişlerdir:

"Aslında o ilginç, 1.5 yıl klinikte çalıştım, sonra çocuğum oldu. İki işi birlikte yürütemeyeceğimi anladım. Çocuk, ev işi, nöbetler birarada yürütmesi mümkün değildi. Onun için 2.5 yıl evde oturdum. Daha sonra kocamın telkiniyle, çocuklara daha iyi bakabilmek için böyle bir dal seçtim. Onun doğal sonucu olarak akademik kariyere girdim" (42, Doçent, Tıp).

"Akademik kariyeri neden seçtim, hala bilmiyorum, belirgin bir nedeni yok," (38, Doçent, Mühendislik).

"Hocam asistanı olmamı istemişti. Ben mezun oldum. Bu arada 1960 ihtilali oldu. Hocam üniversiteden uzaklaştırıldı. Ben de bu arada burslu öğrenci olduğum için öğretmenlik yapmaya başladım. 1965-1966 öğretim yılı sonunda hocam üniversiteye dönünce beni çağırdı. O öğretim yılında asistan olarak göreve başladım" (50, Doçent, İlahiyatçı)

"Akademik kariyere bölüm başkanının ısrarı üzerine girdim. Ailem Antalya'da oturduğu için onların yanına gitmek istiyordum. O ise ille de kalmam gerektiğinde ısrar etti. Böylelikle kendi isteğimin dışında birinin yönlendirmesiyle oldu bu iş" (46, Yardımcı Doçent, Mühendislik).

Akademik kariyeri bilinçli olarak seçtiğini belirten kadın akademisyen sayısının araştırma evrenimizin yarısını kapsadığı gözönünde tutularak, bilinçli tercihle meslek yaşamına başlanması meslek bilincinin varlığı çerçevesinde değerlendirilerek, kadın akademisyenlerin akademik kariyerin başlangıcında meslekleriyle ilgili bilinçliliğe sahip olduklarını söylemek mümkün gözükmektedir.

Bu bilinçlilik, kadın akademisyenlerin mesleği seçme nedenleri ile meslekleri ile ilgili beklentilerini ifade ederken de açıklık kazanmaktadır. Sadece iki kadın akademisyen kariyeri seçme nedeninin tam olarak ifade edemeyeceklerini belirtmişlerdir. Kadın akademisyenlerin 12'si, araştırma yapmayı sevme ve bağımsız çalışma alışkanlığında olmayı ilk seçme nedeni olarak gösterirken, yedisi öğretim faaliyetini önemli gördüklerini ve bu nedenle mesleğe yöneldiklerini söylemişlerdir. 21 kadın akademisyenden sadece ikisi meslekleriyle ilgili beklentileri olmadığını ifade ederken onu beklentilerinin daha çok bilgilenmeye ve daha yoğun öğrenmeye olanak tanıyan araştırma yapmaya, üçü "iyi bir hoca" olmaya yönelik olduğunu ve beşi de akademik titrere ulaşmak beklentilerini dile getirmişlerdir. Beklentileri olmadığını ifade eden iki kadın akademisyenin dışında kalan 19 akademisyenden 15'i akademik kariyerdeki beklentilerinin gerçekleşmiş ve gerçekleşme yolunda olduğunu belirtirken, dördü beklentilerinin gerçekleşmediğini açıklamışlardır. Beklentilerinin gerçekleşmeme nedeni olarak araştırma yapmaya ve bilimsel okuma ve yazma faaliyetine ders verme yükümlülükleri dolayısıyla yeterince zaman ayıramamalarını göstermişlerdir.

21 Kadın öğretim elemanından onu akademik kariyere geçmeden önce başka mesleklerde çalışmışlardır. Beşi bu arada master ve doktora çalışmalarını sürdürmüştür. Lisans sonrasında akademik kariyerde kalma arzularının bulunduğunu belirten beş kadın akademisyene niçin başka mesleklerde çalışma durumunda kaldıkları sorulmuştur. İki kadın akademisyen, asistanlık sınavlarını kazanamayışlarını neden olarak göstermişlerdir. Her iki kadın akademisyene yöneltilen kazanamama nedenleri arasında cinsiyet faktörünün rol oynayıp oynamadığı sorusuna biri oynamış olabi-

lır derken diğeri sanmıyorum yanıtını vermiştir. İki kadın akademisyen, bu meslek ile aynı zamanda ev ve annelik sorumluluğunu birlikte yürütemeyecekleri endişesi ile başka bir meslekte çalışmaya karar verdiklerini ve daha sonra eş ve hoca telkiniyle kariyere geçtiklerini belirtmişlerdir. Sadece bir kadın akademisyen mesleğin kazancının yetersizliği nedeniyle başka bir işte çalışmak durumunda kaldığını ve daha sonra bu mesleğe sevgisinden tüm maddi yetersizliğine rağmen kariyere yöneldiğini dile getirmiştir.

Bu noktada kadın akademisyenlerin çalışma yaşamına katılma gerekçelerine yer vermek istiyoruz. 21 kadın akademisyen de üniversite eğitimi ertesinde çalışma yaşamına katılma kararlılığında olduklarını belirtmişlerdir. Çalışma yaşamına katılma kararının nedenleri olarak, ekonomik bağımsızlığa sahip olmak (12), toplum içinde söz sahibi olmak ya da mevki sahibi olmak(16), çalışma yaşamına katılma yoluyla kişiliklerini geliştirebilecekleri inancında olmak(13) gösterilmiştir. Çalışma yaşamına katılma kararında ekonomik zorunlulukların rolü olduğuna altı kadın akademisyen belirtmiştir. Çalışma yaşamına katılma kararının gerekçeleri arasında toplum içinde söz ya da mevki sahibi olma isteginin ağır basması kadın akademisyenlerin toplumsal kökenleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Gerek ekonomik bağımsızlığa sahip olma ve gerekse çalışma yaşamına katılma yoluyla kişiliklerini geliştirebilecekleri inancının çalışma yaşamına katılma kararlılığında önemli etkisinin bulunmasını da kadının çalışma yaşamına katılımının bağımsız bir kimlik kazanmasının ilk adımı olduğu düşüncesinin kadın akademisyenler arasında genel kabul gördüğü şeklinde yorumlayabiliriz.

Meslek sahibi olmak yolunda aile ve yakın çevrelerinden destek ve teşvik gördüklerini belirten kadın akademisyenler, akademik hayatta destek ve teşvik gördüklerini daha önce verilen ifadelerinde de ortaya koymuşlardır.

2. Mesleği Sürdürme Biçimleri

Kadın akademisyenlerin yürüttüğü ders, araştırma, tez ve bir yıl içinde katıldıkları bilimsel toplantı sayısı hakkın-

da elde ettiğimiz bulguların yardımıyla (41) bütün mesleki faaliyetlere dengeli bir biçimde katıldıklarını söylemek mümkündür.

Kadın akademisyenler bilimsel çalışmalarına günlük çalışma saatleri içinde en az iki-üç saat ayırabildiklerini ifade etmişlerdir (42). Bu zamanın yetersiz görüldüğü bir çok konuşmacı tarafından özellikle belirtilmiştir. Bunun nedeni olarak üniversitelerde mevcut yapılanmanın bilim adamlığını 'araştırmacı' yanı sıra değil de 'hoca' olarak kabul etmesiyle ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Bu yöndeki endişelerin dile getirilmesi aynı zamanda kadın akademisyenlerin mesleklerini tanımlayış biçimlerini de ortaya koymaktadır.

Araştırmamıza katılan 21 kadın akademisyenden dokuzunun idari görevi bulunmaktadır. İki dekan, biri dekan yardımcısı, altısı bölüm başkanı ve yardımcılığı görevini yürütmektedir. Geçmiş yıllarda idari görevlerde bulunanların sayısı ondur. İki dekanlık, üçü müdürlük, üçü müdür yardımcılığı ve ikisi bölüm başkanlığı yapmışlardır. Federal Almanya örneğinde görüldüğü üzere batılı ülkelerde cinsiyetçi ayrımlara dayanarak kadınların üniversitelerde idari görevlere getirilmemelerine karşılık, Türkiye tıpkı bilim adamlığı mesleğine kabulde olduğu gibi idari görev alınmasında bu ülkelerdeki uygulamalarla benzerlik taşımayan bir eğilimin geçerli olduğu ancak bununla birlikte üniversitelerde kadınların en zor kabul gördüğü görev alanının idari görevler olduğuna değinilmişti. Konuşmacılarımız da bu saptamayı şöyle ifade etmişlerdir :

"Evet, bu bizim toplumumuzun bakışından kaynaklanıyor. Hanım olarak yükselmek fevkalade güç. Toplum yükselen-

(41) Araştırmamıza katılan yirmibir kadın akademisyenden onüçü son bir yıl içinde en az bir defa bilimsel toplantıya bildiri sunarak katılmışlardır. Halen yürütmekte olduğu bilimsel araştırması bulunan kadın akademisyen sayısı onbirdir. Onüçü tez yöneticiliği ve danışmanlık görevlerini üstlenmişlerdir. Yine onüçü ders verme yükümlülüklerini aktif bir biçimde sürdürmektedirler. Haftada on saatin üzerinde ders yükü bulunanların sayısı ondur.

(42) Yirmibir kadın akademisyenin yedisi bilimsel okuma-yazma faaliyetlerine günde bir saat, dokuzu iki-üç saat, beşi dört saat ve daha fazla zaman ayırdıklarını belirtmişlerdir.

lere hayretle bakıyor. Aaa Dekan Hanım mıymış? diyorlar. Erkek olduğunuz zaman bunlar tabii de hanım olduğunuz zaman anormal karşılanıyor..."
(63, Profesör , Veteriner).

"Beyler, hanımlara dekanlığı bırakmıyorlar. Dekanlığın bir takım avantajları var ki kendileri faydalanmak istiyorlar" (62, Profesör, Fen),

"Kadınları komisyon çalışmalarına da almazlar. Belki bu daha iyi oluyor. Bir de oralarda uğraşmak zorunda kalmıyoruz" (42, Doçent, Tıp).

Kadın akademisyenler idari görevlerin yürütülmesinde kadın-erkek ayırımının geçerli olmadığı görüşündedirler. Hatta kadınların idari görevleri daha iyi yapabileceğine dair bir eğilim de mevcuttur :

"Daha adil olabiliyorlar, daha yumuşak olabiliyorlar ve gerektiğinde sert olabiliyorlar. Bunun dışında erkek arkadaşlardan daha çok saygı görebiliyorlar. Bir de kadınlar daha kolay aolog kurabiliyorlar "

"Kadınlar, idari işleri daha titiz oldukları için daha iyi yaparlar sanıyorum"

"Kadınlar biraz daha fazla kuyruk yalıyorlar, daha düzenlidir gibi klişeleşmiş laflar doğru diye düşünüyorum. İnsiyatif kullanmakta daha çekingen davrandıkları sonunda gidip erkeklere danıştıkları da...Ama şu, daha duyarlı olmaları işleri kolaylaştırır".

"Kadınlar idari görevleri erkeklerden daha iyi yaparlar çünkü en büyük idari tecrübe ev düzeninden elde edilebilir. Ev işletmedir, üretim merkezidir. Evin işletilmesinde bir hanım başarı sağlayabiliyorsa, meslek çerçevesinde idari görevleri haydi haydi iyi yapar"

Kadınların idari görevleri daha iyi yürütmesi inancında ileri sürülen kadına ait nitelermelerin cinsiyete dayalı rol dağılımında kadına özgü olarak kabul edilen kalıp yargılarla uyduğu görülmektedir. Kadın idarecilerin kadına özgü nitelikleriyle sorumluluk almayı kabullenmiş gözükmeleri aynı zamanda kadın yöneticilerin daha itaatkâr, daha uysal, daha yumuşak olmaları nedeniyle bu görevlere getirdikleri düşüncesini akla getirmektedir.

Araştırmamıza katılan 21 kadın akademisyenden 12'si araştırmamanın yapıldığı tarihe kadar bir üniversitede meslek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İki üniversitede çalışmalarda bulunan

kadın akademisyen sayısı 4, üç ve daha fazla sayıda üniversite-
de meslek yaşamını sürdüren kadın akademisyen beştir.

Burs ve üniversitelerinin imkanlarıyla yurtdışında çalış-
malarda bulunan kadın akademisyenlerin sayısı 14'tür. Diğerleri
meslek yaşamları boyunca yurt dışına gitme olanağını bulamadık-
larını ifade etmişlerdir. Bu grup içinde iki kadın akademisyen
burs aldıklarını ancak "ailevi" nedenlerle ("kocam çocukların
bakımının üstesinden gelememi") burslardan yararlanamadıklarını
belirtmişlerdir.

21 Kadın akademisyenin dördü üç ve daha yukarı sayılarda
yabancı dil bilmektedir. Altısı iki, 11'i ise bir yabancı dil
bilmektedir.

3. Meslek ve Cinsiyet Kimliği

Meslek sahibi olmaya, aileleri tarafından özendirilen
ve bu yöndeki eğilimleri desteklenen kadın akademisyenlerin ka-
riyerde, yukarıda kendi ifadeleriyle de aktarıldığı gibi, des-
teklendikleri ve bu mesleği sürdürme doğrultusunda özendirildik-
leri görülmektedir. Türk akademiasında cinsiyetçi uygulamaların
geçerli olmadığı bütün konuşmacılar tarafından belirtilmiştir.
İki kadın akademisyen cinsiyetçi uygulamaların geçerli olmadığı
görüşünü paylaşmakla birlikte cinsiyet rolüne dayalı kadın kav-
rayışının etkisini bu alanda da sürdürdüğüne dikkat çekmektedir:

"Erkekler kadının kadınlığını bir türlü unutamıyorlar.
Kadınlarla konuşmaktan, kadınlarla meslektaş ilişkisine
girmekten son derece rahatsız oluyorlar. Kendilerini
'baba, abi' konumunda görüyorlar ve ilişkilerini bu dü-
zeyde sürdürmeye çabalyorlar ve iletişim kurmak ne
zor oluyor". (36, Öğretim Görevlisi, sosyoloji).

"Kadınların kabullenildiklerini ,destek gördüklerini
söylemek mümkün. Daha gizli, daha ince işlenen engelle-
me de var. Adam intim bir sohbetle konuşamıyorum ki
kadınlar hemen üstüme geliyorlar deyiveriyor, ya da
tipik başka bir şey, bir konuyu sınır, istek, şevk, ge-
rilimle tartışırken sana yine nevrostikleşti, histerisi
tuttu diye baktıklarını hissetmemek mümkün değil. Bunun
bir illuzyon olduğunu da sanmıyorum" (34, Araştırma
görevlisi, Sosyoloji).

Kadın akademisyenler bütün akademik branşlarda kadınla-
rın Türkiye'de yeterli sayılarda temsil edildiklerini ifade et-

mişlerdir. Ancak kadın akademisyenler hemen her bilimsel alanda kadınların varlığına rağmen bazı bilimsel alanların kadınlar için daha az istenir olduğunu ileri sürmüşlerdir :

"Cerrahi branşlarda kadın akademisyen sayısı düşüktür, ancak anatomiye düşünürsek bu makul, çünkü kadın erkek kadar dayanıklı değil. Kadının periyodları var, başı döner, tansiyonu düşer bu gibi nedenlerle illa da şart değil bu alanlarda çalışmaları" (42, Doçent, Tıp).

"Klinik branşlar, daha çok erkek yeri olarak görülmüştür. Hala daha duyuram, "

"Kadınların burada ne işleri var" denildiğini...."

(63, Profesör, Veteriner).

21 kadın akademisyenden beşi bilimsel çalışma alanının erkek hegemonyası altında olduğu inancındadır :

"Türkiye'de her bilim dalında kadın var. Aslında bu dünya erkek dünyası, kadınlar da bu dünyada bayağı iyi yer kapmış durumdadır" (46 ,Doçent, Siyaset).

"Bütün branşlar, bütün bilim dalları erkeklerin hegemonyası altında, tıpkı diğer uzman mesleklerde olduğu gibi. Kadınlar hep ara kademelerde, üst kademeler idari görevler erkeklerin" (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

Görüşmede bulunduğumuz kadın akademisyenlerin çoğunluğu , bilimsel alanda erkeklerle kadınların aynı (benzer) cevvaliyete sahip oldukları inancındadırlar. Konuşmacılarımızdan ikisi Türkiye'de bilimsel alanda kadınların daha cevval olduğu görüşündedir :

"Bence kadınlar daha cevval. Türkiye'deki kadınlar, erkeklerin kendilerinin ilerlemesi için kurulmuş düzenden daha rahat yararlanıyorlar. Daha çok çalışıyorlar, elli bin işe koşturuyorlar. Erkekler ise daha az cesaretli, alışılmış yollarla ciddiliklerini yeniden üretmeye çalışıyorlar. Kadınların yaptıkları şeyler Türkiye'de ciddiye alınmaz. Onun için söylenmesi zor olan şeyleri kadınlar söyleyebiliyorlar. Oysa erkekler biliyorlar ki söyleyecekleri şeyler her zaman kendilerini yansıtır, sicillerini yansıtır, kadınların söyledikleri en fazla espris olarak karşılanır, içindeki o patlayıcı maddesi çıkarılır, yani hoş karşılanacak bir yanı bulunur, böylelikle kadınlar yeni olanı daha kolay formüle edebilirler..." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyoloji).

"Ben hanımların daha cevval olduklarını düşünüyorum. Çünkü daha çalışkanlar, daha disiplinli, fazla okuyan , biraz daha kıvrak zekalı, el becerisi daha gelişkin.

Bunlar alan hakimiyeti sağlıyor. Bilgisi ile saygı görmesini sağlıyor" (63, Profesör, Veteriner).

Görüşmede bulunduğumuz üç kadın akademisyen de erkeklerin bilimsel çalışma alanında daha cevval olduklarına inandıklarını belirtmişlerdir :

"Erkeklere cevvaliyet hakkı tanınmış olduğu için her alanda olduğu gibi bu alanda da cevvaler. Haklarını daha kolay kullanıyorlar, fütürsuzlar, kendilerini public diye bir şeye adayıp dümdüz gidebiliyorlar." (34, Araştırma görevlisi, Sosyoloji).

"Arazi çalışmaları dolayısıyla bu çalışmayı gerektiren bilim dallarında kadın sayısı düşüktür. Bu kadınlara allerji meselesi değil, sadece onun kendi açısından rahatsız olacağı düşüncesiyle, erkek araziye daha rahat çıkar diye erkeklerin tercih edilmesi sonucunda olmuştur" (62, Profesör, Fen).

Tıpkı bazı bilim dallarında olduğu gibi bazı uzman mesleklerde kadınların az sayıda temsil edildiği 10 kadın akademisyen tarafından belirtilmiştir. Bu meslekler, tıp da cerrahi branşlar, mühendislik ve müfettişlik ve doğa bilimleridir. Kadın akademisyenlerin tamamı kadınların meslek sahibi olması gerektiğini belirttikleri halde bu "mesleklerde kadınlar az sayıda temsil edildiği meslekler kadınlar daha çok sayılarda temsil edilmeli mi?" sorusuna verilen evet yanıtları aynı yoğunlukta olmamıştır. Kadın akademisyenlerin altısı, kadınların gerek biyolojik gerekse toplumsal kişiliklerinden ötürü bazı mesleklerde çalışamayacakları inancında olduklarını ifade etmişlerdir :

"Ben kadınların kadınsı eğilimlerine cevap veren alanlarda çalışmalarını daha doğru buluyorum. Kadınların kadına uygun mesleklerde çalıştıkları zaman daha verimli olacaklarına inanıyorum" (30, Araştırma görevlisi, İktisat).

Kadın ile erkeğin eşit kendini gerçekleştirme kapasitesine sahip olduğu genel kabul gördüğüne göre bu aşamada kadınlarla erkeklerin eşit ilerleme şansına (avantajına) sahip olup olmadıkları sorusu önem kazanmaktadır. Konuşmacılarımız tamamı erkek meslektaşlarının kadın meslektaşlarına oranla daha büyük bir ilerleme avantajına sahip oldukları görüşündedirler :

"Çünkü birbirlerini tutuyorlar, şahsıma karşı direk bir davranış olmamakla birlikte erkeklerin her zaman bir beyi öne aldıkları çok açık bir biçimde ortadadır." (62, Profesör, Fen).

"Erkeklerin şartları ile kadınların şartları eşit değil. Ben ne kadar hanımlıktan soyutlansam imkanı yok. Ben sadece işim için yaşayamam ya tabiat kanunu ya da biz o seviyeye gelmedik. Binaenaleyh bir erkek sadece işini düşünüyor. Oysa kadın evini de düşünmek zorunda, çocuğunu, hasta annesini, yüzde yüz vaktimizi veremiyoruz. Ben eşime arada sırada derim 'ah ben senin yerinde olsam neler neler yapardım'. Bu bakımdan erkekler daha bağımsız. Onlar istedikleri yere gidebiliyorlar, çalışabiliyorlar...." (64, Profesör, Edebiyat).

"Bilimsel çalışma sistem ister, düzen ister, bölünmemek ister, aylarca kapalı kalmak, hizmetlerinin başkası tarafından görülmesini ister. Bir kadın bunları yapamaz. Erkeğin bunları yapma imkanı daha fazladır. Eşi ve çocukları ara verdiği zaman kendine zevk verir ama çalışmak istediklerinde uzaklaşırlar. Bir kadın daima evine ve çocuğuna bakmak artı bilimsel çalışma yapmak durumunda kalır. Erkeklerin ilerlemeleri daha çalışkan, daha zeki olmalarından değil, Türk toplumundaki hayat şartları açısından daha kolaydır." (38 Yardımcı Doçent, Hukuk).

"Yani eblehlik çerçevesinde evet. Hayat sorumluluğunu taşımamak, düşünmemek hakkına, anlamama özgürlüğüne sahip olmak gibi özellikleri dolayısıyla evet. Kendilerine kurdukları dış dünyada mücadele ettikleri için kolay adım atıyorlar. Kadınlar buna rağmen yaptıkları için çok daha başarılar aslında" (34, Araştırma görevlisi, Sosyoloji).

Kadın akademisyenler, erkek meslekdaşlarının daha büyük ilerleme avantajına sahip olma nedenlerini ev ve çocuk sorumluluklarının bulunmamasına bağlamaktadırlar. Oysa kadın akademisyen önce ev kadını ve anadır ve bilim adamıdır. Bu onun bilimsel çalışma yeteneğini sınırlamaktadır. Ev ve çocuk sorumluluğunu almamış olmak durumunda erkeklerle eşit şansa sahip oldukları inancı sıkça vurgulanmıştır. Bekar kadın akademisyenler de evli olmama meslekleri açısından kendileri için bir avantaj olarak değerlendirilebileceği inancındadırlar :

"Evli olsaydım mesleki gelişmem etkilenirdi sanıyorum. İnsan tek başına daha özgür oluyor. Sorumluluk yok, bir kendi sorumluluğunuz var, kendiniz ile ilgili kararları kendiniz verebiliyorsunuz" (41 Doktor Öğretim Görevlisi, Mimarlık).

Evli kadın akademisyenlerin 10'u mesleki çalışmalarının ev ve çocuklara ayırdıkları zamandan ötürü etkilendiğini, yaşam-

larında bu bölünmüşlüğü meslek yaşamlarını olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir. 7 kadın akademisyen ise evliliklerinin mesleki çalışmalarını olumsuz bir etkisi bulunmadığını ifade etmişlerdir. Daha önce de değinildiği gibi sadece üç kadın akademisyenin eşleri ile birlikte ev sorumluluklarını paylaştıklarını, diğerleri ise eşlerin katkılarının sınırlı olduğunu açıklamışlardı.

"....'ın en büyük katkısı fazla müşkülpesent olmamasıdır. Ev, yemek hakkında şikayetçi olmaz. Alış-verişi de o yapar" (38, Doçent, Mühendislik).

Kadın akademisyenler ev ve çocuk bakımına daha az zaman ayırabilmek için paralı-parasız yardımcıdan yararlandıklarını belirtmektedirler. 17 evli akademisyenin 15'i araştırmanın yapıldığı anda ücretli yardımcı kadın istihdam etmektedir. Yatılı, ücretli yardımcı istihdam eden kadın akademisyen sayısı iki iken, 13'ü haftada en az bir kere yardımcı ev hizmetlisi çalıştırdıklarını söylemişlerdir. Kadın akademisyenlerin ev işleri ve çocuk bakımına daha az zaman ayırabilmek için yardımcı ev hizmetlisi çalıştırma şeklinde ortaya çıkan çözümün geleneksel iş bölümünde kadına düşen rolleri değiştirmeye yönelik olmadığı, "evde huzurun sağlanması" adına tam tersi tutumla bu rolün kabullenildiği görülmektedir.

Erkek meslektaşlarının mesleklerinde kadınlara göre daha büyük ilerleme avantajına sahip olduğunu düşünen kadın akademisyenlerden sadece biri, bu avantaja sahip olma nedeni olarak erkeklerin cins dayanışmasını göstermiştir. Bu anlamda kadınların hemcinsleri ile olan ilişkileri önem kazanmaktadır. Görüşmede bulunduğumuz kadın akademisyenler kadın meslektaşlarıyla erkek meslektaşlarıyla olana/ ^{benzer} bir ilişki sürdürdüklerini, gerek mesleki konuları kapsayan sohbetlerde ve gerekse özel sohbetlerde kadın-erkek ayrımının yapılmadığı ancak yine de özel sorunların kadın meslektaşlarla daha çok konuşulabildiğini belirtmişlerdir. Ortak bilimsel çalışmada kadın olmanın bir seçim nedeni olmadığını kadınlarla bu tarz çalışma yapmanın özel bir kolaylığı olmadığını ilave etmişlerdir. Sadece bir kadın akademisyen erkeklerle bu tür çalışmalarını yürütmeyi tercih edebileceğini söylemiştir :

"Normal olarak, rasyonel düşünme, duygusal olmama, zamanın kıymetini bilme bakımından erkeklerle çalışmayı tercih ederim. Ama genç kadınları isteyerek istemeyerek kollamışım" (66, Profesör, Siyaset Bilimi)

Akademik statüleri kariyere yeni insanlar alınmasında karar verici nokta durumunda olan kadın akademisyenlere (üç araştırma görevlisi ve üç öğretim görevlisine bu soru yöneltilmemiştir) kendi alanlarında kariyer yapmak isteyen kadınlara karşı tutumları sorulmuştur. 15 kadın akademisyene yöneltilen bu soruya ikisi kadınlar desteklerim türünden yanıtlar (açıklamalar) vermiş:

"Ben fakülteye gerek asistan gerekse yüksek lisans öğrencisi alınırken kızlardan yana oluyorum. Çünkü daha başarılı oluyorlar" (62, Profesör, Fen),

"Türkiye'de kadınların korunmaya ihtiyacı olduğuna inanıyorum. Kadınların bu ülkede ikinci sınıf vatandaş olarak kabul gördüklerini biliyorum. Dolayısıyla kadınları desteklemeye çalışıyorum. Bunu da hak ettiklerine inanıyorum" (42, Doçent, Tıp).

Üçü ise kadınların "sorunlu" olmaları nedeniyle erkeklere öncelik tanıyacaklarını belirtmişlerdir :

"Ben şimdi asistan alacak olsam erkek asistan alırım. Çünkü özel hayat erkeği fazla etkilemediği halde kadını fazla etkiliyor. En çalışkan kız öğrenciyi de alsam nişanlılıkta havası değişecektir, evlilikten etkilenecektir, hamilelikte işini aksatacaktır, doğum sonrasında çalışmayacak, kocasıyla birlikte yer değiştirecektir. Çocuk büyüyünceye kadar devamsızlığı olacaktır. Bunların hiç biri erkek için geçerli değil. Ben bu nedenle erkeklerle çalışmayı isterim" (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

"Hanımların son yıllarda çok büyük problemleri olmaya başladı. Devamsızlar, sürekli hastalanırlar. Bizim asistanlığımızda böyle değildi. Daha narin oluyorlar, çevre kirliliği mi bilemiyorum ama tercihim erkek yönünde kullanabilirim, ya da kadın erkek dengesini bozmamaya çalışırım" (38, Doçent, Ziraat).

"Bir asistan almak durumunda kalsam, tercihi şöyle yaparım, yeterince kadın elemanım varsa, erkek asistanı tercih ederim. Bizim alanımız biraz da saha çalışması gerektirir. Köylere gitmeyi gerektirir. Erkeği tercih ederim." (49, Doçent, Veteriner).

Diğer onüç kadın öğretim elemanı ise asistan alımında cinsiyetin tercihlerinde rol oynamayacağını, kriterlerinin "çalışkan, bilgili, kişilikli" olmak olduğunu ve bu özelliklere sahip olan kadın ve erkek her genç insanı eşit şansa gördüklerini ifade etmişlerdir. Türk üniversiter ortamında cinsiyet kimliği

mesleki ilişkilerde etkin bir rol oynamamaktadır. Buna bağlı olarak kadınların aynı cinsten olmaya mesleki ilişkilerinde değer atfetmedikleri görülmektedir (43) . Ancak, cinsiyetler arasında fark gözetmemek "eşitlikçi" bir tutum olarak kabul edilebilirse de, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin sürdüğü toplumsal örgütleniş biçimlerinde bu tutum, mevcut toplumsal ilişkiler dokusunun ve bu dokunun dayandığı mevcut değerler sisteminin reddine ya da değişmesini istemeye yönelik bir anlam taşımamaktadır.

E- Gündelik Yaşamın Sürdürülmesi

Kadın akademisyenlerin gündelik yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini ortaya koymak amacıyla, "ortalama bir işgünüzü anlatır mısınız?"; "hafta sonunu nasıl geçirdiğinizi anlatır mısınız?" sorularını esas alan ve araştırmamıza katılanlarca yanıtlanması istenen bir dizi soru yöneltilmiştir. Burada "gündelik yaşam" terimi, mesaiye geçen zamanı değil, evde ve meslek gereği olarak mesleğin icra edildiği kurumların oluşturduğu çevrenin dışında geçirilen sosyal yaşamı içerecek biçimde kullanılmış, mesleki faaliyetlerin yürütülüş tarzlarına, bir önceki ayırında yer verildiğinden burada ayrıca değinilmemiştir. Ancak, akademik yaşamın sadece kuru msal mekanlarla sınırlı faaliyetlerden oluşmadığı; akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun "ev"de de çalışmaya devam ettikleri gözönüne alınarak, "gündelik yaşamın" sürdürülmesi araştırılırken "evde çalışma alışkanlıkları"nın niteliğine de eğilmek gerekli olmuştur.

1. Ev İşi ve Çocuk Bakımına Ayrılan Zaman

Araştırmamıza katılan kadın akademisyenlerden evli olanların büyük bir çoğunluğu açısından ev içi yaşamlarında çocuk bakımı ve diğer ev işleri oldukça geniş bir yer tutmaktadır. 17 evli kadın akademisyenden 7'si bilimsel çalışmalarını evde sürdürmediklerini belirtmişlerdir.

"Yedi civarında kalkıyorum. Kalktığım anda ilk yaptığım iş kahvaltıyla uğraşmaktır. Bazen bu işi eşim de

(43) Kadın akademisyenlerin büyük bir çoğunluğu "eşitlikçi bir ortamda" çalıştıklarını ve bu nedenle erkek meslektaşları ile aralarında büyük bir çelişki olmadığını; varolan çekişmelerin mesleki rekabetten kaynaklandığını ve bunun cinsi-

yapar. Yatağımı düzeltirim. Yirmibeş yıllık evliliğimde bir kez olsun yatağımı kimseye düzelttirmedim. Çocuklara ait ütü gibi işler varsa bu arada onları da yaparım. Kahvaltı yapar, çıkarız. 8,30 ile 9.30 arasında muntazaman okula gelirim...17.30'da mutfağa girerek işe başlıyorum. Bu her zaman böyle oldu. Yemekti, bulaşıktı derken uyku zamanı geliyor. Eve gittiğim zaman kendiğimle ilgili bir çalışma yapma olanağı bulamıyorum." (49,Doçent, Veteriner).

17 Kadın akademisyenden 10'u bilimsel çalışmalarına evde de devam ettiklerini belirtmişlerdir. Evde bilimsel çalışma yapanlar genellikle ya gece 23'ten sonra ya da sabahın çok erken saatlerinden başlayarak çalıştıklarını ifade etmişlerdir (44).

"Sabah 8'e kadar çocuklar ve eşimi göndermekle meşgul olurum. Sonra okula giderim.Okuldan (...) dört,beş veya altıda eve geldiğimde süratle mutafağa giriyorum. Yemek yapmak, bulaşık yıkamak, çocukların dersleriyle ilgilenmek, (çocukların) her ikisini de yatırdıktan sonra, saat 11'den sonra kendime zaman ayırıyorum. 11 ile 2 arasında çalışıyorum. Çalışacağım yer çok düzgün temiz ve güzel olmalı. Ev dağınırken asla çalışmam." (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

Bekâr olan 4 kadın akademisyenden üçü akşam saatlerinde evde çalışabildiklerini, biri ise evdeki zamanını daha çok aktüel ve bireysel ilgilerine (meslek dığı) hitap eden okumalar-

---

yetle ilgili olmadığını özellikle vurgulamışlardır. Meslek içi ilişkilerinde kadın-erkek gruplaşmalarının olmadığı, araştırmamıza katılanların tamamınca dile getirilmiştir.Ayrıca ,doktora çalışmalarını kiminle yürüttükleri ve doktora tez danışmanının seçiminde cinsiyetin rol oynayıp oynamayacağı sorusuna oynamayacağı biçiminde yanıt verilmiştir. Akademik çalışma alanlarında en başarılı olarak gördükleri bilim adamlarının sıralanmasında kadın akademisyenlere özel bir yer vermedikleri görülmektedir. Yine bu amaçla, meslek yaşamınızda örnek aldığınız bilim adamı var mı? sorusuna 16 kadın akademisyen olumsuz yanıt vermişlerdir. Alanınızda sizi etkileyen ve en başarılı olarak düşünebileceğiniz bir kadın bilim adamı var mı? sorusuna ise olumlu yanıt verenlerin sayısı dördtür.

- (44) Bu bağlamda nasıl bir çalışma ortamında faaliyetlerini yürüttükleri sorusuna verilen yanıtların bir dökümü anlamlı olabilir. Araştırmamıza katılanlardan onu her ortamda çalışabileceklerini söylerlerken, onbir kişi çalışma ortamı içinde özel koşullar aradıklarını dile getirmişlerdir.Genel bir eğilim olarak kadın akademisyenlerin gecenin ileri saatlerinde, sessizlik içinde ve düzenli çalışmayı tercih ettikleri görülmektedir. Evinde özel bir odası bulunduğunu söyleyenlerin sayısı sekizdir.

la geçirdiğini belirtmişlerdir.

"Genellikle, 7.30 gibi kalkıyorum. Hazırlanma, gazeteleri okuma. Sonra okula gidiyorum. Evdeki vaktimin büyük bir çoğunluğunu okuma, yazmaya ayırıyorum. Ev işleri hemen hemen hiç zamanımı almıyor. Annemle birlikte oturuyorum. Bazen yardım olsun diye bulaşık ve keyif için yemek yaparım." (38, Doktor, Öğretim Görevlisi, Siyaset Bilimi).

Ev yaşamının sürdürülmesi bakımından önemli bir zaman kesitini oluşturan hafta sonu tatili konusunda, genel olarak "yorucu", "sıkıcı", "zor" vb. nitelermeler yapılmıştır. Bu tür nitelermeler, hafta sonlarının ev işlerinin biriktiği günler olmasından kaynaklanıyor.

"Hafta sonu, Cumartesi Sakarya meydan savaşları vermekle geçiyor. Yani büyük alışveriş. Pazar günü çamaşır, ütü ve temizlik. Haftada bir gün bir yardımcı geliyor. Ama yeterli değil. Pazar günü benim için korkunç bir gün." (46, Yardımcı Doçent, Mühendis).

Araştırmamıza katılan kadın akademisyenler içinde, evli olanların dördü, bekar olanların ise tamamı (dördü) olmak üzere toplam sekiz kadın, hafta sonlarında (mutlaka mesleki olması gerekmeden) okumalara daha çok zaman bulabildiklerini; kendilerine ayırdıkları zamanın hafta sonlarında daha çok olduğunu ifade etmişlerdir.

"Hafta sonu da bir işgünü temposuyla geçiyor. Yalnız, hafta sonları birikmiş mektuplarımı cevaplandırıyorum; daha çok dergi ve gazete okumalarımı yapıyorum." (66, Profesör, Siyaset Bilimi).

"Hafta sonu en fazla boş zamanımın olduğu zaman. Sinemaya gidiyorum, roman okuyorum, arkadaş toplantılarına katılıyorum." (26, Araştırma Görevlisi, Siyaset Bilimi).

Özellikle evli kadın akademisyenlerin kendilerine ayırdıkları zamanın son derece sınırlı olduğunu; bunun nedeninin de "özel yaşam alanı"nda kadının üstlenmek durumunda kaldığı görev ve sorumluluklar olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle, kadın akademisyenlerin kamusal ve özel yaşam alanları arasındaki çatışmayı temsil eder nitelikte bir rol çatışmasını bizzat kendi özel yaşamlarında yaşadıklarını söylemek mümkün görünmektedir.

2. Sosyal Etkinlikler

Gündelik yaşamı sürdürmenin bir diğer önemli boyutunu oluşturan "sosyal etkinlikler" alanında, kadın akademisyenlerin yaşam tarzlarını belirleyebilmek amacıyla, "okuma alışkanlıkları"na; "sanat etkinliklerine katılma/izleme biçimleri"ne, "spor" karşısındaki tutumlarına; "aile ziyaretleri"ne ve "yaz tatili"ni nasıl değerlendirdiklerine eğilen sorular yöneltilmiştir.

a- Okuma Alışkanlıkları

Görüşmede bulunduğumuz kadın akademisyenlerden sadece biri düzenli olarak gazete ve dergi okuru olmadığını belirtmiştir. Hergün düzenli olarak bir gazete okuduğunu söyleyen kadın akademisyenlerin sayısı sekiz, düzenli olarak iki gazete okuduklarını söyleyenlerin sayısı yine sekiz; ikiden fazla gazete okuyucusu olduğunu belirtenler ise dördütdür. Bu arada beş kadın akademisyen hafta sonları beş büyük gazeteyi izlediklerini söylemişlerdir. En çok izlenen gazetelerin başında Cumhuriyet gazetesi gelmektedir (12). Bu gazeteyi Milliyet (4), Güneş(5), Hürriyet (2), Tercüman (1) izlemektedir.

Kadın akademisyenlerin çoğunluğu düzenli dergi okuru olmadıklarını belirtmişlerdir. Düzenli olarak bir aktüel dergiyi izleyenlerin sayısı (1), iki dergiyi izleyenlerin sayısı(2), üç ve daha çok dergiyi izleyenlerin sayısı(4)'tür. Beş kadın akademisyen düzensiz de olsa, yabancı aktüel dergileri (Der Spiegel, Time, Newsweek, National Geographic, Le Nouvelle Observateur) izlemektedirler. Düzenli olarak bir ya da daha çok sayıda sanat-edebiyat dergisi izleyenlerin sayısı (3)tür; kadın dergilerini düzensiz olarak izleyenlerin sayısı ise ikidir.

Son bir ay içinde (araştırmanın yapıldığı tarihe göre), meslek dışı konularla ilgili kitapları okuyan kadın akademisyenlerin sayısı 12'dir ve ortalama olarak bu son bir ay içinde 1,5 kitap okunmuştur. Okunan kitapların türleri edebi ve aktüel (best-seller tipi)'dir (45). Son bir ay içinde kadınlarla ve

(45) Okunan kitapların daha çok roman türünde olduğu görülmektedir. Kadının Adı Yok(Duygu Asena), Son Casus(John Le Carré)v.b.

kadın sorunuyla ilgili yayımlanmış çeşitli türlerde kitapları okuduğunu söyleyenlerin sayısı (4) tür. Genel olarak bu tür yayınları izleyip izlemedikleri sorusuna verilen yanıtlardan çıkan sonuç ise, çoğunluğun bu tür yayınları izlemediği biçimindedir (toplam 21 kadın akademisyenden 9'u kadınlarla ve kadın sorunuyla ilgili yayınları izlediklerini ifade etmişlerdir).

b- Sanat Etkinliklerine Katılma

Gündelik yaşamı sürdürmenin bir boyutu olarak ele alınan sanat etkinliklerine katılmaya ilişkin olarak (araştırmanın yapıldığı tarihe göre) son bir ay içinde (46) izlenilen sinema, tiyatro ,konser ve kokteyl vb. etkinliklere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu etkinlikler arasında, verilen yanıtlardan çıkan sonuca göre en çok katılımın olduğu alan sinemadır.

Kadın akademisyenlerden beşi son bir yıl içinde bir film izlediklerini, yine beşi ise bir tiyatro oyunu izlediklerini ifade etmişlerdir. Buna karşılık, uzun zamandan beri sinemaya gitmemiş olanların sayısı altı iken, yine uzun zamandır tiyatro izlememiş olanların sayısı ondur. Sadece dört kadın akademisyen, son bir yılda konser izlediklerini belirtmişlerdir. Bir kokteyle katılanların sayısı ise beştir. Sanat etkinliklerine katılımları düşük görünen kadın akademisyenler, bu etkinliklere katılmayış nedenlerini zaman darlığına bağlamışlardır.

c- Spor ve Yaz Tatili

Spor yapamadığını belirtenlerin sayısı ondur. Düzenli olmamakla birlikte spor yaptıklarını ifade edenler üç, buna karşılık düzenli spor yapanlar sekiz kişidir. Bu sekizin içinde büyük bir çoğunluk yaptıkları sporu yürüyüş olarak ifade etmişlerdir. Bütün kadın akademisyenler onbeş günden az olmamak üzere

---

(46) Sorumuz "son bir ay içinde" olarak formüle edilmişti. Ancak, araştırma Eylül-Ekim 1987 tarihinde yürütüldüğünden ve "son ay" yaz tatiline geldiğinden süre belirtilmemiş ve en son ne zaman sanat etkinliklerine katıldıkları biçiminde sorulmuş ve 'bu sezon' (bu yıl) içindeki yanıtlar değerlendirilmiştir.

tatil yaptıklarını; tatillerini genellikle deniz kenarında, aileleriyle birlikte geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Özellikle evli kadın akademisyenler aileleriyle birlikte geçirilen yaz tatillerinin kendileri için tam bir dinlenme sayılamayacağını, çünkü yaz tatillerinde de çocuk bakımı ve diğer "ev" işlerinin yine kendilerince görülmesi nedeniyle zorlandıklarını söylemişlerdir.

"Hiçbir zaman bir ay tatil yapacak vaktim olmadı. Geçmiş yıllarda yazlık ev tutmuştuk. Ama artık çok yorulduğum ve çok sıkıldığım için yazlık ev tutmak istemiyorum. Çocuklar deniz kenarını istedikleri için deniz kenarında tatil yapıyoruz. Bana kalsa, ormanlık, ağaçlık, yeşil bir yere gitmeyi isterim." (42, Doçent, Tıp).

d- Aile Ziyaretleri

Pek sık olmamakla birlikte, aile ziyaretlerinde bulduklarını, ifade edenlerin sayısı onbeşken, sıkça bu tür ziyaretlerde bulunanların iki, hemen hemen bu tip ilişkilere girmediklerini belirtenlerin sayısı ise dördttür.

Bu bulgulara dayanarak, Türk kadın akademisyeninin --burada araçtırma evrenimizin sınırlılığı gözönüne alınmalıdır-- geniş bir sosyal çevreye dayanan çok yönlü ilişkiler içinde bir yaşam sürdürmekten çok, çekirdek aile ile sınırlı, oldukça mütevazı bir yaşam sürdürme tarzına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan rolün ve aynı zamanda mesleki sorumlulukların baskısıyla kendileri için, kendilerine ait zaman dilimleri yaratamadıkları görülmektedir.

F- Ekonomik Durum

Kadın akademisyenlerin 11'i , bugün aldıkları maaş olmasa yaşam standartlarında büyük bir düşme olup olmayacağı sorunu "evet; olur" diye yanıtlarken, diğer onu maaşlarının aile bütçesine ek bir katkı olduğu için yaşam standartlarında önemli bir değişme olmayacağını belirtmişlerdir.

Kadın akademisyenlerin 17'si aldığı ücreti tatmin edici olmaktan çok uzak diye nitelendirmişlerdir. Bugün için aldıkları maaşın (araştırmanın yapıldığı tarihte) 750.000-1.000.000 Tl civarında olması gerektiğini düşünmektedir. Aldıkları maaşı ta-

mamiyle aile için harcadıklarını söyleyenlerin sayısı 14'iken, diğer yedisi maaşlarının kendi tasarruflarında olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca 11 kadın akademisyenin şahsi tasarruf hesabı bulunmaktadır.

17 evli akademisyen kadından dördü aile bütçesinin denetiminin ortak yapıldığını, 6 sa aile bütçesinin eşleri tarafından yapıldığını ve harcamaların eşleri tarafından görüldüğünü ve 7'si bu harcamaların kendileri tarafından yapıp, denetlendiğini belirtmişlerdir.

Kitap ,dergi ve diğer yayınlara maaşlarının üçte birini ayırdıklarını söyleyen kadın akademisyenlerin sayısı 5 iken,13'ü ancak maaşlarının yüzde beşini ayırabildiklerini ifade etmişlerdir. 4 kadın akademisyen de bu tür harcamalarda bulunmadıklarını ve gereksinimlerini kütüphanelerden ve kendilerine gönderilen kitaplarla karşıladıklarını belirtmişlerdir.

Bu bulgularla birlikte araştırmamıza katılan kadın akademisyenlerin üst toplumsal katmanlara mensup olduklarını söylemek mümkündür.

G- İki Kanı Sorusu

Kadın akademisyenlere yöneltilen sorular iki kanı sorusu ile tamamlanmaktaydı. Bunlardan birinci son siyasal seçimlerde hangi siyasal partiye oy verdikleri şeklindedir. 3 kadın akademisyen bu soruyu yanıtlamak istemediklerini belirtmişlerdir. Oy kullandıkları son siyasal seçimde Anavatan Partisine oy verdiklerini belirten kadın akademisyen sayısı 3 iken, SODEP, SHP, CHP'ye oy verdiklerini söyleyen kadın akademisyen sayısı 16'dır. Bir kadın akademisyen MDP'ye oy verdiğini bir diğer akademisyen de oyunu boş olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.

Diğer soru dini inançları ile ilgilidir. Dört kadın akademisyen dini inançlarının kuvvetli olduğunu ve üç kadın akademisyen ise dini inancı olmadığını belirtmiştir. Diğer kadın akademisyen ile dini inançlarının kuvvetli olmadığını ancak ateist olmadıklarını , üstün bir gücün varlığına inandıklarını söylemişlerdir. 1 kadın akademisyen ise bilinemezci (agnostic) olduğunu ifade etmiştir.

H- Zihniyet Özellikleri

Buraya kadar ortaya koymaya çalıştığımız bulgular, daha çok kadın akademisyenler hakkında biyografik, olgusal bilgileri içermekteydi. Şimdi ise, araştırmamıza katılan kadın akademisyenlerin bilim, siyaset ve cinsiyet kimliğine ilişkin sorularımıza verdikleri yanıtlardan hareketle, "zihniyet özellikleri"ni ortaya koymaya çalışacağız.

1. Bilim

Kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini belirleyebilmek amacıyla bir alt kategori olarak düşündüğümüz "bilim"e ilişkin sorularımız, "bilimin tanımı", "ilerlemenin tanımı" ve "aydının niteliği" konularında yoğunlaşmıştır.

a- Bilimin Tanımı

Kadın akademisyenlerin fiilen yürüttükleri mesleki faaliyetlerinin temelini oluşturan bilim hakkındaki görüşleri, bir diğer deyişle kendi mesleki faaliyetlerini nasıl tanımladıkları konusunda, sorularımıza verilen yanıtlardan şöyle bir görünüm ortaya çıkmaktadır : Soru yönelttiğimiz 21 kadın akademisyenden üçü bilimin tanımını yapamayacaklarını (bilimi tanımlamanın çok zor olduğunu) söylemişler; bilimi tanımlayanlardan büyük bir bölümü ise (16 kişi) klasik, pozitivist bilim anlayışı doğrultusunda bir tanım verirken yalnızca iki kişinin "eleştirel bilim" anlayışı doğrultusunda görüş ortaya koydukları görülmüştür.

Oluşturmuş olduğumuz tipoloji çerçevesinde "yaygın zihniyet tipi"ne uygun bilim tanımı, örnek olarak, araştırmamıza katılanlarca şöyle dile getirilmiştir :

"Ben bilimi, insanlığın doğruyu bulma, doğayı doğru çözebilme yolunda attığı adımlar ve bunların en iyi şekilde kullanımı olarak düşünüyorum." (46, Yardımcı Doçent, Mühendis).

"Bilim, insanın insan olarak bilmesi gereken bütün bilgilerin toplamıdır. İnsan, daha ileriye götürecektir, ileriye yönelik bilgiler mevzuası yaratarak, uygulayarak, bilinmesi gereken her şeydir." (64, Profesör, Edebiyat).

"Bilim, doğanın sırlarını çözmeye yarayan bir araçtır." (42, Doçent, Tıp).

"Toplumsal gerçeği bulup, metodik yöntemlerle, sistematik biçimde bilgi toplama, bu bilgileri yorumlama ve başka bilgilerle, kuramlarla karşılaştırmaktır." (67, Profesör, Siyaset Bilimi).

"Bilim, gerçeklerin ışığı altında deneyimler sonucu elde edilen bilgilerin tümüdür." (48, Doçent, Ziraat).

Araştırmamıza katılanlar içinde bilimi "eleştirel zihniyet"e uygun olabilecek biçimde tanımlayanların yanıtları ise şöyledir :

"İnsanların olup biteni anlama çabasıdır. Bir şeyi açıklamak çabasına, belli bir si tematizasyon kazandırmak ve de bilgiler hiyerarşisi kurmaktır. Tasarlanan dünyayı ,yaptıklarını anlama ve kendilerini(insanları) anlama çabasıdır." (34, Araştırma Görevlisi, Sosyoloji).

"Bilim, en akıllı soruları sormayı bilmektir. Bireyselliği öğrenmektir." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyolog).

b- İlerlemenin Tanımı

Araştırmamıza katılanların "bilim" içinde, ya da bilime bağlı olarak ilerlemeye nasıl tanımladıkları sorusuna verdikleri yanıtlar, yaygın ve eleştirel zihniyet tiplerinin dışında, tipolojimiz açısından "atipik" özellikler gösteren bir kişinin bulunduğunu; 17 kişinin yaygın tipe yaklaşan tanımlar verirken, üç kişinin ise eleştirel tipe yaklaşan ilerleme görüşüne sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

"Atipik" ilerleme tanımına göre, "ilerleme, yalnızca maddi olarak gelişme olmayıp, kafaların içinin gelişmesi, bakış açılarının gelişmesidir. Burada, Çetin Altan'ın bir fikrini nakletmek istiyorum. Mobilyalı evlerde piyano eksikliği makalesi vardır (...). İnsanların maddi gelişmesinden çok, manevi gelişmesidir. İlerleme, yaşamsız öğrenmektir. Avrupalılar gibi çalışmasını öğrenmektir." (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

Yaygın tipe yaklaşan ilerleme tanımlarından örnekler ise şöyledir :

Türkiye'de ilerleme dendiği zaman ekonomik gelişmeyle eşdeğerli olarak düşünülüyor. Ekonomik kalkınmanın önemi siyasal sistem içinde belli ölçüde etkili olduğu yadsınmaz. Ancak, ekonomik gelişmenin yanısıra, kuşkusuz toplumsal gelişmenin ve haklar düzeyindeki gelişmenin ona eşlik etmesi gerekir. Benim ilerleme anlayışım bunu içeriyor." (38, Doktor Öğretim Görevlisi, Siyaset Bilimi).

"İlerleme çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktır." (46, Doçent, Siyaset Bilimi).

"İlerleme, geri kalmışlıktan kurtulmak oluyor. Hem fiziki anlamda, yani maddi anlamda, hem de kafaların geri kalmışlıktan kurtulması anlamında." (41, Doktor Öğretim Görevlisi, Mimar).

"İlerleme sadece teknolojiyi almak değil, tabii. İstemeseniz de, istemeseniz de, teknoloji geliyor zaten. Ama ilerleme demek Amerikalıların koyduğu kültürel evölasyon demek." (62, Profesör, Fen).

"İlerleme, refah düzeyinin yükselmesidir. Eğitim düzeyinin yükselmesidir." (49, Doçent, Veteriner).

İlerlemeyi eleştirel biçimde tanımlayanların yanıtları da,

"İlerleme optimistlerin uydurduğu bir masaldır." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyolog).

"İnsanların kendileri için koydukları iyi, güzel, doğru diye adlandırdıkları hedeflere ulaşabilme çabalarıdır." (34, Araştırma Görevlisi, Sosyolog).

"İlerleme, insanların mutlu ve eşit olarak yaşantılarının sağlanmasıdır ve bugün bu anlamda ilerlemiş ülke yok." (26, Araştırma Görevlisi, Siyaset Bilimi),

biçimindedir.

c- Aydının Niteliği

Kadın akademisyenlerin bilim konusundaki zihniyet özelliklerini belirleyebilmek amacıyla, üçüncü ve son olarak aydının tanımını ve niteliğine ilişkin sorular yöneltilmiş ve verilen yanıtlara göre, bir kişinin yanıtının "atipik", 15 kişinin yaygın 5 kişinin de eleştirel tipe uygun görüşler dile getirdikleri saptanmıştır.

Aydının niteliği konusundaki atipik yanıtla göre aydın, "ileri görüşlü, büyük düşünceli, konusunu en iyi şekilde yapan insana denir. Ayrıca Türkiye'nin şartlarını da iyi bilmelidir." (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

Yaygın zihniyet tipine uygun aydın tanımlarına örnek olarak şu görüşleri aktarabiliriz:

"Bence sosyal davranışlarıyla mükemmel olan kişi entellektüeldir. Yaşantısının her bölümünde çağını yaşayan insan. İlla da üniversite mezunu olması gerekmez. (...) Batı memleketlerinde dolaşmak, onların kültürünü, onların yaşantısını biraz olsun öğrenmek, tahsil görmek entellektüel olmayı sağlayabiliyor." (63, Profesör, Veteriner).

"Kafasında belli yargılar, iyi, doğru, güzel, sağlıklı yargılar oluşmuş kişi. Etrafında olup bitenleri bu yargılara göre değerlendiren, bu değerlendirme sonucu mantıklı, uygulanabilir reçeteler sunan kişi." (34 Yardımcı Doçent, İktisat).

"Özgür düşünceli, hoşgörülü, herkesin yanlış yapabileceğini düşünen, kendisini doğru bulduğu yöne çevirebilen kişidir aydın." (38, Doçent, Mühendislik).

"Aydın, kültürü tam olan, yansız değerlendirmelerde bulunan kişiye denir." (52, Profesör, İktisat).

"Entellektüel insan, yüksek tahsilli olması şart değil, bulunduğu çağa ve şartlara uyan, okuyan, değişimleri ve gelişmeleri takip eden insandır." (49, Doçent, Veteriner).

Eleştirel tipe yaklaşan aydın tanımları ise şöyledir :

"Aydın kelimesi çok soysuzlaştırılmış ve kötüye kullanılmış bir terimdir. Bence en güzel tanımını Mannheim veriyor. Hiç bir sınıfsal mensubiyete bağlı olmaksızın toplumsal olaylar hakkında global açıklamalar yapan kişi. Yine de, bence aydın sadece fikri emek sarfetmek suretiyle hayatını kazanan kişi değil, kafasını meşgul eden sorunlar dar anlamda meslek uğraşısının ötesinde topluma yönelmiş bir şahıssa, bu da aydındır. O zaman, Mannheim'ın tanımının içine girmeyebilir. Bu ikinci kategori aydınına az gelişmiş ülkelerde rastlandığı için onu da kabul etmek gerekir. Yani, kişisel mutluluğu, kişisel çıkarı, kişisel fikri meşgalelerinin ötesinde toplumla ilgili, onun üzerinde fikir üreten kişidir aydın." (66, Profesör, Siyaset Bilimi).

"Entellektüel deyince aydınlanma çağı aydını gibi gelir. Ciddi bir eğitim, kurumlaşabilme, gibi geliyor da, aydın deyince okumuş olma, açık, merak eden, toleranslı olmak gibi özellikler geliyor." (34, Araştırma Görevlisi, Sosyolog).

"Aydın, toplumun genel kanlılarıyla ters düşeceğini bilebile yerleşmiş inançlara karşı çıkan kişidir." (46, Doçent, Siyaset Bilimi).

"Entellektüellik lafına çok sinir oluyorum. İki ayrı anlamı var benim için. Biri Türkiye'deki anlamı, diğeri İngiltere'deki anlamı. İngiltere'deki anlamı 'entellektüalize etmek' herşeyi, yani, tepeden bakmak, herşeyi kötü yorumlamak, hislere hiç güvenmeden kitabı yorumlamak, hayatı hiç yaşamadan sadece düşünen, düşüncelerini araç yapan bir grup insan anlamında. Türkiye'de pozitif bir anlamı var. Bilgili, dünyada olup biteni, kültürleri, gelmişi-geçmişi bilen kişi." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyoloji).

"Bence aydın olmak için okumuş olmak yetmez. Okuduğu fikirler üzerinde düşünebilen, çeşitli fikirleri yanyana koyup düşünen, eleştiren kimsedir." (50, Doçent, İlahiyat).

2. Siyaset

Araştırmamıza katılan kadın akademisyenlere siyasetle ilgili olarak, "siyasetin temel amacı", "siyasal katılma ve siyasal ilgi", "çocuklara öğütler" üzerinde odaklaşan sorular yöneltilmiştir.

a- Siyasetin Temel Amacı

"Siyasetin temel amacı nedir?" sorusuna verilen yanıtlara göre 18 kişinin yaygın zihniyet tipine, üç kişinin ise eleştirel zihniyet tipine yakınlaşan yanıtlar verildiği görülmektedir.

Siyasetin temel amacını yaygın zihniyet tipine yakın biçimde tanımlayanların yanıtlarından örnekler şöyledir:

"Özgür düşüncenin yerleştirilmesidir."

(30, Araştırma Görevlisi, İktisat).

"Siyasetin temel amacı ülkenin kalkınmasını amaç benimsetmek olmalıdır." (52, Profesör, İktisat).

"Türkiye'de siyasetin temel amacı Türk toplumunun refahına yönelik, Türkiye'nin bugünkü siyasi sınırları içinde Türk bayrağına bağlı, Atatürk ilkelerine bağlı, şahsiyetli, gururlu vatan çocukları yetiştirmek olmalıdır." (62, Profesör, Fen).

"Demokratik bir ortamın yerleştirilmesi olmalıdır." (46, Doçent, Siyaset Bilimi).

"Siyasetin temel amacı dürüstlük olmalıdır. Toplum kalkındırmaya yönelik bir araç olmalı siyaset."

"42, Doçent, Tıp).

Siyasetin temel amacı konusunda eleştirel görüşler ise şöyle sunulmuştur :

"Siyasetin bir amacı vardır, dünyanın her yerinde de aynıdır. Gelişmişlik derecesi bunun gerçekleşme şansını değiştirir. Siyasetin amacı, en büyük sayıda insana kaynaklar tasarruflu biçimde kullanılarak onların gereksinimlerini karşılamak, bireysel mutluluk yolunu açmak, ancak bunu yapabilmek için rasyonal seçenekler geliştirmektir. Az gelişmiş ülkelerde bir kısım grupların, tatlı kâr sahibi olan grupların, büyük gruplar örgütlenemedikleri için, siyaset amacına sadece bu küçük gruplar lehine ulaşmaktadır." (66, Profesör, Siyaset Bilimi).

"İnsanların hayatlarını idame ettirebilmeleri, yani kendi kontrol ve yönetimleri için kendilerini ifade etme biçimleri olmalı." (34, Araştırma Görevlisi, Sosyoloji).

"Bireysel gelişmeyi sağlamak olmalıdır."
(36, Öğretim Görevlisi, Sosyoloji).

b- Siyasal Katılma ve Siyasal İlgi

Araştırmamıza katılan 21 kadın akademisyenden 13'ü siyasetle ilgilendiklerini ifade etmişler ve siyasal ilgi bağlamında sorulan sorulara (47) olumlu yanıtlar vermişlerdir. Ancak, bu 13 kişiden beşi ilgilerini "az", "çok az", "fazla değil" gibi niteliklemlerle belirtmişlerdir. Siyasetle ilgilenmeye ilişkin sorulara olumsuz yanıt veren sekiz kişi ise, gündelik politikayı sevmediklerini ve bu nedenle de ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Siyasete ilgi duyduğunu ifade eden 13 kişi içinde bu ilgilerini yoğun olarak niteleyenler eleştirel tipe yaklaşmaktadır.

Siyasal katılma söz konusu olduğunda, sadece üç kadın akademisyenin "oy verme" dışında siyasal hayata katıldıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Siyasal hayata çok çeşitli düzeylerde katılmış bulunan bu üç kadın akademisyen, kendi katılımlarını çok-amaçlı olarak değerlendirmişler ve kısmi veya global değişme/değiştirme önerileri içeren siyasal programlara sahip olduklarını dile getirmişlerdir.

Ayrıca bir kadın akademisyen de, "dernek" faaliyetine katıldığını ancak kendisinin bunu bir siyasal katılım olarak görmediğini söylemiştir.

Dolayısıyla, siyasal ilgi bağlamında sekiz, siyasal katılma bağlamında ise üç kadın akademisyenin eleştirel tipe yaklaştığını, diğerlerinin ise yaygın tipe uygun siyasal tutum ve davranışlara sahip olduklarını söyleyebiliriz.

(47) Siyasete ilişkin soru grubunda olgusal bilgiye yönelik bir dizi soru bulunmaktadır:

Kadın akademisyenlerin onsekizi mevcut siyasal partilerin ve siyasetçilerin kadın sorunu ile ilgilenmediklerini belirtmişlerdir. İlgilendiği belirtilen politikacılar, Kenan Evren, Deniz Baykal, Tülay Öney ve Mustafa Tınaz Tittiz'dir. Semra Özel politikacı olarak sayılmamaktadır. Kadın akademisyenlerden dokuzu Türk siyasal hayatında kadın sorunlarına verilen önemle bir "altınçağ" yaşandığını ve bunu da Atatürk'e borçlu olduklarını düşünmektedirler.

Türkiye ve dünya için en önemli meselelerin ne olduğu sorusuna, kadın akademisyenlerin verdikleri yanıtların dö-

c- Bir Annenin Çocuğuna Öğütleri

Araştırmamıza katılan kadın akademisyenlerden bir an-
ne olarak çocuklarının kazanmalarını isteyebilecekleri temel
toplumsal-siyasal değerlerin neler olduğuna ilişkin soruları
yanıtlamaları istenmiş ve verilen yanıtlar sonucunda 17 kişinin
yaygın, dört kişinin de eleştirel tipe uygun özellikler ortaya
koyduğu görülmüştür.

Yaygın zihniyet tipine uygun özellikler gösteren "öğüt-
ler"de "bilgili, hoşgörülü, insancıl, vatanını, milletini seven,
insanlığa yararlı olan" gibi nitelermelerle dile getirilen değer-
ler öne çıkmaktadır:

kümü şöyledir (parantez içindeki rakamlar sorunların kaç
kez tekrarlandığını göstermektedir.

Türkiye İçin :

Dinci akımların güçlenmesi	(2)
Ekonomik kalkınma	(15)
Eğitim	(12)
Kültürel Gelişme	(8)
Enflasyon	(10)
İşsizlik	(4)

Dünya İçin

Silahsızlanma	(12)
Çevrekirliliği	(15)
Az gelişmiş ülkelerle geliş- miş ülkeler arasındaki dengesiz kaynak dağılımı	(8)
Açlık	(6)
Göçmen sorunu	(1)
İran-İrak Savaşı	(1)

"Kızıma nasıl öğüt veriyorum? Ezberleyici değil de, kendi başına karar vermesini sağlayıcı öğütler veriyorum. Dürüst, samimi, kendini bilen, başkalarına saygılı, gerçekçi, bir kişi olması doğrultusunda." (50, Doçent, İlâhiyat).

"Herşeyden önce kişilik sahibi, milletine yararlı olan çalışmalar yapmasını, yalandan kaçmasını, gerçekçi olmasını, vatan sevgisiyle dolu olmasını öğütlerim." (48, Doçent, Ziraat).

"Öğüt vermekten kaçınıyorum. İyi örnek olmaya çalışıyorum. Onlara, insana, çevrelerine saygılı ve sevgili olmalarını aşılamaaya çalışıyorum." (46, Yardımcı Doçent, Mühendislik) .

Çocuklara öğütler bağlamında yaygın zihniyet tipine uygun özellikler gösteren iki kadın akademisyenin ise öğüt vermede, kız ve erkek çocuklar arasında ayırım gözettikleri görülmüştür :

"Ben çocuklarıma ellerine bir diploma almalarını öğütliyorum. Diplomadan önce iyi bir evliliğin bu toplumda çok önemli olduğunu söylüyorum. Bir kadın, doçent olsun, profesör olsun iyi evliliği olmadığı sürece toplum içindeki saygınlığı ne yazık ki tam değil. Bu memlekette kadın, ne yazık ki ilk önce kocasıyla anılıyor. Çocuklarıma iyi bir evlilik yapmalarını öğütliyorum." (38, Yardımcı Doçent, Hukuk).

"Çocuğun kız ya da erkek oluşuna göre değişir. Ben erkek çocuk yetiştirmedim. Kızıma sohbet şeklinde nasihat vermeye çalıştım. Ona daima sağlıklı olacaksın, dürüst ve ahlaklı olacaksın; senin birinci vazifen sağlıklı olmak, sonra çalışkan olmak, diplomalarını almak olacak dedim. İllâ sınıf birincisi olman gerekmez. Ama belli bir seviyenin altına düşmeyeceksin. Bu sana toplumda yer kazandırır. Allah sana iyi bir sağlık, iyi bir diploma, bol şans versin. Sonunda iyi bir koca versin.(...). Erkek evlat olursa çok iyi para kazanan bir mesleği olması gerekir. Aşleye daha fazla gelir getirmesi, aile refahı açısından erkek çocukların iyi para getiren bir meslek sahibi olmaları üzerinde ayrıca dururdum." (62, Profesör, Fen).

Çocuklara öğütler konusunda eleştirel bir tavır sergileyenlerin yanıtları ise şöyle :

"Öğüt verilmesi ya da verilmemesi bile tartışmalı. Ben özellikle Amerikan toplumunda 'bırakınız yapsınlar' ekonomi prensibiyle paralel giden izin verici eğitim sisteminin karşısındayım. Bilinçlenmeden, özgür iradeyle düşünemeyen küçüklerin anne ve babası veya başkaları yön verici olmalıdır. Bu yön vericiliğin temel meselelere doğru gelişmesi lâzımdır. Dışını yıkamak gibi yüzeysel değil de, temel meselelerde öğütlerin ka-

bul edilebilir hale getirilmesi, bunun için de büyüklerle küçüklerin çok iyi bir arkadaşlık ilişkisi içinde olması gerekir. Önemli konularda küçüklerin büyüklere güven duyması." (66, Profesör, Siyaset Bilimi).

"Benim için önemli şey çocukların özgüvenleri. Hayata sahip çıkmalarıdır. İsyankâr ruhlu çocuklar istiyorum." (34, Araştırma Görevlisi, Sosyoloji).

"Kendine hiç yalan söyleme." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyoloji).

"Bir tek öğüdüm var. Nasıl mutlu olacaksan öyle yaşa." (29, Araştırma Görevlisi, İktisat).

3. Cinsiyet Kimliği

Kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini belirlemede başvurduğumuz son alt kategori olan cinsiyet kimliğine ilişkin sorularımız, kadınlık rolünün algılanması, tanımlanması, kazanılması ve kadının toplumsal durumundan kaynaklanan sorunlara karşı alınan tavırlar konularında odaklaşmıştır.

a- Kadınlık Rolünün Tanımlanması

Kadınlık rolünün tanımlanmasına ilişkin sorularımıza verilen yanıtlara göre, 19 kişinin yaygın, iki kişinin ise eleştirel zihniyet tipine uygun nitelikte görüşler dile getirdikleri görülmüştür.

Cinsiyete dayalı varolan işbölümü tarzını ve bu tarzı meşrulaştırıcı nitelikte olan değer yargılarını benimsemek biçiminde ortaya çıkan yaygın tipe uygun yanıtlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir :

"Kadının fizik yapısı daha nazik, daha yumuşak, daha zarif olduğu için, kolay yıpratılabilen bir yapıya sahip oldukları için erkekler fizik olarak daha güçlü gözüküyorlar. Bu noktada bir eşitlik olması sözkonusu değildir." (63, profesör, Veteriner).

"Doğada canlıların bir dengesi vardır. Bu denge içinde dişi cinsin yeri belli. Bunu tersine çevirecek, yani dişilerin hakim olması gerektiği yolunda bir düşünceyi sevmiyorum." (48, Doçent, Ziraat).

"Ama bazen bir hanım olarak davranışlarımı ve tutumumu yadırgadıklarını, klasik bir cümleyle söylüyorlar. Keşke erkek olsaydın. Birilerine takdim ederlerken (...) erkek gibidir, güvenilir, sağlamdır diyorlar. Ben bir kadının da bir erkek gibi dürüst, çalışkan, sözünün eri olabileceğine inanıyorum." (52, Profesör, İktisat).

"Ben her zaman erkeğin kadını hoş tutmasını, kayırmasını isterim. Çünkü bir kadın eştir, anaıdır; erkeğinin yanında kayırılmak ister." (38 ,Yardımcı Doçent,Hukuk).

"Kadınlar meslek sahibi olduklarında yuvalarının devamı için akıllıca fedakârlık yapıyorlar. Dört elle kocalarına sarılıyorlar. Nice arkadaşım var böyle.Hem iyi bir meslek kadını, hem fedakâr bir eş-anne." (62,Profesör, Fen).

Kadınlık rolü konusunda eleştirel görüşler ise #şöyle:

"Çok ciddi kadın dayanışmaları var geleneksel kültürümüz içinde. Kadınlar kendilerini koruma kodları geliştirebiliyorlar. Geleneksel yaşam tarzının dışında kalanlar yani o communauté çerçevesinin dışında kalan kadınlar onu da kaybediyorlar. Public (kamusal) yaşamda tüm kadınları temsil etme durumunda kalmış olan kadınlar bir yandan kendilerine çok ayrı, çok yabancı düşüyorlar. erkek dünyasının dayattığı ciddi rekabet ortamı içinde kadınlıklarını unutuyorlar. Kadınlığını unutmak, süslenmeyi unutmak değil tabii . Ama o geleneksel dayanışma noktalarını kaybettikten sonra yeni noktalar bulmakta gevşeklik sürüyor." (34, Araştırma Görevlisi,Sosyoloji).

"Bir kadının evinden, çocuğundan daha mühim şeyleri olması kabullenilmemiş. Kadınların çoğu da bunu kabul etmiyor. Evin içerisinde insanın akademik olarak üretken olabilmesi için günün 24 saatinin 18'ini işine ayırması lâzım.(...) Günün koşulları kadınların çalışmayacağı varsayımı üzerine düzenlenmiş.(...) Kadının çalışması, kendini işine vakfetmesi denilen olay hâlâ bir istisnadır. Halbuki erkek kendini işiyle tanımlar. Erkeğin kimliği nedir? Önce sen necisin diye sorarlar adama. Oysa benim kimliğim tek bir şeyle belirlenemez (...)." (36, Öğretim Görevlisi, Sosyoloji).

b- Kadının Toplumsal Konumundan Kaynaklanan Sorunlara Karşı Tavır

Kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlar karşısındaki tavırları belirleyebilmek amacıyla, araştırmamıza katılan kadın akademisyenlere, kadın-erkek eşitliği eşitsizliği sorununun olup olmadığı; eğer böyle bir sorunun varlığını düşünüyorlarsa çözüm için siyasal karar-alma odaklarından beklentilerinin neler olduğu, Türk toplumunda kadın haklarının gelişimi bakımından yaygın bir kanaat olan "kadınların kendi hakları için mücadele etmedikleri" önermesini nasıl karşıladıkları ve nihayet, daha çok bir siyasal hareket olarak "feminizm"le ilgili değerlendirmelerinin ne olduğu yolunda sorular yöneltilmiştir. Elde edilen yanıtlara göre, 18 kadın akademisyenin genel olarak yaygın, buna karşılık üç kadın akademisyenin ise eleştirel zih-

niyet tipine yakınlaşan zihniyet özellikleri ortaya koyduklarını söyleyebiliriz.

Kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlara karşı tavırları bakımından yaygın zihniyet tipinin özelliklerini gösteren yamtlardan örnek olarak şunları gösterebiliriz:

"Bir kere kadının insan olarak eşitliği önemlidir. Kadın ve erkek neslin devamlılığı için farklı olmuşlar, dünyanın nizamı böyle kurulmuş. İnsanı insan olarak ele aldığımızda kadın için yapılacak çok şey var.(...). Hükümetlerin herhangi bir şey yapmaları gerekmez. Gönüllü kuruluşlar aracılığıyla kadın sorunu üzerine gidilebilir.(...) Etmişlerdir, kısmen. Kadın dernekleri aracılığıyla mücadele etmişlerdir. Ama kadınlar, ne iktidardan ne de kadınlardan destek görmüşlerdir.(...) Feminizme asla düşkün değilim. Asla kabul etmiyorum. Biz meseleyi kadın-erkek meselesi olarak değil, insan meselesi olarak görüyoruz." (62, Profesör, Fen).

"Kadın hareketi deyince, çok dar bir çerçevede kalmış gibi gözüküyor bana. Büyük bir çoğunluğu akademisyen olan ve yaşam düzeyi çok çok yüksek bir grup kadının bilinçlenmesi, bilinçlendirilmesi. Benim aklıma kadın-erkek eşitsizliği deyince, kırsal kesim kadınları, işçi kadınlar geliyor.(...) Şimdi o yolda bir görüş var. Kota sistemleri falan, belli dönemlerde uygulanmış. Ancak, olumlu belirleyici birşeyler yaratacağı kanısında değilim. Ancak, konuya örgütlenme açısından bakarsak kadın sorunları üzerine ilgiyi çekmek için en üst örgütlenmeden başlanması gerektiği vurgulanıyor. Bu nedenle, bakanlık ya da müsteşarlık düzeyinde kadın sorunları ele alınabilir.(...) Mücadele etmemişlerdir diyemem. Ancak, mücadele boyutu tartışılabilir.(...) Ben feminist değilim. Ben kadın sorununu insan haklarının bir parçası olarak görüyorum. Ben birçok erkekten daha eşitim. Benim kullandığım hakları birçok erkek kullanmaktan yoksun. Bunu biliyorum. Onun için, son derece kategorik, kadınlar bir tarafta, erkekler bir tarafta, düşünmüyorum. Her toplumsal kategorinin içinde kadınlar erkekler farklı farklı. Sorunları var. Feminizm deyince bütün kadınlar aynı kefeye konuyor. Temel çelişki kadın-erkek arasındaymış gibi kabul ediliyor. Bunu benimsemiyorum." (38, Doktor Öğretim Görevlisi, Siyaset Bilimi).

"Türkiye politikasından akli başında kişiler uzak kalıyor. Kadınlar da akli başında oldukları için herhalde uzak kalıyorlar. Politik kurumların saygınlığı artınca herhalde ilgi duyan kadınların sayısı da artacaktır. Kadın-Erkek eşitsizliği ancak eğitim aracılığıyla değiştirilebilir sanıyorum. Bunun için yeni düzenlemelere ihtiyacı olmadığı kanısındayım. Kadınların en önemli sorununu kişiliğiyle ilgilidir. Toplumda yeri olan bir kişilik kazandırmaya yönlendirilmemiştir kadın.(...). Hiç

ilgilenmiyorum ama mücadele etmediklerini sanıyorum. Türkiye'de çok güzel şeylere mücadele etmeden ulaşmışız. Türkiye'de tüm sosyal kurumlaşmalar savaşım sonucu gerçekleşmemiştir.(...) Kadın hareketleri ilgimi çekmiyor. Toplumsal sorunların kadın-erkek diye ayrıştırılmasına hep karşı çıktım. Feminizme karşı hiç sempati duymuyorum." (46, Yardımcı Doçent, Mühendislik).

Kadının toplumsal sorunundan kaynaklanan sorunlara karşı tavırları eleştirel nitelikte görünenler ise sorularımızı şöyle yanıtlamışlardır :

"Kadın sorunu iyiniyetli, gönüllü çalışmalarla çözülmeyecek toplumsal bir sorundur. Bütün Batı dünyasında yasalardaki ve uygulamalardaki eşitsizliği gidermek üzere kamu yönetimlerinde örgütler kurulmuştur. Kadın bakanlığı çözümü batılı ülkelerde beklenen sonucu vermedi. Böyle bir bakanlık yerine Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık kurulması bence en başarılı çözümdür.(...) Türk kadını hakları için mücadele edebilmekte belli bir yoksulluk durumu içindedir. Haklarını almak için belki büyük sosyal örgütlenmelerle mücadele etmemişlerdir. Ama, toplumsal sorumluluklarını yüklenmişlerdir.(...). 20. yüzyılda sınıf mücadelelerinden daha güçlü bir hareket olarak görüyorum(feminizmi). Feminizm, çok ayrıntılı bir biçimde tartışılması gereken bir siyasal hareket. Feminizmler var ve ben, feminizmi sadece bir cinsel özgürlük çerçevesinde değerlendiren yaklaşımları gereksiz görüyorum. Önemli olan çağdaş feminizmin kuramsal yanısıdır ve çağdaş feminizm birçok feminizmden yararlanarak bir kuram oluşturmaya gittiği ölçüde önemli bir akımdır." (66, Profesör, Siyaset Bilimi).

"Ne geldiyse başımıza hükümetlerin düzenlemesinden geliyor. Aşağıdan gelen etkilere göre düzenlemeler yapılması başka şey, Papatyaların lolipop dağıtması başka şey ...Ama elbetteki eşitliğin hukuksal yapılara yerleştirilmesinden insanların yazılı hak ve hukuklarının içinde yer almasından yanayım (...) Mücadele etmemişlerden çok strateji'lerinin yanlışlığından bahsedilebilir. Taktik ve savunmalarla geçmiş mücadele, uzun vadeli stratejiler konulmamış...( ) Kadınların var olmak çalışmaları anlamaya çalışmak, patriarkal düzen içinde, onun ne olduğunu anlamaya çalışmak ki o düzen kadınları aşındırarak varolmaya çalışıyor, onun yerine neler getirilebileceğini üretmeye çalışmak, bu arada bütün bilgi araçlarımızı sorgulamaya çalışmak diyorsak, ki önemli, feminizm önemlidir. (...)" (34, Araştırma görevlisi, Sosyoloji).

4- Değerlendirme

Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmamıza başlarken, elde edeceğimiz bulgular çerçevesinde, oluşturmuş olduğumuz ideal tipler açı-

sından önemli sapmaların ortaya çıkabileceği oldukça güçlü bir olasılık olarak düşünülmekteydi. Bir diğer deyişle, yaygın ve eleştirel olarak formüle ettiğimiz zihniyet tipleri açısından bakıldığında, elde edilecek bulguların hem bilim-siyaset-cinsiyet kimliği olarak belirlediğimiz alt kategorilerin kendi iç ilişkileri çerçevesinde hem de herbir kategorinin kendine özgü belirlenmiş biçimlerinde önemli olabilecek sapmaların ortaya çıkabileceği düşünülmüştü.

21 Türk kadın akademisyeni üzerinde yaptığımız araştırmanın bulguları bu beklentinin yerinde olmadığı sonucunu doğurmuştur. Genel olarak, araştırmamıza katılan kadın akademisyenler için iki kişi, oldukça tutarlı bir biçimde "eleştirel zihniyet tipi"ne oldukça yaklaşan zihniyet özelliklerini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında, 18 kişinin de, bilim-siyaset-cinsiyet kimliği çerçevesinde belirlemeye çalıştığımız zihniyet özellikleri bakımından, oldukça tutarlı olarak yaygın tipe uygun zihniyet özellikleri sergilediği görülmüştür.

Bilim-siyaset-cinsiyet kimliği açısından bakıldığında, sadece bir kadın akademisyenin tipolojinin çizdiği çerçeveden saptığı belirlenmiş bulunuşmaktadır. Buradaki istisnai diyebileceğimiz sapma, bilim ve cinsiyet kimliği bakımından "yaygın zihniyet tipi"ne yakınlaşan özellikler ortaya koyan sözkonusu kadın akademisyenin siyasete ilişkin olarak eleştirel bir tutumu benimsemiş olmasında ortaya çıkmaktadır.

Zihniyet özelliklerini belirlerken başvurduğumuz bilim-siyaset-cinsiyet kimliği kategorilerinin kendi aralarındaki ilişkilerden ayrı olarak, herbir kategoriye belirlemekte kullandığımız alt ayrımlar çerçevesinde bakıldığında ortaya çıkan görünüm ise şöyledir :

Bilimde, "bilimin tanımı", "ilerlemenin tanımı" ve "aydının niteliği" konularında yöneltilen sorulara verilen yanıtlar açısından, yaygın ve eleştirel zihniyet tipine uygun yanıtlardan ayrı olarak, üç kadın akademisyenin bilim ve ilerlemenin tanımları bakımından yaygın tipe uygun zihniyet özellikleri ortaya koyarlarken aydının niteliği bağlamında eleştirel zihniyet özelliklerini sergiledikleri ortaya çıkmıştır.

Siyasette, "siyasetin temel amacı", "siyasal katılma ve siyasal ilgi" ile "bir annenin çocuklara öğütleri" konularına ilişkin olarak, bu kategorinin kendi içinde göze çarpan sapmalar, bir kadın akademisyenin birinci ve ikinci konularda yaygın zihniyet özelliklerini ortaya koyarken, çocuklara öğütler bağlamında eleştirel gözükməsi; bir başka kadın akademisyenin ise birinci ve üçüncü konularda yaygın zihniyet özelliklerine uygun tavırlar ortaya koymuşken siyasal katılma ve siyasal ilgi açısından eleştirel zihniyete sahip olduğu doğrultusunda yanıtlar vermesi olarak görünmüştür.

Cinsiyet kimliği söz konusu olduğunda, bu alt kategorinin kendi içinde bir sapma ortaya çıkmamış, araştırmamıza katılan kadın akademisyenlerin gerek kadınlık rolünün tanımlanması, gerekse kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorumlara karşı tavır bakımından, oldukça tutarlı bir biçimde ya yaygın ya da eleştirel zihniyet tipine uygun özellikler ortaya koydukları görülmüştür. Buradaki tek sapma, bir kadın akademisyenin kadınlık rolü hakkında yaygın, toplumsal sorunlara karşı tavırda ise eleştirel görünmesi olarak karşımıza çıkmıştır.

Türk kadın akademisyenlerin zihniyet özelliklerine ilişkin araştırmamızın ortaya çıkardığı bu sonuçları şöylece anlamlandırmak mümkün görünmektedir :

Öncelikle, bilim ve siyaset alt kategorilerinde sözünü ettiğimiz ve istisnai nitelikteki sapmaların "aydının niteliği" ve "siyasal katılma ve siyasal ilgi" düzeylerinde görünmesi üzerinde durmak gerekmektedir. Bu alt kategoriler içinde ortaya çıkan sapmalar, kanımızca, daha genel bir düzeyde ihmal edilebilir nitelikte olmalarına karşın, Türkiye'deki akademisyen kadının gelişmekte olan bir toplumda iyi eğitim görmüş olmaktan kaynaklandığı düşünülebilecek olan görece ayrıcalıklı konumundan kaynaklanmaktadır. Bir diğer deyişle, bilimin ve ilerlemenin tanımında yaygın pozitivist görüşe uygun zihniyet özellikleri gösteren kadın akademisyenlerin aydının niteliği konusunda eleştirel bir tutum ortaya koymaları, bu kimselerin içinde yaşadıkları toplumun "gelişme"si bakımından kendilerine, iyi eğitim görmüş olmanın yüklediği görev ve sorumluluklar olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Buna uygun olarak, bir diğer

sapmanın da siyasal katılma ve siyasal ilgi düzeyinde görünmesi de rastlantı değildir. İyi eğitim görmüş olmanın toplumsal gelişmede belirli bir ayrıcalığın yanısıra belirli görev ve sorumlulukları da birlikte taşıdığı düşüncesi paralelinde siyasal katılma ve ilgi konusunda da eleştirel bir tavır ortaya çıkmıştır. Keza, zihniyet özelliklerini belirlemede başvurduğumuz üçüncü ve son alt kategori olan cinsiyet kimliği bağlamında rastlanan tek sapmanın da, kadınlık rolüne ilişkin olarak değil de, kadının toplumsal konumundan kaynaklanan sorunlara karşı tavır bakımından ortaya çıkmış olması da, kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi düşüncesini genel olarak toplumsal gelişmenin bir parçası biçiminde değerlendirmenin ve toplumsal gelişmede "aydın olma"ya aynı bir önem atfetmenin doğrultusunda beliren bir sonuç niteliğinde değerlendirilmelidir.

Zihniyet özelliklerini belirlemede başvurduğumuz alt kategorilerin her birinin kendi içinde görünen sapmaların yanında, bir kadın akademisyenin bilim ve cinsiyet kimliği açısından yaygın, siyaset açısından ise eleştirel özellikler göstermesi biçiminde oluşan daha genel düzeydeki bir sapmanın varlığı da yukarıdaki anlamlandırma çerçevesinde düşünülebilir.

Genel olarak bakıldığında, araştırmamızın ortaya koyduğu sonuç, Türk kadın akademisyenin sahip olduğu zihniyet özelliklerinin, (1) modernleşmenin iyi olduğunu kabul etmek; 2) ancak modernleşme sürecindeki değişmelerin, toplumda özellikle kadınlık rolüne ilişkin olarak benimsenmiş bulunan yaygın değer yargılarına kendi "kimlikleri"ni tanımlarken başvurmayı engellemeyecek bir tarzda gerçekleşmesini beklemek anlamında "gelenekselliği sürdürmek" biçiminde olduğu yolundadır. Bu bakımdan, fiilen yürüttükleri mesleğin temeli olarak pozitif bilim anlayışını ve bu bilim anlayışına uygun bir toplumsal gelişme (ilerleme-modernleşme) fikrini benimsemiş görünen Türk kadın akademisyeni yeni, dünyayı bu anlayışa uygun olarak rasyonel bir biçimde kavramaya çalışmasında gelişmekte olan bir toplumdaki geleneksel ideolojik öğelerin dışına çıkabilirken, kendi yaşam tarzı ile eylemlerini meşrulaştırma mekanizması olarak geleneksellikten de çok büyük ölçüde yararlanmaktadır. Bu bağlamda, Amerikalı sosyal bilimci Edward Shils'in az gelişmiş ülke aydınları

için geçerli olduğunu ileri sürdüğü şu yargının araştırmamızın bulguları çerçevesinde de geçerli olarak kabul edilebileceğini düşünmeden edemiyoruz :

"Kitlenin geleneksel kültürü ile eğitilmişlerin modern kültürü arasındaki açık ayrılıklara rağmen, 'siyasal' yönelimleri açısından, eğitilmiş seçkinler, kökünden koptukları iddia edilen kültür ile önemli bir yakınlık göstermektedirler." (48).

İ. TÜRK KADIN AKADEMİSYENİNİN ZİHNİYET ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BİR PORTRE DENEMESİ

Araştırmamızı bitirirken, Türk kadın akademisyeninin genel (biyografik) nitelikleriyle zihniyet özelliklerinin ortaya çıkardığı eğilime uygun olduğunu düşündüğümüz bir portresini vermek istiyoruz. Burada çizmeye çalıştığımız portre, Türk kadın akademisyeninin araştırmamızın bulguları çerçevesinde ortaya çıkan ve ağırlıklı olarak "yaygın zihniyet tipi"ne uygun görünen eğilimleri doğrultusundadır. Geliştirmiş olduğumuz tipolojinin içinde yer alan "eleştirel zihniyet tipi" özelliklerine sahip kadın akademisyenlerin varlığı, bu portre denemesiyle reddedilmiş olmamakta; sadece Türk kadın akademisyeninin, hem bireysel özellikler düzeyinde ve hem de toplumsal-siyasal görüş ve kimlikleri bakımından gösterdiği çeşitliliği oluşturan öğelerden arındırıldığında, daha çok bir "deneme" niteliğinde düşündüğümüz bu portreye uygun özellikler taşıdığına inanılmaktadır.

"O, genç olabileceği gibi, orta yaşlıdır da. Meslek hayatının başında olabileceği gibi, bütün akademik aşamaları geride bırakmış da olabilir. Gelir düzeyi yüksek sayılabilecek, okumaya önem veren, eğitim görmüş anne ve babanın kızıdır. Öğrenim hayatı boyunca desteklenmiş ve özendirilmiştir. Evlidir. İki çocukludur. Ev ve ana sorumluluklarını tek başına üstlenmiştir. Ev işlerinin yürütülmesi ve çocuk bakımı için ücretli bir kadın yardımcısı vardır. Evinde 'reis' yoksa da, reisliğin kocanın üzerinde gözükmelerini uygun görür. Mesleğini kendisi seçmiştir. Akademik kariyerde hep hocaları tarafından desteklenmiştir. Türk akademik çevresinde cinsiyetçi ayrımların olmadığına inanır. Erkek meslektaşlarının

(48) Edward Shils, "The Concentration and Dispersion of Charisma: Their Bearing on Economic Policy in Underdeveloped Countries", Center and Periphery, Essays in Macrosociology (Chicago: The University of Chicago Press, 1975),

bu meslekte daha büyük ilerleme avantajları olduğunu, bunun nedeninin de onların bilimsel çalışmaya ayırabilecekleri daha çok zamanları ve enerjileri olmasından kaynaklandığını düşünür. Erkek meslektaşlarıyla ilişkilerinde kadın olduğunu hiç hissetmemiştir. Onlarla, kadın meslektaşlarıyla konuştuğu gibi, ev, akrabalık ilişkileri moda gibi konularda konuşmazsa da, bilimsel tartışmalarını rahatça yapar. Sevimli, canayakın, sabırlı, takipçi kişiliğiyle idari görevleri erkeklere oranla daha iyi yürüttüğü inancındadır. Bilimsel toplantılara sıkça katılır, ders yükü ağırdır, danışmanlık görevleri de eklenince bilimsel çalışmalarına çok fazla zaman ayıramadığı kaygısını taşır. Düzenli olarak bir günlük gazete okur. Aktüel dergileri pek izlemez. Mesleki dergileri daha çok kütüphanelerden alarak okur. Edebiyat ve sanat dergilerini izlemez. Sanat etkinliklerine seyrek katılır. Katılamama nedeni hiç zamanının olmayışdır. O, bilimin temel kanunları bulmaya yönelmiş sistematik bilgiler bütünü olduğu görüşündedir. Kadın-erkek eşitliğinin Türkiye'de tam sağlanamamış olsa da, büyük ölçüde gerçekleştiği; bundan sonra yapılması gerekenin kadınların ve erkeklerin zihniyetlerinin değiştirilmesi ile mümkün olabileceği kanısındadır. Bu değiştirme çabalarının politik bir içerik taşıdığına inanmamaktadır. Eğitim aracılığıyla kadın-erkek eşitliğinin sağlanabileceğine ve zaten kadınla erkeğin biyolojik nedenlerden ötürü her alanda eşit olmasının söz konusu olamayacağına inanmıştır. Kadın hakimiyetini savunduğuna karar verdiği Feminizme sempati duymamaktadır. Kadın haklarının değil, insan haklarının savunulması gerektiğini, ancak kadınların da yaşamlarını iyileştirici düzenlemelere gidilmesinin zorunlu olduğunu düşünmektedir."

S O N U Ç

Türkiye'de, yüksek öğretim kurumlarında kadının durumunu, eğitim-siyaset ilişkisi bağlamında incelemeye çalıştığımız bu araştırmada ulaşılan sonuçları, üç ana nokta etrafında toplayarak açıklayabiliriz.

Öncelikle, modernleşme kuramında içerilen ve sosyo-ekonomik kalkınma düzeyinin yükselmesiyle birlikte ev-içi yaşamdan çıkarak kamusal yaşama daha aktif olarak katılma olanaklarını kazanacak olan kadınların "insan hakları" temeline dayanan bir hukuksal eşitliği pratikte gerçekleştirecekleri ve böylelikle "özgür bireyler" olarak kendi kişiliklerini geliştirme olanaklarına sahip olacakları varsayımı üzerinde durmak gerekmektedir.

Herşeyden önce, çalışmamızda bu varsayımı destekleyici değil, aksine yanlışlayıcı yönde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de toplumsal değişme sürecinin son 150 yılı, iktisadi, kültürel ve siyasal bir yenileşme süreci olarak görünmektedir. Bu süreç içinde, özellikle Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, kadınların giderek artan bir ivme ile toplumsal yaşama çok daha aktif bir biçimde katıldıkları görülmektedir. Gerek iktisadi kalkınma, gerek eğitim kurumlarındaki gelişmeler, Türkiye'de eğitim düzeyi yüksek kadın sayısında ve yüksek öğrenim görmüş kadınların, özel olarak akademisyenlikte göstermeye çalıştığımız gibi, bir uzman mesleğin icracıları olarak toplum yaşamına katılımda büyük mesafeler aldıkları ortaya koymaktadır. Bu tablo, az çok modern bir toplumda görülebilecek olan tabloya yakın özellikler göstermektedir. Buna karşılık, ne eğitim düzeyindeki yükselmenin, ne de toplum yaşamına aktif katılım olanaklarının artmasının, sözünü ettiğimiz varsayım doğrultusunda bir "özgür birey" ortaya çıkardığı kolaylıkla söylenememektedir. Türkiye'de, bütün bu gelişmelere rağmen, kadının cinsiyet kimliği hakkındaki geleneksel imaj gücünü korumaktadır. Bu durum,

modernleşme sürecinde, "modernlik" evresine ulaşıncaya dek "geleneksel" öğelerin de varlığını sürdürdükleri düşüncesiyle açıklanmaya çalışılabilir. Ancak, karşılaştırma çerçevemizi oluşturan Federal Almanya örneği üzerindeki incelememizin de ortaya koyduğu gibi, kadının toplumsal yaşama katılım olanaklarının artması "modern toplum"da da cinsiyet kimliği bakımından köklü bir değişime yol açmamıştır. Dolayısıyla, kadının bir birey olarak özgürleşebilmesi bakımından modernleşme kuramına getirilen eleştiriler içinde ön plana çıktığını söyleyebileceğimiz özel-kamusal yaşam alanları ayrımının özgürleşmeyi engelleyiciliği varsayımı üzerinde durmak gerekmektedir. Özgürlük kavramı bireyin "özel yaşam alanı" ile kamusal yaşam arasındaki bir çatışma ilişkisine dayalı olarak tanımlandığı; toplumsal örgütlenme bireylerin aktif katılımına izin verici olmaktan çok bu çatışma temelinde yükseldiği; tüm-toplumsal (societal) ilişkiler dokusu böyle bir çatışma etiği üzerine kurulu olduğu sürece, iktisadi ve toplumsal kalkınmanın "kadının özgürleşmesi"ne katkıları, modernleşme kuramının beklentilerinin aksine, oldukça sınırlı kalacaktır. Kadının ev-içi yaşama ağırlık verilerek oluşturulmuş geleneksel cinsiyet imajı çerçevesinde özellikle cinsiyet rolleri ile meslek rollerinin çatışması durumunda ortaya çıkan "tercih zorunluluğu" açısından bakıldığında, söz konusu özel-kamusal ayrımının özgürleşmeyi engelleyiciliği daha da açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan da modernleşen ve modern toplumlar arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Kadının özgürleşmesi bağlamında yapılacak bir değerlendirme açısından, Federal Almanya örneği ile Türkiye arasında görülen en temel farklılıklardan belki de birinci sırada yer alacak olanı, daha çok siyaset düzeyinde belirginleşmektedir. Bu farkı açıklamak, aynı zamanda çalışmamızda ulaşılan sonuçların yoğunlaştığı ikinci noktaya eğilmemize olanak vermektedir.

İktisadi kalkınma ya da sanayileşme ile birlikte kadının özgür birey kimliği kazanmasının "nesnel" koşullarının oluşacağı düşüncesi, siyaset düzeyinde de bu gelişmeleri pratiğe aktaracak düzenlemelerin gerçekleştirileceği beklentisini taşımaktadır. Bir diğer deyişle toplumlar sanayileştikçe kadınların

hukuksal anlamda "eşit" statüye kavuşturulmaları; toplumsal yaşama (özellikle de çalışma yaşamına) katılan kadınların yalnızca kadın olmaktan kaynaklanan özel sorunlarının çözümü ve kadınların toplumsal konumlarının iyileştirilmesi amacıyla yeni politikaların formüle edilmeleri beklenmektedir. Bu beklenti açısından, Türkiye'ye yönelik incelememizin ortaya çıkardığı temel sonuç, bu tür politikaları oluşturma konumunda bulunanların kadın sorununa "kural olarak", kadının geleneksel cinsiyet kimliği imajı doğrultusunda yaklaştıklarıdır. Bu "kural"ın istisnası, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadını geleneksel, tâbi konumundan kurtararak hedeflenen hızlı kalkınma sürecine entegre etmeye yönelik uygulamalar çerçevesinde, özellikle de "laiklik" ilkesine uygun olarak kadının hukuksal eşitliğinin benimsenmesi olmuştur. Birçok modern toplumdaki daha önce, Türkiye'de kadınlara siyasal hakların tanınması ve laiklik ilkesi temelinde girilen devrimlerle kadının toplumsal yaşama katılımının özendirilmesi biçiminde Cumhuriyet'in ilk yıllarında belirginleşen siyasal tavır, daha sonraki dönemlerde mantıksal uzantılarına uygun biçimde geliştirilememiştir. Kadının eğitim olanaklarından yararlandırılması ve çalışma alanlarında eşit bir konumda yer almasının sağlanması bakımından Cumhuriyet'in sonraki yıllarına baktığımızda, örneğin eğitim açısından kadına geleneksel cinsiyet rollerine uygun kurumlara girmesinin önerildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde, özellikle çok partili siyasal yaşama geçilmesinden sonra ortaya çıkan tablonun belirgin özellikleri olarak, (a) varolan siyasal partilerin büyük çoğunluğunun kadın sorununa eğilmediği; eğilenlerin de sorunu daha çok kadının geleneksel cinsiyet rolleri çerçevesinde tanımladıkları ve buna uygun çözüm önerileri getirdikleri; (b) siyasal iktidarların, özellikle de muhafazakâr ideolojiyi benimsemiş olanların, bir tür popülist kaygının uzantısı olarak kadının eğitim olanaklarından yararlanması ve toplumsal yaşama katılımı bakımından geleneksel cinsiyet kimliğine uygun arayışlar içinde buldukları belirtilebilir. Bu durum karşısında, kadının özgürleşmesi açısından, Türkiye'de incelediğimiz dönem boyunca varolan egemen anlayışın, siyaset düzeyinde kadını bir birey olarak gören özgür-

leştirici politikalar üretmeye uygun bir anlayış olarak görünmediğini söylemek durumundayız. Fiilen siyasetin içinde bulunanlar açısından sözkonusu olan bu değerlendirme, aynı zamanda kadın sorunu ile ilgili olarak üretilebilecek olası politikaların düşünsel çerçevesini çizme işlevini yerine getiren bir diğer düzlem olarak Türk intelligentsiası için de geçerli görünmektedir. Gerçekten de, incelediğimiz dönem içinde öne çıkmış ve ülke sorunlarına yönelik politika önerilerini bir toplum ve siyaset anlayışı üzerine oturtmaya çalışan fikir hareketlerinde de, kadın sorununun ayrı bir konu olarak derinlemesine incelenmediği görülmektedir. Böyle bir inceleme olmayınca, bu fikir hareketleri içinde zaman zaman yer verilen "kadın"la ilgili çözümler de kuramsal bir bütünlükten yoksun kalmışlardır. Doğal olarak, böyle bir yoksunluk içinde, kadının bir birey olarak özgürleşmesinin koşullarına ilişkin çözümlere ve bu çözümler doğrultusunda geliştirilen politika önerilerine de rastlanmamaktadır. Karşılaştırma çerçevemizi belirleyen Federal Almanya örneğinde de, kadının eğitim olanaklarından yararlanması ve toplumsal yaşama katılımı bakımından, birçok modern toplumda görüldüğü üzere, uzunca bir süre geleneksel cinsiyet kimliği imajından ayrılınmadığı söylenebilir. Ancak, gerek Federal Almanya örneğinde, gerekse diğer modern toplumlarda ortaya çıkan çok önemli bir farklılık şudur: 1960'ların sonlarında, bu toplumlarda ortaya çıkan ve kadının cinsiyet kimliğine ilişkin radikal bir imaj değişikliği geliştiren politik bir hareket olarak "Kadınların Kurtuluşu", siyaset düzeyinde, adeta bir "baskı grubu" etkisi yaparak kadının toplumsal durumuna yönelik "özgürleştirici" politikaların oluşturulmaya çalışılmasına yol açmıştır. İncelediğimiz dönem içinde Türkiye'de siyaset düzeyinde böyle bir boyuttan söz etmemiz mümkün görünmemektedir.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız sonuçlar çerçevesinde, kadının özgürleşmesi bakımından iktisadi ve toplumsal kalkınma sürecinin "kendiliğinden" böyle bir durumu yaratmadığı; bu özgürleşmenin gerçekleştirilmesi için siyasal düzeyde uygun politikalar üretmenin gerekli olduğu; bu politikaların da, esas olarak, özgürlük kavramını özel-kamusal yaşam alanları arasında-

ki çatışmadan farklı bir katılımcı anlayış temelinde tanımlamak ve kadının durumunu bu tanım çerçevesinde yeniden değerlendirmek zorunda olduğu söylenebilir. Özellikle siyaset düzeyinde sözünü ettiğimiz kavrayışa uygun politikaların oluşturulması, öncelikle bir zihniyet değişikliğini; bu ise herşeyden önce kadınların kendi cinsiyet kimliklerini yeniden tanımlamalarını gerektirmektedir. Nitekim, daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek Federal Almanya'da, gerekse diğer Batı toplumlarında yeni bir oluşumun siyaset düzeyinde etki yapabilmesi, öncelikle bu toplumlarda yaşayan ve içlerinde "akademisyen kadınlar"ın da yer aldığı, kadının cinsiyet kimliği hakkında yenibir imaj yaratmaya yönelik bir hareketin sonucu olmuştur. Bu açıdan, kadın sorunu ile ilgili politikalar oluşturma durumunda bulunan siyasal kadroların kadın sorununa karşı tavırları kadar ve onlardan da önemli olarak, Türk kadınının zihniyet özellikleri önemli görünmektedir. İncelememizde, tarihsel olarak, yüksek eğitim görmüş, belli bir kültürel seviyede bulunan ve bunun da ötesinde siyasete katılma olanağını da bulabilmiş Türk kadınlarının, parlamentoda yürüttükleri faaliyetlerde de örneklendiği üzere, doğrudan kadın sorununun canalıcı temalarını yakalama çabası içinde olduklarını söylemek mümkün değildir. Çalışmamızın tarihsel nitelikli bölümlerinde gösterildiği gibi, Türk intelligentsiasının bir bölümünü oluşturan yüksek eğitim görmüş kadınlar "kadının kimliği"ni geleneksel kültür kodlarına uygun olarak tanımlamaktadırlar. Bu özellik, günümüzde Türk intelligentsiasının bir kesimi olarak seçkin kadınları temsil edici olduğu düşünülebilecek olan akademisyen kadınlarda da, genel olarak varlığını sürdürmektedir. Çalışmamızın ampirik bir araştırma niteliğinde olan altıncı ve son bölümünde elde edilen bulgular, akademisyen Türk kadınlarının, bilim , siyaset ve cinsiyet karşısında bireysel özgürleşmeyi esas alan eleştirel bir bakışa eğilimli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Türk kadın akademisyeninin genel eğilimi, mesleğini ve toplumsal yaşama katılımını, bireysel özgürlüğün ikinci ve hatta daha alt planlarda kaldığı bir "toplumsal kalkınma" hedefi içinde tanımlanan bir "görev ahlâkı" ile tanımlamak; siyaseti bireysel özgürleşmenin vazgeçilmez bir aracı olarak değil, bu vazife bilincine uygun faaliyetlerde bulunma ola-

naklarının bütünü olarak algılamak; kendi cinsiyet kimliğini de, mesleki faaliyetlerinin yanına "ev"ini, "çocukları"nı, "eş olma" yı koyabilecek ölçüde geleneksel kültür kodlarına uyum gösterecek bir biçimde anlamlandırmak şeklindedir.

Çalışmamızda, biri ayrı bir araştırmayı gerektirecek ölçüde kapsamlı olması, diğeri de farklı bir uzmanlık alanına girmesi nedeniyle zorunlu olarak ihmal edilmiş iki önemli eksiklik bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ampirik araştırmamızda geliştirdiğimiz tipolojide "eleştirel tip" olarak ifade ettiğimiz kategorinin, sınırlı araştırma evrenimizde de "marjinal" olarak ortaya çıkmasında görülebilir. Yaptığımız ampirik araştırmada Türk kadın akademisyeni açısından marjinal özellikler taşıyan bir tip olarak görünen eleştirel zihniyet tipi, özellikle Türk intelligentsiasının siyasal ideolojiler yelpazesinin radikal kanatlarına eğilen bir başka araştırma ile geliştirilmelidir. Araştırmamızda eksikliğini zorunlu olarak hissettiğimiz bir diğer nokta da, gerek tipolojiyi geliştirirken ve gerekse tarihsel analizdeki değerlendirmeleri yaparken sıklıkla kullandığımız "cinsiyet kimliği", "cinsiyet rolleri" kavramlarını, psikoloji ve sosyal-psikolojinin bilimsel verileriyle bütünlemede ortaya çıkmıştır. Özellikle cinsiyet rollerinin kazanılması bakımından bu bilim dallarının çalışmamızın bulgularını bütünleyecek anlamlı sonuçlar içerebileceği kanısındayız. Çalışmamızı noktalarken, bu iki zorunlu ihmalin giderilebileceği yeni araştırmaların gerekliliğine işaret etmek istiyoruz.

K A Y N A K Ç A

I- SÜRELİ YAYINLAR ANSİKLOPEDİLER

Akis , (15 Mayıs 1954-25 Ağustos 1956)

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 10 Cilt (İstanbul: İletişim yay., 1984-1986).

Fikir Hareketleri (Sayı 1-Sayı 78: 29 Teşrinievvel 1933-18 Nisan 1935).

Forum , (1954-1960)

Kadro, 3 Cilt (Tıpkıbasım-yay. haz.Cem Alpar), (Ankara: A.İ.T.İ.A. yay., 1978-1980).

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 8 Cilt (İstanbul: İletişim yay., 1984-1986).

Türk Yurdu (Şubat 1929-Şubat 1931).

Ülkü, Seçmeler, 1933-1941, (yay.Haz.Zerrin Bayraktar, Cem Alpar), (Ankara: AİTİA yay., 1982).

Yeni Muhit (Sayı 52-Sayı 61) (Haziran 1931-Mart 1932).

Yön, (Sayı 1-222. 10 Aralık 1961-30 Haziran 1967).

Yurt ve Dünya (Sayı 5-Sayı 41: Mayıs 1941-Mart 1944).

II- SİYASAL PARTİ PROGRAMLARI, SEÇİM BİLDİRİLERİ

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1965.

Adalet Partisinin İçtimai Nizam, Politika ve Parti Görüşü(Ankara 1969).

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, 1973.

C.H.P.'nin Çalışma ve Güvenlik Alanında Halkçı Politikası(Ankara: Rüzgarlı ., 1965).

20 Kasım 1961-18 Şubat 1965 Arasında C.H.P.Halk Hizmetinde Neler Yaptı? (Ankara: Balkanoğlu M., 1965).

Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor-CHP.'nin 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi Özeti(Ankara:Güz M., 1965).

İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz-CHP'nin Düzen Değişikliği Programı(Ankara: Ulusal B, 1969).

Ak Günler, CHP 1973 Seçim Bildirisi

Program ve Seçimlerin Teknik Hazırlıkları ile İlgili Bilgiler, CHP Parti İçi Eğitim Çalışmaları El Kitabı.

Zor Günleri Halkımızla Birlikte Aşıyoruz, CHP (Ankara:Ajanstürk M., 1969).

Huzur, Güven, Refah İçin Cumhuriyetçi Güven Partisi Seçim Beyannamesi, 1973(Ankara, 1973).

Güven Partisi Programı (12 Mayıs 1967'de yeni kuruluş bildirisi ile birlikte yürürlüğe girmiştir).

CKMP 1965 Seçim Bildirisi.

Müreffeh ve Kuvvetli Türkiye İçin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Programı (Ankara, 1965).

Demokrat Parti Tüzük ve Programı (Ankara: y.y., 1953).

Demokrat Parti, Kalkınan Türkiye (Ankara: y.y., 1959).

Demokratik Parti Programı (16-17 Aralık 1972'de Toplanan Büyük Kongre'nin yaptığı değişiklikle D.P.Programı yeniden bastırılmıştır), (Ankara, 1972).

MSP 5 Haziran 1977 Seçim Beyannamesi, İnananlara Müjde, Zafer İnananlarıdır ve Zafer Yakındır.

Milliyetçi Hareket Partisi, Memleket ve Dünya Hadiseleri, 1969 Seçim Bildirisi.

Milliyetçi Hareket'in El Kitabı (Ankara, 1977).

Büyük ve Güçlü Türkiye, M.H.P. 1973 Seçim Bildirisi.

Türkiye Birlik Partisi Tüzük ve Programı (Ankara,1972).

Özgür, Bağımsız ve Demokratik Türkiye Yolunda Birlik,TBP 1977 Seçim Bildirisi.

Türkiye İşçi Partisi Programı (İstanbul, 1964).

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi (Ankara, 1965).

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi Programı ve Tüzük(İstanbul,1974).

III. MAKALELER:

Nermin Abadan, "Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasal Davranışı", AÜSBFD, C.20, Sayı 1, 1965.

Nermin Abadan, "Türk Kadın Nüfusunun Toplumda Yeri" AÜSBFD,C.23, Sayı 4, 1968.

Nermin Abadan-Unat, "Batı Avrupa'da Kamu Yaşamında Kadın Sorununun Örgütleri", Fadıl H.Sur'a Armağan,Ankara,1983,

Nermin Abadan-Unat, "Toplumbilim Açısından Atatürk'ün Kadın Devrimi Üzerine Düşünceler" (Çoğaltma, t.y.).

Nermin Abadan-Unat, "İnsan Hakları ve Kadın Hakları" İnsan Hakları Armağanı XXX.Yıl (Ankara: B.M. Türk Derneği yay.,1978).

Feride Acar, "Turkish Women in Academia: Roles and Careers", METU Studies in Developent, Cilt X, Sayı 4(1983).

Mehmet Ali Ağaogulları, "Milliyetçi Hareket Partisi", CDTA,Cilt VIII.

Nimet Ardıç, "Cumhuriyet'ten sonra Kurulan Kadın Dernekleri", Atatürk ve Kadın Hakları(Ankara: Kadın Dernekleri Federasyonu ve Gönüllü Kuruluşlar,1983).

F(ahir) A(Armaoğlu), "Siyasal Bilgiler Fakültesi 1946-1955 Mezunları Hakkında Bir Araştırma", AÜSBF Dergisi, Cilt X,Sayı 4 (Aralık 1956).

Autorenkollektiv des Arbeitskreises Emanzipation(AKE-Bonn), "Zur Lage der Studentinnen in der BRD", Blaetter für deutsche und internationale Politik, Cilt 4(1970).

Nuşin Ayiter, "Atatürk ve Kadın Hakları", Türk Dili ,Cilt XLII, Sayı 353 (Mayıs, 1981).

Ahmet Baydar, "Atatürk Dönemi Kadına Yönelik Periyodikler(1929-1938)", AÜSBF BYYO Yıllık VI,1981(Ankara:BYYO yay.,1982).

Bekir Sıtkı Baykal, "Millî Mücadelede Anadolu Kadınları,Müdafaa-i Vatan Cemiyeti", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,Cilt I, Sayı 1-3 (1984-1985).

- Ronald Beiner, "Action, Nataliy and Citizenship: Hannah Arendt's Concept of Freedom", Z.Pelczynski ve J.Gray (der.), Conceptions of Liberty in Political Philosophy (London: The Athlone Press, 1984).
- Murat Belge, "Türkiye İşçi Partisi", CDTA, Cilt VIII.
- Mediha Berkes, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Kadın Tipleri", AÜDTCF Dergisi, Cilt III, Sayı 5 (1945).
- Mediha Berkes, "Hüseyin Rahmi'nin Romanlarında Aile ve Kadın", AÜDTCF Dergisi, Cilt III, Sayı 5 (1945).
- C.Bernard, E.Schlaffer, "Frauenkarrieren an der Universitaet oder Gibt es doch einen Weiblichen Masochismus" Louise F.Pusch (der.), Feminismus, Inspektion der Herrenkultur (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983).
- Brigitte Bimmer, "Zum Selbst- und Fremdbild von Wissenschaftlerinnen", Ulla Bock, Anne Braszeit, Christiane Schmerl, (der.), Frauen an den Universitaeten ; zur Situation von Studentinnen und Hochschullehrerinnen in der maenlichen Wissenschaftshierarchie.
- Elisabeth Blochmann, "Gedanken ber die Situation der Studentin an unseren Universitaeten", Neue Sammlung Cilt 5(1965).
- Behice Sadık Boran, "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii", AÜDTCF Dergisi, Cilt III, Sayı 3 (1945).
- Behice Boran, "Bir Uzun Yürüyüş" ((U.Mumcu ile Röportaj) Cumhuriyet, 7 Ağustos 1986.
- Gisela Brinker-Gabler, "Die Frauenbewegung im Deutschen Kaiserreich, Die Revolution entlaesst ihre Kinder" Ingeborg Drewitz (der.), Die Deutsche Frauenbewegung, die Soziale Rolle der Frau im 19.Jahrhundert und Emanzipationsbewegung in Deutschland, (Bonn: Hohwacht Verlag, 1983).
- Fernando Henrique Cardoso, "Siyasal Rejim ve Toplumsal Değişme (Brezilya Örneğiyle İlgili Bazı Düşünceler)" (çev.Levent Köker), Toplum ve Bilim, Sayı 27 (Güz, 1984).

- Cynthia Cockburn, "Weibliche Aneignung der Technik", Das Argument, Sayı 144 (1984).
- Judith A.Cook ve Mary Margaret Fonow, "Methoden Feministischer Soziologie in de Vereinigten Staaten", Das Argument, Sayı 143 (Januar-Februar, 1982).
- Tevfik Çavdar, "Adalet Partisi", CDTA, Cilt VIII.
- Tevfik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", CDTA, Cilt VIII.
- Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", CDTA, Cilt VIII.
- Bülent Dâver, "Kadınların Siyasal Hakları", AÜSBF Dergisi, Cilt XXIII, Sayı 4.
- Lottmi Doormann, "Die Bedeutung der Berufstaetigkeit für die Persönlichkeit der Frau, Thesen zum Zusammenhang Zwischen Arbeit und Emanzipation", Dorothe Roer(der.), Persönlichkeits-Theorie Aspekte von Frauenarbeit und Frauenarbeitlosigkeit(Köln: Pahl-Rugenstein,1980).
- Emre Dölen, "Darülfünun", TCTA, Cilt II.
- Ulrich Eisel, "Wissenschaft: Ein Maenlicher Wahrheitmythos!", Barbara Schaeffer Hegel, B.Wartmann, (der), Mythosfrau, Projektionen und Inszerierungen im Patriarchat (Berlin: Publica, 1981).
- Frederick W.Frey, Arif T.Payaslıoğlu, "Babalarının Mensup Oldukları Meslekler Bakımından SBF Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme", AÜSBF Dergisi, Cilt XIII, Sayı 3(1958).
- Anthony Giddens, "Positivism and Its Critics", Tom Bottomore ve Robert Nisbet, (der.), A History of Sociological Analysis (London: Heinemann, 1979).
- Ziya Gökalp, "Sunî Müsavatsızlıkların Kaldırılması ve Tabii Müsavatsızlıkların yerine ikamesi", Makaleler, X, (Yeni Gün, Yeni Türkiye, Cumhuriyet Gazetesindeki yazıları, haz.Ş. Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı, 1980).
- Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk (İstanbul:Dr.Nejat Eczacıbaşı Vakfı yay., 1983).

- Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişme ve Kadın", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt III.
- Jürgen Habermas, "Siyasal Katılım Kendi Başına Bir Değer mi?" (çev. Tanıl Bora), Toplum ve Bilim, Sayı 27, (Güz,1984).
- Metin Heper, "Üniversitenin İşlevleri ve Toplumsal Değişim", TODAIED, Cilt VI, Sayı 1 (Mart, 1973).
- Metin Heper, "The Recalcitrance of the Turkish Public Bureaucracy to 'Bourgeois Politics': A Multi-Factor Political Stratification Analysis", The Middle East Journal, Cilt XXX (1976).
- Florence Hervé, "Die Frauen im deutschen Faschismus", Das Argument, sayı 24 (1968).
- Matina S.Horner "Toward An Understanding of Achievement-Related Conflicts in Women" Journal of Social Issues, Cilt 2 (1972).
- Urs Jaeggi, "Critical Theory and Revolutionary Consciousness", J.W.Freiberg (der.), Critical Sociology (New York:Irvington, (1979)).
- Çiğdem Kağıtçıbaşı, A.Kansu, "Cinsiyet Rollerinin Sosyalleşmesi ve Aile Dinamiği: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma", Boğaziçi Üniversitesi Dergisi Cilt V (1977).
- Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türkiye'de çocuğun Değeri, Kadının Rolü ve Doğurganlığı", Nermin Abadan-Unat, Türk Toplumunda Kadın.
- Jörg Kamler, "Das sozialstaatliche Modell öffentlicher Herrschaft" Wolfgang Abendroth, Kurt Leng (der.), Einführung in die Politische Wissenschaft (München: Francke Verlag, 1973), s. 86 vd.
- Deniz Kandiyoti, "From Empire to Nation State: Transformations of the Women Question in Turkey" (Çoğaltma, t.y.).
- Deniz Kandiyoti, "Kadınlarda Psiko-Sosyal Değişim: Kuşaklararasında bir Karşılaştırma", Nermin Abadan-Unat, Türk Toplumunda Kadın.
- Gülten Kazgan, "Türkiye'de Kadın Eğitimi ve Kadın Çalışması: Nedenler , Etkiler, İlişkiler ve Sonuçlar", Toplum ve Bilim, Sayı 5 (Bahar, 1978).

- Çağlar Keyder, "The Political Economy of Turkish Democracy", New Left Review, Sayı 115 (Mayıs-Haziran, 1979).
- Çağlar Keyder-Faruk Birttek, "Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri 1923-1950", Ç.Keyder, Toplumsal Tarih Çalışmaları (Ankara Dost yay., 1983).
- Hasan Ali Koçer, "Eğitim Sorunlarımız Üzerine Düşünceler", Türk Eğitim Tarihi Araştırmaları (Ankara; y.y, 1975).
- Levent Köker, "Yokolmanın Eşiğinde Bir Fikir: İlerleme", Toplum ve Bilim, Sayı 27 (Güz, 1984).
- Şerif Mardin, "Opposition and Control in Turkey", Government and Opposition, Cilt I (1966).
- Şerif Mardin, "Atatürk ve Pozitif Düşünce", Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si (Ankara: Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği yay., 1981).
- Şerif Mardin, "Aydınlar Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi", Toplum ve Bilim, Sayı 24 (Kış 1984), s.9-15.
- Şerif Mardin, "Türk Siyasetini Açıklayabilecek bir Anahtar? Merkez-çevre İlişkileri", (çev.Şeniz Gönen), E.Kalaycıoğlu ve A.Y.Sarıbay (der.), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi (İstanbul: Beta yay., 1986).
- Susan E.Marshall, "Politics and Female Status in North Africa: A Reconsideration of Development Theory", Economic Development and Cultural Change, Cilt XIV (1983).
- Seha L. Meray, "Üniversite Kavramları ve Modelleri", AUSBF D., Cilt XXVI, Sayı 1 (1971).
- Kamile Mutlu, "Hekimlik Mesleğinde Türk Kadını", Aylık Konferanslar (1953-1965), (Ankara: KSHTK, 1967).
- Wolf-Dieter Narr, "Nachrauf auf die Universitaet", Leviathan, Heft II (1982).
- Ann Oakley, "Interviewing Women: a Contradiction in Terms", Helen Roberts (der.), Doing Feminist Research (London: Routledge and Kegan Paul, 1981).

- İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine", Prof.Dr.Ümit Doğanay'ın Anısına Armağan, Cilt I (İstanbul: İUSBF yay., 1982), s. 495-509.
- Ferhunde Özbay, "Türkiye'de Kırsal ve Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde Etkisi", Nermin Abadan-Unat, Türk Toplumunda Kadın.
- Sami N.Özerdim, "Genç Mustafa Kemal'in Düşüncelerinde Kadın Hakları", İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin XXXV.Yılı için Armağan (Ankara. B.M.T.D. yay., 1983).
- Arif Payaslıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Ekonomik Görüşleri", Türkiye Ekonomisinin 50.Yılı Semineri (Ankara: B.İ. T.İ.A. yay., 1973).
- D.A.Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", Yavuz Abadan'a Armağan (Ankara: AUSBF yay., 1969).
- Hannelore Schröder, "Feministische Gesellschaftstheorie" Luise F. Pusch, (der.), Feminismus, Inspektion der Herren kultur.
- Edward Shils, "The Concentration and Dispersion of Charisma: Their Bearing on Economic Policy in Underdeveloped Countries", Center and Periphery, Essays in Macrosociology (Chicago: The University of Chicago Press, 1975).
- Müntaz Soysal, Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", CDTA, Cilt I.
- Emel Sönmez, "Kadın Hak ve Hürriyetlerinde Kemalizm", Atatürk Devrimleri I.Milletlerarası Sempozyum Bültenleri (İstanbul, 10-14 Aralık 1973), (İstanbul : İ.Ü.A.D.A.E., yay., 1974).
- Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Atatürk İlkeleri Işığında ve Bugünkü Türkiye'de Kadın Hakları", Atatürk Devrimleri I.Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (İstanbul, 10-14 Aralık 1973), (İstanbul: İ.Ü.A.D.A.E. yay., 1974).
- Nora Şeni, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi Sayı 9 (Şubat-Mart, 1985).

- Mete Tapan, "Türkiye'de Uygarlık, Bayındırlık, Kentleşme ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk (İstanbul: Dr.Nejat F.Eczacıbaşı Vakfı yay., 1983).
- Tezer Taşkiran, "Yüksek Öğrenim ve Türk Kızları", Cumhuriyet'in 50.Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını (İstanbul: İ.Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü yay., 1974).
- İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", TCTA, Cilt II.
- İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", CDTA, Cilt III.
- İlhan Tekeli, Selim İlkin, "Türkiye'de Bir Aydın Hareketi: Kadro" Toplum ve Bilim, Sayı 24 (Kış, 1984).
- Binnaz Toprak, "Millî Selamet Partisi", CDTA, Cilt VIII.
- Seval Toros, "Prof.Dr.Zeliha Düzgüneş'in Hayatı ve Eserleri", Türkiye Bitki Koruma Dergisi Sayı 7 (1983).
- Mete Tunçay, "Adalet Partisi" (Çerçeve Yazı), CDTA, Cilt VIII.
- Mete Tunçay- Haldun Özen, "1933 Tasfiyesinden Önce Darülfünun", Yapıt, Sayı 7 (Kasım, 1984).
- Hermann Vetter, "Zurlage der Frau an den Westdeutschen Hochschulen, Ergebnisse einer Befragung von Mannheimer und Heidelberger Studierenden", Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 4/1961.
- Kristine von Soden, "Zur Geschichte des Frauenstudium", Kristine von Soden ve Gaby Zipfel (der.), 70 Jahre Frauenstudium, Frauen in der Wissenschaft (Köln:Pahl-Rugenstein Verlag, 1979).
- Marcia Westcott, "Feminist Criticism of the Social Sciences", Harvard Educational Review, Cilt XLIX, (1979).
- Nadia H.Youssef, "Social Structure and the Female Labor Force: The Case of Women Workers in Muslim Middle Eastern Countries", Demography, Cilt VIII, Sayı 4 (1971).

Nadia H.Youssef, "Women in the Muslim World", Lynne B.Iglitzin, R.Ross (der.), Women in the World: A Comparative Study (Oxford: Clio Books, 1976).

Naciye Yücel, "Tıp Alanında Türk Kadını", Cumhuriyetin 50.Yılında Çalışma Alanlarında Türk Kadını.

Gaby Zipfel, "Zur Entwicklung der Frauenbewegung an den Hochschulen", Lottemi Doorman, (Der.), Kleiner Schiebt uns weg, Zwischen bilanz der Frauenbewegung in der Bundesrepublik, (Weinheim-Basel: Beltz Verlag, 1979).

Gaby Zipfel und Kristine von Soden, "Frauen als Subjekt und Objekt der Fissenschaft", Blaetter für deutsche und internationale Politik, Cilt 7 (1978).

IV. KITAPLAR

Nermin Abadan, Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri (Ankara: AÜSBF yay., 1961).

Nermin Abadan, Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili (Ankara: AÜSBF yay., 1966).

Ahmet Ağaoglu, İslâmiyette Kadın (Ankara : Birey ve Toplum yay., 1985).

Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971(Ankara : Bilgi yay., 1976).

Sina Akşin, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki (İstanbul:Gerçek yay., 1980).

Gabriel Almond, S.Verba, The Civic Culture, Political Attitudes and Democracy in Five Nations (Boston: Little Brown, 1965).

Tekin Alp, Kemalizm (İstanbul:Cumhuriyet M., 1936).

Necip Alsan, Çağımızı Hazırlayan Düşünce: Eylem ve Düşünce Açısından 19.Yüzyıl (İstanbul: Varlık yay., 1969).

Necip Alsan, Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız 20.Yüzyıl (İstanbul: Varlık yay., 1969).

- Louis Althusser, Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi (çev.Ömür Sezgin), (Ankara: Birey ve Toplum yay., 1984).
- Aytunç Altındal, Türkiye'de Kadın(İstanbul:Süreç yay.,1985).
- Hans Anger, Das Probleme der deutschen Universität, (Tübingen, 1960).
- Sadrettin Celal Antel, Maarifimiz ve Meseleler(İstanbul: Remzi K.,1935).
- İsmail Arar, Hükümet Programları 1920-1965(İstanbul:Burçak yay., 1968).
- Yeşim Arat, Women in Turkish Politics(Princeton:Yayımlanmamış doktora tezi, 1983).
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II(Toplayan Nimet Unan), (Ankara: T.İ.T.E. yay., 1959).
- Fatma Başaran, Psiko-Sosyal Gelişim (Ankara: AÜDTCF yay.,1974).
- Inge Baxmann,Edith Laudowicz, Annette Menzel,Texte Taten, Traeume: Wie Weiter mit der Frauenbewegung, (Köln:Pahl-Rugenstein Verlag, 1984).
- August Bebel, Kadın ve Sosyalizm, (Ankara:Toplum yay.,1975).
- Elisabeth Beck-Gernheim, Das halbierte Leben, (Frankfurtam Main : 1980).
- Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma (İstanbul: Doğu-Batı yay., t.y., 1978 ?).
- Niyazi Berkes, Atatürk ve Devrimler (İstanbul: Adam yay.,1982)
- Niyazi Berkes, Teokrasi ve Laiklik (İstanbul: Adam yay.,1984).
- Jessie Bernard-Afterword,M.J.Sherman ve E.Beck (der.), The Prism of Sex: Essays in the Sociology of Knowledge (Madison, 1979).
- Charles Bettelheim,Nazizm döneminde Alman Ekonomisi,(Ankara: Savaş yay, 1983).
- Alan D.Beyerchen, Nazi Döneminde Bilim, 3.Reich'da Üniversite, (Çev. Haluk Tosun)(İstanbul: Alan yay., 1985).

- Birinci Milli Eğitim Şurası, (17-29 Temmuz 1939), Birinci Maarif Şurası (İstanbul:Maarif Vekaleti yay.,1939).
- Salâh Birsal, İstanbul-Paris (Ankara: Türkiye İş Bankası,1983)
- Erika Bock-Rosenthal,Christa Hause, Sylvia Streeck, Wenn Frauen Karriere Machen, (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 1978)
- Ulla Bock,Anne Braszeit, Christiane Schmerl, Frauen im Wissenschaftsbetrieb. Dokumentation und Untersuchung der Situation von Studentinnen und Dozentinnen unter besonderer Berücksichtigung der Hochschulen von Nordrhein-Wasfalen (Weinheim: Beltz Verlag, 1983).
- Ulla Bock, A.Braszeit, C.Schmerl, (der.) Frauen an den Universitaeten, zur Situation von Studentinnen und Hochschul-lehrerinnen in der Maennlichen Wissenschaftshierarchie (Frankfurt am Main/New York: Campus Verlag, 1983).
- Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik (İstanbul: Gerçek ,yay., 1974).
- E.Boserup,Women's Role in Economic Development (London:Allen and Unwin, 1970).
- Ferruh Bozbeyli, Türkiye'de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri-Belgeler, Birinci Kitap(İstanbul: Baha M., 1970).
- K.W.Brand, D.Büsser ve D.Rucht Aufbruch zu eine andere Gesellschaft, Neue Soziale Bewegungen in der Bundesrepublik (Frankfurt/M, New York:Campus : 1984).
- Bernard Caporal, Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay.,1982).
- Musa Çadırcı, Azmi Süslü, Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi (Ankara: A.Ü.Rektörlüğü yay., 1982).
- Noam Chomsky, Aus Staatsraison (Frankfurt am Main: Edition Suhrkamp, 1974).
- Müjgan Cumber, Türk Kadın Yazarları Bibliyografyası(1928-1955) (Ankara: Son Havadis M., 1955).

- Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri (Ankara: TDTE yay., 1946).
- Tevfik Çavdar, Demet Tümay, Tuna Yurtseven, Yüksek Öğrenime Başvuran Öğrenciler 1974-1975 (Ankara: TCHEDPT yay., 1976)
- Oya Çitçi, Kadın Sorunu ve Türkiye'de Kamu Görevlisi Kadınlar (Ankara : TODAİE yay., 1982).
- Bülent Dâver, Türkiye Cumhuriyetinde Laiklik (Ankara: AÜSBF yay., 1955).
- Colette Dowling, Dişilik Kompleksi, (İstanbul: Kelebek yay, 1983).
- S.N.Eisenstadt, Tradition, Wandel und Modernitaet (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1979).
- Aysel Ekşi ve dig., İstanbul Üniversitesi Öğrencileri Anketi 1976-1977 (İstanbul:İÜMSM yay., t.y.).
- M.Saffet Engin, Kemalizm İnkılâbının Prensipleri, 3 Cilt, (İstanbul: Cumhuriyet B., 1938).
- Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, 5 Cilt (İstanbul: y.y, 1940-1943).
- Cem Eroğul, Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi (Ankara: Sevinç M., 1970).
- Sadri Etem (Ertem), Türk İnkılâbının Karakterleri (İstanbul : Devlet M., 1933).
- Ziya-el-din Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İçtimai Hayat", Tanzimat I, Yüzüncü Yıl Münasebetiyle (İstanbul: y.y., 1940).
- Shulamith Firestone, Cinselliğin Diyalektiği, (İstanbul: Payel yay. 1979).
- Elke Frederiksen (der.), Die Frauenfrage in Deutschland 1865-1915, (Stuttgart: Philipp Reclam Verlag, 1981).
- Frederick Frey, The Turkish Political Elite, (Cambridge, Mass: The M.I.T. Press, 1965).
- Anthony Giddens, Sociology, A Brief but Critical Introduction (London: Macmillan, 1982).

- Anthony Giddens, Interpretative Soziologie, Eine kritische Einführung (Frankfurt/New York: Campus Verlag, 1984).
- Johannes Glasneck, Türkiye'de Faşist Alman Propagandası (Ankara: Onur yay., 1982).
- Carol, C.Gould, M.W.Wartofsky(der.), Women and Philosophy, Toward a Theory of Liberation (New York: Perigee Books, 1980)
- Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları (İstanbul: Varlık,yay., 1973).
- K.Griechen-Hepp, Doris Hens, Frauenforschungs-und Fraueninitiativen an den Universitateten/Gesamthochschulen im Nordrhein-Westfalen (Dortmund : Universitaet Dortmund, 1984).
- O.Murat Güvenir, 2.Dünya Savaşı'nda Türk Basın (Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi), (Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora tezi, 1987).
- Jürgen Habermas ve dig., Student und Politik, eine Soziologische Untersuchung zum Politischen Frankfurter Studentes (Berlin : Luchterland Verlag, 1969).
- Şükrü Hamioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi (İstanbul: Üçdal Neşriyat, t.y., 1981 ?
- Florence Hervé, Studentinnen in der BDR, (Köln:Pahl-Rugenstein V., 1973).
- Ernst Hirsch, Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, Cilt I(Ankara: A.Ü. yay., 1950).
- Samuel Huntington ve Jorge I. Dominguez, Siyasal Gelişme (çev. Ergun Özbudun), (Ankara: T.S.İD., yay., 1986).
- Hasene Ilgaz, Atatürk'e 100.yıl Armağanı (İstanbul: y.y.,1981).
- Afet İnan, M.Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları (Ankara: T.T. K.yay., 1983).
- Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler(Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1968).
- A.Afet İnan, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması,Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri(İstanbul:M.E.B., 1982).

- Fatma Hikmet İşmen, Parlamentoda Dokuz Yıl, TİP Senatörü Olarak 1966-1975 Dönemi Parlamento Çalışmaları (Ankara: Çark M., 1976).
- Marie Louise Janssen-Jurreit (Der.), Frauenprogramm gegen Diskriminierung, (Hamburg: Rowohlt Verlag, 1979).
- Marielouise Janssen-Jurreit, Sexismus, über die Abtreibung der Frauenfrage (Frankfurt am Main: Fischer, 1984).
- Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Aylık Konferanslar 1953-1964 (Ankara: y.y., 1967).
- Nafi Atuf (Kansu), Türkiye Maarif Tarihi (Bir Deneme), (İstanbul: y.y., 1932).
- Münci Kapani, Politika Bilimine Giriş (Ankara: AÜHF yay., 1978).
- Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri (Ankara: AÜHF yay., 1981).
- Mehmet Kaplan ve diğ. (haz.), Atatürk Devri Fikir Hayatı, II, (Ankara: Kültür Bakanlığı yay., 1981).
- İsmail Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 2 Cilt (İstanbul: Risale yay., 1986-1987).
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Okun Ucundan, Erenlerin Bağından, Kadınlık ve Kadınlarımız ve Diğer Nesirleri (İstanbul: Remzi K., 1940).
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara (İstanbul: Birikim yay., 1981).
- Yaşar Karayalçın, Meseleler ve Görüşler, Cilt I (Ankara: y.y., 1965).
- Kemal H. Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi. Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller (İstanbul: İstanbul M., 1967).
- Ahmet Taner Kışlalı, Öğrenci Ayaklanmaları (Ankara: Bilgi yay., 1977).
- Suna Kili, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler (İstanbul: B.Ü. yay., 1976).
- Suna Kili, Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1983).

Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) (Ankara: Yurt yay., 1986).

Hasan Ali Koçer, Eğitim Sorunlarımız Üzerine Düşünceler (Ankara: Şafak M., 1975).

Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi (İstanbul: Ötüken yay., 1980).

Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği (Ankara: Bilgi yay., 1979).

Hüseyin Korkut, Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları (Ankara: AÜHF yay., 1984).

Thomas S.Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı (çev. Nilüfer Kuyaş), (İstanbul : Alan yay. 1982).

Kurum Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Anketi Sonuçları (Ankara : Yurt-Kur yay., 1967).

Jacob M.Landau, Türkiye'de Sağ-Sol Akımlar (çev. E.Baykal), (Ankara: Turhan K., 1979).

Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu (çev. Metin Kıratlı), (Ankara: TTK yay., 1981).

Adolphs Lotte, Die Beteiligung der Frau an der Wissenschaft, (Duisburg : Walter Braun Verlag, 1981).

A.T.J., Matthews, Yetişen Türk İdareciler (çev. Nermin Abadan), (Ankara: AÜSEF İdari İlimler Ens., yay., 1955).

Memorandum II, der Arbeitskreises der Wissenschaftlerinnen von NRW 1984, Privilegiert-und diskriminiert (Dortmund, 1984).

Jutta Menschik, Gleichberechtigung oder Emanzipation ? Die Frau im Erwerbsleben der Bundesrepublik, (Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1972).

Jutta Menschik (der.), Grundlagentexte zur Emanzipation der Frau (Köln: Pahl-Rugenstein, 1977).

Cemal Mihçioğlu, Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz (Ankara:A.Ü. yay., 1965).

- Cemal Mihçioğlu, Universiteye Giriş ve Liselerimiz (Ankara: A.Ü.yay., 1965).
- Cemal Mihçioğlu, Eğitimde Yörelerearası Dengesizlik (Ankara: AÜSBF yay., 1980).
- Andrée Michel, Feminizm (çev. Şirin Tekeli), (İstanbul:Kadın çevresi yay., 1984).
- Kate Millet, Cinsel Politika (çev. Seçkin Selvi), (İstanbul: Payel yay., 1973).
- Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetin 50.Yılında Eğitimimiz (İstanbul: M.E.B., 1973).
- Juliet Mitchell, Frauenbewegung-Frauenbefreiung (Frankfurt an Main : Ullstein, 1981).
- Nezihe Muhittin, Türk Kadını (İstanbul: Nümune M., 1931).
- Renate Mührmann(der.), Frauen emanzipation im deutschen Vormärz, (Stuttgart:Philipp Reclam Verlag, 1980).
- Alva Myrdal, Viola Klein, Die Doppelrolle der Frau im Familie und Beruf (Köln:Krepenheuer und Witsch Verlag, 1971).
- National Committee on Equality (İsveç), Step by Step (Stockholm, 1979).
- Ann Oakley, Soziologie der Hausarbeit, übersetzung von Frauenprojekt Hausarbeit (Berlin: Roterstein Verlag, 1978).
- Claus Offe, Contradictions of the Welfare State (London: Hutchinson, 1984).
- Perihan Onay, Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay., t.y.).
- İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı (İstanbul:Hil yay., 198).
- İffet Halim (Oruz), Yeni Türkiye'de Kadın (Ankara: y.y., 1933).
- Özer Ozankaya, Universite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri (Ankara: AÜ SBF yay., 1966).

- Özer Ozankaya, Atatürk ve Laiklik, Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür yay.,1981).
- Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri (Ankara: AÜSBF yay., 198
- Ayşe Öncü, Türk Toplumunda Kadın (Ankara: TSEB yay., 1982).
- Ergun Özbudun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma (Ankara: A.Ü.H.F., yay., 1975).
- Hikmet Özdemir, Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi (Ankara: Bilgi yay., 1986).
- Halil Nimetullah(Öztürk), Halkçılık ve Cumhuriyet ve Türk Halkçılığı ve Cumhuriyeti(İstanbul: Orhaniye M., 1930).
- Helge Pross, Über die Bildungschancen von Maedchen in der Bundesrepublik (Frankfurt am Main: Suhrkam Verlag 1972).
- Lucian Pye, Aspects of Political Development (Boston:Little Brown ,1966).
- Sabine Richebaecher, Uns Fehlt nur eine Kleinigkeit. Deutsche proletarische Frauenbewegung 1890-1914, (Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1982).
- Heleieth I.-B. Saffiotti, Women in Class Society (New York: Monthly Review, 1978).
- Şemseddin Sami, Kadınlar (İstanbul: Cep Kütüphanesi yay., 1895-1311).
- Ali Yaşar Sarıbay, Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası, MSP Örneği (İstanbul: Alan yay., 1984).
- Giovanni Sartori, Demokrasi Kuramı(çev. Deniz Baykal) (Ankara: S.İ.T.D. yay. t.y.)
- Leyla Saz, Haremin İç Yüzü (İstanbul:Milliyet yay., 1968).
- Joni Seager ve A.Olson, Der Frauenatlas, (Frankfurt am Main: Fischer Verlag, 1986).
- Sabiha Sertel, Bir Roman Gibi, (İstanbul:Belge yay., 1987).
- Refik Ahmet Sevengil,İstanbul Nasıl Eğleniyordu(İstanbul:İletişim yay., 1985).

- Stanford J.Shaw ve Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, 2 Cilt (İstanbul: E yay., 1983).
- Barbara Miller Solomon, In the Company of Educated Women. A History of Women and Higher Education in America, (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1985).
- Mümtaz Soysal, Demokratik İktisadî Planlama İçin Siyasî Mekanizma (Ankara : AÜSBF yay., 1958).
- Mümtaz Soysal, Anayasanın Anlamı (İstanbul:Gerçek yay., 1986).
- Efzayiş Suat, Türk Kadını, Müsbet-Menfi (İstanbul:Mill yet M, 1932).
- İlkay Sunar, Düşün ve Toplum (Ankara: Birey ve Toplum yay., 1986).
- Tezer Taşkiran, Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973).
- Fusun Tayanç, Tunç Tayanç, Dünya'da ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın (Ankara: Toplum yay., 1977).
- İlhan Tekeli-Selim İlkin, Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu (Ankara: ODTÜ yay., 1982).
- Şirin Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat (İstanbul: Birikim yay., 1982).
- Yahya Sezai Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadî Tarihi (1923-1950) (Ankara: Yurt yay., 1982).
- Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri (Ankara: T.T.K. yay.,1972).
- The Equal Status Council(Norveç), Towards Equality between Men and Women (June, 1980).
- John B.Thompson, Studies in the Theory of Ideology (Cambridge: Polity Press, 1984).
- Serim Timur, Türkiye'de Aile Yapısı(Ankara: HÜ yay.,1972).
- Taner Timur, Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli (Ankara : AÜSBF yay., 1968).
- Bekir Topaloğlu, İslâmî Kadını(İstanbul: Yağmur yay.,1980).

- Hamide Topçuoğlu, Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancısının Aile Bütçesindeki Rolü (Ankara: KSHTK yay.,1957).
- Sevim Tunç, Türkiye'de Eğitim Eşitliği (Ankara: AÜEF ,yay.
- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler (İstanbul: y.y., 1952).
- Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri (İstanbul: Yedigün M., 1960).
- Tarık Zafer Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, Meşrutiyet'in Siyasal Hayatı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Meseleler (İstanbul: Baha M., 1962).
- Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). (Ankara: Yurt yay., 1981).
- Nüket Turgut, Siyasal Muhalefet (Ankara: Birey ve Toplum yay., 1985).
- Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu , Andaç, Dünya Kadınlar Yılı 1975 (Ankara: TÜBİTAK yay., 1976).
- T.C.Başbakanlık D.P.T., Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 (Ankara, 1963).
- T.C.Başbakanlık D.P.T. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 (Ankara, 1967).
- T.C. Başbakanlık D.P.T. Üçüncü Beşyıllık Kalkınma Planı 1973-1977 (Ankara, 1972).
- T.C.Başbakanlık T.P.T., Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1978-1982 (Ankara, 1977).
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Cilt II(1960-1978), (Ankara: Başbakanlık B., 1978).
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti (1979), Cilt II(Ankara: Başbakanlık B., 1980).
- Sabri F.Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri ile Bir Portre Denemesi(İstanbul: Der yay., 1981).

Immanuel Wallerstein, Historical Capitalism (London: Verso, 1983).

Max Weber, The Methodology of the Social Sciences (Glencoe, Ill. : The Free Press, 1949).

Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı (İstanbul : Karacan yay., 1982).

Çetin Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (İstanbul: Altın Kitaplar M., 1983).

Ahmet Yücekök, Türk Devrim Tarihi (İstanbul:Gerçek yay.,1984).

147'ler Meselesi, Beyaz Kitap (İstanbul : Sermet M., 1962).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Dissertation, die den Titel "Frau, Bildung und Politik in der Türkei" trägt, besteht aus einer Einführung, einer Zusammenfassung sowie sechs Abschnitten. Das Hauptziel dieser Untersuchung ist auf Grund der verfassungsrechtlichen Gleichberechtigung festzustellen in welchem Mass sich die egalitaere Bildungspolitik im Alltag und der Praxis ausgewirkt hat. Es wurde hierbei versucht die unterschiedlichen geistigen Strömungen und politischen Massnahmen zu bewerten, die zur Förderung der Ausbildung von weiblichen Studentinnen und Akademikerinnen geführt hat.

Im ersten Abschnitt wurde zwecks einem Vergleich zwischen der Nutzniessung von Bildungsmöglichkeiten in der türkischen Gesellschaft un in der Bundesrepublik Deutschland, die geschichtliche Entwicklung und die heutige Situation der deutschen Studentinnen und Akademikerinnen untersucht.

Im zweiten Abschnitt wurde die Lage der türkischen Frau und ihre Unterstützung im Gebiet der Bildung sowohl im Osmanischen Reich als auch nach der Gründung der Republik aus historischer Perspektive.

Der dritten Abschnitt, in welchem die türkische Frau auf Grund ihres egalitaerem rechtlichem Status innerhalb der Hochschulinstitutionen ihren ebenbürtigen Platz einnimmt, beginnt mit den Gründungsjahren der Republik. Der in diesen frühen Jahren sehr stark zum Ausdruck gebrachte Grundgedanke verbindet eine ausserordentlich stark geförderte Bildungspolitik der Frau mit dem Prozess ihrer gesellschaftlichen Integration. Im dritten Abschnitt wurden die praktischen Auswirkungen dieser Politik untersucht.

Im vierten Abschnitt wurde die Bildungspolitik in Bezug auf Frauen unter dem Gesichtspunkt des Überganges zum Mehrparteiensystem untersucht. Aus dieser Perspektive wurden die auf die weibliche Bildungspolitik bezogenen Regierungs und Parteiprogramme, geistigen Gedankengaenge, Parlamentsdebatten analysiert. Gleichzeitig wurde die Stellung der Frauen in den ver-

schiedenen Fakultäten und Fachbereichen mit statistischen Fakten belegt, untersucht und interpretiert.

In dem fünften Abschnitt wurden die Werturteile und Einstellungen gegenüber den Frauen mit Hochschulstudiumabschluss in den Jahren 1960-80 untersucht. Der Einzug von Frauen in die Universitäten wurde im Licht der Debatten von weiblichen Parlamentarierinnen, der Fünf-jährigen Entwicklungsplänen und der Gründung von neuen Universitäten untersucht.

Der sechste Abschnitt bezieht sich auf eine empirische Untersuchung in Bezug auf türkischen Akademikerinnen. Dabei wurde die Hypothese entwickelt, dass der hohe Prozentsatz von türkischen Frauen mit Hochschulabschluss und der dadurch erworbenen hohen gesellschaftlichen Status sich nicht automatisch auf eine Emanzipierung der türkischen Frau umgeschlagen hat. Die Dynamik dieser Hypothese bezieht sich auf den Vergleich zwischen der rechtlichen Gleichberechtigung, der traditionellen Rolleneinstellung im globalen Sinn und dem subjektiven Bild der Frau. Die Untersuchung beweist, dass die türkischen Akademikerinnen trotz ihrem Hochschulabschluss ihre auf Tradition bezogenen Rollen und die darauf basierende Identität im grossen Mass beibehalten haben.

Als Endergebnis wurde die Bilanz und der Vergleich zwischen den türkischen und deutschen Frauen mit Hochschulabschluss gezogen. Während in der BRD, vor allem nach 1968, die Frauen mit akademischen Studium oder Beruf sich auf eine neue, auf Emanzipation tendierende Identität hin entwickelt haben, blieb diese Entwicklung in der türkischen Gesellschaft im Stocken. Gleichberechtigung im Gebiet der Bildung sichert nicht automatisch einen emanzipatorischen Prozess. Neben gleichwertigem Status muss die Frau ihre geschlechtsbezogene Identität neu entwickeln.

E K

KADIN AKADEMİSYENLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERDE
YÖNELTİLEN SORULAR

I. GRUP

1. Adı-Soyadı
2. Doğum yeri ve tarihi
3. Medeni Durumu
(Evli ise) evlenme tarihi
4. (Çocuklu ise) Çocukların sayısı ve doğum tarihleri
5. Anne ve babanın öğrenim durumları
6. Anne ve babanın eğitim durumları ve meslekleri
7. (Varsa) Kardeşlerin eğitim durumları ve meslekleri
8. Eşin eğitim durumu ve mesleği
9. İlk ve orta öğreniminizi nerede yaptınız ?
10. İlk ve orta öğrenimde, sonra da lisansta başarılı bir öğrenci miydiniz ?
11. İlk ve orta öğreniminiz sırasında yurt dışında veya yurt içinde geziler yaptınız mı ?

II. GRUP

1. Lisans eğitimizde istediğiniz bransa girebilmiş miydiniz?
2. Bu branşın seçiminde telkin(ler) söz konusu olmuş muydu? (evetse) Telkin(ler) kim(ler)den geliyordu ?
3. Seçtiğiniz bilim dalından memnun musunuz ?
4. Akademik kariyere girmeye nasıl ve neden karar verdiniz ?
5. Şu anki akademik ünvanınız nedir ?
6. Hangi bilim dalında görev yapmaktasınız ?
7. Şu ana kadar almış olduğunuz burslar ve yaptığınız mesleki geziler hakkında bilgi verir misiniz ?
8. Yayınlarınız hakkında, tarihlerini de belirterek bilgi verir misiniz ?
9. Hangi dersleri vermektесiniz ?
10. Son bir yıl içinde aktif olarak katıldığınız konferanslar ve sunduğunuz bildiriler hakkında bilgi verir misiniz ?
11. Ortalama bir işgünü nasıl geçirdiğinizi anlatır mısınız?
a) Haftalık ders yükünüz nedir ve günlere göre dağılımları nasıldır ?

- b) İdari işlere ne kadar vakit ayırmak durumundasınız ?
c) Bilimsel okuma ve yazmaya ne kadar zaman ayırıyorsunuz?
d) İşgünü bittiğinde, evdeki yaşamınız nasıldır ?
e) Nasıl bir ortamda çalışma alışkanlığınız vardır ?
12. Genellikle hafta sonu tatillerini nasıl geçirirsiniz ?
13. Bütün bir hafta boyunca, boş zaman olarak niteleyebileceğiniz kaç saatiniz vardır? Bu boş zamanları nasıl değerlendirirsiniz ?
14. Okuma alışkanlığınız nasıldır ?
a) Düzenli olarak izlediğiniz günlük gazete ve dergiler hangileridir ?
b) Kütüphaneden ne ölçüde yararlanmaktasınız ?
c) Son bir ay içinde okuduğunuz kitap(lar) hangisidir ?
15. Son bir ay içinde bulunduğunuz sinema, tiyatro, konser, koktelyl, vb. sosyal etkinlikler hakkında bilgi vermişsiniz ?
16. Akrabalarınızla görüşme durumunuz nedir ?
17. Yaz tatillerini nasıl değerlendirirsiniz ?
18. Spor yapar mısınız ?
19. Mesai saatleri içinde, sohbet amacıyla sizi en çok ziyaret eden dört arkadaşınızın kim olduğunu söylemişsiniz? Sohbetleriniz daha çok hangi konu üstünedir?
20. Alanınızda en başarılı olarak kabul ettiğiniz meslektaşlarınızın adlarını, ünvanlarıyla birlikte, belirtmişsiniz ?
21. Sizce erkekler bilimsel alanda daha mı cevval? Kendinizden bilgice üstün saydığınız kimler var? Hangi yönleriyle üstün olduklarını düşünürsünüz? Sizden daha az yetkin olarak gördüğünüz meslektaşlarınız hangi yönleriyle sizden gerideler ?
22. Sık sık iddialaştığımız ve sürekli sizin söylediklerinizin tersini iddia eden veya her fırsatta fikirlerinizi çürütmeye çalışan/fikirlerini çürütmeye çalıştığınız meslektaş(lar)ınız var mı? Tartışma konuları hakkında bilgi verir misiniz ? Bu tür tartışmaların verimli ve verimsiz yönleri sizce nelerdir ?
23. Erkek meslektaşlarınızdan, özellikle kadın olduğumuz için nasıl bir ilgi görüyorsunuz? Erkek meslektaşlarınızın bu tutumları mesleki çalışmalarınızı ne ölçüde etkiliyor ?
24. Sizce erkekler kadınlardan daha büyük bir ilerleme avantajına sahip midirler ?
25. Hiç grup çalışması yaptınız mı? Kimlerle ve hangi konularda ? Bu grup çalışması/çalışmaları sırasında kadın meslektaşlarınızla ilişkilerinizi nasıl tanımlarsınız?

26. Eğer size bir fon verilse nasıl bir grup çalışması yapmak ve çalışma grubunda kimleri görmek isterdiniz ? (Mümkünse isim de verir misiniz ?)
27. Mesai saatleri içindeki sohbetlerinizde kadın-erkek gruplaşmasından söz edebilir misiniz ?
28. Kadın ve erkek meslektaşlarınızla hangi konularda sohbet edersiniz ?
29. Bölüm başkanınızın kadın ya da erkek oluşu sizin için farkeder mi ? Neden ?
30. Doktora çalışmanızı kiminle yürüttünüz (yürütüyorsunuz)? Bu çalışmayı kiminle yürütmek isterdiniz? Bir doktora çalışmasında, bilgisi dışında, doktora hocanızın kadın olmasını ister miydiniz ? Niçin ?
31. Sizce kadın akademisyenler idari işleri erkeklerden daha mı iyi yaparlar? Neden ?
32. Statü olarak sizden üstte veya altta bulunanlar arasında ilişkinizin iyi ve kötü olduğu birer meslektaşınızı, ilişkilerinizin neden iyi ve neden kötü olduğunu da açıklayarak söyleyebilir misiniz ?
33. Mesleğe girerken beklentileriniz nelerdi ?
34. Bu beklentilerin şu anki gerçekleşme düzeyleri nedir ? (Gerçekleşmemişse) nedenleri nelerdir ?
35. Sizce bir erkek meslektaşınız da, sizinle aynı sıkıntıları yaşıyor mu? Kadın olduğunuz için erkeklerden farklı bir güçlkle karşılaştığınıza inanıyorsanız, bunlar nelerdir?
36. Şu anda çalışmakta olduğumuz bilim dalında kadın olduğunuz için sizi buraya uygun görmeyen ve bu alanda erkeklerin başarılı olduğunu, kadınların burada yeri olmadığını ileri süren bir meslektaşınız var mı? Kendinizin veya diğer akademik alanlarda çalışan kadın arkadaşlarınızın bu bakımdan karşılaştıkları bir olayı hatırlıyor musunuz? Bununla ilgili anlatabileceğiniz bir anekdot var mı ?
37. Kadınların başarılı olamayacağına inandığınız bilim dalları var mı ?
(Varsa) nedenleri nelerdir ?
Erkeklerin hegemonyasında olduğunu düşündüğünüz bilim dalları var mı ? Hangileridir? Sizce kadınlar bu alanlara girmeli midir ? Neden ?

III. GRUP

1. Anneniz veya babanız, sizi yalnız olarak veya bir arkadaş grubu ile birlikte gezmekte, saçınızı, makyajınızı ,giyim kuşamınızı dilediğinizce yapmakta özgür bırakan, sorunlarınızı konuşabildiğiniz, evde aile bireylerine söz hakkı tanıyan, erkek kardeşleriniz üzerinde baskı kurmayan, yanında sigara dahi içebileceğiniz kimseler olarak nitelenebilir mi ?
2. Entellektüellik (aydın olma) kriteriniz nedir? Size göre aile fertleriniz bu kriter açısından nasıl bir konumdadırlar ?
3. Ailenizden kim(ler) sizi okumaya teşvik etti, kim(ler) okumak yerine ev işlerine yönelmenizi önerdi? Tahsilinizi bırakmanızı isteyen oldu mu? Sizi evlendirmeye kalkan(lar) oldu mu? Tahsiliniz sırasında evlenmediyseniz nedeni neydi? Evlenmemeniz ve gerekçesi ailenizce nasıl karşılandı? Annenizin ve babanızın bu konudaki tutumlarını nasıl değerlendiriyordunuz? Tahsilinizi engelleme eğiliminde olan bir faktör varsa bunu nasıl açıklıyorsunuz?
4. Üniversitede okurken, derslerinize ayırdığınız zaman dışında , ev işlerine ne kadar katkınız olurdu?
5. Sizce evlilik mesleki gelişmeyi etkiliyor mu? Kendi mesleki gelişmeniz açısından evliliği nasıl değerlendirirsiniz?
6. Eşiniz çalışmanızı nasıl karşılıyor ?
7. Eşiniz mesleğinize devam etmenizi istiyor mu ?
8. Eşinizin hem mesleğinizi, hem de ev işlerini yürütmenizdeki katkısını belirtir misiniz ?
9. Evinizde (ücretli veya ücretsiz) yardımcınız var mı? Ücretli yardımcınız varsa, ne kadar sıklıkla istihdam ediyorsunuz ?
10. Eşinizin mesleğinizle ilgili yargılarını belirtir misiniz ?
11. Eşiniz kariyer yapmanızı istiyor mu(ydu) ? Akademisyenliği seçmenizi nasıl karşıladı ?
12. Eşinizin herhangi bir toplulukta sizin titrinizden övgüyle söz ettiğine tanık oldunuz mu? Tepkilerinizi anlatabilir misiniz ? Ailenizden bu yönde davranışlar var mı? Genellikle hangi ortamlarda böyle davranmaktadır ?
13. Eşinizin mesleğine karşı tutumu hakkında şu ana kadarki yargılarınızı belirtirmisiniz ?
14. Eşinizle onun alanında veya onun daha bilgili olduğu bir konuda tartıştığınız olur mu?Örnek verebilir misiniz ?

15. Eşiniz kendisini sizden daha akıllı görüyor mu? Niçin ?
16. Sizce eşiniz sizden akıllı mı ? Niçin ?
17. Türk gelenek ve göreneklerine göre evin reisi erkektir. Bu görüşe katılıyor musunuz? Katılıp-katılmadığınızı nedenleriyle açıklayabilir misiniz ?

IV. GRUP

1. Sizce bilim nedir ?
2. Sizce Türkiye'de siyasetin temel amacı ne olmalıdır ?
3. Sizce ilerleme nedir ?
4. Sizce aydın kime denir ?
5. Sizce bir anne çocuğuna ne gibi öğütler vererek onu yaşama hazırlamalıdır ?

V. GRUP

1. Şu anda istifa etseniz, geçim koşullarınızda nasıl bir değişiklik olur ?
2. Kazancınızın ne kadarı aile harcamalarına gitmektedir ?
3. Şahsi harcamalarınız için para ayırabiliyor musunuz ?
4. Şahsi tasarruf yapabiliyor musunuz ?
5. Geliriniz tamamen size ait olsa ne yapmak isterdiniz?
6. Şu anki maaşınız tatminkâr mı ?
7. Sizi tatmin edecek maaş nedir? Bu parayı verseler özel sektörde çalışır mısınız ? Neden ?
8. Maaşınızın ne kadarını :
  - a) bilimsel çalışmalarınızla ilgili kitap, süreli yayın vb. için yaptığımız harcamalara ayırabiliyorsunuz ?
  - b) Mesleğinizle ilgili yerli-yabancı süreli yayınları özel olarak izleyebiliyor musunuz ?

VI. GRUP

1. Yakınlarınız içinde siyasal hayata dolaylı ya da doğrudan entegre olmuş kimse(ler) var mı ?
2. (Varsa) onu n bu alandaki faaliyetlerine ilgi duyuyor musunuz (ya da duymuş muydunuz) - Yoksa bunlara yabancı mısınız ?
3. Siyasal yaşama karşı ilginizi belirtebilir misiniz ?

4. Evinizde (eşinizle, dostlarınızla, yakınlarınızla) siyasi tartışmalar olur mu? Bu tartışmalara katılır mısınız? zevk alır mısınız ?
5. Hiç herhangi bir siyasal liderin konuşmalarını dinlemeye gittiniz mi ?
6. Radyo, TV, gazete ve dergilerden siyasi haberleri düzenli olarak izler misiniz ?
7. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin kaç bakanını tanıyorsunuz?
8. Türk siyasal hayatını olumlu yönde etkilediğine inandığınız siyasetçilerin adlarını sayar mısınız ?
9. Hayatınızda hiç siyasi bir derneğe üye oldunuz mu ?
10. Sizce Türkiye'nin en önemli üç sorunu hangileridir ? Önem sırasına göre belirtir misiniz ?
11. Sizce dünyanın en önemli üç sorunu hangileridir ? Önem sırasına göre belirtir misiniz ?
12. Şu anda aldığınız ücret aynı kalmak kaydıyla sempati duyduğunuz bir siyasal partinin genel sekreterliği teklif edilse, tutumunuz ne olur? Neden ?
13. Kadınların sahip oldukları yasal hakların geçerli kılınması için hükümetlerce alınması gereken yeni tedbirlere, yeni düzenlemelere ihtiyaç var mı ? Bu konuda ne tür düzenlemeler önerebilirsiniz ?
14. T.B.M.M.'ndeki kadın parlamenterleri tanıyor musunuz ? Lütfen isim verebilir misiniz ?
15. Avrupa ülkelerinde kadınların sorunlarını izlemek üzere çeşitli bakanlıklar, müsteşarlıklar var. Türkiye'de de bu tür bir kurumun oluşturulması söz konusu olsa, sizce hangi düzeyde olması ve ne ad alması uygun olurdu ?
16. Sizce Türkiye'deki siyasal kurumlar ve partiler kadın sorunu ile yeterince ilgileniyorlar mı ? Hangi siyasal örgütler sizce kadın sorununa ilişkin olarak en olumlu politikaları üretebilirler? Türkiye'de kadın sorununa önem verdiği inandığınız politikacılar kimlerdir ?
17. Bir kadın derneğine üye misiniz? Geçmişte böyle bir üyeliğiniz var mıydı ?
18. Eğer kadın haklarını gündeme getiren ve mevcut cinsiyetçi politikaları eleştiren bir dernek olursa, bu derneğe üye olur ve faal bir görev alır mıydınız ?
19. "Türkiye'de kadınlar haklarını elde etmek için mücadele etmemişlerdir" önermesi sizce ne derece doğrudur? Neden?
20. Sizce Türkiye'de kadınların en önemli sorunları nelerdir? Neler olabilir?
21. Türkiye'de kadını ve kadın sorunlarını ele alan araştırmalar ve yayınlar sizce yeterli midir? Bu tür yayınları izlemişisiniz?
22. Son genel seçimde hangi siyasal partiye oy verdiniz?
23. Dini inancınızı nasıl tanımlarsınız ?